

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

ගන්ථාරම්භකථා

ධීරෙහි මග්ගනායෙන, යෙන බුද්ධෙන දෙසිතං;
සිතං ධම්මමිද්ධස්සාය, ඤායතෙ අමතං පදං.

තං නමිත්වා මහාවීරං, සබ්බස්සං ලොකනායකං;
මහාකාරුණිකං සෙට්ඨං, විසුද්ධං සුද්ධිදායකං.

සද්ධම්මස්ස පුප්පත්වා, සුද්ධං සන්තමසංඝිතං;
අතක්කාවචරං සුට්ඨු, විහත්තං මධුරං සිවං.

සඬ්ඝස්ස ච'ඤ්ජලිං කත්වා, පුඤ්ඤක්ඛේත්තස්ස තාදිනො;
සීලසමාධිපඤ්ඤාදි-විසුද්ධගුණපොතිනො.

නමස්සනාදිපුඤ්ඤස්ස, කතස්ස රතනත්තයෙ;
තෙජසාහං පහන්ත්වාන, අන්තරායෙ අසෙසතො.

ලොකනීතිවියත්තස්ස, සත්ථු සද්ධම්මනීතිනො;
සාසනත්ථං පවක්ඛාමි, සද්දතීතිමනාතුලං.

ආසවක්ඛයලාහෙන, හොති සාසනසම්පදා;
ආසවක්ඛයලාහො ච, සච්චාධිගමහෙතුකො.

සච්චාධිගමනං තඤ්ච, පටිපත්තිස්සිතං මතං;
පටිපත්ති ච සා කාමං, පරියත්තිපරායණා.

පරියත්තාභිසුත්තානං, විදිත්වා සද්දලක්ඛණං;
යස්මා න හොති සම්මොහො, අක්ඛරෙසු පදෙසු ච.

යස්මා වාමොහභාවෙන, අක්ඛරෙසු පදෙසු ච;
පාළියත්ථං විජානන්ති, විඤ්ඤු සුගතසාසනෙ.

පාළියත්ථාවබ්බොධෙන, යොනිසො සත්ථුසාසනෙ;
සප්පඤ්ඤා පටිපජ්ජන්ති, පටිපත්තිමතන්දිකා.

යොනිසො පටිපජ්ජිත්වා, ධම්මං ලොකුත්තරං වරං;
පාපුණන්ති විසුද්ධාය, සීලාදිපටිපත්තියා.

තස්මා තදන්ථිකා සුද්ධං, නයං නිස්සාය විඤ්ඤානං;
භඤ්ඤාමානං මයා සද්ද-නීතිං ගණ්හන්තු සාධුකං.

ධාතු ධාතූහි නිප්ඵන්ත-රූපානි ච සලක්ඛණො;
සන්ධිනාමාදිහෙදො ච, පදානං තු විහත්ති ච.

සාලිතයාදයොව්වෙව-මෙත්ථ නානප්පකාරතො;
සාසනස්සොපකාරාය, භවිස්සති විභාවනා.

1. සවිකරණාධ්‍යාතවිභාග

තත්ථ ධාතුති කෙනටියෙන ධාතු? සකත්ථම්පි ධාරෙතීති ධාතු, අත්ථාතිසයයොගතො පරත්ථම්පි ධාරෙතීති ධාතු, විසතියා උපසග්ගෙසු යෙන කෙනටි උපසග්ගෙන අත්ථවිසෙසකාරණෙන පටිබද්ධා අත්ථවිසෙසම්පි ධාරෙතීති ධාතු, “අයං ඉමිස්සා අත්ථො, අයමිතො පච්චයො පරො” තිආදිනා අනෙකප්පකාරෙන පණ්ඩිතෙහි ධාරියති එසාතිපි ධාතු, විදහන්ති විදුනො එතාය සද්දනිප්ථන්ති අයලොභාදිමයං අයලොභාදිධාතූහි වියාතිපි ධාතු. එවං තාව ධාතුසද්දස්සත්ථො වෙදිතබ්බො.

ධාතුසද්දො ජිනමතෙ, ඉත්ථිලිඬගත්තෙන මතො;
සත්ථෙ පුල්ලිඬගභාවස්මිං, කච්චායනමතෙ ද්විසු.

අථ වා ජිනමතෙ “තතො ගොතමිධාතූහි” ති එත්ථ ධාතුසද්දො ලිඬගවිපල්ලාසෙ වත්තති “පබ්බතාති වනාති වා” ති එත්ථ පබ්බතසද්දො විය, න පනෙත්ථ වත්තබ්බං “අට්ඨිවාචකත්තා නපුංසකනිද්දෙසො” ති අට්ඨිවාචකත්තෙපි “ධාතූයො” ති ඉත්ථිලිඬගදස්සනතො. භූවාදයො සද්දා ධාතවො. සෙය්‍යථිදං? භූ ඉ කු කෙ තක්ක තක තකි සුකඉච්චාදයො. ගණතො තෙ අට්ඨවිධා භූවාදිගණො රුධාදිගණො දිවාදිගණො ස්වාදිගණො කියාදිගණො ගභාදිගණො තනාදිගණො වුරාදිගණො වාති. ඉදාති තෙසං විකරණසඤ්ඤිතෙ පච්චයෙ දස්සෙස්සාම. අනෙකවිධා හි පච්චයා නානප්පකාරෙසු නාමනාම කිත්තනාම සමාසනාම තද්ධිතනාමාධ්‍යාතෙසු පවත්තනතො. සඬ්ඛෙපතො පන දුට්ඨවා නාමපච්චයො ආධ්‍යාතපච්චයො වාති. තත්‍රාපි ආධ්‍යාතපච්චයා දුට්ඨා විකරණපච්චයනොවිකරණපච්චයවසෙන. තත්ථ විකරණපච්චයො අකාරාදිසත්තරසවිධො අග්ගහිතග්ගහණෙන පන්තරසවිධො ව. නොවිකරණපච්චයො පන බ ජ සාදිනෙකවිධො. යෙ රූපනිප්ථන්තියා උපකාරකා අත්ථවිසෙසස්ස ජොතකා වා අජොතකා වා ලොපතීයා වා අලොපතීයා වා, තෙ සද්දා පච්චයා.

පට්චිව කාරණං තං තං, එත්තීති පච්චයාථ වා;
පට්චිව සද්දනිප්ථන්ති, ඉතො එතීති පච්චයා.

නාමිකප්පච්චයානං යො, විභාගො ආවි හෙස්සති;
නාමකප්පෙ යතො තස්මා, න තං විත්ථාරයාමසෙ.

යො නොවිකරණානං තු, පච්චයානං විභාගතො;
සො පනාධ්‍යාතකප්පම්හි, විත්ථාරොනා ගමිස්සතීති.

ඉච්චානෙකවිධෙසු පච්චයෙසු “විකරණපච්චයා නාම ඉමෙ” ති සල්ලක්ඛෙනබ්බො. කථං? භූවාදිගණතො අපච්චයො හොති කත්තරි, රුධාදිගණතො අකාරිවණ්ණෙකාරොකාරපච්චයා හොන්ති කත්තරි, පුබ්බමජ්ඣධ්‍යානෙ නිග්ගහිතාගමො ව, දිවාදිගණතො යපච්චයො හොති කත්තරි, ස්වාදිගණතො ණු ණා උණාපච්චයා හොන්ති කත්තරි, කියාදිගණතො නාපච්චයො හොති කත්තරි, ගභාදිගණතො ප්ප ණ්භාපච්චයා හොන්ති කත්තරි, තනාදිගණතො ඔ ශිරපච්චයා හොන්ති කත්තරි, වුරාදිගණතො ණෙ ණයපච්චයා හොන්ති කත්තරි.

අකාරො ව ඉවණ්ණො ව, එ ඔකාරා ව යො තථා;
ණු ණා උණා ව නා ප්ප ණ්භා-ශිරා ණෙ ණයපච්චයා.

අග්ගහිතග්ගහණෙන, එවං පන්තරසෙ’රිතා;
විකරණවිභයා එතෙ, පච්චයාති විභාවයෙ.

යෙ එවං නිද්දිට්ඨෙහි චිකරණපච්චයෙහි තදඤ්ඤෙහි ව සප්පච්චයා අට්ඨවිධා ධාතුගණා සුත්තන්තෙසු බහුපකාරා, තෙස්වායං භූවාදිගණො. භූ සත්තායං, භූධාතු විජ්ජමානතායං චත්තති. සකම්මිකාකම්මිකාසු ධාතුසු අයං අකම්මිකා ධාතු, න පන “ධම්මභූතො” තිආදීසු පත්තිඅත්ථවාචිකා අපරා භූධාතු විය සකම්මිකා. එසා හි පරිඅභිආදීති උපසග්ගෙහි යුත්තායෙව සකම්මිකා භවති, න උප පරා පාතුආදීති උපසග්ගතිපාතෙහි යුත්තාපි. අතො ඉම්සේසා සිද්ධාති රූපාති ද්විධා ඤෙය්‍යාති අකම්මකපදාති සකම්මකපදාති වාති.

සුද්ධකත්තුක්‍රියාපදනිද්දෙස

තත්‍ර භවති උබ්භවති සමුබ්භවති පභවති පරාභවති සම්භවති විභවති, හොති සම්භොති විභොති පාතුභවති පාතුබ්භවති පාතුභොති, ඉමාති අකම්මකපදාති. එත්ථ පාතුඉති නිපාතො, සො “ආවිභවති තිරොභවති” තිආදීසු ආචී තිරොනිපාතා විය භූධාතුතො නිජ්ජන්තාධ්‍යාතසද්දස්ස නෙව විසෙසකරො, න ව සකම්මකත්තසාධකො. උඉච්චාදයො උපසග්ගා, තෙ පන විසෙසකරා, න සකම්මකත්තසාධකා. යෙසමත්ථො කම්මෙන සම්බන්ධතීයො න හොති, තාති පදාති අකම්මකාති. අකම්මකපදානං යථාරහං සකම්මකාකම්මකවසෙන අත්ථො කථෙතබ්බො. පරිභොති පරිභවති, අභිභොති අභිභවති, අධිභොති අධිභවති, අතිභොති අතිභවති, අනුභොති අනුභවති, සමනුභොති සමනුභවති, අභිසම්භොති අභිසම්භවති, ඉමාති සකම්මකපදාති. එත්ථ පරිඉච්චාදයො උපසග්ගා, තෙ භූධාතුතො නිජ්ජන්තාධ්‍යාතසද්දස්ස විසෙසකරා වෙව සකම්මකත්තසාධකා ව. යෙසමත්ථො කම්මෙන සම්බන්ධතීයො, තාති පදාති සකම්මකාති. සකම්මකපදානං සකම්මකවසෙන අත්ථො කථෙතබ්බො, ක්වචි අකම්මකවසෙනපි. එවං සුද්ධකත්තුක්‍රියාපදාති භවන්ති. උද්දෙසොයං.

තත්‍ර භවතීති හොති විජ්ජති පඤ්ඤායති සරූපං ලහති. උබ්භවතීති උප්පජ්ජති සරූපං ලහති. සමුබ්භවතීති සමුප්පජ්ජති සරූපං ලහති. පභවතීති හොති සම්භවති. අථ වා පභවතීති යතො කුතොචි සන්දති, න විච්ඡිජ්ජති, අවිච්ඡන්තං හොති, තං තං ධානං විසරති. පරාභවතීති පරාභවො හොති බ්‍යසනං ආපජ්ජති අවුද්ධං පාපුණාති. සම්භවතීති සුට්ඨ භවති වුද්ධං චිරුල්භිං වෙසුල්ලං ආපජ්ජති. විභවතීති උච්ඡිජ්ජති විනස්සති විපජ්ජති, විසෙසතො වා භවති සම්පජ්ජති. හොති සම්භොති විභොතීති ඉමාති “භවති සම්භවති විභවති” ති ඉමෙහි යථාක්කමං සමානනිද්දෙසාති. පාතුභවතීති පකාසති දිස්සති පඤ්ඤායති පාකටං හොති. පාතුබ්භවති පාතුභොතීති ඉමාති “පාතුභවති” ති ඉමිනා සමානනිද්දෙසාති. එවං අකම්මකපදානං යථාරහං සකම්මකාකම්මකවසෙන අත්ථකථනං දට්ඨබ්බං. එවමුත්තරත්‍රාපි අඤ්ඤෙසමපි අකම්මකපදානං.

පරිභොතිදුකාදීසු පන සත්තසු දුකෙසු යථාක්කමං ද්වෙ ද්වෙ පදාති සමානත්ථාති, තස්මා ද්වෙ ද්වෙ පදාතියෙව ගහෙන්වා නිද්දිසිස්සාම. තත්‍ර පරිභොති පරිභවතීති පරං හිංසති පිළෙති, අථ වා හිලෙති අවජානාති. අභිභොති අභිභවතීති පරං අජ්ඣොත්ථරති මද්දති. අධිභොති අධිභවතීති පරං අභිමද්දිත්වා භවති අත්තතො වසං චත්තාපෙති. අතිභොති අතිභවතීති පරං අතික්කම්ත්වා භවති. අනුභොති අනුභවතීති සුබදුක්ඛං වෙදෙති පරිභුඤ්ජති සුබදුක්ඛපටිසංවෙදී හොති. සමනුභොති සමනුභවතීති සුබදුක්ඛං සුට්ඨ වෙදෙති සුට්ඨ පරිභුඤ්ජති සුට්ඨ සුබදුක්ඛපටිසංවෙදී හොති. අභිසම්භොති අභිසම්භවතීති පරං අජ්ඣොත්ථරති මද්දති. එවං සකම්මකපදානං සකම්මකවසෙන අත්ථකථනං දට්ඨබ්බං. කත්ථවි පන ගච්ඡතීති පවත්තතීති එවං අකම්මකවසෙනපි. එවමුත්තරත්‍රාපි අඤ්ඤෙසං සකම්මකපදානං.

අපච්චයො පරො හොති, භූවාදිගණතො සති;
සුද්ධකත්තුක්‍රියාධ්‍යානෙ, සබ්බධාතුකනිස්සිතෙ.

අයං සුද්ධකත්තුක්‍රියාපදානං නිද්දෙසො.

හෙතුකත්තුක්‍රියාපදනිද්දෙස

භාවෙහි විභාවෙහිසම්භාවෙහි පරිභාවෙහි, එවං හෙතුකත්තුක්‍රියාපදානි භවන්ති.
එකකම්මකවසෙනසමත්ථො ගහෙනබ්බො. පච්ඡිමස්ස පන ද්විකම්මකවසෙනපි. පරිභාවාපෙති
අභිභාවාපෙති අනුභාවාපෙති, එවම්පි හෙතුකත්තුක්‍රියාපදානි භවන්ති. ද්විකම්මකවසෙනසමත්ථො
ගහෙනබ්බො. ඉව්චෙවං ද්විධා හෙතුකත්තුක්‍රියාපදානි ඤෙය්‍යානි, අඤ්ඤානිපි ගහෙනබ්බානි.

තත්ථ භාවෙහිති පුග්ගලො භාවෙනබ්බං යං කිඤ්චි භාවෙහි ආසෙවති බහුලීකරොති, අප්ථ වා
භාවෙහිති වඩ්ඪෙති. විභාවෙහිති භාවෙනබ්බං යං කිඤ්චි විභාවෙහි විසෙසෙන භාවෙහි, විච්චෙත වා
ආකාරෙන භාවෙහි භාවයති වඩ්ඪෙති, අප්ථ වා විභාවෙහිති අභාවෙහි අන්තරධාපෙති. සම්භාවෙහිති
යස්ස කස්සචි ගුණං සම්භාවෙහි සම්භාවයති සුට්ඨු පකාසෙති උක්කංසෙති. පරිභාවෙහිති
පරිභාවෙනබ්බං යං කිඤ්චි පරිභාවෙහි පරිභාවයති සමන්තතො වඩ්ඪෙති. එවං
එකකම්මකවසෙනත්ථො ගහෙනබ්බො. අප්ථ වා පරිභාවෙහිති වාසෙනබ්බං චත්ථුං පරිභාවෙහි
පරිභාවයති වාසෙති ගන්ධං ගාභාපෙති. එවං ද්විකම්මකවසෙනාපි අත්ථො ගහෙනබ්බො.
පරිභාවාපෙතිති පුග්ගලො පුග්ගලෙන සපත්තං පරිභාවාපෙති හිංසාපෙති, අප්ථ වා පරිභාවාපෙතිති
හීළාපෙති අවජානාපෙති. අභිභාවාපෙතිති පුග්ගලො පුග්ගලෙන සපත්තං අභිභාවාපෙති
අජ්ඣාත්ථරාපෙති. අනුභාවාපෙතිති පුග්ගලො පුග්ගලෙන සම්පත්තිං අනුභාවාපෙති පරිභොජෙති.

පයුත්තො කත්තුනා යොගෙ, ඨිතොයෙවාජ්ජධානියෙ;
ක්‍රියං සාධෙති එතස්ස, දීපකං සාසනෙ පදං.

කරණවචනංයෙව, යෙභුයොන පදිස්සති;
ආබ්‍යාතෙ කාරිතට්ඨානං, සන්ධාය කථිතං ඉදං.

න නාමෙ කාරිතට්ඨානං, “බොධෙතා” ඉතිආදිකං;
“සුතබ්බෙහිපි බාදාපෙත්ති”, ඉව්වාදීනි පදානි ච;
ආභරිත්ථාන දිපෙය්‍ය, පයොගතුසලො බුධො.

තත්‍රිදං කරණවචනං කම්මත්ථදීපකං, උපයොගසාම්චවචනානිපි තද්දීපකානි යොජෙතබ්බානි.
කපං? පරිභාවාපෙතිති පුග්ගලො පුග්ගලං සපත්තං පරිභාවාපෙතිති, තථා පරිභාවාපෙතිති පුග්ගලො
පුග්ගලස්ස සපත්තං පරිභාවාපෙතිති. සෙසානි නයානුසාරෙන නිද්දිසිතබ්බානි. එවං සබ්බානෙතානි
කරණොපයොගසාම්චවචනානි කම්මත්ථදීපකානියෙව භොන්ති, තස්මා ද්විකම්මකවසෙනත්ථො
ගහෙනබ්බො.

අයං හෙතුකත්තුක්‍රියාපදානං නිද්දෙසො.

කම්මක්‍රියාපදානිද්දෙස

භවියතෙ විභවියතෙ පරිභවියතෙ අභිභවියතෙ අනුභවියතෙ පරිභූයතෙ අභිභූයතෙ අනුභූයතෙ,
එවං කම්මුනො ක්‍රියාපදානි භවන්ති. අඤ්ඤා ව භවියතෙ විභවියතෙ පරිභවියතෙ අභිභවියතෙ
අනුභවියතෙ පරිභූයතෙ අභිභූයතෙ අනුභූයතෙති. එත්ථ කම්මුනො ක්‍රියාපදානියෙව
කම්මකත්තුනො ක්‍රියාපදානි කත්ථා යොජෙතබ්බානි. විසුඤ්චි කම්මකත්තුනො ක්‍රියාපදානි න
ලබ්භන්ති.

තත්‍ර භවියතෙහි භාවෙනබ්බං යං කිඤ්චි පුග්ගලෙන භාවියතෙ ආසෙවියතෙ බහුලීකරියතෙ, අප්ථ
වා භවියතෙහි වඩ්ඪියතෙ. විභවියතෙහි විභාවෙනබ්බං යං කිඤ්චි පුග්ගලෙන විභවියතෙ විසෙසෙන
භවියතෙ, විච්චෙත වා ආකාරෙන භවියතෙ වඩ්ඪියතෙ, අප්ථ වා විභවියතෙහි අභවියතෙ
අන්තරධාපියතෙ. පරිභවියතෙහි සපත්තො පුග්ගලෙන පරිභවියතෙ හිංසියතෙ, අප්ථ වා පරිභවියතෙහි
හීළියතෙ අවජානියතෙ. අභිභවියතෙහි සපත්තො පුග්ගලෙන අභිභවියතෙ අජ්ඣාත්ථරියතෙ
අභිමද්දියතෙ. අනුභවියතෙහි සම්පත්ති පුග්ගලෙන අනුභවියතෙ පරිභුඤ්ජියතෙ. පරිභූයතෙහිආදීනි
තීණි “පරිභවියතෙ” තිආදීනි තිභි සමානනිද්දෙසානි. සෙසානි පන යථාචුත්තෙහි යං කම්මමෙව

පධානතො ගහෙන්වා නිද්දිසියති පදං, තං කම්මත්ථදීපකං. තස්මා කත්තරි එකවචනෙන නිද්දිට්ඨෙපි යදි කම්මං බහුවචනවසෙන චත්තබ්බං, බහුවචනත්තඤ්ඤෙව කම්මුනො ක්‍රියාපදං දිස්සති. යදි පනෙකවචනවසෙන චත්තබ්බං, එකවචනත්තඤ්ඤෙව. තථා කත්තරි බහුවචනෙන නිද්දිට්ඨෙපි යදි කම්මං එකවචනවසෙන චත්තබ්බං, එකවචනත්තඤ්ඤෙව කම්මුනො ක්‍රියාපදං දිස්සති. යදි පන බහුවචනවසෙන චත්තබ්බං, බහුවචනත්තඤ්ඤෙව. කථං? භික්ඛුනා ධම්මො භවියතෙ, භික්ඛුනා ධම්මා භවියන්තෙ, භික්ඛුහි ධම්මො භවියතෙ, භික්ඛුහි ධම්මා භවියන්තෙති. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ කම්මුනො ක්‍රියාපදෙසු වොභාරො කාතබ්බො. යස්මිං පන කම්මුනො ක්‍රියාපදෙ කම්මත්ථදීපකෙ කම්මභූතස්සෙවත්ථස්ස කත්තුභාවපරිකප්පො හොති, තං කම්මකත්තුත්ථදීපකං, තං කම්මුනො ක්‍රියාපදතො විසුං න ලබ්භති. අයං පනෙන්ථ අත්ථවිඤ්ඤාපනෙ පයොගරචනා. සයමෙව පරිභවියතෙ දුබ්භාසිතං භණං බාලො තප්පච්චයා අඤ්ඤෙහි පරිභූතොපි, සයමෙව අභිභවියතෙ පාපකාරී නිරයෙ නිරයපාලෙහි අභිභූතොපි තථාරූපස්ස කම්මස්ස සයං කතත්තාති. එත්ථ හි සයමෙව පියතෙ පාතියං, සයමෙව කටො කරියතෙතිආදීසු විය සුඛාභිසංඛරණියතා ලබ්භතෙව, තතො කම්මකත්තුතා ව.

අයං කම්මුනො ක්‍රියාපදානං නිද්දෙසො.

භාවක්‍රියාපදනිද්දෙස

භූයතෙ භවියතෙ උබ්භවියතෙ, එවං භාවස්ස ක්‍රියාපදානි භවන්ති. අඤ්ඤා ව භූයාතෙ භවියාතෙ උබ්භවියාතෙති. තත්‍ර යථා ධීයතෙපදස්ස ධානන්ති භාවවසෙන අත්ථකථනමිච්ඡන්ති, එවං භූයතෙතිආදීනමිච්ඡි භවනන්තිආදිනා භාවවසෙන අත්ථකථනමිච්ඡිතබ්බං. යථා ව ධානං ධීති භවනන්තිආදීහි භාවවාචකකිතන්තනාමපදෙහි සද්ධිං සම්බන්ධෙ ඡට්ඨියොජනමිච්ඡන්ති, න තථා ධීයතෙ භූයතෙතිආදීහි භාවවාචකාධ්‍යාතපදෙහි සද්ධිං සම්බන්ධෙ ඡට්ඨියොජනා ඉච්ඡිතබ්බා සම්බන්ධෙ පචත්තඡට්ඨියන්තසද්දෙහි අසම්බන්ධතීයත්තා ආධ්‍යාතිකපදානං. යස්මිං පයොගෙ යං කම්මුනො ක්‍රියාපදෙන සමානගතිකං කත්වා චිනා කම්මෙන නිද්දිසියති ක්‍රියාපදං, කත්තුචාචකපදං පන පච්චත්තවචනෙන වා කරණවචනෙන වා නිද්දිසියති, තං තත්ථ භාවත්ථදීපකං. න හි සබ්බථා කත්තාරමනිස්සාය භාවො පචත්තති. එවං සන්තෙපි භාවො නාම කෙවලො භවනලචනපචනාදිකො ධාතුඅත්ථොයෙව. අක්ඛරචිත්තකා පන “ධීයතෙ භූයතෙ”තිආදීසු භාවච්ඡයෙසු කරණවචනමෙව පසුඤ්ජන්ති “නනු නාම පබ්බජිතෙන සුනිචත්ථෙන භවිතබ්බං සුපාරුතෙන ආකප්පසම්පන්නෙනා”තිආදීසු විය, තස්මා තෙසං මතෙ “තෙන උබ්භවියතෙ”ති කරණවචනෙන යොජෙතබ්බං. ජිනමතෙන පන “සො භූයතෙ”තිආදිනා පච්චත්තවචනෙනෙව. සච්චසංඛ්‍යාපස්සකරණෙ හි ධම්මපාලාවරියෙන, නිද්දෙසපාළියං පන ධම්මසෙනාපනිනා, ධජග්ගසුත්තන්තෙ භගවතා ව භාවපදං පච්චත්තවචනාපෙක්ඛවසෙනු’ව්චාරිතං.

කටීනො සච්චසංඛ්‍යාපෙ, පච්චත්තවචනෙන වෙ,
“භූයතෙ” ඉති සද්දස්ස, සම්බන්ධො භාවදීපනො.

නිද්දෙසපාළියං “රූපං, විභොති විභවියාති”;
ඉති දස්සනතො වාපි, පච්චත්තවචනං ථීරං.

තථා ධජග්ගසුත්තන්තෙ, මුනිනාභවිභාසිතෙ;
“සො පභිශස්සති” ඉති, පාළිදස්සනතොපි ව.

පාරමිතානුභාවෙන, මහෙසිනංව දෙහතො;
සන්ති නිප්ථාදනා, නෙව, සක්කතාදිවචො විය.

පච්චත්තදස්සනෙනෙව, පුරිසත්තයයොජනං;
එකවචනිකඤ්ඤාපි, බහුවචනිකමිච්ඡි ව;
කාතබ්බමිති නො ඛන්ති, පරස්සපදආදිකෙ.

තස්මා රූපං විභවියාති, රූපානි විභවියාන්ති, ත්වං විභවියාසි, තුම්භෙ විභවියාථ, අහං විභවියාමි, මයං විභවියාම, රූපං විභවියානෙ, රූපානි විභවියාන්තෙ ඉච්චෙවමාදි ජිනවචනානුරූපතො යොජෙතබ්බං. අත්‍රායං පදසොධනා —

විභවියාති ඉදං, කම්මපදසමානකං;
න ච කම්මපදං නාපි, කම්මකත්තුපදාදිකං.

යදි කම්මපදං එතං, පච්චත්තවචනං පන;
කම්මං දීපෙය්‍ය කරණං-වචනං කත්තුදීපකං.

යදි කම්මකත්තුපදං, “පියතෙ”ති පදං විය;
සියා සකම්මකං, නෙතං, තථා භොතිති දීපයෙ.

යදි කත්තුපදං එතං, විභවතිපදං විය;
විනා යපච්චයං තිට්ඨෙ, න තථා තිට්ඨතෙ ඉදං.

න කත්තරි භුවාදීනං, ගණෙ යපච්චයො රුතො;
දිවාදීනං ගණෙයෙව, කත්තරි සමුදිරිතො.

න භුධාතු දිවාදීනං, ධාතුනං දිස්සතෙ ගණෙ;
භුවාදිකචුරාදීනං, ගණෙසුයෙව දිස්සති.

“විභවියාති” ඉච්චාදො, තස්මා යපච්චයො පන;
භාවෙයෙවති විඤ්ඤෙය්‍යං, විඤ්ඤානා සමයඤ්ඤානා.

එත්ථ හි පාකටං කත්වා, භාවකාරකලක්ඛණං;
දස්සයිස්සාමහං දානි, සක්කච්චං මෙ නිබ්බාධථ.

“තිස්සො ගච්ඡති” ඉච්චත්‍ර, කත්තාරං කත්තුතො පදං;
“ධම්මො දෙසියති”ච්චත්‍ර, කම්මං තු කම්මුතො පදං.

සරූපතො පකාසෙති, තස්මා තෙ පාකටා උභො;
තථා විභවියාතිති-ආදිභාවපදං පන.

සරූපතො න දීපෙති, කාරකං භාවනාමකං;
දබ්බභූතං තු කත්තාරං, පකාසෙති සරූපතො.

කත්තාරං පන දීපෙත්තං, කත්තුසන්නිස්සිතම්පි තං;
භාවං දීපෙති ස්වාකාරො, පච්චයෙන විභාවිතො.

යස්මා ච කත්තුභාවෙන, භාවො නාම න තිට්ඨති;
කත්තාව කත්තුභාවෙන, භාවට්ඨානෙ ඨිතො තතො.

යජ්ජෙවං කත්තුචොභාරො, භාවස්ස තු කථං සියා;
“සාවකානං සන්නිපාතො, අභොසි” ඉතිආදිසු.

ඉති වෙ නිස්සයානං තු, වසා නිස්සිතසම්භවා;
කත්තුට්ඨානෙපි භාවස්ස, කත්තුපඤ්ඤත්ති සිජ්ඣති.

කාරකෙ කත්තුකම්මවිහෙ, ක්‍රියාසන්නිස්සයෙ යථා;
ධාරෙන්ති ආසනථාලී, ක්‍රියාධාරොති කප්පිතා.

තථා භාවපදං ධීරා, කත්තාරං භාවනිස්සයං;
දීපයන්තම්පි කප්පෙන්ති, භාවස්ස වාවකං ඉති.

කෙච් අදබ්බභූතස්ස, භාවස්සෙකත්තතො බ්‍රවුං;
භාවෙදෙකවචොවාදි-පුරිස්සස්සෙව හොතිති.

පාළිං පත්ථාන තෙසං තු, වචනං අප්පමාණකං;
“තෙ සංකිලෙසිකා ධම්මා, පභිශිස්සන්ති” ඉති හි.

පායො පාවචනෙ දිට්ඨො, තස්මා එවං වදෙමසෙ;
පච්චත්තදස්සනෙනෙව, පුරිස්සත්තයයොජනං.

වචනෙහි යුතං ද්විති, ඉච්ඡිතබ්බන්ති නො රුචි;
භාවෙ ක්‍රියාපදං නාම, පාළියං අතිදුද්දසං;
තස්මා තභ්ගහණුපායො, වුත්තො එත්තාවතා මයාති.

අයං භාවස්ස ක්‍රියාපදානං නිද්දෙසො.

එවං සුද්ධකත්තුක්‍රියාපදානි හෙතුකත්තුක්‍රියාපදානි කම්මුනො ක්‍රියාපදානි, භාවස්ස ක්‍රියාපදානි වාති චතුර්ධා, කම්මකත්තුක්‍රියාපදෙහි වා පඤ්චධා භූමානුතො නිජ්චන්තානි ක්‍රියාපදානි නානප්පකාරෙන නිද්දිට්ඨානි, එතානි ලොකියානං භාවහෙදවසෙන වොභාරහෙදො හොතීති දස්සන්තං වීසුං වීසුං වුත්තාති. අත්ථතො පන කම්මකත්තුභාවකාරකත්තයවසෙන තිට්ඨානෙව. හෙතුකත්තා හි සුද්ධකත්තුසඬ්ඛානෙ කාරකෙ තස්සඬ්ගභාවතො සඬ්ගහමුපගච්ඡති, තථා කම්මකත්තා කම්මකාරකෙ, භාවො පන කෙවලො. සො හි ගමනපචනලවනාදිවසෙනානෙකවිධොපි ක්‍රියාසභාවත්තා හෙදරහිතො කාරකත්තරො. එවං සන්තෙපි දබ්බසන්නිස්සිතත්තා දබ්බහෙදෙන හිජ්ජති. තෙන පාවචනෙ භාවචාවකං පදං බ්‍රහ්මචනත්තම්පි දිස්සති. ආර්‍යාතිකපදෙ භාවකාරකවොභාරො නිරුත්තිතයං නිස්සාය ගතො, අත්ථතො පන භාවස්ස කාරකතා නූපපජ්ජති. සො හි න කිඤ්චි ජනෙති, න ච ක්‍රියාය නිමිත්තං. ක්‍රියානිමිත්තභාවොයෙව හි කාරකලක්ඛණං. ඉති මුඛ්‍යතො වා හෙතුතො වා භාවස්ස කාරකතා න ලබ්භති. එවං සන්තෙපි සො කරණමත්තත්තා කාරකං. තථා හි කරණං කාරො, ක්‍රියා, තදෙව කාරකත්ති භාවස්ස කාරකතා දට්ඨබ්බා. යස්මා පන ක්‍රියානිමිත්තභාවොයෙව කාරකලක්ඛණං, තස්මා නාමිකපදෙ කාරකලක්ඛණෙ භාවකාරකත්ති වොභාරං පභාය කත්තුකම්මකරණසම්පදානාපදානාධිකරණානං ඡන්තං වත්ථුනං කත්තුකාරකකම්මකාරකත්තිආදි වොභාරො කරියති වෙය්‍යාකරණෙහි. එවං නිරුත්තිතයං නිස්සාය වුත්තං භාවකාරකඤ්ච ද්වෙ ව කම්මකත්තුකාරකානිති කාරකත්තයං භවති. තද්දීපකඤ්චාර්‍යාතිකපදං තිකාරකං.

ඉමමත්ථඤ්ඤි සන්ධාය, වුත්තමාවරියෙහිපි;
මභාවෙය්‍යාකරණෙහි, නිරුත්තිතයදස්සිති.

“යං තිකාලං තිපුරිසං, ක්‍රියාවාචි තිකාරකං;
අතිලිඬ්ගං ද්විවචනං, තදාර්‍යාතන්ති වුච්චති” ති.

ඉධ භාවකම්මෙසු අත්තනොපදුප්පත්තිං කෙච් අක්ඛරචන්තකා අවස්සම්ච්ඡන්තීති තෙසං මතිවිභාවනත්ථම්මහෙහි භාවකම්මානං ක්‍රියාපදානි අත්තනොපදවසෙනුද්දිට්ඨානි වෙව නිද්දිට්ඨානි ව. සබ්බානිපි පනෙතානි තිකාරකානි ක්‍රියාපදානි ක්‍රියාපදමාලම්චිජ්ජනා පරස්සපදත්තනොපදවසෙන යොජෙතබ්බානි. පාළිආදීසු හි තිකාරකානි ක්‍රියාපදානි පරස්සපදත්තනොපදවසෙන ද්විධා ධීතානි. සෙය්‍යථීදං? භගවා සාවත්ථීයං විහරති. සමාධිජ්ඣානකුසලා, වන්දන්ති ලොකනායකං. මොනං වුච්චති

ඤාණං. අත්ථාහිසමයා ධීරො, පණ්ඩිතොති පවුච්චති. කථං පටිපන්නස්ස පුග්ගලස්ස රූපං විහොති විහවියාති. සො පහීයිස්සති. පණ්ඩුකම්බලෙ නික්ඛිත්තං භාසතෙ තපතෙ. පූජකො ලහතෙ පූජං. පුත්තකාමා ථීයො යාවං, ලහන්තෙ තාදිසං සුතං. අසිතො තාදි වුච්චතෙ සමුභ්මා. අග්ගිජාදි පුබ්බෙව භූයතෙ. සො පහීයෙථාපි නො පහීයෙථාති එවං ද්විධා ධීතාති. අත්තිදං පාළිවචන්ථානං –

තිකාරකානි සබ්බානි, ක්‍රියාපදානි පායතො;
පරස්සපදයොගෙන, දිස්සන්ති පිටකත්තයෙ.

අත්තනොපදයුත්තානි, වුණ්ණියෙසු පදෙසු හි;
අතීවජ්ජානි ගාථාසු, පදානීති බහුනි තු.

ගාථාසු වෙච්චරානි, වුණ්ණියෙසු පදෙසු ව;
සුබහුනෙව හුත්වාන, දිස්සන්තිති පකාසයෙ.

පදානං නිද්දෙසො පනති අන්තිආදීනං තෙසං තෙසං වචනානමනුරූපෙන යොජෙතබ්බො. එවං තිකාරකක්‍රියාපදානි සරූපතො වචන්ථානතො නිද්දෙසතො ව වෙදිතබ්බාති.

ඉදානි නොපසග්ගාකම්මිකාදිවසෙන භවතිස්ස ධාතුස්ස විනිච්ඡයං වදාම –

නොපසග්ගා අකම්මා ව, සොපසග්ගා අකම්මිකා;
සොපසග්ගා සකම්මා ව, ඉති භූති විභාවිතා.

ඉදං තු වචනං “ධම්ම-භූතො භුත්වා” තිආදිසු;
පත්තානුභවනත්ථං මෙ, විවජ්ජෙත්වා උදිරිතං.

එතෙන පන අත්ථෙන්න, නොපසග්ගසකම්මිකං;
ගහෙත්වා චතුධා හොති, ඉති ඤෙය්‍යං විසෙසතො.

නොපසග්ගා අකම්මා ව, සොපසග්ගා අකම්මිකා;
භූධාතු කාරිතෙ සන්තෙ, එකකම්මා භවන්ති හි.

“භාවෙති කුසලං ධම්මං, විභාවෙති” තිමානිධ;
දස්සෙතබ්බානි විඤ්ඤුහි, සාසනඤ්ඤුහි සාසනෙ.

සොපසග්ගා සකම්මා තු, කාරිතජ්ජවචයෙ සති;
ද්විකම්මායෙව හොතිති, ඤාතබ්බං විඤ්ඤුනා කථං.

අභිභාවෙන්ති පුරිසා, පුරිසෙ පාණජාතිකං;
අනුභාවෙති පුරිසො, සම්පත්තිං පුරිසං ඉති.

ඉදං සකම්මකං නාම, අකම්මකමීදං ඉති;
කථම්මිහෙහි ඤාතබ්බං, විත්ථාරෙත වදෙථ නො.

විත්ථාරෙතෙව කිං වත්තුං, සක්කොමි එකදෙසතො;
කථයිස්සාමි සක්කච්චං, වදතො මෙ නිබ්බාධං.

ආබ්‍යාතිකපදං නාම, දුට්ඨං සමුදිරිතං;
සකම්මකමකම්මඤ්ඤං, ඉති විඤ්ඤු විභාවයෙ.

තනු යස්ස පයොගම්භි, පදස්ස කත්තුනා ක්‍රියා;
නිජ්ඣදිතා විතා කම්මං, න භොති තං සකම්මකං.

“පවති”ති හි වුත්තෙ තු, යෙන කෙනවි ජන්තුනා;
ඔදනං වා පනඤ්ඤං වා, කිඤ්චි වත්ථුන්ති ඤායති.

යස්ස පන පයොගම්භි, කම්මෙන රහිතා ක්‍රියා;
පදස්ස ඤායතෙ එතං, අකම්මකන්ති තීරයෙ.

“තිට්ඨති දෙවදත්තො”ති, වුත්තෙ කෙනවි ජන්තුනා;
යානංව බුද්ධිවිසයො, කම්මභූතං න කිඤ්චිපි.

සකම්මකපදං තත්ථ, කත්තාරං කම්මමෙව ව;
පකාසෙති යථායොග-මිති විඤ්ඤා විභාවයෙ.

“ඔදනං පවති පොසො, ඔදනො පච්චතෙ සයං”;
ඉච්චදාහරණා ඤෙය්‍යා, අවුත්තෙපි අයං නයො.

අකම්මකපදං නාම, කත්තාරං භාවමෙව ව;
යථාරහං පකාසෙති, ඉති ධීරොපලක්ඛයෙ.

කත්තාරං “තිට්ඨති”ච්චත්‍ර, සුචෙති භාවනාමකං;
“උපට්ඨියති” ඉච්චත්‍ර, අවුත්තෙපි අයං නයො.

එවං සකම්මකාකම්මං, ඤත්වා යොජෙය්‍ය බුද්ධිමා;
තිකම්මකඤ්ච ජානෙය්‍ය, කරාදො කාරිතෙ සති.

“සුචණ්ණං කට්ඨං පොසො, කාරෙති පුරිස”න්ති ව;
“පුරිසො පුරිසෙ ගාමං, රථං වාහෙති”ඉච්චපි.

එත්ථ භවතිධාතුම්භි, නයො එසො න ලබ්භති;
තස්මා ද්විකම්මකඤ්ඤෙව, පදමෙත්ථ විභාවිතං.

එදිසො ව නයො නාම, පාළියං තු න දිස්සති;
එකච්චානං මනෙතෙව, මයා එවං පකාසිතො.

එත්ථ ව “තමෙනං රාජා, විවිධා කම්මකාරණා;
කාරාපෙති”ති යො පාඨො, නිද්දෙසෙ තං සුනිද්දිසෙ.

“මනුස්සෙහි”ති ආහරිත්වා, පාඨසෙසං සුමෙධසො;
“සුනබෙහිපි බාදාපෙත්ති”, ඉති පාඨස්ස දස්සනා.

එතං නයං විදු ඤත්වා, යොජෙ පාඨානුරූපතො;
“සුචණ්ණං කට්ඨං පොසො, කාරෙති පුරිසෙති”ති.

විකරණජ්ජව්චයාව, වුත්තා එත්ථ සරූපතො;
සගණෙ සගණෙ තෙසං, වුත්තිං දීපෙතූමෙව ව.

“අස්මිං ගණෙ අයං ධාතු, භොති”ති තෙහි විඤ්ඤානො;

විඤ්ඤාපෙතුඤ්ඤා අඤ්ඤා, ඤාපනා පච්චයෙහි න.

තථා හි භාවකම්මෙසු, විහිතො පච්චයො තු යො;
අට්ඨවිධෙපි ධාතුනං, ගණස්මිං සම්පවත්තති.

භූධාතුඡේසු රූපෙසු, අසම්මොභාය සොතුනං;
නානාවිධො නයො ඵලං, මයා ඵත්ථ පකාසිතො.

යෙ ලොකෙ අප්පයුත්තා විවිධවිකරණාධ්‍යාතසද්දෙස්වඡෙකා,
තෙ පත්වාධ්‍යාතසද්දෙ අවිගතවිමතී භොන්ති ඤාණපි තස්මා;
අවිචන්තඤ්ඤෙව ධීරො සපරහිතරතො සාසනෙ දළ්භපෙමො,
යොගං තෙසං පයොගෙ පටුතරමතිතං පත්ථයානො කරෙය්‍ය.

ඉති නවඨගෙ සාට්ඨකපෙ පිටකත්තයෙ ඛ්‍යප්පථගතීසු

විඤ්ඤානං කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දතීතිප්පකරණෙ

සවිකරණාධ්‍යාතවිභාගො නාම

පඨමො පරිච්ඡේදො.

2. භවතික්‍රියාපදමාලාවිභාග

ඉතො පරං පවක්ඛාමී, සොතුනං මනිවඨ්ඨනං;
ක්‍රියාපදක්කමං නාම, විභත්තාදිනි දීපයං.

තත්‍ර ආධ්‍යාතිකස්ස ක්‍රියාලක්ඛණත්තසුචිකා ත්‍යාදයො විභත්තියො, තා අට්ඨවිධා
වත්තමානාපඤ්චමීසත්තමීපරොක්ඛානියාත්තනප්පනනිභවිස්සන්ති කාලාතිපත්තිවසෙන.

තත්ථති අන්ති, සි ථ, මි ම, තෙ අන්තෙ, සෙ විභෙ, ඵ මිභෙ ඉච්චෙතා වත්තමානාවිභත්තියො
නාම.

තු අන්තු, හි ථ, මි ම, තං අන්තං, සු විභො, ඵ ආමසෙ ඉච්චෙතා පඤ්චමීවිභත්තියො නාම.

ඵයා ඵය්‍යං, ඵය්‍යාසි ඵය්‍යාථ, ඵය්‍යාමි ඵය්‍යාම, ඵථ ඵරං, ඵථො ඵය්‍යාවිභො, ඵය්‍යං ඵය්‍යාමිභෙ
ඉච්චෙතා සත්තමීවිභත්තියො නාම.

අ උ, ඵ ත්ථ, අං මිභ, ත්ථ රෙ, ත්ථො විභො, ඉං මිභෙ ඉච්චෙතා පරොක්ඛාවිභත්තියො නාම.

ආ උ, ඔ ත්ථ, අං මිභ, ත්ථ ත්ථං, සෙ විභං, ඉං මිභසෙ ඉච්චෙතා හියාත්තනිවිභත්තියො නාම.

ඊ උ, ඔ ත්ථ, ඉං මිභ, ආ උ, සෙ විභං, අං මිභෙ ඉච්චෙතා අප්පනනිවිභත්තියො නාම.

ස්සති ස්සන්ති, ස්සසි ස්සථ, ස්සාමි ස්සාම, ස්සනෙ ස්සන්තෙ, ස්සසෙ ස්සවිභෙ, ස්සං ස්සාමිභෙ
ඉච්චෙතා භවිස්සන්තිවිභත්තියො නාම.

ස්සා ස්සංසු, ස්සෙ ස්සථ, ස්සං ස්සාමිභා, ස්සථ ස්සසු, ස්සසෙ ස්සවිභෙ, ස්සං ස්සාමිභසෙ
ඉච්චෙතා කාලාතිපත්තිවිභත්තියො නාම.

සබ්බාසමෙතාසං විහත්තීනං යානි යානි පුබ්බකානි ඡ පදානි, තානි තානි පරස්සපදානි නාම. යානි යානි පන පරානි ඡ පදානි, තානි තානි අත්තනොපදානි නාම. තත්ථ පරස්සපදානි චත්තමානා ඡ, පඤ්චමියො ඡ, සත්තමියො ඡ, පරොක්ඛා ඡ, හියාත්තනියො ඡ, අජ්ජතනියො ඡ, භවිස්සන්තියො ඡ, කාලාතිපත්තියො ඡාති අට්ඨචත්තාලිසවිධානි භොන්ති, තථා ඉතරානි, සබ්බානි තානි පිණ්ඩිතානි ඡන්තවුතිවිධානි.

පරස්සපදානමත්තනොපදානඤ්ච ද්වෙ ද්වෙ පදානි පයමමජ්ඣමුත්තමපුරිසා නාම. තෙ චත්තමානාදිසු චත්තාරො චත්තාරො, අට්ඨන්තං විහත්තීනං චසෙන ද්වත්තිංස, පිණ්ඩිතානි පරිමාණානෙව.

ද්විසු ද්විසු පදෙසු පයමං පයමං එකචචනං, දුතියං දුතියං බහුවචනං.

තත්ථ චත්තමානවිහත්තීනන්ති අන්ති, සි ථ, මි ම ඉච්චෙනානි පරස්සපදානි. තෙ අන්තෙ, සෙ චිහෙ, එ මිහෙ ඉච්චෙනානි අත්තනොපදානි. පරස්සපදත්තනොපදෙසුපිති අන්ති ඉති පයමපුරිසා, සිථ ඉති මජ්ඣමපුරිසා, මි ම ඉති උත්තමපුරිසා, තෙ අන්තෙ ඉති පයමපුරිසා, සෙ චිහෙ ඉති මජ්ඣමපුරිසා, එ මිහෙ ඉති උත්තමපුරිසා.

පයමමජ්ඣමුත්තමපුරිසෙසුපි ති-ඉති එකචචනං, අන්ති-ඉති බහුවචනන්ති එවං එකචචනබහුවචනානි කමතො ඤෙය්‍යානි. එවං සෙසාසු විහත්තිසු පරස්සපදත්තනොපදපයමමජ්ඣමුත්තමපුරිසෙකචචනබහුවචනානි ඤෙය්‍යානි.

තත්ථ විහත්තීති කෙනට්ඨෙන විහත්ති? කාලාදිවසෙන ධාත්චත්ථං විහජ්ජිති විහත්ති, ස්‍යාදිහි නාමිකවිහත්තිහි සහ සබ්බසඬ්ඛාහකවසෙන පන සකත්ථපරත්ථාදිහෙදෙ අත්ථෙ විහජ්ජිති විහත්ති, කම්මාදයො වා කාරකෙ එකචචනබහුවචනවසෙන විහජ්ජිති විහත්ති, විහජ්ජිතබ්බා ඤාණෙනානිපි විහත්ති, විහජ්ජිති අත්ථෙ එතායානිපි විහත්ති, අථ වා සතිපි ජිනසාසනෙ අවිහත්තිකනිද්දෙසෙ සබ්බෙන සබ්බං විහත්තිහි විනා අත්ථස්සා'නිද්දිසිතබ්බතො විසෙසෙන විවිධෙන වා ආකාරෙන භජන්ති සෙවන්ති නං පණ්ඩිතානිපි විහත්ති. තත්ථ අවිහත්තිකනිද්දෙසලක්ඛණං වදාම සහ පයොගනිදස්සනාදිහි.

අවිහත්තිකනිද්දෙසො, නාමිකෙසුපලබ්භති;
නාඛ්‍යාතෙසුති විඤ්ඤෙය්‍ය-මිදමෙත්ථ නිදස්සනං.

නිග්‍රොධොව මහාරුක්ඛො, ථෙර වාදානමුත්තමො;
අනුනං අනධිකඤ්ච, කෙවලං ජිනසාසනං.

තත්ථ ථෙර-ඉති අවිහත්තිකො නිද්දෙසො, ථෙරානං අයන්ති ථෙරො. කො සො? වාදො. ථෙරවාදො අඤ්ඤෙසං වාදානං උත්තමොති අයමත්ථො වෙදිතබ්බො.

“කායො තෙ සබ්බ සොචණ්ණො”, ඉච්චාදිමිහිපි නාමිකෙ;
අවිහත්තිකනිද්දෙසො, ගහෙතබ්බො නයඤ්ඤුනා.

අවිහත්තිකනිද්දෙසො, නන්වාඛ්‍යාතෙපි දිස්සති;
“භො ඛාද පිච” ඉච්චත්‍ර, වදෙ යො කොචි වොදකො.

යදි එවං මනෙනස්ස, භවෙය්‍ය අවිහත්තිකං;
“භික්ඛු, භො පුරිසි” ච්චාදි, පදමිපි, න හිදං තථා.

“භික්ඛු, භො පුරිසි” ච්චාදි, සි ග ලොපෙන වුච්චති;
තථා “ඛාදා”තිආදිනි, හි ලොපෙන පවුච්චරෙ.

එවං අවිභත්තිකනිද්දෙසො ආර්යානෙසු න ලබ්භති, නාමෙසුයෙව ලබ්භති. තත්‍රාපි “අට්ඨ ව පුග්ගල ධම්මදසා තෙ”ති එත්ථ ඡන්දවසෙන පුග්ගල ඉති රස්සකරණං දට්ඨබ්බං, න “කකුසන්ධ කොණාගමනො ව කස්සපො”ති එත්ථ කකුසන්ධ ඉති අවිභත්තිකනිද්දෙසො විය අවිභත්තිකනිද්දෙසො දට්ඨබ්බො. “භික්ඛු නිසින්නො මාතුගාමො උපනිසින්නො වා හොති උපනිපන්නො වා”ති එත්ථ පන භික්ඛුති ඉදං භික්ඛුමිහිති වත්තබ්බත්ථත්තා භූමිමෙ පච්චත්තන්තිපි අදිට්ඨවිභත්තිකනිද්දෙසොතිපි වත්තුං යුජ්ජති. තත්ථ පන ඡන්දවසෙන කතරස්සත්තා තානි පදානි අවිභත්තිකනිද්දෙසපක්ඛම්පි භජන්තිති වත්තුං න යුජ්ජති.

තත්ථ පරස්සපදානීති පරස්ස අත්ථභූතානි පදානි පරස්සපදානි. එත්ථුත්තමපුරිසෙසු අත්තනො අත්ථෙසුපි අත්තනොපදවොභාරො න කරියති.

කිඤ්චාපි අත්තනො අත්ථා, පුරිසා උත්තමච්ඡයා;
තථාපි ඉතරෙසාන-මුස්සන්තත්තාව තබ්බසා;
තබ්බොභාරො ඉමෙසානං, පොරාණෙහි නිරොපිතො.

අත්තනොපදානීති අත්තනො අත්ථභූතානි පදානි අත්තනොපදානි. එත්ථ පන පට්ඨමමජ්ඣමපුරිසෙසු පරස්සත්ථෙසුපි පරස්සපදවොභාරො න කරියති.

පට්ඨමමජ්ඣමා වෙනෙ, පරස්සත්ථා තථාපි ව;
ඉතරෙසං නිරුජ්ඣත්තා, තබ්බොභාරස්ස සච්චතො.

ඉමස්ස පනිමෙසානං, පුබ්බවොභාරතාය ව;
තථා සඬකරදොසස්ස, භරණත්ථාය සො අයං;
අත්තනොපදවොභාරො, එසමාරොපිතො ධූවං.

පරස්සපදසඤ්ඤාදි-සඤ්ඤායො බහුකා ඉධ;
පොරාණෙහි කතත්තාතා, සඤ්ඤා පොරාණිකා මතා.

තස්මා ඉධ පට්ඨපුරිසාදීනං තිණ්ණං පුරිසානං වචනත්ථං න පරියෙසාම. රුජ්ඣියා හි පොරාණෙහි ත්‍යාදීනං පුරිසසඤ්ඤා විහිතා.

එකච්චනබහුවචනෙසු පන එකස්සත්ථස්ස වචනං එකච්චනං. බහුනමත්ථානං වචනං බහුවචනං. අථ වා බහුත්තෙපි සති සමුදායවසෙන ජාතිවසෙන වා චිත්තෙන සම්පිණ්ඩෙත්වා එකිකතස්සත්ථස්ස එකස්ස විය වචනම්පි එකච්චනං, බහුත්තෙ නිස්සිතස්ස නිස්සයවොභාරෙන චුත්තස්ස නිස්සයවසෙන එකස්ස විය වචනම්පි එකච්චනං, එකත්තලක්ඛණෙන බව්භත්ථානං එකච්චනං විය වචනම්පි එකච්චනං. අබහුත්තෙපි සති අත්තගරුකාරාපරිච්ඡෙදමානිකානුසන්ධිනසුච්ඡාසභාගපුට්ඨත්ත-සමායොගපුට්ඨාරම්මණවසෙන එකත්ථස්ස බහුනං විය වචනං බහුවචනං, තථා යෙ යෙ බහවො තත්තිවාසතං පුත්තසඬ්ඛාතස්සෙකස්සත්ථස්ස රුජ්ඣිවසෙන බහුනං විය වචනම්පි බහුවචනං, එකස්සත්ථස්ස අඤ්ඤෙතත්ථෙන එකාභිධානවසෙන බහුනං විය වචනම්පි බහුවචනං, එකස්සත්ථස්ස නිස්සිතවසෙන බහුනං විය වචනම්පි බහුවචනං, එකස්සත්ථස්ස ආරම්මණහෙදකිච්චහෙදවසෙන බහුනං විය වචනම්පි බහුවචනං. එවමිමෙහි ආකාරෙහි එකමිහි වත්තබ්බෙ, එකමිහි විය ව වත්තබ්බෙ එකච්චනං, බහුමිහි වත්තබ්බෙ, බහුමිහි විය ව වත්තබ්බෙ බහුවචනං හොතීති දට්ඨබ්බං. පුට්ඨවචනං, අනෙකච්චනන්ති ව ඉමස්සෙව නාමං.

වචනෙසු අයං අත්ථො, නාමාර්යාතවිභත්තිනං;
වසෙන අධිගන්තබ්බො, සාසනත්ථගවෙසිතා.

තස්මා තදත්ථවිඤ්ඤාපනත්ථං ඉධ නාමිකපයොගෙහි සහෙවාර්යාතපයොගෙ පවක්ඛාම —
“රාජා ආගච්ඡති, සභායො මෙ ආගච්ඡති, එකං චිත්තං” මිච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස

එකවචනපයොගා. “රාජානො ආගච්ඡන්ති, සභායා මෙ ආගච්ඡන්ති, න මෙ දෙස්සා උභො පුත්තා, ද්වෙ තිණ්” ඉච්චෙවමාදයො ඛච්ඡන්තං ඛුච්චනපයොගා.

“සා සෙනා මහති ආසි, ඛුච්ඡනො පසන්තොසි, සබ්බො තං ජනො ඔජ්ජායතු, ඉත්ථිගුම්ඛස්ස පචරා, බුද්ධස්සාහං චත්ථයුගං අදාසිං, ද්වයං වො භික්ඛවෙ දෙසෙස්සාමි, පෙමං මහන්තං රතනත්තයස්ස, කරෙ පසාදඤ්ච නරො අවස්සං, භික්ඛුසඤ්ඤා, ඛලකායො, දෙවනිකායො, අරියගණො”- ඉච්චෙවමාදයො, “ද්විකං තික” මිච්චාදයො ච සමුදායවසෙන ඛච්ඡන්තං එකවචනපයොගා.

කත්ථවි පන ඊදිසෙසු යානෙසු ඛුච්චනපයොගාපි දිස්සන්ති. තථා හි “පුජිතා ඤාතිසඤ්ඤා, දෙවකායා සමාගතා, සබ්බෙනෙ දෙවනිකායා, ද්වෙ දෙවසඤ්ඤා, තිණ් දුකානි, චත්තාරි නවකානි” ඉච්චෙවමාදයො පයොගාපි දිස්සන්ති. ඉමෙ එකවචනවසෙන චත්තබ්බස්ස සමුදායස්ස ඛුච්චනපයොගාති ගහෙතබ්බා, සඤ්ඤාමානා ච ඛච්ඡන්තං ඛුච්චනෙ සඤ්ඤා ගච්ඡන්ති විසුංයෙව වා, තස්මා ඛුච්චනපයොගාති ඛුච්චනත්ති එතෙසං නාමං චෙදිතබ්බං.

“පාණං න හනෙ, සස්සො සම්පජ්ජති” ඉච්චෙවමාදයො ජාතිවසෙන ඛච්ඡන්තං එකවචනපයොගා, තඛ්භාවසාමඤ්ඤෙන ඛච්ඡන්තං එකවචනපයොගාතිපි චත්තුං වට්ඨති.

“නාගං රට්ඨස්ස පුජිතං, සාවත්ථි සද්ධා අභොසි පසන්තා” ඉච්චෙවමාදයො නිස්සයවසෙන පචත්තානං නිස්සයවොභාරෙන චුත්තානමෙකවචනපයොගා.

“තිලක්ඛණං, කුසලාකුසලං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමරූපපච්චයා සලායතනං, ධම්මචිතයො, චිත්තසෙනො ච ගත්ඨබ්බො, නතියා අසති ආගතිගති න භොති, ආගතිගතියා අසති චුතුපපාතො න භොති” ඉච්චෙවමාදයො එකත්තලක්ඛණෙ ඛච්ඡන්තං එකවචනපයොගා.

“එවං මයං ගණ්භාම, අම්භාකං පකති, පධානන්ති ඛො මෙසීය වදමානං කිත්ති වදෙය්‍යාම” ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස අත්තවසෙන ඛුච්චනපයොගා.

“තෙ මනුස්සා තං භික්ඛුං එතදවොචුං ‘භුඤ්ජථ හන්තෙ’ති, අහං මනුස්සෙසු මනුස්සභූතා, අඛ්භාගතානා’සනකං අදාසිං” ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස ගරුකාරවසෙන ඛුච්චනපයොගා.

“අප්පච්චයා ධම්මා, අසඤ්ඤා ධම්මා” ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස අපරිච්ඡේදවසෙන ඛුච්චනපයොගා, අතියම්භසඤ්ඤාවසෙන ඛුච්චනපයොගා වා.

කෙච් පන “දෙසනාසොතපාතවසෙන ඛුච්චනපයොගා”තිපි වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. න හි තථාගතො සතිසම්පජ්ඤාඤරුහිතො ධම්මං දෙසෙති, යුත්ති ච න දිස්සති “මාතිකායං පුච්ඡායං විස්සජ්ජනෙ වාති තිසුපි යානෙසු අප්පච්චයාදිධම්මෙ දෙසෙන්නො සත්ථා පුනස්පුනං ඛුච්චනවසෙන දෙසනාසොතෙ පතිත්වා ධම්මං දෙසෙති”ති.

“කතමෙ ධම්මා අප්පච්චයා” ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස මාතිකානුසන්ධිතයෙන ඛුච්චනපයොගා.

“ඉමෙ ධම්මා අප්පච්චයා” ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස පුච්ඡානුසන්ධිතයෙන ඛුච්චනපයොගා.

“කතමෙ ධම්මා නො පරාමාසා, තෙ ධම්මෙ යපෙත්වා අවසෙසා කුසලාකුසලාඛ්‍යාකතා ධම්මා” ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස පුච්ඡාසභාගෙන ඛුච්චනපයොගා.

“අත්ථි භික්ඛවෙ අඤ්ඤෙව ධම්මා ගම්භීරා දුද්දසා දුරනුබොධා සන්තා පණ්ණා අතක්කාවචරා නිපුණා පණ්ඩිතවෙදනියා, යෙ තථාගතො සයං අභිඤ්ඤා සච්ඡිකත්වා පවෙදෙති” ති අයමෙකස්සත්ථස්ස පුට්ඨිත්තසමායොගපුට්ඨාරම්මණවසෙන බහුවචනපයොගො.

“එකං සමයං භගවා සක්කෙසු විහරති කපිලවත්ථුස්මිං මහාවතෙ,

සන්ති පුත්තා විදෙහානං, දීඝාවු රට්ඨවඩ්ඪන්තො;
තෙ රජ්ජං කාරයිස්සන්ති, මිට්ඨියං පජාපති” –

ඉච්චෙවමාදයො සද්දා යෙ යෙ බහවො, තන්තිවාසනංපුත්තසඬ්ඛාතස්සෙකත්ථස්ස රුළුභිවසෙන බහුවචනපයොගා.

“සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානෙ ආමන්තෙසි ‘ගච්ඡං තුම්හෙ සාරිපුත්තා කීටාගිරිං ගන්ත්වා අස්සජිපුනබ්බසුකානං භික්ඛූනං කීටාගිරිස්මා පබ්බාජනියකම්මං කරොථ, තුම්හාකං එතෙ සද්ධිවිහාරිනෝ’ති”, “කච්චි වො කුලපුත්තා, එථ බ්‍යග්ඝා නිවත්තවිහො” ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස අඤ්ඤෙතත්ථෙන එකාභිධානවසෙන බහුවචනපයොගා.

“මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්ති” ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස නිස්සිතවසෙන බහුවචනපයොගා.

“චත්තාරො සතිපට්ඨානා” ති අයමාරම්මණහෙදෙන එකස්සත්ථස්ස බහුවචනපයොගො.

“චත්තාරො සම්මප්පධානා” ති අයං පන කිච්චහෙදෙන එකස්සත්ථස්ස බහුවචනපයොගො.

තත්ථ එකත්ථෙකච්චනං, සමුදායාපෙක්ඛෙකච්චනං, ජාත්‍යාපෙක්ඛෙකච්චනං,
තන්තිස්සයාපෙක්ඛෙකච්චනං, එකත්තලක්ඛණෙකච්චනන්ති පඤ්චවිධං එකච්චනං භවති. එත්ථ පන ජාත්‍යාපෙක්ඛෙකච්චනං අත්ථතො සාමඤ්ඤාපෙක්ඛෙකච්චනමෙවාති දට්ඨබ්බං.

බව්හත්ථබහුවචනං, බහුසමුදායාපෙක්ඛබහුවචනං, අත්තබහුවචනං, ගරුකාරබහුවචනං,
අපරිවිජ්ජෙබහුවචනං, මාතිකානුසන්ධිනයබහුවචනං, පුච්ඡානුසන්ධිනයබහුවචනං,
පුච්ඡාසභාගබහුවචනං, පුට්ඨිත්තසමායොගපුට්ඨාරම්මණබහුවචනං, තන්තිවාසබහුවචනං,
තංපුත්තබහුවචනං, එකාභිධානබහුවචනං, තන්තිස්සිතාපෙක්ඛබහුවචනං, ආරම්මණහෙදබහුවචනං,
කිච්චහෙදබහුවචනන්ති පන්තරසවිධං බහුවචනං භවති. ඉච්චෙවං විසඬා සබ්බානි
එකච්චනබහුවචනානි සඬග්ගිතානි. අත්ථිදං පාළිවචත්ථානං –

එකත්ථෙ දෙකච්චන-ඤ්චිතරස්මිතරම්පි ව;
සමුදායජාතිඑකත්ත-ලක්ඛණෙකච්චොපි ව;
සාට්ඨකථෙ පිටකම්භි, පාඨෙ පායෙන දිස්සරෙ.

ගරුම්භි චත්තනෙකස්මිං, බහුවචනකං පන;
පාළියං අප්පකං අට්ඨ-කථාට්ඨකාසු තං බහුං.

තථා හි බහුකං දෙක-ච්චනංයෙව පාළියං;
ගරුම්භි චත්තනෙකස්මිං, ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං.

“නමො තෙ පුරිසාජඤ්ඤ, නමො තෙ පුරිසුත්තම;
තව සාසනමාගම්ම, පත්තොම්භි අමතං පදං”.

ඉච්චෙවමාදයො පාඨා, බහුධා ජිනසාසනෙ;

දිස්සන්තිති විජානෙය්‍ය, විද්වා අක්ඛරචින්තකො.

සාතිසයං ගරුකාරා-රහස්සාපි මහෙසිනො;
එකච්චනගොගෙන, නිද්දෙසො දිස්සතෙ යතො.

තතො වොහාරකුසලො, කරෙය්‍යත්ථානුරූපතො;
එකච්චනගොගං වා, ඉතරං වා සුමෙධසො.

පායෙන තන්තිවාසමිහි, බහුච්චනකං ඨිතං;
තංපුත්තෙ අප්පකං තන්ති-ස්සයෙකච්චනමිපි ව.

පුට්ඨත්තාපරිච්ඡේද-මාතිකාසන්ධිආදිසු;
බහුච්චනකඤ්චාපි, අප්පකන්ති පකාසයෙ.

එකාභිධානතො කිච්චා, තථා ගොචරතොපි ව;
බහුච්චනකං තන්ති-ස්සිතාපෙක්ඛඤ්ච අප්පකං.

ඉච්චෙවං සප්පයොගං තු, ඤත්වාන වචනද්වයං;
කාතබ්බො පන වොහාරො, යථාපාළි විභාවිතා.

ඉදානි කාලාදිවසෙන ආබ්‍යාතප්පචන්තිං දීපයිස්සාම – කාලකාරකපුරිසපරිදීපකං ක්‍රියාලක්ඛණං
ආබ්‍යාතිකං. තත්‍ර කාලන්ති අතීතානාගතපච්චුප්පන්තවසෙන තයො කාලා,
අතීතානාගතපච්චුප්පන්තාණන්තිපරිකප්පකාලාතිපත්තිවසෙන පන ඡ, තෙ එකෙකා තිපුරිසකා.

චුත්තප්පකාරකාලෙසු, යදිදං චත්තතෙ යතො;
ආබ්‍යාතිකං තතො තස්ස, කාලදීපනතා මතා.

කාරකන්ති කම්මකත්තුභාවා. තෙ හි උපචාරමුඛ්‍යසභාවවසෙන කරොන්ති කරණන්ති ව
“කාරකා”ති චුච්චන්ති. තෙව යථාක්කමං ක්‍රියානිමිත්ත තංසාධක තංසභාවාති වෙදිතබ්බා.

කම්මං කත්තා ව භාවො ව, ඉච්චෙවං කාරකා තිධා;
විභත්තිපච්චයා එත්ථ, චුත්තා නාඤ්ඤත්‍ර සච්චතො.

“පරිභවියාති”ච්චාදී, කම්මෙ සිජ්ඣන්ති කාරකෙ;
“සම්භවති”තිආදීනි, සිජ්ඣරෙ කත්තුකාරකෙ.

“විභවියාති”ඉච්චාදී, භාවෙ සිජ්ඣන්ති කාරකෙ;
තිවිධෙස්චෙවමෙතෙසු, විභත්තිපච්චයා මතා.

කාරකත්තයමුත්තං යං, ආබ්‍යාතං නත්ථි සබ්බසො;
තස්මා තද්දීපනත්තමිපි, තස්සාබ්‍යාතස්ස භාසිතං.

කාරකත්තං තු භාවස්ස, සචෙපි න සමීරිතං;
කාරකලක්ඛණෙ තෙන, භාවෙන ව අචත්ථුනා.

ක්‍රියානිප්ථන්ති නත්ථිති, යුත්තිතොපි ව නත්ථි තං;
තථාපාබ්‍යාතිකෙ තස්ස, තබ්බොහාරො නිරුත්තියං;
පතිට්ඨිතනගොවාති, මන්ත්වා අම්හෙහි භාසිතො.

පුරිසොති එකවචනබහුවචනකා පයමමජ්ඣමුත්තමපුරිසා. තත්ථ පයමපුරිසො ආබ්‍යාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණෙ සාධකවාචකෙ වා කම්මවාචකෙ වා තුම්භා'ම්භසද්දවජ්ජිතෙ පච්චත්තවචනභූතෙ නාමම්භි “අභිනිහාරො සම්ප්‍රකාශිති, බොධි වුච්චති වතුසු මග්ගෙසුඤ්ඤාණ”න්තිආදීසු විය පයුජ්ජමානෙපි, තට්ඨානියත්තෙ සති “භාසති වා කරොති වා, පිළියක්කොති මං විදු, වුච්චති වචන”න්තිආදීසු විය අප්පයුජ්ජමානෙපි සබ්බධාතූභි පරො හොති. කත්ථචි පන පාළිප්පදෙසෙ නාමස්ස අප්පයුත්තත්තා පයමපුරිසපයොගත්ථො දුරනුබොධො භවති, යථා “දුක්ඛං තෙ වෙදයිස්සාමි, තත්ථ අස්සාසයන්තු ම”න්ති. තථා හි එත්ථ “පාදා”ති පායසෙසො, තස්මිං දුක්ඛසාසනාරොචනෙ වත්තුං අවිසභනවසෙන කිලමත්තං මං දෙවස්ස උභො පාදා අස්සාසෙන්තු, විස්සට්ඨො කට්ඨෙති මං වදාති අධිප්පායො ව භවති.

අධිප්පායො සුදුබ්බොධො, යස්මා විජ්ජති පාළියං;
තස්මා උපට්ඨහං ගණ්හෙ, ගරුං ගරුමහං විදු.

තත්ත්වමානි භූමානාධිකාරත්තා භූමාතුවසෙන නිදස්සනපදානි. සො පරිභවති, තෙ පරිභවන්ති, පරිභවති, පරිභවන්ති. සපත්තො අභිභවියතෙ, සබ්බා විත්ඨා'නුභූයතෙ, අභිභවියතෙ, අනුභූයතෙති. යත්ථ සතිපි නාමස්ස සාධකවාචකත්තෙ අපච්චත්තවචනත්තා ආබ්‍යාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණතා න ලබ්භති, තත්ථ කම්මවාචකං පච්චත්තවචනභූතං තුල්‍යාධිකරණපදං පටිච්ච පයමපුරිසාදයො තයො ලබ්භන්ති. තං යථා? පරිභවියතෙ පුරිසො දෙවදත්තෙන, පරිභවියසෙ ත්වං දෙවදත්තෙන, පරිභවියාමිහෙ මයං අකුසලෙහි ධම්මෙහි. එත්ථ පනිදං වචනං න වත්තබ්බං “නින්දන්ති තුණ්හිමාසින”න්තිආදීසු සතිපි නාමස්ස කම්මවාචකත්තෙ අපච්චත්තවචනත්තා ආබ්‍යාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණතා න ලබ්භතිති පයමපුරිසුප්පත්ති න සියා'ති. කස්මාති චෙ? “නින්දන්ති තුණ්හිමාසින”න්තිආදීසු “ජනා”ති අප්පකාහරිතබ්බස්ස සාධකවාචකස්ස නාමස්ස සද්ධිමාබ්‍යාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණභාවස්ස ඉච්ඡිතත්තා. එවමුත්තරත්තාපි නයො.

මජ්ඣිමපුරිසො ආබ්‍යාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණෙ සාධකවාචකෙ වා කම්මවාචකෙ වා පච්චත්තවචනභූතෙ තුම්භසද්දෙ පයුජ්ජමානෙපි, තට්ඨානියත්තෙ සති අප්පයුජ්ජමානෙපි සබ්බධාතූභි පරො හොති. ත්වං අභිභවසි, තුම්භෙ අතිභවං, අතිභවසි, අතිභවං. ත්වං පරිභවියසෙ දෙවදත්තෙන, තුම්භෙ පරිභවියවිහෙ. යත්ථ සතිපි තුම්භසද්දස්ස සාධකවාචකත්තෙ අපච්චත්තවචනත්තා ආබ්‍යාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණතා න ලබ්භති, න තත්ථ මජ්ඣිමපුරිසො හොති. ඉතරෙ පන ද්වෙ හොන්ති කම්මවාචකං පච්චත්තවචනභූතං තුල්‍යාධිකරණපදං පටිච්ච. තං යථා? තයා අභිභවියතෙ සපත්තො, තයා අභිභවියෙ අහං.

උත්තමපුරිසො ආබ්‍යාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණෙ සාධකවාචකෙ වා කම්මවාචකෙ වා පච්චත්තවචනභූතෙ අම්භසද්දෙ පයුජ්ජමානෙපි, තට්ඨානියත්තෙ සති අප්පයුජ්ජමානෙපි සබ්බධාතූභි පරො හොති. අහං පරිභවාමි, මයං පරිභවාම, පරිභවාමි, පරිභවාම. අහං පරිභවියාමි අකුසලෙහි ධම්මෙහි, මයං පරිභවියාම, පරිභවියාමි, පරිභවියාම. යත්ථ සතිපි අම්භසද්දස්ස සාධකවාචකත්තෙ අපච්චත්තවචනත්තා ආබ්‍යාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණතා න ලබ්භති, න තත්ථ උත්තමපුරිසො හොති. ඉතරෙ පන ද්වෙ හොන්ති කම්මවාචකං පච්චත්තවචනභූතං තුල්‍යාධිකරණපදං පටිච්ච. තං යථා? මයා අනුභවියතෙ සම්පත්ති, මයා අභිභවියසෙ ත්වං. එවං යත්ථ යත්ථ සාධකවාචකානං වා කම්මවාචකානං වා නාමාදීනං පච්චත්තවචනභූතානං ආබ්‍යාතපදෙහි තුල්‍යාධිකරණත්තෙ ලද්ධෙ තත්ථ තත්ථ පයමපුරිසාදයො ලබ්භන්ති, තස්මා නාමාදීනං පච්චත්තවචනභූතානං තුල්‍යාධිකරණභාවොයෙව පයමපුරිසාදීනමුප්පත්තියා කාරණං.

ද්විත්තං තිණ්ණං වා පුරිසානමෙකාභිධානෙ පරො පුරිසො ගහෙතබ්බො. එත්ථ එකාභිධානං නාම එකතො අභිධානං එකකාලාභිධානඤ්ච. තඤ්ච බො වසද්දපයොගෙයෙව, අවසද්දපයොගෙ හින්තකාලාභිධානෙ තග්ගභණ්ඩාභාවතො. “තුම්භෙ අත්ථකුසලා භවං, මයමත්ථකුසලා භවාමි” ඉච්චෙවමාදයො තප්පයොගා. තත්ථ තුම්භෙ අත්ථකුසලා භවං – ඉච්චෙතස්මිං වොහාරෙ “සො ව අත්ථකුසලො භවති, ත්වඤ්ච අත්ථකුසලො භවසි, තුම්භෙ අත්ථකුසලා භවං”ති එවං ද්විත්තමෙකාභිධානෙ පරො පුරිසො ගහෙතබ්බො. “මයමත්ථකුසලා භවාමි” ඉච්චෙතස්මිං පන

“සො ව අත්ථකුසලො හවති, අහඤ්ච අත්ථකුසලො හවාමි, මයමත්ථකුසලා හවාමා”ති වා “ත්වඤ්ච අත්ථකුසලො හවසි, අහඤ්ච අත්ථකුසලො හවාමි, මයමත්ථකුසලා හවාමා”ති වා එවමිසි ද්වින්තමෙකාභිධානෙ පරො පුරිසො ගහෙනබ්බො. “සො ව අත්ථකුසලො හවති, ත්වඤ්ච අත්ථකුසලො හවසි, අහඤ්ච අත්ථකුසලො හවාමි, මයමත්ථකුසලා හවාමා”ති වා “සො ව අත්ථකුසලො හවති, තෙ ව අත්ථකුසලා හවන්ති, ත්වඤ්ච අත්ථකුසලො හවසි, තුම්හෙ ව අත්ථකුසලා හවථ, අහඤ්ච අත්ථකුසලො හවාමි, මයමත්ථකුසලා හවාමා”ති වා එවං තිණ්ණමෙකාභිධානෙ පරො පුරිසො ගහෙනබ්බො.

අපරොපි අත්ථනයො වුච්චති – “ත්වඤ්ච අත්ථකුසලො හවසි, සො ව අත්ථකුසලො හවති, තුම්හෙ අත්ථකුසලා හවථා”ති වා “අහඤ්ච අත්ථකුසලො හවාමි, සො ව අත්ථකුසලො හවති, මයමත්ථකුසලා හවාමා”ති වා ඉමිනා නයෙන අනෙකප්පහෙදො අත්ථනයො. එවං සෙසාසු විහන්තිසු පඤ්චමීසත්තමියාදිසු පරොපුරිසො ගහෙනබ්බො. සබ්බෙසු ච ක්‍රියාපදෙසු බවිහත්ථවාචකෙසු බහුවචනන්තෙසු, න පන බහුවචනන්තෙසුපි එකස්සත්තනො වාචකෙසු ගරුකාතබ්බස්සෙකස්සත්ථස්ස වාචකෙසු ච ක්‍රියාපදෙසු. එත්ථ වොදනාසන්දීපනියො ඉමා ගාථා –

“ත්වඤ්ච හවසි සො වාපි, හවති”චවාදිභාසනෙ;
“තුම්හෙ හවථ” ඉච්චාදි, පරොපොසො කථං සියා?;

“අහං හවාමි සො වාපි, හවති”චවාදිභාසනෙ;
“මයං හවාම”ඉච්චාදි, උත්තමො ච කථං සියා?;

එත්ථ ව වුච්චතෙ –

පච්ඡා වුත්තො පරො නාම, සඤ්ඤාය පටිපාටියා;
එවං පන ගහෙනබ්බො, පරොපුරිසනාමකො.

පයමම්හා පරො නාම, මජ්ඣිමො උත්තමොපි ව;
මජ්ඣිමම්හා පරො නාම, උත්තමො පුරිසො රුතො.

එවං තු ගහණඤ්ඤෙත්ථ, වොහාරස්සානුලොමකං;
දොසො තදනුලොමම්හි, ගහණස්මිං න විජ්ජති.

“ත්වඤ්ච හද්දෙ සුඛි හොති, එසො වාපි මහාමිගො”;
ඉති පාඨො යතො දිට්ඨො, තස්මා එවං වදෙමසෙ.

“තුම්හෙ ද්වෙ සුඛිතා හොථ”, ඉච්චත්ථො තත්ථ දිස්සති;
එවංපායං නයො වුත්තො, අත්තනොමතියා මම.

අත්තනොමති කිඤ්චාපි, කථිතා සබ්බද්ධබ්බලා;
තථාපි නයමාදාය, කථිතත්තා අකොපියා.

“ධම්මෙන රජ්ජං කාරෙත්තං, රට්ඨා පබ්බාජයිත්ථ මං;
ත්වඤ්ච ජානපදා වෙච, නෙගමා ච සමාගතා”.

“අහඤ්ච මද්දිදෙවි ව, ජාලිකණ්භාජිනා වුහො;
අඤ්ඤමඤ්ඤං සොකනුදා, වසාම අස්සමෙ තදා”.

එතා ගාථාපි එතස්ස, අත්ථස්ස පන සාධිකා;
තාසු වුත්තනයෙනෙව, අත්ථො සුපාකටො සියා;

එවං විඤ්ඤාභි විඤ්ඤෙය්‍යං, බහුතා භාසිතෙන කිං.

ආකාරෙන මනාපෙන, කථනෙ යෙන කෙනචි;
න විරුප්ඤ්ඤාභි චෙ අත්ථො, තං පමාණං සුධිමතං.

පුරිසත්තයතො එසො, පරොපුරිසනාමකො;
නුපලබ්භති පච්චෙකං, තදන්තොගධතොව යං.

පාටචත්ථාය සොතුනං, වොභාරත්ථෙසු සබ්බසො;
විසුං අලබ්භමානොපි, ලබ්භමානොව උද්ධටො.

සඬ්ඛෙපතොපෙත්ථ පුරිසප්පචත්ති එවං උපලක්ඛිතබ්බා “අමිභවචනත්ථෙ උත්තමො,
තුමිභවචනත්ථෙ මජ්ඣමො, අඤ්ඤෙසං චචනත්ථෙ පයමො”ති.

තයාදීනං පුරිසසඤ්ඤා, යස්මා වුත්තා තතො ඉදං;
තබ්බන්තාබ්‍යාතිකං ඤෙය්‍යං, පුරිසපරිදීපකං.

එවං සබ්බථාපි ආබ්‍යාතිකස්ස කාලකාරකපුරිසපරිදීපනතා වුත්තා.

ක්‍රියාලක්ඛණන්ති එත්ථ කථං ආබ්‍යාතිකස්ස ක්‍රියාලක්ඛණතා වෙදිතබ්බා?

ලක්ඛියති ක්‍රියායෙනං, ක්‍රියා වා අස්ස ලක්ඛණං;
ක්‍රියාලක්ඛණතා එවං, වෙදිතබ්බා තථා හි ව.

“ගච්ඡති”චවාදිකං සුත්ථා, ක්‍රියාසන්දිපනං පදං;
“ආබ්‍යාතික”න්ති ධීරෙහි, ආබ්‍යාතඤ්ඤාභි සඤ්ඤිතං.

ලක්ඛණං හොති නාමස්ස, යථා සත්ථාහිධානතා;
ක්‍රියාහිධානතා එවං, ආබ්‍යාතස්සෙව ලක්ඛණං.

අත්ථතො පන එතස්ස, ක්‍රියාවාචකතා ඉධ;
ලක්ඛණං ඉති විඤ්ඤෙය්‍යං, ලක්ඛණඤ්ඤාභි ලක්ඛිතං.

“කිං කරොසි”ති පුට්ඨස්ස, “පචාමි”චවාදිනා “අභං”;
පට්ඨාවාය දානෙන, ක්‍රියාවාචකතා මතා.

එවමාබ්‍යාතිකස්ස ක්‍රියාලක්ඛණතා වෙදිතබ්බා;
ඉදානි කාලෙසු විභත්තිප්පචත්ති එවං වෙදිතබ්බා –

පච්චුප්පන්තමිහි කාලස්මිං, චත්තමානා පචත්තති;
ආසිට්ඨාණාපනත්ථෙසු, පච්චුප්පන්තමිහි පඤ්චමි.

පච්චුප්පන්තෙ පරිකප්පා-නුමත්‍යත්ථෙසු සත්තමි;
අප්පච්චක්ඛෙ අතීතමිහි, පරොක්ඛා සම්පචත්තති.

හියෙයා පභුති කාලස්මිං, අතීතමිහි පචත්තති;
පච්චක්ඛෙ වා අපච්චක්ඛෙ, හියාත්තනී නිරුත්තීතා.

අප්පච්චපභුති කාලස්මිං, අතීතමිහි පචත්තති;

පව්වක්කේ වා අපව්වක්කේ, සම්පෙජ්ජනනවිහයා.

අනාගතෙ භවිස්සන්ති, කාලස්මිං සම්පවත්තති;
ක්‍රියාතිපන්නමත්තම්භි, තිතෙ කාලාතිපත්තිකා;
අනාගතෙපි භොතිති, නිරුත්තඤ්ඤුභි භාසිතා.

එවං කාලෙසු විභත්තිප්පවත්තිං ඤත්වා යෙ තෙ සුත්තන්තෙසු විචිත්තා
සුවිසඳව්‍යුලතිඛිණුද්ධිවිසයභූතා පයොගා දිස්සන්ති, තෙසු පාටචම්භිජන්තෙහි ත්‍යාදික්කමෙන
වුව්වමානා ක්‍රියාපදමාලා සල්ලක්ඛිතබ්බා – භවති, භවන්ති. භවසි, භවං. භවාමි, භවාම. භවතෙ,
භවන්තෙ. භවසෙ, භව්වහෙ. භවෙ, භවාමිහෙ. අයං අඤ්ඤයොගාදිරහිතා ක්‍රියාපදමාලා.

දිස්සන්ති ච සුත්තන්තෙසු අත්ථසම්භවෙපි අඤ්ඤයොගාදිරහිතානි ක්‍රියාපදානි. සෙය්‍යථීදං?
“සබ්බෙ සබ්බාරා අනිච්චාති, යදා පඤ්ඤාය පස්සති. යං මං භණ්ණි සාරථී. අඤ්ඤං සෙපණ්ණි
ගච්ඡාමි” ඉච්චෙවමාදීනි එතස්සත්ථස්ස පරිදිපනියා ක්‍රියාපදමාලා.

එත්ථ තිව්ධො ක්‍රියාපදෙසු යොගො තයොගො, මයොගො, අඤ්ඤයොගො ච. තත්ථ
මජ්ඣිමසූරිසා තයොගවසෙන ගහෙතබ්බා, උත්තමසූරිසා මයොගවසෙන. පඨමසූරිසා
අඤ්ඤයොගවසෙන. ත්‍යාදිනමත්ථ පටිපාටියා අයං අනුගීති –

අඤ්ඤයොගෙන පඨමා, තයොගෙන තු මජ්ඣමා;
මයොගෙනුත්තමා භොන්ති, ගහෙතබ්බා විභාවිතා.

සොතුනං පයොගෙසු කොසල්ලත්ථං අඤ්ඤයොගාදිසහිතමපරම්පි ක්‍රියාපදමාලං වදාම – සො
භවති, තෙ භවන්ති. ත්වං භවසි, තුම්භෙ භවං. අහං භවාමි, මයං භවාම. සො භවතෙ, තෙ භවන්තෙ.
ත්වං භවසෙ, තුම්භෙ භව්වහෙ. අහං භවෙ, මයං භවාමිහෙ. අයං අඤ්ඤයොගාදිසහිතා ක්‍රියාපදමාලා.

දිස්සන්ති ච සුත්තන්තෙසු අඤ්ඤයොගාදිසහිතානිපි ක්‍රියාපදානි. සෙය්‍යථීදං? “යංපායං දෙව
කුමාරො සුප්පතිට්ඨිතපාදො, ඉදම්පිමස්ස මහාපුරිසස්ස මහාපුරිසලක්ඛණං භවති, තස්සිමානි සත්ත
රතනානි භවන්ති. යො දන්ධකාලෙ තරති, තරණියෙ ච දන්ධති, ත්වංසි ආවරියො මම, අභම්පි
දට්ඨුකාමොස්මි, පිතරං මෙ ඉධාගතං” ඉච්චෙවමාදීනි එතස්සත්ථස්ස පරිදිපනියා ක්‍රියාපදමාලා.

යො තුම්භසද්දෙන චත්තබ්බෙ අත්ථෙ නිපතති, න පන භොති තුම්භත්ථවාචකො, නෙසො
සද්දො ක්‍රියාපදස්ස තයොගසහිතත්තං සාධෙති, අඤ්ඤදත්ථු අඤ්ඤයොගසහිතත්තඤ්ඤෙව සාධෙති.
යො ච අම්භසද්දෙන චත්තබ්බෙ අත්ථෙ නිපතති, න පන භොති අම්භත්ථවාචකො, න සොපි සද්දො
ක්‍රියාපදස්ස මයොගසහිතත්තං සාධෙති, අඤ්ඤදත්ථු අඤ්ඤයොගසහිතත්තඤ්ඤෙව සාධෙති.

තත්‍ර තුම්භසද්දෙන තාව චත්තබ්බත්ථෙ – “න භවං එති පුඤ්ඤත්ථං, සිවිරාජස්ස දස්සනං.
මායස්මා සමග්ගස්ස සඬ්ඝස්ස භෙදාය පරක්කම්. ඉධ භන්තෙ භගවා පංසුකුලං ධොවතු” ති
ඉච්චෙවමාදයො පයොගා. අම්භසද්දෙන පන චත්තබ්බත්ථෙ “උපාලි තං මහාවීර, පාදෙ වන්දති
සත්ථුනො. සාවකො තෙ මහාවීර, සරණො වන්දති සත්ථුනො” ති ච ඉච්චෙවමාදයො පයොගා.
ඉදමෙත්ථුපලක්ඛිතබ්බං “ත්වං තුම්භෙ අහං මය”න්ති අත්ථදීපක තයොග මයොගතො අඤ්ඤො
අඤ්ඤත්ථදීපනො පයොගොයෙව අඤ්ඤයොගො නාම, තත්ථ පඨමසූරිසො භවතිති.

යජ්ජෙවං “සබ්බායසං කුට්මතිප්පමාණං, පග්ගය්භ සො තිට්ඨසි අන්තලික්කේ. එස සුත්ථා
පසිදාමි, වටො තෙ ඉසිසත්තමා” තිආදීසු කථං. එත්ථ හි මජ්ඣිමුත්තමසූරිසසම්භවොයෙව දිස්සති, න
තු පඨමසූරිසසම්භවොති? වුව්වතෙ – “සබ්බායසං කුට්මතිප්පමාණං, පග්ගය්භ සො තිට්ඨසි
අන්තලික්කේ” තිආදීසු “සො” තිආදිකස්ස නාමසද්දස්ස
තුම්භම්භසද්දස්සත්ථවාචකසද්දෙහි “තිට්ඨසි” තිආදීනං සායාදාන්තානං පදානං දස්සනතො
අච්චන්තමජ්ඣාහරිතබ්බෙහි සමානාධිකරණත්තා තග්ගුණභූතත්තා ච මජ්ඣිමුත්තමසූරිසසම්භවො

සමධිගන්තබ්බො. ඊදිසෙසු පයොගෙසු සාදාදාන්තානං දස්සනවසෙන අවිජ්ජමානානිපි අජ්ඣාහරිතබ්බානි “ත්වමහ” මිච්චාදිනි පදානි හවන්ති. කත්ථවි පන පරිපුණ්ණානි දිස්සන්ති “සාත්ථං වඩ්ඤාමනුජපත්තා, කථං මද්දි කරිස්සසි. සො අහං විචරිස්සාමි, ගාමා ගාමං පුරා පුර”න්ති ඉව්චෙවමාදිසු.

ආබ්‍යාතිකස්ස ක්‍රියාලක්ඛණත්තා අලිඛිගහෙදත්තා ච තිණ්ණං ලිඛිගානං සාධාරණභාවපරිදීපනත්ථං අපරමිපි ක්‍රියාපදමාලං වදාම –

පුරිසො හවති, කඤ්ඤා හවති, චිත්තං හවති, පුරිසා හවන්ති, කඤ්ඤායො හවන්ති, චිත්තානි හවන්ති. හො පුරිස ත්වං හවසි, හොති කඤ්ඤෙ ත්වං හවසි, හො චිත්ත ත්වං හවසි, හවන්තො පුරිසා තුම්භෙ හවථ, හොතියො කඤ්ඤායො තුම්භෙ හවථ, හවන්තො චිත්තානි තුම්භෙ හවථ. අහං පුරිසො හවාමි, අහං කඤ්ඤා හවාමි, අහං චිත්තං හවාමි, මයං පුරිසා හවාම, මයං කඤ්ඤායො හවාම, මයං චිත්තානි හවාම.

එස නයො අත්තනොපදෙසු, සෙසවිහත්තීනං සබ්බපදෙසුපි. අයමාබ්‍යාතිකස්ස තිණ්ණං ලිඛිගානං සාධාරණභාවපරිදීපනී ක්‍රියාපදමාලාව.

වුත්තඤ්ඤෙහෙතං නිරුත්තිපිටකෙ “ක්‍රියාලක්ඛණමාබ්‍යාතිකමලිඛිගහෙද”මිති. තත්‍ර අලිඛිගහෙදමිති කො අත්ථො? ඉත්ථිපුමනපුංසකානං අවිසෙසත්ථො වුව්වතෙ “අලිඛිගහෙද”මිති. යථා “පුරිසො ගච්ඡති, කඤ්ඤා ගච්ඡති, චිත්තං ගච්ඡති”ති. චතුර්ධා උද්දිට්ඨක්‍රියාපදෙසු යථා “හවති”ති අකාරානන්තරත්‍යන්තපදං ගහෙත්වා “හවති හවන්ති හවසි”තිආදිනා ක්‍රියාපදමාලා සබ්බථා කතා, එවං “උබ්බවති”ච්චාදිනිපි අකාරානන්තරත්‍යන්තපදානි ගහෙත්වා “උබ්බවති උබ්බවන්ති උබ්බවසි”තිආදිනා ක්‍රියාපදමාලා සබ්බථා කතබ්බා. “හොති සම්භොති”තිආදිනි පන ඔකාරානන්තරත්‍යන්තපදානි, “භාවෙති විභාවෙති”තිආදිනි ව එකාරානන්තරත්‍යන්තපදානි ගහෙත්වා පාළිනසානුසාරෙනෙව පදමාලා කතබ්බා, නයිධි වුත්තනසානුසාරෙන. ඊදිසෙසු හි යානෙසු දුරනුබොධා ක්‍රියාපදගති. අතො ලබ්භමානවසෙන ක්‍රියාපදමාලා කතබ්බා. න හි ලොකෙ ලොකියා සබ්බෙ ධාතුසද්දෙ පච්චෙකං සබ්බෙහිපි ඡන්තවුතියා වචනෙහි යොජෙත්වා වදන්ති, එවං අවදන්තානම්පි නෙසං කථා අපරිපුණ්ණා නාම න හොති, තස්මා වජ්ජෙතබ්බට්ඨානං වජ්ජෙත්වා යථාසම්භවං පදමාලා කතබ්බා. එවං පඤ්චමියාදිසුපි විහත්තිසු. අයං වත්තමානවිහත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

ඉතො පට්ඨාය පන යටුද්දිට්ඨපදානෙව පරිණාමෙත්වා පරිණාමෙත්වා පඤ්චමියාදීනං මාතිකාභාවෙන ගහෙතබ්බානි. ඉදානි පන තයොගාදිසහිතාසහිතවසෙන ද්විධා ක්‍රියාපදමාලායො දස්සෙස්සාම ක්වචාදෙසවසෙන සම්භූතානි ව රූපන්තරානි සොතුනං සුබ්බාරණත්ථඤ්චෙව පුරිසජ්ජයොගෙ අසම්මොහත්ථඤ්ච.

හවතු, හවන්තු. හවාහි, හව, හවථ. හවාමි, හවාම. හවතං, හවන්තං. හවස්සු, හව්විහො. හවෙ, හවාමසෙ. සො හවතු, තෙ හවන්තු. ත්වං හවාහි, හව, තුම්භෙ හවථ. අහං හවාමි, මයං හවාම. සො හවතං, තෙ හවන්තං. ත්වං හවස්සු, තුම්භෙ හව්විහො. අහං හවෙ, මයං හවාමසෙ. අයං පඤ්චමීවිහත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

හවෙයා, හවෙ, හවෙයායුං. හවෙයායාසි, හවෙයායාථ. හවෙයායාමි, හවෙයායාම, හවෙමු. හවෙථ, හවෙරං. හවෙථො, හවෙයායාචිහො. හවෙයාං, හවෙයායාමිහෙ ඉති වා, සො හවෙයා, හවෙ, තෙ හවෙයායුං. ත්වං හවෙයායාසි, තුම්භෙ හවෙයායාථ. අහං හවෙයායාමි, මයං හවෙයායාම, හවෙමු. සො හවෙථ, තෙ හවෙරං. ත්වං හවෙථො, තුම්භෙ හවෙයායාචිහො. අහං හවෙයායං, මයං හවෙයායාමිහෙ ඉති වා. අයං සත්තමීවිහත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

බහුව, බහුවු. බහුවෙ, බහුවිත්ථ. බහුවං, බහුවිම්භ. බහුවිත්ථ, බහුවිරෙ. බහුවිත්ථො, බහුවිචිහො. බහුවිං, බහුවිම්භෙ ඉති වා, සො බහුව, තෙ බහුවු. ත්වං බහුවෙ, තුම්භෙ බහුවිත්ථ. අහං බහුවං, මයං

බහුවිම්භ. සො බහුවිත්ථ, තෙ බහුවිරෙ. ත්වං බහුවිත්ථො, තුම්භෙ බහුවිච්භො. අහං බහුවිං, මයං බහුවිම්භෙ ඉති වා. අයං පරොක්ඛාවිහත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

අභවා, අභවු. අභවො, අභවත්ථ. අභවං, අභවම්භා. අභවත්ථ, අභවත්ථුං. අභවසෙ, අභවච්භං. අභවිං, අභවම්භසෙ ඉති වා, සො අභවා, තෙ අභවු. ත්වං අභවො, තුම්භෙ අභවත්ථ. අහං අභවං, මයං අභවම්භා. සො අභවත්ථ, තෙ අභවත්ථුං. ත්වං අභවසෙ, තුම්භෙ අභවච්භං. අහං අභවිං, මයං අභවම්භසෙ ඉති වා. අයං භියාත්තනිවිහත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

අභවි, අභවුං. අභවො, අභවිත්ථ. අභවිං, අභවිම්භා. අභවා, අභවු. අභවසෙ, අභවිච්භං. අභවිභං, අභවිම්භෙ ඉති වා, සො අභවි, තෙ අභවුං. ත්වං අභවො, තුම්භෙ අභවිත්ථ. අහං අභවිං, මයං අභවිම්භා. සො අභවා, තෙ අභවු. ත්වං අභවසෙ, තුම්භෙ අභවිච්භං. අහං අභවං, මයං අභවිම්භෙ ඉති වා. අයං අජ්ජනනිවිහත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

එත්ථ පනඡ්ජනනියා උංචවනස්ස ඉංසුමාදෙසවසෙන භවතීනො රූපන්තරානි වෙදිතබ්බානි. සෙයාපීදං? තෙ භවිංසු, සමුබ්භවිංසු, පභවිංසු, පරාභවිංසු, සම්භවිංසු, පාතුභවිංසු, පාතුබ්භවිංසු, ඉමානි අකම්මකපදානි. පරිභවිංසු, අභිභවිංසු, අධිභවිංසු, අතිභවිංසු, අනුභවිංසු, සමනුභවිංසු, අභිසම්භවිංසු.

“අධිභොසු”න්ති රූපම්පි, යස්මා දිස්සති පාළියං;
තස්මා හි නයතො ඥෙය්‍යං, “පරිභොසු”න්තිආදිකං.

තත්‍රායං පාළි – “එවංචිභාරිඤ්චාවුසො භික්ඛුං රූපා අධිභොසුං, න භික්ඛු රූපෙ අධිභොසි”ති. ඉමානි සකම්මකපදානි, එවමඡ්ජනනියා උංචවනස්ස ඉංසුමාදෙසවසෙන භවතීනො රූපන්තරානි භවන්ති. අපිච

“අන්වහි” ඉතිරූපම්පි, අජ්ජනනායා පදිස්සති;
තස්මා හි නයතො ඥෙය්‍යං, “අජ්ඣහි”ච්චාදිකම්පි ව.

තත්‍රායං පාළි – සො තෙන කම්මෙත දිවං සමක්කම්, සුඛඤ්ච බිබ්බාරතියො ච අන්වහිති. තත්ථ අන්වහිති අනු අහිති ඡෙදො. අනුති උපසග්ගො. අහිති ආබ්‍යාතිකපදන්ති දට්ඨබ්බං.

භවිස්සති, භවිස්සන්ති. භවිස්සසි, භවිස්සථ. භවිස්සාමි, භවිස්සාම. භවිස්සතෙ, භවිස්සන්තෙ. භවිස්සසෙ, භවිස්සච්භෙ. භවිස්සං, භවිස්සාම්භෙ ඉති වා, සො භවිස්සති, තෙ භවිස්සන්ති. ත්වං භවිස්සසි, තුම්භෙ භවිස්සථ. අහං භවිස්සාමි, මයං භවිස්සාම. සො භවිස්සතෙ, තෙ භවිස්සන්තෙ. ත්වං භවිස්සසෙ, තුම්භෙ භවිස්සච්භෙ. අහං භවිස්සං, මයං භවිස්සාම්භෙ ඉති වා. අයං භවිස්සන්තිවිහත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

අභවිස්සා, අභවිස්සංසු. අභවිස්සෙ, අභවිස්සථ. අභවිස්සං, අභවිස්සාම්භා. අභවිස්සථ, අභවිස්සසු. අභවිස්සසෙ, අභවිස්සච්භෙ. අභවිස්සිං, අභවිස්සාම්භසෙ ඉති වා, සො අභවිස්සා, තෙ අභවිස්සංසු. ත්වං අභවිස්සෙ, තුම්භෙ අභවිස්සථ. අහං අභවිස්සං, මයං අභවිස්සාම්භා. සො අභවිස්සථ, තෙ අභවිස්සසු. ත්වං අභවිස්සසෙ, තුම්භෙ අභවිස්සච්භෙ. අහං අභවිස්සිං, මයං අභවිස්සාම්භසෙ ඉති වා. අයං කාලාතිපත්තිවිහත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

චොභාරහෙදකුසලෙන සුබුද්ධිනා යො,
කච්චායනෙන කථිතො ජිනසාසනත්ථං;
තයාදික්කමො තදනුගං කිරියාපදානං,
කත්ථා කමො භවතිධාතුවසෙන චුත්තො.

ඉති නවඬ්ගෙ සාර්ථකපෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යස්පට්ඨනීසු විඤ්ඤනං

කොසල්ලන්ථාය කතෙ සද්දනිතිප්පකරණෙ

භවතිනො ක්‍රියාපදමාලාවිභාගො නාම

දුතියො පරිච්ඡේදො.

3. පකිණ්ණකවිනිච්ඡය

ඉතො පරං පවක්ඛාමි, පකිණ්ණකවිනිච්ඡයං;
සප්පයොගෙසු අත්ථෙසු, විඤ්ඤානං පාටවත්ථයා.

තත්ථ අත්ථුද්ධාරො, අත්ථසද්දවිත්තා, අත්ථානිසයයොගො,
සමානාසමානවසෙනවචනසඬගහො, ආගමලක්ඛණවසෙන විභත්තිවචනසඬගහො, කාලවසෙන
විභත්තිවචනසඬගහො, කාලසඬගහො, පකරණසංසන්දනා, වත්තමානාදීනං වචනත්ථවිභාවනා චාති
නවධා විනිච්ඡයො වෙදිතඛිබ්බො.

අත්ථුද්ධාරෙ තාව සමානසුතිකපදානමත්ථුද්ධාරණං කරිස්සාම. එත්ථාබ්‍යාතපදසඤ්ඤිතානං
භොතිසද්ද භවෙසද්දානමත්ථො උද්ධරිතඛිබ්බො. තථා භෙතෙ නාමිකපදසඤ්ඤිතෙහි අපරෙහි
භොතිසද්ද භවෙසද්දෙහි සමානසුතිකාපි අසමානත්ථා වෙව භොන්ති අසමානවිභත්තිකා ව.
සාසනස්මිඤ්ඤි කෙච්ඡි සද්දා අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානසුතිකා සමානාපි අසමානත්ථා
අසමානපවත්තිනිමිත්තා අසමානලිඬගා අසමානවිභත්තිකා අසමානවචනකා අසමානත්තා
අසමානකාලිකා අසමානපදජාතිකා ව භවන්ති.

තෙසමසමානත්ථත්තෙ “සබ්බඤ්ඤි තං ජීරති දෙහනිස්සිතං. අප්පස්සුතායං පුරිසො, බලිබද්දොව
ජීරති. සන්තො තසිතො. පහු සන්තො න භරති. සන්තො ආචික්ඛතෙ මුනි. සන්තො සප්පුරිසා
ලොකෙ. සන්තො සංවිජ්ජමානා ලොකස්මි”න්ති එවමාදයො පයොගා. එත්ථ ජීරතිසද්දේවයං
යථාසම්භවං නවභාවාපගමවඩ්ඪනවාචකං. සන්තොසද්දපඤ්චකං යථාසම්භවං
පරිස්සමප්පත්තසමානොපසන්තොපලඛිතමානවාචකන්ති දට්ඨඛිබ්බං.

අසමානපවත්තිනිමිත්තත්තෙ පන “අකතඤ්ඤා මිත්තදුබ්භි, අස්සද්ධො
අකතඤ්ඤවා”න්තිඑවමාදයො. එත්ථ ව අකතඤ්ඤසද්දේවයං කතාකතාජානනජානනපවත්තිනිමිත්තං
පටිච්ච සම්භුතත්තා අසමානපවත්තිනිමිත්තකන්ති දට්ඨඛිබ්බං.

අසමානලිඬගත්තෙ “සුඛි භොතු පඤ්චසිඛ සක්කො දෙවානමීන්දො. ත්වඤ්ච භද්දෙ සුඛි භොති.
යත්ථ සා උපට්ඨිතො භොති. මානා මෙ අත්ථි, සා මයා පොසෙතඛිබ්බා”න්ති එවමාදයො. එත්ථ
සුඛිසද්දේවයං සාසද්දේවයඤ්ච පුමිත්ථිලිඬගවසෙන අසමානලිඬගන්ති දට්ඨඛිබ්බං.

අසමානවිභත්තිකත්තෙ “ආභාරෙ උදරෙ යතො. යතො පජානාති සහෙතුධම්ම”න්ති
එවමාදයො. එත්ථ යතොසද්දේවයං පයමාපඤ්චමිච්චත්තිසහිතත්තා අසමානවිභත්තිකන්ති දට්ඨඛිබ්බං.

අසමානවචනකත්තෙ ඉමෙ පයොගා —

“යාය මාතු භතො පොසො, ඉමං ලොකං අවෙක්ඛති;
තම්පි පාණදදිං සන්තිං, භන්ති කුද්ධො පුපුජ්ජනො”න්ති

ආදීසු භන්තිසද්දො එකවචනො.

“ඉමෙ නුත අරඤ්ඤස්මිං, මිගසඬ්ඪානි ලුද්දකා;
වාකුරාහි පරික්ඛිජ්ජ, සොඛිහං පාතෙත්වා තාවදෙ;

වික්කොසමානා තිබ්බාහි, හත්ති නෙසං වරං වර්”න්ති.

ආදීසු පන බහුවවනො. “සීලවා වත්තසම්පන්නො. එථ තුම්හෙ ආයස්මන්නො සීලවා හොථ. සන්නො දන්නො නියතො බ්‍රහ්මචාරී. සන්නො භවෙ සබ්බි පච්චෙදයන්ති. මහාරාජා යසස්සී සො. වත්තාරො මහාරාජා”ති එවමාදීසු සීලවාසද්දාදයො එකච්චනබ්‍රවචනකා.

අසමානත්තත්තෙ පන යත්ථ සමානසුතිකානං අසමානවිහත්තිකත්තං වා අසමානච්චනත්තං වා උපලබ්භති. තෙයෙව පයොගා. තං යථා? “සතං සම්පජානං, සතං ධම්මො, සන්නො දන්නො, සන්නො සප්පුරිසා” ඉච්චෙවමාදයො.

අසමානකාලත්තෙ “නනු තෙ සුතං බ්‍රාහ්මණ භඤ්ඤමානෙ, දෙවා න ඉස්සන්ති පුරිසපරක්කමස්ස. තෙ ජනා පාරමිස්සන්ති, මච්චුධෙය්‍යං සුදුත්තර්”න්ති එවමාදයො. එත්ථ ඉස්සන්තිසද්දද්වයං වත්තමානාභවිස්සන්තිකාලවසෙන අසමානකාලන්ති දට්ඨබ්බං. වත්තමානාභවිස්සන්තිවිහත්තිවසෙන පන අසමානවිහත්තිකත්තිපි.

අසමානපදජාතිකත්තෙ “සයං සමාහිතො නාගො, සයං අභිඤ්ඤාය කමුද්දිසෙය්‍යං. පථෙ ධාවන්තියා පති, එකංසං අජිනං කත්වා, පාදෙසු සිරසා පති. ගිරිං චණ්ඩොරණං පති”ති එවමාදයො. එත්ථ සයංසද්දද්වයං නාමනිපාතවසෙන පතිසද්දත්තයං නාමාඛ්‍යාතොපසග්ගවසෙන අසමානපදජාතිකත්ති දට්ඨබ්බං.

ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ විත්ථාරෙතබ්බං. එවං සාසනස්මිං කෙවි සද්දා අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානසුතිකා සමානාපි අසමානත්ථා අසමානපවත්තිනිමිත්තා අසමානලිඬ්ඛා අසමානවිහත්තිකා අසමානච්චනකා අසමානත්තා අසමානකාලිකා අසමානපදජාතිකා ච භවන්ති. එතාදිසෙසු සද්දෙසු යො ක්‍රියාපදත්තං පකාසෙති, න සො නාමිකපදත්තං. යො ච නාමිකපදත්තං පකාසෙති, න සො ක්‍රියාපදත්තං. එවං සත්තෙපි සුතිසාමඤ්ඤතො එකත්තෙන ගහෙත්වා අත්ථුද්ධාරො කරණියොති යථාචුත්තක්‍රියාපදානං නාමපදෙහි සමානසුතිකානං භොතිසද්ද භවෙ සද්දානමත්ථුද්ධාරං වදාම.

කථං? භොතිසද්දො කත්තුයොගෙ ක්‍රියාපදං, ක්‍රියායොගෙ නාමිකපදං, තස්මා සො ද්විසු අත්ථෙසු වත්තති ක්‍රියාපදත්ථෙ නාමිකපදත්ථෙ ව. තත්ථ ක්‍රියාපදත්ථෙ වත්තමානවසෙන, නාමිකපදත්ථෙ පනාලපනවසෙන. ක්‍රියාපදත්ථෙ තාව “එකො භොති”, නාමිකපදත්ථෙ “මා භොති පරිදෙවෙසි”. අත්‍රිදං චුච්චති –

භාවෙ නාමපදත්ථෙ ව, ආලපනවිසෙසිතෙ;
ඉමෙසු ද්විසු අත්ථෙසු, භොතිසද්දො පවත්තති.

භවෙසද්දො පන “භවාමි”තිමස්ස වත්තමානාච්චත්තිසුත්තස්ස සද්දස්සත්ථෙපි වත්තති. “භවාමි”තිමස්ස පඤ්චමිවිහත්තිසුත්තස්ස සද්දස්ස ආණ්ඩ්‍යාසිසනත්ථෙසුපි වත්තති. “භවෙය්‍යාමි”තිමස්ස සත්තමිවිහත්තිසහිතස්ස සද්දස්ස අනුමතිපරිකප්පත්ථෙසුපි වත්තති. තත්‍රිදං පඨමත්ථස්ස සාධකං ආභවිච්චනං –

“දෙවානං අධිකො භොමි, භවාමි මනුජාධිපො;
රූපලක්ඛණසම්පන්නො, පඤ්ඤාය අසමො භවෙ”ති.

අයං පන සබ්බෙසං තෙසමත්ථානං සාධිකා අමිභාකං ගාථාරචනා –

“සුඛි භවති එසො ව, අභඤ්චාපි සුඛි භවෙ;
සුඛි භවතු එසො ව, අභඤ්චාපි සුඛි භවෙ.

ඉමාය බුද්ධපුජාය, භවන්තු සුඛිතා පජා;

හවෙ'හඤ්ච සුඛජ්ජන්තො, සාමච්චො සහ ඤාතිහි.

සුඛි හවෙයා ඵසො ච, අහඤ්චාපි සුඛි හවෙ;
සුඛි හවෙයා වෙ ඵසො, අහඤ්චාපි සුඛි හවෙ''ති.

ඉච්චෙවං -

චත්තමානාය පඤ්චමායං, සත්තමාසඤ්ච විහත්තියං;
ඵතෙසු තිසු යානෙසු, හවෙසද්දො පවත්තති.

ඵකධා චත්තමානායං, පඤ්චමීසත්තමීසු ච;
ද්වෙධා ද්වෙධාතිමස්සත්ථං, පඤ්චධා පරිදීපයෙ.

ද්වෙධා චා චත්තමානාය-මාදිපුරිසවාචකො;
අත්ථො ''හවෙ''ති ඵතස්ස, ''හවති''තිපිපුජ්ජති.

ඉදානි පන ඵතස්ස, චුත්තස්සත්ථස්ස සාධකං;
ඵත්ථ පාළිජ්ජදෙසං තු, ආහරිස්සං සුඤ්ඤාථ මෙ.

කො'යං මජ්ඣෙයමුද්දස්මිං, අපස්සං තීරමායුහෙ;
කං ත්වං අත්ථවසං ඤාත්වා, ඵවං වායමසෙ භුසං.

නිසම්ම චත්තං ලොකස්ස, වායාමස්ස ච දෙවතෙ;
තස්මා මජ්ඣෙයමුද්දස්මිං, අපස්සං තීරමායුහෙ.

අස්සං පුරිමගාථායං, ''ආයුහෙ''තිපදස්ස හි;
''ආයුහති''ති අත්ථොති, විඤ්ඤාතබ්බො විභාවිනා.

විහත්තියා විපල්ලාස-වසෙනායං සමීරිතො;
චත්තමානෙ සත්තමීති, තිස්සෙකාරවසෙන චා.

පච්ඡිමාය ච ගාථායං, ''ආයුහෙ''තිපදස්ස තු;
''ආයුහාමී''ති අත්ථොති, සද්දත්ථඤ්ඤා විභාවයෙ.

තථා ''හවෙ''තිඵතස්ස, චත්තමානාවිහත්තියං;
''හවති''ති, ''හවාමී''ති, චත්ථං ද්වෙධා විභාවයෙ.

ඵවංවිධෙසු අඤ්ඤෙසු, පාඨෙසුපි අයං නයො;
නෙතබ්බො නයදක්ඛෙන, නයසාගරසාසනෙ.

ඵචමයං හවෙසද්දො පඤ්චසු ඡසු චා ක්‍රියාපදත්ථෙසු පවත්තති. තථා සත්තමීවිභත්‍යන්තනාමිකපදස්ස වුද්ධිසංසාරකම්මහවුපපත්තිභවසඬ්ඛාතෙසු අත්ථෙසුපි. තථා හි ''අහවෙ නන්දති තස්ස, හවෙ තස්ස න නන්දති''තිආදීසු වුද්ධිමිහි. ''හවෙ විවරන්තො''තිආදීසු සංසාරෙ. ''හවෙ ඛො සති ජාති හොති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණ''න්තිආදීසු කම්මහවෙ. ''ඵවං හවෙවිජ්ජමානෙ''තිආදීසු උපපත්තිභවෙති දට්ඨබ්බං. ඉමිනා නයෙන භූතානුතො නිජ්ජන්තානං අඤ්ඤාතොපි අඤ්ඤෙසං ක්‍රියාපදානං යථාසම්භවමත්ථො උද්ධරිතබ්බො.

ආර්‍යාතත්ථමිහිමෙ අත්ථා, න ලාතබ්බා කුදාවනං;
අත්ථුද්ධාරවසෙනෙනෙ, උද්ධටා නාමතො යතො.

ඉදමෙන් සම්බන්ධයෙන් අත්පුද්ධාරනයනිදස්සන.

අත්පුද්ධාරනය පන එවමුපලක්කෙතබ්බං - “භවන්තෙ, පරාභවන්තෙ, පරාභවෙ” ඉච්චාදයො ගච්ඡති ගච්ඡං ගච්ඡන්තොසද්දාදයො විය විසෙසසද්දා, න යාවනොපනාපනත්ථාදිවාචකො නාට්ඨිසද්දො විය, න ව රාජදෙවතාදිවාචකො දෙවසද්දො විය සාමඤ්ඤසද්දා. යෙ චෙත්ථ විසෙසසද්දා, තෙ සබ්බකාලං විසෙසසද්දාව. යෙ ච සාමඤ්ඤසද්දා, තෙපි සබ්බකාලං සාමඤ්ඤසද්දාව.

තත්‍ර ගච්ඡතිආදීනං විසෙසසද්දතා එවං දට්ඨබ්බා - ගච්ඡති එකං නාමපදං, එකමාධ්‍යානං. තථා ගච්ඡන්ති එකං නාමපදං, එකමාධ්‍යානං. ගච්ඡන්තොති එකො කිත්තො, අපරො රුජ්ඣිසද්දො. සතිපි විසෙසසද්දන්තෙ සදිස්සන්තා සුතිසාමඤ්ඤතො තබ්බිසයං බුද්ධිං නුප්පාදෙති විනාවත්ථප්පකරණසද්දන්තරාහිසම්බන්ධෙන. තථා හි සද්දන්තරාහිසම්බන්ධෙන “ගච්ඡති පතිට්ඨති”න්ති වුත්තෙ සත්තමාන්තං නාමපදන්ති විඤ්ඤායති. “ගච්ඡති තිස්සො”ති වුත්තෙ පනාධ්‍යානන්ති. තථා “ස ගච්ඡං න නිවත්තති”ති වුත්තෙ පඨමන්තං නාමපදන්ති විඤ්ඤායති. “ගච්ඡං පුත්තනිවෙදකො”ති වුත්තෙ ආධ්‍යානන්ති විඤ්ඤායති. “ගච්ඡන්තො භයන්තො පතින්තො”ති වුත්තෙ කිත්තන්තොති විඤ්ඤායති. “ගච්ඡන්තො පණ්ණප්පථානි පතන්ති”ති වුත්තෙ රුක්ඛවාචකො රුජ්ඣිසද්දොති. ඉති විසෙසසද්දානං ආධ්‍යානනාමානං නාමාධ්‍යානෙහි සමානසුතිකානං අත්ථාහිසම්බන්ධාදීසු යො කොච අත්ථවිසෙසසද්දාපකො සම්බන්ධො අවස්සම්චිතබ්බො. එවං “ගච්ඡති”තිආදීනං ආධ්‍යානනාමන්තාදිවසෙන පච්චෙකං ධීතානං එකෙකත්ථවාචකානං විසෙසසද්දතා දට්ඨබ්බා.

“නාට්ඨි දෙවො”තිආදීනං පන ආධ්‍යානනාමානං නාමාධ්‍යානෙහි අසමානසුතිකානං අනෙකත්ථවාචකානං සාමඤ්ඤසද්දතා එව දට්ඨබ්බා. අත්පුද්ධාරනයෙහි විනා යෙන කෙනපි සම්බන්ධෙන “නාට්ඨි”ති වුත්තෙ “යාවති”ති වා “උපතාපෙති”ති වා “ඉස්සරියං කරොති”ති වා “ආසිසති”ති වා අත්ථො පටිභාති, තථා “දෙවො”ති වුත්තෙ “මෙසො”ති වා “ආකාසො”ති වා “රාජා”ති වා “දෙවතා”ති වා “විසුද්ධිදෙවො”ති වා අත්ථො පටිභාති. යදා පන සද්දන්තරාහිසම්බන්ධෙන “නාට්ඨි සුප්පටිපත්ති”න්ති වුත්තෙ තදා “නාට්ඨි”ති ක්‍රියාපදස්ස “යාවති”ති අත්ථො විඤ්ඤායති, “නාට්ඨි සබ්බකිලෙසෙ”ති වුත්තෙ “උපතාපෙති”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. “නාට්ඨි සකච්ඡන්තෙ”ති වුත්තෙ “ඉස්සරියං කරොති”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. “නාට්ඨි ලොකස්ස හිත”න්ති වුත්තෙ “ආසිසති”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. තථා “දෙවො ගජ්ජති”ති වුත්තෙ “දෙවො”ති නාමපදස්ස “මෙසො”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. “විද්ධො විගතවලාභකො දෙවො”ති වුත්තෙ “ආකාසො”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. “පිචතු දෙවො පාතිය”න්ති වුත්තෙ “රාජා”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. “දෙවො දෙවකායා වචති ආයුසබ්බියො”ති වුත්තෙ “දෙවතා”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. “දෙවතාදිදෙවො සතපුඤ්ඤලක්ඛණො”ති වුත්තෙ “විසුද්ධිදෙවො”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. ඉමිනා නයෙන අඤ්ඤෙපි සාමඤ්ඤසද්දා ඤාතබ්බා.

සබ්බමෙතං ඤාත්වා යථා අත්ථො සද්දෙන, සද්දො චත්ථෙන න විරුජ්ඣති, තථාත්පසද්දා චිත්තනීයා. තත්‍රිදං උපලක්ඛණමත්තං චිත්තාකාරනිදස්සනං - “අත්පුද්ධාරනයෙහි”ති වා “කිච්චානි භවන්තෙ”ති වා වුත්තෙ “භවන්තෙ”ති ඉදං “භවන්ති”තිමිනා සමානත්ථමාධ්‍යානපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “භවන්තෙ පස්සාමි”ති වා “ඉච්ඡාමි”ති වා වුත්තෙ උපයොගත්ථවං නාමපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “භවන්තෙ ජනෙ පස්සාමි”ති වා “කාමෙති”ති වා වුත්තෙ පච්චන්තොපයොගත්ථවන්තානි ද්වෙ නාමපදානීති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “වොරා පරාභවන්තෙ”ති වුත්තෙ “පරාභවන්තෙ”ති ඉදං “පරාභවන්ති”තිමිනා සමානත්ථමාධ්‍යානපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “පරාභවන්තෙ ජනා ඉච්ඡන්ති අමිත්තාන”න්ති වුත්තෙ “පරාභවන්තෙ”ති ඉමානි උපයොගපච්චන්තත්ථවන්තානි ද්වෙ නාමපදානීති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “එසො පරාභවෙ”ති වුත්තෙ “පරාභවෙ”ති ඉදං “පරාභවෙය්‍යා”තිමිනා සමානත්ථමාධ්‍යානපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “එනෙ පරාභවෙ ලොකෙ, පණ්ඩිතො සමචෙක්ඛියො”ති වුත්තෙ “පරාභවෙ”ති ඉදං උපයොගත්ථවං බහුවචනං නාමපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “පරාභවෙ සති”ති වුත්තෙ

භාවලක්ඛණ්ණමත්ථෙකවචනකං නාමපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “තුම්හෙ මෙ පසාදා සම්භවෙ”ති චුත්තෙ “සම්භවෙ”ති ඉදං “සම්භවටා”තිමිනා සමානත්ථංමාධ්‍යාතපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “එහි ත්වං සම්භවවිහෙ”ති චුත්තෙ “සම්භවවිහෙ”ති ඉදං සම්භවාය නාම ඉත්ථීයා වාවකං ඉත්ථීලිඛිතං සාලපනං නාමිකපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “එහි ත්වං සම්භවවිහෙපතිට්ඨිත”න්ති චුත්තෙ සම්භවනාමකස්ස පුරිසස්ස වාවකං පුල්ලිඛිතං භුම්මවචනන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො.

“වරුණො බ්‍රහ්මදෙවො ව, අහෙසුං අග්ගසාවකා;
සම්භවො නාමුපට්ඨාකො, රෙවතස්ස මහෙසින්තො”ති –

හි පාළි. “ධම්මා පාතුභවන්තෙ”ති චුත්තෙ “පාතුභවන්තෙ”ති ඉදං “පාතුභවන්ති”තිමිනා සමානත්ථං සතිපාතමාධ්‍යාතපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “පාතු භවන්තෙ ජනෙ”ති චුත්තෙ “නෙ ජනෙ භවං රක්ඛතු”ති අත්ථවාචකානි ආධ්‍යාතකිත්තසබ්බනාමිකපදානීති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “පාතුභවසෙ ත්වං ගුණෙහි”ති චුත්තෙ “පාතුභවසෙ”ති ඉදං “පාතුභවසි”තිමිනා සමානත්ථංමාධ්‍යාතපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “පාතුභවසෙ ගුණෙ යො ත්ව”න්ති චුත්තෙ “පාතුභවාහි අත්තනො ගුණහෙතු ත්ව”න්ති අත්ථවාචකානීතිපාතයුත්තාධ්‍යාතනාමපදානීති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “අභමත්තනො ගුණෙහි පාතුභවෙ”ති චුත්තෙ “පාතුභවෙ”ති ඉදං “පාතුභවාමි”තිමිනා සමානත්ථං සතිපාතමාධ්‍යාතපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “මං පාතු භවෙ ඉදං පුඤ්ඤකම්ම”න්ති චුත්තෙ “මං රක්ඛතු සංසාරෙ ඉදං පුඤ්ඤකම්ම”න්ති අත්ථවාචකානි ආධ්‍යාතනාමපදානීති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ යථාරහමත්ථසද්දා චිත්තනීයා. තත්ථ සමානසුතිකානං කෙසඤ්චි සද්දානං “න තෙසං කොට්ඨෙ ඔපෙන්නි. න තෙසං අන්තරා ගච්ඡෙ. සත්ත වො ලිච්ඡවී අපරිභානීයෙ ධම්මෙ දෙසෙස්සාමි, ඉමෙ තෙ දෙව සත්තවො, ත්වඤ්ච උත්තමසත්තවො”තිආදීසු සමානසුතිකානං විය උච්චාරණවිසෙසො ඉච්ඡතීයො. උච්චාරණවිසෙසෙ හි සති පදානි පරිබ්‍යන්තානි, පදෙසු පරිබ්‍යන්තෙසු අත්ථො පරිබ්‍යන්තො භොති, අත්ථපරිග්ගාහකානං අත්ථාධිගමො අකිච්ඡො භොති, සුපරිසුද්ධාදාසනලෙ පටිබ්බිඛදස්සනං විය, සො ව ගහිතපුබ්බසඬකෙතස්ස අත්ථසම්බන්ධාදීසු අඤ්ඤතරස්මිං ඤාතෙයෙව භොති, න ඉතරථා. චුත්තඤ්ඤෙනං පොරාණෙහි –

“විසයත්තමනාපන්නා, සද්දා නෙවත්ථබ්බොධකා;
න පදමත්තනො අත්ථෙ, තෙ අඤ්ඤානා පකාසකා”ති.

යදිදමෙත්ථ චුත්තමම්හෙහි “උච්චාරණවිසෙසො ඉච්ඡතීයො”ති. අත්‍රායමුච්චාරණවිසෙසදීපනී ගාථා සහත්ථජ්ජකාසනනායදානගාථාය.

“න තෙ සං කොට්ඨෙ ඔපෙන්නි”, ඉති පාඨෙ සුමෙධසො;
පදං “න තෙ”ති ඡිත්තදිත්වා, “සං කොට්ඨෙ”ති පඨෙය්‍යා වෙ.

“සං න ඔපෙන්නි කොට්ඨෙ තෙ, හික්ඛු”ති අත්ථමීරයෙ;
එවම්මෙසු අඤ්ඤෙසු, පාඨෙසුපි අයං නයො.

අථ යං පනිදම්පි චුත්තං “කෙසඤ්චි”ති, තං කිමත්ථං? “ගච්ඡති පතිට්ඨිතං, ගච්ඡති තිස්සො, භවන්තෙ පස්සාමි, අත්ථකුසලා භවන්තෙ, වදන්තං එකපොක්ඛරා, වදන්තං පට්ටදති”තිආදීසු සමානසුතිකානමුච්චාරණවිසෙසො න ලබ්භතීති දස්සනත්ථං. තස්මා ඉදමෙත්ථ සල්ලක්ඛෙතබ්බං – යත්ථ සමානසුතිකානමුච්චාරණවිසෙසො ලබ්භති අත්ථවිසෙසො ව පදානං විභාගවසෙන වා අවිභාගවසෙන වා, තත්ථ පයොගෙ සමානසුතිකමෙකච්චං පදං විච්ඡින්නදිත්වා උච්චාරෙතබ්බං. සෙය්‍යාදීදං? “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො. සො තෙන සද්ධිං භාසති, සොතෙන වුය්භති. භවන්තෙ ජනෙ පසංසති, භවන්තෙ පස්සාමි”ති එවමාදයො පයොගා. එත්ථ “හෙතු”ති ඊසකං විච්ඡින්නදිත්වා “හෙතුසම්පයුත්තාන”න්ති

උච්චාරණබ්බං. තථා “සො”ති විච්ඡින්නදිත්වා “තෙන සද්ධි”න්ති උච්චාරණබ්බං. “භව”න්ති විච්ඡින්නදිත්වා “තෙ ජනෙ”ති උච්චාරණබ්බං.

සෙසං පන සමානසුතිකං විච්ඡින්නදිත්වා න උච්චාරණබ්බං. අවිච්ඡින්නදනියස්මිඤ්ඤි යානෙ විච්ඡින්නදිත්වා පඨිතස්ස අත්ථො දුට්ඨො භොති. එවං පදවිභාගාවිභාගවසෙන සමානසුතිකානමත්ථුච්චාරණවිසෙසො වෙදිතබ්බො. එත්ථ හි “සො තෙනා”තිආදීසු ද්විපදත්ථග්ගහණං විභාගො, එකපදත්ථග්ගහණමවිභාගොති අධිප්පෙතො. එත්ථ ව විසුං වචන්ථිතානං අසමානසුතිකානං එකතො කත්වා සමානසුතිකභාවපරිකප්පනං අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනත්ථඤ්චෙව උච්චාරණවිසෙසදස්සනත්ථඤ්ච. න හි එතානි “සප්පො සප්පො”තිආදීසු විය එකස්මිංයෙවත්ථෙ සමානසුතිකානි. එවං සන්තෙපි එකප්ඤ්ඤාකරණෙන ලද්ධං සමානසුතිලෙසං ගහෙත්වා අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනත්ථං උච්චාරණවිසෙසදස්සනත්ථඤ්ච “සමානසුතිකානි”ති වුත්තානි. එස නයො අඤ්ඤත්වාපි ඊදිසෙසු යානෙසු. ඉදමෙත්ථ සල්ලක්ඛෙනබ්බං –

යත්ථ සමානසුතිකානං අට්ඨාරසාකාරෙසු යෙන කෙනචි ආකාරෙන අත්ථවිසෙසො ලබ්භති, විච්ඡින්නදිත්වා පන උච්චාරණ සද්දවිලාසො න භොති, අත්ථො වා දුට්ඨො භොති, න තාදිසෙසු පයොගෙසු සමානසුතිකානි පදානි විච්ඡින්නදිත්වා උච්චාරණබ්බානි. තත්ත්ව කතමෙන වාකාරෙන අත්ථවිසෙසලාභො භවති? පදානං විභාගවසෙන වා අවිභාගවසෙන වා අක්ඛරසන්තිධානවසෙන වා පදසන්තිධානවසෙන වා පදක්ඛරසන්තිධානවසෙන වා විච්ඡාවසෙන වා කම්මප්පවචනියවසෙන වා භයකොධාදීසු උප්පන්නෙසු කම්මාමෙඨිතවචනවසෙන වා ගුණවාචකසද්දස්ස ද්විරුත්තවසෙන වා ක්‍රියාපදස්ස ද්විරුත්තවසෙන වා සංහිතාපදවිෂේදවසෙන වා අගාරවත්ථපරිදීපනවසෙන වා නිරන්තරත්ථපරිදීපනවසෙන වා නනිරන්තරත්ථපරිදීපනවසෙන වා “පුනප්පුන”ම්චිත්ථපරිදීපනවසෙන වා උපමානෙ ඉව සද්දවසෙන වා ඉතිසද්දං පටිච්ච සද්දපදත්ථවාචකත්ථපරිදීපනවසෙන වා තථාපචත්තචිත්තපරිදීපනවසෙන වාති ඉමෙසුට්ඨාරසාකාරෙසු, චිත්ථාරතො පන ඡබ්බිසාය ආකාරෙසු තතො වාධිකෙසු යෙන කෙනචි ආකාරෙන අත්ථවිසෙසලාභො භවති.

එත්ථ පදානං තාව විභාගවසෙන වා අවිභාගවසෙන වා සමානසුතිකානමත්ථවිසෙසලාභෙ “සා නං සඬගති පාලෙති, අභික්කමො සානං පඤ්ඤායති. මා නො දෙව අවධි, මානො මය්හං න විජ්ජති”ති එවමාදයො පයොගා.

අක්ඛරසන්තිධානවසෙන පන අත්ථවිසෙසලාභෙ “සන්තෙහි මහිතො හිතො. සඬගා සඬගාමජිං මුත්තං, තමහං බුම් බ්‍රාහ්මණං. දාඨි දාඨිසු පක්ඛන්දි, මඤ්ඤමානො යථා පුරෙ. සබ්බාහිභං ව සිරසාසිරසා නමාමි. භූමිතො උට්ඨිතා යාව, බ්‍රහ්මලොකා විධාවති. අච්චි අච්චිමතො ලොකෙ, ධය්හමානම්හි තෙජසා”ති එවමාදයො පයොගා.

පදසන්තිධානවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “ආපො ආපොගතං. රාජරාජමහාමත්තාදයො, සුඛො’ලොකස්ස ලොකස්ස, කාරකො ඤාණවක්ඛුදො, නිරාපදෙ පදෙ නින්තො, අනන්තඤාණං කරුණාලයං ලයං, මලස්ස බුද්ධං සුසමාහිතං හිතං. නමාමි ධම්මං භවසංවරං වරං, ගුණාකරඤ්චෙව නිරඬගණං ගණං”න්ති එවමාදයො පයොගා.

පදක්ඛරසන්තිධානවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “පමාණරහිතං හිතං, සිද්ධත්ථො සබ්බසිද්ධත්ථො, තිලොකමහිතො හිතො. උපගන්ත්වාන සම්බුද්ධො, ඉදං වචනමබ්‍රවි”ති එවමාදයො පයොගා. තත්ත්වමා අක්ඛරසන්තිධානාදීසු අධිප්පායවිඤ්ඤාපනියො ගාථා –

මහිතොඉති සද්දම්භා, මකාරො වෙ විවෙචිතො;
සද්දො නිරන්තකො එත්ථ, “අක්ඛර”න්ති වදෙ බුද්ධො.

ඤෙය්‍යා අක්ඛරයොගෙන,
“සන්තෙහි මහිතො හිතො”;

ඉව්වාදිසු සරුපානං,
හොති අත්ථවිසෙසනා.

උපසග්ගා නිපාතා ව, යඤ්චඤ්ඤං අත්ථජොතකං;
එකක්ඛරම්පි විඤ්ඤාහි, තං “පද”න්ති සමීරිතං.

පදානං සන්තිධානඤ්ච, පදක්ඛරානමෙව ව;
සමාසෙ ලබ්භමානත්තං, සන්ධාය ලපිතං මයා.

විච්ඡාවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “ගාමෙ ගාමෙ සතං කුමිභා, ගාමො ගාමො රමණීයො”ති
එවමාදයො පයොගා. එත්ථ හි විච්ඡාවසෙන සබ්බෙපි ගාමා පරිග්ගහිතා.

නානාධිකරණානං තු, වත්තුමෙකක්ඛණම්හි යා;
ඉච්ඡතො බ්‍යාපිතුං ඉච්ඡා, සා විච්ඡාති පකිත්තිතා.

කම්මජපවචනීයවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “රුක්ඛං රුක්ඛං පති විජ්ජොතතෙ වන්දො, රුක්ඛං
රුක්ඛං පරි විජ්ජොතතෙ වන්දො”ති පයොගා, රුක්ඛානං උපරි උපරි විජ්ජොතතෙති අත්ථො.

භයකොධාදිසු උප්පන්නෙසු කම්මාමෙඛිතවචනවසෙන පන අත්ථවිසෙසලාභෙ ඉමෙ පයොගා –
භයෙ තාව “වොරො වොරො, සප්පො සප්පො”ඉව්වාදයො. කොධෙ “වසල වසල, වණ්ඩාල
වණ්ඩාල, විජ්ඣා විජ්ඣා, පහර පහර”ඉව්වාදයො. පසංසායං “සාධු සාධු සාරිපුත්ත, අභික්කන්තං
හන්තෙ අභික්කන්තං හන්තෙ”ඉව්වාදයො. තුරිතෙ “අභික්කම වාසෙට්ඨ අභික්කම වාසෙට්ඨ, ගච්ඡ
ගච්ඡ, ලුනාහි ලුනාහි”ඉව්වාදයො. කොතුහලෙ “ආගච්ඡ ආගච්ඡ”ඉව්වාදයො. අච්ඡරියෙ “අහො
බුද්ධො අහො බුද්ධො”ඉව්වාදයො. භාසෙ “අහො සුඛං අහො සුඛං, අහො මනාපං අහො
මනාපං”ඉව්වාදයො. සොකෙ “කභං එකපුත්තක කභං එකපුත්තක”ඉව්වාදයො. පසාදෙ
“භවිස්සන්ති වජ්ඣී භවිස්සන්ති වජ්ඣී”ඉව්වාදයො. එවං භයකොධාදිසු උප්පන්නෙසු
කම්මාමෙඛිතවචනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභො භවති. එත්ථ පන අත්ථන්තරාභාවෙපි
දළ්ඞිකම්මවසෙන පදානමත්ථජොතකභාවොයෙව අත්ථවිසෙසලාභො.

භයෙ කොධෙ පසංසායං,
තුරිතෙ කොතුහල’ච්ඡරෙ;
භාසෙ සොකෙ පසාදෙ ව,
කරෙ ආමෙඛිතං බුද්ධො.

වසද්දො අවුත්තසමුව්චයත්ථො, තෙන ගරභාඅසම්මානාදිනං සඬගහො දට්ඨබ්බො. “පාපො
පාපො”තිආදිසු හි ගරභායං. “අභිරුපක අභිරුපකා”තිආදිසු අසම්මානෙ. “ක්වායං අබලබලො
වියා”තිආදිසු අතිසයත්ථො ආමෙඛිතං දට්ඨබ්බං. ගුණවාචකස්ස ද්විරුත්තවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ
“කණ්ඨො කණ්ඨො ව සොරො වා”ති එවමාදයො. “කණ්ඨො කණ්ඨො”ති හි අතිව කණ්ඨොති
අත්ථො. ක්‍රියාපදස්ස ද්විරුත්තවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “ධමෙ ධමෙ නාතිධමෙ”ති එවමාදයො.
තත්ථ ධමෙ ධමෙති ධමෙයා නො න ධමෙයා. නාතිධමෙති පමාණාතික්කන්තං පන න ධමෙයා.
සංහිතාපදවිජේදවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “නරානරා, සුරාසුරා, කතාකතකුසලාකුසලවිසයං
විජ්ජපට්ඨාරාකාරෙන පවත්තං අනුසොවනං කුක්කච්ච”න්ති එවමාදයො. එත්ථ පන විඤ්ඤානං
පරමකොසල්ලජනනත්ථං සිලොකං රචයාම –

හිතාහිතා හිතංහිතං, ආනුභාවෙන තෙ ජින;
පවරාපවරාහච්ච, භවාමා’නාමයා මයන්ති.

අගාරවත්ථපරිදීපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “තුවංතුවං පෙසුඤ්ඤකලහවිග්ගච්චවාදා”ති
එවමාදයො. නිරන්තරත්ථපරිදීපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “දිවසෙ දිවසෙ පරිභුඤ්ජති”ති

එවමාදයො. නනිරන්තරත්පරිදිපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “බණ්ණ බණ්ණ පීති උප්පජ්ජති”ති එවමාදයො. “සුනස්සුන”මිච්චත්පරිදිපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “මුහුං මුහුං භායයතෙ කුමාරෙ”ති එවමාදයො. උපමානෙ ඉවසද්දවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “රාජා රක්ඛතු ධම්මෙන, අත්තනොව පජං පජ”න්ති එවමාදයො. ඉතිසද්දං පටිච්ච සද්දපදත්ථවාචකත්තපරිදිපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “බුද්ධො බුද්ධොති කථයන්තො, සොමනස්සං පචෙදයි”න්ති එවමාදයො. තථාපචත්තචිත්තපරිදිපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “බුද්ධො බුද්ධොති චිත්තෙන්තො, මග්ගං සොධෙමහං තදා”ති එවමාදයො. එවං ඊදිසෙසු පයොගෙසු සමානසුතිකපදං විච්ඡින්නදිත්වා න උච්චාරෙතබ්බං. විච්ඡින්නදිත්වා හි උච්චාරණෙ සති සද්දවිලාසො න භවති, කත්ථවි පන “කතාකතාකුසලාකුසලවිසය”න්ති එවමාදිසු විච්ඡින්නදිත්වා උච්චාරිතස්ස අත්ථො දුට්ඨො හොති, තස්මා විච්ඡින්නදිත්වා න උච්චාරෙතබ්බං, එකාබද්ධංයෙව කත්වා උච්චාරෙතබ්බං. ඉති සමානසුතිකෙසු විනිච්ඡයො ඡබ්බිසාය ආකාරෙහි අධිකෙහි ව මණ්ඩෙත්වා දස්සිතො.

යස්මා පන සමානසුතිකෙසු විනිච්ඡයෙ දස්සිතෙ අසමානසුතිකෙසුපි විනිච්ඡයො දස්සෙතබ්බො හොති, තස්මා තම්පි දස්සෙස්සාම – යත්ථ නිග්ගහිතම්භා පරාකාරලොපොපි පායො පඤ්ඤායති, සංයොගඛ්‍යඤ්ජනස්ස විසංයොගත්තම්පි. තෙසු පයොගෙසු නිග්ගහිතපදං අනන්තරපදෙන සද්ධිං එකාබද්ධංයෙව කත්වා උච්චාරෙතබ්බං. කතමානි තානි? “සචෙ භුත්තො භවෙය්‍යාහං-සා’ජීවො ගරහිතො මම. පුප්ඵංසා උප්පජ්ජී. බයමත්තං න නිබ්බානං’ස ගම්භීරාදිවාචතො”ති එවමාදයො. එත්ථ හි “සචෙ භුත්තො භවෙය්‍යාහං”න්තිආදිනා විච්ඡෙදමකත්වා අනන්තරෙ ද්විසු ගාථාපදෙසු අන්තර්භූතානං ද්විත්තං සමානසුතිකපදානං එකතො උච්චාරණමිව අනන්තරපදෙහි සද්ධිං එකාබද්ධුච්චාරණවසෙන “සචෙ භුත්තො භවෙය්‍යාහං-සා’ජීවො ගරහිතො මම”තිආදිනා උච්චාරෙතබ්බං. එවරූපොයෙව හි උච්චාරණවිසෙසො සකලෙහිපි පොරාණෙහි විඤ්ඤුහි අනුමතො උච්චාරිතො ව “අස්ස ආජීවො ගරහිතො මම, අස්සා උප්පජ්ජී, අස්ස ගම්භීරාදිවාචතො”තිඑවමාදිඅත්ථප්පටිපාදනස්සානුරූපත්තා.

යත්ථ පන යාදිසෙ උච්චාරණෙ කරියමානෙ අත්ථො පරිබ්‍යත්තො හොති, තෙසු පයොගෙසු ක්චචි වසද්ද පනසද්දාදියොගට්ඨානෙ ඊසකං විච්ඡින්නදිත්වා පදමුච්චාරෙතබ්බං. සෙය්‍යථීදං? “වාළා ව ලපසක්ඛරා. අච්චන්තසන්නා පන යා, අයං නිබ්බානසම්පදා, “ඉදං දුක්ඛ”න්ති වාචං භාසතො “ඉදං දුක්ඛ”න්ති ඤාණං පචන්තති? ආමන්තා. ඉති ව දන්ති ව දුති ව ඛන්ති ව ඤාණං පචන්තති? න හෙවං චත්තබ්බෙ”ති එවමාදයො පයොගා.

එතෙසු හි පඨමපයොගෙ “වාළා වා”ති ඊසකං විච්ඡින්නදිත්වා “ලපසක්ඛරා”ති උච්චාරෙතබ්බං. තත්ථ ලපසක්ඛරාති සක්ඛරසදිසමධුරවචනා. ජාතකට්ඨකථායං පන “නිරත්ථකචචනෙහි සක්ඛරා විය මධුරා”ති චූත්තං, තස්මාත්‍ර ඛණ්ඩබිහිතජ්ජුරිසවසෙන ද්විධා සමාසො දට්ඨබ්බො “ලපා සක්ඛරා විය යාසං තා ලපසක්ඛරා, ලපෙහි වා සක්ඛරා වියාති ලපසක්ඛරා”ති.

දුතියපයොගෙ “අච්චන්තසන්නා පන”ඉති ඊසකං විච්ඡින්නදිත්වා “යා”ති උච්චාරෙතබ්බං. යා පන අයං නිබ්බානසම්පදා අච්චන්තසන්නාති හි අත්ථො.

තතියපයොගෙ ඉති ව දන්ති ව දුති ව ඛන්ති වාති එතෙසු චතුසු යානෙසු ඉකාරඤ්ච දංකාරඤ්ච දුකාරඤ්ච බංකාරඤ්ච ඊසකං විච්ඡින්නදිත්වා තදනන්තරං ති ව සද්දා උච්චාරෙතබ්බං.

එත්ථ හි අච්චින්නදිත්වා උච්චාරණෙ සති අඤ්ඤාථා ගහෙතබ්බත්තා අත්ථො දුට්ඨො භවති. කථං? ඊදිසෙසු යානෙසු අච්චින්නදිත්වා උච්චාරණෙ සති ඉතිසද්දො එවන්ති අත්ථවාචකො නිපාතො සියා, සන්ධිවසෙන පන ඉකාරත්ථවාචකො රුළුභිසද්දො න සියා. දන්තිසද්දො දමනත්ථො සියා, දංකාරවාචකො න සියා. දුතිසද්දො නිරත්ථකො සියා, දුකාරවාචකො න සියා. ඛන්තිසද්දො බමනත්ථො සියා, බංකාරවාචකො න සියා. තස්මා ඉකාර දංකාර දුකාර බංකාරානි ඊසකං විච්ඡින්නදිත්වානි.

එත් එහි ඉඉති දංඉති දුඉති බංඉතිතිආදිනා සංහිතාපදවිෂේදො වෙදිතබ්බො, පරභූතස්ස ව ඉකාරස්ස ලොපො. න පනෙත් එ ඉදං වත්තබ්බං “සරුපසරානං විසයෙ පරභූතස්ස සරුපසරස්ස ලොපො න හොති, පුබ්බසරස්සෙව ලොපො හොති තත්‍රායන්ති එත් එ වියා”ති “අකිලාසුනො වණ්ණපථෙ බණන්තා, උදඬගණෙ තත් පපං අවින්දු”න්ති පාළියං සරුපසරසරස්ස ලොපදස්සනතො. තථා හි අට්ඨකථාවරියෙහි “පවද්ධං ආපං පප”න්ති අත්ථො සංවණ්ණිතො. තස්මා “ඉති වා”ති එත්ථාපි ඉඉති වාති ඡෙදං කත්වා ද්විසු ඉකාරෙසු පරස්ස ඉකාරස්ස ලොපො කාතබ්බො, න පුබ්බස්ස.

පුබ්බස්මිඤ්ඤි ඉකාරවාචකෙ ඉකාරෙ නට්ඨෙ සති නිපාතභූතෙන ඉතිසද්දෙන ඉකාරසඬ්ඛාතො අත්ථො න විඤ්ඤායෙය්‍යා, නිපාතභූතස්ස පන ඉතිසද්දස්ස ඉකාරෙ නට්ඨෙපි සො අත්ථො විඤ්ඤායතෙව “දෙවදත්තොති මෙ සුත”න්ති එත් එ දෙවදත්තපදත්ථො විය. තස්මා ඉතිසද්දස්ස පරභූතස්ස ඉකාරස්සෙව ලොපො කාතබ්බො, න පුබ්බස්ස ඉකාරවාචකස්ස ඉකාරස්ස. කච්චායනෙ පන යෙභුයාප්පවත්තිං සන්ධාය අසරුපසරතො පරස්සෙව අසරුපසරස්ස ලොපො චුත්තො, න සරුපසරතො පරස්ස සරුපසරස්ස. මහාපදෙසසුත්තෙහි වා සරුපස්ස පරසරස්ස ලොපො චුත්තොති දට්ඨබ්බං.

“අන්තරා ව රාජගහං අන්තරා ව නාළන්ද”න්තිආදිසු පන වසද්දාදියොගට්ඨානෙපි සති විච්ඡින්නදිත්වා පදං න උච්චාරෙතබ්බං. යත් එ ආගමක්ඛරාදීනි දිස්සන්ති, තෙසු පයොගෙසු පුබ්බපදානි විච්ඡින්නදිත්වා න උච්චාරෙතබ්බානි, ආගමක්ඛරවන්තෙහි පරපදෙහි සද්ධිංයෙව උච්චාරෙතබ්බානි. සෙය්‍යථිදං? “නක්ඛත්තරාජාරිව තාරකානං. භගවා එතදවොච”ඉච්චෙවමාදයො පයොගා. යත් එ යෙසං විසුං විසුං සම්බන්ධො දිස්සති, අත්ථො ව යුජ්ජති, තත් එ තානි අත්ථානුරූපං විච්ඡින්නදිත්වා උච්චාරෙතබ්බානි. සෙය්‍යථිදං? “නහානෙ උස්සුක්කං අකාසි, උස්සුක්කම්පි අකාසි යාගුයා බාදනියෙ භත්තස්මි” ඉච්චෙවමාදයො පයොගා. එත් එහි “නහානෙ උස්සුක්කං අකාසි”ති විච්ඡින්නදිත්වා “උස්සුක්කම්පි අකාසි යාගුයා බාදනියෙ භත්තස්මි”න්ති උච්චාරෙතබ්බං. එවඤ්ඤි සති න කෙවලං සො භික්ඛු නහානෙයෙව උස්සුක්කං අකාසි, අථ බො යාගුයාපි බාදනියෙපි භත්තස්මිම්පි උස්සුක්කං අකාසිති අත්ථප්පකාසනෙ සමත්ථො භවති, අට්ඨානප්පයුත්තො සමුච්චයත්ථවාචකො අපිසද්දො.

යත් එ පන යෙසම්තරෙන වා ඉතරෙන වා එකෙකපදෙන උභයපදෙහි වා සම්බන්ධො දිස්සති සහෙවත්ථයුත්තියා, තත් එ තානි යථාරහං විච්ඡින්නදිත්වා උච්චාරෙතබ්බානි. සෙය්‍යථිදං? “සො ධම්මං දෙසෙතිආදිකල්‍යාණං මජ්ඣිකල්‍යාණං පරියොසානකල්‍යාණං සාත්ථං සබ්බඤ්ජනං කෙවලපරිපුණ්ණං පරිසුද්ධං බ්‍රහ්මවරියං පකාසෙති. පට්ඨිවසමුප්පාදං වො භික්ඛවෙ දෙසෙස්සාමි, තං සුණාථ සාධුකං මනසිකරොථ. අජ්ඣත්තං සම්පසාදනං වෙනසො එකොදිභාව”න්ති එවමාදයො පයොගා. තත්‍රිමා අධිප්පායවිඤ්ඤාපිකා ගාථා –

ධම්මසද්දෙන වා බ්‍රහ්ම-වරියසද්දෙන වා පදං;
යොජෙත්වා ඊරයෙ විඤ්ඤ, “සාත්ථං සබ්බඤ්ජන”න්තිදං.

“සාධුක”න්ති පදං විඤ්ඤ, “සුණාථා”ති පදෙන වා;
තථා “මනසිකරොථ”, ඉති චුත්තපදෙන වා;
ඊරයෙ යොජයිත්වාන, උභයෙහි පදෙහි වා.

එකමෙකෙන සම්බන්ධො, සම්බන්ධො උභයෙහි වා;
දිස්සතිති විජානෙය්‍යා, සද්ධිමෙවත්ථයුත්තියා.

නත්තනොමතියා එසො, අත්ථො එත් එ මයා රුතො;
පුබ්බාවරියසිභානං, නයං නිස්සාය මෙ රුතො.

එවංවිධෙසු අඤ්ඤෙසු, පාඨෙසුපි අයං නයො;

තෙතබ්බො නයදක්ඛෙන, සාසනත්ථගවෙසිනා.

අත්ථානුරූපතො සද්දං, අත්ථං සද්දානුරූපතො;
චිත්තයිත්ථාන මෙධාවී, වොහරෙ න යථා තථාති.

අයමෙත්ථ අත්ථසද්දචිත්තා.

අත්ථාතිසයයොගෙ එවං උපලක්ඛෙනබ්බං – භූමානුඅත්ථාතිසයයොගතො වඩ්ඪනෙ දිට්ඨා
“එකමන්තං නිසින්නො බො මහානාමො ලිච්ඡවී උදානං උදානෙසි ‘හවිස්සන්ති වජ්ජී හවිස්සන්ති
වජ්ජී’ති” ඉති වා “අභමෙව දුසියා භූතභතා, රඤ්ඤො මහාපතාපස්සා”ති වා “වෙදා න තාණාය
භවන්තිදස්ස, මිත්තද්දුතො භූතභූතො නරස්සා”ති වා “භූතභවිවං කතං මයා”ති වා එවං වඩ්ඪනෙ
දිට්ඨා.

වචනසඬගහෙ එවං උපලක්ඛෙනබ්බං – වත්තමානාය චිහන්තියා පරස්සපදං
මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනං පඤ්චමියා පරස්සපදෙන මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනෙන සදිසං. තුම්හෙ භවථ.

වත්තමානපඤ්චමීනං පරස්සපදෙ උත්තමපුරිසවතුක්කෙ එකවචනං එකවචනෙන, බ්බවචනමිඨි
බ්බවචනෙන සදිසං. අභං භවාමි, මයං භවාම.

වත්තමානාය අත්තනොපදං මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනං භියාත්තනජ්ජතනීනං අත්තනොපදෙහි
ද්විඨි මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනෙහි සදිසං කත්ථවි වණ්ණසමුදායවසෙන කිඤ්චි විසෙසං වජ්ජෙත්වා, එස
නයො උත්තරත්‍රාපි යොජෙතබ්බො. ත්වං භවසෙ, ඉදං වත්තමානාය රූපං. ත්වං අභවසෙ, ඉදං
භියාත්තනජ්ජතනීනං රූපං.

වත්තමානාය අත්තනොපදං උත්තමපුරිසෙකවචනං පඤ්චමියා
අත්තනොපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන ව පරොක්ඛාය පරස්සපදෙන මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනෙන
වාති ද්විඨි වචනෙහි සදිසං. අභං භවෙ, ඉදං වත්තමානපඤ්චමීනං රූපං. ත්වං බභූවෙ, ඉදං පරොක්ඛාය
රූපං.

වත්තමානාය අත්තනොපදං උත්තමපුරිසබ්බවචනං පරොක්ඛජ්ජතනීනං අත්තනොපදෙහි ද්විඨි
උත්තමපුරිසබ්බවචනෙහි සදිසං. මයං භවාමිහෙ, ඉදං වත්තමානාය රූපං. මයං බභූවිමිහෙ, ඉදං
පරොක්ඛාය රූපං. මයං අභවිමිහෙ, ඉදමජ්ජතනියා රූපං.

පඤ්චමියා අත්තනොපදං මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනං පරොක්ඛාය අත්තනොපදෙන
මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනෙන සදිසං. තුම්හෙ භවවිහො, ඉදං පඤ්චමියා රූපං. තුම්හෙ බභූවිවිහො, ඉදං
පරොක්ඛාය රූපං.

පරොක්ඛාය පරස්සපදං පඨමපුරිසබ්බවචනං භියාත්තනියා පරස්සපදෙන පඨමපුරිසබ්බවචනෙන
ව අජ්ජතනියා අත්තනොපදෙන පඨමපුරිසබ්බවචනෙන වාති ද්විඨි වචනෙහි සදිසං. තෙ බභූවු, ඉදං
පරොක්ඛාය රූපං. තෙ අභවු, ඉදං භියාත්තනජ්ජතනීනං රූපං.

පරොක්ඛාය පරස්සපදං මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනං අත්තනොපදෙන පඨමපුරිසෙකවචනෙන ව
භියාත්තනියා පරස්සපදෙන මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනෙන ව අත්තනොපදෙන පඨමපුරිසෙකවචනෙන ව
අජ්ජතනියා පරස්සපදෙන මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනෙන වාති වතුභි වචනෙහි සදිසං. තුම්හෙ බභූවිත්ථ,
සො බභූවිත්ථ, ඉමානි පරොක්ඛාය රූපානි. තුම්හෙ අභවිත්ථ, සො අභවිත්ථ, ඉමානි භියාත්තනියා
රූපානි. තුම්හෙ අභවිත්ථ, ඉදමජ්ජතනියා රූපං.

පරොක්ඛාය පරස්සපදං උත්තමපුරිසෙකවචනං භියාත්තනියා
පරස්සපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන ව අජ්ජතනියා අත්තනොපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන වාති

ද්විතී වචනෙහි සදිසං. අභං ඛභුවං, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං. අභං අභවං, ඉදං භියාත්තනජ්ජනනීනං රූපං.

පරොක්ඛාය පරස්සපදං උත්තමපුරිසබ්බවචනං භියාත්තනියා
පරස්සපදෙනුත්තමපුරිසබ්බවචනෙන සදිසං. මයං ඛභුවම්භ, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං. මයං අභවම්භ, ඉදං භියාත්තනියා රූපං.

පරොක්ඛාය අත්තනොපදඋත්තමපුරිසෙකවචනං භියාත්තනියා
අත්තනොපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන ව අජ්ජනනියා පරස්සපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන වාති ද්විතී වචනෙහි සදිසං. අභං ඛභුවං, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං. අභං අභවං, ඉදං භියාත්තනජ්ජනනීනං රූපං.

භියාත්තනියා පරස්සපදං පඨමපුරිසෙකවචනං අජ්ජනනියා අත්තනොපදෙන
පඨමපුරිසෙකවචනෙන සදිසං. සො අභවා.

භියාත්තනියා පරස්සපදං මජ්ඣමපුරිසෙකවචනං අජ්ජනනියා පරස්සපදෙන
මජ්ඣමපුරිසෙකවචනෙන සදිසං. ත්වං අභවො.

භවිස්සන්තියා පරස්සපදං මජ්ඣමපුරිසබ්බවචනං කාලාතිපත්තියා පරස්සපදෙන
මජ්ඣමපුරිසබ්බවචනෙන අත්තනොපදෙන පඨමපුරිසෙකවචනෙන වාති ද්විතී වචනෙහි සදිසං.
තුම්භෙ භවිස්සථ, ඉදං භවිස්සන්තියා රූපං. තුම්භෙ අභවිස්සථ, සො අභවිස්සථ, ඉමානි කාලාතිපත්තියා රූපානි.

භවිස්සන්තියා අත්තනොපදං මජ්ඣමපුරිසෙකවචනං කාලාතිපත්තියා අත්තනොපදෙන
මජ්ඣමපුරිසෙකවචනෙන සදිසං. ත්වං භවිස්සසෙ, ඉදං භවිස්සන්තියා රූපං. ත්වං අභවිස්සසෙ, ඉදං කාලාතිපත්තියා රූපං.

භවිස්සන්තියා අත්තනොපදං මජ්ඣමපුරිසබ්බවචනං කාලාතිපත්තියා අත්තනොපදෙන
මජ්ඣමපුරිසබ්බවචනෙන සදිසං. තුම්භෙ භවිස්සවිභෙ, ඉදං භවිස්සන්තියා රූපං. තුම්භෙ
අභවිස්සවිභෙ, ඉදං කාලාතිපත්තියා රූපං.

භවිස්සන්තියා අත්තනොපදං උත්තමපුරිසෙකවචනං කාලාතිපත්තියා
පරස්සපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන සදිසං. අභං භවිස්සං, ඉදං භවිස්සන්තියා රූපං. අභං අභවිස්සං,
ඉදං කාලාතිපත්තියා රූපං. සෙසානි සබ්බාසමට්ඨන්තං විහත්තීනං වචනානි අඤ්ඤමඤ්ඤං
විසදිසානිති දට්ඨබ්බං. භවන්ති චත්තං –

චත්තමානාපඤ්චම්භු, ථද්වයං සමුදිරිතං;
“තුම්භෙ භවථ” ඉච්චත්තං, උදාහරණකං ද්විධා.

මීද්වයං මද්වයඤ්චෙව, තාසු චුත්තං ද්විධා ද්විධා;
“භවාමි” ති “භවාමා” ති, චෙත්ථ රූපානි නිද්දිසෙ.

චත්තමානකභියාත්ත-නජ්ජනනීවිභත්තිසු;
සෙත්තයං “භවසෙ ත්ව” ත්ති, චත්තමානාවිභත්තිතො;
“අභවසෙ” ති භියාත්ත-නජ්ජනනීවිභත්තිතො.

චත්තමානාපඤ්චම්භු-පරොක්ඛාසු විභත්තිසු;
ඵත්තයං ලපිතං තත්ථ, ආදො ද්විත්තං වසෙන තු.

ජඤ්ඤා “අභං භවෙ”ති “ත්වං, ඛණ්ඩෙ”ති පරොක්ඛනො;
චත්තමානාපරොක්ඛජ්ජ-තනීසු තිසු සද්දිතං.

මිහෙත්තයං කමතො රූපං, මයංසද්දවිසෙසියං;
“සම්භවාම්භෙ ඛණ්ඩම්භෙ, අභවම්භෙ”ති නිද්දිසෙ.

පඤ්චමිකාපරොක්ඛාසු, විභොද්ධයං රූපමෙත්ථ හි;
“භවවිභො ඛණ්ඩවිභො”ති, තුම්භෙසද්දවිසෙසියං.

පරොක්ඛම්භි වා භියාත්ත-නජ්ජතනීවිහත්තිසු;
උත්තයං “නෙ ඛණ්ඩු”ති, රූපං ජඤ්ඤා පරොක්ඛනො;

භියාත්තනජ්ජතනිනො, ජඤ්ඤා “නෙ අභවු”ඉති.

පරොක්ඛම්භි වා භියාත්ත-නජ්ජතනීවිහත්තිසු;
සද්දිතං තථසංයොග- පඤ්චකං ඉති නිද්දිසෙ.

ඛණ්ඩත්ථද්ධයං තත්ථ, රූපං ජඤ්ඤා පරොක්ඛජං;
ඛවහත්තෙකත්තතො වුත්තං, මජ්ඣිමපද්ධම්භයං.

අභවත්ථද්ධයං ඤෙය්‍යං, භියාත්තනීවිහත්තිජං;
ඛවහත්තෙකත්තතො වුත්තං, මජ්ඣිමො පද්ධමො ච සො;
“අභවිත්ථා”තිදං රූපං, අජ්ජතනීවිහත්තිජං.

තඤ්ච ඛො ඛහුකත්තම්භි, තුම්භෙසද්දෙන යොජයෙ;
පරොක්ඛාවහයභියාත්ත-නජ්ජතනීසු කිත්තිතං.

අංතයං තත්ථ ආදියං, “ඛණ්ඩං”රූපමීරිතං;
දුට්ඨන්තං අභවංරූපං, අභංසද්දෙන යොජයෙ.

පරොක්ඛකාභියාත්තනී-වසෙන මිහදුකං “මයං;
ඛණ්ඩම්භ අභවම්භ”, ඉති රූපද්ධයං කමා.

පරොක්ඛාවහයභියාත්ත-නජ්ජතනීවිහත්තිසු;
ඉංතයං තු තභිං රූපං, “ඛණ්ඩි”න්ති පරොක්ඛජං;
“අභවි”න්තිතරාසං තු, අභංසද්දයුතාබ්ලං.

භියාත්තනජ්ජතනීසු, ආද්ධයං මතමෙත්ථ හි;
“අභවා” ඉති ඵකත්තෙ, රූපං පද්ධමපොරිසං.

භියාත්තනජ්ජතනීසු, ඔද්ධයං වුත්තමෙත්ථ තු;
“අභවො” ඉති ඵකත්තෙ, රූපං මජ්ඣිමපොරිසං.

භවිස්සන්තියකාලාති-පත්තිසු ද්විසු භාසිතං;
ඛවහත්තෙ ඛහුඵකත්තෙ, සසංයොගං ස්සථත්තයං.

“තුම්භෙ භවිස්සථි”විවෙතං, භවිස්සන්තියතො මතං;
“අභවිස්සථ තුම්භෙ”ති, “අභවිස්සථ සො”ති ව;
කාලාතිපත්තිතො වුත්තං, ඵතඤ්භි වචනද්ධයං.

හවිස්සන්තියකාලාති-පත්තිසු සමුදිරිතං;
මජ්ඣිමපුරිසට්ඨානෙ, සසංයොගං ස්වසෙයුගං.

“හවිස්සෙ ත්ව” මිච්චෙනං, “ත්වං අහවිස්සෙ” ති ව;
ඉමාති තු පයොගාති, තත්ථ විඤ්ඤ පකාසයෙ.

ස්වච්ඡෙද්වයං සෙන යුතං, ස්වංද්වයඤ්ච චතුක්කකං;
ඉදම්පි කථිතං ද්විසු, යථාරුතච්ඡත්තිසු.

“හවිස්සච්ඡෙ” ති ඛච්ඡත්තෙ, හවිස්සන්තිකමජ්ඣිමො;
ඛච්ඡත්තෙ “අහවිස්සච්ඡෙ”, කාලාතිපත්තිමජ්ඣිමො.

“හවිස්සං” ඉති එකත්තෙ, හවිස්සන්තිකමුත්තමො;
“අහවිස්ස” ත්ති එකත්තෙ, කාලාතිපත්තිකුත්තමො.

ඉති චුත්තාති චුත්තෙහි, වචනෙහි සමානතං;
යත්තෙ’කච්චෙහි තං සබ්බං, එකතාලිසධා ඨිතං.

සෙසානි පඤ්චපඤ්ඤාස, අසමානානි සබ්බථා;
එතං නයං ගහෙත්වාන, වදෙ සබ්බත්ථ සම්භවාති.

අයමෙත්ථ සමානාසමානවසෙන වචනසඬ්ඨගහො.

ආගමලක්ඛණවසෙන විහත්තිවචනසඬ්ඨගහෙ එවං උපලක්ඛෙතබ්බං –

හවිස්සන්තිපරොක්ඛජ්ජ-තනිකාලාතිපත්තිසු;
නිච්චං ක්වචි ක්වචා’නිච්චං, ඉකාරාගමනං භවෙ.

ඉකාරාගමනං තඤ්චි, පරොක්ඛායං විහත්තියං;
ඛච්ඡත්තෙ මජ්ඣිමට්ඨානෙ, ඛච්ඡත්තෙ චුත්තමෙ සියා;
පරස්සපදං සන්ධාය, ඉදං වචනමිරිතං.

උත්තමෙකච්චො වාපි, නෙතස්ස අත්තනොපදෙ;
හොතිති අවගන්තබ්බං, හවිස්සන්තිමිහි සබ්බසො.

භියාත්තනජ්ජතනික-කාලාතිපත්තිසු පන;
අකාරාගමනං හොති, සබ්බසො ඉති ලක්ඛයෙ.

අජ්ජතනිමිහි ඛච්ඡත්තෙ, මජ්ඣිමෙ උත්තමෙ තථා;
ඛච්ඡත්තමිහි අකාරොන, ඉකාරාගමනං භවෙ.

ඉකාරාගමනං නිච්චං, කාලාතිපත්තියං භවෙ;
අකාරාගමනං තත්ථ, අනෙකන්තිකමිරිතං.

අකාරාගමනංයෙව, භියාත්තන්තං පකාසති;
පරොක්ඛායං හවිස්සන්තා-ඤ්චිකාරොයෙව දිස්සති.

අකාරාගමනඤ්චෙව, ඉකාරාගමනමිපි ව;
අජ්ජතනිකකාලාති-පත්තිසු පන දිස්සති.

නිසු සෙසවිහත්නිසු, නා'කාරත්තයමිරිතං;
වත්තමානාය පඤ්චමාං, සත්තමියන්ති සබ්බසො.

ඉකාරෙනෙව සහිතා, ද්වෙ භවන්ති විහත්තියො;
සත්ත ද්වාදස භොන්තෙත්ථ, වචනානිති ලක්ඛයෙ.

අකාරෙනෙව සහිතා, එකායෙව විහත්ති තු;
ද්වාදස වචනානෙත්ථ, භවන්තිති ව ලක්ඛයෙ.

අකාරිකාරසහිතා, ද්වෙයෙව විහත්තියො;
වත්තාරි ද්වාදසඤ්චෙව, වචනානි භවන්තිධ.

ආකාරත්තයමුත්තා තු, තිස්සොයෙව විහත්තියො;
වචනානෙත්ථ ඡත්තිංස, භොන්තිති පරිදිපයෙ.

පරොක්ඛාඅප්පත්තිසු, පඤ්චට්ඨ ව යථාක්කමං;
ඉකාරතො විමුත්තානි, වචනානි භවන්තිති.

එවමෙත්ථ විහත්තිනං, ඡන්තවුතිවිධාන ව;
සඬගභො වචනානන්ති, විඤ්ඤාතබ්බො විභාවිනානි.

අයමෙත්ථ ආගමලක්ඛණවසෙන විහත්තිවචනසඬගභො.

කාලවසෙන පන විහත්තිවචනසඬගභෙ දුට්ඨො සඬගභො කාලත්තයවසෙන සඬගභො,
කාලඡක්කවසෙන සඬගභො වාති. තත්ථ වත්තමානාපඤ්චමීසත්තමීවිහත්තියො පච්චුප්පන්නකාලිකා,
වත්තමානාපඤ්චමීසත්තමීවිහත්තියො පදානි පච්චුප්පන්නවචනානි.
පරොක්ඛානියත්තනප්පත්තිවිහත්තියො අතීතකාලිකා, පරොක්ඛානියත්තනප්පත්තිවිහත්තියො
පදානි අතීතවචනානි. භවිස්සන්තිවිහත්ති අනාගතකාලිකා, භවිස්සන්තිවිහත්තියො පදානි
අනාගතවචනානි. කාලාතිපත්තිවිහත්ති පන කත්ථවි අතීතකාලිකා කත්ථවි අනාගතකාලිකා, තස්මා
තදන්තානි පදානි අතීතවචනානිපි අනාගතවචනානිපි භොන්ති. අයං කාලත්තයවසෙන
විහත්තිවචනසඬගභො.

අයං පන කාලඡක්කවසෙන විහත්තිවචනසඬගභො – පරොක්ඛානියත්තනප්පත්තිවිහත්තියො
අතීතකාලිකා, පරොක්ඛානියත්තනප්පත්තිවිහත්තියො පදානි අතීතවචනානි. භවිස්සන්තිවිහත්ති
අනාගතකාලිකා, භවිස්සන්තිවිහත්තියො පදානි අනාගතවචනානි. වත්තමානාවිහත්ති
පච්චුප්පන්නකාලිකා, වත්තමානාවිහත්තියො පදානි පච්චුප්පන්නවචනානි. පඤ්චමීවිහත්ති
ආණත්තිකාලිකා, පඤ්චමීවිහත්තියො පදානි ආණත්තිවචනානි. සත්තමීවිහත්ති පරිකප්පකාලිකා,
සත්තමීවිහත්තියො පදානි පරිකප්පවචනානි. එත්ථ පන “ආණත්තිවචනානි”ති ව
“පරිකප්පවචනානි”ති ව ඉදං තථාසිසමත්තං ආසිට්ඨානුමත්තාදිසු පඤ්චමාදීනං දිස්සන්තො.
කාලාතිපත්තිවිහත්ති කාලාතිපත්තිකාලිකා, කාලාතිපත්තිවිහත්තියො පදානි කාලාතිපත්තිවචනානි.
එවං කාලඡක්කවසෙන විහත්තිවචනසඬගභො වෙදිතබ්බො.

කාලසඬගභෙ තිට්ඨො කාලසඬගභො කාලත්තයසඬගභො කාලවතුක්කසඬගභො
කාලඡක්කසඬගභො වාති.

පච්චුප්පන්නෙ වත්තමානා, පඤ්චමී සත්තමී විමා;
භොන්තානිතෙ පරොක්ඛාදී, සහ කාලාතිපත්තියා.

අනාගතෙ භවිස්සන්ති, කාලාතිපත්තිකාපි වා;

එවං කාලන්තයං ඥෙය්‍යං, ආර්‍යානං තප්පකාසකං.

නනු කච්චායනෙ ගන්ථෙ, කාලො චුත්තො චතුඛ්ඛිධො;
පච්චුප්පන්තෙනුත්තකාලෙ, අතිතෙනාගතෙ ඉති.

සච්චං චුත්තො නුත්තකාලො, පච්චුප්පන්තොති ඉච්ඡිතො;
සමීපෙ චුත්තකාලොති, අත්ථසම්භවතො පන.

තථා හි “යං තිකාල”න්ති, චුත්තමාවරියෙහිපි;
න කාලතො විනිමුත්තං, ආර්‍යානං කිඤ්චි දිස්සති.

නනු වාචුත්තකාලෙති, අත්ථො තනු තු යුජ්ජති;
තථා හි ඡබ්බිධො කාලො, නිරුත්තිම්භි පකාසිතො.

අතිතානාගතො පච්චු-ප්පන්තො ආණන්තිමෙව ව;
පරිකප්පො ච කාලස්ස, අතිපත්තිති ඡබ්බිධො.

දූවෙ විභන්තියො තත්ථ, ආණන්තිපරිකප්පිකා;
කාලමනාමසිත්වාපි, නිරුත්තඤ්ඤුහි භාසිතා.

“ගච්ඡතු ගච්ඡෙය්‍යි”ච්චාදි-වචනෙ කථිතෙ න හි;
ක්‍රියා නිජ්චජ්ජති නිට්ඨං, නාගතා නාතිපත්තිකා.

කාලාතිපත්තිකා සද්දා, අතිතෙනාගතෙපි ව;
භවන්තිති යථාචුත්තා, නිරුත්තිම්භි විදුහි වෙ.

පඤ්චමීසත්තමීච්ඡිතා, ආණන්තිපරිකප්පිකා;
පච්චුප්පන්තෙ භවන්තිති, න තථා තත්ථ භාසිතා.

තස්මා කච්චායනෙ ගන්ථෙ, “නුත්තකාලෙ”ති යං පදං;
අත්ථො “අචුත්තකාලෙ”ති, තස්ස ඤායතිමෙවිදං.

සච්චමෙවං තු සන්තෙපි, ආණන්තිපරිකප්පිකා;
පච්චුප්පන්තෙපි දට්ඨබ්බා, පණ්ඩිතෙන නයඤ්ඤුනා.

කස්මාති වෙ ආණාපනං, පරිකප්පො ච සච්චතො;
පච්චුප්පන්තෙ යතො අත්ථා, නිජ්චන්තා දිස්සරෙ ඉමෙ.

“අනුත්තකාලෙ”ති පදං, එතස්සත්ථස්ස ජොතකං;
“සමීපෙ චුත්තකාලෙ”ති, අත්ථදීපනතොථ වා.

අත්ථානං ගමනාදීනං, නිජ්චන්ති න තු දිස්සති;
“ගච්ඡතු ගච්ඡෙය්‍යි”ච්චාදි, චුත්තකාලෙ යතො තතො;
අචුත්තකාලෙ නිද්දිට්ඨා, තද්දීපකච්ඡන්තියො.

කාලො වා චුත්තකාලොති, ඉච්චෙවං ගහිතො ඉධ;
දක්ඛිණාසුද්ධිපාඨමිහි, කතාව තතියා අයං;
කාලදීපනතා තාසං, ඉති යුජ්ජති නාඤ්ඤා.

අත්ථද්වයං පකාසෙත්තුං, ගන්ථෙ කච්චායනව්හයෙ;
ථෙරො කච්චායනො “නුත්ත-කාලෙ”ති පදමබ්බවි.

එවං තිඛා චතුරාසි, වුත්තො කාලාන සඬගහො;
ජඛා ඉදානි කාලානං, සඬගහො නාම නියාතෙ.

විහත්තියො පරොක්ඛා ව, නියාත්තනීවිහත්තියො;
අථ අජ්ජනනී වාති, තිස්සො’තිතෙ පකාසිතා.

අනාගතෙ භවිස්සන්ති, භවතීති පකිත්තිතා;
පච්චුජ්ජන්තො චත්තමානා, තිකාලෙ පඤ්චධා කතා.

පඤ්චමීසත්තමීවිහිතා, ආණන්තිපරිකප්පිකා;
සඬගස්භමානා තා යන්ති, පච්චුජ්ජන්තමිහි සඬගහං.

යස්මා පඤ්චමීභුතාය, චත්තමානාය ධානතො;
සමානා පඤ්චමී හොති, තස්මා සා පඤ්චමී මතා.

සත්තමී පන කිඤ්චාපි, සමානා තාහි සත්තමා;
හොති යස්මා තතො වුත්තා, සත්තමීත්ථෙව නො මති.

කාලාතිපත්තියාදීහි, යජ්ජෙවං චත්තමානිකා;
ජට්ඨි භවෙය්‍ය කාලාති-පත්තිකාතිතවාචිකා.

පඤ්චමී තාය ජට්ඨස්ස, තුල්‍යත්තා ධානතො නනු;
තාහි සත්තවිහත්තීහි, සත්තමී අට්ඨමී සියා.

ඉති චෙ කොච්ච භාසෙය්‍ය, “තන්තා”ති පටිසෙධයෙ;
අතීතෙනාගතෙ වාපි, කාලාතිපත්තිසම්භවා.

තථා හි භාසිතා වුළු-නිරුත්තිමිහි විසුං අයං;
කාලාතිපත්තීතමිභා-නාගතෙ වාති දීපයෙ.

ක්‍රියාතිපත්තෙතීතෙති, කස්මා කච්චායනෙ රුතං;
අථාපි චෙ වදෙය්‍යත්‍ර, “පායෙනා”ති පකාසයෙ.

යෙභුයෙයන හි ලොකස්මිං, අතීතමිහි පචත්තති;
කාලාතිපත්තිසංයුත්තො, වොභාරො ඉති ලක්ඛයෙ.

අනුදං කාලාතිපත්තියා අතීතචචනං – “සවායං හික්ඛවෙ රාජා පිතරං ධම්මිකං ධම්මරාජානං
ජීවිතා න වොරොපෙස්සථ, ඉමස්මිංයෙවස්ස ආසනෙ විරජං වීතමලං ධම්මචක්ඛු උජ්ජජ්ජස්සථා”ති.
“පස්සානන්ද ඉමං මහාධනසෙට්ඨිපුත්තං ඉමස්මිංයෙව නගරෙ ද්වෙඅසීතිකොට්ඨනං බෙපෙත්වා
හරියං ආදාය හික්ඛාය චරන්තං. සථෙ හි අයං පඨමචයෙ හොගෙ අබෙපෙත්වා කම්මන්තෙ
පයොජයිස්සා, ඉමස්මිංයෙව නගරෙ අග්ගසෙට්ඨි අභවිස්සා. සථෙ පන නික්ඛමිත්වා පබ්බජ්ජස්සා,
අරහත්තං පාපුණ්ණස්සා, හරියාපිස්ස අනාගාමීඵලෙ පතිට්ඨහිස්සා. සථෙ මජ්ඣිමචයෙ හොගෙ
අබෙපෙත්වා කම්මන්තෙ පයොජයිස්සා, දුතියසෙට්ඨි අභවිස්සා. නික්ඛමිත්වා පබ්බජන්තො අනාගාමී
අභවිස්සා, හරියාපිස්ස සකදාගාමීඵලෙ පතිට්ඨහිස්සා. සථෙ පච්ඡිමචයෙ හොගෙ අබෙපෙත්වා
කම්මන්තෙ පයොජයිස්සා, තතියසෙට්ඨි අභවිස්සා. නික්ඛමිත්වා පබ්බජන්තො සකදාගාමී අභවිස්සා,
හරියාපිස්ස සොනාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨහිස්සා” ඉති වා, “සථෙ සත්ථා අගාරං අජ්ඣාචයිස්සා,

වක්කවත්තිරාජා අභවිස්සා. රාහුලසාමණෙරො පරිණායකරතනං, ථෙරී ඉත්ථීරතනං,
සකලවක්කවාළුරජ්ජං එතෙසඤ්ඤෙව අභවිස්සා” ඉති වා එවං කාලාතිපත්තියා අතීතවචනං භවති.

කථං කාලාතිපත්තියා අනාගතවචනං භවති? “විරම්පි භක්ඛො අභවිස්සා, සචෙ න විවදාමසෙ.
අසීසකං අනඬගුට්ඨං, සිඬගාලො හරති රොහිතං” ඉතිවා, “සචෙ ආනන්ද නාලභිස්සා මාතුගාමො
තථාගතජ්ජවෙදිතෙ ධම්මචිතයෙ අගාරස්මා අනගාරියං පබ්බජ්ජං, විරට්ඨිතිකං ආනන්ද බ්‍රහ්මචරියං
අභවිස්සා” ති ඉති වා, “අයං අඬගුලිමාලස්ස මාතා ‘අඬගුලිමාලං ආනෙස්සාමි’ ති ගච්ඡති, සචෙ
සමාගමිස්සති, අඬගුලිමාලො ‘අඬගුලිසහස්සං පුරෙස්සාමි’ ති මාතරං මාරෙස්සති. සවාහං න ගමිස්සාමි,
මහාජාතිකො අභවිස්සා” ඉති වා එවං කාලාතිපත්තියා අනාගතවචනං භවති. කච්චායනෙ පන
යෙභුයොන අතීතජ්ජවත්තිං සන්ධාය කාලාතිපත්තිවිභත්තියා අතීතකාලිකතා චුත්තාති දට්ඨබ්බං.

කච්චායනෙපි වා එසා, කාලාතිපත්තිකා පන;
අනාගතෙපි භොතිති, අයමත්ථොපි දිස්සති.

අජ්ජච්චක්ඛෙ පරොක්ඛාය-තිතෙ ඉති හි ලක්ඛණෙ;
සන්තෙප්පාතිතග්ගහණෙ, අනපෙක්ඛිය තං ඉදං.

අනාගතෙ භවිස්සන්ති, ඉති සුත්තස්සන්තරං;
කාලාතිපත්තිවචනා, අනාගතානුකඬ්ඨනං;
තස්මා අනියතං කාලං, කාලාතිපත්තිකං චිතා.

අතීතානාගතපච්චු-ජ්ජන්තිකාහි විභත්තිහි;
සත්තම් සත්තම්යෙව, භවතෙ න තු අට්ඨමි.

පඤ්චමිසත්තමීතං තු, පච්චුජ්ජන්තිභත්තියං;
සඬගණ්හනත්ථමෙතාසං, මජ්ඣෙ ඡට්ඨි න චුච්චති.

තථා පඤ්ච උපාදාය, භවිතබ්බඤ්ච ඡට්ඨියා;
පඤ්චමියා තු සා එසා, “ඡට්ඨි” ති න සමීරිතා.

ඡට්ඨිභාවමහි සන්තෙපි, “පඤ්චමි” ති චචො පන;
පඤ්චමියා විභත්තියා, පච්චුජ්ජන්තිභත්තියං.

සඬගණ්හනත්ථං චුත්තන්ති, විඤ්ඤාතබ්බා විභාවිතා;
පඤ්චමිං තු උපාදාය, සත්තමියා විභත්තියා.

ඡට්ඨියා ච භවිතබ්බං, න සා “ඡට්ඨි” ති ඊරිතා;
ඡට්ඨිං පන උපාදාය, “සත්තම්” ත්වෙව ඊරිතා.

මජ්ඣෙ ඡට්ඨිං අදස්සෙත්වා, එවං තු කථනමිපි ව;
සත්තමියා විභත්තියා, පච්චුජ්ජන්තිභත්තියං;
සඬගණ්හනත්ථං චුත්තන්ති, අධිජ්ජායං විභාවයෙ.

සභාවො භෙස වත්ථුනං, ගම්භීරත්ථෙසු අත්තනො;
යෙන කෙනවාකාරෙන, අධිජ්ජායස්ස ඤාපනං.

යජ්ජෙවං පඨමංතිතෙ-නාගතෙ ව විභත්තියො;
චත්වා තතො පච්චුජ්ජන්තො, කථෙතබ්බා විභත්තියො.

කච්චායනවිභයෙ ගන්ටෙ, කස්මා එවං න භාසිතා;
පච්චුප්පන්නවිභතොව, කස්මා ආදිමිහි භාසිතා?

යස්මා වදන්ති වොහාර-පටෙ එතාව පායතො;
තස්මා බහුප්පයොගත්තං, හොතෙතාසං විහත්තිනං.

ආදොබහුප්පයොගොව, කට්ඨකඛ්ඛොති ඤායතො;
පච්චුප්පන්නමිහි සම්භූතා, විභතොවාදිතො මතා.

අතීතානාගතං වත්වා, පච්චුප්පන්නෙ තතො පරං;
යස්මා චුත්තමිහි ලොකස්මිං, හොති වාචාසිලිට්ඨතා.

තස්මා සිලිට්ඨකථනෙ, අතීතාදිමපෙක්ඛිය;
පඤ්චමී සත්තමී චෙතා, චත්තමානායනත්තරං;
සඬගණ්භනත්ථමක්ඛාතා, පච්චුප්පන්නවිභත්තිසු.

එත්ථ හි යථා “මාතෘපිතරො”ති චුත්තෙ සිලිට්ඨකථනං හොති, තස්මිංයෙව වචනෙ විපරියයං කත්වා සමාසවසෙන “පිතාමාතරො”ති චුත්තෙ සිලිට්ඨකථනං න හොති, තස්මා තාදිසී සද්දරවතා අපුප්ඵියා, “පිතා මාතා ව මෙ දජ්ජු”න්ති පාඨො පන බ්‍යාසවසෙන යථිච්ඡිතප්පයොගත්තා පුප්ඵියො, එවමෙව “අතීතානාගතපච්චුප්පන්න”න්ති චුත්තෙ සිලිට්ඨකථනං හොති, “අතීතපච්චුප්පන්නානාගත”න්ති එවමාදිතා චුත්තෙ සිලිට්ඨකථනං න හොති, තස්මා තාදිසී සද්දරවතා අපුප්ඵියා සියා. “අතීතාරම්මණා පච්චු-ප්පන්නානාගතගොවරා”ති වචනං පන ගාථාබන්ධසුබන්ධං යථිච්ඡිතප්පයොගත්තා පුප්ඵියමෙව. අයමෙත්ථ පාළි වෙදිතබ්බා –

“යංකිඤ්ච රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්න”න්ති ව,

“එකායනං ජාතිබයන්තදස්සී,
මග්ගං පජානාති හිතානුකම්පී;
එතෙන මග්ගෙන අතංසු පුබ්බෙ,
තරිස්සන්ති යෙ ව තරන්ති ඔස”න්ති ව,

“යෙ වබ්භතීතා සම්බුද්ධා, යෙ ව බුද්ධා අනාගතා;
යෙ චෙතරහි සම්බුද්ධා, බහුනං සොකනාසකා.

සබ්බෙ සද්ධම්මගරුතො, විභංසු විහරන්ති ව;
අටොපි විහරිස්සන්ති, එසා බුද්ධාන ධම්මතා”ති ව

එවමනෙකෙසු සද්දප්පයොගෙසු. ඉධ යථිච්ඡිතප්පයොගවසෙන අතීතානාගතපච්චුප්පන්නකාලිකාසු අට්ඨසු විභත්තිසු තිස්සො පච්චුප්පන්නකාලිකා විභත්තියො ආදිමිහි කථිතා, තඤ්ච කථනං තාසඤ්ඤෙව වොහාරපටෙ යෙභුයොන පවත්තිතො බහුප්පයොගතාඤ්ඤාපනත්ථං. තාසු පන ද්විත්තං විභත්තිනං “පඤ්චමීසත්තමී”තිසඤ්ඤා සිලිට්ඨකථනිච්ඡායං කමෙන චත්තබ්බා, අතීතානාගතකාලිකා විභත්තියො අපෙක්ඛිත්වා කතා. ඉච්චෙවං

යථිච්ඡිතප්පයොගෙන, පච්චුප්පන්නවිභත්තියො;
තිධා කත්වාන ආදිමිහි, කච්චානෙන උදිරිතා.

ආදිමිහි කථනං තඤ්ච, තාසං පායෙන චුත්තිතො;
බහුප්පයොගභාවස්ස, ඤාපනත්ථන්ති නිද්දිසෙ.

අතීතාදිමපෙක්ඛිත්වා, සිලිට්ඨකථනෙ ධූවං;
“පඤ්චමී සත්තමී”චචෙව, ද්විත්තං නාමං කතන්ති ව;
කාලාතිපත්තිං වජ්ජෙත්වා, ඉදං වචනමිරිතං.

යදි එවං අයං දොසො, ආපජ්ජති න සංසයො;
ඉති චෙ කොචි භාසෙය්‍යා, අත්ථෙ අකුසලොනරො.

තෙකාලිකාඛ්‍යාතපදෙ, කාලාතිපත්තියා පන;
අසඬගහොව හොතීති, “තත්තා”ති පටිසෙධයෙ.

තෙකාලිකාඛ්‍යාතපදෙ, න නො කාලාතිපත්තියා;
ඉට්ඨො අසඬගහො තත්ථ, සඬගහොයෙව ඉච්ඡිතො.

පඤ්චමීසත්තමීසඤ්ඤා, කාලාතිපත්තිකං පන;
චිත්තමිනපෙක්ඛිත්වා, කතා ඉච්චෙව නො මති.

නානාන්‍යං ගහෙත්වාන,
පච්චෙතඛිඛං තු සාරතො;
යාය එසො රුතො අත්ථො,
තස්මා එසා න දුඛිඛලා.

අත්ථො ලඛ්භති පාසංසො,
යත්ථ යත්ථ යථා යථා;
තථා තථා ගහෙතඛිඛො,
තත්ථ තත්ථ විභාවිනා.

චුත්තඤ්ඤෙන අභිධම්මට්ඨිකායං “යත්ථ යත්ථ යථා යථා අත්ථො ලඛ්භති, තත්ථ තත්ථ තථා තථා ගහෙතඛිඛො”ති.

පඤ්චමීසත්තමීසඤ්ඤා, රුළුභීසඤ්ඤාති කෙවන;
න පනෙවං ගහෙතඛිඛං, අජානිත්වා වදන්ති තෙ.

නෙසා පුරිසසඤ්ඤාදි, කුල සඤ්ඤාදයො විය;
රුළුභියා භාසිතා සඤ්ඤා, භූතෙනත්ථෙත භාසිතා.

උපනිධාය පඤ්ඤත්ති, එසා සඤ්ඤා යතො තතො;
අන්වත්ථසඤ්ඤා යපිතා, පොරාණෙහිති ලක්ඛයෙ.

ඉච්චෙවං කාලජක්කං තු, සඬබ්බෙපෙන තිධා මතං;
එතමත්ථඤ්ඤි සන්ධාය, “යං තිකාල”න්ති භාසිතං.

අයමෙත්ථ කාලජක්කසඬගහො.

එවං තිධා වතුධා වා, ඡධා වාපි සුමෙධසො;
කාලහෙදං විභාවෙය්‍යා, කාලඤ්ඤා විභාවිතං.

අතීතානාගතං කාලං, විසුං කාලාතිපත්තිකං;
ගහෙත්වා පඤ්චධා හොති, එවඤ්චාපි විභාවයෙ.

එත් එ නයොව “අප්ඤ්ඤා-බ්‍රහ්මචාරිය” නි පාළියං;
අනිත්‍යානාගතකාලී, විභත්ති සමුදිරතා.

ඉච්චෙවං සබ්බථාපි කාලසංඛිතො සමත්තො.

ඉදානි විඤ්ඤානං අත්ථග්ගහණේ කොසල්ලජනනත්ථං පකරණන්තරවසෙනපි ඉමස්මිං
පකරණේ වත්තමානානන්තරං චුත්තානං ආණන්තිපරිකප්පකාලිකානං
“පඤ්චමීසත්තමී” තිසංඛිතානං ද්විත්තං විභත්තිනං පටිපාටිට්ඨපනේ පකරණසංසන්දනං කථයාම –
කාතන්තප්පකරණස්මිඤ්ඤි සක්කතභාසානුරූපෙන දසධා ආර්‍යානවිභත්තියො යපිතා,
කච්චායනප්පකරණේ පන මාගධභාසානුරූපෙන අට්ඨධා යපිතා, නිරුත්තියඤ්ච පන
මාගධභාසානුරූපෙනෙව අනිත්‍යානාගතපච්චුප්පන්තාණන්තිපරිකප්පකාලාතිපත්තිවසෙන ඡධා යපිතා.
තෙසු හි කාතන්තේ වත්තමානා, සත්තමී, පඤ්චමී, භියාත්තනී, අප්පනනී, පරොක්ඛා, ස්වාතනී, ආසී,
භවිස්සන්තී, ක්‍රියාතිපත්ති වානි දසධා විභත්තා. කච්චායනේ පන වත්තමානා, පඤ්චමී, සත්තමී,
පරොක්ඛා, භියාත්තනී, අප්පනනී, භවිස්සන්තී, කාලාතිපත්ති වානි අට්ඨධා විභත්තා. ඉති එතෙසු ද්විසු
කාතන්තකච්චායනෙසු විභත්තියො විසදිසාය පටිපාටියා යපිතා. කිඤ්චාපෙත්ථ විසදිසා පටිපාටි,
තථාපෙනා නිරුත්තියං චුත්තානිතාදිකාලවිභාගවසෙන එකතො සංසන්දන්ති සමෙන්ති කිඤ්චි විසෙසං
යපෙන්වා.

කථං? කාතන්තේ තාව භියාත්තනී අප්පනනී පරොක්ඛා වානි ඉමා තිස්සො එකන්තෙන
අනිත්‍යකාලිකා, ස්වාතනී ආසී භවිස්සන්ති වානි ඉමා තිස්සො එකන්තෙන අනාගතකාලිකා, වත්තමානා
එකායෙව පච්චුප්පන්තකාලිකා, සත්තමී පන පඤ්චමී ව පච්චුප්පන්තානාගතකාලවසෙන ද්විකාලිකා
“අප්ප පුඤ්ඤං කරොයා, ස්වෙපි කරොයා. අප්ප ගච්ඡතු, ස්වෙ වා ගච්ඡතු” ති පයොගාරහත්තා.
ක්‍රියාතිපත්ති අනියතකාලිකා “සො වෙ භියො යානං අලභිස්සා, අගච්ඡිස්සා. සො වෙ අප්ප
අනත්ථධගතෙ සුරියෙ යානං අලභිස්සා, අගච්ඡිස්සා. සො වෙ ස්වෙ යානං අලභිස්සා, අගච්ඡිස්සා” ති
පයොගාරහත්තා. එවං අසංඝරතො වචන්තප්පෙතබ්බං.

එවං වචන්තප්පෙන්වා අයමම්හෙහි චුච්චමානො නයො සාධුකං සල්ලක්ඛෙතබ්බො. කථං?
භියාත්තනප්පනනීපරොක්ඛාස්වාතනාසිභවිස්සන්තිවසෙන එකන්තානිත්‍යානාගතකාලිකා විභත්තියො
ඡ, වත්තමානවසෙන එකන්තපච්චුප්පන්තකාලිකා විභත්ති එකායෙව, සා පටිපාටියා ගණියමානා
සත්තමං යානං භජති. එවං එතස්මිං වත්තමානාසංඛිතානෙ සත්තමට්ඨානෙ පක්ඛිපිතුං නිරුත්තියෙන
“පරිකප්පකාලිකා” ති සංඛිතං ගතං සත්ථනෙයෙන “පච්චුප්පන්තානාගතකාලිකා” තිවත්තබ්බං එකං
විභත්තිං සත්තමීභූතාය වත්තමානාය සමානට්ඨානත්තා සත්තමීසඤ්ඤං කත්වා යපෙසි. තතො
පුනදෙව ස්වාතනාසිභවිස්සන්තිවසෙන එකන්තානාගතකාලිකා තිස්සො විභත්තියො ගණෙන්වා තං
පච්චුප්පන්තානාගතකාලිකං “සත්තමී” ති ලද්ධසඤ්ඤං විභත්තිං අනාගතකාලිකභාවෙන තාහි තීහි
සද්ධිං සමානට්ඨානත්තා චතුත්ථං කත්වා නිරුත්තියෙන “ආණන්තිකාලිකා” ති සංඛිතං ගතං
සත්ථනෙයෙන “පච්චුප්පන්තානාගතකාලිකා” ති වත්තබ්බං එකං විභත්තිං පඤ්චන්තං සංඛිතානං
පුරුණෙන පඤ්චමීසඤ්ඤං කත්වා යපෙසි.

ක්‍රියාතිපත්තියා පන අනියතකාලිකත්තා තං වජ්ජෙන්වා අයං විනිච්ඡයො කතො, සො ව ඛො
නිරුත්තියංයෙව නිස්සාය. අයං තාව කාතන්තේ වත්තමානානන්තරං චුත්තානං සත්තමීපඤ්චමීනං
අන්වත්ථසඤ්ඤං ඉච්ඡන්තානං අමිභාකං රූපි, එසා සද්ධම්මවිදුහි ගරුහි අප්පටික්කොසිතා අනුමතා
සම්පට්ඨිතා “එවමෙවං ආචුසො, එවමෙවං ආචුසො” ති. වෙය්‍යාකරණෙහිපි අප්පටික්කොසිතා
අනුමතා සම්පට්ඨිතා “එවමෙවං හන්තෙ, එවමෙවං හන්තෙ” ති. එවං සබ්බෙහිපි තෙහි
පුබ්බාවරියෙහි අබ්භනුමොදිතා අප්පටික්කොසිතා.

කච්චායනප්පකරණේ පන බුද්ධචචනානුරූපෙන අට්ඨධා විභත්තිනං චුත්තත්තා
වත්තමානා විභත්ති පඤ්චමට්ඨානෙ ධීතා. කථං? පරොක්ඛාභියාත්තනප්පනනීභවිස්සන්තිවසෙන
එකන්තානිත්‍යානාගතකාලිකා වත්තසො විභත්තියො, වත්තමානවසෙන එකන්තපච්චුප්පන්තකාලිකා
විභත්ති එකායෙව, සා පටිපාටියා ගණියමානා පඤ්චමං යානං භජති. එවං එතස්මිං

වත්තමානාසඩ්ධානෙ පඤ්චමට්ඨානෙ පක්ඛිපිතුං නිරුත්තිනයෙන “ආණ්ඩුකාලිකා” ති සඩ්ධං ගතං “අනුත්තකාලිකා” ති චූත්තං විහත්තිං පඤ්චමිභූතාය වත්තමානාය සමානට්ඨානත්තා පඤ්චමිසඤ්ඤං කත්වා යපෙසි. තතො පරං තං පඤ්චමං ඡට්ඨිට්ඨානෙ යපෙත්වා පරොක්ඛා භියාත්තනී අප්පනනී භවිස්සන්තී වත්තමානා පඤ්චමීති එවං ගණනාවසෙන ඡ විහත්තියො උපාදාය නිරුත්තිනයෙන “පරිකප්පකාලිකා” ති සඩ්ධං ගතං “අනුත්තකාලිකා” ති චූත්තං විහත්තිං සත්තන්තං සඩ්ධායානං පූරණෙන සත්තමිසඤ්ඤං කත්වා යපෙසි.

කාලාතිපත්තියා පන අතිතානාගතකාලිකත්තා තං වජ්ජෙත්වා අයං විනිවිජ්ජයො කතො, සො ච බො නිරුත්තිනයංයෙව නිස්සාය. අයං කච්චායනෙ වත්තමානානන්තරං චූත්තානං පඤ්චමිසත්තමීනං අන්වත්ථසඤ්ඤං ඉච්ඡන්තානං අමිහාකං රුචි, එසා ච සද්ධම්මවිදුහි ගරුහි අප්පටික්කොසිතා අනුමතා සම්පට්චිජ්ජතා “එවමෙවං ආචුසො, එවමෙවං ආචුසො” ති. වෙය්‍යාකරණෙහිපි අප්පටික්කොසිතා අනුමතා සම්පට්චිජ්ජතා “එවමෙවං හන්තෙ, එවමෙවං හන්තෙ” ති. එවං සබ්බෙහිපි තෙහි පුබ්බාවරියෙහි අබ්භනුමොදිතා අප්පටික්කොසිතා.

යස්මා හි කාතන්තකච්චායනානි අඤ්ඤමඤ්ඤං විසදිසවිහත්තික්කමානිපි අන්තරෙන කිඤ්චි විසෙසං නිරුත්තියං චූත්තානිතාදිකාලවිභාගවසෙනෙකප්ඤ්ඤං සංසන්දන්ති සමෙත්ති, තස්මා නිරුත්තිනයඤ්ඤෙව සාරතො ගහෙත්වා පඤ්චමිසත්තමිවිහත්තීනං අන්වත්ථසඤ්ඤාපරිකප්පනෙ අමිහාකං රුචි පුබ්බාවරියෙහි අබ්භනුමොදිතා අප්පටික්කොසිතා, තස්මා එව යො කොචි ඉමං වාදං මද්දිත්වා අඤ්ඤං වාදං පතිට්ඨාපෙනුං සක්ඛිස්සන්ති නෙතං යානං විජ්ජති. අයඤ්ඤි නයො අතිව සුබ්බමො දුද්දසො ච පරමාණුරිච, දුක්ඛොගාල්ලො ච මහාගහනමිච, අතිගම්භිරො ච මහාසමුද්දො විය, තස්මා ඉමිස්සං සද්දනීතියං සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි සාසනොපකාරත්ථං යොගො සුට්ඨු කරණීයො. තථා හි ඉධ කතයොගෙහි නාමාධ්‍යාතාදීසු චතුසු පදෙසු උප්පන්නවාදා පරවාදිනො ජිතාව හොන්ති.

මුනිනා මුනිනාගෙන, දුට්ඨා පබ්බජිතා ජිනා;
යථා යථා අසද්ධම්ම-පූරණා පූරණාදයො.

තථා තථාගතාදායා-නුගායං සද්දනීතියං;
කතයොගෙහිපි ජිනා, සවන්ති පරවාදිනොති.

අයං පඤ්චමිසත්තමීනං පටිපාටිට්ඨපනෙ පකරණසංසන්දනා.

අථ වත්තමානාදීනං වචනත්ථං කථයාම – තත්ථ වත්තමානානි කෙනට්ඨෙන වත්තමානා?
වත්තමානකාලවචනට්ඨෙන. පච්චුප්පන්නභාවෙන හි වත්තනීති වත්තමානො,
පච්චුප්පන්නක්‍රියාසඩ්ධානො කාලො. තබ්බාවකවසෙන වත්තමානො කාලො එතිස්සා අත්ථිති අයං කි අන්තිආදිවිහත්ති වත්තමානා. තථා හි “ගච්ඡති දෙවදත්තො” ති එත්ථ දෙවදත්තස්ස පච්චුප්පන්නං ගමනක්‍රියං විහත්තිභූතො තිසද්දොයෙව වදති, තස්මා තබ්බාවකවසෙන වත්තමානො කාලො එතිස්සා අත්ථිති වත්තමානානි චූච්චති. පඤ්චමීති කෙනට්ඨෙන පඤ්චමී? පඤ්චමං වත්තමානට්ඨානං ගමනට්ඨෙන, පඤ්චන්තඤ්ච සඩ්ධායානං පූරණට්ඨෙන. තථා හි නියොගා අතිතානාගතපච්චුප්පන්නකාලිකානං පරොක්ඛාභියාත්තනප්පනනීභවිස්සන්තිවත්තමානාසඩ්ධානානං පඤ්චන්තං විහත්තිනමන්තරෙ පඤ්චමිභූතාය වත්තමානාය සයම්පි පච්චුප්පන්නකාලිකාවෙන සමානට්ඨානත්තා පඤ්චමං වත්තමානට්ඨානං ගච්ඡන්ති පඤ්චමී. යථා නදන්ති ගච්ඡන්ති නදී. තථා නියොගා අතිතානාගතකාලිකා පරොක්ඛාභියාත්තනප්පනනීභවිස්සන්තිසඩ්ධානා වතස්සො විහත්තියො උපාදාය සයම්පි වත්තමානාවිහත්ති විය පඤ්චන්තං සඩ්ධායානං පූරණිති පඤ්චමී. සත්තමීති කෙනට්ඨෙන සත්තමී? සත්තන්තං සඩ්ධායානං පූරණට්ඨෙන. තථා හි අතිතානාගතපච්චුප්පන්නකාලිකා පරොක්ඛාභියාත්තනප්පනනීභවිස්සන්තිවත්තමානාපඤ්චමිසඩ්ධානා ඡ විහත්තියො උපාදාය සයම්පි පච්චුප්පන්නකාලිකා හුත්වා සත්තන්තං සඩ්ධායානං පූරණිති සත්තමී.

පරොක්කාති කෙනටියෙන පරොක්කා? පරොක්කෙ හවාති අත්ථෙන්න. තථා හි
චක්ඛාදිත්ථියසඛ්ඛාතස්ස අක්ඛස්ස පරො තිරොභාවො පරොක්කං, තඛ්ඛාවකභාවෙන පරොක්කෙ
හවාති පරොක්කා. භියාත්තනීති කෙනටියෙන භියාත්තනී? භියො පභුති අතීතෙ කාලෙ හවා
තඛ්ඛාවකභාවෙනාති අත්ථෙන්න. අප්පතනීති කෙනටියෙන අප්පතනී? අප්ප පභුති අතීතෙ කාලෙ හවා
තඛ්ඛාවකභාවෙනාති අත්ථෙන්න. හවිස්සන්තීති කෙනටියෙන හවිස්සන්තී? “එවං අනාගතෙ
හවිස්සන්තී”ති අත්ථං පකාසෙන්තී එති ගච්ඡන්තී අත්ථෙන්න. කාලාතිපත්තීති කෙනටියෙන
කාලාතිපත්තී? කාලස්සාතිපතනවචනටියෙන. තථා හි කාලස්ස අතිපතනං අවිචයො අතික්කමිත්වා
පවත්ති කාලාතිපත්ති, ලභිතඛ්ඛස්ස අත්ථස්ස නිප්ඵත්තිරහිතං ක්‍රියාතික්කමනං. කාලොති චෙත්ථ ක්‍රියා
අධිප්පෙතා. කරණං කාරො, කාරො එව කාලො රකාරස්ස ලකාරං කත්වා උච්චාරණවසෙන. අයං පන
විහන්ති තඛ්ඛාවකත්තා කාලාතිපත්තීති. අයං පන චත්තමානාදීනං වචනත්ථවිභාවනා.

විජ්ජකිණ්ණවිධිධනයෙ, සංකිණ්ණලක්ඛණධරවරසාසනෙ;
සුමතිමතිවඩ්ඪනත්ථං, කථිතො පකිණ්ණකවිතිවිජයො.

ඉති නවඨගෙ සාරිධකපෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පගතිසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනිතිප්පකරණෙ

පකිණ්ණකවිතිවිජයො නාම

තතියො පරිච්ඡෙදො.

4. භූධාතුමයනාමිකරූපවිභාග

“භූ සත්තාය”න්ති ධාතුස්ස, රූපමාත්‍යාතසඤ්ඤිතං;
ත්‍යාද්‍යන්තං ලපිතං නාන-ප්පකාරෙහි අනාකුලං.

සාද්‍යාන්තං, දානි තස්සෙව, රූපං නාමිකසව්භයං;
භාසිස්සං භාසිතත්ථෙසු, පටුභාවාය සොතුනං.

යදත්ථෙ’ත්තනි නාමෙති, පර’මත්ථෙසු වා සයං;
නමතිති තදාහංසු, නාමං ඉති විභාවිනො.

නාමං නාමිකමිච්චත්‍ර, එකමෙවෙත්ථතො හවෙ;
තදෙවං නාමිකං ඤෙ යං, සලිඨගං සවිහන්තිකං.

සත්වාහිධානං ලිඨගන්ති, ඉත්ථිපුමනපුංසකං;
විහන්තිතිධ සත්තෙව, තත්ථ වට්ඨ පවුච්චරෙ.

පයමා දුතියා තතියා, චතුත්ථි පඤ්චමී තථා;
ඡට්ඨි ව සත්තමී වාති, භොන්ති සත්ත විහන්තියො.

ලිඨගත්ථෙ පයමා සායං, භින්තා ද්වෙධා සියො ඉති;
කම්මත්ථෙ දුතියා සාපි, භින්තා අං යො ඉති ද්විධා.

කරණෙ තතියා සාපි, භින්තා නා හි ඉති ද්විධා;
සම්පදානෙ චතුත්ථි සා, භින්තා ද්වෙධා ස නං ඉති.

අපාදානෙ පඤ්චමී සා, හින්තා ද්වෙධා ස්මා හි ඉති;
ඡට්ඨි සාමිමිහි සා වාපි, හින්තා ද්වෙධා ස නං ඉති.

ඔකාසෙ සත්තමී සාපි, හින්තා ද්වෙධා ස්මිංසු ඉති;
ආමන්තනට්ඨමී සායං, සියොයෙවාති වුද්දස.

වචනද්වයසංයුත්තා, එකෙකා තා විහත්තියො;
සත්වමිතිහ විඤ්ඤෙයොයා, අත්ථො සො දබ්බසඤ්ඤිතො.

යො කරොතිස කත්තාතු, තං කම්මං යං කරොති වා;
කුබ්බතෙ යෙන වා තත්තු, කරණං ඉති සඤ්ඤිතං.

දෙති රොචති වා යස්ස, සම්පදානන්ති තං මතං;
යතොපෙති භයං වා තං, අපාදානන්ති කිත්තිතං.

යස්සායත්තො සමුහොවා, තං වෙ සාමීති දෙසිතං;
යස්මිං කරොති කිරියං, තදොකාසන්ති සද්දිතං.

යදාලපති තං වත්ථු, ආමන්තනමුදිරිතං;
සද්දෙනාහිමුඛිකාරො, විජ්ජමානස්ස වා පන.

විනා ආලපනත්ථං ලිඛිගත්ථාදීසු පයමාදිවිහත්තුප්පත්ති උපලක්ඛණවසෙන වුත්තාති දට්ඨබ්බං.

ඉදමෙත්ථ නිරුත්තිලක්ඛණං දට්ඨබ්බං – පච්චත්තවචනෙ පයමා විහත්ති භවති, උපයොගවචනෙ දුතියා විහත්ති භවති, කරණවචනෙ තතියා විහත්ති භවති, සම්පදානවචනෙ චතුත්ථි විහත්ති භවති, නිස්සක්කවචනෙ පඤ්චමී විහත්ති භවති, සාමිවචනෙ ඡට්ඨි විහත්ති භවති, භුමිමවචනෙ සත්තමී විහත්ති භවති, ආමන්තනවචනෙ අට්ඨමී විහත්ති භවති. තනුද්දානං –

පච්චත්තමුපයොගඤ්ච, කරණං සම්පදානියං;
නිස්සක්කං සාමිවචනං, භුමිමමාලපනට්ඨමං.

තත්‍ර පච්චත්තවචනං නාම තිව්ධලිඛිගවත්ථානගතානං ඉත්ථිපුමනපුංසකානං
පච්චත්තසභාවනිද්දෙසත්ථො. උපයොගවචනං නාම යො යං කරොති, තෙන
තදුපයුත්තපරිදිපනත්ථො. කරණවචනං නාම තජ්ජාපකතනිබ්බත්තකපරිදිපනත්ථො. සම්පදානවචනං
නාම තජ්ජදානපරිදිපනත්ථො. නිස්සක්කවචනං නාම තන්නිස්සට්ඨකදපගමපරිදිපනත්ථො. සාමිවචනං
නාම තදිස්සරපරිදිපනත්ථො. භුමිමවචනං නාම තජ්ජතිට්ඨාපරිදිපනත්ථො. ආමන්තනවචනං නාම
තදාමන්තනපරිදිපනත්ථො. එවං ඤත්වා පයොගානි අසම්මුශ්භන්තෙන යොජෙතබ්බානි.

භූතො, භාවකො, භවො, අභවො, භාවො, අභාවො, සභාවො, සබ්භාවො, සම්භවො, පභවො,
පභාවො, අනුභවො, ආනුභාවො, පරාභවො, විභවො, පාතුභාවො, ආවිභාවො, තිරොභාවො,
විනාභාවො, සොත්ථිභාවො, අත්ථිභාවො, නත්ථිභාවොති ඔකාරන්තපුල්ලිඛිගං.

අභිභවිතා, පරිභවිතා, අනුභවිතා, සමනුභවිතා, භාවිතා, පච්චනුභවිතාති ආකාරන්තපුල්ලිඛිගං.

භවං, පරාභවං, පරිභවං, අභිභවං, අනුභවං, සමනුභවං, පච්චනුභවං, පභවං, අජ්ජභවන්ති
නිග්ගහිතන්තපුල්ලිඛිගං.

ධනභූති, සිරිභූති, සොත්ථිභූති, සුවත්ථිභූතිති ඉකාරන්තපුල්ලිඛිගං.

භාවි, විභාවි, සම්භාවි, පරිභාවිති ඊකාරන්තපුල්ලිඩගං.

සයම්භු, පභු, අභිභු, විභු, අධිභු, පතිභු, ගොත්‍රභු, වත්‍රභු, පරාභිභු, රූපාභිභු, සද්දාභිභු, ගන්ධාභිභු, රසාභිභු, ඓද්ධාභිභු, ධම්මාභිභු, සබ්බාභිභුති උකාරන්තපුල්ලිඩගං.

ඉමානෙත්ථ ඡබ්බිධානි පුල්ලිඩගානි භුදාතුමයානි උද්දිට්ඨානි.

උකාරන්තං පුල්ලිඩගං භුදාතුමයමජ්ජපසිද්ධං, අඤ්ඤාදාතුමයං පනුකාරන්තපුල්ලිඩගං පසිද්ධං “භික්ඛු, හෙතු” ඉති. තෙන සද්ධිං සත්තවිධානි පුල්ලිඩගානි භොන්ති, සබ්බානෙතානි සභාවතොයෙව පුල්ලිඩගානීති දට්ඨබ්බානි. එත්ථ සත්තොති අත්ථවාචකො භූතසද්දොයෙව නියොගා පුල්ලිඩගන්තිපි දට්ඨබ්බො.

යෙ පන “යො ධම්මො භූතො, යා ධම්මජාති භූතා, යං ධම්මජාතං භූත” න්ති එවං ලිඛගත්තයෙ යොජනාරහත්තා අනියතලිඛිතා අඤ්ඤෙපි භූතපරාභූතසම්භූතසද්දාදොයො සන්දිස්සන්ති පාවචනවරෙ, තෙපි නානොපසග්ගනිපාතපදෙහි යොජනවසෙන සද්දරවනායං සුබ්බමත්ථග්ගහණෙ ව විඤ්ඤානං කොසල්ලජනනත්ථං නියතපුල්ලිඩගෙසු පක්ඛිපිත්වා දස්සෙස්සාම.

සෙය්‍යථිදං? භූතො, පරාභූතො, සම්භූතො, විභූතො, පාතුභූතො, ආවිභූතො, තිරොභූතො, විනාභූතො, හබ්බො, පරිභූතො, අභිභූතො, අධිභූතො, අද්ධභූතො, අනුභූතො, සමනුභූතො, පච්චනුභූතො, භාවිතො, සම්භාවිතො, විභාවිතො, පරිභාවිතො, අනුපරිභූතො, පරිභවිතබ්බො, පරිභොතබ්බො, පරිභවතීයො, අභිභවිතබ්බො, අභිභොතබ්බො, අභිභවතීයො, අධිභවිතබ්බො, අධිභොතබ්බො, අධිභවතීයො, අනුභවිතබ්බො, අනුභොතබ්බො, අනුභවතීයො, සමනුභවිතබ්බො, සමනුභොතබ්බො, සමනුභවතීයො, පච්චනුභවිතබ්බො, පච්චනුභොතබ්බො, පච්චනුභවතීයො, භාවෙතබ්බො, භාවතීයො, සම්භාවෙතබ්බො, සම්භාවතීයො, විභාවෙතබ්බො, විභාවතීයො, පරිභාවෙතබ්බො, පරිභාවතීයො, හවමානො, විභවමානො, පරිභවමානො, අභිභවමානො, අනුභවමානො, සමනුභවමානො, පච්චනුභවමානො, අනුභොන්තො, සමනුභොන්තො, පච්චනුභොන්තො, සම්භොන්තො, අභිසම්භොන්තො, භාවෙන්තො, සම්භාවෙන්තො, විභාවෙන්තො, පරිභාවෙන්තො, පරිභවියමානො, පරිභුය්‍යමානො, අභිභවියමානො, අභිභුය්‍යමානො, අනුභවියමානො, අනුභුය්‍යමානො, සමනුභවියමානො, සමනුභුය්‍යමානො, පච්චනුභවියමානො, පච්චනුභුය්‍යමානොති ඉමානි නියතපුල්ලිඩගෙසු පක්ඛිත්තලිඛිතානි. එවමොකාරන්තාදිවසෙන ඡබ්බිධානි පුල්ලිඩගානි භුදාතුමයානි පකාසිතානි. අයං තාව පුල්ලිඩගවසෙන උදාහරණුද්දෙසො.

භාවිකා, භාවනා, විභාවනා, සම්භාවනා, පරිභාවනාති ආකාරන්තඉත්ථිලිඩගං.

භූමි, භූති, විභූති. ඉකාරන්තඉත්ථිලිඩගං.

භූරි, භූති, භොති, විභාවිති, පරිවිභාවිති, සම්භාවිති, පාතුභවන්ති, පාතුභොන්ති, පරිභවන්ති, පරිභොන්ති, අභිභවන්ති, අභිභොන්ති, අධිභවන්ති, අධිභොන්ති, අනුභවන්ති, අනුභොන්ති, සමනුභවන්ති, සමනුභොන්ති, පච්චනුභවන්ති, පච්චනුභොන්ති, අභිසම්භවන්ති, අභිසම්භොන්තිති ඊකාරන්තඉත්ථිලිඩගං.

භූ, අභූ. උකාරන්තඉත්ථිලිඩගං.

ඉමානෙත්ථ චතුබ්බිධානි ඉත්ථිලිඩගානි භුදාතුමයානි උද්දිට්ඨානි.

උකාරන්තිත්ථිලිඩගං භුදාතුමයමජ්ජපසිද්ධං, අඤ්ඤාදාතුමයං පන උකාරන්තිත්ථිලිඩගං පසිද්ධං “ධාතු, ධෙනු” ඉති. තෙන සද්ධිං පඤ්චවිධානි ඉත්ථිලිඩගානි භොන්ති, ඔකාරන්තස්ස වා ගොසද්දස්ස ඉත්ථිලිඩගභාවෙ තෙන සද්ධිං ඡබ්බිධානිපි භොන්ති, සබ්බානෙතානි සභාවතොයෙවිත්ථිලිඩගානීති දට්ඨබ්බානි. එත්ථාපි අනියතලිඛිතා භූතපරාභූතසම්භූතසද්දාදොයො ඉත්ථිලිඩගවසෙන යුජ්ජන්තෙ.

කථා? භූතා, පරාභූතා, සම්භූතානි සබ්බං විත්ථාරතො ගහෙතබ්බං “අනුභොන්තො සමනුභොන්තො”තිආදීනි නව පදානි වජ්ජෙත්වා. තානි හි ඊකාරන්තවසෙන යොජිතානි. ඉමානි නියතලිඛිගෙසු පක්ඛිත්තලිඛිගානි. එවං ආකාරන්තාදිවසෙන චතුබ්බිධානි ඉත්ථිලිඛිගානි භූතාතුමයානි පකාසිතානි. අයං ඉත්ථිලිඛිගවසෙන උදාහරණද්දෙසො.

භූතං, මහාභූතං, භවිත්තං, භූතං, භවනං, පරාභවනං, සම්භවනං, විභවනං, පාතුභවනං, ආවිභවනං, තිරොභවනං, විනාභවනං, සොත්ථිභවනං, පරිභවනං, අභිභවනං, අධිභවනං, අනුභවනං, සමනුභවනං, පච්චනුභවනන්ති නිග්ගහිතන්තනපුංසකලිඛිගං.

අත්ථවිභාවි, ධම්මවිභාවි. ඉකාරන්තනපුංසකලිඛිගං.

ගොත්‍රභූ, චිත්තසහභූ, නචිත්තසහභූ. උකාරන්තනපුංසකලිඛිගං.

සබ්බානෙතානි සභාවතොයෙව නපුංසකලිඛිගානිති දට්ඨබ්බානි. එත්ථ සත්තභූතරූපවාචකො භූතසද්දොයෙව නියොගා නපුංසකලිඛිගොතිපි දට්ඨබ්බං. එත්ථාපි අනියතලිඛිගා භූත පරාභූත සම්භූතසද්දාදයො නපුංසකලිඛිගවසෙන යුජ්ජන්තෙ.

කථා? භූතං, පරාභූතං, සම්භූතං, විභූතං. පෙය්‍යාලො. සමනුභවමානං, පච්චනුභවමානං, අනුභොන්තං, අනුභවන්තං, සමනුභොන්තං, සමනුභවන්තං, පච්චනුභොන්තං, පච්චනුභවන්තං, සම්භොන්තං, සම්භවන්තං, අභිසම්භොන්තං, අභිසම්භවන්තං, පාතුභොන්තං, පාතුභවන්තං, පරිභොන්තං, පරිභවන්තං, අභිභොන්තං, අභිභවන්තං, අධිභොන්තං, අධිභවන්තං, භාවෙන්තං, සම්භාවෙන්තං, විභාවෙන්තං, පරිභාවෙන්තං, පරිභාවියමානං, පරිභූය්‍යමානං, පෙය්‍යාලො. පච්චනුභවියමානං, පච්චනුභූය්‍යමානන්ති ඉමානි නියතනපුංසකලිඛිගෙසු පක්ඛිත්තලිඛිගානි. එවං නිග්ගහිතන්තාදිවසෙන තිව්ධානි නපුංසකලිඛිගානි භූතාතුමයානි පකාසිතානි. අයං නපුංසකලිඛිගවසෙන උදාහරණද්දෙසො, එවං පුල්ලිඛිගාදිවසෙන ලිඛිගත්තයං භූතාතුමයමුද්දිට්ඨං.

එත්ථ මෙ අප්පසිද්ධානි, යෙ යෙ සද්දා පකාසිතා;
තෙ තෙ පාලිජ්ජදෙසෙසු, මග්ගිතබ්බා විභාවිතා.

ඔ, ආ, බිත්ථු, ඉ, ඊ, උ, ඌ-අන්තිමෙ සත්තධා ධීතා;
ඤ්ඤ ය්‍යා පුල්ලිඛිගහෙදානි, නිරුත්තඤ්ඤානි භාසිතා.

ආ ඉවණ්ණො චූවණ්ණො ච, පඤ්ච අන්තා සරූපතො;
ඉත්ථිහෙදානි විඤ්ඤෙය්‍යා, ඕකාරන්තෙන ඡාපි වා.

බිත්ථු, ඉ, උ-ඉමෙ අන්තා, තයො ඤ්ඤෙය්‍යා විභාවිතා;
නපුංසකජ්ජහෙදානි, නිරුත්තඤ්ඤානි භාසිතා.

අන්තා සත්තෙව පුල්ලිඛිගෙ, ඉත්ථීයං පඤ්ච වා ඡ වා;
නපුංසකෙ තයො එවං, දස පඤ්චහි ඡබ්බිධා.

යස්මා පනෙත්ථ “භූතො”තිආදයො සද්දා
නිබ්බවනාහිධෙය්‍යකථනත්ථසාධකච්චනපරියායච්චනත්ථුද්ධාරවසෙන චූච්චමානා පාකටා භොන්ති
සුච්ඤ්ඤෙය්‍යා ච, තස්මා ඉමෙසං නිබ්බවනාදීනි යථාසම්භවං වක්ඛාම විඤ්ඤානං
තුට්ඨිජනනත්ථඤ්ඤෙව සොතාරානමත්ථෙසු පටුතරබුද්ධිපටිලාභාය ච. තත්‍ර භූතොති
බන්ධපාතුභාවෙන භවතීති භූතො, ඉදං තාව නිබ්බවනං. “භූතො”ති සබ්බසම්භවකච්චන සත්තො
චූච්චති, ඉදමහිධෙය්‍යකථනං. “යො ච කාලසසො භූතො. සබ්බෙව නික්ඛිපිස්සන්ති, භූතා ලොකෙ
සමුස්සය”න්ති ච ඉදමෙතස්ස අත්ථස්ස සාධකච්චනං. අථ වා භූතොති එවංනාමකො
අමනුස්සජාතියො සත්තවිසෙසො, ඉදමහිධෙය්‍යකථනං. “භූතවිජ්ජා, භූතවෙජ්ජො, භූතවිග්ගහිතො”ති

ව ඉදමෙතස්ස අත්ථස්ස සාධකවචනං. යඤ්ච පන “සත්තො මච්චො පජා”තිආදිකං තත්ථ තත්ථ ආගතං වචනං, ඉදං සත්තොති අත්ථචාවකස්ස භූතසද්දස්ස පරියායවචනං. යඤ්ච නිද්දෙසපාළියං “මච්චොති සත්තො නරො මානවො පොසො පුග්ගලො ජීවො ජගු ජන්තු භින්දගු මනුජො”ති ආගතං, ඉදම්පි පරියායවචනමෙව. තානි සබ්බානි පිණ්ඩෙත්වා වුච්චන්තෙ –

සත්තො මච්චො ජනො භූතො, පාණො භින්දගු පුග්ගලො;
ජන්තු ජීවො ජගු යක්ඛො, පාණි දෙහි තථාගතො.

සත්තවො මානියො ලොකො, මනුජො මානවො නරො;
පොසො සරිරිති පුමෙ, භූතමිති නපුංසකෙ.

පජාති ඉත්ථීයං වුත්තො, ලිඛිගතො, න ච අත්ථනො;
එවං තිලිඛිගිකා භොන්ති, සද්දා සත්තාහිධානකා.

යො සො ජඩ්ඝාය උලති, සො සත්තො ජඩ්ඝලො ඉධ;
පාණදෙහාහිධානෙහි, සත්තනාමං පපඤ්චිතං.

ඉමස්මිං පකරණෙ “පරියායවචන”න්ති ච “අභිධාන”න්ති ච “සබ්බා”තිආදීනි ච එකත්ථානි අධිජ්ජෙතානි, අත්ථුද්ධාරවසෙන පන භූතසද්දො පඤ්චක්ඛන්ධාමනුස්සධාතුසස්සතවිජ්ජමානබ්ණාසවසත්තරුක්ඛාදීසු දිස්සති, තජ්ජයොගො උපරි අත්ථත්තිකවිභාගෙ ආවිභවිස්සති. භාවකොති භාවෙතීති භාවකො, ඉදං නිබ්බවනං. යො භාවනං කරොති, සො භාවකො. ඉදමභිධෙයාකථනං. “භාවකො නිපකො ධීරො”ති ඉදමෙතස්ස අත්ථස්ස සාධකවචනං. “භාවකො භාවනාපසුතො භාවනාපයුත්තො භාවනාසම්පන්නො”ති ඉදං පරියායවචනං. ඉමානි “භූතො භාවකො”ති ද්වෙ පදානි සුද්ධකත්තුභෙතුකත්තුචසෙන වුත්තානීති. ඉතො පරං නයානුසාරෙන සුවිඤ්ඤෙයාත්තා “ඉදං නිබ්බවන”න්ති ච ආදීනි අවත්වා කත්ථවි අත්ථසාධකවචනං පරියායවචනං අත්ථුද්ධාරඤ්ච යථාරහං දස්සෙස්සාම. තෙසු හි සබ්බත්ථ දස්සිතෙසු ගත්ථවිත්ථාරො සියා, තස්මා යෙසමත්ථො උත්තානො, තෙසම්පි පදානමභිධෙයාං න කථෙස්සාම, නිබ්බවනමත්තමෙව නෙසං කථෙස්සාම. යෙසං පන ගම්භිරො අත්ථො, තෙසමභිධෙයාං කථෙස්සාම.

භවනං භවො, භවො වුච්චති වුද්ධි. භූසද්දස්ස අත්ථානිසයයොගතො වඩ්ඪනෙපි දිස්සමානත්තා භවනං වඩ්ඪනන්ති කත්වා. “භවො ච රඤ්ඤො අභවො ච රඤ්ඤො”ති ඉදං වුද්ධිඅත්ථස්ස සාධකං වචනං. අථ වා භවොති වුච්චති සස්සතං. “සස්සතො අත්තා ච ලොකො වා”ති හි සස්සතවසෙන පවත්තා දිට්ඨි සස්සතදිට්ඨි, තස්මා භවදිට්ඨි”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. තථා භවොති භවදිට්ඨි, භවති සස්සතං තිට්ඨතීති පවත්තනතො සස්සතදිට්ඨි භවදිට්ඨි නාම. භවදිට්ඨි හි උත්තරපදලොපෙන භවොති වුච්චති. “භවෙන භවස්ස විජ්ජමොක්ඛමාහංසු”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. එත්ථායං පාළිවචනත්ථො – එකච්චෙ සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා භවදිට්ඨියා වා කාමභවාදිනා වා සබ්බභවතො විමුත්තිං සංසාරවිසුද්ධිං කථංසුති. අථ වා භවන්ති වඩ්ඪන්ති සත්තා එතෙනාති භවොති අත්ථොන සම්පත්තිපුඤ්ඤානි භවොති ච වුච්චන්ති. “ඉතිභවාභවතඤ්ච චිතිවත්තො”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. එත්ථ පනායං පාළිවචනත්ථො – භවොති සම්පත්ති, අභවොති විපත්ති. තථා භවොති වුද්ධි, අභවොති භානි. භවොති සස්සතං, අභවොති උච්ඡෙදො. භවොති පුඤ්ඤං, අභවොති පාපං, තං සබ්බං චිතිවත්තොති.

සභොකාසා ඛන්ධාපි භවො. “කාමභවො රූපභවො” ඉච්චෙවමාදි එතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. එත්ථ පන ඛන්ධා “යො පඤ්ඤායති, සො සරූපං ලභති”ති කත්වා “භවති අවිජ්ජාතණ්භාදිසමුදයා නිරන්තරං සමුදෙති”ති අත්ථොන වා “භවා”ති වුච්චන්ති. ඔකාසො පන “භවන්ති ජායන්ති එත්ථ සත්තා නාමරූපධම්මා වා”ති අත්ථොන “භවො”ති. අපිච කම්මභවොපි භවො, උපපත්තිභවොපි භවො. “උපදානපච්චයා භවො දුට්ඨොන අත්ථී කම්මභවො, අත්ථී උපපත්තිභවො”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. තත්ථ කම්මමෙව භවො කම්මභවො. තථා උපපත්ති එව භවො උපපත්තිභවො. එත්ථූපපත්ති භවතීති භවො, කම්මං පන යථා සුඛකාරණත්තා

“සුබො බුද්ධානමුප්පාදො” නි වුන්නො. එවං භවකාරණත්තා ඵලවොහාරෙන භවොති දට්ඨබ්බං. අපං වා භාවනලක්ඛණත්තා භාවෙතිති භවො. කිං භාවෙති? උපපත්තිං. ඉති උපපත්තිං භාවෙතිති භවොති වුවිවති. භාවෙතිතිමස්ස ව නිබ්බන්තෙතිති හෙතුකත්තුචසෙනත්ථො. අපං වා “භවපච්චයා ජාති” නි වචනතො භවති එතෙනාති භවොති කම්මභවො වුවිවති.

“ඛන්ධානඤ්ච පටිපාටි, ධාතුආයතනාන ව;
අබ්බොවිජ්ජන්තං වත්තමානා, සංසාරොති පවුච්චති” නි

වුත්තලක්ඛණො සංසාරොපි භවො. “භවෙ දුක්ඛං භවදුක්ඛං, භවෙ සංසරන්තො” නි ඉමානෙතස්සත්ථස්ස සාධකානි වචනානි. තත්ත්ව කෙනටියෙන සංසාරො භවොති කවියති? භවති එත්ථ සත්තසම්මුති ඛන්ධාදිපටිපාටිසඨ්ඨානෙ ධම්මපුඤ්ජස්මිත්ති අත්ථෙන. ඉදං භවසද්දස්ස භාවකත්තුකරණාධිකරණසාධනචසෙනත්ථකථනං.

එත්ථ භවසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරං වදාම –

වුද්ධිසම්පත්තිපුඤ්ඤානි, ඛන්ධා සොකාසසඤ්ඤිතා;
සංසාරො සස්සතඤ්චෙනං, භවසද්දෙන සද්දිතං.

භවතණ්හා භවදිට්ඨි, උපපත්තිභවො තථා;
කම්මභවො ව සබ්බන්තං, භවසද්දෙන සද්දිතං.

භවතණ්හාභවදිට්ඨි-ද්වයං කත්ථවි පාළියං;
උත්තරපදලොපෙන, භවසද්දෙන සද්දිතං.

අභවොති න භවො අභවො.

විපත්ති හානි උච්ඡෙදො, පාපඤ්චෙව චතුබ්බිධා;
ඉමෙ අභවසද්දෙන, අත්ථා වුවිචන්ති සාසනෙ.

භාවොති අප්ඤ්ඤාසයො, යො “අධිප්පායො” නිපි වුවිවති. “ථිනංභාවො දුරාජානො. නාමච්චො රාජහරියාසු, භාවං කුබ්බෙථ පණ්ඩිතො. හදයඨගතභාවං පකාසෙති” නි එවමාදි එතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අපිච වත්ථුධම්මොපි භාවො. “භාවසඨ්ඨකෙතසිද්ධින” නි ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං, විත්තම්පි භාවො. “අච්චාහිතං කම්මං කරොසි ලුද්දං, භාවෙ ව තෙ කුසලං නත්ථි කිඤ්චි” නි ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ක්‍රියාපිභාවො. “භාවලක්ඛණං භාවසත්තම්” නි ව ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අපිච භාවොති සත්තචෙවචනන්ති හණන්ති, ධාතු වා එතං අධිවචනං. තත්ථ අප්ඤ්ඤාසයො ව වත්ථුධම්මො ව විත්තඤ්ච සත්තො වානි ඉමෙ භවතීති භාවො. තථා පන භාවෙතිති භාවො, ක්‍රියා තු භවනන්ති භාවො. සා ව භවනගමනපචනාදිචසෙනානෙකවිධා. අපිච භාවරූපම්පි භාවො, යං ඉත්ථිභාවො පුම්භාවො ඉත්ථිත්ථියන්ති ව වුවිවති. තත්ත්වං වචනත්ථො – “ඉත්ථි” නි වා “පුරිසො” නි වා භවති එතෙන විත්තං අභිධානඤ්චාති භාවො.

නත්තනොමනියා එතං, නිබ්බවනමුදාහටං;
පුබ්බාවරියසීහානං, මතං නිස්සාය මාහටං.

වුත්තඤ්ඤෙතං පොරාණෙහි “ඉත්ථියා භාවො ඉත්ථිභාවො, ඉත්ථිති වා භවති එතෙන විත්තං අභිධානඤ්චාති ඉත්ථිභාවො” නි, තස්මා පුම්භාවොති එත්ථාපි පුම්පස්ස භාවො පුම්භාවො, පුමාති වා භවති එතෙන විත්තං අභිධානඤ්චාති පුම්භාවොති නිබ්බවනං සමධිගන්තබ්බං. ඉදං භාවසද්දස්ස කත්තුභාවකරණසාධනචසෙනත්ථකථනං.

අභාවෝති න භාවෝති අභාවෝ, කො සො? සුඤ්ඤතා නත්ථිතා. සභාවෝති අත්තනො භාවෝ සභාවෝ, අත්තනො පකති ඉච්චෙවත්ථො. අප් වා සභාවෝති ධම්මානං සති අත්ථසම්භවෙ යො කොච්ඡි සරුපං ලහති, තස්ස භාවෝ ලක්ඛණමිති සඤ්ඤිතො නමනරුප්පනකක්ඛළුප්පනාදිආකාරො ඉච්චෙවත්ථො. “සාමඤ්ඤං වා සභාවෝ වා, ධම්මානං ලක්ඛණං මත”න්ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අපිච්ච සභාවෝති සලක්ඛණො පරමත්ථධම්මො. කෙනටියෙන? සභ භාවෙනාති අත්ථෙන. සබ්භාවෝති සතං භාවෝ සබ්භාවෝ, සප්පුරිසධම්මො ඉච්චෙවත්ථො. අප් වා අත්තනො භාවෝ සබ්භාවෝ. “ගාභාපයන්ති සබ්භාව”න්ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. සංවිජ්ජමානො වා භාවෝ සබ්භාවෝ. “එවං ගහණසබ්භාවෝ”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ඉදං සභාව සබ්භාවසද්දානං භාවසාධනවසෙනත්ථකප්පනං.

සම්භවෝති සම්භවනං සම්භවො, සම්භවනක්ඛියා, යුත්ති වා. යුත්ති හි සම්භවෝති චුච්චති “සම්භවො ගහණස්ස කාරණ”න්තිආදියු. අප් වා සම්භවති එතස්මාති සම්භවො. යතො හි යං කිඤ්චි සම්භවති, සො සම්භවො. පභවෝති පභවනං පභවො, අච්ඡින්නතා, පභවති එතස්මාති වා පභවො. යතො හි යං කිඤ්චි පභවති, සො පභවො. ඉමෙ පන සම්භවපභවසද්දා කත්ථවි සමානත්ථා කත්ථවි හින්තත්ථාති වෙදිතබ්බො. කප්ං? සම්භවසද්දො හි භවනක්ඛියමිති වදති යුත්තිමිති පඤ්ඤත්තිමිති සම්භවරුපමිති පච්චයත්ථමිති, පභවසද්දො පන භවනක්ඛියමිති වදති නදිප්පභවමිති පච්චයත්ථමිති, තස්මා පච්චයත්ථං වජ්ජේත්වා හින්තත්ථාති ගහෙනබ්බො, පච්චයත්ථෙන පන සමානත්ථාති ගහෙනබ්බො. චුත්තඤ්ඤෙන “පච්චයො හෙතු නිදානං කාරණං සම්භවො පභවෝතිආදි අත්ථනො එකං, බ්‍යඤ්ජනතො නාන”න්ති.

“මූලං හෙතු නිදානඤ්ච, සම්භවො පභවො තථා;
සමුට්ඨානාභාරාරම්මණං, පච්චයො සමුදයෙන වා”ති

අයමිති ගාථා එතස්සත්ථස්ස සාධකා. ඉදං සම්භවපභවසද්දානං භාවාපාදානසාධනවසෙනත්ථකප්පනං.

එවමෙත්ථ භාවකත්තුකම්මකරණාපාදානාධිකරණවසෙන ඡ සාධනාති පකාසිතාති. තාති සම්පදානසාධනෙන සත්තවිධාති භවන්ති, තං පන උත්තරි ආවිභවිස්සති “ධනමස්ස භවතුති ධනභුති”තිආදිනා. ඉච්චෙවං කිතකවසෙන සබ්බොපි සත්තවිධාති සාධනාති භොන්ති, යාති “කාරකාති”තිපි චුච්චති, ඉතො අඤ්ඤං සාධනං නත්ථි. ඉධ පයොගෙස්වත්ථෙසු ව විඤ්ඤානං පාටවත්ථං සාධනනාමං පකාසිතං. තථා හි දුන්නික්ඛිත්තසාධනෙහි පදෙහි යොජිතා සද්දප්පයොගා දුබ්බොධත්ථා භොන්ති, සුනික්ඛිත්තසාධනෙහි පන පදෙහි යොජිතා සුබ්බොධත්ථා භොන්ති, තස්මා පයොගාසාධනමූලකා, අත්ථො ව පයොගමූලකො. පයොගානුරූපඤ්ඤි අවිපරිතං කත්ථා අත්ථං කප්පනසීලා “යාවිතොව බහුලං චීවරං පරිභුඤ්ජති, අප්පං අයාවිතො”ති එවමාදියු සාධනවසෙන ගහෙනබ්බෙසු අත්ථෙසු, අඤ්ඤෙසු වත්ථෙසු පටුතරබුද්ධිතො පණ්ඩිතායෙව එකන්තෙන භගවතො පරියත්තිසාසනධරා නාම භොන්තිති වෙදිතබ්බං. ඉතො පරං නයානුසාරෙන සුවිඤ්ඤෙයාත්තා “ඉදං නාම සාධන”න්ති න වක්ඛාම, කෙවලමිධ දස්සිතෙසු පයොගෙසු විඤ්ඤානං බහුමානුප්පාදනත්ථඤ්චෙව විවිධවිචිත්තපාළිගතිකෙ විවිධත්ථසාරෙ ජිනවරවචනෙ සොතුනං බුද්ධිච්ඡම්භනත්ථඤ්ච අත්ථසාධකවචනාතියෙව යථාරහං සුත්තගෙයාවෙය්‍යාකරණගාථාදියු තතො තතො ආහරිත්වා දස්සෙස්සාම.

පභාවෝති පකාරතො භවතිති පභාවො, සොයමානුභාවොයෙව. “පභාවං තෙ න පස්සාමි, යෙන ත්වං මිටීලං වජේ”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අනුභවෝති අනුභවනං අනුභවො, කිං තං? පරිභුඤ්ජනං. ආනුභාවෝති තෙජ්ජස්සාහමන්තපභුසත්තියො. “තෙජසඬ්ඛිතො උස්සාහමන්තපභුසත්තිසඬ්ඛිතො වා මහන්තො ආනුභාවො එතස්සාති මහානුභාවො”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං.

තෙජො උස්සාහමන්තා ව, පභුසත්තිති පඤ්චිමෙ;
ආනුභාවාති චුච්චන්ති, පභාවාති ව තෙ වදෙ.

තෙජාදිවාචකත්තමිහි, ආනුභාවපදස්ස තු;
අත්ථනිබ්බවනං ධිරො, යථාසම්භවමුද්දිසෙ.

අථ වා ආනුභාවොති අනුභවිතබ්බඵලං. “අනුභවිතබ්බස්ස ඵලස්ස මහන්තතාය මහානුභාවො”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. පරාභවොති පරාභවනං පරාභවො, අථ වා පරාභවතීති පරාභවො. “සුච්ඡානො පරාභවො”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අපිච “ධම්මදෙස්සි පරාභවො”ති පාඨානුරූපතො පරාභවිස්සතීති පරාභවොති අනාගතකාලවසෙනපි නිබ්බවනං දට්ඨබ්බං. අථ වා පරාභවන්ති ඵතෙනාති පරාභවො. කිං තං? ධම්මදෙස්සිනාදි. “පඨමො සො පරාභවො”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. විභවොති නිබ්බානං. තඤ්ඤි භවතො විගතත්තා භවතො විගතොති විභවො, භවස්ස ච තංභෙතු විගතත්තා විගතො භවො ඵතස්මාති විභවො. විභවන්ති උච්ඡිජ්ජන්ති විතස්සන්ති ඉතො අරියධනවිලොමකා කිලෙසමහාවොරාතිපි විභවො. විභවසද්දස්ස නිබ්බානාභිධානත්තෙ “ඵචං භවෙ විජ්ජමානෙ, විභවො ඉච්ඡිතබ්බකො”ති ඉදමෙත්ථ සාධකං වචනං. ඉමානි පන නිබ්බානස්ස පරියායවචනානි –

නිබ්බානං විභවො මොක්ඛො, නිරොධො අමතං සමං;
සඬ්ඛාරූපසමො දුක්ඛ-නිරොධො අවිචුත’ක්ඛයො.

විචට්ට’මකතං අත්ථං, සන්තිපද’මසඬ්ඛතං;
පාරං තණ්හාක්ඛයො දුක්ඛ-ක්ඛයො සඤ්ඤාපනක්ඛයො.

යොගක්ඛෙමො විරාගො ච,
ලොකන්තො ච භවක්ඛයො;
අපචග්ගො විසඬ්ඛාරො,
සබ්භි සුද්ධි විසුද්ධි ච.

විමුත්තා’පචයො මුත්ති, නිබ්බුති උපධික්ඛයො;
සන්ති අසඬ්ඛතා ධාතු, දිසා ච සබ්බතොපහං.

විනාපෙතානි නාමානි, විසෙසකපදං ඉධ;
නිබ්බානවාචකානීති, සල්ලක්ඛෙයා සුමෙධසො.

“තාණං ලෙණ”න්තිආදීනි-පෙක්ඛිකානි භවන්ති හි;
විසෙසකපදානන්ති, ඵත්ථෙතානි පකාසයෙ.

තාණං ලෙණ’මරූපඤ්ච, සන්තං සච්ච’මනාලයං;
සුදුද්දසං සරණඤ්ච, පරායණ’මනීතිකං.

අනාසවං ධූවං නිච්චං, විඤ්ඤාණ’මනිදස්සනං;
අඛ්‍යාපජ්ජං සිචං බෙමං, නිපුණං අපලොකිකං.

අනන්ත’මක්ඛරං දීපො, අච්චන්තං කෙවලං පදං;
පණිතං අවිචුතඤ්චාති, බහුධාපි විභාවයෙ.

ගොත්‍රභූති පදස්සත්ථං, වදන්තෙහි ගරුහි තු;
ගොත්තං වුවචති නිබ්බාන-මිති ගොත්තන්ති භාසිතං.

විභවොති වා විනාසසම්පත්තිධනුවිෂේදදිට්ඨියොපි වුවචන්ති. තත්ථ විනාසො විභවනං උච්ඡිජ්ජනං නස්සනන්ති අත්ථෙත විභවො. “විභවො සබ්බධම්මානං, ඉත්ථෙකෙ සතො සත්තස්ස උච්ඡේදං විනාසං විභවං පඤ්ඤාපෙන්නි”ති ච ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. සම්පත්ති පන

විසෙසනො හවතීති විභවො. “රක්ඛණං සිරිවිභවං දට්ඨකාමා”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ධනං පන හවන්ති වඩ්ඪන්ති චුද්ධං විරුල්භිං වෙපුල්ලං ආපජ්ජන්ති සත්තා එතෙනාති විභවො. “අසීතිකොට්ඨිභවස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස පුත්තො හුත්වා නිබ්බන්ති”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ඉදං පන පරියායවචනං –

ධනං සං විභවො දබ්බං, සාපතෙය්‍යං පරිග්ගහො;
ඔඩ්ඪං හණ්ඩං සකං අත්ථො, ඉච්චෙන ධනවාචකා.

උච්ඡේදදිට්ඨි පන විභවති උච්ඡිජ්ජති “අත්තා ව ලොකො ව පුන චුතිතො උද්ධං න ජායති”ති ගහණතො විභවොති. “විභවතණ්හා”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. විභවතණ්හාති හි උච්ඡේදදිට්ඨිසහගතාය තණ්හාය නාමං. එත්ථ අත්ථුද්ධාරො චුච්චති –

ධනනිබ්බානසම්පත්ති-විනාසුච්ඡේදදිට්ඨියො;
චුත්තා විභවසද්දෙන, ඉති විඤ්ඤා විභාවයෙ.

පාතුභාවොති පාතුභවනං පාතුභාවො. ආවිභාවොති ආවිභවනං ආවිභාවො, උභින්නමෙතෙසං පාකට්ඨා ඉච්චෙවත්ථො. තිරොභාවොති තිරොභවනං තිරොභාවො, පටිච්ජන්තභාවො. විනාභාවොති විනාභවනං විනාභාවො, වියොගො. සොත්ථිභාවොති සොත්ථිභවනං සොත්ථිභාවො, සුචත්ථිභාවො සුඛස්ස අත්ථිතා, අත්ථතො පන නිබ්භයතා නිරුපද්දවතා එව. අත්ථිභාවොති අත්ථිතා විජ්ජමානතා අවිචිත්තතා. නත්ථිභාවොති නත්ථිතා අවිජ්ජමානතා විචිත්තතා ටිත්තතා තුච්ඡතා සුඤ්ඤතා. ඔකාරන්තපුල්ලිඨගතිද්දෙසො.

අභිභවතිති අභිභවිතා, පරං අභිභවන්තො යො කොචි. එවං පරිභවිතා, අනුභවතිති අනුභවිතා, සුඛං වා දුක්ඛං වා අදුක්ඛමසුඛං වා අනුභවන්තො යො කොචි. එවං සමනුභවිතා. පච්චනුභවිතා, එත්ථ පන යථා “අමතස්ස දාතා. අනුප්පන්තස්ස මග්ගස්ස උප්පාදෙනා”ති ආදිසු “දාතා”ති පදානං කත්තුචාවකානං “අමතස්සා”ති ආදිහි පදෙහි කම්මවාචකෙහි ඡට්ඨියන්තෙහි සද්ධිං යොජනා දිස්සති, තථා ඉමෙසම්පි පදානං “පච්චාමිත්තස්ස අභිභවිතා”ති ආදිනා යොජනා කාතබ්බා. එවං අක්ඛේදසම්පි එවරුපානං පදානං. ආකාරන්තපුල්ලිඨගතිද්දෙසො.

හවතීති හවං. හවිස්සතීති වා හවං, වඩ්ඪමානො පුග්ගලො. “සුච්ඡානො හවං හොති, සුච්ඡානො පරාහවො. ධම්මකාමො හවං හොති, ධම්මදෙස්සි පරාහවො”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අථ වා යෙන සද්ධිං කථෙති, සො “හව”න්ති වත්තබ්බො, “හවං කච්චායනො. හවං ආනන්දො. මඤ්ඤෙ හවං පත්ථයති, රක්ඛණො හරියං පතිබ්බත්”න්ති ආදිසු. එත්ථ පන ධාතුඅත්ථෙ ආදරො න කාතබ්බො, සම්මුතිඅත්ථෙයෙවාදරො කාතබ්බො “සඬකෙතවචනං සච්චං, ලොකසම්මුතිකාරණ”න්ති වචනතො. වොහාරවිසයස්මිඤ්ඤි ලොකසම්මුති එව පධානා අවිලඬ්ඝනීයා. පරාහවතිති පරාහවං. එවං පරිභවං. අභිභවං. අනුභවං. පහවති පහොති සක්කොතිති පහවං, පහොන්තො යො කොචි. න පහවං අප්පහවං, “අප්පහව”න්ති ව ඉදං ජාතකෙ දිට්ඨං –

“ජින්නබ්බම්ච වාතෙන, රුණ්ණො රුක්ඛමුපාගමිං;
සොහං අප්පහවං තත්ථ, සාබං හත්ථෙහි අග්ගහි”න්ති

තත්ථ සාධකවචනමිදං. නිග්ගහිත්තපුල්ලිඨගතිද්දෙසො.

ධනභුතීති ධනමස්ස හවතුති ධනභුති. සිරිභුතීති සොභාය වෙච පඤ්ඤාපුඤ්ඤානඤ්ච අධිවචනං. සා අස්ස හවතුති සිරිභුති. එවං සොත්ථිභුති, සුචත්ථිභුති. ඉකාරන්තපුල්ලිඨගතිද්දෙසො.

භාවීති හවනසීලො භාවී, හවනධම්මො භාවී, හවනෙ සාධුකාරී භාවී. එවං විභාවී. සම්භාවී. පරිභාවීති. තත්‍ර විභාවීති අත්ථවිභාවනෙ සමත්ථො පණ්ඩිතො චුච්චති. එත්ථ විද්වා, විජ්ජාගතො, ඤාණිති ආදි පරියායවචනං දට්ඨබ්බං. හවන්ති චත්‍ර –

විද්වා විජ්ජාගතො ඤාණී, විභාවි පණ්ඩිතො සුඨි;
බුද්ධො විසාරදො විඤ්ඤ, දොසඤ්ඤ විද්දසු විදු.

විපස්සි පටිභාණී ච, මෙධාවි නිපකො කචි;
කුසලො විදුරො ධිමා, ගතිමා මුතිමා චයං.

චක්ඛුමා කණ්ණවා දබ්බො, ධීරො භූරි විචක්ඛණො;
සප්පඤ්ඤො බුද්ධිමා පඤ්ඤො, එවංනාමා විභාවිතොති.

ඊකාරන්තපුල්ලිඨගනිද්දෙසො.

සයම්භුති සයමෙව භවතීති සයම්භු. කො සො? අන්තරෙන පරොපදෙසං සාමංයෙව සබ්බං
ඤ්ඤායාධම්මං පටිවිජ්ඣිත්වා සබ්බඤ්ඤානං පත්තො සක්‍යාමුති භගවා. වුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා –

“න මෙ ආචරියො අත්ථි, සදිසො මෙ න විජ්ජති;
සදෙවකස්මිං ලොකස්මිං, නත්ථි මෙ පටිපුග්ගලො.

අභඤ්ඤි අරහා ලොකෙ, අභං සත්ථා අනුත්තරො;
එකොමිහි සම්මාසම්බුද්ධො, සීතිභූතොස්මි නිබ්බුතො”ති.

අත්ථතො පන පාරමිතාපරිභාවිතො සයම්භුඤ්ඤාණෙන සභ වාසනාය
විගතවිද්ධස්තනිරවසෙසකිලෙසො මහාකරුණාසබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණාදිඅපරිමෙයාගුණගුණාධාරො
බන්ධසන්තානො සයම්භු. සො එවංභූතො බන්ධසන්තානො ලොකෙ අග්ගපුග්ගලොති වුවිච්ඡි.
වුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා “එකපුග්ගලො භික්ඛවෙ ලොකෙ උප්පජ්ජමානො උප්පජ්ජති
අච්ඡරියමනුස්සො, කතමො එකපුග්ගලො? තථාගතො භික්ඛවෙ අරහං සම්මාසම්බුද්ධො”ති. සො
එකපුග්ගලො එතරහි “සබ්බඤ්ඤ, සුගතො”තිආදීහි යථාභූච්චගුණාධිගතනාමෙහි ච පසිද්ධො,
“ගොතමො ආදිච්චබන්ධු”ති ගොත්තතො ච පසිද්ධො, සක්‍යාපුත්තො සක්කො සක්‍යාමුති සක්‍යසීභො
සක්‍යපුඨගවොති කුලතො ච පසිද්ධො, සුද්ධොදනිමායාදෙවීසුතොති මාතාපිතීතො ච පසිද්ධො,
සිද්ධත්ථොති ගහිතනාමෙන ච පසිද්ධො. භවන්ති චත්‍ර –

යො එකපුග්ගලො ආසි, බුද්ධො සො වදනං වරො;
ගොත්තතො ගොතමො නාම, තථෙවාදිච්චබන්ධු ච.

සක්‍යකුලෙ පසුතත්තා, සක්‍යපුත්තොති විස්සුතො;
සක්කො ඉති ච අච්ඡිතො, තථා සක්‍යාමුතීති ච.

සබ්බත්ථ සෙට්ඨභාවෙන, සක්‍යො ච සෙට්ඨභාවතො;
සක්‍යසීභොති සො සක්‍ය-පුඨගවොති ච සම්මතො.

සුද්ධොදනීති පිතීතො, නභෙ චන්දොව විස්සුතො;
මාතීතොපි ච සඤ්ඤාතො, මායාදෙවීසුතො ඉති.

සබ්බඤ්ඤ සුගතො බුද්ධො, ධම්මරාජා තථාගතො;
සමන්තභද්දො භගවා, ජිනො දසබලො මුති.

සත්ථා විනායකො නාමො,
මුනින්දො ලොකනායකො;
නරාසභො ලොකජීනො,
සම්බුද්ධො ද්විපදුත්තමො.

දෙවදෙවො ලොකගරු, ධම්මස්සාමී මහාමුනි;
සමන්තවක්ඛු පුරිස-දම්මසාරථී මාරජී.

ධම්මස්සරො ව අද්වේජ්ඣ-වචනො සත්ථවාහකො;
විසුද්ධිදෙවො දෙවානි-දෙවො ව සමණිස්සරො.

භූරිපඤ්ඤො'නධිවරො, නරසිහො ව චක්ඛුමා;
මුනිමුනි නරවරො, ඡලහිඤ්ඤො ජනෙ සුතො.

අභිගිරසො යනිරාජා, ලොකබන්ධු'මනන්දදො;
චත්තා පචත්තා සද්ධම්ම-චක්කවත්තී යනිස්සරො.

ලොකදීපො සිරිසනො, සමණින්දො නරුත්තමො;
ලොකත්තයවිදු ලොක-පජ්ජොතො පුරිසුත්තමො.

සච්චදසො සතපුඤ්ඤ-ලක්ඛණො සච්චසච්චයො;
රච්චන්ධා'සමසමො, පඤ්චනෙත්ත'ග්ගපුග්ගලො.

සබ්බාභිභූ සබ්බවිදු, සච්චනාමො ව පාරගු;
පුරිසානිසයො සබ්බ-දස්සාවී නරසාරථී.

සම්මාසම්බුද්ධො ඉති සො, ඤානො සත්තුත්තමොති ව;
තාදී විහජ්ජවාදීති, මහාකාරුණිකොති ව.

චක්ඛුහුතො ධම්මභූතො, ඤාණභූතොති වණ්ණිකො;
බ්‍රහ්මභූතොති පුරිසා-ජඤ්ඤො ඉති ව ටොමිතො.

ලොකජෙට්ඨො සයම්භූ ව, මහෙසි මාරහඤ්ජනො;
අමොසච්චනො ධම්ම-කායො මාරාභිභූ ඉති.

අසඬ්ඛෙය්‍ය්‍යානි නාමානි, සගුණෙන මහෙසිනො;
නාමං ගුණෙහි නිස්සිතං, කො කචින්දො කට්ඨස්සති.

තත්‍ර සබ්බඤ්ඤු ඉච්චාදි-නාමං සාධාරණං භවෙ;
සබ්බෙසානම්පි බුද්ධානං, ගොතමො ඉතිආදි න.

බුද්ධො පච්චෙකබුද්ධො ව, “සයම්භූ”ඉති සාසනෙ;
කෙච්චි “බ්‍රහ්මා සයම්භූ”ති, සාසනාවචරං න තං.

“බුද්ධො තථාගතො සත්ථා, භගවා”ති පදානි තු;
යානෙනෙකසහස්සම්භි, සඤ්චරන්ති අභිණ්භසො.

තත්‍ර වාදිපදං අන්ත-පදඤ්චෙව ඉමානි තු;
එකතොපි වරන්තීති, විභාවෙය්‍ය විසාරදො.

විසෙසකපදානං තු, අපෙක්ඛකපදානි ව;
අනපෙක්ඛපදානීති, පදානි දුට්ඨා සිග්ගං.

තථා හි සත්ථවාහො නරවරො ඡළහිඤ්ඤොති එවංපකාරානි අභිධානපදානි
විසෙසකපදාපෙක්ඛකානි. කථං?

“එවං විජිතසඬ්ඨාමං, සත්ථවාහං අනුත්තරං;
සාවකා පඨිරුපාසන්ති, තෙවිජ්ජා මච්චිභාගිනො.

යං ලොකො පුජයතෙ,
සලොකපාලො සදා නමස්සති ව;
තස්සෙත සාසනවරං,
විදුහි ඤෙය්‍යං නරවරස්සා”ති,

“ඡළහිඤ්ඤස්ස සාසන”න්ති ව එවං විසෙසකපදාපෙක්ඛකානි භවන්ති. බුද්ධො ජිනො භගවාති
එවංපකාරානි පන නො විසෙසකාපෙක්ඛානීති දට්ඨබ්බං.

කෙච් පනෙත්ථ එවං වදෙය්‍යං “මුනින්දො සමණින්දො සමණස්සරො යතිස්සරො ආදිච්චබන්ධු
රච්චබන්ධුති එවංපකාරානං ඉධ චුත්තානමභිධානානං විසෙසත්ථාභාවතො පුනරුත්තිදොසො අත්ථි”ති.
තත්ත, අභිධානානං අභිසඬ්ඨරණියානභිසඬ්ඨරණියවසෙන අභිසඬ්ඨතාභිධානානි
අනභිසඬ්ඨතාභිධානානීති ද්වෙධා දිස්සන්තො. තථා හි කත්ථවි කෙච් “සක්‍යාසීහො”ති අභිධානං
පට්ඨව “සක්‍යකෙසරී සක්‍යමිගාධිපො”ති ආදිනා නානාවිච්චමභිධානමභිසඬ්ඨරොන්ති, පාවචනෙපි හි
“ද්විදුග්ගමවරහනුත්තමලත්ථා”ති පාඨො දිස්සති. තථා කෙච් “ධම්මරාජා”ති අභිධානං පට්ඨව
“ධම්මදිසම්පති”ති ආදීනි අභිසඬ්ඨරොන්ති. “සබ්බඤ්ඤා”ති අභිධානං පට්ඨව “සබ්බදස්සාවි
සබ්බදස්සි”ති ආදීනි අභිසඬ්ඨරොන්ති, “සභස්සක්ඛො”ති අභිධානං පට්ඨව
“දසසතලොචනො”ති ආදීනි අභිසඬ්ඨරොන්ති. “ආදිච්චබන්ධු”ති අභිධානං පට්ඨව
“අරචින්දසභායබන්ධු”ති ආදීනි අභිසඬ්ඨරොන්ති. “අම්බුජ”න්ති අභිධානං පට්ඨව “නිරජං
කුඤ්ජ”න්ති ආදීනි අභිසඬ්ඨරොන්ති. පාවචනෙපි හි යං පදුමං, තං ජලජං නාමාති මත්ත්වා
පටිසම්භිදාජපත්තෙහි අරියෙහි දෙසනාවිලාසවසෙන චුත්තො “පදුමුත්තරනාමිනො”ති
චත්තබ්බට්ඨානෙ “ජලපුත්තරනාමිනො”ති පාඨො දිස්සති. එවං අභිසඬ්ඨතාභිධානානි දිස්සන්ති.

“බුද්ධො භගවා”ති අභිධානානි පන අනභිසඬ්ඨතාභිධානානි. චුත්තඤ්ඤෙතං ධම්මසෙනාපතිනා
ආයස්මතා සාරිපුත්තෙන “බුද්ධොති නෙතං නාමං මාතරා කතං, න පිතරා කතං, න භගිනියා කතං, න
ඤාතිසාලොභිතෙහි කතං, න දෙවතාහි කතං, විමොක්ඛන්තිකමෙතං බුද්ධානං භගවත්තානං බොධියා
මූලෙ සහ සබ්බඤ්ඤාඤාඤාණප්පට්ඨාභා සච්ඡිකා පඤ්ඤත්ති යදිදං බුද්ධො”ති, තථා “භගවාති
නෙතං නාමං මාතරා කතං...පෙ.... සච්ඡිකා පඤ්ඤත්ති යදිදං භගවා”ති. එවං “බුද්ධො භගවා”ති
අභිධානානි අනභිසඬ්ඨතාභිධානානි. න හි තානි අභිධානානි වෙච “සත්ථා සුගතො ජිනො”ති ආදීනි ව
අඤ්ඤං කිඤ්චි අභිධානං පට්ඨව අභිසඬ්ඨතානි, නාපි අඤ්ඤානි අභිධානානි එතානි පට්ඨව
අභිසඬ්ඨතානි දිස්සන්ති. තථා හි “බුද්ධො”ති අභිධානං පට්ඨව “බුද්ධිකා බොධෙතා
බොධකො”ති ආදීනි නාමාභිධානානි න අභිසඬ්ඨරොන්ති. තථා “භගවා සත්ථා සුගතො”ති ආදීනි
නාමාභිධානානි පට්ඨව “සම්පන්නභගො අනුසාසකො සුන්දරවචනො”ති ආදීනි නාමාභිධානානි
නාභිසඬ්ඨරොන්ති. එවං ඉමං විභාගං දස්සෙතුං “මුනින්දො සමණින්දො සමණස්සරො යතිස්සරො
ආදිච්චබන්ධු රච්චබන්ධු”ති ආදිනා නයෙන පුනරුත්ති අම්භෙහි කතානි දට්ඨබ්බා. එවමඤ්ඤත්‍රාපි නයො
නෙතබ්බො. අත්‍රිදං වුච්චති –

“අභිසඬ්ඨතනාමඤ්ච, නාමඤ්චානභිසඬ්ඨතං;
ද්විදුග්ගමවරො බුද්ධො, ඉති නාමං ද්විධා භවෙ”ති.

පභූති පරං පසය්භ භවතීති පභූ, ඉස්සරො. “අරඤ්ඤස්ස පභූ අයං ලුද්දකො”ති
ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අභිභූති අභිභවතීති අභිභූ, අසඤ්ඤස්සත්තො. කිං සො අභිභවි?
චත්තාරො බන්ධෙ අරුපිනො. ඉති චත්තාරො බන්ධෙ අරුපිනො අභිභවීති අභිභූ. සො ච බො
නිච්චෙතනත්තා අභිභවනක්‍රියායාසති පුබ්බෙවා’සඤ්ඤුප්පත්තිනො ක්‍රියාලාභිකාලෙ අත්තනා

අධිගතපඤ්චමජ්ඣානං සඤ්ඤාචරාගවසෙන භාවෙන්වා වත්තාරො අරූපක්ඛන්ධෙ අසඤ්ඤිභවෙ අප්පචන්තිකරණෙන අභිභවිතුමාරහි, තදභිභවනකිච්චං ඉදානි සිද්ධන්ති අභිභවිති අභිභුති චුච්චති. අපිච නිච්චෙතනභාවෙන අභිභවනඛ්‍යාපාරෙ අසතිපි පුබ්බෙ සචෙතනකාලෙ සඛ්‍යාපාරත්තා සචෙතනස්ස විය නිච්චෙතනස්සාපි සතො තස්ස උපචාරෙන සඛ්‍යාපාරතාවචනං යුජ්ජතෙව. දිස්සති හි ලොකෙ සාසනෙ ව සචෙතනස්ස විය අචෙතනස්සපි උපචාරෙන සඛ්‍යාපාරතාවචනං. තං යථා? කුලං පතිතුකාමං, එවං ලොකෙ. සාසනෙ පන -

“රොදන්තෙ දාරකෙ දිස්වා, උබ්බිග්ගා විපුලා දුමා;
සයමෙවොනමිත්වාන, උපගච්ඡන්ති දාරකෙ”ති ව

“අඩ්ගාරිනො දානි දුමා හදන්තෙ, එලෙසිනො ඡදනං විජ්ජහායා”ති ව “එලං තොසෙති කස්සක”න්ති ව ආදි. අභිභුසද්දස්ස අසඤ්ඤාසත්තාභිධානන්තෙ “අභිභුං අභිභුතො මඤ්ඤති”ති ඉදමෙත්ථ සාධකං වචනං. අථ වා අභිභවතීති අභිභු, පරෙසමභිභවිතා යො කොචි. විසෙසතො පන තථාගතොයෙව අභිභු. චුත්තඤ්ඤෙනං හගවතා “තථාගතො භික්ඛවෙ අභිභු අනභිභුතො අඤ්ඤදත්ථුදසො වසවන්ති”ති. කෙචි පන “අභිභු නාම සහස්සො බ්‍රහ්මා”ති වදන්ති.

විභුති විසෙසභුතොති විභු, “භවසොතං සවෙ බුද්ධො, තිණ්ණො ලොකන්තගු විභු”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. විභුති හෙත්ථ රූපකායධම්මකායසම්පත්තියා විසෙසභුතොති අත්ථො. ආහ ව -

“දිස්සමානොපි තාවස්ස, රූපකායො අවින්නියො;
අසාධාරණඤ්ඤාභාවයෙ, ධම්මකායෙ කථාව කා”ති.

අඩ්භුති අඩ්භවතීති අඩ්භු, ඉස්සරො.

“තදා මං තපතෙජෙන, සන්තත්තො තිදිවාධිභු;
ධාරෙන්තො බ්‍රාහ්මණං චණ්ණං, භික්ඛාය මං උපාගමී”ති -

ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. පතිභුති පතිභුතොති පතිභු, “ගොණස්ස පතිභු”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ගොත්‍රභුති ගොත්තසඬ්ඛානං අමතමහානිඛ්ඛානං ආරම්මණං කත්වා භුතොති ගොත්‍රභු, සොතාපත්තිමග්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන සිඛාප්පත්තබලවච්චපස්සනාවිත්තෙන සමන්තාගතො පුග්ගලො. චුත්තඤ්ඤෙනං හගවතා “කතමො ව පුග්ගලො ගොත්‍රභු? යෙසං ධම්මානං සමනන්තරා අරියධම්මස්ස අවක්කන්ති හොති, තෙහි ධම්මෙහි සමන්තාගතො පුග්ගලො ගොත්‍රභු”ති, ඉදමෙවෙත්ථ අත්ථසාධකං වචනං. අපිච සමණොති ගොත්තමත්තමනුභවමානො කාසාවකණ්ඩසමණොපි ගොත්‍රභු. සො හි “සමණො”ති ගොත්තමත්තං අනුභවති වින්දති, න සමණධම්මෙ අත්තති අවිජ්ජමානත්තාති “ගොත්‍රභු”ති චුච්චති, “භවිස්සන්ති ඛො පනානන්ද අනාගතමද්ධානං ගොත්‍රභුතො කාසාවකණ්ඩා දුස්සීලා පාපධම්මා”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. වත්‍රභුති සක්කො. සො හි මාතාපිතිහරණාදිහි සත්තහි වත්තෙහි සක්කත්තං ලභිත්වා අඤ්ඤෙ දෙවෙ වත්තෙන අභිභවතීති වත්‍රභු. ආගමට්ඨකථායං පන භූධාතුමිහි ලබ්භමානං පත්තිඅත්ථම්පි ගහෙත්වා “වත්තෙන අඤ්ඤෙ අභිභවිත්වා දෙවිස්සරියං පත්තොති වත්‍රභු”ති චුත්තං, “වත්‍රනාමකං වා අසුරං අභිභවතීති වත්‍රභු”ති ව, “වත්‍රභු ජයතංපිතා”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. එත්ථ හි වත්‍රභුති වත්‍රනාමකස්ස අසුරස්ස අභිභවිතා. ජයතං පිතාති ජයන්තානං පිතා. “සක්කො ඉන්දො පුරින්දදො” ඉච්චාදි පරියායවචනං. ඉදං තු ධාතාධිකාරෙ පකාසෙස්සාම. පරාභිභුති පරමභිභවතීති පරාභිභු. එවං රූපාභිභුතිආදියුපි. සබ්බාභිභුති සබ්බමභිභවිතබ්බං අභිභවතීති සබ්බාභිභු. සබ්බාභිභුති ව ඉදං නාමං තථාගතස්සෙව යුජ්ජති. චුත්තඤ්ඤෙනං හගවතා -

“සබ්බාභිභු සබ්බවිදුහමස්මි,
සබ්බෙසු ධම්මෙසු අනුපලිත්තො;

සබ්බඤ්ජහො තණ්හක්ඛයෙ විමුත්තො,
සයං අභිඤ්ඤාය කමුද්දිසෙය්‍ය”න්ති.

ඌකාරන්තපුල්ලිඬගනිද්දෙසො. නියතපුල්ලිඬගනිද්දෙසොයං.

ඉදානි අනියතලිඬගානං නියතලිඬගෙසු පක්ඛිත්තානං භූතපරාභූත සම්භූතසද්දාදීනං නිද්දෙසො වුවිච්ඡිති. තත්‍ර භූතොති අත්තතො පච්චයෙහි අභවිති භූතො, භූතොති ජාතො සඤ්ජාතො නිබ්බන්තො අභිනිබ්බන්තො පාත්‍රභූතො, භූතොති වා ලද්ධසරූපො යො කොචි සවිඤ්ඤාණකො වා අවිඤ්ඤාණකො වා. අප් වා තථාකාරෙන භවතීති භූතො, භූතොති සච්චො තථො අවිතථො අවිපරිතො යො කොචි, එත්ථ යො භූතසද්දො සච්චත්ථො, තස්ස “භූතට්ඨො”ති ඉදමෙත්ථ සාධකං වචනං. පරාභූතොති පරාභවිති පරාභූතො. සුට්ඨ භූතොති සම්භූතො. විසෙසෙන භූතොති විභූතො. විස්සුතො භූතොති වා විභූතො, “විභූතාරම්මණ”න්ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. විභවිති වා විභූතො, විතට්ඨොති අත්ථො, “රූපෙ විභූතෙ න ඵ්ඤ්ජනි ඵස්සා”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. පාකථො භූතොති පාත්‍රභූතො. ආචි භවතීති ආචිභූතො. එවං තිරොභූතො. විනාභූතො. භවිතුමනුවිජ්ජිකොති භබ්බො. පරිභවියතෙ සොති පරිභූතො. යෙන කෙනචි යො පිළිතො භීළිතො වා, සො පරිභූතො. ගම්‍යමානත්ථො යථාකාමචාරී. අභිභවියතෙ සොති අභිභූතො. අධිභවියතෙ සොති අධිභූතො. එවං අද්ධභූතො. එත්ථ අධිසද්දෙන සමානත්ථො අද්ධසද්දො, “චක්ඛු භික්ඛවෙ අද්ධභූතං, රූපා අද්ධභූතා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං අද්ධභූත”න්ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං, තථා “ඉධ භික්ඛවෙ භික්ඛු න භෙව අනද්ධභූතං අත්තානං න අද්ධභාවෙති”ති පදම්පි. තත්ථ අනද්ධභූතන්ති දුක්ඛෙන අනධිභූතං. දුක්ඛෙන අනධිභූතො නාම මනුස්සත්තභාවො වුවිච්ඡිති, තං න අද්ධභාවෙති නාභිභවතීති සුත්තපදත්ථො.

අනුභවියතෙ සොති අනුභූතො. එවං සමනුභූතො. පච්චනුභූතො. භාවිතො. එත්ථ භාවිතොති ඉමිනා සමානාධිකරණං “සතිසම්බොජ්ඣාසංඝාතො ධො කස්සප මයා සම්මදක්ඛාතො භාවිතො”තිආදීසු ගුණිවාචකං පධානපදං සාසනෙ දට්ඨබ්බං. තිත්ථියසමයෙ පන භාවිතොති කාමගුණො වුවිච්ඡිති. චුත්තඤ්ඤෙන පාළියං “න භාවිතමාසිසති”ති. තත්‍ර භාවිතා නාම පඤ්ච කාමගුණා, තෙ න ආසිසති න සෙවතීති සුත්තපදත්ථො. සම්භාවියතෙ සොති සම්භාවිතො. එවං විභාවිතො. පරිභාවිතො. අනුපරිභූතො. මනංපරිභූතොති මනං පරිභවිස්සත්ථ සොති මනංපරිභූතො. එත්ථ මනංපරිභූතොති ඊසකං අප්පත්තපරිභවතො වුවිච්ඡිති. මනන්ති හි නිපාතපදං. “අතිපණ්ඩිතෙන පුත්තෙන, මනම්හි උපකුලිතො, දෙවදත්තෙන අත්තතො අබුද්ධභාවෙන වෙච ධන්තිමෙත්තාදීනඤ්ච අභාවෙන කුමාරකස්සපත්ථෙරො ච ථෙරී ච මනං නාසිතො, මනං චුල්ලො අහොසි”තිආදීසු චස්ස පයොගො වෙදිතබ්බො. අත්‍ර මනංසද්දස්ස කිඤ්චි යුත්තිං වදාම.

මනංසද්දො ද්විධා භිත්තො, නාමං නෙපාතිකඤ්චිති;
සන්තං තස්ස මනං හොති, මනම්හි උපකුලිතොති.

පරිභවිතබ්බොති අඤ්ඤෙන පරිභවිතුං සක්කුණෙය්‍යොති පරිභවිතබ්බො. එවං පරිභොත්තබ්බො පරිභවතියො. තබ්බපච්චයට්ඨානෙ හි සක්කුණෙය්‍යපදයොජනා දිස්සති “අලද්ධං ආරම්මණං ලද්ධබ්බං ලභනීයං ලද්ධං වා සක්කුණෙය්‍ය”න්ති. අප් වා පරිභවනමරහතීති පරිභවිතබ්බො. එවං පරිභොත්තබ්බො පරිභවතියො. තථා හි තබ්බපච්චයට්ඨානෙ අරහතිපදයොජනා දිස්සති “පරිසක්කුණෙය්‍යං ලාභමරහතීති ලද්ධබ්බ”න්ති. එත්ථ පන පරිභොත්තබ්බොති පදස්ස අත්ථිභාවෙ “ඛන්තියො ධො මහාරාජ දහරොති න උඤ්ඤාතබ්බො න පරිභොත්තබ්බො”ති පාළි නිදස්සනං. අභිඅධිපුබ්බා භූතානුයො සමානත්ථා. සෙසානි දුකානි නයානුසාරෙන ඤෙය්‍යානි. භමානොති භවතීති භමානො, මජ්ඣිමනිකායෙ දට්ඨබ්බො. අත්‍රිදං චත්තබ්බං –

“කිං සො භමානො සච්චකො”, ඉච්චත්‍ර පාළියං පන;
රූපං භවතිධාතුස්ස, වලොපෙනෙව දිස්සති.

අත්‍රායං පාළි “කිං සො භමානො සච්චකො නිගණ්ඨපුත්තො, යො භගවතො වාදං ආරොපෙස්සති” නි. විභවමානොති විභවතිති විභවමානො. එවං පරිභවමානොති ආදීසු. තත්ථ “අභිසම්භොන්තො” තිමස්ස කරොන්තො නිජ්ජාදෙන්තො ඉච්චෙවත්ථො. “සබ්බානි අභිසම්භොන්තො, ස රාජවසතිං වසෙ” ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. යස්මා පනිමානි “භවමානො” ති ආදීනි විජ්ජකතපච්චත්තවචනානි, තස්මා සරමානො රොදති, ගච්ඡන්තො ගණ්භාති, “ගච්ඡන්තො සො භාරද්වාජො, අද්දස අච්චුතං ඉසි” ති ආදීනි විය පරිපුණ්ණත්තරක්‍රියාපදානි කත්වා රාජා භවමානො සම්පන්නිමනුභවතිති ආදිනා යොජෙතබ්බානි. “සරමානො ගච්ඡන්තො” ති ආදීනි හි “යානො ගතො පත්තො” ති ආදීනි සදිසානි න භොන්ති, උත්තරක්‍රියාපදාපෙක්ඛකානි භොන්ති ත්වාපච්චයන්තපදානි වියානි.

පරිභවියමානොති පරිභවියතෙ සොති පරිභවියමානො. එවං පරිභුයාමානොති ආදීසුපි. ඉමානිපි විජ්ජකතපච්චත්තවචනානි, තස්මා “රාජපුරිසෙහි නියමානො වොරො එවං චිත්තෙසි” ති ආදීනි විය පරිපුණ්ණත්තරක්‍රියාපදානි කත්වා අඤ්ඤෙහි පරිභවියමානො තාණං ගවෙසති. භොගො පුග්ගලෙනානුභවියමානො පරික්ඛයං ගච්ඡතිති ආදිනා යොජෙතබ්බානි. එවං සබ්බත්‍ර ඊදිසෙසු විජ්ජකතවචනෙසු යොජෙතබ්බානි. අයං අනියතලිඬගානං නියතලිඬගෙසු පක්ඛිත්තානං භූත පරාභූත සම්භූතසද්දානං නිද්දෙසො. ඉච්චෙවං පුල්ලිඬගානං භූධාතූමයානං යථාරහං නිබ්බවනාදිවසෙන නිද්දෙසො විභාවිතො.

ඉදානි ඉත්ථිලිඬගනිද්දෙසො වූච්චති – තත්‍ර භාවිකානි භාවෙතිති භාවිකා. යා භාවනං කරොති, සා භාවිකා. භාවනාති වඩ්ඪනා බුහනා එතිකරණං ආසෙවනා බහුලිකාරො. විභාවනාති පකාසනා සන්දස්සනා. අථ වා විභාවනාති අභාවනා අන්තරධාපනා. සම්භාවනාති උක්කංසනා ථොමනා. පරිභාවනාති වාසනා, සමන්තතො වා වඩ්ඪනා. ආකාරන්තිත්ථිලිඬගනිද්දෙසො.

භූමීති සත්තායමානා භවතිති භූමි, අථ වා භවන්ති ජායන්ති වඩ්ඪන්ති චෙත්ථ ථාවරා ව ජඬගමා වානි භූමි. භූමි වූච්චති පථවි. “පඨමාය භූමියා පත්තියා” ති ආදීසු පන ලොකුත්තරමග්ගො භූමීති වූච්චති. යා පනත්ඛාලමභාජනෙන විඤ්ඤාතා පථවි, තස්සිමානි අභිධානානි –

“පථවි මෙදනි භූමි, භූරි භූ පුථුචි මහි;
ජමා වසුමති උබ්බි, අවනි කු වසුන්ධරා;
ජගති බිති වසුධා, ධරණි ගො ධරා” ඉති.

අත්‍ර භූ කු ගොසද්දා පථවිපදත්ථෙව චත්තන්තිති කුත්‍ර දිට්ඨපුබ්බානි වෙ?

විද්වා භූපාල කුමුද-ගොරක්ඛාදිපදෙසු වෙ;
භූ කු ගොඉති පථවි, වූච්චතිති විභාවයෙ.

භූතීති භවනං භූති. විභූතීති විනාසො, විසෙසතො භවනං වා, අථ වා විසෙසතො භවන්ති සත්තා එතායාති විභූති, සම්පන්නියෙව, “රඤ්ඤො විභූති. පිහනියා විභූතියො” ති ව ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ඉකාරන්තිත්ථිලිඬගනිද්දෙසො.

භූරිති පථවි. සා හි භවන්ති එත්ථානි භූරිති වූච්චති, භවති වා පඤ්ඤායති වඩ්ඪති වානි භූරි, අථ වා භූතාභූතා තන්තිස්සිතා සත්තා රමන්ති එත්ථානි භූරි. පථවීතිස්සිතා හි සත්තා පථවියංයෙව රමන්ති, තස්මා සා ඉමිනාපි අත්ථෙව භූරිති වූච්චති. භූරිසද්දස්ස පථවිච්චනෙ “භූරිපඤ්ඤො” ති අත්ථසාධකං වචනං. අපිච භූරි වියානි භූරි, පඤ්ඤා, භූරිති පථවිසමාය විත්ථතාය පඤ්ඤාය නාමං, “යොගා වෙ ජායති භූරි, අයොගා භූරිසඬ්ඛයො” ති එත්ථ අට්ඨකථාවචනං. ඉමස්සත්ථස්ස සාධකං. අථ වා භූතෙ අත්ථෙව රමතිති භූරි, පඤ්ඤායෙතං නාමං, “භූරි මෙධා පරිණායිකා” ති එත්ථ අට්ඨකථාවචනං. ඉමස්සත්ථස්ස සාධකං. අථ වා පඤ්ඤායෙව රාගාදයො ධම්මෙ අභිභවතිති භූරි, රාගාදිඅරයො අභිභවතිති භූරි. තථා හි පටිසම්භිදාමග්ගෙ ආයස්මතා සාරිපුත්තෙන වුත්තං “රාගං අභිභූයතිති භූරි, පඤ්ඤා. දොසං මොහං...පෙ.... රාගො අරි, තං අරිං මද්දතීති භූරි, පඤ්ඤා. දොසො.

මොහො...පෙ.... සබ්බෙ භවගාමිනො කම්මා අරි, තං අරිං මද්දතීති භූරි, පඤ්ඤා”. එත්ථ පන “ගොත්‍රභූ”ති පදම්ච “අරිභූ”ති චත්තබ්බෙපි භූසද්දං පුබ්බනිපාතං කත්වා සන්ධිවසෙන භූරිති පදමුච්චාරිතන්ති දට්ඨබ්බං. අපිච ඊදිසෙසු නාමිකපදෙසු විනාපි උපසග්ගෙන අභිභවනාදිඅත්ථා ලබ්භන්තියෙව, නාමානිකපදෙසුති දට්ඨබ්බං. ඉදං පන පඤ්ඤාය පරියායවචනං –

පඤ්ඤා පජානනා චිත්තා, විචයො උපලක්ඛණා;
පවිචයො ච පණ්ඩිච්චං, ධම්මවිචයමෙව ච.

සල්ලක්ඛණා ච කොසල්ලං, භූරි පච්චුපලක්ඛණා;
නෙපුඤ්ඤඤවෙව වෙභබ්බා, මෙධා වුපපරික්ඛකා.

සම්පජ්ඤඤඤව පරිණා-යිකා වෙව විපස්සනා;
පඤ්ඤන්ද්‍රියං පඤ්ඤාබලං, අමොහො සම්මාදිට්ඨි ච;
පතොදො වාභිධම්මස්මා, ඉමානි ගභිතානි මෙ.

ඤාණං පඤ්ඤාණමුම්මඛිගො, සත්ථො සොතො ච දිට්ඨි ච;
මන්තා බොධො බුද්ධි බුද්ධං, පටිභානඤ්ඤව බොධිති.

ධම්මො විජ්ජා ගති මොනං, නෙපක්කං ගො මනී මුති;
විමංසා යොනි ධොනා ච, පණ්ඩා පණ්ඩිච්චයම්පි ච;
වෙදො පණ්ඩිතියඤ්ඤවෙව, විකිච්ජා මිරියාපි ච.

“සොතො බොධි”ති යං වුත්තං, ඤාණනාමද්වයං ඉදං;
බුද්ධපච්චෙකසම්බුද්ධ-සාවකානම්පි රූහති.

“අභිසම්බොධි සම්බොධි”, ඉති නාමද්වයං පන;
පච්චෙකබුද්ධසබ්බඤ්ඤ-බුද්ධානංයෙව රූහති.

අභිසම්බොධිසඬ්ඛාතා, පරමොපපදා පන;
ඤාණපණ්ණත්ති සබ්බඤ්ඤ-සම්බුද්ධස්සෙව රූහති.

සම්මාසම්බොධිසඬ්ඛාතා, අනුත්තරපදාදිකා;
බුද්ධා චා ඤාණපණ්ණත්ති, සබ්බඤ්ඤස්සෙව රූහති.

“සබ්බඤ්ඤා”ති යං වුත්තං, ඤාණං සබ්බඤ්ඤනොච තං;
යුජ්ජතෙ අවසෙසා තු, ඤාණපඤ්ඤත්ති සබ්බගා.

ඤාණභාවම්භි සන්තෙපි, ධම්මවක්ඛාදිකං පන;
පයොජනන්තරාභාවා, නාත්‍ර සන්දස්සිතං මයාති.

භූතීති භූතස්ස හරියා. යථා හි පෙතස්ස හරියා “පෙතී”ති වුවචති, එවමෙව භූතස්ස හරියා “භූතී”ති වුවචති. භොතීති යාය සද්ධිං කථෙන්නෙන සා ඉත්ථි “භොතී” ඉති චත්තබ්බා, තස්මා ඉමිනා පදෙන ඉත්ථි වොහරියතීති ච දට්ඨබ්බං. යථා හි පුරිසෙන සද්ධිං කථෙන්නෙන පුරිසො “භවං” ඉති වොහරියති, එවමෙව ඉත්ථියා සද්ධිං කථෙන්නෙන ඉත්ථි “භොතී”ඉති වොහරියති. “කුතො නු භවං භාරද්වාපො, ඉමෙ ආනෙසි දාරකෙ”ති, “අභං භොතිං උපට්ඨස්සං, මා භොතී කුපිතා අහු”ති චෙත්ථ නිදස්සනං. අථ චා ඉධෙකච්චො සත්තො ඉත්ථිලිඬගවසෙන ලද්ධනාමො, සො “භොතී”ඉති චත්තබ්බො, තස්මා ඉමිනා පදෙන ඉත්ථිපි ඉත්ථිලිඬගෙන ලද්ධනාමා අනිත්ථිපි වොහරියතීති ච දට්ඨබ්බො. තථා හි දෙවපුත්තොපි “දෙවතා”ති ඉත්ථිලිඬගවසෙන වොහරිතබ්බත්තා දෙවතාසද්දම්පෙක්ඛිත්වා “භොතී”ඉති වොහරිතො, පගෙව දෙවධිතා. තථා හි “භොතී වරහි ජානාති,

තං මෙ අක්ඛානි පුච්ඡිතා”ති එතං පන දෙවතාසද්දමපෙක්ඛිත්වා “හොති” ඉති ඉත්ථි ලිඛිගවොහාරො කතො. අත්‍රායං සුත්තපදත්ථො “යදි සො කුභකො ධනත්ථිකො තාපසො න ජානාති, හොති දෙවතා පන ජානාති කි”ත්ති. අපිව –

“අත්ථකාමොසි මෙ යක්ඛ, හිතකාමාසි දෙවතෙ;
කරොමි තෙ තං වචනං, ත්වංසි ආවරියො මමා”ති –

මට්ඨකුණ්ඩලිවත්ථස්මිං පුල්ලිඛිගයක්ඛසද්දමපෙක්ඛිත්වා “අත්ථකාමො”ති පුල්ලිඛිගවසෙන ඉත්ථිලිඛිගඤ්ච දෙවතාසද්දමපෙක්ඛිත්වා “හිතකාමා”ති ඉත්ථිලිඛිගවසෙන පුරිසභූතො මට්ඨකුණ්ඩලි වොහරිතො. අඤ්ඤත්ථාපි දෙවතාසද්දමපෙක්ඛිත්වා දෙවපුත්තො ඉත්ථිලිඛිගවසෙන වොහරිතො –

“න ත්වං බාලෙ විජානාසි, යථා අරහතං වචො”ති;
“අත්ථකාමාසි මෙ අමම, හිතකාමාසි දෙවතෙ”ති.

එතං පන “එහි බාලෙ බමාපෙහි, කුසරාජං මහබ්බල”ත්ති එතං ව ඉත්ථියෙව ඉත්ථිලිඛිගවසෙන වොහරිතා, තස්මා කත්ථවි ඉත්ථිපුරිසපදත්ථසඬ්ඛාතං අත්ථං අනපෙක්ඛිත්වා ලිඛිගමත්තමෙවාපෙක්ඛිත්වා හොති දෙවතා, හොති සිලා, හොති ජම්බු, හොතිං දෙවතන්තිආදිහි සද්ධිං පච්චත්තවචනාදිනි යොජෙතබ්බානි. කත්ථවි පන ලිඛිගඤ්ච අත්ථඤ්ච අපෙක්ඛිත්වා “හොති ඉත්ථි, හොතිං දෙව”ත්තිආදිනා යොජෙතබ්බානි. විභාවිනිති විභාවෙතිති විභාවිනි. එවං පරිභාවිනිතිආදිසුපි. ඊකාරන්තිත්ථිලිඛිගනිද්දෙසො.

භූති සත්තායමානා භවතිති භූ. අථ වා භවන්ති ජායන්ති වඩ්ඪන්ති චෙත්ථ සත්තසඬ්ඛාරානි භූ. භූ චූච්චති පථවි. අභූති වඩ්ඪිවිරහිතා කථා, න භූතපුබ්බානි වා අභූ, අභූතපුබ්බා කථා. න භූතානි වා අභූ, අභූතා කථා. “අභූං මෙ කථං නු භණ්ඨි, පාපකං වත භාසස්”ති ඉදමෙතෙසමත්ථානං සාධකං වචනං. උාකාරන්තිත්ථිලිඛිගනිද්දෙසො. නියතිත්ථිලිඛිගනිද්දෙසොයං.

අනියතලිඛිගානං පන නියතිත්ථිලිඛිගෙසු පක්ඛිත්තානං භූතපරාභූතසම්භූතසද්දාදිනං නිද්දෙසො නයානුසාරෙන සුවිඤ්ඤෙයොව. ඉච්චෙවං ඉත්ථිලිඛිගානං භූධාතූමයානං යථාරහං නිබ්බවනාදිවසෙන නිද්දෙසො විභාවිතො.

ඉදානි නපුංසකලිඛිගනිද්දෙසො චූච්චති – තත්‍ර භූතන්ති වතුබ්බිධං පථවිධාතූආදිකං මහාභූතරූපං. තඤ්ඤි අඤ්ඤෙසං නිස්සයභාවෙන භවතිති භූතං, භවති වා තස්මිං තදධිනචුත්තිතාය උපාදාරූපන්ති භූතං. අථ වා භූතන්ති සත්තො භූතනාමකො වා. භූතන්ති හි නපුංසකවසෙන සකලො සත්තො එවංනාමකො ව යක්ඛාදිකො චූච්චති. “කාලො සසති භූතානි, සබ්බානෙව සහත්තනා. යානිධ භූතානි සමාගතානි, උඡ්ඤාපෙත්ථාන භූතානි, තම්භා යානා අපක්කම්”ති එවමාදිසු නපුංසකප්පයොගො වෙදිතබ්බො. ගාතාබන්ධසුබත්ථං ලිඛිගවිපල්ලායොති වෙ? තන්ත, “යක්ඛාදිනි මහාභූතානි යං ගණ්හන්ති, නෙව තෙසං තස්ස අත්තො, න බහි යානං උපලබ්භති”ති චූණ්ණියපදරචනායමපි භූතසද්දස්ස නපුංසකලිඛිගත්තදස්සනතොති අවගන්තබ්බං. මහාභූතන්ති චුත්තප්පකාරං වතුබ්බිධං මහාභූතරූපං. තස්ස මහන්තපාතුභාවාදිහි කාරණෙහි මහාභූතතා වෙදිතබ්බා. කථං? මහන්තං භූතන්ති මහාභූතං, මායාකාරසඬ්ඛාතෙන මහාභූතෙන සමන්තිපි මහාභූතං, යක්ඛාදිහි මහාභූතෙහි සමන්තිපි මහාභූතං, මහන්තෙහි සාසච්ඡාදනාදිපච්චයෙහි භූතං පචත්තන්තිපි මහාභූතං, මහාවිකාරභූතන්තිපි මහාභූතං. එවං මහන්තපාතුභාවාදිහි කාරණෙහි මහාභූතතා වෙදිතබ්බා. අත්‍රිදං සුච්ඡුපලක්ඛිතබ්බං –

පුත්තපුංසකලිඛිගො ව, භූතසද්දො පචත්තති;
පණ්ණත්තියං ගුණෙ වෙව, ගුණෙයෙවිත්ථිලිඛිගකො.

භූත සම්භූතසද්දාදි-නායෙ පණ්ණත්තිවාචකා;
යොජෙතබ්බා තිලිඛිගෙ තෙ, ඉති ඤෙ යාං විසෙසතො.

“භූතො තිට්ඨති, භූතානි, තිට්ඨන්ති, සමණො අයං;
ඉදානි භූතො, චිත්තානි, භූතානි විමලානි තු.

වඤ්ඤා භූතා වට්ඨ එසා”, ඉච්චුදාහරණානිමෙ;
චුත්තානි සුට්ඨු ලක්ඛෙය්‍ය, සාසනත්ථගවෙසකො.

භවිත්තන්ති වඩ්ඪිතට්ඨානං. තඤ්ඤි භවන්ති වඩ්ඪන්ති එත්ථානි භවිත්තන්ති වුවචති, “ජනිත්තං මෙ භවිත්තං මෙ, ඉති පඬිකෙ අවස්සයි”න්ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං.

“භවිත්තං” ඉති “භාවිත්ත”-න්ති ව පාඨො ද්විධා මයා;
රස්සත්තදීඝභාවෙන, දිට්ඨො භග්ගවජාතකෙ.

භූතන්ති භවනං භූතං වද්ධි. “අභමෙව දුස්සියා භූතභතා, රඤ්ඤො මභාපතාපස්සා”ති, “භූතභවිචං කතං මයා”ති ව ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං.

භවනන්ති භවනක්‍රියා. අථ වා භවන්ති වඩ්ඪන්ති එත්ථ සත්තා පුත්තධිතාහි නානාසම්පත්තිහි වාති භවනං වුවචති ගෙහො, “පෙත්තිකං භවනං මමා”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. “ගෙහො සරඤ්ච ආවාසො, භවනඤ්ච නිකෙතන”න්ති ඉදං පරියායවචනං. පරාභවනන්ති අවද්ධිමාපජ්ජනං. සම්භවනන්ති සුට්ඨු භවනං. විභවනන්ති උච්ඡේදො විනාසො වා. පාතුභවනන්ති පාකටතා සරුපලාහො ඉච්චෙවත්ථො. ආච්භවනන්ති පච්චක්ඛභාවො. තිරොභවනන්ති පටිච්ජන්තභාවො. විනාභවනන්ති විනාභාවො. සොත්ථිභවනන්ති සුවත්ථිතා. පරිභවනන්ති පිළිනා හිළිනා වා. අභිභවනන්ති විධමනං. අධිභවනන්ති අජ්ඣොත්ථරණං. අනුභවනන්ති පරිභුඤ්ජනං. සමනුභවනන්ති සුට්ඨු පරිභුඤ්ජනං. පච්චනුභවනන්ති අධිපතිභාවෙනපි සුට්ඨු පරිභුඤ්ජනං. නිග්ගහිතත්තනපුංසකලිඬගනිද්දෙසො.

අත්ථවිභාවීති අත්ථස්ස විභාවනසීලං චිත්තං වා ඤාණං වා කුලං වා අත්ථවිභාවි. එවං ධම්මවිභාවි. ඉකාරන්තනපුංසකලිඬගනිද්දෙසො.

ගොත්‍රභූති පඤ්ඤත්තාරම්මණං මහග්ගතාරම්මණං වා ගොත්‍රභූතිත්තං. තඤ්ඤි කාමාවචරගොත්තමභිභවති, මහග්ගතගොත්තඤ්ච භාවෙති නිබ්බත්තෙතීති “ගොත්‍රභූ”ති වුවචති. අපිච ගොත්‍රභූති නිබ්බානාරම්මණං මග්ගවිටීයං පවත්තං ගොත්‍රභුඤාණං වා සඬ්ඛාරාරම්මණං වා ඵලසමාපත්තිවිටීයං පවත්තං ගොත්‍රභුඤාණං. තෙසු හි පඨමං පුට්ඨජනගොත්තමභිභවති, අරියගොත්තඤ්ච භාවෙති, ගොත්තාහිධානා ව නිබ්බානානො ආරම්මණකරණවසෙන භවතීති “ගොත්‍රභූ”ති වුවචති, දුතියං පන සඬ්ඛාරාරම්මණමිපි සමානං ආසෙවනපච්චයභාවෙන සසම්පයුත්තානි ඵලචිත්තානි ගොත්තාහිධානෙ නිබ්බානමිහි භාවෙතීති “ගොත්‍රභූ”ති වුවචති. ඉදං පාළිවචත්ථානං –

“ගොත්‍රභූ”ඉති රස්සත්ත-වසෙන කථිතං පදං;
නපුංසකන්ති විඤ්ඤෙය්‍යං, ඤාණචිත්තාදිපෙක්ඛකං.

“ගොත්‍රභූ”ඉති දීඝත්ත-වසෙන කථිතං පන;
පුල්ලිඬගමීති විඤ්ඤෙය්‍යං, පුග්ගලාදිකපෙක්ඛකං.

දීඝභාවෙන චුත්තං තු, නපුංසකන්ති නො වදෙ;
බිත්ථුවන්ති’තරෙ හෙදා, තයො ඉති හි භාසිතා.

ඊකාරන්තා ව උදන්තා, රස්සත්තං යන්ති සාසනෙ;
නපුංසකත්තං පත්ථාන, සහභූ සීඝයායිති.

විත්තෙන සහ භවතීති විත්තසහභු, විත්තෙන සහ න භවතීති නවිත්තසහභු, රූපං.
උකාරන්තනපුංසකලිඛගනිද්දෙසො. නියතනපුංසකලිඛගනිද්දෙසොයං.

අනියතලිඛගනං නියතනපුංසකලිඛගෙසු පක්ඛිත්තානං භූතපරාභූතසද්දාදීනං නිද්දෙසො
නායානුසාරෙන සුවිඤ්ඤෙයොයාව. ඉච්චෙවං නපුංසකලිඛගනං භූතානුමයානං යථාරහං
නිබ්බවනාදිවසෙන නිද්දෙසො විභාවිතො. ඉච්චෙවං සබ්බථාපි ලිඛගත්තයනිද්දෙසො සමත්තො.

උල්ලිඛගනෙන විවිධෙන නයෙන චුත්තං,
භූතානුසද්දමයලිඛගතිකං යදෙනං;
ආලිඛිගියං පියතරඤ්ච සුතං සුලිඛිගං,
පොසො කරෙ මනසි ලිඛගවිදුත්තමිච්ඡං.

ඉති නවඛගෙ සාට්ඨකපෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

භූතානුමයානං නිව්ධලිඛිගිකානං නාමිකරූපානං විභාගො

චතුත්ථො පරිච්ඡෙදො.

5. ඔකාරන්තපුල්ලිඛගනාමිකපදමාලා

භූ ධාතුතො පචත්තානං, නාමිකානමිතො පරං;
නාමමාලං පකාසිස්සං, නාමමාලන්තරමිපි ව.

විප්පකිණ්ණකථා එත්ථ, එවං චුත්තෙ න හෙස්සති;
පභෙදො නාමමාලානං, පරිපුණ්ණොව හෙතිති.

පුබ්බාවරියසිභානං, තස්මා ඉධ මතං සුතං;
පුරෙවරං කරිත්ථාන, චක්ඛාමි සවිනිච්ඡයං.

පුරිසො, පුරිසා. පුරිසං, පුරිසෙ. පුරිසෙන, පුරිසෙහි, පුරිසෙහි. පුරිසස්ස, පුරිසානං. පුරිසා,
පුරිසස්මා, පුරිසම්භා, පුරිසෙහි, පුරිසෙහි. පුරිසස්ස, පුරිසානං. පුරිසෙ, පුරිසස්මිං, පුරිසම්භි, පුරිසෙසු.
භො පුරිස, භවත්තො පුරිසා.

අයමායස්මතා මහාකච්චානෙන පහින්තපට්ඨමිභිදෙන කතස්මා නිරුත්තිපිටකතො උද්ධරිතො
පුරිසඉච්චෙනස්ස පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලානායො. තත්‍ර පුරිසච්චනඑකච්චනපුට්ඨවචනෙසු
පච්චත්තච්චනාදීනි භවත්ති. තං යථා? පුරිසො තිට්ඨති, පුරිසා තිට්ඨන්ති. තත්‍ර පුරිසොති පුරිසච්චනෙ
එකච්චනෙ පච්චත්තච්චනං භවති, පුරිසාති පුරිසච්චනෙ පුට්ඨවචනෙ පච්චත්තච්චනං භවති.

පුරිසං පස්සති, පුරිසෙ පස්සති. තත්‍ර පුරිසන්ති පුරිසච්චනෙ එකච්චනෙ උපයොගච්චනං භවති,
පුරිසෙති පුරිසච්චනෙ පුට්ඨවචනෙ උපයොගච්චනං භවති.

පුරිසෙන කතං, පුරිසෙහි කතං, පුරිසෙහි කතං. තත්‍ර පුරිසෙනාති පුරිසච්චනෙ එකච්චනෙ
කරණච්චනං භවති, පුරිසෙහි, පුරිසෙහිති පුරිසච්චනෙ පුට්ඨවචනෙ කරණච්චනං භවති.

පුරිසස්ස දියතෙ, පුරිසානං දියතෙ. තත්‍ර පුරිසස්සාති පුරිසච්චනෙ එකච්චනෙ සම්පදානච්චනං
භවති, පුරිසානන්ති පුරිසච්චනෙ පුට්ඨවචනෙ සම්පදානච්චනං භවති.

පුරිසා නිස්සං, පුරිසස්මා නිස්සං, පුරිසම්භා නිස්සං, පුරිසෙහි නිස්සං, පුරිසෙහි නිස්සං.
තත්‍ර පුරිසානි පුරිසව්වනෙ එකව්වනෙ නිස්සක්කව්වනං භවති. පුරිසස්මානි...පෙ.... පුරිසම්භානි
පුරිසව්වනෙ එකව්වනෙ නිස්සක්කව්වනං භවති, පුරිසෙහි, පුරිසෙහිනි පුරිසව්වනෙ පුට්ඨව්වනෙ
නිස්සක්කව්වනං භවති.

පුරිසස්ස පරිග්ගහො, පුරිසානං පරිග්ගහො. තත්‍ර පුරිසස්සානි පුරිසව්වනෙ එකව්වනෙ සාම්ච්චනං
භවති, පුරිසානන්ති පුරිසව්වනෙ පුට්ඨව්වනෙ සාම්ච්චනං භවති.

පුරිසෙ පතිට්ඨිතං, පුරිසස්මිං පතිට්ඨිතං, පුරිසම්භි පතිට්ඨිතං, පුරිසෙසු පතිට්ඨිතං. තත්‍ර පුරිසෙහි
පුරිසව්වනෙ එකව්වනෙ භුම්මව්වනං භවති, පුරිසස්මීන්ති...පෙ.... පුරිසම්භීති...පෙ.... පුරිසෙසුති
පුරිසව්වනෙ පුට්ඨව්වනෙ භුම්මව්වනං භවති.

භො පුරිස තිට්ඨ, භවන්තො පුරිසා තිට්ඨං. තත්‍ර භො පුරිසඉති පුරිසව්වනෙ එකව්වනෙ ආලපනං
භවති, භවන්තො පුරිසාඉති පුරිසව්වනෙ පුට්ඨව්වනෙ ආලපනං භවතිති ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ නයො
චිත්ථාරොතබ්බො.

යමකමහාපෙරෙන කතාය පන වුළුනිරුත්තියං “භො පුරිස”ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකව්වනං
චත්ථා “භො පුරිසා”ඉති දීඝවසෙන ආලපනබ්‍රව්වනං වුත්තං. කිඤ්චාපි තාදිසො නයො
නිරුත්තියිට්ඨකෙ නත්ථි, තථාපි බහුනමාලපනවිසයෙ “භො යක්ඛා”ඉතිආදීනං ආලපනබ්‍රව්වනානං
ජාතකට්ඨකථාදිසු දිස්සනතො පසත්ථතරොව භොති විඤ්ඤානං පමාණඤ්ච, තස්මා ඉමිනා
යමකමහාපෙරමනෙතපි “පුරිසො පුරිසා පුරිස”න්තිආදීනි චත්ථා ආමන්තෙන “භො පුරිස, භො
පුරිසා, භවන්තො පුරිසා”ති නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බො.

තත්ථ පුරිසොති පට්ඨමාය එකව්වනං. පුරිසානි බ්‍රව්වනං. පුරිසන්ති දුතියාය එකව්වනං. පුරිසෙහි
බ්‍රව්වනං. පුරිසෙනාති තතියාය එකව්වනං. පුරිසෙහි, පුරිසෙහිති ද්වෙ බ්‍රව්වනානි. පුරිසස්සානි
චතුත්ථියා එකව්වනං. පුරිසානන්ති බ්‍රව්වනං. පුරිසා, පුරිසස්මා, පුරිසම්භානි තිණි පඤ්චමියා
එකව්වනානි. පුරිසෙහි, පුරිසෙහිති ද්වෙ බ්‍රව්වනානි. පුරිසස්සානි ඡට්ඨියා එකව්වනං. පුරිසානන්ති
බ්‍රව්වනං. පුරිසෙ, පුරිසස්මිං, පුරිසම්භීති තිණි සත්තමියා එකව්වනානි. පුරිසෙසුති බ්‍රව්වනං. භො
පුරිසානි අට්ඨමියා එකව්වනං. භො පුරිසා, භවන්තො පුරිසානි ද්වෙ බ්‍රව්වනානි.

කිඤ්චාපෙනෙසු “පුරිසා”ති ඉදං පට්ඨමාපඤ්චමීඅට්ඨමීනං, “පුරිසෙ”ති ඉදං දුතියාසත්තමීනං,
“පුරිසෙහි, පුරිසෙහි”ති තතියාපඤ්චමීනං, “පුරිසාන”න්ති චතුත්ථිඡට්ඨිනං එකසදිසං, තථාපි
අත්ථවසෙන අසඬ්ඤාතො වෙදිතබ්බො. කථං? “පුරිසො තිට්ඨති, පුරිසා තිට්ඨන්ති. පුරිසං පස්සති,
පුරිසෙ පස්සති”තිආදීනා.

තත්ථ ව භොති ආමන්තනත්ථෙ නිපාතො. සො න කෙවලං එකව්වනංයෙව භොති, අථ බො
බ්‍රව්වනමපි භොතිති “භො පුරිසා”ඉති බ්‍රව්වනජ්ජයොගොපි ගහිතො. “භවන්තො”තිදං පන
බ්‍රව්වනමෙව භොතිති “පුරිසා”ති පුන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ඉති යමකමහාපෙරෙන “භො පුරිස”ඉති
රස්සවසෙන ආලපනෙකව්වනං චත්ථා “භො පුරිසා”ඉති දීඝවසෙන ආලපනබ්‍රව්වනං වුත්තං. තථා
හි පාළියං අට්ඨකථාසු ව නිපාතභූතො භොසද්දො එකව්වනබ්‍රව්වනවසෙන ද්විධා හිජ්ජති. අත්‍රිමානි
නිදස්සනපදානි – “අපි නු බො සපරිග්ගහානං තෙවිජ්ජානං බ්‍රාහ්මණානං අපරිග්ගහෙන බ්‍රහ්මිනා
සද්ධිං සංසන්දති සමෙතිති, නො හිදං භො ගොතම. අච්ඡරියං භො ආනන්ද, අබ්භූතං භො ආනන්ද,
එහි භො සමණ, භො පබ්බජිත”ඉච්චාදිපාළිතො අට්ඨකථාතො ව භොසද්දස්ස එකව්වනජ්ජයොගෙ
පවත්තිනිදස්සනං, “තෙන හි භො මමපි සුඤ්ඤාට්ඨං. යථා මයමෙව අරහාම තං භවන්තං ගොතමං.
දස්සනාය උපසඬ්ඤාමිතුං, නාහං භො සමණස්ස ගොතමස්ස සුභාසිතං සුභාසිතතො නාබ්බනුමොදාමි,
පස්සං භො ඉමං කුලපුත්තං. භො යක්ඛා අහං ඉමං තුම්භාකං භාජෙත්ථා දදෙය්‍යං. අපරිසුද්ධො
පනම්හි, භො ධුත්තා තුම්භාකං ක්‍රියා මය්හං න රුච්චති. සො තෙ පුරිසෙ ආහ භො තුම්භෙ මං
මාරොන්තා රඤ්ඤො දස්සෙත්ථාව මාරොථා”ති ඉච්චාදි පන පාළිතො අට්ඨකථාතො ව භොසද්දස්ස

බහුවචනජපයොගෙ පවත්නිතිදස්සනං. කච්චායනජපකරණෙ පන “හො පුරිස, හො පුරිසා”ති පදද්වයං ආලපනෙකචචනවසෙන චුත්තං. තං යථා ආගමෙහි න විරුජ්ඣති, තථා ගහෙනබ්බං.

කෙච් පන අදුරට්ඨස්සාලපනෙ “හො පුරිස”ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකචචනං ඉච්ඡන්ති, දුරට්ඨස්සාලපනෙ පන “හො පුරිසා”ඉති දීඝවසෙන ආලපනෙකචචනං ඉච්ඡන්ති. අදුරට්ඨානං දුරට්ඨානඤ්ච පුරිසානං ඉත්ථිනඤ්ච ආලපනෙ න කිඤ්චි වදන්ති. තථා අදුරට්ඨාය දුරට්ඨාය ච ඉත්ථිසා ආලපනෙ තෙ පුච්ඡිතබ්බං “අදුරට්ඨානං දුරට්ඨානඤ්ච පුරිසානමාලපනෙ කථං චත්තබ්බං”න්ති. අද්ධා තෙ එවං පුට්ඨා උත්තරි කිඤ්චි චත්තුං න සක්ඛිස්සන්ති. එවම්පි තෙ වෙ වදෙය්‍යං “භවන්තො පුරිසාති ඉමිනාව අදුරට්ඨානං දුරට්ඨානඤ්ච පුරිසානමාලපනං භවති”ති. තදා තෙ චත්තබ්බං “යදි භවන්තො පුරිසා”ති ඉමිනා අද්වේජ්ඣෙකා වචනෙන අදුරට්ඨානං දුරට්ඨානඤ්ච පුරිසානමාලපනං භවති, එවං සත්තෙ “හො පුරිස”ඉති රස්සපදෙනපි දුරට්ඨස්ස ච පුරිසස්සාලපනං චත්තබ්බං, එවං අචත්ථා කිමත්ථං අදුරට්ඨස්සාලපනෙ “හො පුරිස”ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකචචනං ඉච්ඡථ, කිමත්ථඤ්ච දුරට්ඨස්සාලපනෙ “හො පුරිසා”ඉති දීඝවසෙන ආලපනෙකචචනං ඉච්ඡථ.

නනු “තග්ග භගවා බොජ්ඣංගිගා, තග්ග සුගත බොජ්ඣංගිගා”තිආදීසු ආලපනපදභූතං “භගවා”ඉති දීඝපදං සමීපෙ ධීතකාලෙපි දුරෙ ධීතකාලෙපි බුද්ධස්සාලපනපදං භවිතුමහතෙව, තථා ආලපනපදභූතං “සුගත”ඉති රස්සපදමිපි. යස්මා පනෙතෙසු “භගවා”ති ආලපනපදස්ස න කත්ථවිපි රස්සත්තං දිස්සති, “සුගතා”ති ආලපනපදස්ස ච න කත්ථවිපි දීඝත්තං දිස්සති, තස්මා දීඝරස්සමත්තාහෙදං අචිත්තෙන්ථා “පුරිස”ඉති රස්සවසෙන චුත්තපදං පකතිස්සරවසෙන සමීපෙ ධීතස්ස පුරිසස්ස ආමන්තනකාලෙ අදුරට්ඨස්සාලපනපදං භවති, ආයතස්සරවසෙන දුරෙ ධීතපුරිසස්ස ආමන්තනකාලෙ දුරට්ඨස්සාලපනපදං භවතීති ගහෙනබ්බං. තථා “භවන්තො පුරිසා, හො යක්ඛා, හො ධුත්තා”තිආදීති දීඝවසෙන චුත්තාති ආලපනබහුවචනපදාතිපි පකතිස්සරවසෙන සමීපෙ ධීතපුරිසානං ආමන්තනකාලෙ අදුරට්ඨානමාලපනපදාති භවන්ති, ආයතස්සරවසෙන දුරෙ ධීතපුරිසාදීනං ආමන්තනකාලෙ දුරට්ඨානමාලපනපදාති භවන්තීති ගහෙනබ්බාති. තථා හි බ්‍රාහ්මණා කත්ථවි කත්ථවි රස්සට්ඨානෙපි දීඝට්ඨානෙපි ආයතෙන සරෙන මජ්ඣිමායතෙන සරෙන අච්චායතෙන ච සරෙන වෙදං පටන්ති ලිඛිතුමසක්කුණෙය්‍යාන ගීතස්සරෙන විය. ඉති සබ්බක්ඛරෙසුපි ආයතෙන සරෙනුච්චාරණං ලබ්භතෙව ලිඛිතුමසක්කුණෙය්‍යාං, තස්මා අසම්පට්මනොතරිත්ථා “හො පුරිස”ඉති වචනෙන දුරට්ඨස්ස ච අදුරට්ඨස්ස ච පුරිසස්සාලපනං භවති, “හො පුරිසා, භවන්තො පුරිසා”ති ඉමෙහි වචනෙහිපි දුරට්ඨානඤ්ච අදුරට්ඨානඤ්ච පුරිසානමාලපනං භවතීති දට්ඨබ්බං. ඉති දුරට්ඨස්ස අදුරට්ඨානඤ්ච ආයතෙන සරෙන ආමන්තනමෙව පමාණං, න දීඝරස්සමත්තාවිසෙසො, තස්මා “හො සත්ථ, හො රාජ, හො ගච්ඡ, හො මුනි, හො දණ්ඩි, හො හික්ඛු, හො සයම්භු, හොති කඤ්ඤෙ, හොති පත්ති, හොති ඉත්ථි, හොති යාගු, හොති වට්ඨ, හො කුල, හො අට්ඨි, හො චක්ඛු”ඉච්චෙවමාදීහි පදෙහි අදුරට්ඨස්සාලපනඤ්ච දුරට්ඨස්සාලපනඤ්ච භවති. “භවන්තො සත්ථා, සත්ථාරො, හොතියො කඤ්ඤො, කඤ්ඤොයො”ති එවමාදීහිපි පදෙහි අදුරට්ඨානඤ්චාලපනං භවතීති දට්ඨබ්බං.

ඉදං පනෙත්ථ සන්නිට්ඨානං –

තස්ස තං වචනං සුත්ථා, රඤ්ඤො පුත්තං අදස්සය්‍යං;
පුත්තො ච පිතරං දිස්ථා, දුරතොචජ්ඣංගාසථ.

ආගච්ඡු දොචාරිකා බග්ගබන්ධා,
කාසාවියා හන්තු මමං ජනිත්ථ;
අක්ඛාහි මෙ පුච්ඡිතො එතමත්ථං,
අපරාධො කො න්විධ මමජ්ජ අත්ථි.

එවං සද්ධම්මරාජෙන, වොහාරකුසලෙන වෙ;
සුදෙසිතෙ සොමනස්ස-ජාතකෙ සබ්බදස්සිනා.

දුරට්ඨානෙපි රස්සත්තං, “ජනිත්ථ”ඉති දිස්සති;

න කත්ථවිපි දීසත්තං, ඉති නීති මයා මතා.

ඉදම්පෙත්ථ චත්තබ්බං “කුතො නු හො ඉදමායාතං ‘දුරට්ඨස්සාලපනං අදුරට්ඨස්සාලපනම්’ති”? සද්දසත්ථතො. සද්දසත්ථං නාම න සබ්බසො බුද්ධච්චනස්සොපකාරකං, එකදෙසෙන පන හොති.

ඉමස්මිං පකරණෙ “බහුවචන”න්ති වා “පුථුවචන”න්ති වා “අනෙකච්චන”න්ති වා අත්ථතො එකං, බාස්සපනමෙව නානං, තස්මා සබ්බත්ථ “බහුවචන”න්ති වා “පුථුවචන”න්ති වා “අනෙකච්චන”න්ති වා වොභාරො කාතබ්බො, පුථුවචනං අනෙකච්චනන්ති ච ඉදං සාසනෙ නිරුත්තස්සුතං වොභාරො, ඉතරං සද්දසත්ථවිදුතං.

කස්මා පන ඉමස්මිං පකරණෙ ද්විවචනං න චුත්තන්ති? යස්මා බුද්ධච්චනෙ ද්විවචනං නාම නත්ථි, තස්මා න චුත්තන්ති. නනු බුද්ධච්චනෙ චචනත්තයං අත්ථි, තථා හි “ආයස්මා”ති ඉදං එකච්චනං, “ආයස්මන්තා”ති ඉදං ද්විවචනං, “ආයස්මන්තො”ති ඉදං බහුවචනන්ති? තන්ත, යදි “ආයස්මන්තා”ති ඉදං චචනං ද්විවචනං භවෙය්‍ය, “පුරිසො පුරිසා”තිආදියු කතරං ද්විවචනන්ති චදෙය්‍යාථ, තස්මා බුද්ධච්චනෙ ද්විවචනං නාම නත්ථි. තෙනෙව හි සි යො අං යො නා හීතිආදිනා එකච්චනබහුවචනානෙව දස්සිතානීති.

නනු ච හො “සුඤ්ඤානං මෙ ආයස්මන්තා, අප්ප උපොසථො පන්තරසො. යදායස්මන්තානං පත්තකල්ලං, මයං අස්සද්ධං පාරිසුද්ධිඋපොසථං කරෙය්‍යාමා”ති පාළියං ද්වෙ සන්ධාය “ආයස්මන්තා”ති චුත්තං, “උද්දිට්ඨා බො ආයස්මන්තො චත්තාරො පාරාජිකා ධම්මා”තිආදියු පන පාළියු බහවො සන්ධාය “ආයස්මන්තො”ති චුත්තං, න ච සක්කා චත්තුං “යථා තථා චුත්ත”න්ති, පරිවාසාදිආරොචනෙපි අවිධිකථාවරියෙහි විස්සදානසුගතාධිප්පායෙහි “ද්විත්තං ආරොචෙන්තෙන ‘ආයස්මන්තා ධාරෙන්තු’ති, තිස්සං ආරොචෙන්තෙන ‘ආයස්මන්තො ධාරෙන්තු’ති චත්තබ්බං”න්ති චුත්තත්තාති? සච්චං චුත්තං, තං පන විනයවොභාරවසෙන චුත්තන්ති. නනු විනයො බුද්ධච්චනං, කස්මා “බුද්ධච්චනෙ ද්විවචනං නාම නත්ථි”ති වදාති? සච්චං විනයො බුද්ධච්චනං, තථාපි විනයකම්මවසෙන චුත්තත්තා උපලක්ඛණමත්තං, න සබ්බසාධාරණබහුවචනපරියාපන්තං. යදි හි “ආයස්මන්තා”ති ඉදං ද්විවචනං සියා, තප්පයොගානිපි ක්‍රියාපදානි ද්විවචනානෙව සියුං, තථාඋපානිපි ක්‍රියාපදානි න සන්ති. න හි අක්ඛරසමයකොච්ඡෙදො ක්‍රියාපදානිපි දිබ්බවක්ඛුතා වස්සසත්තම්පි වස්සසහස්සම්පි සමචෙක්ඛන්තො බුද්ධච්චනෙ එකම්පි ක්‍රියාපදං ද්විවචනන්ති පස්සෙය්‍ය, එවං ක්‍රියාපදෙසු ද්විවචනස්සාභවා නාමිකපදෙසු ද්විවචනං නත්ථි. නාමිකපදෙසු තදභාවාපි ක්‍රියාපදෙසු තදභාවො වෙදිතබ්බො. සක්කච්චාසායං ද්විසුපි ද්විවචනානි සන්ති, මාගධභාසායං පන නත්ථි.

අපිච “පුථුවචන”න්ති නිරුත්තීවොභාරොපි “බුද්ධච්චනෙ ද්විවචනං නත්ථි”ති එකමත්ථං දීපෙති. තස්මිනි සක්කච්චාසායං චුත්තා ද්විවචනතො බහුවචනතො ච විසුංභුතං චචනං, තත්ථ වා චුත්තෙහි අත්ථෙහි විසුංභුතස්ස අත්ථස්ස චචනං “පුථුවචන”න්ති චුච්චති. කථම්දං සක්කච්චාසායං චුත්තා ද්විවචනතො බහුවචනතො ච විසුංභුතං චචනන්ති චෙ? යස්මා සක්කච්චාසායං “පුථුවචන”න්ති වොභාරො නත්ථි, තස්මා ඉදං තෙහි සක්කච්චාසායං චුත්තෙහි ද්විවචනබහුවචනෙහි විසුංභුතඅත්ථස්ස චචනන්ති චුච්චති. කථස්සද්ව පන සක්කච්චාසායං චුත්තෙහි විසුංභුතස්ස අත්ථස්ස චචනන්ති පුථුවචනන්ති චෙ? යස්මා සක්කච්චාසායං ද්වෙ උපාදාය ද්විවචනං චුත්තං, න තිචතුපස්සද්වාදිකෙ බහවො උපාදාය, බහවො පන උපාදාය බහුවචනං චුත්තං, න ද්වෙ උපාදාය, අයං සක්කච්චාසාය විසෙසො. මාගධභාසායං පන ද්විතිචතුපස්සද්වාදිකෙ බහවො උපාදාය පුථුවචනං චුත්තං, තස්මා සක්කච්චාසායං චුත්තෙහි අත්ථෙහි විසුංභුතස්ස අත්ථස්ස චචනන්ති පුථුවචනන්ති චුච්චති. අයං මාගධභාසාය විසෙසො. තස්මානු පුථුවභුතස්ස, පුථුවො වා අත්ථස්ස චචනං “පුථුවචන”න්ති අත්ථො සමධිගන්තබ්බො.

ඉදාහි “පුරිසො, පුරිසා, පුරිස”න්ති නිරුත්තීපිටකතො උද්ධරිතනයං නිස්සාය පකතිරුපභුතස්ස භුතසද්දස්ස නාමිකපදමාලා චුච්චතෙ –

භූතො, භූතා. භූතං, භූතෙ. භූතෙන, භූතෙහි, භූතෙහි. භූතස්ස, භූතානං. භූතා, භූතස්මා, භූතමිහා,
භූතෙහි, භූතෙහි. භූතස්ස, භූතානං. භූතෙ, භූතස්මිං, භූතමිහි, භූතෙසු. හො භූත, භවන්තො භූතා.

අථ වා “හො භූතා” ඉති ඛුච්චනං විඤ්ඤෙය්‍යං. යථා පනෙත්ථ භූතඉච්චෙනස්ස පකතිරූපස්ස
නාමිකපදමාලා පුරිස්සනයෙන යොජිතා, එවං භාවකාදීනඤ්ච අඤ්ඤෙසඤ්ච තංසදිසානං
නාමිකපදමාලා පුරිස්සනයෙන යොජෙතබ්බා. එත්ථඤ්ඤානි තංසදිසානි නාම “ඛුද්ධො” තිආදීනං
පදානං ඛුද්ධඉච්චාදීනි පකතිරූපානි.

ඛුද්ධො ධම්මො සඬ්ඝො මග්ගො,
ඛන්ධො කායො කාමො කප්පො;
මාසො පක්ඛො යක්ඛො භක්ඛො,
නාගො මෙඝො භොගො යාගො.

රාගො දොසො මොහො මානො,
මක්ඛො ථම්මො කොධො ලොභො;
භාසො චෙරො දාහො තෙජො,
ජන්දො කාසො සාසො රොගො.

අස්සො සස්සො ඉස්සො සිස්සො,
සිහො ඛ්‍යග්ගො රුක්ඛො සෙලො;
ඉන්දො සක්කො දෙවො ගාමො,
චන්දො සුරො ඔසො දීපො.

පස්සො යඤ්ඤො වාගො වාදො,
භත්ථො පත්තො සොසො ගෙධො;
සොමො යොධො ගච්ඡො අච්ඡො,
ගෙහො මාළො අට්ටො සාලො.

නරො නගො මීගො සසො,
සුඤ්ඤො ඛකො අජො දිජො;
භයො ගජො ඛරො සරො,
දුමො තලො පටො ධජො.

උරගො පටගො විහගො භුජගො,
ඛරහො සරහො පසදො ගච්ඡො;
මහිසො වසහො අසුරො ගරුළො,
තරුඤ්ඤො වරුඤ්ඤො ඛලිසො පලිසො.

සාලො ධවො ව ඛදිරො,
ගොධුමො සට්ඨිකො යවො;
කළායො ව කුලත්ථො ව,
තිලො මුග්ගො ව තණ්ඩුලො.

ඛත්තියො බ්‍රාහ්මඤ්ඤො චෙස්සො,
සුද්දො ධුත්තො ව පුක්කුසො;
චණ්ඩාලො පතිකො පටියො,
මනුස්සො රටීකො රථො.

පබ්බජිතො ගහටියො ව,

ගොණො ඔට්ටො ව ගදුහො;
මාතුගාමො ව ඔරොධො,
ඉට්වාදිනි විභාවයෙ.

කෙවෙත්ථ වදෙයුං “නනු හො ‘ඔරොධා ව කුමාරා වා’ති පායස්ස දස්සනතො ඔරොධසද්දො ඉත්ථිලිඛිගො”ති? තන්ත, තත්ථ හි “ඔරොධා”ති ඉදං ඔකාරන්තපුල්ලිඛිගමෙව,
නා’කාරන්තිත්ථිලිඛිගං, තුම්හෙ පන “ආකාරන්තිත්ථිලිඛිග”ති මඤ්ඤමානා එවං වදං, න පනිදං
ආකාරන්තිත්ථිලිඛිගං, අථ ඛො “මාතුගාමා”තිපදං විය ඛහුවචනවසෙන චුත්තමාකාරන්තපදන්ති.
නනු ව හො සම්මොභවිනොදනියාදිසු ඔරොධසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගතා පාකටා, කථන්ති චෙ? “රුක්ඛෙ
අධිවත්ථා දෙවතා ථෙරස්ස කුද්ධා පයමමෙව මනං පලොභෙන්වා ‘ඉතො තෙ සත්තදිවසමත්ථකෙ
උපට්ඨාකො රාජා මරිස්සති’ති සුපිනෙ ආරොවෙසි. ථෙරො තං කථං සුත්වා රාජොරොධානං ආචික්ඛි.
තා එකප්පහාරෙනෙව මහාවිරවං විරවිංසු”ති. එත්ථ හි “රාජොරොධාන”න්ති වත්වා “තා”ති
චුත්තත්තාව ඔරොධසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගතා පාකටාති? තන්ත, අත්ථස්ස දුග්ගහණතො. දුග්ගහිතො හි
එත්ථ තුම්හෙහි අත්ථො, එත්ථ පන ඔරොධසද්දෙන ඉත්ථිපදන්ථස්ස කථනතො ඉත්ථිපදන්ථං
සන්ධාය “තා”ති චුත්තත්තා “තා ඉත්ථියො”ති අයමෙවත්ථො. තුම්හෙ පන අමාතාපිතරසංවද්ධන්තා
ආවරියකුලෙ ව අනිවුට්ඨන්තා එතං සුමුමත්ථමජානන්තා යං වා තං වා මුඛාරුළ්භං වදං.

භුඤ්ජනත්ථං කථනත්ථං, මුඛං හොතිති නො වදෙ;
යං වා තං වා මුඛාරුළ්භං, වචනං පණ්ඩිතො නරොති.

න මයංහො යං වා තං වා මුඛාරුළ්භං වදාම, අට්ඨකථාවරියානඤ්ඤෙව වචනං ගහෙන්වා වදාම,
අට්ඨකථායෙව අම්භාකං පටිසරණං, න මයං තුම්භාකං සද්දහාමාති. අම්භාකං සද්දහථ වා මා වා, මා
තුම්හෙ “අට්ඨකථාවරියානඤ්ඤෙව වචනං ගහෙන්වා වදාමා”ති අට්ඨකථාවරියෙ අඛිභාවික්ඛට්. න හි
අට්ඨකථාවරියෙහි “ඔරොධසද්දො ඉත්ථිලිඛිගො”ති චුත්තට්ඨානමත්ථි, තස්මාපි අට්ඨකථාවරියෙ
අඛිභාවික්ඛට්, න යුත්තං බුද්ධාදීනං ගරුනමඛිභාවික්ඛන්තං මහතො අනත්ථස්ස ලාභාය සංවත්තනතො.
චුත්තඤ්ඤෙන හගවතා “අත්තනා දුග්ගහිතෙන අම්හෙ චෙව අඛිභාවික්ඛති, ඛහුඤ්ච අපුඤ්ඤං
පසවති, තතො අත්තනඤ්ච ඛණ්ති”ති.

එවං අඛිභාවික්ඛනස්ස අයුත්තතං සාවජ්ජනඤ්ච දස්සෙන්වා පුනපි තෙ ඉදං වත්තඛිඛා –
ජාතකට්ඨකථායම්පි තුම්හෙහි ආහට්ඨදාහරණසදිසං උදාහරණමත්ථි, තං සුණාථ.
කොසියජාතකට්ඨකථායඤ්ඤි “සත්ථා ජෙනවනෙ විහරන්තො එකං සාවත්ථියං මාතුගාමං ආරඛ්භ
කටෙසි. සා කිරෙකස්ස සද්ධස්ස පසන්නස්ස උපාසකබ්බාහමණස්ස බ්බාහමණී දුස්සිලා පාපධම්මා”ති
පායො දිස්සති. එත්ථ හි “මාතුගාමං ආරඛ්භ කටෙසි”ති වත්වා “සා”ති චුත්තත්තා තුම්භාකං මතෙන
මාතුගාමසද්දො ඉත්ථිලිඛිගොයෙව සියා, න පුල්ලිඛිගො, කිම්ඤං අට්ඨකථාවචනම්පි න පස්සථ, තදෙව
පන අට්ඨකථාවචනං පස්සථ, කිං සා එව අට්ඨකථා තුම්භාකං පටිසරණං, න තදඤ්ඤාති.

යදි තාසද්දං අපෙක්ඛිත්වා ඔරොධසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගත්තම්චිඡථ, එත්ථාපි සාසද්දමපෙක්ඛිත්වා
මාතුගාමසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගත්තම්චිඡථාති. එවං චුත්තා තෙ නිරුත්තරා අප්පට්භානා මඬිකුතා
පත්තක්ඛන්ධා අධොමුඛා පජ්ඣායෙයුං. එත්ථාපි මාතුගාමසද්දෙන ඉත්ථිපදන්ථස්ස කථනතො
ඉත්ථිපදන්ථං සන්ධාය “සා”ති චුත්තත්තා “සා ඉත්ථි”ති අයමෙවත්ථො. කත්ථි හි පධානවාචකෙන
පුල්ලිඛිගෙන නපුංසකලිඛිගෙන වා සමානාධිකරණස්ස ගුණසද්දස්ස
අභිධෙයාලිඛිගානුචත්තිත්තාපුල්ලිඛිගවසෙන වා නපුංසකලිඛිගවසෙන වා නිද්දිසිතඛිඛන්තෙපි
ලිඛිගමනපෙක්ඛිත්වා ඉත්ථිපදන්ථමෙවාපෙක්ඛිත්වා ඉත්ථිලිඛිගනිද්දෙසො දිස්සති. තං යථා? “ඉධ
විසාඛෙ මාතුගාමො සුසංවිහිතකම්මන්තා හොති සභිගහිතපරිජනා භත්තුමනාපං වරති, සම්භතං
අනුරක්ඛති”ති ව, “කො නු ඛො භන්තෙ හෙතු කො පටිචයො, යෙන මිඛෙකච්චො මාතුගාමො
දුඛිකණ්ණො ව හොති දුරුපා සුපාපිකා දස්සනාය, දලිද්දා ව හොති අප්පස්සකා අප්පහොගා අප්පෙසක්ඛා
ව. ඉධ මල්ලිකෙ එකච්චො මාතුගාමො කොධනා හොති උපායාසඛහුලා, අප්පම්පි චුත්තා සමානා
අභිසජ්ජති කුප්පති ඛ්‍යාපජ්ජති පතිත්ථියති කොපඤ්ච දොසඤ්ච අප්පට්චයඤ්ච පාතුකරොති”ති ව,

“තං බො පන හික්ඛවෙ ඉත්ථීරතනං රඤ්ඤො චක්ඛවත්තිස්ස පුබ්බුට්ඨායිනී පච්ඡානිපාතිනී කිංකාරපටිස්සාවිනී” ති ව ඉමෙ පයොගා.

කත්ථවි පන පධානවාචකෙන නපුංසකලිඛිගෙන සමානාධිකරණස්ස ගුණසද්දස්ස අභිධෙය්‍යලිඛිගානුවත්තිත්තා නපුංසකලිඛිගවසෙන නිද්දිසිතබ්බත්තෙපි ලිඛිගමනපෙක්ඛිත්වා පුරිසපදත්ථමෙවාපෙක්ඛිත්වා පුල්ලිඛිගනිද්දෙසො දිස්සති. තං යථා? “පඤ්ච පච්චෙකඛුද්ධස්සනානි ඉමස්මිං ඉසිගිලිස්මිං පබ්බතෙ චිරනිවාසිනො අහෙසුං. තං බො පන රඤ්ඤො චක්ඛවත්තිස්ස පරිණායකරතනං ඤාතානං පචෙසෙනා අඤ්ඤාතානං නිවාරොතා” ති. කත්ථවි පධානවාචකෙන ලිඛිගත්තයෙන සමානාධිකරණස්ස ගුණසද්දස්ස අභිධෙය්‍යලිඛිගානුරූපං නිද්දෙසො දිස්සති. තං යථා? සා ඉත්ථී “සීලවතී කල්‍යාණධම්මා. අට්ඨහි බො නකුලමාතෙ ධම්මෙහි සමන්තාගතො මාතුගාමො කායස්ස හෙදා පරම්මරණා මනාපකායිකානං දෙවානං සහබ්‍යතං උපපජ්ජති. සද්ධො පුරිසපුග්ගලො, සද්ධං කුලං, චිත්තං දන්තං සුබාවහ” ති.

සෙය්‍යඉති සද්දො පන යෙභුයොන ඔකාරන්තභාවෙ යත්වා ලිඛිගත්තයානුකුලො භවති එකාකාරෙතෙව තිට්ඨතො. කථං? සෙය්‍යො අමිත්තො මනියා උපෙනො. එසාව පූජනා සෙය්‍යො, එකාහං ජීවිතං සෙය්‍යො.

“ධම්මෙන ව අලාභො යො,
යො ව ලාභො අධම්මිකො;
අලාභො ධම්මිකො සෙය්‍යො,
යඤ්චෙ ලාභො අධම්මිකො.

යසො ව අප්පබුද්ධිනං, විඤ්ඤානං අයසො ව යො;
අයසොව සෙය්‍යො විඤ්ඤානං, න යසො අප්පබුද්ධිනං.

දුම්මෙධෙහි පසංසා ව, විඤ්ඤාහි ගරහා ව යා;
ගරහාව සෙය්‍යො විඤ්ඤාහි, යඤ්චෙ බාලජ්ජසංසනා.

සුබඤ්ච කාමමයිකං, දුක්ඛඤ්ච පච්චෙකිකං;
පච්චෙකං දුක්ඛං සෙය්‍යො, යඤ්චෙ කාමමයං සුබං.

ජීවිතඤ්ච අධම්මෙන, ධම්මෙන මරණඤ්ච යං;
මරණං ධම්මිකං සෙය්‍යො, යඤ්චෙ ජීවෙ අධම්මික” ති.

එවමයං සෙය්‍ය ඉති සද්දො ඔකාරන්තභාවෙ යත්වා ලිඛිගත්තයානුකුලො භවති. කත්ථවි පන ආකාරන්තභාවෙ යත්වා ඉත්ථීලිඛිගානුකුලො දිස්සති “ඉත්ථීපි හි එකච්චියා, සෙය්‍යා පොස ජනාධිපා” ති. නිග්ගහිතන්තො පන හුත්වා නපුංසකලිඛිගානුකුලො අපසිද්ධො. එවංපකාරෙ පයොගෙ කිං තුම්හෙ න පස්සථාති. එවං වුත්තා ව තෙ නිරුත්තරාව භවිස්සන්ති.

සචෙපි තෙ එත්ථ එවං වදෙය්‍යං “තත්ථ තත්ථ සුත්තජ්ජදෙසෙ අට්ඨකථාදීසු ව ‘මාතුගාමො’ ති වා ‘මාතුගාමොනා’ ති වා ඔකාරන්තපුල්ලිඛිගභාවෙන මාතුගාමසද්දස්ස දස්සනතො පුල්ලිඛිගභූතං මාතුගාමසද්දං අනපෙක්ඛිත්වා ඉත්ථීපදත්ථමෙව අපෙක්ඛිත්වා “සා ඉත්ථී” ති ඉත්ථීසද්දෙන සාසද්දස්ස සම්බන්ධග්ගහණං මයං සම්පට්චිජාම, ‘ඔරොධො’ ති වා ‘ඔරොධොනා’ ති වා ඔකාරන්තපුල්ලිඛිගභාවෙන ධීතස්ස ඔරොධසද්දස්ස අදස්සනතො පන තුම්හෙහි වුත්තං පුරිමත්ථං න සම්පට්චිජාමා” ති. තදා තෙසං ඉමානි විනයපාළියං ආගතපදානි දස්සෙතබ්බානි “තෙන බො පන සමයෙන රාජා උදෙනො උය්‍යානෙ පරිවාරෙසි සද්ධං ඔරොධොන, අථ බො රඤ්ඤො උදෙනස්ස ඔරොධො රාජානං උදෙනං එතදවොචා” ති. එවං ඉමානි සුත්තපදානි දස්සෙත්වා සුත්තනිපාතට්ඨකථායං “රාමො නාම රාජා කුට්ඨරොගී ඔරොධොහි ව නාටකෙහි ව ජිගුච්ඡමානො” ති

වචනඤ්ච දස්සෙත්වා “ගච්ඡටි කුම්භෙ ගරුකුලමුපගන්ත්වා භගවතො සද්ධම්මස්ස විරට්ඨිතත්ථං සාධුකං පදබ්‍යාඤ්ජනානි උග්ගණ්හවා”ති උයොයාජෙතබ්බො.

ඉදානි මාතුගාමසද්දාදිසු කිඤ්චි විනිච්ඡයං වදාම – මාතුගාමසද්දො ව ඔරොධසද්දො ව දාරසද්දො වාති ඉමෙ ඉත්ථිපදත්ථවාචකාපි සමානා එකත්තෙන පුල්ලිඬිගා භවන්ති. තෙසු දාරසද්දස්ස එකස්මිං අත්ථෙ වත්තමානස්සාපි බහුවචනකත්තමෙව සද්දසත්ථවිදු ඉච්ඡන්ති, න එකවචනකත්තං. මයං පන දාරසද්දස්ස එකස්මිං අත්ථෙ එකවචනකත්තං, යෙභුයොන පන බහුවචනකත්තං අනුජානාම, බව්හත්ථෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථි. පාළියඤ්ඤි දාරසද්දො යෙභුයොන බහුවචනකො භවති, එකවචනකො අප්පො. තත්තිමෙ පයොගා –

“දාසා ව දාසො අනුජීවිතො ව,
පුත්තා ව දාරා ව මයඤ්ච සබ්බෙ;
ධම්මඤ්චරාමජ්ජරලොකහෙතු,
තස්මා හි අම්භං දහරා න මියාරෙ”ති ව,

“යො ඤාතිනං සබ්බං වා, දාරෙසු පටිදිස්සති;
සහසා සම්පියායෙන, තං ජඤ්ඤාවසලො ඉති”ති ව,

“සෙහි දාරෙහි’සන්තුට්ඨො, වෙසියාසු පදිස්සති;
දිස්සති පරදාරෙසු, තං පරාභවතො මුඛ”න්ති ව,

“පුත්තෙසු දාරෙසු ව යා අපෙක්ඛා”ති ව බ්‍යාසෙ, සමාසෙ පන “පුත්තදාරා දිසා පච්ඡා, පුත්තදාරෙහි මත්තතො”ති ව එවමාදයො බහුවචනජපයොගා බහවො භවන්ති.

එකවචනජපයොගා පන අප්පො. සෙය්‍යථිදං? “ගරුනං දාරෙ, ධම්මං චරෙ යොපි සමුඤ්ජකං චරෙ, දාරඤ්ච පොසං දදමජ්ජකස්මි”න්ති ව,

“යෙ ගහට්ඨා පුඤ්ඤකරා, සීලවත්තො උපාසකා;
ධම්මෙන දාරං පොසෙත්ති, තෙ නමස්සාමි මාතලී”ති ව,

“පරදාරං න ගච්ජෙය්‍යං, සදාරපසුතො සිය”න්ති ව,

“යො ඉච්ඡෙ පුරිසො භොතුං, ජාතිං ජාතිං පුනජ්ජනං;
පරදාරං විච්ඡෙය්‍ය, ධොතපාදොව කද්දම”න්ති ව

එවමාදයො එකවචනජපයොගා අප්පො.

සමාහාරලක්ඛණවසෙන පනෙස දාරසද්දො නපුංසකලිඬිගෙකවචනොපි කත්ථවි භවති. “ආදාය පුත්තදාරං. පුත්තදාරස්ස සඬිගහො”ඉති එවං ඉධ චුත්තජ්ජකාරෙන ලිඬිගඤ්ච අත්ථඤ්ච සල්ලක්ඛෙත්වා “පුරිසො පුරිසා”ති පවත්තං පුරිසසද්දනයං නිස්සාය සබ්බෙසං “භූතො භාවකො භවො”තිආදීනං භූධාතුමයානං අඤ්ඤෙසඤ්චොකාරන්තපදානං නාමිකපදමාලාසු සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි සද්ධම්මට්ඨිතියා කොසල්ලමුජ්ජාදෙනබ්බං.

කිං පන සබ්බානි ඔකාරන්තපදානි පුරිසනයෙ සබ්බජ්ජකාරෙන එකසදිසානෙව හුත්වා පවිට්ඨානීති? න පවිට්ඨානි. කානිච්ච හි ඔකාරන්තපදානි පුරිසනයෙ සබ්බවා පවිට්ඨානි ව භොන්ති, එකදෙසෙන පවිට්ඨානි ව, කානිච්ච ඔකාරන්තපදානි පුරිසනයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨානි ව භොන්ති, එකදෙසෙන න පවිට්ඨානි ව, කානිච්ච ඔකාරන්තපදානි පුරිසනයෙ සබ්බවා අප්පවිට්ඨානෙව. තත්‍ර කතමානි කානිච්ච ඔකාරන්තපදානි පුරිසනයෙ සබ්බවා පවිට්ඨානි ව භොන්ති, එකදෙසෙන පවිට්ඨානි ව? “සරො වයො වෙතො”තිආදීනි. සරොඉති හි අයංසද්දො උසුසද්දසරවනඅකාරාදිසරවාචකො වෙ,

පුරිස්සනය සබ්බථා පවිට්ඨො. රහදවාචකො වෙ, මනොගණපක්ඛිකත්තා පුරිස්සනය එකදෙසෙන පවිට්ඨො. වයොඉති සද්දො පරිහානිවාචකො වෙ, පුරිස්සනය සබ්බථා පවිට්ඨො. ආයුකොට්ඨාසවාචකො වෙ, මනොගණපක්ඛිකත්තා පුරිස්සනය එකදෙසෙන පවිට්ඨො. චෙතො ඉති සද්දො යදි පණ්ණත්තිවාචකො, පුරිස්සනය සබ්බථා පවිට්ඨො. යදි පන චිත්තවාචකො, මනොගණපක්ඛිකත්තා පුරිස්සනය එකදෙසෙන පවිට්ඨො. මනොගණො ච නාම –

මනො වචො වයො තෙජො,
තපො චෙතො තමො යසො;
අයො පයො සිරො ඡන්දො,
සරො උරො රහො අහො –

ඉමෙ සොළස.

ඉදානි යථාචුත්තස්ස පාකට්ඨකරණත්ථං මනසද්දාදීනං නාමිකපදමාලං කථයාම –

මනො, මනා. මනං, මනො, මනෙ. මනසා, මනෙන, මනෙහි, මනෙහි. මනසො, මනස්ස,
මනානං. මනා, මනස්මා, මනම්හා, මනෙහි, මනෙහි. මනසො, මනස්ස, මනානං. මනසි, මනෙ,
මනස්මි, මනම්හි, මනෙසු. හො මන, හවත්තො මනා.

අථ වා “හො මනා” ඉති ඛණුවචනම්පි ඤෙය්‍යං. එවං වචො, වචා. වචං, වචො, වචෙ.
වචසාතිආදිනා නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බං. අභසද්දස්ස පන භූමිමෙකචචනට්ඨානෙ අභසි, අහෙ,
අභස්මි, අභම්හි, අහු, අහනිති යොජෙතබ්බං.

ඉදානි රූපන්තරවිසෙසදස්සනත්ථං නපුංසකලිඛිගස්ස මනසද්දස්සපි නාමිකපදමාලං වදාම,
අට්ඨානෙ අයං කථිතානි න වොදෙතබ්බං.

මනං, මනානි, මනා. මනං, මනානි, මනෙ. මනෙන, මනෙහි, මනෙහි. මනස්ස, මනසො, මනානං.
මනා, මනස්මා, මනම්හා, මනෙහි, මනෙහි. මනස්ස, මනසො, මනානං. මනෙ, මනස්මි, මනම්හි,
මනෙසු. හො මන, හවත්තො මනා. අථ වා “හො මනානි, හො මනා” එවම්පි ඛණුවචනං වෙදිතබ්බං.
එවමුත්තරත්‍රාපි නයො.

එත්ථ ව පුල්ලිඛිගස්ස මනසද්දස්ස පච්චත්තකරණසම්පදානසාම්භූමිමචචනානි මනො මනසා
මනසො මනසීති රූපානි යංපෙත්වා යානි සෙසානි, නපුංසකලිඛිගස්ස ව මනසද්දස්ස පච්චත්තචචනානි
“මනං මනානි” ති රූපානි ව, අට්ඨමියොපයොගචචනානං “මනං මනානි” ති රූපද්වයඤ්ච යංපෙත්වා
යානි සෙසානි, තානි සබ්බානි කමතො සමසමානි.

කෙච් ඔකාරන්තො මනොඉති සද්දො නපුංසකලිඛිගොති වදන්ති, තෙ වත්තබ්බං – යදි සො
නපුංසකලිඛිගො සියා, තස්සදිසෙහි වචො වයොතිආදිසද්දෙහිපි නපුංසකලිඛිගෙහෙව භවිතබ්බං, න
“තෙ නපුංසකලිඛිගා” ති ගරු වදන්ති, “පුල්ලිඛිගා” ඉච්චෙව වදන්ති. යස්මා ව පාළියං “කායො
අනිච්චො; මනො අනිච්චො” ති ව “කායො දුක්ඛො, මනො දුක්ඛො” ති ව “නිච්චො වා අනිච්චො
වාති අනිච්චො භන්තෙ” ති ව එවමාදයො පුල්ලිඛිගප්පයොගා ඛහවො දිට්ඨා. තෙන ඤායති
මනොසද්දො එකන්තෙන පුල්ලිඛිගොති. යදි පන නපුංසකලිඛිගොසියා, “අනිච්චො දුක්ඛො” ති
එවමාදීනි තංසමානාධිකරණානි අනෙකපදසතානිපි නපුංසකලිඛිගානෙව සිද්ධං. න හි තානි
නපුංසකලිඛිගානි, අථ ඛො අභිධෙය්‍යලිඛිගානුවත්තකානි වාච්චලිඛිගානි. එවං මනොසද්දස්ස
පුල්ලිඛිගතා පච්චෙතබ්බානි, සචෙ මනොසද්දො නපුංසකලිඛිගො න හොති, කථං “මනානි” ති
නපුංසකරූපං දිස්සති? සච්චං “මනානි” ති නපුංසකලිඛිගමෙව, තථාපි මනොගණෙ පමුඛහාවෙන
ගහිතස්සොකාරන්තස්ස මනසද්දස්ස රූපං න හොති. අථ කිඤ්චරහීති වෙ? චිත්තසද්දෙන
සමානලිඛිගස්ස සමානසුනිත්තෙපි මනොගණෙ අපරියාපන්තස්ස නිග්ගහිතන්තස්සෙව මනසද්දස්ස
රූපං. මනසද්දො හි පුත්තපුංසකවසෙන ද්විධා හිජ්ජති “මනො මනං” ඉති යථා

“අප්පචොඅප්පච”නිති. “මනො වෙ නප්පදුස්සති. සන්තං තස්ස මනං හොති”ති හි පාළි. යදි ච සො මනොසද්දො නපුංසකලිඛිගො න හොති.

“ගරු චෙතියපබ්බතචත්තනියා,
පමදා පමදා පමදා විමදං;
සමණං සුනිසම්ම අකා හසිතං,
පතිතං අසුභෙසු මුනිස්ස මනො”ති

එත්ථ මනොසද්දෙන සමානාධිකරණො “පතිත”නිති සද්දො නපුංසකලිඛිගොවෙන කස්මා සන්තිහිතො. යස්මා ච සමානාධිකරණපදං නපුංසකලිඛිගොවෙන සන්තිහිතං, තස්මා සද්දන්තරසන්තිධානවසෙන මනොසද්දො නපුංසකලිඛිගොති ඥායතීති? තත්ත, සමානාධිකරණපදස්ස සබ්බත්ථ ලිඛිගවිසෙසාපොතනතො. යදි හි සමානාධිකරණපදං සබ්බත්ථ ලිඛිගවිසෙසං ජොතෙය්‍ය, “චත්තාරො ඉන්ද්‍රියානි”ති එත්ථාපි “චත්තාරො”ති පදං ඉන්ද්‍රියසද්දස්ස පුල්ලිඛිගත්තං කරෙය්‍ය, න ච කාතුං සක්කොති. ඉන්ද්‍රියසද්දො හි එකන්තෙන නපුංසකලිඛිගො. යදි තුම්හෙ “පතිත”නිති සමානාධිකරණපදං නිස්සාය මනොසද්දස්ස නපුංසකලිඛිගත්තම්චිජථ, “චත්තාරො ඉන්ද්‍රියානි”ති එත්ථාපි “චත්තාරො”ති සමානාධිකරණපදං නිස්සාය ඉන්ද්‍රියසද්දස්ස පුල්ලිඛිගත්තං ඉච්ඡාති. න මයං හො ඉන්ද්‍රියසද්දස්ස පුල්ලිඛිගත්තං ඉච්ඡාම, අථ ඛො නපුංසකලිඛිගත්තංයෙව ඉච්ඡාම, “චත්තාරො”ති පදං ලිඛිගවිපල්ලාසවසෙන ධීතත්තා “චත්තාරි”ති ගණ්හාම, තස්මා “චත්තාරි ඉන්ද්‍රියානි”ති අත්ථං ධාරෙමාති. යදි එවං “පතිතං අසුභෙසු මුනිස්ස මනො”ති එත්ථාපි “පතිත”නිති පදං ලිඛිගවිපල්ලාසවසෙන ධීතත්ති මත්ත්වා “පතිතො”ති අත්ථං ධාරෙමාති. න ධාරෙම එත්ථ ලිඛිගවිපල්ලාසස්ස අතිච්ඡිතබ්බතො. යදි හි මනොසද්දො පුල්ලිඛිගො සියා, තංසමානාධිකරණපදං “පතිතො”ති චත්තබ්බං සියා. කිමාවරියො එවං චත්තුං න ජානි, ජානමානො එව සො “පතිතො”ති නාවොච, “පතිත”නිති පනාවොච, තෙන ඥායති “මනොසද්දො නපුංසකලිඛිගො”ති. මා තුම්හෙ එවං වදෙථ, සමානාධිකරණපදං නාම කත්ථවි පධානලිඛිගමනුවත්තති, කත්ථවි නානුවත්තති, තස්මා න තං ලිඛිගවිසෙසපොතෙන එකන්තතො පමාණං. “මාතුගාමො, ඔරොධො, ආවුසො විසාබ, එහි විසාබෙ, චිත්තානි අවිධීනි”ති එවමාදිරූපවිසෙසොයෙව පමාණං. යදි සමානාධිකරණපදෙයෙව ලිඛිගවිසෙසො අධිගන්තබ්බො සියා, “චත්තාරො ව මහාභූතා”තිආදීසු ලිඛිගච්චත්ථානං න සියා. යස්මා එවමාදීසුපි යානෙසු ලිඛිගච්චත්ථානං හොතියෙව. කථං? “චත්තාරො”ති පුල්ලිඛිගං “මහාභූතා”ති නපුංසකත්ති, තස්මා “පතිතං අසුභෙසු මුනිස්ස මනො”ති එත්ථාපි “පතිත”නිති නපුංසකලිඛිගං “මනො”ති පුල්ලිඛිගත්ති ච්චත්ථානං භවතීති. ඉදං සුත්ථා තෙ තුණ්හි භවිස්සන්ති. තතො තෙසං තුණ්හිභූතානං ඉදං චත්තබ්බං – යස්මා මනොගණෙ පචත්තානං පදානං සමානාධිකරණපදානි කත්ථවි නපුංසකවසෙන යොජෙතබ්බානි, තස්මා මනොගණෙ පමුබස්ස මනොසද්දස්සපි සමානාධිකරණපදානි කත්ථවි නපුංසකවසෙන යොජිතාති. තථා හි පුබ්බාවරියා “සද්ධම්මතෙජ්චිහනං විලයං බණෙන, වෙනෙය්‍යසත්තභද්දෙසු තමො’පයාති. දුක්ඛං වචො එතස්මිත්ති දුබ්බවො. අවනතං සිරො යස්ස සොයං අවංසිරො, අප්පකං රාගාදි රජො යෙසං පඤ්ඤාමයෙ අක්ඛිමිති තෙ අප්පරජක්ඛං”තිආදිනා සද්දරචනං කුබ්බිංසු, න පන තෙහි වචො සිරො රජොසද්දාදිනං නපුංසකලිඛිගත්තං විභාවෙතුං ඊදිසි සද්දරචනා කතා, අථ ඛො සිරොමනොසද්දානං මනොගණෙ පචත්තානං පුල්ලිඛිගසද්දානං කත්ථවිපි ඊදිසානිපි ලිඛිගවිපල්ලාසවසෙන ධීතානි සමානාධිකරණපදානි හොන්තිති පරෙසං ජානාපනාධිප්පායවතියා අනුකම්පාය විරචිතා. එත්ථාපි තුම්හාකං මතෙන මනොසද්දස්ස නපුංසකලිඛිගත්තෙ සති වචො සිරො ඉච්චාදයොපි නපුංසකලිඛිගත්තමාප්ප්පන්ති නපුංසකලිඛිගවසෙන සමානාධිකරණපදානං නිද්දිට්ඨත්තා. කිං පනෙතෙසම්පි නපුංසකලිඛිගත්තං ඉච්ඡාති. අද්ධා තෙ ඉදම්පි සුත්ථා නිබ්බෙධෙතුමසක්කොන්තා තුණ්හි භවිස්සන්ති. කිඤ්චාපි තෙ අඤ්ඤං ගහෙතබ්බකාරණං අපස්සන්තා එවං වදෙය්‍යුං “යදි හො මනො සද්දො නපුංසකලිඛිගො න හොති, කස්මා වෙය්‍යාකරණා ‘මනොසද්දො නපුංසකලිඛිගො’ති වදන්ති”ති? තෙ චත්තබ්බං – යදි තුම්හෙ වෙය්‍යාකරණමතං ගහෙත්වා මනොසද්දස්ස නපුංසකලිඛිගත්තං රොචෙථ, නනු භගවායෙව ලොකෙ අසදිසො මහාවෙය්‍යාකරණො මහාපුරිසො විසාරදො පරප්පවාදමද්දනො. භගවත්තඤ්ඤි පදකා වෙය්‍යාකරණා අම්බට්ඨමාණවපොක්ඛරසානිසොණදණ්ඩාදයො ව බ්‍රාහ්මණා සච්චකනිගණ්ඨාදයො ව පරිබ්බාජකා වාදෙන න සම්පාපුණ්ණු, අඤ්ඤදත්ථු භගවායෙව

මත්තවාරණගණමජ්ඣේ කෙසරසීහො විය අසම්භිතො නෙසං නෙසං වාදං මද්දෙසී, මහත්තෙ ව නෙ අත්ථෙ පතිට්ඨාපෙසී, එවංවිධෙන භගවතා වොහාරකුසලෙන යස්මා “කායො අනිච්චො” ති ව “කායො දුක්ඛො, මනො අනිච්චො, මනො දුක්ඛො” ති ව එවමාදිනා චුත්තා මනොසද්දස්ස පුල්ලිඬිගොවසුවනිකා බහු පාළියො දිස්සන්ති, තස්මා මනොසද්දො පුල්ලිඬිගොයෙවති සාරතො පච්චෙතබ්බොති. එවං චුත්තා තෙ නිරුත්තරා අප්පට්භානා මඬිකුභුතා පත්තක්ඛන්ධා අධොමුඛා පජ්ඣායිස්සන්ති.

ඉදානි සරසද්දාදිනං නාමිකපදමාලා විසෙසතො වුවුවතෙ —

සරො, සරා. සරං, සරෙ. සරෙන, සරෙහි, සරෙහි. සරස්ස, සරානං. සරා, සරස්මා, සරම්භා, සරෙහි, සරෙහි. සරස්ස, සරානං. සරෙ, සරස්මිං, සරම්භි, සරෙසු. හො සර, භවන්තො සරා.

අයං පූරිසනයෙ සබ්බථා පට්ටියස්ස උසුසද්දසරවනඅකාරාදිසරවාචකස්ස සරසද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

අයං පන පූරිසනයෙ එකදෙසෙන පට්ටියස්ස මනොගණපක්ඛිකස්ස රහදවාචකස්ස සරසද්දස්ස නාමිකපදමාලා —

සරො, සරා. සරං, සරො, සරෙ. සරසා, සරෙන, සරෙහි, සරෙහි. සරසො, සරස්ස, සරානං. සරා, සරස්මා, සරම්භා, සරෙහි, සරෙහි. සරසො, සරස්ස, සරානං. සරසී, සරෙ, සරස්මිං, සරම්භි, සරෙසු. හො සර, භවන්තො සරා, හො සරා ඉති වා.

වයො, වයා. වයං, වයෙ. වයෙන, වයෙහි, වයෙහිති පූරිසනයෙන ඤෙ යොයා. අයං පූරිසනයෙ සබ්බථා පට්ටියස්ස පරිභානිවාචකස්ස වයසද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

අයං පන පූරිසනයෙ එකදෙසෙන පට්ටියස්ස මනොගණපක්ඛිකස්ස ආයුකොට්ඨාසවාචකස්ස වයසද්දස්ස නාමිකපදමාලා — වයො, වයා. වයං, වයො, වයෙ. වයසා, වයෙන, වයෙහි, වයෙහිති මනනයෙන ඤෙයොයා. තස්ස චෙතො පට්ඨසොසී, අරඤ්ඤෙ ලුද්දගොවරො. චෙතා හනිංසු චෙදබ්බං.

චෙතො, චෙතා. චෙතං, චෙතෙ. චෙතෙන, චෙතෙහි, චෙතෙහිති පූරිසනයෙන ඤෙයොයා. අයං පූරිසනයෙ සබ්බථා පට්ටියස්ස පණ්ණත්තිවාචකස්ස චෙතසද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

අයං පන පූරිසනයෙ එකදෙසෙන පට්ටියස්ස චිත්තවාචකස්ස චෙතසද්දස්ස නාමිකපදමාලා — චෙතො, චෙතා. චෙතං, චෙතො, චෙතෙ. චෙතසා, චෙතෙන, චෙතෙහි, චෙතෙහිති මනනයෙන ඤෙයොයා. යසො කුලපුත්තො, යසං කුලපුත්තං, යසෙන කුලපුත්තෙනාති එකච්චනවසෙන පූරිසනයෙන යොජෙතබ්බා, එකච්චනපුට්ඨච්චනවසෙන වා. එවං කානිචි ඔකාරන්තපදානි පූරිසනයෙ සබ්බථා පට්ටියානි ව භොන්ති, එකදෙසෙන පට්ටියානි වානි ඉමිනා නයෙන සබ්බපදානි පඤ්ඤාවක්ඛුනා උපපරික්ඛිත්වා විසෙසො චෙදිතබ්බො. අවිසෙසඤ්ඤුනො හි එවමාදිච්චාගං අජානන්තා යං වා තං වා බ්‍යඤ්ජනං රොපෙන්තා යථාධිජ්ජෙතං අත්ථං විරාධෙන්ති, තස්මා යො එත්ථ අමිහෙහි පකාසිතො විභාගො, සො සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි සක්කච්චමුග්ගහෙතබ්බො. කතමානි කානිචි ඔකාරන්තපදානි පූරිසනයෙ එකදෙසෙන පට්ටියානි ව එකදෙසෙන න පට්ටියානි ව? මනො වචො තෙජොසද්දාදයො චෙව අයාසද්දො ව, තත්‍ර මනසද්දාදිනං නාමිකපදමාලා හෙට්ඨා විභාවිතා.

අයාසද්දස්ස පන නාමිකපදමාලායං “අයොයා, අයායා. අයායං, අයොය” ති පූරිසනයෙන චත්ථා ආලපනට්ඨානෙ “හො අයාය, හො අයොයා” ති ද්වෙ එකච්චනානි, “භවන්තො අයායා, භවන්තො අයොයා” ති ද්වෙ බහුවචනානි ව චත්තබ්බානි. එත්ථ අයොයා ඉති සද්දො පච්චත්තච්චනභාවෙ එකච්චනං, ආලපනච්චනභාවෙ එකච්චනඤ්ඤෙව බහුවචනඤ්ඤෙව. තත්‍රිමෙ පයොගා “අයොයා කිර සාගතො අමිබතිත්ථිකෙන නාගෙන සඬගාමෙසී, පිචතු භන්තෙ අයොයා සාගතො කාපොතිකං

පසන්න”න්ති එවමාදිති අයොසද්දස්ස පච්චත්තෙකවචනප්පයොගානි, “අථ ඛො සා ඉත්ථී තං පුරිසං එතදවොච ‘නායොසා සො භික්ඛු මං නිප්පාටෙසි, අපිච අභමෙව තෙන භික්ඛුනා ගච්ඡාමි, අකාරකො සො භික්ඛු, ගච්ඡ ඛමාපෙහී’ති” එවමාදිති අයොසද්දස්ස ආලපනෙකවචනප්පයොගානි, “එථ”යො රාජවසනිං, නිසීදිත්වා සුඤ්ඤාං මෙ. එථ මයං අයොසා සමණෙසු සත්ත්වයෙසු පබ්බතීස්සාමා”ති එවමාදිති අයොසද්දස්ස ආලපනබහුවචනප්පයොගානි. භවති චත්‍ර –

අයොසා ඉති අයං සද්දො, පච්චත්තෙකවචනො භවෙ;
ආලපනෙ බහුවචනො, භවෙ එකවචනොපි ච –

එවං කානිචි ඔකාරන්තපදානි පුරිසනයෙ එකදෙසෙන පට්ටියානි ච භොන්ති එකදෙසෙන න පට්ටියානි ච.

කතමානි කානිචි ඔකාරන්තපදානි පුරිසනයෙ සබ්බථා අප්පට්ටියානි? ගොසද්දොයෙව.
ගොසද්දස්ස හි අයං නාමිකපදමාලා –

ගො, ගාවො, ගවො. ගාචුං, ගාවං, ගවං, ගාවො, ගවො. ගාවෙන, ගවෙන, ගොහි, ගොහි. ගාවස්ස, ගවස්ස, ගවං, ගුන්තං, ගොතං. ගාවා, ගාවස්මා, ගාවම්හා, ගවා, ගවස්මා, ගවම්හා, ගොහි, ගොහි. ගාවස්ස, ගවස්ස, ගවං, ගුන්තං, ගොතං. ගාවෙ, ගාවස්මිං, ගාවම්හි, ගවෙ, ගවස්මිං, ගවම්හි, ගාවෙසු, ගවෙසු, ගොසු. භො ගො, භවත්තො ගාවො, ගවො. අයං පුරිසනයෙ සබ්බථා අප්පට්ටියස්ස ගොසද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

නත්‍ර ච භො ගොසද්දො අත්තනා සම්භූතගොණසද්දමාලාවසෙන පුරිසනයෙ එකදෙසෙන පට්ටියො වෙච එකදෙසෙන න පට්ටියො වානි? සච්චං. ගොණසද්දො ගොසද්දවසෙන සම්භූතොපි “චන්තිච්ඡානුපුබ්බිකා සද්දපට්ඨත්ති”ති වචනතො ගොසද්දතො විසුං අම්භෙහි ගහෙත්වා පුරිසනයෙ පක්ඛිත්තො. තස්ස හි විසුං ගහණෙ යුත්ති දිස්සති ස්වාදීප්ප එකාකාරොතෙව තිට්ඨනතො, තස්මා ගොසද්දතො සම්භූතමපි ගොණසද්දං අනපෙක්ඛිත්වා සුද්ධං ගොසද්දමෙව ගහෙත්වා පුරිසනයෙ සබ්බථා ගොසද්දස්ස අප්පට්ටියතා වුත්තා.

නත්‍ර ච භො පච්චත්තවචනභූතො ගොඉති සද්දො පුරිසොති සද්දෙන සදිස්සත්තා පුරිසනයෙ එකදෙසෙන පට්ටියොති? තත්ත, ගොසද්දො හි නිච්චමොකාරන්තො, න පුරිසසද්දාදයො විය පඨමං අකාරන්තභාවෙ යත්වා පච්ඡා පටිලද්ධොකාරන්තට්ටියො. තෙනෙව හි පච්චත්තවචනට්ටියානෙපි ආලපනවචනට්ටියානෙපි ගොඉව්වෙව තිට්ඨති. යදි පච්චත්තවචනත්තං පට්චිච ගොසද්දස්ස පුරිසනයෙ එකදෙසෙන පට්ටියතා ඉච්ඡිතබ්බො, “කානිචි ඔකාරන්තපදානි”ති එවං වුත්තා ඔකාරන්තකථා කමත්ථං දිපෙය්‍ය, නිප්ප්ලාව සා කථා සියා, තස්මා අම්භෙහි යථාවුත්තො නයොයෙව ආයස්මන්තෙහි මනසි කාතබ්බො. එවං ගොසද්දස්ස පුරිසනයෙ සබ්බථා අප්පට්ටියතා දට්ඨබ්බා.

කෙවෙත්ථ එවං පුච්ඡෙය්‍යුං “ගොසද්දස්ස තාව ‘ගො, ගාවො, ගවො. ගාචුං, ගාවං, ගවං’ ඉච්චාදිනා නයෙන පුරිසනයෙ සබ්බථා අප්පට්ටියතා අම්භෙහි ඤාතා, ජරග්ගව පුඬ්ගවාදිසද්දා පන කුත්‍ර නයෙ පට්ටියා”ති? තෙසං එවං ඛ්‍යාකාතබ්බං “ජරග්ගව පුඬ්ගවාදිසද්දා සබ්බථාපි පුරිසනයෙ පට්ටියා”ති. තථා හි තෙසං ගොසද්දතො අයං විසෙසො, ජරන්තො ච සො ගො වානි ජරග්ගවො. එත්ථ නකාරලොපො තකාරස්ස ච ගකාරත්තං භවති සමාසපදත්තා, සමාසෙ ව සිම්භි පරෙ ගොසද්දස්සොකාරස්ස අවාදෙසො ලබ්භති, තස්මා පාළියං “විසාණෙන ජරග්ගවො”ති එකවචනරූපං දිස්සති. තථා හි අඤ්ඤත්ථ අනුපපදත්තා ගවොඉති බහුවචනපදංයෙව දිස්සති. ඉධ පන සොපපදත්තා සමාසපදභාවමාගම්ම “ජරග්ගවො”ති එකවචනපදංයෙව දිස්සති. තථා හි ජරග්ගවොති එත්ථ ජරන්තා ච තෙ ගවො වානි එවං බහුවචනවසෙන නිබ්බවතීයතා න ලබ්භති ලොකසඬ්ඛකෙතවසෙන එකස්මිං අත්ථෙව නිරුළුත්තානි. “ජරග්ගවො, ජරග්ගවා. ජරග්ගවං, ජරග්ගවෙ. ජරග්ගවෙනා”ති පුරිසනයෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. එස නයො පුඬ්ගවො සත්ත්වපුඬ්ගවොතිආදියුපි.

තනු පුඩගවොති ගුන්තං යුථපති නිසභසඛිධානො උසභො. යො පාළියං “මුහුත්තජානොව යථා ගවංපති, සමෙහි පාදෙහි ඵ්ඨි වසුන්ධර”න්ති ච “ගවඤ්චෙ තරමානානං, උජුං ගච්ඡති පුඩගවො”ති ච ආගතො. ඊදිසෙසු පන යානෙසු කෙච්චි “පුමා ච සො ගො වාති පුඩගවො”ති වචනත්ථං භණන්ති. මයං පන පධානෙ නිරුළ්භො අයං සද්දොති වචනත්ථං න භණාම. න හි පුඩකොකිලොතිආදිසද්දානං කොකිලාදිනං පුම්භාවජ්ජකාසනමත්තෙ සමත්ථතා විය ඉමස්ස පුම්භාවජ්ජකාසනමත්තෙ සමත්ථතා සම්භවති, අථ ඛො පධානභාවජ්ජකාසනෙ ච සමත්ථතා සම්භවති. තෙන “සකාපුඩගවො”තිආදිසු නිසභසඛිධානො පුඩගවො වියාති පුඩගවො, සකායානං, සකොසු වා පුඩගවො සකාපුඩගවොතිආදිනා සමාසපදත්ථො ගහෙතබ්බො. අථ වා උත්තරපදත්තෙ යිතානං සිභබ්බස්සනාගාදිසද්දානං සෙට්ඨවාචකත්තා “සකාපුඩගවො”තිආදිනං “සකාසෙට්ඨො”තිආදිනා අත්ථො ගහෙතබ්බො. ඉති සබ්බථාපි පුරිසනයෙ පවත්තනතො ජරග්ගව පුඩගවාදිසද්දානං ගොසද්දස්ස පදමාලතො විසදිසපදමාලතා වචත්ථපෙතබ්බො. ගොසද්දස්ස පන පුරිසනයෙ සබ්බථා අප්පට්ඨිතා ච වචත්ථපෙතබ්බො.

ආපසද්දෙ ආවරියානං ලිඛිගවචනවසෙන මතිහෙදො විජ්ජති, තස්මා තංමතෙන තස්ස පුරිසනයෙ සබ්බථා අප්පට්ඨිතා භවති. “අඬගුත්තරාපෙසු”ති පාළියා අට්ඨකථායං “මහියා පන නදියා උත්තරෙත ආපො”ති චුත්තං, ටීකායං පන තං උල්ලිඛිතිචා “මහියා නදියා ආපො තස්ස ජනපදස්ස උත්තරෙත භොන්ති, තාසං අවිදුරත්තා සො ජනපදො උත්තරාපො”ති චුත්තං. එවං ආපසද්දස්ස එකත්තෙන ඉත්ථිලිඛිතා බහුවචනතා ච ආවරියෙහි ඉවජ්ජා, තෙසං මතෙ ආපොඉති ඉත්ථිලිඛිගෙ පඨමාබහුවචනරූපෙ භොන්තෙ දුතියාතනියාපඤ්චමීසත්තමීනං බහුවචනරූපානි කිදිසානි සියුං. තථා හි “පුරිසෙ, පුරිසෙහි පුරිසෙහි පුරිසෙසු”ති රූපවතො පුල්ලිඛිගස්ස විය ඔකාරන්තිත්ථිලිඛිගස්ස එකාරඑහි කාරාදියුත්තානි රූපානි කත්ථවිසි න දිස්සන්ති. අතො තෙසං මතෙ පදමාලානායො අතිව දුක්කරො.

ආපසද්දස්ස ගරවො, සද්දසත්ථනයං පති;
බහුවචනකඤ්චිත්ථි-ලිඛිගභාවඤ්ච අබුචුං.

ඉච්චාපසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගබහුවචනත්තතා වෙය්‍යාකරණානං මතං නිස්සාය අනුමතාති වෙදිතබ්බො. අට්ඨසාලිනියං පන ආපො ඉති සද්දස්ස නපුංසකලිඛිගෙකවචනවසෙන චුත්තො පයොගො දිට්ඨො “මමත්තං පන ආපො අධිමත්තපථවිගතිකං ජාත”න්ති. ජාතකපාළියං තු තස්සෙකවචනත්තතා දිට්ඨා. තථා හි “සුචිං සුගන්ධං සලිලං, ආපො තත්ථාභිසන්දති”ති. ඉමස්මිං පදෙසෙ ආපො ඉති සද්දො එකවචනට්ඨානෙ යිතො දිට්ඨො. කෙචෙත්ථ වදෙය්‍යං “ආපොති සඛිං ගතං සලිලං සුචිං සුගන්ධං හුත්වා තත්ථ අභිසන්දති සලිලංසද්දවසෙන එකවචනජ්ජයොගො කතො, න නාමසද්දවසෙන. ආපසද්දො හි එකත්තෙතිත්ථිලිඛිගො වෙච බහුවචනත්තො ච. තථා හි ‘ආපො තත්ථාභිසන්දන්ති’ති බහුවචනවසෙන තජ්ජයොගො වත්තබ්බොපි ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං වචනවිපල්ලාසවසෙන නිද්දිට්ඨො”ති. තන්ත, “ආපො තත්ථාභිසන්දරො”ති වත්තුං සක්කුණෙය්‍යත්තා “තානි අප්ප පදිස්සරො”ති බහුවචනජ්ජයොගා විය. යස්මා එවං න චුත්තං, යස්මා ච පන පාළියං “ආපො ලබ්භති, තෙජො ලබ්භති, වායො ලබ්භති”ති එකවචනජ්ජයොගො දිස්සති, තස්මා “ආපො”ති සද්දස්ස එකවචනත්තතා පච්චක්ඛතො දිට්ඨාති.

අථාපි වෙ වදෙය්‍යං – නනු පාළියංයෙව තස්ස බහුවචනත්තතා පච්චක්ඛතො දිට්ඨා “ආපො ච දෙවා පථවී ච, තෙජො වායො තදාගමු”න්ති? තම්පි න. එත්ථ හි “දෙවා”ති සද්දං අපෙක්ඛිත්ථා “ආගමු”න්ති බහුවචනජ්ජයොගො කතො, න “ආපො”ති සද්දං. යදි “ආපො”ති සද්දං සන්ධාය බහුවචනජ්ජයොගො කතො සියා, “පථවී”ති “තෙජො”ති “වායො”ති ච සද්දමිසි සන්ධාය බහුවචනජ්ජයොගො කතො සියා. එවං සන්තෙ පථවී තෙජො වායොසද්දාපි බහුවචනකභාවමාපජ්ජෙය්‍යං, න පන ආපජ්ජන්ති. න හෙතෙ බහුවචනකා, අථ ඛො එකවචනකා එව. රුළ්භිවසෙන තෙ පවත්තා පකතිආපාදිසු අත්ථෙසු අප්පවත්තනතො. තථා හි ආපොකසිණාදිසු පරිකම්මං කත්ථා නිබ්බත්තා දෙවා ආරම්මණවසෙන “ආපො”තිආදිනාමං ලභන්තිති. එවං චුත්තාපි තෙ එවං වදෙය්‍යං “නනු ච භො ‘අඬගුත්තරාපෙසු’ති බහුවචනපාළි දිස්සති”ති? තෙ වත්තබ්බො – අසම්පට්ඨවතිණිණා තුම්භෙ, න හි තුම්භෙ සද්දප්පවත්තිං ජානාථ, “අඬගුත්තරාපෙසු”ති බහුවචනං

පන “කුරුසු අඩගෙසු අඩගානං මගධාන” න්ති ආදීති බහුවචනානි විය රුළුභිවසෙන එකස්සාපි ජනපදස්ස වුත්තං, න ආපසඤ්චානං අත්ථං සන්ධාය. “අඩගුත්තරාපෙසු” ති එත්ථ හි ආපසඤ්චානො අත්ථො උපසප්පනීභුතො, පුල්ලිඤ්චබහුවචනෙන පන වුත්තො ජනපදසඤ්චානො අත්ථොයෙව පධානො “ආගතසමණො සඤ්චාරාමො” ති එත්ථ සමණසඤ්චානං අත්ථං උපසප්පනකං කත්වා පචත්තස්ස ආගතසමණසද්දස්ස සඤ්චාරාමසඤ්චානො අත්ථො විය, තස්මා ආපසඤ්චානං අත්ථං ගහෙත්වා යො අඩගුත්තරාපො නාම ජනපදො, තස්මිං අඩගුත්තරාපෙසු ජනපදෙති අත්ථො වෙදිතබ්බො. තථා හි “අඩගුත්තරාපෙසු විහරති ආපණං නාම අඩගානං නිගමො” ති පාළි දිස්සති. තත්ථ උත්තරෙන මහාමහියා නදියා ආපො යෙසං තෙ උත්තරාපා, අඩගා ව තෙ උත්තරාපා වාති අඩගුත්තරාපා, තෙසු අඩගුත්තරාපෙසු. එවං එකස්මිං ජනපදෙයෙව බහුවචනං න ආපසඤ්චානෙ අත්ථෙ, තෙන අවිධකථායං වුත්තං “තස්මිං අඩගුත්තරාපෙසු ජනපදෙ” ති. එවං වුත්තා තෙ නිරුත්තරා භවිස්සන්ති.

තථාපි යෙ එවං වදන්ති “ආපසද්දො ඉත්ථිලිඤ්චගො වෙව බහුවචනකොවා” ති. තෙ පුච්ඡිතබ්බො “කිං පටිච්ච තුම්හෙ ආයස්මන්තො ‘ආපසද්දො ඉත්ථිලිඤ්චගො වෙව බහුවචනකොවා’ ති වද්දා” ති? තෙ එවං පුට්ඨා එවං වදෙයුං – “අඩගායෙව සො ජනපදො, මහියා පන නදියා උත්තරෙන ආපො, තාසං අවිදුරත්තා උත්තරාපොති වුච්චති” ති ව “මහියා පන නදියා ආපො තස්ස ජනපදස්ස උත්තරෙන භොන්ති, තාසං අවිදුරත්තා සො ජනපදො උත්තරාපොති වුච්චති” ති ව එවං පුබ්බාවරියෙහි අභිසඤ්චානො සද්දරචනාවිසෙසො දිස්සති, තස්මා ඉත්ථිලිඤ්චගො වෙව බහුවචනකොවා” ති වදාමාති. සච්චං දිස්සති, සො පන සද්දසත්ථෙව වෙය්‍යාකරණානං මතං ගහෙත්වා අභිසඤ්චානො, සද්දසත්ථෙව නාම න සබ්බථා බුද්ධච්චනස්සොපකාරකං, එකදෙසෙන පන භොති, තස්මා කච්චායනප්පකරණෙ ඉච්ඡිතානිච්ඡිතසඤ්චානවිච්ඡිතං කාතුං “ජිනවචනසුත්තස්සෙති, ලිඤ්චගස්සෙති ජිප්පජ්ජනෙ” ති ලක්ඛණානි වුත්තාති.

යදි ව ආපසද්දො ඉත්ථිලිඤ්චබහුවචනකො, කථං ආපොති පදං සිජ්ඣති? ආපසද්දො පඨමායොච්චනං කත්වා තස්සොකාරාදෙසස්සෙති කත්වා ආපොති පදං සිජ්ඣති “ගාවො” ති පදම්චාති. විසමම්ඤං නිදස්සනං, “ගාවො” ති පදස්සෙති නිව්චොකාරන්තෙන ගොසද්දෙන සම්භුතං. තථා හි යොම්හි පරෙ ගොසද්දන්තස්සාවාදෙසං කත්වා තතො යොනමොකාරාදෙසං කත්වා “ගාවො” ති නිජ්ජප්පති, ආපසද්දෙ පන ද්වෙ ආදෙසා න සන්ති. බුද්ධච්චනස්සෙති පත්වා ආපසද්දො අකාරන්තතාපකතිකො ජාතො, න අස්සද්දාපකතිකොති.

එවං වුත්තාපි තෙ “ඉදමෙව සච්චං, නාස්සෙති” න්ති චෙතසි සන්තිධාය ආධානග්ගාහිදුප්පටිනිස්සග්ගිභාවෙ, “න වචනපච්චනිකසාතෙන සුච්ඡානං සුභාසිත” න්ති එවං වුත්තපච්චනිකසාතභාවෙ ව යත්වා එවං වදෙයුං “යථෙව ගාවොසද්දො, තථෙව ආපොසද්දො කිං ඉත්ථිලිඤ්චගො න භවිස්සති බහුවචනකොවා” ති? තතො තෙසං ඉමානි සුත්තපදානි දස්සෙතබ්බාති. සෙය්‍යාදිදං? “ආපං ආපතො සස්සජානාති, ආපං ආපතො සස්සස්සත්වා ආපං මස්සස්සති, ආපස්මිං මස්සස්සති, ආපං මෙති මස්සස්සති, ආපං අභිනන්දති” ති එවං සුත්තපදානි දස්සෙත්වා “ආපන්ති ඉදං කතරච්චන” න්ති පුච්ඡිතබ්බො. අද්ධා තෙ ආපසද්දස්ස බහුවචනන්තභාවමෙව ඉච්ඡමානා වක්ඛන්ති “දුතියාබහුවචන” න්ති. තෙ වත්තබ්බො “නනු යොවචනං න සුය්‍යති” ති? තෙ වදෙයුං “යොවචනං කතආමාදෙසත්තා න සුය්‍යති” ති. යං යං භොන්තො ඉච්ඡන්ති, තං තං මුඛාරුළුභං වදන්ති.

“ආපතො” ති ඉදං පන කිං භොන්තො වදන්ති? “ආපතො” ති ඉදම්පි “බහුවචනකං තොපච්චයන්ත” න්ති වදාම තොපච්චයස්ස එකත්ථෙ ව බච්ඡත්ථෙ ව පචත්තතතො. ඉති තුම්හෙ බහුවචනකත්තංයෙව ඉච්ඡමානා “ආපොසද්දො ව යොවචනන්තො” ති භණං, “ආපතො” ති ඉදම්පි “බහුවචනකං තොපච්චයන්ත” න්ති භණං, “ආපස්මිං මස්සස්සති” ති එත්ථ පන “ආපස්මිං” න්තිදං කතරච්චනන්තං කතරාදෙසෙන සම්භුතන්ති? අද්ධා තෙ එවං පුට්ඨා නිරුත්තරා භවිස්සන්ති. තථා යෙසං එවං භොති “ආපසද්දො ඉත්ථිලිඤ්චගො වෙව බහුවචනකොවා” ති, තෙ පුච්ඡිතබ්බො “යං ආවරියෙහි වෙය්‍යාකරණමතං ගහෙත්වා ‘යා ආපො’ ති ව ‘තාස’ න්ති ව වුත්තං, තත්ථ ‘කිං තාස’ න්ති වචනෙ ‘ආපාන’ න්ති පදං ආනෙත්වා අත්ථො වත්තබ්බො, උදාහු ආපස්සා” ති? “ආපාන” න්ති පදමානෙත්වා අත්ථො වත්තබ්බො” ති වෙ, එවස්සෙති සති “යා ආපා” ති වත්තබ්බො “යා කස්සස්සා

නිට්ඨන්ති” කි පදමිව. අප “ආපා” කි පදං නාම නත්ථි, “ආපො” කි පදංයෙව බහුවචනකන්ති වෙ, එවං සති “තාස” න්ති එත්ථාපි “ආපස්සා” කි පදං ආනෙත්වා අත්ථො වෙදිතබ්බො. කස්මාති වෙ? යස්මා “ආපො” කි පච්චත්තෙකචචනස්ස තුම්භාකං මනෙන බහුවචනත්තෙ සති “ආපස්සා” කි පදමිපි බහුවචනන්ති කත්වා තාසංසද්දෙන යොජෙත්වා වත්තුං යුත්තිනොති. එවං සති “ආපාන” න්ති පදස්ස අභාවෙනෙව භවිතබ්බං. යථා පන “පුරිසො, පුරිසා. පුරිසං, පුරිසෙ” කි ව, “ගො, ගාවො, ගවො. ගාවු” න්ති ව එකචනබහුවචනාති භවන්ති, එවං “ආපො, ආපා. ආපං, ආපෙ” කි එකචනබහුවචනෙහි භවිතබ්බං. එවස්ථ සති “ආපසද්දො බහුවචනකොයෙව හොති” කි න වත්තබ්බං.

යෙ එවං වදන්ති, තෙසං වචනං සදොසං දුප්පරිහරණියං මූලපරියායසුත්තෙ “ආපං මඤ්ඤති ආපස්මි” න්ති එකචනපාළිනං දස්සනතො, විසුද්ධිමග්ගාදිසු ව “විස්සන්දනභාවෙන තං තං යානං ආපොති අප්පොතිති ආපො” තිආදිකස්ස එකචනවසෙන චුත්තනිබ්බචනස්ස දස්සනතො. යථා පන පාළියං ඉත්ථිලිඛිගෙහි පරියාපන්නො ගොසද්දො “තා ගාවො තතො තතො දණ්ඨෙන ආකොටෙය්‍යා” කි ව “අන්තදා බලදා වෙතා” කි ව ආදිනා බව්භත්ථදීපකෙහි ඉත්ථිලිඛිගහුනෙහි සබ්බනාමිකපදෙහි ව අසබ්බනාමිකපදෙහි ව සමානාධිකරණභාවෙන චුත්තො දිස්සති, න තථා පාළියං බව්භත්ථදීපකෙහි ඉත්ථිලිඛිගහුනෙහි සබ්බනාමිකපදෙහි වා අසබ්බනාමිකපදෙහි වා සමානාධිකරණභාවෙන චුත්තො ආපසද්දො දිස්සති. යදි හි ආපසද්දො ඉත්ථිලිඛිගො සියා, කඤ්ඤසද්දතො ආපච්චයො විය ආපසද්දතො ආපච්චයො වා සියා, නදසද්දතො විය ව ඊපච්චයො වා සියා, උභයමිපි නත්ථි, උභයාභාවතො ඉත්ථිලිඛිගෙ චුත්තං සබ්බමිපි විධානං තත්ථ න ලබ්භති, තෙන ඤායති “ආපසද්දො අනිත්ථිලිඛිගො” කි. නනු ව හො ගොසද්දතොපි ආපච්චයො නත්ථි, තදභාවතො ඉත්ථිලිඛිගෙ චුත්තවිධානං න ලබ්භති, එවං සන්තෙ කස්මා සොයෙව ඉත්ථිලිඛිගො හොති, න පනායං ආපසද්දොති?

එත්ථ චුච්චතෙ – ගොසද්දො න නියොගා ඉත්ථිලිඛිගො, අප්ථ බො පුල්ලිඛිගොව. ඉත්ථිලිඛිගභාවෙ පන තම්භා ආපච්චයෙ අහොන්තෙපි ඊපච්චයො විකප්පෙන හොති, අඤ්ඤමිපි ඉත්ථිලිඛිගෙ චුත්තවිධානං ලබ්භති. සො හි නිව්චමොකාරන්තතාපකතියං යත්වා “ගො, ගාවි” තිආදිනා අත්තතො ඉත්ථිලිඛිගරූපානං නිබ්බන්තිකාරණභුතො, තෙන සො ඉත්ථිලිඛිගො භවති. ආපසද්දෙ පන ඊපච්චයාදි න ලබ්භති. තෙන සො ඉත්ථිලිඛිගොති න වත්තබ්බො. යථා වා ගොසද්දස්ස අවිසදාකාරවොහාරතං පටිච්ච ඉත්ථිලිඛිගභාවො උපපජ්ජති, න තථා ආපසද්දස්ස. ආපසද්දස්ස හි අනාකුලරූපක්කමත්තා අවිසදාකාරවොහාරතා න දිස්සති, යාය එසො ඉත්ථිලිඛිගො සියා. එවං චුත්තා තෙ නිරුත්තරා භවිස්සන්ති.

තථා යෙසං එවං හොති “ආපසද්දො සබ්බදා ඉත්ථිලිඛිගො වෙව බහුවචනකො වා” කි, තෙ වත්තබ්බො – යථා ඉත්ථිලිඛිගහුතස්ස කඤ්ඤසද්දස්ස පයමං කඤ්ඤඉති රස්සවසෙන යපිතස්ස ආපච්චයතො පරං ස්මිංවචනං සරූපතො න තිට්ඨති, යංභාවෙන ව යාභාවෙන ව තිට්ඨති “කඤ්ඤායං, කඤ්ඤායා” කි, න තථා “ඉත්ථිලිඛිග” න්ති තුම්භෙහි ගතිතස්ස ආපොසද්දස්ස පයමං ආපඉති රස්සවසෙන යපිතස්ස පරං ස්මිංවචනං යංභාවෙන ව යාභාවෙන ව තිට්ඨති, අප්ථ බො සරූපතොයෙව තිට්ඨති “ආපස්මි. මඤ්ඤති” කි. යදි පන ආපසද්දො ඉත්ථිලිඛිගො සියා, ස්මිංවචනං සරූපතො න තිට්ඨෙය්‍යා. යස්මා ව ස්මිංවචනං සරූපතො තිට්ඨති, තස්මා ආපසද්දො න ඉත්ථිලිඛිගො. න හි චතුරාසිතිධම්මක්ඛන්ධසහස්සසඬ්භෙසු අනෙකකොටිසතසහස්සෙසු පාළිප්පදෙසෙසු එකස්මිමිපි පාළිප්පදෙසෙ පයමං අකාරන්තභාවෙන යපෙනබ්බානං ඉත්ථිලිඛිගසද්දානං පරතො ධීතං ස්මිංවචනං සරූපතො තිට්ඨති. එවං චුත්තා තෙ නිරුත්තරා භවිස්සන්ති.

කෙච්ච පනෙත්ථ එවං වදෙය්‍යං “ආපසද්දො නපුංසකලිඛිගො, තථා හි අට්ඨසාලිනියං ‘ඔමත්තං පන ආපො අධිමත්තපථවිගතිකං ජාත’ න්ති නපුංසකලිඛිගභාවෙන තංසමානාධිකරණපදානි නිද්දිට්ඨාති” කි? තත්ත, මනොගණෙ පචත්තෙහි තම වච සිරසද්දාදිහි විය ආපසද්දෙනපි සමානාධිකරණපදානං කත්ථවි නපුංසකලිඛිගභාවෙන නිද්දිසිතබ්බත්තා. පුබ්බාවරියානඤ්ඤි සද්දරචනාසු “සද්ධම්මතෙජ්විහතං විලයං බණෙන, වෙනෙය්‍යසත්තභද්දෙසු තමො පයාති” කි එත්ථ “තමො” තිපදෙන සමානාධිකරණං “විහත” න්ති නපුංසකලිඛිගං දිස්සති, තථා “දුක්ඛං වචො

එතස්මිං විපච්චනිකසාතෙ පුග්ගලෙති දුබ්බවො”ති එත්ථ “වචො”ති පදෙන සමානාධිකරණං “දුක්ඛ”න්ති නපුංසකලිඛිගං, “අවනතං සිරො යස්ස සො අවනතසිරො”ති එත්ථ “සිරො”ති පදෙන සමානාධිකරණං “අවනත”න්ති නපුංසකලිඛිගං, “අප්පං රාගාදිරජො යෙසං පඤ්ඤාමයෙ අක්ඛම්භි තෙ අප්පරජක්ඛා”ති එත්ථ “රජො”ති පදෙන සමානාධිකරණං “අප්ප”න්ති නපුංසකලිඛිගං දිස්සති. න තෙ ආවරියා තෙහි සමානාධිකරණපදෙහි තමවචසිරසද්දාදීනං නපුංසකලිඛිගත්තවිඤ්ඤාපනත්ථං තථාච්චං සද්දරවනං කුබ්බිංසු, අථ ඛො “සොහනං මනො තස්සාති සුමනො”ති එත්ථ විය මනොගණෙ පවත්තපුල්ලිඛිගානං පයොගෙ නපුංසකලිඛිගභාවෙනපි සමානාධිකරණපදානි කත්ථවි භොත්තිති දස්සනත්ථං කුබ්බිංසු. යථා ච “විහත”න්තිආදිකා සද්දරවනා තමවචසිරසද්දාදීනං නපුංසකලිඛිගත්තවිඤ්ඤාපනත්ථං න කතා, තථා “ඔමත්ත”න්ති ච “අධිමත්තපථවිගතිකං ජාත”න්ති ච සද්දරවනාපි ආපසද්දස්ස නපුංසකලිඛිගත්තවිඤ්ඤාපනත්ථං න කතා. යස්මා පන මනොගණෙ පවත්තෙහි මනසද්දාදීහි එකදෙසෙන සමානගතිකත්තා ආපසද්දෙනපි නපුංසකලිඛිගස්ස සමානාධිකරණතා යුජ්ජති, තස්මා අට්ඨසාලිනියං “ඔමත්තං පන ආපො අධිමත්තපථවිගතිකං ජාත”න්ති නපුංසකලිඛිගස්ස ආපසද්දෙන සමානාධිකරණතා කතා. තථාපි ආපසද්දො මනසද්දාදීහි එකදෙසෙන සමානගතිකො සමාසපදත්තෙ මජ්ඣිමනිකායෙ “ආපොකසිණං, ආපොගත”න්තිආදිප්පයොගස්ස දස්සනතො, තස්මා “ඔමත්ත”න්තිආදිවචනං ආපසද්දස්ස නපුංසකලිඛිගත්තවිඤ්ඤාපනත්ථං චුත්තන්ති න ගහෙතබ්බං, ලිඛිගවිපරියයවසෙන පන කත්ථවි ඵලම්පි සද්දගති භොතිති ඤාපනත්ථං චුත්තන්ති ගහෙතබ්බං. “ඔමත්තො”ති ච “අධිමත්තපථවිගතිකො ජාතො”ති ච ලිඛිගං පරිවත්තෙතබ්බං. යදි හි ආපසද්දො නපුංසකලිඛිගො සියා, සනිකාරානි”ස්ස පච්චත්තොපයොගරූපානි බුද්ධවචනාදීසු විජ්ජෙය්‍යං, න තාදිසානි සන්ති. කිඤ්චි භියොසා – ඔකාරන්තං නාම නපුංසකලිඛිගං කත්ථවිපි නත්ථි, නිග්ගහිතන්තඉකාරන්ත උකාරන්තවසෙන හි තිවිධානියෙව නපුංසකලිඛිගානි. තෙන ආපසද්දස්ස නපුංසකලිඛිගතා නුපපජ්ජති. ඵලං චුත්තා තෙ නිරුත්තරා භවිස්සන්ති. ඉච්චොකාරන්තවසෙන ගහිතස්ස ආපසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගතා ච නපුංසකලිඛිගතා ච එකන්තො නත්ථි, නිග්ගහිතන්තවසෙන පන ගහිතස්ස කත්ථවි නපුංසකලිඛිගතා සියා “හත්තෙ නාගසෙන සමුද්දො සමුද්දොති චුච්චති, කෙන කාරණෙන ආපං උදකං සමුද්දොති චුච්චති”ති පයොගදස්සනතො. එත්ථ පනෙකෙ වදෙය්‍යං “යදි භො ඔකාරන්තවසෙන ගහිතස්ස ආපසද්දස්ස ඉත්ථිනපුංසකලිඛිගවසෙන ද්විලිඛිගතා නත්ථි, ඔකාරන්තො ආපසද්දො කතරලිඛිගො”ති? පුල්ලිඛිගොති මයං වදාමාති.

යදි ච භො ආපසද්දො පුල්ලිඛිගො. යථා ආපසද්දස්ස පුල්ලිඛිගතා පඤ්ඤායෙය්‍යා, නිජ්ඣානක්ඛමතා ච භවෙය්‍යා, තථා සුත්තං ආහරථාති. “ආහරිස්සාමිසුත්තං, න නො සුත්තාහරණං භාරො අත්ථි”ති ඵලඤ්ච පන වත්ථා තෙසං ඉමානි සුත්තපදානි දස්සෙතබ්බානි. සෙය්‍යාථිදං? “ආපො උපලබ්භති? ආමන්තා. ආපස්ස කත්තා කාරොතා උපලබ්භති? න භෙවං වත්තබ්බෙ. අතීතො ආපො අත්ථිති? ආමන්තා. තෙන ආපෙන ආපකරණියං කරොතිති? න භෙවං වත්තබ්බෙ. ආපං මඤ්ඤති ආපස්මිං මඤ්ඤති”ති ඉමානි සුත්තපදානි.

එත්ථ ච “උපලබ්භති”තිආදිනා ආපසද්දස්ස එකවචනතා සිද්ධා, තාය සිද්ධාය බහුවචනතාපි සිද්ධායෙව. එකවචනතායෙව හි සද්දස්සත්ථෙ පටිසිද්ධා, න බහුවචනතා, තෙන “ආපෙන”ති ඉමිනා පන ආපසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගභාවවිගමො සිද්ධො ඉත්ථිලිඛිගෙ එනාදෙසාභාවතො. “ආපස්ස, ආපස්මි”න්ති ඉමිනාපි ඉත්ථිලිඛිගභාවවිගමොයෙව ඉත්ථිලිඛිගෙ සරූපතො නා ස්මා ස්මිං වචනානමභාවා. “අතීතො”ති ඉමිනා ඉත්ථිලිඛිගනපුංසකලිඛිගභාවවිගමො ඔකාරන්තනපුංසකලිඛිගස්ස අභාවතො, ඔකාරන්තස්ස ගුණනාමභූතස්ස ඉත්ථිලිඛිගස්ස ච අභාවතො.

අපිච බුද්ධවචනාදීසු “චිත්තානි, රූපානි”තිආදීනි විය සනිකාරානං රූපානං අදස්සනතො ඔකාරන්තභාවෙන ගහිතස්ස නපුංසකලිඛිගභාවවිගමො අතීච පාකට්ඨං. අපරම්පෙත්ථ වත්තබ්බං – “අතීතො ආපො අත්ථිති? ආමන්තා”ති එත්ථ “අතීතො”ති ඉමිනා ආපසද්දස්ස විසදාකාරවොහාරනාසුචකෙන ඔකාරන්තපදෙන තස්ස අවිසදාකාරවොහාරනාය ච උභයමුත්තාකාරවොහාරනාය ච අභාවො සිද්ධො. තස්ස ච අවිසදාකාරවොහාරනාය අභාවෙ සිද්ධෙ ඉත්ථිලිඛිගභාවො දුරතරො. උභයමුත්තාකාරවොහාරනාය ච අභාවෙ සිද්ධෙ නපුංසකලිඛිගභාවොපි දුරතරොයෙව. ඉති න කත්ථවිපි ඔකාරන්තභාවෙන ගහිතො ආපසද්දො ඉත්ථිලිඛිගො චා

නපුංසකලිඛිගො වා භවති. මිලින්දපඤ්ඤෙ පන නිග්ගහිතත්තවසෙන ආගතො නපුංසකලිඛිගොති වෙදිතබ්බො, න චෙත්ථ චත්තබ්බං “අතීතො”ති “තෙනා”ති ච ඉමානි ලිඛිගවිපල්ලාසවසෙන චුත්තානීති වාවචලිඛිගානමනුවත්තාපකස්ස අභිධෙයාලිඛිගභූතස්ස ආපසද්දස්ස “කඤ්ඤාය චිත්තානී”තිආදීනං විය ඉත්ථිනපුංසකලිඛිගරූපානං අභාවතො. අපිච චොභාරකුසලා තථාගතා තථාගතසාවකා ච, තෙහියෙව උත්තමපුරිසෙහි චොභාරකුසලෙහි “අතීතො ආපො”තිආදීනා චුත්තත්තාපි “අතීතො”ති “තෙනා”ති ච ඉමානි ලිඛිගවිපල්ලාසවසෙන චුත්තානීති න චිත්තෙතබ්බානි, තස්මා තංසමානාධිකරණො ඕකාරත්තභාවෙන ගහිතො ආපසද්දො එකචචනත්තො පුල්ලිඛිගො චෙව යථාපයොගං එකචචනබ්භුවචනකො වාති වෙදිතබ්බො “ආපො, ආපා. ආපං, ආපෙ”තිආදීනා යොජෙතබ්බත්තා. එවං චුත්තානි සුත්තපදානි සවිනිච්ඡයානි සුත්වා අද්ධා තෙ ආපසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගබ්භුවචනතාවාදිනො නිරුත්තරා භවිස්සන්ති.

එත්ථ කොචි වදෙයා – පාළියං පුල්ලිඛිගනයො එකචචනනයො ච කිං අට්ඨකථාටීකාවරියෙහි න දිට්ඨො, යෙ ආපසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගබ්භුවචනත්තං චණ්ණෙසුන්ති? නො න දිට්ඨො, දිට්ඨොයෙව සො නයො තෙහි. යස්මා පන තෙ න කෙවලං සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධචචනෙයෙව විසාරදා, අථ බො සකලෙපි සද්දසත්ථෙ විසාරදා, තස්මා සද්දසත්ථෙ අත්තනො පණ්ඩිතං පකාසෙතුං, “සද්දසත්ථෙ ච ඊදිසො නයො චුත්තො”ති විඤ්ඤාපෙතුඤ්ඤා සද්දසත්ථනයං ගභෙත්වා ආපසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගබ්භුවචනකත්තං චණ්ණෙසුන්ති නත්ථි තෙසං දොසො. තථා හි මූලපරියායසුත්තත්තට්ඨකථායං තෙහියෙව චුත්තං ආපසද්දස්ස පුල්ලිඛිගෙකචචනකත්තසුවනකං “ලක්ඛණසම්භාරාරම්මණසම්මුතිවසෙන චතුබ්බිධො ආපො, තෙසු”තිආදි, තස්මා නත්ථි තෙසං දොසො. පූජාරභා හි තෙ ආයස්මත්තො, නමොයෙව තෙසං කරොම, න තෙසං චචනං වොදනාභාජනං. යෙ පන උපුච්ඡවිචනීකවාදා දල්භමෙව ආපසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගබ්භුවචනත්තං මමායන්ති, තෙසංයෙව චචනං වොදනාභාජනං. යස්මා පන මයං පාළිනායානුසාරෙන අත්තද්වයවතො ආපසද්දස්ස පුල්ලිඛිගත්තං නපුංසකලිඛිගත්තඤ්ඤා විද්ධාම, තස්මා යො කොචි ඉදං වාදං මද්දිත්වා අඤ්ඤං වාදං පතිට්ඨාපෙතුං සක්ඛිස්සතීති නෙතං යානං විජ්ජති, ඉදඤ්ඤා පන යානං මහාගහනං දුජ්ජවිච්ඡිකුට්ඨෙයන, පරමසුබ්බමඤ්ඤා කතඤ්ඤාණසම්භාරෙහි පරමසුබ්බමඤ්ඤාණෙහි පණ්ඩිතෙහි වෙදනියත්තා. සබ්බමිදඤ්ඤා චචනං තෙසු තෙසු යානෙසු අත්ථබ්බාඤ්ජනපරිග්ගහණෙ සොතුනං පරමකොසල්ලජනනත්ථඤ්ඤා භාසනෙ ආදරං අකත්වා සද්දසත්ථමතෙන කාලං චිතීනාමෙත්තානං සාට්ලිකානං පමාදවිහාරනිසෙධනත්ථඤ්ඤා සාසනස්සාතිමහත්තභාවදීපනත්ථඤ්ඤා චුත්තං, න අත්තුක්කංසනපරවම්භනත්ථන්ති ඉමිස්සං නීතියං සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි යොගො කරණියො භගවතො සාසනස්ස විරට්ඨිතත්ථං.

යස්මා පන පාළිතො අට්ඨකථා බලවතී නාම නත්ථි, තස්මා පාළිනායානුරූපෙනෙව ආපසද්දස්ස නාමිකපදමාලං යොජෙස්සාම සොතුනමසම්මොභත්ථං, කිමෙත්ථ සද්දසත්ථනයො කරිස්සති. අත්‍රායං උදානපාළි “කිං කයිරා උදපානෙන, ආපා චෙ සබ්බදා සියු”න්ති.

ආපො, ආපා. ආපං, ආපෙ. ආපෙන, ආපෙහි, ආපෙහි. ආපස්ස, ආපානං. ආපා, ආපස්මා, ආපම්භා, ආපෙහි, ආපෙහි. ආපස්ස, ආපානං. ආපෙ, ආපස්මිං, ආපමිති, ආපෙසු. හො ආප, භවන්තො ආපා.

සබ්බනාමාදීහිපි යොජෙස්සාම – යො ආපො, යෙ ආපා. යං ආපං, යෙ ආපෙ. යෙන ආපෙන, සෙසං නෙයාං, සො ආපො, තෙ ආපා. අතීතො ආපො, අතීතා ආපා. සෙසං නෙයාං. ඉච්චෙවං –

පුරිසෙන සමා ආප-සද්දාදී සබ්බථා මතා;
න සබ්බථා භොසද්දො, පුරිසෙන සමො මතො.

මනාදී එකදෙසෙන, පුරිසෙන සමා මතා;
සරාදී එකදෙසෙන, සබ්බථා වා සමා මතා.

යෙ පනෙන්ථ සද්දා “මනොගණො” ති වුත්තා, කථං තෙසං මනොගණභාවො
සල්ලක්ඛෙනබ්බොති? වුච්චතෙ තෙසං මනොගණභාවසල්ලක්ඛණකාරණං –

මනොගණො මනොගණා-
දිකා චෙවා’මනොගණො;
ඉති සද්දා තිධා ඤෙය්‍යා,
මනොගණවිභාවනෙ.

යෙ තෙ නා ස ස්මිංවිසයෙ,
සා සො ස්‍යන්තා භවන්ති ව;
සමාසනද්ධිතන්ත්තෙ,
මජ්ඣොකාරා ව භොන්ති හි.

සොකාරන්තපයොගා ව, ක්‍රියායොගමිහි දිස්සරෙ;
එවංවිධා ව තෙ සද්දා, ඤෙය්‍යා “මනොගණො” ඉති.

අත්‍ර තස්සත්ථස්ස සාධකානි පයොගානි සාසනතො ව ලොකතො ව යථාභමාහරිත්වා
දස්සෙස්සාම – මනසා චෙ පසන්නෙන, භාසති වා කරොති වා. න මය්‍හං මනසො පියො. සාධුකං
මනසි කරොථ. මනොපුබ්බතියමා ධම්මා. මනොරමං, මනොධාතු, මනොමයෙන කායෙන, ඉද්ධියා
උපසඬ්ඛමි. යො චෙ “දස්ස”න්ති වත්ථාන, අදානෙ කුරුතෙ මනො. වචසා පරිචිතා. වචසො වචසි.

වචොරස්මිහි බොධෙසි, චෙනෙය්‍යකුමුදඤ්චිදං;
රාගො සාරාගරහිතො, විසුද්ධො බුද්ධචන්දිමා.

කස්සපස්ස වචො සුත්ථා, අලාතො එතදබ්‍රවි;
එස හිසො පසිදාමි, සුත්ථාන මුනිනො වචො.

සබ්බා ව මිත්තො ව මමාසි සිව්ක, සුසික්ඛිතො සාධු කරොති මෙ වචො. එකුනතිංසො වයසා
සුභද්ද. වයසො, වයසි, වයොවුද්ධො, වයොගුණා අනුපුබ්බං ජහන්ති. ජලන්තමිව තෙජසා. තෙජසො,
තෙජසි, තෙජොධාතුකුසලො. තෙජොකසිණං. තපසා උත්තමො, තපසො, තපසි, තපොධනො,
තපොජ්ඣවිජා. කස්මා භවං විජනමරඤ්ඤනිස්සිතො, තපො ඉධ කුබ්බසි බ්‍රහ්මපත්තියා. චෙතසා
අඤ්ඤාසි, එවං චෙතසො පරිචිතක්කො උදපාදි, එතමත්ථං චෙතසි සන්නිධාය,
චෙතොපරිචිතක්කමඤ්ඤාය. චෙතොපරියඤ්ඤාණං, චෙතො පරිචින්නද්ධි, සො පරසත්තානං
පරපුග්ගලානං චෙතසා චෙතො පරිච්ච ජානාති. තමසා, තමසො, තමසි, තමොනුදො, තමොහරො.
නවාහමෙතං යසසා දදාමි. යසසො, යසසි, යසො භොගසමප්පිතො. යසොලද්ධාබො පනස්මාකං
භොගා. යසොධරා දෙවි, යසො ලද්ධා න මජ්ජෙය්‍යා. අයසාව මලං සමුට්ඨිතං. අයසො, අයසි,
අයොපාකාරපරියන්තං, අයසා පටිකුජ්ජිතං. සෙය්‍යො අයොගුලො භුත්තො, අයොපත්තො,
අයොමයං, අයො කන්තතිති අයොකන්තො. සතෙන වා භුඤ්ජස්සු පයසා වා, සාධු බලු පයසො පානං
යඤ්ඤදත්තෙන, පයසි ඔජා, පයොධරා, පයොනිධි. සහස්සනෙත්තො සිරසා පටිග්ගති. සිරසො, සිරසි
අඤ්ජලිං කත්වා, වන්දිතබ්බං ඉසිද්ධජං. සිරොරුහා, සිරො ඡින්නද්ධි. යො කාමෙ පරිවජ්ජෙති,
සප්පස්සෙව පදාසිරො. සිරො තෙ වජ්ඣයිත්ථාන. සරසා, සරසො, තිණි උප්පලජානාති, තස්මිං සරසි
බ්‍රාහ්මණ. සරොරුහං. යං එතා උපසෙවන්ති, ඡන්දසාවා ධනෙනවා. සාවිත්ති ඡන්දසො මුඛං. ඡන්දසි,
ඡන්දොච්චිති, ඡන්දොහඬිගො, උරසා පත්‍රදහිස්සාමි, උරසො, උරසි ජායති, උරසිලොමො,
උරොමජ්ඣෙවිජ්ඣි. රහසා, රහසො, රහසි, රහොගතො නිසීදිත්ථා, එවං වින්තෙසහං තදා. අහසා,
අහසි. ජායන්ති තත්ථ පාරොහා, අහොරත්තානමච්චයෙති ඉමානි පයොගානි. එත්ථ ව “මනෙන,
මනස්ස, මනෙ, මනස්මිං, මනමිහි” තිආදිනි ව “මනආයතනං තමපරායනො අයපත්තො
ඡන්දහානි” තිආදිනි ව “න මනං අඤ්ඤාසි. යසං ලද්ධාන දුම්මෙධො. “සිරං ඡින්නද්ධි” තිආදිනි ව
රුපානි මනොගණභාවජ්ජකාසකානි න භොන්තිති න දස්සිතානි, න අලබ්භමානවසෙන, තස්මාත්‍ර ඉමා
ආදිතො පටිධාය මනොගණභාවවිභාවිනී ගාථායො භවන්ති –

“මනසා මනසො මනසි”,
ඉතිආදිවසා යිතා;
සා සො ස්‍යන්තා සද්දරුපා,
චුත්තා “මනොගණො” ඉති.

මනොධාතු වචොරස්මි,
වයොවුද්ධො තපොගුණො;
තෙජොධාතු තමොනාසො,
යසොහොගසමජ්ජිනො.

වෙනොපරිචිතක්කො ව, අයොපත්තො පයොධරා;
සිරොරුහා සරොරුහං, උරොමජ්ඣෙකො රහොගතො.

ජන්දොභඩ්ධො අහොරත්තං, මනොමය’මයොමයං;
එවංවිධො විසෙසො යො, ලක්ඛණන්තං මනොගණො.

“වචො සුත්වා, සිරො ඡින්දි, අයො කන්තති” ඉච්චපි;
උපයොගස්ස සංසිද්ධි, ලක්ඛණන්තං මනොගණො.

මනොගණො චුත්තනයො, ඉත්ථිලිඬ්ඨෙ න ලබ්භති;
සුත්තපුංසකලිඬ්ඨෙසු, ලබ්භතෙව යථාරහං.

ඉච්චෙවං සබ්බථාපි —

සා සො ස්‍යන්තානි රූපානි, සන්දිස්සන්ති මනොගණො;
මජ්ඣොකාරන්තරූපා ව, සොකාරන්තුපයොගතා.

ඉදං මනොගණලක්ඛණං. එවං මනොගණලක්ඛණං අනාකුලං නිග්ගමිං නිජ්ජටං සමුද්දිට්ඨං.

අථ මනොගණාදිලක්ඛණං කථයාම —

යෙ තෙ නා සස්මිංවිසයෙ,
සා සො ස්‍යන්තා යථාරහං;
සමාසතද්ධිතන්තත්තෙ,
මජ්ඣොකාරො න භොන්ති තු.

සොකාරන්තුපයොගා ව,
ක්‍රියායොගෙ න භොන්ති තෙ;
සද්දා එවංවිධා සබ්බෙ;
මනොගණාදිකා මතා.

සෙය්‍යාථිදං? “බිලං පදං මුඛ” මිච්චාදයො. තෙසං රූපානි භවන්ති — බිලසා, බිලසො, බිලසි,
බිලගතො, බිලං පාවිසි. පදසාව අගමාසි, තිණි පදවාරානි, මාකාසි මුඛසා පාපං, මුඛගතං භොජනං
ජඩ්ධාපෙති. සච්චෙන දන්තො දමසා උපෙතො. රසවරං රසමයං රසං පිච්චි. ඉදං
මනොගණාදිකලක්ඛණං.

අපරමපි භවති —

යෙ සමාසාදිභාවමිහි, මජ්ඣොකාරාව භොන්ති තු;

නා ස ස්මිංවිසයෙ සාසො-සාන්තා පන න හොන්තිහි.

සොකාරන්තුපයොගා ව,
ක්‍රියායොගෙ න හොන්ති තෙ;
සද්දා එවංවිධා වාපි,
මනොගණාදිකා මතා.

සෙය්‍යවිදං? “ආපො වායො සරදො” ඉච්චෙවමාදයො. තෙසං රූපානි භවන්ති – ආපොධාතු,
වායොධාතු, ආපොකසිණං, වායොකසිණං, ආපොමයං, වායොමයං, ජීව ත්වං සරදොසතං,
සරදකාලො. ආපෙන, ආපස්ස, ආපෙ, ආපස්මිං, ආපමිහි. වායෙන, වායස්ස, වායෙ, වායස්මිං, වායමිහි.
සරදෙන, සරදස්ස, සරදෙ, සරදස්මිං, සරදමිහි. ආපං ආපතො සඤ්ජානාති. වායං වායතො සඤ්ජානාති.
සරදං පත්ථෙති, සරදං රමණීයා නදී.

කෙච් පනෙත්ථ වදෙය්‍යුං “නනු සාසනෙ වායසද්දො විය වායුසද්දොපි මනොගණාදිසු
ඉච්ඡිතබ්බො”ති? එත්ථ වුච්චතෙ –

“වායු වායො”ති එතෙසු, පච්ඡිමොයෙව ඉච්ඡිතො;
මනොගණාදිසු නාදි, ආදිග්ගභවසෙනිධ.

“මනොධාතු වායොධාතු”, ඉච්චාදීනි පදානි හි;
අකාරන්තවසෙනෙව, මජ්ඣිමනිකායානි සිජ්ඣමරෙ.

වායුසද්දමිහි ගහිතෙ, ආදිග්ගභවසෙනිධ;
“වායොධාතු”ති ඔමජ්ඣං, රූපමෙව න හෙස්සති.

යථා හි ආයුසද්දස්ස, රූපං දිස්සති සාගමං;
“ආයුසා එකපුත්ත”න්ති, මනසාදිපදං විය.

න තථා වායුසද්දස්ස, රූපං දිස්සති සාගමං;
තස්මා මනොගණාදිමිහි, තස්සො’කාසො න විජ්ජති.

තථා හි “වායති ඉති, වායො” ඉති ගරු වද්දං;
“වායොධාතු”ති එතස්ස, පදස්සත්ථං තහිං තහිං.

යත්ථ පථවී ව ආපො ව, තෙජො වායො න ගාධති;
එත්ථ ආපාදිකං සද්ද-ත්තිකං මනොගණාදිකෙ.

ඉදම්පි මනොගණාදිකලක්ඛණං. එත්ථ මනොගණාදිකා ද්විධා හිජ්ජන්ති බ්ල පදාදිතො
ආපාදිතො ව. එවං මනොගණාදිකලක්ඛණං අනාකුලං නිග්ගමිඛං නිජ්ජටං සමුද්දිට්ඨං.

අථ අමනොගණලක්ඛණං කථයාම –

යෙ ව නාවිසයෙ සොන්තා, යෙ ව ස්මාවිසයෙ සියුං;
සද්දා එවංපකාරා තෙ, අමනොගණසඤ්ඤිතා.

කෙ තෙ? අත්ථබ්‍යඤ්ජනක්ඛරසද්දාදයො වෙව දීඝොරසද්දා ව. එතෙසු හි අත්ථසද්දාදීනං
නාවචනට්ඨානෙ “අත්ථසො බ්‍යඤ්ජනසො අක්ඛරසො සුත්තසො උපායසො සබ්බසො
යානසො”තිආදීනි සොන්තානි රූපානි භවන්ති. දීඝොරසද්දානං පන ස්මාවචනට්ඨානෙ “දීඝසො
ඔරසො”ති සොන්තානි රූපානි භවන්ති. ඉදං අමනොගණලක්ඛණං.

අපරමිපි හවති -

සබ්බථා විනිමුත්තා යෙ, සා සො සාන්තාදිභාවතො;
එවංවිධාපි තෙ සද්දා, අමනොගණසක්කදිනා.

කෙ තෙ? “පුරිසො කක්කදා චිත්ත” මිච්චාදයො. ඉදම්පි අමනොගණලක්ඛණං. එවං
අමනොගණලක්ඛණං අනාකුලං නිග්ගම්ඛං නිජ්ජටං සමුද්දිට්ඨං.

එවං දස්සිතෙසු මනොගණලක්ඛණාදිසු කොචි වදෙය්‍ය “යදිදං තුම්හෙහි චුත්තං ‘යෙ
සමාසාදිභාවමිති, මජ්ඣිමනිකායා භොන්ති තු’තිආදිනා මනොගණාදිකලක්ඛණං, තෙන “පරොසතං
ගොමයං ගොධනො” ඉච්චාදිසු ගොපරසද්දාදයොපි මනොගණාදිකභාවං ආපජ්ජන්තිති? නාපජ්ජන්ති.
කස්මාති චෙ? යස්මා -

එත්ථ මනොගණාදිනං, අන්තස්සොත්තං පටිච්චිදං;
“මජ්ඣිකායා”ති වචනං, චුත්තං න ත්වාගමාදිකං.

“පරොසතං ගොමය”න්ති-ආදිසු අමනොගණො;
පුබ්බභූතං පදං ඔස්සා-ගමන්තා’තිච්චතාය ව.

තස්මා නාපජ්ජන්ති. ඉති සබ්බථාපි අමනොගණලක්ඛණං නිස්සෙසතො දස්සිතං. ඉච්චෙවං
මනොගණවිභාවනායං මනොගණො මනොගණාදිකො අමනොගණො චාති තිධා හෙදො
වෙදිතබ්බො.

තත්ථ මනොගණෙ පරියාපන්නසද්දානං සමාසං පත්වා “අබ්‍යග්ගමනසො නරො, ථීරවෙතසං
කුලං, සද්ධෙය්‍යවචසා උපාසිකාතිආදිනා ලිඛිතත්තයවසෙන අක්කදාපි රූපානි හවන්ති. එත්ථ පන
කෙචි එවං වදන්ති “යදා මනසද්දො සකත්ථෙ අවත්තිත්වා ‘අබ්‍යග්ගො මනො යස්ස සොයං
අබ්‍යග්ගමනසො, අලිතො මනො යස්ස සොයං අලිතමනසො’ති එවං අක්කදත්ථෙ වත්තති, තදා
පුරිසනසෙනෙව නාමිකපදමාලා ලබ්භති, න මනොගණනසෙන”ති. තං න ගහෙතබ්බං උභින්නමිපි
යථාරහං ලබ්භනතො. තථා හි විසුද්ධිමග්ගෙ පුග්ගලාපෙක්ඛනවසෙන “ඛන්තිසොරච්චමෙත්තාදි-
ගුණභූමිතවෙතසො. අජ්ඣෙසනං ගහෙත්වානා”ති එත්ථ මනොගණනසො දිස්සති. තට්ඨිකායමිපි
“අජ්ඣෙසිතො දායානාග-ත්ථෙරෙන ථීරවෙතසා”ති මනොගණනසො දිස්සති, තස්මා තෙසං වචනං
න ගහෙතබ්බං. එවං වදන්තා ව තෙ අබ්‍යග්ගමනසද්දාදිනං අබ්‍යග්ගමනසඉච්චාදිනා
සකාරන්තපකතිභාවෙන යපෙතබ්බභාවං විබ්භන්තමතිවසෙන චිත්තෙත්වා සබ්බාසු විහන්තිසු, ද්විසු ව
වචනෙසු පුරිසනසෙන යොජෙතබ්බතං මක්කදන්ති. එවක්කද්ව සති “ගුණභූමිතවෙතසො,
ථීරවෙතසා”ති ඡට්ඨිචතුත්ථිතතිසාරූපානි නසිදුං, අක්කදානියෙව අනභිමතානි රූපානි සිදුං. යස්මා
සිදුං, තස්මා එවං අග්ගහෙත්වා අයං විසෙසො ගහෙතබ්බො.

යත්ථ හි සමාසවසෙන මනසද්දො වෙතසද්දාදයො ව සකත්ථෙ අවත්තිත්වා අක්කදත්ථෙ
වත්තන්ති, තත්ථ සකාරාගමානං පදානං නාමිකපදමාලා පුරිසනසෙන ව මනොගණෙ මනනසෙන ව
යථාරහං ලබ්භති. නිස්සකාරාගමානං පන පුරිසනසෙනෙව ලබ්භති. යත්ථ පන සමාසවිසයෙයෙව
මනාදිසද්දා සකත්ථෙ වත්තන්ති, තත්ථ නිස්සකාරාගමානං නාමිකපදමාලා පුරිසනසෙන ව
මනොගණෙ මනනසෙන ව ලබ්භති.

ඉදානි ඉමස්සත්ථස්ස ආවිභාවත්ථං, සද්දගතිසු ව වික්කද්දානං කොසල්ලුපාදනත්ථං
යථාචුත්තානං පදානං පදමාලා තිධා කත්වා දස්සයිස්සාම - “බ්‍යාසත්තො මනො යස්ස සොයං
බ්‍යාසත්තමනසො නරො”ති එවමච්චන්තං පුග්ගලාපෙක්ඛකස්ස ඉමස්ස පදස්ස -

බ්‍යාසත්තමනසො නරො, බ්‍යාසත්තමනසා නරා. බ්‍යාසත්තමනසං නරං, බ්‍යාසත්තමනසෙ නරෙ.
බ්‍යාසත්තමනසා, බ්‍යාසත්තමනෙන නරෙන, බ්‍යාසත්තමනෙහි, බ්‍යාසත්තමනෙහි නරෙහි.

බ්‍යාසත්තමනසො, බ්‍යාසත්තමනස්ස නරස්ස, බ්‍යාසත්තමනානං නරානං. බ්‍යාසත්තමනා, බ්‍යාසත්තමනස්මා, බ්‍යාසත්තමනමිභා නරා, බ්‍යාසත්තමනෙහි, බ්‍යාසත්තමනෙහි නරෙහි. බ්‍යාසත්තමනසො, බ්‍යාසත්තමනස්ස නරස්ස, බ්‍යාසත්තමනානං නරානං. බ්‍යාසත්තමනසි, බ්‍යාසත්තමනෙ, බ්‍යාසත්තමනස්මිං, බ්‍යාසත්තමනමිහි නරෙ, බ්‍යාසත්තමනෙසු නරෙසු. භො බ්‍යාසත්තමනස නර, භවන්තො බ්‍යාසත්තමනසා නරාති නාමිකපදමාලා භවති.

එවං සකාරාගමස්ස ලබ්භමානාලබ්භමානතා වචන්ථපෙනබ්බො. එත්ථ හි පයමාදුනියාවිහත්තීනං එකවචනබ්භුවචනට්ඨානෙ ව තතියාවතුන්ථිජට්ඨිස්සත්තමීනං එකවචනට්ඨානෙ ව යථාරහං සාගමො භවති ආදෙසසරවිහත්තිසරපරත්තා. අයඤ්ච නයො සුඛමො සාධුකං මනසි කාතබ්බො.

අපරො නයො – “බ්‍යාසත්තො මනො යස්ස සොයං බ්‍යාසත්තමනො”ති එවමිපි පුග්ගලාපෙක්ඛකස්ස ඉමස්ස පදස්ස “බ්‍යාසත්තමනො නරො, බ්‍යාසත්තමනා නරා. බ්‍යාසත්තමනං නර”න්තිආදිනා පූරිසනායෙනෙව නාමිකපදමාලා භවති. එත්ථ පන සබ්බථාපි සාගමො නත්ථි. අපරොපි නයො – “බ්‍යාසත්තො ව සො මනො වාති බ්‍යාසත්තමනො”ති එවං විත්තාපෙක්ඛකස්සපි ඉමස්ස පදස්ස “බ්‍යාසත්තමනො, බ්‍යාසත්තමනා. බ්‍යාසත්තමනං, බ්‍යාසත්තමනෙ. බ්‍යාසත්තමනසා, බ්‍යාසත්තමනෙනා”තිආදිනා මනොගණෙ මනනායෙන නාමිකපදමාලා භවති, එත්ථ පන තතියාවතුන්ථිජට්ඨිස්සත්තමීනං එකවචනට්ඨානෙයෙව සාගමො භවති ආදෙසසරපරත්තා. යථා ව එත්ථ, එවං “අලිනමනසො නරො”තිආදිසුපි අයං තිවිධො නයො වෙදිතබ්බො.

නපුංසකලිඨගෙ පන වත්තබ්බෙ “බ්‍යාසත්තමනසං කුලං, බ්‍යාසත්තමනානි කුලානි. බ්‍යාසත්තමනසං කුලං, බ්‍යාසත්තමනානි කුලානි. බ්‍යාසත්තමනසා කුලෙනා”තිආදිනා නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බො. එත්ථ පන පයමාදුනියාතතියාවතුන්ථිජට්ඨිස්සත්තමීනං එකවචනට්ඨානෙයෙව යථාරහං සාගමො භවති ආදෙසසරවිහත්තිසරපරත්තා, අයමිපි නයො සුඛමො සාධුකං මනසි කාතබ්බො.

ඉත්ථිලිඨගෙ පන වත්තබ්බෙ “බ්‍යාසත්තමනසා ඉත්ථි”ති එවං පයමෙකවචනට්ඨානෙයෙව සාගමං වත්ථා තතො “බ්‍යාසත්තමනා, බ්‍යාසත්තමනායො ඉත්ථියො. බ්‍යාසත්තමනං ඉත්ථි”න්ති කඤ්ඤානායෙන යොජෙතබ්බො. “එවං සද්ධෙය්‍යවචසා උපාසිකා, සද්ධෙය්‍යවචායො උපාසිකායො. සද්ධෙය්‍යවචං උපාසික”න්තිආදිනාපි. “බ්‍යාසත්තමනං කුලං, බ්‍යාසත්තමනා ඉත්ථි”තිආදිනා පන විත්තකඤ්ඤානායෙන යොජෙතබ්බො. එත්ථ පන සබ්බථාපි සාගමො නත්ථි.

සොතුනං ඤාණප්පභෙදජනනත්ථං අපරාපි නාමිකපදමාලායො දස්සයිස්සාම සහතිබ්බවනෙන – මනො එව මානසං, සමුස්සාහිතං මානසං යස්ස සොයං සමුස්සාහිතමානසො. “සමුස්සාහිතමානසො, සමුස්සාහිතමානසා. සමුස්සාහිතමානසං, සමුස්සාහිතමානසෙ. සමුස්සාහිතමානසෙනා”ති පූරිසනායෙන යොජෙතබ්බො. සුන්දරා මෙධා අස්ස අත්ථිති සුමෙධසො. “සුමෙධසො, සුමෙධසා. සුමෙධසං, සුමෙධසෙ. සුමෙධසෙනා”ති පූරිසනායෙන, එවං “භූරිමෙධසො”තිආදිනාමිපි. තත්ත්වෙ පයොගා –

“යං වදන්ති සුමෙධොති, භූරිපඤ්ඤං සුමෙධසං;
කිං නු තමිභා විජ්ජවසි, මුහුත්තමපි පිඨගිය;
ගොතමා භූරිපඤ්ඤාණා, ගොතමා භූරිමෙධසා.

නාහං තමිභා විජ්ජවසාමි, මුහුත්තමපි බ්‍රාහ්මණ;
ගොතමා භූරිපඤ්ඤාණා, ගොතමා භූරිමෙධසා”ති.

ඉත්ථිලිඨගෙ වත්තබ්බෙ “සමුස්සාහිතමානසා සුමෙධසා”ති රූපානි, නපුංසකෙ වත්තබ්බෙ “සමුස්සාහිතමානසං සුමෙධස”න්ති රූපානි, කඤ්ඤා විත්තනායෙන එතෙසං පදමාලා යොජෙතබ්බො. ඔකාරන්තපුල්ලිඨගට්ඨානෙ ඉත්ථිලිඨගාදිවිනිච්ඡයො නයප්පකාසනත්ථං කතො. විසෙසතො හි ඔකාරන්තකථායෙව ඉධාධිජ්ජෙතා. අපිච ලොකෙ නීති නාම නානප්පකාරෙහි කථිතා එව සොහති, අයඤ්ච සාසනෙ නීති, තස්මා නානප්පකාරෙහි කථිතාති.

සබ්බානි නයතො එවං, ඔකාරන්තපදානිමෙ;
පුල්ලිඬගානි පවුත්තානි, සාසනත්ථං මහෙසිනො.

විසෙසො තෙසු කෙසඤ්චි, පාලියං යො පදිස්සති;
පච්චත්තවචනට්ඨානෙ, පකාසෙස්සාමි තං'ධුනා.

“වනජපගුම්බෙ යථ ඵ්ඤ්ඤිතග්ගෙ”, ඉතිආදිනයෙන හි;
කත්ථවොදන්තපුල්ලිඬග-රූපානි අඤ්ඤාටා සිග්ගං.

පච්චත්තවචනිච්චෙව, තඤ්ච රූපං පකාසයෙ;
“පච්චත්තෙ භුම්මවචනනිද්දෙසො”, ඉති භාසන්ති කෙවන.

තත්‍ර කානිචි සුත්තපදානි දස්සෙස්සාම – නත්ථි අත්තකාරෙ, නත්ථි පරකාරෙ, නත්ථි පුරිස්සකාරෙ,
පරියන්තකතෙ සංසාරෙ, ජීවෙ සත්තමෙ, න හෙවං චත්තබ්බෙ, බාලෙ ච පණ්ඩිතෙ ච සන්ධාවිත්වා
සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරිස්සන්තිති. ඉමානි එකවචනබහුවචනවසෙන ද්විධා ගහෙතබ්බානි.
පච්චත්තෙකවචනබහුවචනානඤ්ච එකාරාදෙසො වෙදිතබ්බො.

යෙ පන “වනජපගුම්බෙති පච්චත්තවචනස්ස භුම්මවචනනිද්දෙසො”ති වදන්ති, තෙ චත්තබ්බා
“යදි වනජපගුම්බෙති පච්චත්තවචනස්ස භුම්මවචනනිද්දෙසො, එවඤ්ච සති ‘පාලියං ඔදනං පචති’ති
එත්ථ විය ආධාරසුතිසම්භවතො ‘ගිම්භාන මාසෙ පඨමස්මිං ගිම්භෙ’ති ඉදං කතරත්ථං ජොතෙති”ති?
තෙ වදෙය්ගුං “න මයං හො ‘වනජපගුම්බෙති ඉදං භුම්මවචන’න්ති වදාම, අථ බො ‘පච්චත්තවචනස්ස
භුම්මවචනනිද්දෙසො’ති වදාමා”ති. එවම්පි දොසොයෙව තුම්භාකං, නනු “සඬ්ඤ්ඤා ගොතම් දෙහි”ති
එත්ථාපි සම්පදානවචනස්ස භුම්මවචනනිද්දෙසොති වුත්තෙපි සඬ්ඤ්ඤා දානක්‍රියාය ආධාරභාවතො
“සඬ්ඤ්ඤා”ති වචනං සුණන්තානං ආධාරසුති ව ආධාරපරිකප්පො ව හොතියෙව. න හි සක්කා එවං
පචත්තං චිත්තං නිවාරෙතුං, තස්මා එත්ථ එවං පන විසෙසො ගහෙතබ්බො “පච්චත්තවචනස්සපි
කත්ථවි භුම්මවචනස්ස විය රූපං හොති”ති. එවඤ්චි ගහිතෙ න කොචි විරොධො. ඊදිසෙසු හි යානෙසු
නිරුත්තිප්පහෙදකුසලො ලොකානුකම්පකො භගවා පච්චත්තවචනවසෙන නිද්දිසිතබ්බෙ සති එවං
අනිද්දිසිත්වා ලොකස්ස සම්මොහමුප්පාදයන්තො විය කථං භුම්මවචනනිද්දෙසං කරිස්සති, තස්මා
සද්දසාමඤ්ඤලෙසමත්තං ගහෙත්වා “භුම්මවචනනිද්දෙසො”ති න චත්තබ්බං. යදි සද්දසාමඤ්ඤං
ගහෙත්වා භුම්මවචනනිද්දෙසං ඉච්ඡථ, “පච්චත්තෙකවචනස්ස උපයොගබහුවචනනිද්දෙසො”තිපි
ඉච්ඡිතබ්බං සියා.

අපිච තථෙව “අත්තකාරෙ”ති පච්චත්තවචනස්ස භුම්මවචනනිද්දෙසෙ සති
ආධාරසුතිසම්භවතො “අත්තකාරස්මිං කිඤ්චි වත්ථු නත්ථි”ති අනධිප්පෙතො අත්ථො සියා, න පන
“අත්තකාරො නත්ථි”ති අධිප්පෙතො අත්ථො. “උපයොගබහුවචනනිද්දෙසො”ති ගහණෙපි
උපයොගත්ථස්ස නත්ථිසද්දෙන අවත්තබ්බත්තා දොසොයෙව සියා, අත්ථිසද්දාදිනං විය පන
නත්ථිසද්දස්සපි පඨමාය යොගතො “අත්තකාරෙ”ති ඉදං පච්චත්තවචනමෙවාති විඤ්ඤායති. “බාලෙ
ච පණ්ඩිතෙ ච සන්ධාවිත්වා සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරිස්සන්ති”ති එත්ථාපි පච්චත්තවචනස්ස
“භුම්මවචනනිද්දෙසො”ති වා “උපයොගබහුවචනනිද්දෙසො”ති වා ගහණෙ සති “බාලා ච පණ්ඩිතා
වා”ති එත්තකම්පි වත්තුං අජානනදොසො සියා, “කරිස්සන්ති”ති පදයොගතො පන “බාලෙ
වා”තිආදි පච්චත්තවචනමෙවාති විඤ්ඤායති. යථා පන නිග්ගහිතාගමවසෙනුච්චාරිතෙ “චක්ඛුං
උදපාදි”ති පදෙ පච්චත්තවචනස්ස “චක්ඛුං මෙ දෙහි යාවිතො”ති එත්ථ උපයොගවචනෙන
සුතිවසෙන සමානත්තෙපි පච්චත්තවචනත්ථොයෙව සොතාරෙ පටිභාති “උදපාදි”තිආබ්‍යාතෙන
කම්මත්තා, න පන විභත්තිවිපල්ලාසත්ථභූතො උපයොගවචනත්ථො “උදපාදි”තිආබ්‍යාතෙන
අවචනියත්තා, “චක්ඛුං උදපාදි”ති හි භගවතා වුත්තකාලෙ කො “චක්ඛුං උදපාදි”ති පදං
පරිචත්තිත්වා අත්ථමාවික්ඛති, තථා “බාලෙ පණ්ඩිතෙ”තිආදිනම්පි පච්චත්තවචනානං අපරෙහි
“බාලෙ පණ්ඩිතෙ”තිආදිහි භුම්මොපයොගවචනෙහි සුතිවසෙන සමානත්තෙපි
පච්චත්තවචනත්ථොයෙව සොතාරෙ පටිභාති, න ඉතරවචනත්ථො යථාපයොගං අත්ථස්ස

ගහෙනබ්බන්තා. ඉති “වනප්පගුම්බෙ, බාලෙ, පණ්ඩිතෙ” නිආදීනං සුද්ධපච්චත්තවචනත්තඤ්ඤෙව සාරතො පච්චෙනබ්බං, න සුතිසාමඤ්ඤෙන භුම්මොපයොගවචනත්තං.

යං පනාවරියෙන ජාතකට්ඨකථායං –

“තයො ගිරිං තිඅන්තරං කාමයාමි,
පඤ්චාලා කුරුයො කෙකකෙ ව;
තතුත්තරිං බ්‍රාහ්මණ කාමයාමි,
තිකිච්ඡ මං බ්‍රාහ්මණ කාමනීත”න්ති –

ඉමස්ස කාමනීතජාතකස්ස සංවණ්ණනායං “කෙකකෙ වානි පච්චත්තෙ උපයොගවචනං, තෙන කෙකකස්ස රට්ඨං දස්සෙති” නි චුත්තං. එවං වදන්තො ව සො “පුරිසෙ පස්සති, පුරිසෙ පතිට්ඨති”න්ති, “පස්සාමි ලොකෙ සධනෙ මනුස්සෙ” නි ව ආදීසු යෙභුයොන “පුරිසෙ, ලොකෙ, සධනෙ, මනුස්සෙ” නිආදීනං උපයොගබ්‍රවචනභුමිමෙකවචනභාවෙන ආගතත්තා පච්චත්තෙකවචනබ්‍රවචනභාවස්ස පන අපාකටත්තා යෙභුයාප්පචත්තිං සන්ධාය “ඉදම්පි තාදිසමෙවා” නි මඤ්ඤමානො වදති මඤ්ඤෙ. ආවරියා හි කත්ථවි අත්තනො රුචියාපි විසුං විසුං කටෙන්නි. අයං පන අම්භාකං රුචි – “කෙකකෙ” නි ඉදං පච්චත්තවචනමෙව “පඤ්චාලා, කුරුයො” නි සහජාතපදානි විය, රට්ඨවාචකත්තා පන “කුරුයො” නි පදම්ව බ්‍රවචනවසෙන චුත්තං. න හි භගවා “බත්තියො, බ්‍රාහ්මණො, වෙස්සො” නිආදීසු විය සමානවිභත්තිහි නිද්දිසිතබ්බෙසු සහජාතපදෙසු පච්ඡිමං උපයොගවචනවසෙන නිද්දිසෙය්‍ය, යුත්ති ව න දිස්සති “පඤ්චාලා” නි, “කුරුයො” නි පච්චත්තවචනං වත්වා “කෙකකෙ” නි උපයොගවචනස්ස වචනෙ, තස්මා “කෙකකෙ” නි ඉදං පච්චත්තවචනමෙව. තථා හි සන්ධිවිසොධනවිධායකො ආවරියො තාදිසානං පදානං පච්චත්තවචනත්තඤ්ඤෙව විභාවෙන්තො සාමං කතෙ පකරණෙ “වනප්පගුම්බො වනප්පගුම්බෙ, සුබ්බං දුක්ඛං ජීවො, සුබ්බෙ දුක්ඛෙ ජීවෙ” නි ආහ, ථිකායම්පි ව තෙසං පච්චත්තවචනභාවමෙව විභාවෙන්තො “වනප්පගුම්බො, සුබ්බං, දුක්ඛං, ජීවො” නි සාධනීයං රූපං පතිට්ඨපෙන්වා නිග්ගහිතලොපවසෙන අකාරොකාරානඤ්ඤෙව එකාරාදෙසවසෙන “වනප්පගුම්බෙ, සුබ්බෙ, දුක්ඛෙ, ජීවෙ” නි රූපනිප්පත්තිමාහ. සා පාළිනායානු කුලා. කච්චායනාවරියෙනපි පාළිනායං නිස්සාය “ද්විපදෙ තුල්‍යාධිකරණෙ” නි පච්චත්තබ්‍රවචනපදං චුත්තං. තෙනාහ චුත්තියං “ද්වෙ පදානි තුල්‍යාධිකරණානී” නි. “ද්විපදෙ තුල්‍යාධිකරණෙ” නි ව ඉදං “අට්ඨ නාගාචාසසතානී” නි වත්තබ්බෙ “අට්ඨ නාගාචාසසතෙ” නි පදම්ව චුච්චතිති දට්ඨබ්බං.

කෙච්චි පන තෙසං භුමිමෙකවචනත්තං ඉච්ඡන්ති. තත්ථ යදි “වනප්පගුම්බෙ” නි පච්චත්තෙ භුමිමවචනං, “කෙකකෙ” නි ව පච්චත්තෙ උපයොගවචනං, “එසෙසෙ එකෙ එකට්ඨෙ” නි එත්ථ “එසෙසෙ” නි ඉමානිපි පච්චත්තෙ භුමිමවචනානි වා සිද්ධං, උපයොගවචනානි වා. යටෙතානි එවංවිධානි න භොන්ති, සුද්ධපච්චත්තවචනානියෙව භොන්ති, තථා “වනප්පගුම්බෙ, කෙකකෙ” නිආදීනිපි තථාවිධානි න භොන්ති, සුද්ධපච්චත්තවචනානියෙව භොන්ති. ඉච්චෙවං සබ්බථාපි “වනප්පගුම්බෙ, බාලෙ, පණ්ඩිතෙ, කෙකකෙ” නි, “චිරත්තෙ කොසියායනෙ, අට්ඨ නාගාචාසසතෙ, කෙ පුරිසෙ, එසෙසෙ” නි එවමාදීනං අනෙකෙසං පුරිසලිඬගඉත්ථිලිඬගනපුංසකලිඬගසබ්බනාමඑකවචනඅනෙකවචනවසෙන සාසනවරෙ ධීතානං පදානං නිප්පත්ති පච්චත්තෙකවචනපුථුවචනානමෙකාරාදෙසවසෙනෙව භවතිති අවස්සම්දං සම්පට්චිෂ්ඨබ්බං. එවං “වනප්පගුම්බෙ, බාලෙ, පණ්ඩිතෙ” නිආදීනං සුද්ධපච්චත්තවචනතා අතිව සුමුමා දුබ්බිඤ්ඤායා, සද්ධෙත කුලපුත්තෙන ආවරියෙ පයිරූපාසිත්වා තදුපදෙසං සක්කච්චං ගහෙන්වා ජානිතබ්බා. බුද්ධවචනස්මිඤ්ඤි සද්දතො ව අත්ථතො ව අධිප්පායතො ව අක්ඛරවිත්තකානං ඤාණවක්ඛුසම්මුය්‍යහනට්ඨානභූතා පාළිනායා විවිධා දිස්සන්ති.

තත්ථ සද්දතො තාව ඉදං සම්මුය්‍යහනට්ඨානං – “චිරත්තා කොසියායනී” නි වත්තබ්බෙ “චිරත්තෙ කොසියායනෙ” නි ඉත්ථිලිඬගපච්චත්තවචනං දිස්සති, “කො පුරිසො” නි වත්තබ්බෙ “කෙ පුරිසෙ” නි සබ්බනාමිකපච්චත්තවචනං දිස්සති, “කිත්තාමො තෙ උපජ්ඣායො” නි වත්තබ්බෙ “කොනාමො තෙ උපජ්ඣායො” නි සමාසපදං පුල්ලිඬගවිසයං දිස්සති. කිං නාමං එතස්සානි

කොනාමොති හි සමාසො. තෙන “කොනාමා ඉත්ථි, කොනාමං කුල”න්ති අයම්පි නයො ගහෙනබ්බො. “ක්ව තෙ බලං මහාරාජා”ති වත්තබ්බෙ “කො තෙ බලං මහාරාජා”ති එත්ථ ක්වසද්දෙන ඊසකං සමානසුතිකො සත්තමියන්තො කොසද්දො දිස්සති, ක්ව කොසද්දා හි අඤ්ඤාමඤ්ඤාමිසකසමානසුතිකා. තථා “ඉධ හෙමන්තගිම්හෙසු, ඉධ හෙමන්තගිම්හිසු, න තෙනත්ථං අබන්ධි සො, න තෙනත්ථං අබන්ධිසු”ති අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බාති.

අත්ථතො පන ඉදං සම්මුය්හනට්ඨානං – “යං න කඤ්චනද්වෙපිඤ්ඡ, අන්ධෙන තමසා ගත”න්ති එත්ථ නකාරො “කත”න්ති ඉමිනා සම්බන්ධිතබ්බො. න කතන්ති කතං වියාති අත්ථො. එත්ථ හි නකාරො උපමානෙ වත්තති, න පටිසෙධෙ.

“අස්සද්ධො අකතඤ්ඤා ව,
සන්ධිවිජෙදො ව යො නරො;
හතාවකාසො වන්තාසො,
ස වෙ උත්තමපොරිසො”ති

එවමාදිනිපි අඤ්ඤානි යොජෙතබ්බාති.

අධිප්පායතො ඉදං සම්මුය්හනට්ඨානං – “තණ්හං අස්මිමානං සස්සතුවිජෙදදිට්ඨියො ද්වාදසායතනනිස්සිතං නන්දිරාගඤ්ච හන්ත්වා බ්‍රාහ්මණො අනීසො යාති”ති වත්තබ්බෙපි තථා අවත්වා තමෙවත්ථං ගහෙන්වා අඤ්ඤෙන පරියායෙන

“මාතරං පිතරං හන්ත්වා, රාජානො ද්වෙ ව බත්තියෙ;
රට්ඨං සානුවරං හන්ත්වා, අනීසො යාති බ්‍රාහ්මණො”ති

වුත්තං.

“වනං ඡින්දථ මා රුක්ඛං, වනතො ජායතෙ භයං;
ජෙත්වා වනඤ්ච වනථං, නිබ්බනා හොථ භික්ඛවො”ති

එවමාදිනිපි අඤ්ඤානි යොජෙතබ්බාති. එවං බුද්ධවචනෙ සද්දතො ව අත්ථතො ව අධිප්පායතො ව අක්ඛරවින්තකානං ඤාණවක්ඛුසම්මුය්හනට්ඨානභූතා පාළිනා විවිධා දිස්සන්ති. යථාහ –

“ජානන්තා අපි සද්දසත්ථමබ්බලං මුය්හන්ති පායක්කමෙ,
යෙභුයොන හි ලොකනීතිවිධුරා පායෙ නයා විජ්ජරෙ;
පණ්ඩිවචම්පි පභාය බාහිරගතං එත්ථෙව තස්මා බුධො,
සික්ඛෙය්‍යාමලධම්මසාගරතරෙ නිබ්බානනිත්ථුපගෙ”ති.

එවං පාළිනායානං දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යන්තා “වනප්පගුම්බෙ, බාලෙ ව, පණ්ඩිතෙ වා”තිආදීනං සුද්ධපච්චත්තවචනත්තඤ්ඤෙව සාරතො පච්චෙතබ්බං, න සුතිසාමඤ්ඤෙන භුම්මොපයොගවචනත්තං භුම්මොපයොගවචනෙහි තෙසං සමානසුතිකත්තෙපි පච්චත්තජොතකත්තා. සමානසුතිකාපි හි සද්දා අත්ථප්පකරණලිඛිගසද්දන්තරාහිසම්බන්ධාදිවසෙන අත්ථවිසෙසජොතකා හවන්ති. තං යථා? “සීහො ගායති”ති වුත්තෙ “එවංනාමකො පුරිසො”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. “සීහො නඩ්දුට්ඨං වාලෙති”ති වුත්තෙ පන “මිගරාජා”ති විඤ්ඤායති. එවං අත්ථවසෙන සමානසුතිකානං අත්ථවිසෙසජොතනං හවති. සඬගාමෙ යත්වා “සින්ධවමානෙහි”ති වුත්තෙ “අස්සො”ති විඤ්ඤායති. රොගිසාලායං පන “සින්ධවමානෙහි”ති වුත්තෙ “ලවණ”න්ති විඤ්ඤායති. එවං පකරණවසෙන සමානසුතිකානං අත්ථවිසෙසජොතනං හවති. “ඉස්සා”ති වුත්තෙ “එවංනාමිකා ධම්මජාති”ති විඤ්ඤායති. “ඉස්සො”ති වුත්තෙ පන “අවිජ්ජගො”ති විඤ්ඤායති. එවං ලිඛිගවසෙන එකදෙසසමානසුතිකානං අත්ථවිසෙසජොතනං හවති. එත්ථ පන කිඤ්චාපි “දෙවදත්තං

පක්කොස සට්ඨාසං දණ්ඩධාරක” න්තිආදීසුපි සට්ඨාසංදිනි ලිඛිතං, තථාපි සමානසුතිකාධිකාරත්තා න තං ඉධාධිජ්ජෙතං.

“ඉස්සා උප්පජ්ජති” ති ව “ඉස්සා පුරිසමනුබන්ධිංසු” ති ව වුත්තෙ පන සබ්බථා සමානසුතිකානං සද්දන්තරාහිසම්බන්ධවසෙන යථාචුත්තආත්ථවිසෙසජොතනං භවති. තථා “සීහො භික්ඛවෙ මිගරාජා සායන්හසමයං ආසයා නික්ඛමති” ති වුත්තෙ “මිගාධිපො කෙසරසීහො” ති විඤ්ඤායති. “සීහො සමණුද්දෙසො, සීහො සෙනාපති” ති ව වුත්තෙ පන “සීහො නාම සාමණෙරො, සීහො නාම සෙනාපති” ති විඤ්ඤායති. එවමපි සද්දන්තරාහිසම්බන්ධවසෙන සමානසුතිකානං ආත්ථවිසෙසජොතනං භවති. “අද්දසංසු බො ජබ්බග්ගියා භික්ඛු සත්තරසවග්ගියෙ භික්ඛු විහාරං පටිසඬ්ඛරොන්තෙ” ති එවමපි සද්දන්තරාහිසම්බන්ධවසෙන සමානසුතිකානං පච්චත්තොපයොගත්ථසඬ්ඛාතආත්ථවිසෙසජොතනං භවති. තථා “සිඤ්ච භික්ඛු ඉමං නාවං, අඤ්ඤතරො භික්ඛු භගවන්තං එතදවොචා” ති එවමපි සද්දන්තරාහිසම්බන්ධවසෙන සමානසුතිකානං ආලපනත්ථපච්චත්තත්ථසඬ්ඛාතආත්ථවිසෙසජොතනං භවති, තස්මා “වනජ්ජගුම්බෙ යථ චුස්සිතග්ගෙ” තිආදීනි භුමිමොපයොගවචනෙහි සදිස්ත්තෙපිසද්දන්තරාහිසම්බන්ධවසෙන සුද්ධපච්චත්තවචනානිති ගහෙතබ්බාති. පච්චත්තෙකවචනබහුවචනානං එව හි එකාරාදෙසවසෙන එවංවිධානි රූපානි භවන්ති භුමිමොපයොගවචනානි වියාති. නනු ව හො එවංවිධානං රූපානං පාළියං දිස්සන්තො ‘එකාරන්තම්පි පුල්ලිඬ්ඛං අත්ථී’ ති වත්තබ්බන්ති? න වත්තබ්බං, ඔකාරන්තභාවොගධරූපවිසෙසත්තා තෙසං රූපානං. ආදෙසවසෙන හි සිද්ධත්තා විසුං එකාරන්තපුල්ලිඬ්ඛං නාම නත්ථී, තස්මා පුල්ලිඬ්ඛානං යථාචුත්තසත්තවිධතායෙව ගහෙතබ්බාති.

කෙච්ච පන වදෙය්සුං “යායං පුරිසසද්දනං ගහෙත්වා ‘භූතො, භූතා. භූත’න්තිආදිනා සබ්බෙසමොකාරත්තපදානං නාමිකපදමාලා විභත්තා, තත්ථ චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසසහිතානි රූපානි කිමත්ථං න චුත්තානි” ති? විසෙසදස්සන්තං. තාදිසානි හි චතුත්ථෙකවචනරූපානි පාළිනයෙ පොරාණට්ඨකථානයෙ ව උපපරික්ඛියමානෙ “ගත්තත්ථකම්මති, නයනත්ථකම්මති, විභත්තිවිපරිණාමෙ, තදත්ථෙ වා” ති සඬ්ඛෙපතො ඉමෙසු චතුසුයෙව යානෙසු, පහෙදතො පන සත්තසු යානෙසු දිස්සන්ති. දානරොචනධාරණනමොයොගාදිභෙදෙ පන යත්ථ කත්ථවි සම්පදානවිසයෙ න දිස්සන්ති, ඉති ඉමං විසෙසං දස්සෙතුං න චුත්තානිති. නනු දානක්රියායොගෙ “අභිරූපාය කඤ්ඤා දෙය්සා” ති චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසසහිතරූපදස්සන්තො ඉමස්මිම්පි සද්දනිතිජ්ජකරණෙ “පුරිසාය, භූතාය” තිආදීනි වත්තබ්බානි, එවං සන්තෙ කස්මා “දානරොචනධාරණනමොයොගාදිභෙදෙ පන යත්ථ කත්ථවි සම්පදානවිසයෙ න දිස්සන්ති” ති චුත්තන්ති? අපාළිනයත්තා. “අභිරූපාය කඤ්ඤා දෙය්සා” ති අයඤ්ඤි සද්දසත්ථතො ආගතො නයො, න බුද්ධවචනතො. බුද්ධවචනඤ්ඤි පත්ථා “අභිරූපස්ස කඤ්ඤා දෙය්සා” ති පදරූපං භවිස්සතිති. නනු ව හො නමොයොගාදීසුපි චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසො දිස්සතිති. සාසනාවචරාපි හි නිපුණා පණ්ඩිතා “නමො බුද්ධායා” තිආදීනි වත්ථා රතනත්තයං වන්දන්ති. කෙච්ච පන —

“නමො බුද්ධාය බුද්ධස්ස,
නමො ධම්මාය ධම්මිනො;
නමො සඬ්ඝාය සඬ්ඝස්ස,
නමොකාරෙන සොත්ථී මෙ” ති ව,

“මුඛෙ සරසි සම්පුල්ලෙ, නයනුප්පලපඬ්ඤාපේ;
පාදපඬ්ඤාප්පුජාය, බුද්ධාය සතතං දදෙ” ති ව,

“නරො නරං යාවති කිඤ්චි වත්ථුං, නරෙන දුතො පහිතො නරායා” ති ව ගාථාරවනම්පි කුබ්බන්තිති? සචං, සාසනාවචරාපි නිපුණා පණ්ඩිතා “නමො බුද්ධායා” තිආදීනිවත්ථා රතනත්තයං වන්දන්ති, ගාථාරවනම්පි කුබ්බන්ති, එවං සන්තෙපි තෙ සද්දසත්ථෙ කතපරිවයවසෙන සද්දසත්ථතො නයං ගහෙත්වා තථාරූපා ගාථාපි වුණ්ණියපදානිපි අභිසඬ්ඛරොන්ති, “නමො බුද්ධායා” තිආදීනි වත්ථා රතනත්තයං වන්දන්ති. යෙ පන සද්දසත්ථෙ අකතපරිවයා අන්තමසො බාලදාරකා, තෙපි අඤ්ඤෙසං වචනං සුත්ථා කතපරිවයවසෙන “නමො බුද්ධායා” තිආදීනි වත්ථා රතනත්තයං

වන්දන්ති, “නමො බුද්ධස්සා” ති වදන්තා පන අප්පකතරා. කත්ථවි හි පදෙසෙ කුමාරකෙ අක්ඛරසමයං උග්ගණ්භාපෙන්නා ගරු අක්ඛරානමාදිමිති “නමො බුද්ධායා” ති සික්ඛාපෙන්නි, න පන “නමො බුද්ධස්සා” ති, එවං සන්නෙපි පාළිනයෙ පොරාණට්ඨකථානයෙ ව උපපරික්ඛියමානෙ යංපෙත්වා ගත්තත්ථකම්මාදිට්ඨානවතුක්කං, පහෙදතො සත්තට්ඨානං වා දානරොවනධාරණනමොයොගාදිභෙදෙ යත්ථ කත්ථවි සම්පදානවිසයෙ චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසසහිතානි රූපානි න දිස්සන්ති, තස්මා කෙහිවි අභිසංඛිතානි “නමො බුද්ධාය, බුද්ධාය දානං දෙන්නි” ති පදානි පාළිං පත්වා “නමො බුද්ධස්ස, බුද්ධස්ස දානං දෙන්නි” ති අඤ්ඤරූපානි භවන්තිති දට්ඨබ්බං. අයං පන පාළිනයඅට්ඨකථානානුරූපෙන ආයාදෙසස්ස පයොගරවනා – “බුද්ධාය සරණං ගච්ඡති, බුද්ධං සරණං ගච්ඡති” ති වා, “බුද්ධාය නගරං නෙන්නි, බුද්ධං නගරං නෙන්නි” ති වා, “බුද්ධාය සක්කතො ධම්මො, බුද්ධෙන සක්කතො ධම්මො” ති වා, “බුද්ධාය ජීවිතං පරිච්චජති, බුද්ධස්ස අත්ථාය ජීවිතං පරිච්චජති” ති වා, “බුද්ධාය අපෙන්නි අඤ්ඤතිත්ථියා, බුද්ධස්මා අපෙන්නි අඤ්ඤතිත්ථියා” ති වා, “බුද්ධාය ධම්මතා, බුද්ධස්ස ධම්මතා” ති වා, “බුද්ධාය පසන්නො, බුද්ධෙ පසන්නො” ති වා ඉති පහෙදතො ඉමං සත්තයානං විචජ්ජෙත්වා අඤ්ඤත්ථ ආයාදෙසො න දිස්සති. තථා හි –

පායෙ මහානමක්කාර-සංඛිතානෙ සාධුනන්දනෙ;
සම්පදානෙ නමොයොගෙ, ආයාදෙසො න දිස්සති.

එත්ථ මහානමක්කාරපායො නාම “නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්සා” ති පායො. අනුපි ආයාදෙසො න දිස්සති. වම්මිකසුත්තෙපි “නමො කරොහි නාගස්සා” ති එවං ආයාදෙසො න දිස්සති. අම්බට්ඨසුත්තෙපි “සොත්ථි භදන්තෙ භොතු රඤ්ඤො, සොත්ථි ජනපදස්ස”. එවං ආයාදෙසො න දිස්සති.

“සුප්පබුද්ධ” තිති පායස්ස, අත්ථසංවණ්ණනායපි;
සම්පදානෙ නමොයොගෙ, ආයාදෙසො න දිස්සති.

තථා හි

“සුප්පබුද්ධං පබුජ්ඣන්ති, සදා ගොතමසාවකා;
යෙසං දිවා ව රත්තො ව, නිච්චං බුද්ධගතා සති” ති

ඉමිස්සා පාළියා අට්ඨකථායං “සම්මාදිට්ඨිකස්ස පුත්තො ගුළං ඛිපමානො බුද්ධානුස්සතිං ආචජ්ජෙත්වා ‘නමො බුද්ධස්සා’ ති වත්වා ගුළං ඛිපති” ති ආයාදෙසවජ්ජිතො සද්දරවනාවිසෙසො දිස්සති. සගාථාවග්ගවණ්ණනායමපි ධනඤ්ජානීසුත්තට්ඨකථායං “ත්ථං ධීතාපි නිසින්නාපි ඛිපිත්ථාපි කාසෙත්ථාපි ‘නමො බුද්ධස්සා’ ති තස්ස මුණ්ඩකස්ස සමණකස්ස නමක්කාරං කරොසී” ති ආයාදෙසවජ්ජිතො සද්දරවනාවිසෙසො දිස්සති. තථා තත්ථ තත්ථ “බුද්ධප්පබුද්ධස්ස හික්ඛුසංඝස්ස දානං දෙති. තස්ස පුරිසස්ස භත්තං න රුවචති. සමණස්ස රොවතෙ සච්චං, බුද්ධස්ස ඡත්තං ධාරෙති, බුද්ධස්ස සිලාසතෙ” තිආදිනා ආයාදෙසවිචජ්ජිතො සද්දරවනාවිසෙසො දිස්සති. එවං දානරොවනාදීසු බහුසු සම්පදානවිසයෙසු චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසසහිතං රූපං න දිස්සති.

ගත්තත්ථකම්මාදීසු පන චතුසු යානෙසු දිස්සති. තථා හි “මූලාය පටිකස්සෙය්‍ය, අප්පො සග්ගාය ගච්ඡති” ති චෙත්ථ ගත්තත්ථකම්මති දිස්සති. එත්ථ හි “මූලං පටිකස්සෙය්‍ය, අප්පො සග්ගං ගච්ඡති” ති ව අත්ථො. “පටිකස්සෙය්‍යා” ති චෙත්ථ කස ගතියන්ති ධාතුස්ස පතිඋපසග්ගෙන විසෙසිතත්තා “ආකඬ්ඨෙය්‍යා” ති අත්ථො භවති. “අයං පුරිසො මම අත්ථකාමො, යො මං ගභෙත්වාන දකාය නෙති” ති එත්ථ නයනත්ථකම්මති දිස්සති. එත්ථ හි මං උදකං නෙති, අත්තතො වසනකසොඛ්භං පාපෙතීති අත්ථො. “විරමථායස්මත්තො මම වචනායා” ති එත්ථ විභත්තිවිපරිණාමෙ දිස්සති. මම වචනතො විරමථානි හි නිස්සක්කවචනවසෙන අත්ථො. “මහගණාය භත්තා මෙ” ති එත්ථාපි විභත්තිවිපරිණාමෙ දිස්සති. මම මහතො භංසගණස්ස භත්තානි හි සාම්චචනවසෙන අත්ථො. මම භංසරාජානි චෙත්ථ අධිප්පායො. “අසක්කතා වස්ම ධනඤ්චයායා” ති එත්ථාපි විභත්තිවිපරිණාමෙ

දිස්සති. මයං ධනඤ්චයස්ස රඤ්ඤො අසක්කතා ව භවාමාති හි කත්තුත්ථෙ සාමිවචනං. තථා හි “ධනඤ්චයස්සා”ති වා “ධනඤ්චයෙනා”ති වා වත්තඛිබ්බෙ එවං අවත්වා “ධනඤ්චයායා”ති සම්පදානවචනං දානක්‍රියාදිකස්ස සම්පදානවිසයස්ස අභාවතො විහත්තිවිපරිණාමෙයෙව යුජ්ජති, තස්මා ධනඤ්චයරාජෙන මයං අසක්කතා ව භවාමාති අත්ථො ගහෙනඛිබ්බො. අඤ්ඤම්පි විහත්තිවිපරිණාමට්ඨානං මග්ගිතඛිබ්බං.

“විරාගාය උපසමාය නිරොධායා”තිආදීනි පන අනෙකසහස්සානි ආයාදෙසසහිතානි සද්දරුපානි තදත්ථෙ පවත්තන්ති. අට්ඨකථාවරියාපි හි ධම්මචිනයසද්දත්ථං වණ්ණෙන්නා “ධම්මානං චිනයාය. අනවජ්ජධම්මත්ථඤ්ඤෙහෙස චිනයො, න භවභොගාදිඅත්ථ”න්ති තදත්ථවසෙනෙව ආයාදෙසසහිතං සද්දරුපං පයුඤ්ජිංසු, එවං චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසසහිතානි රූපානි ගත්තත්ථකම්මති නයනත්ථකම්මති විහත්තිවිපරිණාමෙ තදත්ථෙ වානි ඉමෙසු චතුසුයෙව යානෙසු දිස්සන්ති, න පන දානරොවනාදිභෙදෙ යත්ථ කත්ථවි සම්පදානවිසයෙ. තථා හි නිරුත්තිපිටකෙ “අත්ථායාති සම්පදානවචන”න්ති ආයාදෙසසහිතං සද්දරුපං චුත්තං, පුරිසසද්දාදිවසෙන පන තාදිසානි රූපානි න චුත්තානි තාදිසානං සද්දරුපානං යත්ථ කත්ථවි අප්පවත්තනතො. කච්චායනප්පකරණෙපි හි “ආය චතුත්ථෙකවචනස්ස තු”ති ලක්ඛණස්ස චුත්තියං “අත්ථාය හිතාය සුඛාය දෙවමනුස්සාන”න්ති චුත්තං. “පුරිසායා”ති වා “සමණායා”ති වා “බරාහ්මණායා”ති වා න චුත්තන්ති.

එත්ථ සියා – නනු හො තස්සෙව චුත්තියං “චතුත්ථිති කිමත්ථං පුරිසස්ස මුඛං. එකවචනස්සාති කිමත්ථං පුරිසානං දදාති. වානි කිමත්ථං දාතා හොති සමණස්ස වා බ්‍රාහ්මණස්ස වා”ති චුත්තන්තා “පුරිසාය සමණාය බ්‍රාහ්මණායා”තිආදීනි පදරුපානි නයතො දස්සිතානි, කෙවලං පන මුඛසද්දයොගතො ඛණ්ඩවචනභාවතො විකප්පනතො ව “පුරිසායා”තිආදීනි න සිජ්ඣන්ති, මුඛසද්දයොගාදිවරහිතෙ පන යානෙ අවස්සං සිජ්ඣන්ති? එත්ථ චුච්චතෙ – “චතුත්ථිති කිමත්ථං පුරිසස්ස මුඛ”න්ති වදන්තො “සවෙ ආයාදෙසො භවෙය්‍ය, චතුත්ථියා එව භවති, න ජට්ඨියා”ති දස්සෙන්නො “මුඛ”න්ති පදං දස්සෙසි, න ව තෙන “මුඛසද්දට්ඨානෙ දෙතිතිආදිකෙ සම්පදානවිසයභූතෙ ක්‍රියාපදෙ යිතෙ ආයාදෙසො හොති”ති දස්සෙති. “එකවචනස්සාති කිමත්ථං පුරිසානං දදාති”ති වදන්තොපි “එකවචනස්සෙව ආයාදෙසො හොති, න ඛණ්ඩවචනස්සා”ති දස්සෙති. “දදාති”ති ඉදං පදං “පුරිසාන”න්ති පදස්ස සම්පදානවචනත්තං ඤාපෙතුං අවොච, න ව “දෙතිතිආදිකෙ සම්පදානවිසයභූතෙ ක්‍රියාපදෙ සති චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසො හොති”ති ඉමමත්ථං විඤ්ඤාපෙති. “වානි කිමත්ථං දාතා හොති සමණස්ස වා බ්‍රාහ්මණස්ස වා”ති ව වදන්තොපි “සම්පදානෙයෙව විකප්පෙන ආයාදෙසො හොති”ති විඤ්ඤාපෙති, න දානාදික්‍රියං පටිච්ච ආයාදෙසවිධානං ඤාපෙති.

යදි පන දානාදික්‍රියං පටිච්ච ආයාදෙසවිධානං සියා, චුත්තිකාරකෙන ලක්ඛණස්ස චුත්තියං මූලොදාහරණෙයෙව “අත්ථාය හිතායා”ති තදත්ථපයොගානි විය “පුරිසාය දියතෙ”තිආදි වත්තඛිබ්බං සියා, න ව චුත්තං. කස්මාති වෙ? බුද්ධවචනෙ පොරාණට්ඨකථාසු ව තාදිසස්ස පයොගස්ස අභාවා. නිරුත්තිපිටකෙ හි පහිනනපටිසම්භිදො සො ආයස්මා මහාකච්චානො “පුරිසස්ස දියතෙ”ති ආයාදෙසරහිතානියෙව රූපානි දස්සෙති, “අත්ථායාති සම්පදානවචන”න්ති භණන්තොපි ව ථෙරො දානාදික්‍රියාපෙක්ඛං අකත්වා චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසසහිතං රූපමෙව නිද්දිසි. තෙන සො පයොගො තදත්ථප්පයොගොති විඤ්ඤායති. ඉති ඉමෙහි කාරණෙහි ජානිතඛිබ්බං “දානාදික්‍රියං පටිච්ච ආයාදෙසවිධානං න කත”න්ති. යජ්ජෙවං “අත්ථාය හිතායා”තිආදීනියෙව තදත්ථප්පයොගානි “ආය චතුත්ථෙකවචනස්ස තු”ති ලක්ඛණස්ස විසයා භවෙය්‍යුං, නාඤ්ඤානීති? තන්ත, අඤ්ඤානිපි විසයායෙව තස්ස. කතමානි? “මූලාය පටිකස්සෙය්‍ය, අප්පො සග්ගාය ගච්ඡති, දකාය නෙති, විරමථායස්මන්තො මමවචනාය, ගණාය භත්තා”තිආදීනි. “සග්ගස්ස ගමනෙන වා”තිආදීනි පන වාධිකාරත්තා අවිසයාවානි.

නනු ව හො එවං සන්තෙ චුත්තිකාරකෙන මූලොදාහරණෙසු “අත්ථාය හිතාය සුඛාය දෙවමනුස්සාන”න්ති වත්වා “මූලාය පටිකස්සෙය්‍යා”තිආදීනිපි වත්තඛිබ්බානි, කිමුදාහරණෙ පන “වානි කිමත්ථං සග්ගස්ස ගමනෙන වා”ති වත්තඛිබ්බන්ති? සච්චං, අවචනෙ කාරණමත්ථි, තං සුණාම – “මූලාය පටිකස්සෙය්‍ය, අප්පො සග්ගාය ගච්ඡති”ති එත්ථ හි “මූලාය, සග්ගායා”ති පදානි

සුද්ධසම්පදානවචනානි න හොත්ති ගත්තත්ථකම්මනි වත්තනතො, තස්මා මූලොදාහරණෙසු න
 චුත්තානි. තථා “දකාය නෙති”ති එත්ථ “දකායා”ති පදං නයනත්ථකම්මනි වත්තනතො
 සුද්ධසම්පදානවචනං න හොත්ති න චුත්තං. “විරමථායස්මන්තො මම වචනායා”ති එත්ථ පන
 “වචනායා”ති පදං නිස්සක්කවචනත්ථෙ වත්තනතො, “ගණාය භත්තා”ති එත්ථ “ගණායා”ති පදං
 සාම්චවනත්ථෙ වත්තනතො, “අසක්කතා වස්ම ධනඤ්චයායා”ති එත්ථ “ධනඤ්චයායා”ති පදං
 කත්තුචසෙන සාම්ඤ්ඤත්ථෙ වත්තනතො සුද්ධසම්පදානවචනං න හොත්ති න චුත්තං. කිමුදාහරණෙපි
 “සග්ගස්සා”ති පදං ගමනසද්දසන්තිධානතො ගත්තත්ථකම්මනි වත්තනතො සුද්ධසම්පදානවචනං න
 හොත්ති “වාති කිමත්ථං සග්ගස්ස ගමනෙන වා”ති න චුත්තං. එවඤ්ඤත්ථෙ චුත්තනයෙන
 බුද්ධවචනං පොරාණට්ඨකථානයඤ්ච පත්වා චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසසහිතානි රූපානි
 ගත්තත්ථකම්මාදීසු චතුසුයෙව යානෙසු දිස්සන්ති, න පන දානරොචනාදිභෙදෙ යත්ථ කත්ථවි
 සම්පදානවිසයෙති දට්ඨබ්බං.

නනු ව හො “චන්දනසාරං පෙට්ඨිකාය අදාසි සුවණ්ණමාලං කනිට්ඨායා”ති දානප්පයොගෙ
 චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසසහිතරූපදස්සනතො “රාජකඤ්ඤාය දියතෙ, රාජකඤ්ඤාය රුච්චති
 අලඬිකාරො, රාජකඤ්ඤාය ඡත්තං ධාරෙති, රාජකඤ්ඤාය නමො කරොහි, රාජකඤ්ඤාය සොත්ථි
 භවතු, රාජකඤ්ඤාය සිලාසතෙ”තිආදීහිපි පයොගෙහි භවිතබ්බං, අථ කස්මා “බුද්ධවචනං
 පොරාණට්ඨකථානයඤ්ච පත්වා චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසසහිතානි රූපානි ගත්තත්ථකම්මාදීසු
 චතුසුයෙව යානෙසු දිස්සන්ති, න පන දානරොචනාදිභෙදෙ යත්ථ කත්ථවි සම්පදානවිසයෙ”ති
 වද්දාති? උප්පට්ඨවිණිශ්ණො භවං, න හි භවං අම්භාකං වචනත්ථං ජානාති. අයඤ්ඤත්ථෙ අම්භාකං
 වචනත්ථො – සබ්බානිපි ඉත්ථිලිඬගානි එකවචනවසෙන තතියාවතුත්ථිපඤ්චම්භට්ඨිසත්තම්ඨානෙසු
 සමසමානි හොත්ති, අප්පානි අසමානි, තස්මා තානි යපෙත්වා පුල්ලිඬගනපුංසකලිඬගෙසු පුරිසාදි
 චිත්තාදිසද්දානං අකාරත්තපකතිභාවෙ ධීතානං චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසසහිතානි රූපානි
 බුද්ධවචනාදීසු දානරොචනාදිභෙදෙ යත්ථ කත්ථවි සම්පදානවිසයෙ න දිස්සන්ති. තෙනෙව හි
 “මූලාය, සග්ගාය, දකාය, වචනාය, ගණායා”තිආදීනි ගත්තත්ථකම්මාදීසු තිසු “අභිඤ්ඤාය,
 සම්බොධාය, නිබ්බානායා”ති එවමාදීනි පන අනෙකසතානි තිලිඬගපදානි තදත්ථෙයෙවාති ඉමෙසු
 චතුසු යානෙසු දිස්සන්ති. “දෙනි, රොචති, ධාරෙති”තිආදීසු පන සුද්ධසම්පදානවිසයෙසු න දිස්සන්ති.
 භවන්ති චත්තං –

චතුත්ථෙකවචනස්ස, ආයාදෙසෙන සංයුතං;
 රූපං අනිත්ථිලිඬගානං, යානෙසු චතුසුට්ඨිතං.

ගත්තත්ථකම්මනි චෙව, නයනත්ථස්ස කම්මනි;
 විභත්තියා විපල්ලාසෙ, තදත්ථෙ වාති නිද්දිසෙ.

“මූලාය පටිකස්සෙයා, අප්පො සග්ගාය ගච්ඡති”;
 එවං ගත්තත්ථකම්මස්මිං, දිට්ඨමම්භෙහි සාසනෙ.

“දකාය නෙති” ඉච්චෙවං, නයනත්ථස්ස කම්මනි;
 “වචනායා”ති නිස්සක්කෙ, විරමණප්පයොගතො.

“ගණාය”ඉති සාම්ඤ්ඤිං, “භත්තා”ති සද්දයොගතො;
 “ධනඤ්චයායා”ති පදං, කත්තුත්ථෙ සාම්ඤ්ඤිකං.

“අසක්කතා”ති සද්දස්ස, යොගතොති විනිද්දිසෙ;
 අඤ්ඤො වාපි විපල්ලාසො, මග්ගිතබ්බො විභාවිතා.

“අභිඤ්ඤාය සම්බොධාය, නිබ්බානායා”තිමානි තු;
 ලිඬගත්තයවසෙනෙව, තදත්ථස්මිං විනිද්දිසෙ.

එවං පාඨානුලෝමෙන, කට්ඨො ආයසම්භවො;
ඉදන්තු සුබ්බං යානං, චිත්තෙතබ්බං පුනඡ්ඡනං.

ඔකාරන්තවසෙනෙව, නානාන්යසුමණ්ඨිතා;
පදමාලා මහෙසිස්ස, සාසනත්ථං පකාසිතා.

ඉමමතිමධුරඤ්චෙ චිත්තිකත්වා සුණෙය්‍යං,
විවිධන්යවිචිත්තං සාධවො සද්දනීතිං;
ජිනවරවචනෙනෙ සද්දනො ජාතකඨ්ඨං,
කුමුදමිව'සිතා වෙ සුට්ඨු ඡිත්තෙය්‍යමෙත්ථ.

ඉති නවඨගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යඡ්ඡප්පගතිසු විඤ්ඤානං.

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිඡ්ඡකරණෙ

සවිනිච්ඡයො ඔකාරන්තපුල්ලිඨගානං පකතිරූපස්ස

නාමිකපදමාලාවිභාගො නාම

පඤ්චමො පරිච්ඡෙදො.

අකාරන්තොකාරන්තතාපකතිකඔකාරන්තපුල්ලිඨගං නිට්ඨිතං.

6. ආකාරන්තපුල්ලිඨගනාමිකපදමාලා

අථ පුබ්බාවරියමතං පුරෙවරං කත්වා ආකාරන්තපුල්ලිඨගානං පකතිරූපෙසු අභිභවිතු
ඉච්චෙතස්ස පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලං වක්ඛාම - සත්ථා, සත්ථා, සත්ථාරො. සත්ථාරං,
සත්ථාරො. සත්ථාරා, සත්ථාරෙහි, සත්ථාරෙහි. සත්ථු, සත්ථුස්ස, සත්ථුනො, සත්ථානං, සත්ථාරානං.
සත්ථාරා, සත්ථාරෙහි, සත්ථාරෙහි. සත්ථු, සත්ථුස්ස, සත්ථුනො, සත්ථානං, සත්ථාරානං. සත්ථරි,
සත්ථාරෙසු. හො සත්ථ, හො සත්ථා, භවන්තො සත්ථාරො.

අයං යමකමභාට්ඨරෙන කතාය වුළුනිරුත්තියා ආගතො නයො. එත්ථ ව නිරුත්තිපිටකෙ ව
කච්චායනෙ ව “සත්ථුනා”ති පදං අනාගතමිපි ගහෙතබ්බමෙව “ධම්මරාජෙන සත්ථුනා”ති
දස්සනතො. “සත්ථාරා, සත්ථුනා, සත්ථාරෙහි, සත්ථාරෙහි”ති කමො ව වෙදිතබ්බො. එත්ථ ව අසතිපි
අත්ථවිසෙසෙ බ්‍යඤ්ජනවිසෙසවසෙන, බ්‍යඤ්ජනවිසෙසාභාවෙපි අත්ථනානත්ථතාවසෙන
සද්දන්තරසන්දස්සනං නිරුත්තික්කමොති “සත්ථා”ති පදං එකච්චනබ්‍රවචනවසෙන ද්වික්ඛත්තුං
චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. නිරුත්තිපිටකාදීසු පන “සත්ථා”ති පඨමාබ්‍රවචනං න ආගතං. කිඤ්චාපි න
ආගතං, තථාපි “අචිතක්කිතා මච්චුමුපබ්බජන්ති”ති පාළියං “අචිතක්කිතා”ති පඨමාබ්‍රවචනස්ස
දස්සනතො “සත්ථා”ති පදස්ස පඨමාබ්‍රවචනත්තං අවස්සමිච්ඡිතබ්බං. තථා වත්තා, ධාතා,
ගන්තාදීනමිපි තඟ්ගතිකත්තා. තථා නිරුත්තිපිටකෙ “සත්ථාරෙ”ති දුතියාබ්‍රවචනඤ්ච “සත්ථුස්ස,
සත්ථාන”න්ති චතුත්ථිඡ්ඡට්ඨෙකච්චනබ්‍රවචනානි ව ආගතානි, වුළුනිරුත්තියං පන න ආගතානි. තත්ථ
“මාතාපිතරො පොසෙති. භාතරො අතික්කමති”ති දස්සනතො “සත්ථාරෙ”ති දුතියාබ්‍රවචනරූපං
අයුත්තං විය දිස්සති. කච්චායනාදීසු “හො සත්ථ, හො සත්ථා” ඉති රස්සදීඝවසෙන
ආලපනෙකච්චනද්වයං චුත්තං. නිරුත්තිපිටකෙ “හො සත්ථ” ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකච්චනං
වත්වා “භවන්තො සත්ථාරො”ති ආරාදෙසවසෙන ආලපනබ්‍රවචනං චුත්තං. වුළුනිරුත්තියං “හො
සත්ථ” ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකච්චනං වත්වා “හො සත්ථා” ඉති දීඝවසෙන ආලපනබ්‍රවචනං
ලපිතං. සබ්බමෙතං ආගමෙ උපපරික්ඛිත්වා යථා න විරුජ්ඣති, තථා ගහෙතබ්බං.

ඉදානි සත්ථුසද්දස්ස යං රූපන්තරං අම්භෙහි දිට්ඨං, තං දස්සෙස්සාම - තථා හි “ඉමෙසං මහානාම තිණ්ණං සත්ථුනං එකා නිට්ඨා උදාහු පුටු නිට්ඨා”ති පාළියං “සත්ථුන”න්ති පදං දිට්ඨං, තස්මා අයම්පි කමො වෙදිතබ්බො “සත්ථු, සත්ථුස්ස, සත්ථුනො, සත්ථානං, සත්ථාරානං, සත්ථුන”න්ති. අභිභවිතා, අභිභවිතා, අභිභවිතාරො. අභිභවිතාරං, අභිභවිතාරො. අභිභවිතාරා, අභිභවිතාරා, අභිභවිතාරෙහි, අභිභවිතාරෙහි. අභිභවිතා, අභිභවිතාස්ස, අභිභවිතානො, අභිභවිතානං, අභිභවිතාරානං, අභිභවිතානං. අභිභවිතාරා, අභිභවිතාරෙහි, අභිභවිතාරෙහි. අභිභවිතා, අභිභවිතාස්ස, අභිභවිතානො, අභිභවිතානං, අභිභවිතාරානං. අභිභවිතාරි, අභිභවිතාරෙසු. හො අභිභවිත, හො අභිභවිතා, භවන්තො අභිභවිතාරො. යථා පනෙත්ථ අභිභවිතු ඉච්චෙතස්ස පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා සත්ථුනයෙන යොජිතා, එවං පරිභවිතු ආදිනඤ්ච අඤ්ඤෙසඤ්ච තංසදිසානං නාමිකපදමාලා සත්ථුනයෙන යොජෙතබ්බො. එත්ථඤ්ඤානි තංසදිසානි නාම “වත්තා, ධාතා” ඉච්චාදීනං පදානං වත්තුධාතු ඉච්චාදීනි පකතිරූපානි.

වත්තා ධාතා ගන්තා නෙතා,
දාතා කත්තා වෙතා තාතා;
ජෙත්තා හෙත්තා භන්තා මෙතා,
ජෙතා බොද්ධා ඤාතා සොතා.

ගජ්ජිතා වස්සිතා භත්තා, මුච්ඡිතා පටිසෙධිතා;
භාසිතා පුච්ඡිතා ඛන්තා, උට්ඨාතොක්කමිතා තතා.

නත්තා පනත්තා අක්ඛාතා, සහිතා පටිසෙවිතා;
නෙතා විනෙතා ඉච්චාදී, වත්තරෙ සුද්ධකත්තරි.

උප්පාදෙතා විඤ්ඤාපෙතා, සන්දස්සෙතා පබ්බහෙතා;
බොධෙතාදි වඤ්ඤෙ සද්දා, ඤෙය්සා හෙතුස්මිං අත්ථස්මිං.

කත්තා ඛත්තා නෙත්තා භත්තා, පිතා භාතාතිමෙ පන;
කිඤ්චි හිජ්ජන්ති සුත්තස්මිං, තං පහෙදං කට්ඨස්සහං.

සත්ථානිආදීසු කෙවි, උපයොගෙන සාමිතා;
සහෙව නිච්චං වත්තන්ති, නෙව වත්තන්ති කෙවි තු.

තත්‍ර කත්තුසද්දාදයො රූපන්තරවසෙන සත්ථුසද්දෙනො කිඤ්චි හිජ්ජන්ති. තථා හි “උට්ඨෙහි කත්තෙ තරමානො, ගන්ත්වා වෙස්සන්තරංවදා”ති එත්ථ “කත්තෙ”ති ඉදං ආලපනෙකවචනරූපං, එවඤ්ඤි “හො කත්තා”ති රූපතො රූපන්තරං නාම. “තෙන හි හො ඛත්තෙ යෙන වම්පෙය්සාකා බ්‍රාහ්මණගහපතිකා තෙනුපසඬිකමා”ති එත්ථ “ඛත්තෙ”ති ඉදං ආලපනෙකවචනරූපං. එවම්පි “හො ඛත්තා”ති රූපතො රූපන්තරං නාම. “නෙත්තෙ උජුං ගතෙ සති”ති එත්ථ “නෙත්තෙ”ති ඉදං සත්තමියා එකවචනරූපං, එතම්පි “නෙත්තරි”ති රූපතො රූපන්තරං. “ආරාධයති රාජානං, පූජං ලභති භත්තුසු”ති එත්ථ “භත්තුසු”ති ඉදං සත්තමියා බහුවචනරූපං. “භත්තාරෙසු”ති රූපතො රූපන්තරං, අත්‍ර “භත්තුසු”ති දස්සනතො, “මාතාපිතුසු පණ්ඩිතා”ති එත්ථ “පිතුසු”ති දස්සනතො ව “වත්තුසු ධාතුසු ගන්තුසු නෙතුසු දාතුසු කත්තුසු”ති එවමාදිනයොපි ගහෙතබ්බො. අයං නයො සත්ථුසද්දෙපි ඉච්ඡිතබ්බො විය අම්භෙ පටිභාති.

පිතා, පිතා, පිතරො. පිතරං, පිතරො. පිතරා, පිතුතා, පෙත්තා, පිතරෙහි, පිතරෙහි, පිතුහි, පිතුහි. පිතු, පිතුස්ස, පිතුනො, පිතානං, පිතරානං, පිතුනං. පිතරා, පෙත්තා, පිතරෙහි, පිතරෙහි, පිතුහි, පිතුහි. පිතු, පිතුස්ස, පිතුනො, පිතානං, පිතරානං, පිතුනං. පිතරි, පිතරෙසු, පිතුසු. හො පිත, හො පිතා, භවන්තො පිතරො. එත්ථ පන “පෙත්තා, පිතුත”න්ති ඉමං නයද්වයං වජ්ජෙත්වා භාතුසද්දස්ස ව පදමාලා යොජෙතබ්බො. තත්ථ “මත්තා ව පෙත්තා ව කතං සුසාධු, අනුඤ්ඤාතොසි මාතාපිතුහි, මාතාපිතුනං අච්චයෙතා”ති ව දස්සනතො පිතුසද්දස්ස “පෙත්තා, පිතුහි, පිතුහි. පිතුත”න්ති

රූපහෙදෝ ව, “පිතරෝ” ඉච්චාදීසු රස්සන්තඤ්ච සන්ථුසද්දතො විසෙසො. තත්ථ ච “පෙත්තා”ති ඉදං “ජන්තුයො, හෙතුයො, හෙතුයා, අධිපතියා”ති පදානි විය අවින්තෙය්‍යං පුල්ලිඬගරූපන්ති දට්ඨබ්බං.

වොදනා සොධනා වාත්‍ර භවති – සත්ථා පිතා ඉච්චෙවමාදීනි නිජ්චන්තන්තමුපාදාය ආකාරන්තානීති ච, පඨමං යපෙනබ්බං පකතිරූපමුපාදාය උකාරන්තානීති ච තුම්හෙ භණ්ඨ, “හෙතු සත්ථාරදස්සනං. අමාතාපිතරසංවඩ්ඪෙසා. කත්තාරනිද්දෙසො”තිආදීසු පන සත්ථාර ඉච්චාදීනි කථං තුම්හෙ භණ්ඨාති? එතානිපි මයං පකතිරූපමුපාදාය උකාරන්තානීති භණ්ඨාමාති. නනු ච හො එතානි අකාරන්තානීති? න, උකාරන්තානියෙව තානි. නනු ච හො යො අං නාදීනි පරභූතානි වචනානි න දිස්සන්ති යෙහි උකාරන්තසද්දානමන්තස්ස ආරාදෙසො සියා, තස්මා අකාරන්තානීති? න, ඊදිසෙ යානෙ පරභූතානං යො අං නාදීනං වචනානමනොකාසත්තා. තථා හි සමාසවිසයො එසො. සමාසවිසයස්මිඤ්ඤි අවින්තෙය්‍යානිපි රූපානි දිස්සන්තීති. එවං සන්තෙපි හො “ගාමනො නික්ඛමති”ති පයොගස්ස විය අසමාසවිසයෙ “සත්ථාරතො සත්ථාරං ගච්ඡති”ති නිද්දෙසපාළිදස්සනතො “හෙතු සත්ථාරදස්සන”න්තිආදීසු සත්ථාර ඉච්චාදීනි අකාරන්තානීති චින්තෙතබ්බානීති? න චින්තෙතබ්බානි “සත්ථාරතො සත්ථාරං ගච්ඡති”ති එත්ථාපි උකාරන්තත්තා. එත්ථ හි අසමාසන්තෙපි තොපච්චයං පටිච්ච සන්ථුසද්දස්ස උකාරො ආරාදෙසං ලභති. යානි පන තුම්හෙ උකාරස්ස ආරාදෙසනිමිත්තානි යො අංනාදීනි වචනානි ඉච්ඡථ, තානි ඊදිසෙ යානෙ විඤ්ඤානං පමාණං න භොන්ති. කානි පන භොන්තීති වෙ? අසමාසවිසයෙ තොපච්චයො ච සමාසවිසයෙ පරපදානි ච පරපදාභාවෙ ස්‍යාදිවිභත්තියො වානි ඉමානෙව ඊදිසෙ යානෙ එකන්තෙන පමාණං භොන්ති. තථා හි ධම්මපදට්ඨකථායං “යාවදෙව අනත්ථාය, ඤත්තං බාලස්ස ජායතී”ති ඉමිස්සා පාළියා අත්ථසංවණ්ණනායං “අයං නිම්මාතාපිතරොති ඉමස්මිං පභට්ටෙ දණ්ඨො තත්ථී”ති එත්ථ නිම්මාතාපිතරොති ඉමස්ස සමාසවිසයත්තා සිම්භි පරෙ උකාරො ආරාදෙසං ලභති, තතො සිස්ස ඔකාරාදෙසො, ඉච්චෙතං පදං පකතිරූපවසෙන උකාරන්තං භවති. නිජ්චන්තන්තමුපාදාය “පුරිසො, උරගො”ති පදානි විය ඔකාරන්තඤ්ච භවති. අයං පනෙත්ථ සමාසවිග්ගහො “මාතා ච පිතා ච මාතාපිතරො, තත්ථී මාතාපිතරො එතස්සානි නිම්මාතාපිතරො”ති. පකතිරූපවසෙන හි “නිම්මාතාපිතු” ඉති ධීතෙ සිව්චනස්මිං පරෙ උකාරස්ස ආරාදෙසො භොති. කත්ථච්චි පන ධම්මපදට්ඨකථාපොත්ථකෙ “අයං නිම්මාතාපිතකො”ති පාඨො දිස්සති, එසො පන “අයං නිම්මාතාපිතරො”ති පදස්ස අයුත්තතං මඤ්ඤමානෙහි යපිතොති මඤ්ඤාම, න සො අයුත්තො අට්ඨකථාපාඨො. සො හි උමඬගජාතකට්ඨකථායං එකපිතරොති සිම්භි ආරාදෙසපයොගෙන සමෙති. තථා හි –

“යථාපි නියකො භාතා,
සඋදරියො එකමාතුකො;
එවං පඤ්චාලචන්දො තෙ,
දයිතබ්බො රට්ඨෙසභා”ති

ඉමිස්සා පාළියා අත්ථං සංවණ්ණෙත්තෙහි පාළිනසඤ්ඤාහි ගරුහි “නියකොති අජ්ඣත්තීකො එකපිතරො එකමාතුයා ජාතො”ති සිම්භි ආරාදෙසපයොගරචනා කතා. න කෙවලඤ්ච සිම්භි ආරාදෙසෙ පුල්ලිඬගප්පයොගොයෙවම්හෙහි දිට්ඨො, අථ බො ඉත්ථිලිඬගප්පයොගොපි සාසනෙ දිට්ඨො. තථා හි විනයපිටකෙ චූළවග්ගෙ “අස්සමණී භොති අසක්‍යධිතරා”ති පදං දිස්සති. අයං පනෙත්ථ සමාසවිග්ගහො “සක්‍යකුලෙ උප්පන්තන්තා සක්‍යස්ස භගවතො ධිතා සක්‍යධිතරා, න සක්‍යධිතරා අසක්‍යධිතරා”ති. ඉධාපි සිම්භි පරෙ උකාරස්ස ආරාදෙසො කතො, ඉත්ථිලිඬගභාවස්ස ඉච්ඡිතත්තා ආපච්චයො, තතො සිලොපො ච දට්ඨබ්බො. එවං සමාසපදත්තෙ සන්ථු පිතු කත්තුසද්දානං නාමිකපදමාලායං චූත්තරූපතො කොචි කොචි රූපවිසෙසො දිස්සති. අඤ්ඤෙසමිපි රූපවිසෙසො නසඤ්ඤානා මග්ගිතබ්බො සුත්තන්තෙසු. කො හි නාම සමත්ථො නිස්සෙසතො බුද්ධච්චනසාගරෙ සංකිණ්ණානි විචිත්‍රානි පණ්ඩිතජනානං භද්‍යවම්භාපනකරානි පදරූපරතනානි සමුද්ධරිත්වා දස්සෙතුං, තස්මා අම්භෙහි අප්පමන්තකානියෙව දස්සිතානි.

අදන්ධජාතිකො විඤ්ඤ-ජාතිකො සත්තං ඉධ;

යොගං කරොති වෙ සත්ථු, පාළියං සො න කඛිකති.

යෙ පනිධ අම්භෙහි “සත්ථා, අභිභවිතා, වත්තා, කත්තා” දයො සද්දා පකාසිතා, තෙසු කෙච් උපයොගවචනෙන සද්ධිං නිව්චං වත්තන්ති “පුච්ඡිතා, ඔක්කම්මිතා” ඉච්චාදයො. තථා හි “අභිජානාසි නො ත්ථං මහාරාජ ඉමං පඤ්ඤං අඤ්ඤෙසු සමණානුභවමණෙ පුච්ඡිතා. නිද්දං ඔක්කම්මිතා” නිදාදිපයොගා ඛණ්ණ දිස්සන්ති. කෙච් සාම්මවචනෙන සද්ධිං නිව්චං වත්තන්ති “අභිභවිතා, වත්තා” ඉච්චාදයො. තථා හි “පච්චාමිත්තානං අභිභවිතා, තස්ස භවන්ති වත්තාරො. අමතස්ස දාතා. පරිස්සයානං සහිතා. අනුප්පන්නස්ස මග්ගස්ස, උප්පාදෙනා නරුත්තමො” නිදාදිපයොගා ඛණ්ණ දිස්සන්ති. කෙච් පන උපයොගවචනෙනපි සද්ධිං නෙව වත්තන්ති නියොගා පඤ්ඤන්තියං පවත්තනතො. තං යථා? “සත්ථා, පිතා, භාතා, නත්තා” ඉච්චාදයො. එත්ථ පන “උපයොගවචනෙන සද්ධිං නිව්චං වත්තන්ති” නිදාදිවචනං කම්මභූතං අත්ථං සන්ධාය කතන්ති වෙදිතඛිකං.

එවං උකාරන්තතාපකතිකානං ආකාරන්තපදානං පවත්ති. විදිත්වා සද්දෙසු අත්ථෙසු ව කොසල්ලම්භිජන්තෙහි පුන ලිඛිගඅන්තවසෙන “සත්ථා, සත්ථො, සත්ථ” න්ති තිකං කත්වා පදානමත්ථො ව පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා ව පදානං සදිසාසදිසතා ව වචන්ථපෙතඛිකා. තත්ත්ව හි “සත්ථා” නි ඉදං පයමං උකාරන්තතාපකතියං යත්වා පච්ඡා ආකාරන්තභූතං පුල්ලිඛිගං, “සත්ථො” නි ඉදං පයමං අකාරන්තතාපකතියං යත්වා පච්ඡා ඔකාරන්තභූතං පුල්ලිඛිගං, “සත්ථ” න්තිදං පන පයමං අකාරන්තතාපකතියං යත්වා පච්ඡා නිග්ගහිතන්තභූතං නපුංසකලිඛිගං. තත්ත්ව සත්ථාති සදෙවකං ලොකං සාසති අනුසාසති සත්ථා, කො සො? භගවා. සත්ථොති සභ අත්ථෙතාති සත්ථො, භණ්ඩමුලං ගහෙත්වා වාණිජ්ජාය දෙසන්තරං ගතො ජනසමුහො. සත්ථන්ති සාසති ආචික්ඛති අත්ථෙ එතෙනාති සත්ථං, බ්‍යාකරණාදිගත්ථො, අථ වා සසති හිංසති සත්තෙ එතෙනාති සත්ථං, අසිඤ්ඤා. “සත්ථා, සත්ථා, සත්ථාරො. සත්ථාරං, සත්ථාරො” නි පුරෙ විය පදමාලා. “සත්ථො, සත්ථා. සත්ථං, සත්ථෙ” නි පුරිසනයෙන පදමාලා. “සත්ථං, සත්ථාති, සත්ථා. සත්ථං, සත්ථාති, සත්ථෙ” නි නපුංසකෙ වත්තමාන චිත්තනයෙන පදමාලා යොජෙතඛිකා. එවං තිධා හින්තාසු නාමිකපදමාලාසු පදානං සදිසාසදිසතා වචන්ථපෙතඛිකා.

සත්ථා තිට්ඨති සබ්බඤ්ඤා, සත්ථා යන්ති ධනත්ථිකා;
සත්ථා අපෙති පුරිසො, භොන්තො සත්ථා දදාථ සං.

එවං සුතිසාමඤ්ඤවසෙන සදිසතා භවති.

සත්ථං යං තිබ්බං තෙන, සත්ථො කත්වාන කප්පියං;
එලං සත්ථුස්ස පාදාසි, සත්ථා තං පරිභුඤ්ජති.

එවං අසුතිසාමඤ්ඤවසෙන අසදිසතා භවති, තථා ලිඛිගඅන්තවසෙන. “වෙනා වෙනො” නි ව “තාතා තාතො” නි ව දුකං කත්වා පදානමත්ථො ව පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා ව පදානං සදිසාසදිසතා ව වචන්ථපෙතඛිකා.

තත්ත්ව හි “වෙනා” නි පයමං උකාරන්තතාපකතියං යත්වා පච්ඡා ආකාරන්තභූතං පුල්ලිඛිගං, තථා “තාතා” නි පදම්පි. “වෙනො” නි ඉදං පන පයමං අකාරන්තතාපකතියං යත්වා පච්ඡා ඔකාරන්තභූතං පුල්ලිඛිගං, තථා “තාතො” නි පදම්පි. තත්ත්ව වෙනාති විනොති රාසිං කරොතිති වෙනා, පාකාරචිතනකො පුග්ගලො, ඉට්ඨකවඩ්ඨකීති අත්ථො. වෙනොති විත්තං, එවංනාමකො වා ලුද්දො. එත්ථ ව විත්තං “වෙනයති විත්තෙති” නි අත්ථවසෙන වෙනො, ලුද්දො පන පණ්ණත්තිවසෙන. තාතාති තායතීති තාතා. “අසස්ස තාතා හිතස්ස විධාතා” නිස්ස පයොගො. “තාතො” නි එත්ථාපි තායතීති තාතො, පුත්තානං පිතුසු, පිතරානං පුත්තෙසු, අඤ්ඤෙසු අඤ්ඤෙසු පියපුග්ගලෙසු වත්තඛිකවොභාරො එසො. “සො නුත කපණො තාතො, චිරං රුවචති අස්සමෙ. කිච්ඡෙනාධිගතා භොගා, තෙ තාතො විධමං ධමං. එහි තාතා” නිදාදිසු වස්ස පයොගො වෙදිතඛිකා. “වෙනා, වෙනා, වෙනාරො. වෙනාරං, වෙනාරො” නි සත්ථුතයෙන පදමාලා. “වෙනො, වෙනා. වෙනං, වෙනෙ. වෙනසා, වෙනෙනා” නි මනොගණනයෙන ඤෙය්‍යා. අයං චිත්තවාචකස්ස වෙනසද්දස්ස නාමිකපදමාලා. “වෙනො, වෙනා.

වෙන, වෙන. වෙනෙනා””නි පුරිසනයෙන ඥෙය්‍යා. අයං පණ්ණත්තිවාචකස්ස වෙනසද්දස්ස නාමිකපදමාලා. “තාතා, තාතා, තාතාරො. තාතාර””නි සත්ථුනයෙන ඥෙය්‍යා. “තාතො, තාතා, තාත””නි පුරිසනයෙන ඥෙය්‍යා. එවම්මාසුපි නාමිකපදමාලාසු පදානං සදිසාසදිසතා වචන්ථපෙනබ්බා, තථා ලිඛිගඅන්තවසෙන “ඤාතා, ඤාතො, ඤාතං, ඤාතා””නි චතුක්කං කත්වා පදානමත්ථො ච පකතිරුපස්ස නාමිකපදමාලා ච පදානං සදිසාසදිසතා ච වචන්ථපෙනබ්බා.

තත්‍ර හි “ඤාතා””නි ඉදං පයම්. උකාරන්තතාපකතියං යත්වා පච්ඡා ආකාරන්තභූතං පුල්ලිඛිගං. “ඤාතො ඤාත””නි ඉමානි යථාක්කමං පයම්. අකාරන්තතාපකතියං යත්වා පච්ඡාකාරන්තනිග්ගහීතන්තභූතානි වාවචලිඛිගෙසු පුන්තපුංසකලිඛිගානි. තථා හි “ඤාතො අත්ථො සුඛාවභො. ඤාතමෙතං කුරඬිගස්සා””නි නෙසං පයොගා දිස්සන්ති. “ඤාතා””නි ඉදං පත පයම්. ආකාරන්තතාපකතියං යත්වා පච්ඡාපි ආකාරන්තභූතං වාවචලිඛිගෙසු ඉත්ථිලිඛිගං. තථා හි “එසා ඉත්ථිමයා ඤාතා””නි පයොගො. තත්‍ර පුල්ලිඛිගපක්කො “ජානාතීති ඤාතා””නි කත්තුකාරකචත්තමානකාලවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. ඉත්ථිලිඛිගාදිපක්කො “ඤායිත්ථාති ඤාතා ඤාතො ඤාත””නි කම්මකාරකාතීතකාලවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. එස නයො අඤ්ඤත්ථාපි යථාසම්භවං දට්ඨබ්බො. “ඤාතා, ඤාතා, ඤාතාරො. ඤාතාර””නි සත්ථුනයෙන ඥෙය්‍යා. “ඤාතො, ඤාතා. ඤාත””නි පුරිසනයෙන ඥෙය්‍යා. “ඤාතං, ඤාතානි, ඤාතා. ඤාතං, ඤාතානි, ඤාතෙ””නි චක්ඛමානචිත්තනයෙන ඥෙය්‍යා. “ඤාතා, ඤාතා, ඤාතායො. ඤාතං, ඤාතා, ඤාතායො””නි චක්ඛමානකඤ්ඤානයෙන ඥෙය්‍යා. එවම්මාසුපි නාමිකපදමාලාසු පදානං සදිසාසදිසතා වචන්ථපෙනබ්බා. අඤ්ඤෙසුපි යානෙසු යථාරහං ඉමිනා නයෙන සදිසාසදිසතා උපපරික්ඛිතබ්බා. වත්තා ධාතා ගන්තාදීනම්පි “වදතීති වත්තා, ධාරෙතීති ධාතා, ගච්ඡතීති ගන්තා””නිආදිනා යථාසම්භවං නිබ්බවනානි ඥෙය්‍යානි.

යං පනෙත්ථ අම්භෙහි පකිණ්ණකච්චනං කථිතං, තං “අට්ඨානෙ ඉදං කථිත””නි න වත්තබ්බං. යස්මා අයං සද්දතීති නාම සද්දානමත්ථානඤ්ච යුත්තායුත්තිපකාසනත්ථං කතාරම්භත්තා නානප්පකාරෙන සබ්බං මාගධවොහාරං සඬබ්බොහෙත්වා කථිතායෙව සොහති, න ඉතරථා, තස්මා නානප්පහෙදෙන චත්තුම්ච්ඡාය සම්භවතො “අට්ඨානෙ ඉදං කථිත””නි න වත්තබ්බං. නානාඋපායෙහි විඤ්ඤානං ඤාපනත්ථං කතාරම්භත්තා ච පත පුනරුත්තිදොසොපෙත්ථ න චිත්තෙතබ්බො, අඤ්ඤදත්ථු සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි අයං සද්දතීති පිටකත්තයොපකාරාය සක්කච්චං පරියාපුණ්ණබ්බා.

ඉති අභිභවිතාපදසදිසානි වත්තා, ධාතා, ගන්තාදීනි පදානි දස්සිතානි. ඉදානි අතංසදිසානි දස්සෙස්සාම. සෙය්‍යාට්ඨං —

ගුණවා ගුණවා වෙව, බලවා යසවා තථා;
ධනවා සුතවා විද්වා, ධුතවා කතවාපි ව.

හිතවා භගවා වෙව, ධිතවා ථාමවා තථා;
යතවා වාගවා වාථ, හිමවිච්චාදයො රවා.

පුන්තපුංසකලිඛිගෙහි, අකාරන්තෙහි පායතො;
චත්තුසද්දො පරො හොති, තදන්තා ගුණවාදයො.

සඤ්ඤාවා රස්මිවා වෙව, මස්සුවා ව යසස්සිවා;
ඉච්චාදිදස්සනාපෙසො, ආකාරිවණ්ණකාරතො;
ඉත්ථිලිඛිගාදිසු හොති, කත්ථචිති පකාසයො.

සතිමා ගතිමා අත්ථ-දස්සිමා ධිතිමා තථා;
මුතිමා මතිමා වෙව, ජුතිමා හිරිමාපි ව.

ථුනිමා රනිමා වෙව, යනිමා බලිමා තථා;
කසිමා සුවිමා ධිමා, රුවිමා චක්ඛුමාපි ව.

බන්ධුමා හෙතුමා'යස්මා, කෙතුමා රාහුමා තථා;
බාණුමා භාණුමා ගොමා, විජ්ජුමා චසුමාදයො.

පාපිමා පුත්තිමා වෙව, වන්දිමිච්චාදයොපි ව;
අතංසදිසසද්දාති, විඤ්ඤාතබ්බා විභාවිනා.

ඉවණ්ණකාරොකාරෙහි, මන්තුසද්දො පරො භවෙ;
ආකාරන්තා විකාරන්තා, ඉමන්තුති විභාවයෙ.

ගුණවා, ගුණවා, ගුණවන්තො. ගුණවන්තං, ගුණවන්තෙ. ගුණවතා, ගුණවන්තෙන,
ගුණවන්තෙහි, ගුණවන්තෙහි. ගුණවතො, ගුණවන්තස්ස, ගුණවතං, ගුණවන්තානං. ගුණවතා,
ගුණවන්තා, ගුණවන්තස්මා, ගුණවන්තම්භා, ගුණවන්තෙහි, ගුණවන්තෙහි. ගුණවතො, ගුණවන්තස්ස,
ගුණවතං, ගුණවන්තානං. ගුණවති, ගුණවන්තෙ, ගුණවන්තස්මිං, ගුණවන්තම්භි, ගුණවන්තෙසු. හො
ගුණවා, භවන්තො ගුණවා, හොන්තො ගුණවන්තො.

එත්ථ පන “එථ තුම්භෙ ආවුසො සීලවාහොථා”ති ව,

“බලවන්තො දුබ්බලා හොන්ති, ථාමවන්තොපි භායරෙ;
චක්ඛුමා අන්ධිකා හොන්ති, මාතුගාමවසං ගතා”ති ව

පාළිය “සීලවා, චක්ඛුමා”ති පඨමාබහුවචනස්ස දස්සනතො “ගුණවා”ති පච්චත්තාලපනට්ඨානෙ
බහුවචනං වුත්තං. “ගුණවා සතිමා”ති ආදියුපි එසෙව නයො. වුළුතිරුත්තියම්භි හි “ගුණවා”ති
පච්චත්තාලපනබහුවචනාති ආගතාති, නිරුත්තිපිටකෙ පච්චත්තෙකවචනභාවෙනෙව ආගතං,
වුළුතිරුත්තියං පන නිරුත්තිපිටකෙ ව “හො ගුණව”ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකවචනං ආගතං.
මයං පන “තග්ග භගවා බොජ්ඣකඛිගා. කථං නු භගවා තුය්භං සාවකො සාසනෙ රතො”ති එවමාදියු
අනෙකසතෙසු පාඨෙසු “භගවා”ඉති ආලපනෙකවචනස්ස දීඝභාවදස්සනතො වන්තුපච්චයට්ඨානෙ
“හො ගුණවා”ඉච්චාදි දීඝවසෙන වචනං යුත්තතරං විය මඤ්ඤාම, මන්තුපච්චයට්ඨානෙ පන
ඉමන්තුපච්චයට්ඨානෙ ව “සබ්බවෙරභයාතිත, පාදෙ වන්දාමි චක්ඛුම. එවං ජානාහි පාපිම”ඉච්චාදියු
පාළිපදෙසෙසු “චක්ඛුම”ඉච්චාදි ආලපනෙකවචනස්ස රස්සභාවදස්සනතො “හො සතිම, හො
ගතිම”ඉච්චාදි රස්සවසෙන වචනං යුත්තතරං විය මඤ්ඤාම, අථ වා මහාපරිනිබ්බානසුත්තට්ඨකථායං
“ආයස්මා තිස්ස” ඉති දීඝවසෙන වුත්තාලපනෙකවචනස්ස දස්සනතො “භගවා, ආයස්මා”
ඉති දීඝවසෙන වුත්තපදමත්තං යපෙත්වා වන්තුපච්චයට්ඨානෙපි මන්තුපච්චයනගො නෙතබ්බො,
මන්තුපච්චයට්ඨානෙපි වන්තුපච්චයනගො නෙතබ්බො. තථා හි කච්චායනාදියු “හො ගුණවං, හො
ගුණව, හො ගුණවා”ඉති නිග්ගහිතරස්සදීඝවසෙන තිණි ආලපනෙකවචනාති වුත්තාති, ඉමිනා “හො
සතිමං, හො සතිම, හො සතිමා”ති එවමාදිනගොපි දස්සිතො. පඨමාබහුවචනට්ඨානෙ පන
“ගුණවන්තො, ගුණවන්තා, ගුණවන්ති”ති තිණි පදාති වුත්තාති, ඉමිනාපි “සතිමන්තො, සතිමන්තා,
සතිමන්ති”ති එවමාදිනගොපි දස්සිතො. තෙසු “හො ගුණවං හො සතිමං, ගුණවන්තා, ගුණවන්ති”ති
ඉමාති පදාති එවංගතිකාති ව අඤ්ඤාති පදාති පාළියං අප්පසිද්ධාති යථා “ආයස්මන්තා”ති පදං
පසිද්ධං, තස්මා යං වුළුතිරුත්තියං වුත්තං, යඤ්ච නිරුත්තිපිටකෙ, යඤ්ච කච්චායනාදියු, තං සබ්බං
පාළියා අට්ඨකථාහි ව සද්ධිං යථා න විරුජ්ඣති, ගඬිගොදකෙන යමුනොදකං විය අඤ්ඤාදත්ථු
සංසන්දති සමෙති, තථා ගහෙතබ්බං.

අපිචෙත්ථ අයම්පි විසෙසො ගහෙතබ්බො. තං යථා? “තුය්භං ධිතා මහාවීර, පඤ්ඤවන්ත
ජුතින්ධරා”ති පාළියං “පඤ්ඤවන්ත”ඉති ආලපනෙකවචනස්ස දස්සනතො.

“සබ්බා කිරෙවං පරිනිට්ඨිතාති,

යසස්සි නං පඤ්ඤවන්තං විසය්හ;
යසො ව ලද්ධා පුරිමං උළාරං,
නප්පජ්ජහෙ වණ්ණබලං පුරාණං” නිති.

ඉමිස්සා ජාතකපාළියා අට්ඨකථායං “පඤ්ඤවන්තං” ඉති ආලපනෙකවචනස්ස දස්සනතො ව “හො ගුණවන්ත, හො ගුණවන්තා, හො සතිමන්ත, හො සතිමන්තා” තිආදීනිපි ආලපනෙකවචනානි අවස්සම්චිතීන්ධානි. තථා හි තිස්සං පාළියං “යසස්සි පඤ්ඤවන්තං” ඉච්චාලපනවචනං අට්ඨකථාවරියා ඉච්ඡන්ති. නන්ති හි පදපුරුණෙ නිපාතමත්තං. පඤ්ඤවන්තන්ති පන ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං අනුසාරාගමං කත්වා වුත්තං. එවං පාවචනෙ වන්තුපච්චයාදිසහිතානං සද්දානං “හඬවා, ආයස්මා, පඤ්ඤවන්ත, වක්ඛුම, පාපිම” ඉතිදස්සිතනගෙන ආලපනප්පවත්ති වෙදිතබ්බා. එත්ථ ව “ගඬගාභාගිරථී නාම, හිමවන්තා පභාවිතා” ති ව “කුතො ආගතත්ථ හන්තෙති, හිමවන්තා මහාරාජා” ති ව දස්සනතො “ගුණවන්තා” ති පඤ්චමියා එකවචනං කමිතං. යථා ගුණවන්තු සද්දස්ස නාමිකපදමාලා යොජ්ජතා, එවං ධනවන්තුබලවන්තාදීනං සතිමන්තු ගතිමන්තාදීනඤ්ච නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

ඉදානි විද්වාදිපදානං ගුණවාපදෙන සමානගතිකත්තමිපි සොතුනං පයොගෙසු සම්මොභාපගමත්ථං එකදෙසතො නිබ්බවනාදිහි සද්ධිං විද්වන්තුඉච්චාදිපකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චිතෙ – ඤාණසම්බාතො වෙදො අස්ස අත්ථිති විද්වා, පණ්ඩිතො. එත්ථ ව විද්වාසද්දස්ස අත්ථිභාවෙ “ඉති විද්වා සමං වරෙ” තිආදි ආභවචපායො නිදස්සනං. අත්‍රායං පදමාලා – විද්වා, විද්වා, විද්වන්තො. විද්වන්තං, විද්වන්තෙ. විද්වතා, විද්වන්තෙන. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං. වෙදනාවා, වෙදනාවා, වෙදනාවන්තො. වෙදනාවන්තං, වෙදනාවන්තෙ. වෙදනාවතා, වෙදනාවන්තෙන. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං. එවං “සඤ්ඤාවාවෙතනාවා සද්ධාවා පඤ්ඤවා සබ්බාවා” ඉච්චාදීසුපි. එත්ථ ව “වෙදනාවන්තං වා අත්තානං සබ්බාවන්තං ලොකං” තිආදිනි නිදස්සනපදානි. තත්ථ සබ්බාවන්තන්ති සබ්බසත්තවන්තං, සබ්බසත්තයුත්තන්ති අත්ථො. මජ්ඣෙදිසඤ්චි ඉදං පදං. යෙහුයොන පන “පඤ්ඤවාපඤ්ඤවන්තො” තිආදිනි මජ්ඣෙදිසසානිපි භවන්ති. යසස්සිතො පරිවාරභූතා ජනා අස්ස අත්ථිති යසස්සිවා, අථ වා යසස්සි ව යසස්සිවා වානි යසස්සිවා. එකදෙසසරූපෙකසෙයොයං. “යසස්සිවා” ති පදස්ස පන අත්ථිභාවෙ –

“ඛත්තියො ජාතිසම්පන්නො, අභිජාතො යසස්සිවා;
ධම්මරාජා විදෙහානං, පුත්තො උප්පජ්ජතෙ තවා” ති

ඉදං නිදස්සනං. “යසස්සිවා, යසස්සිවා, යසස්සිවන්තො. යසස්සිවන්තං” ඉච්චාදි නෙතබ්බං. අත්ථෙදස්සනසිලං අත්ථදස්සි, කිං තං? ඤාණං. අත්ථදස්සි අස්ස අත්ථිති අත්ථදස්සිමා, එත්ථ ව –

“තං තත්ථ ගතිමා ධිතිමා, මුතිමා අත්ථදස්සිමා;
සම්බාතා සබ්බධම්මානං, විධුරො එතදබ්බවි” ති

ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. “අත්ථදස්සිමා, අත්ථදස්සිමා, අත්ථදස්සිමන්තො. අත්ථදස්සිමන්තං” ඉච්චාදි නෙතබ්බං. පාපං අස්ස අත්ථිති පාපිමා, අකුසලරාසිසමන්තාගතො මාරො. පුත්තා අස්ස අත්ථිති පුත්තිමා, බහුපුත්තො. “සොවති පුත්තෙහි පුත්තිමා” ති එත්ථ හි බහුපුත්තො “පුත්තිමා” ති වුච්චති. වන්දො අස්ස අත්ථිති වන්දිමා. වන්දොති වෙන්ථ වන්දවිමානමධිප්පෙතං, වන්දවිමානවාසී පන දෙවපුත්තො “වන්දිමා” ති. තථා හි “වන්දො උග්ගතො, පමාණතො වන්දො ආයාමචිත්ථාරතො උබ්බෙධතො ව එකුතපඤ්ඤාසයොජනො, පරික්ඛෙපතො තීහි යොජනෙහි උනාදියඩ්ඪසතයොජනො” තිආදීසු වන්දවිමානං “වන්දො” ති වුත්තං. “තථාගතං අරහන්තං, වන්දිමා සරණං ගතො” තිආදීසු පන වන්දදෙවපුත්තො “වන්දිමා” ති. අපරො නයො – වන්දො අස්ස අත්ථිති වන්දිමා. වන්දොති වෙන්ථ වන්දදෙවපුත්තො අධිප්පෙතො, තන්තිවාසට්ඨානභූතං පන වන්දවිමානං “වන්දිමා” ති. තථා හි “රාහු වන්දං පමුඤ්චස්සු, වන්දො මණ්මයවිමානෙ වසති” තිආදීසු වන්දදෙවපුත්තො “වන්දො” ති වුත්තො.

“යො හවෙ දහරො හික්බු, යුක්ඡති බුද්ධසාසනෙ;
සොමංලොකංපභාසෙනි, අබ්භා මුත්තොව චන්දිමා” ති

ආදීසු පන තන්තිවාසට්ඨානභූතං චන්දවිමානං “චන්දිමා” ති චුත්තං. ඉති “චන්දො” ති ච “චන්දිමා” ති ච චන්දදෙවපුත්තස්සච චන්දවිමානස්සච නාමන්ති වෙදිතබ්බං. තත්ත “පාපිමා පුත්තිමා චන්දිමා” ති ඉමානි පාපසද්දාදිතො “තදස්සත්ථි” ඉව්චෙතස්මිං අත්ථෙ පචත්තස්ස ඉමන්තුවපච්චයස්ස වසෙන සිද්ධිමුපාගතානිති ගහෙතබ්බානි.

නත්ත ච හො මන්තුවපච්චයවසෙනෙව සාධෙතබ්බානිති? න, කත්ථවිපි අකාරන්තතො මන්තුවතො අභාවා. නත්ත ච හො එවං සන්තෙපි පාප පුත්ත චන්දතො පඨමං ඉකාරාගමං කත්වා තතො මන්තුවපච්චයං කත්වා සක්කා සාධෙතන්ති? සක්කා රූපමත්තසිප්ඤ්ඤානතො, නයො පන සොහතො න හොති. තථා හි පාප පුත්තාදිතො අකාරන්තතො ඉකාරාගමං කත්වා මන්තුවපච්චයෙ විධියමානෙ අඤ්ඤෙහි ගුණසාදිහි අකාරන්තෙහි ඉකාරාගමං කත්වා මන්තුවපච්චයස්ස කාතබ්බතාපසඬිගො සියා. න හි අනෙකෙසු පාළිසතසහස්සෙසු කත්ථවිපි අකාරන්තතො ගුණ යසාදිතො ඉකාරාගමෙන සද්ධිං මන්තුවපච්චයො දිස්සති, අට්ඨානත්තා පන පාප පුත්තාදිතො අකාරන්තතො ඉකාරාගමං අකත්වා ඉමන්තුවපච්චයෙ කතෙයෙව “පාපිමා පුත්තිමා” තිආදිති සිප්ඤ්ඤානිති.

එවං සන්තෙපි හො කස්මා කච්චායනප්පකරණෙ මන්තුවපච්චයොව චුත්තො, න ඉමන්තුවපච්චයොති? ද්වයමිපි චුත්තමෙව. කථං ඤායතිති වෙ? යස්මා තත්ථ “තපාදිතො සී, දණ්ඩාදිතො ඉක රී, මධ්වාදිතො රො, ගුණාදිතො චන්තු” ති ඉමානි චත්තාරි සුත්තානි සන්තිහිතතොදන්තසද්දභාවෙන චත්වා මජ්ඣෙ “සත්තාදිහි මන්තු” ති අඤ්ඤාපා සුත්තං චත්වා තතො සන්තිහිතතොදන්තවසෙන “සද්ධාදිතො ණා” ති සුත්තං චුත්තං, තස්මා තත්ථ “සත්තාදිහි මන්තු” ති විසදිසං කත්වා චුත්තස්ස සුත්තස්ස වසෙන ඉමන්තු පච්චයො ච චුත්තොති විඤ්ඤායති. පකති හෙසාවරියානං යෙන කෙතචි ආකාරෙන අත්තතො අධිප්පායවිඤ්ඤාපනං. එත්ථ ච දුතියො අත්ථො සරසන්ධිවසෙන ගහෙතබ්බො. තථා හිස්ස “සත්තාදිහි මන්තු” ති පඨමො අත්ථො, “සත්තාදිහි ඉමන්තු” ති දුතියො අත්ථො. ඉති “සෙනො ධාවති” ති පයොගෙ විය “සත්තාදිහි මන්තු” ති සුත්තෙ හින්තසත්තිසමචෙතවසෙන අත්ථද්වයපට්පත්ති භවති, තස්මා පරමසුඛමසුගම්භිරත්ථවතා අනෙත සුත්තෙන කත්ථවි සති ගති සෙතු ගොඉච්චාදිතො මන්තුවපච්චයො ඉච්ඡිතො. කත්ථවි සති පාප පුත්තඉච්චාදිතො ඉමන්තුවපච්චයො ඉච්ඡිතොති දට්ඨබ්බං.

යස්මා පන සතිසද්දො මන්තුවසෙන ගතිධිසෙටුගො ඉච්චාදිහි, ඉමන්තුවසෙන පාපපුත්තාදිහි ච සමානගතිකත්තා තෙසං පකාරභාවෙන ගතිතො, තස්මා එවං සුත්තත්ථො භවති “සත්තාදිහි මන්තු සතිප්පකාරෙහි සද්දෙහි මන්තුවපච්චයො හොති ඉමන්තුවපච්චයො ච යථාරහං ‘තදස්සත්ථි’ ඉව්චෙතස්මිං අත්ථෙ” ති. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො – යථා “සතිමා” ති එත්ථ සතිති ඉකාරන්තතො මන්තුවපච්චයො හොති, තථා “ගතිමා, ධිමා, සෙතුමා, ගොමා” තිආදීසු ඉකාරන්ත රීකාරන්ත උකාරන්තනිව්චොකාරන්තතො මන්තුවපච්චයො හොති. යථා ච “සතිමා” ති එත්ථ “සති” ති ඉකාරන්තතො ඉමන්තුවපච්චයො හොති, තථා “ගතිමා, පාපිමා, පුත්තිමා” තිආදීසු ඉකාරන්ත අකාරන්තතො ඉමන්තුවපච්චයො හොති. එවං සතිප්පකාරෙහි සද්දෙහි යථාසම්භවං මන්තු ඉමන්තුවපච්චයා හොත්තිති.

යජ්ජෙවං පච්චයද්වයවිධායකං “දණ්ඩාදිතො ඉක රී” ති සුත්තං විය “සත්තාදිතො ඉමන්තු මන්තු” ති චත්තබ්බං, කස්මා නාවොවාති? තථා අවචනෙ කාරණමත්ථි. යදි හි “දණ්ඩාදිතො ඉක රී” ති සුත්තං විය “සත්තාදිතො ඉමන්තු මන්තු” ති සුත්තං චුත්තං සියා, එකක්ඛණෙයෙව ඉමන්තු මන්තූනං වචනෙන දණ්ඩසද්දතො සම්භූතං “දණ්ඩකො දණ්ඩි” ති රූපද්වයමිව සතිගතිආදිතොපි විසදිසරූපද්වයමිවිභිතබ්බං සියා, තඤ්ච නත්ථි, තස්මා “සත්තාදිතො ඉමන්තු මන්තු” ති න චුත්තං. අපිච තථා චුත්තෙ බව්භක්ඛරතාය ගන්ථගරුතා සියා. යස්මා ච සුත්තෙන නාම අප්පක්ඛරෙන අසන්දිද්ධෙන සාරවත්තෙන ගුළ්භනිත්තයෙන සබ්බතොමුඛෙන අනවජ්ජෙන භවිතබ්බං. කච්චායනෙ ච යෙභුයොන තාදිසානි ගම්භිරත්ථානි සුවිසදඤ්ඤාණවිසයභූතානි සුත්තානි දිස්සන්ති “උපාක්ඛිකිස්සරවචනෙ, සරා සරෙ ලොප” තිආදීති, ඉදම්පි තෙසමඤ්ඤතරං, තස්මා “සත්තාදිතො

ඉමන්තු මන්තු” නි න වුත්තං. එවං සුත්තොපදෙසෙ අකතෙපි ඉමන්තුනොපි ගහණත්ථං.
භින්නසත්තිසමවෙනවසෙන “සත්‍යාදිහි මන්තු” නි වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

අපරො නයො – “තපාදිතො සි” තිආදිසු තොදන්තසද්දස්ස ඛුච්චනන්තතා න සුට්ඨු පාකටා
තොපච්චයස්ස එකත්ථබ්බන්තපෙසු වත්තනතො, “සත්‍යාදිහි මන්තු” නි එත්ථ පන භිසද්දස්ස
ඛුච්චනන්තතා අතීව පාකටා, තස්මා ඛුච්චනග්ගහණෙන ඉමන්තු පච්චයො භොතිතිපි දට්ඨබ්බං.
නනු ව භො විනාපි ඉමන්තුපච්චයෙන පාපමස්සත්ථිති පාපි, පාපි එව පාපිමාති සකත්ථෙ මාපච්චයෙ
කතෙයෙව “පාපිමා පුත්තිමා” තිආදිති සිජ්ඣන්ති “ඡට්ඨමො සො පරාභවො” ති එත්ථ මපච්චයෙන
“ඡට්ඨමො” ති පදං වියාති? අතිනයක්ඛු භවං, අතිනයක්ඛු නාමාති භවං වත්තබ්බො, න පන භවං
සද්දගති. ජානාති, සද්දගතියො ව නාම ඛුච්චිධා. තථා හි ඡට්ඨොයෙව ඡට්ඨමො, “සුත්තමෙව
සුත්තන්තො” තිආදිසු පුරිසනෙයෙන යොජෙතබ්බා සද්දගති, “දෙවොයෙව දෙවතා” තිආදිසු
කක්ඛානෙයෙන යොජෙතබ්බා සද්දගති, “දිට්ඨි එව දිට්ඨිගත” න්තිආදිසු චිත්තනෙයෙන යොජෙතබ්බා
සද්දගති. එවංවිධාසු සද්දගතිසු “පාපි එව පාපිමා” තිආදිකං කතරං සද්දගති. වදෙසි? “සත්ථා රාජා
බ්‍රහ්මා සඛා අත්තා සා පුමා” තිආදිසු ව කතරං සද්දගති. වදෙසි? කතරසද්දන්තොගං කතරාය ව
නාමිකපදමාලායං යොජෙතබ්බං මක්ඛුසිති? සො එවං පුට්ඨො අද්ධා උත්තරි කික්ඛි අදිස්වා තුණ්හි
භවිස්සති, තස්මා තාදිසො නයො න ගහෙතබ්බො. තාදිසස්මික්ඛි නයෙ “පාපිමා
පාපිමතො” තිආදිති රූපාති න සිජ්ඣන්ති, ඉමන්තුපච්චයනෙයෙන පන සිජ්ඣන්ති, තස්මා අයමෙව
නයො පසත්ථතරො ආයස්මන්තෙහි සම්මා විත්තෙ යපෙතබ්බො. අත්‍රිදං නිදස්සනං –

“ජයො හි බුද්ධස්ස සිරිමතො අයං,
මාරස්ස ව පාපිමතො පරාජයො;
උග්ගොසයුං බොධිමණ්ඩෙ පමොදිතා,
ජයං තදා දෙවගණා මහෙසිනො” ති ව,

“සාඛාපත්තඵලූපෙනො, බන්ධිමාවමහාදුමො” ති ව.

පාපිමා, පාපිමා, පාපිමන්තො. පාපිමන්තං. සෙසං නෙයාං, එස නයො “බන්ධිමා, පුත්තිමා” තිආදිසුපි.

ඉදාති යථාපාවචනං කික්ඛිවිදෙව භිමවන්තු සතිමන්තාදිනං විසෙසං බුම. භිමවන්තොව පබ්බතො.
සතිමං භික්ඛුං. බන්ධුමං රාජානං. වන්දිමං දෙවපුත්තං. සතිමස්ස භික්ඛුනො. බන්ධුමස්ස රක්ඛො.
ඉද්ධිමස්ස ව පරස්ස ව එකක්ඛණෙ විත්තං උප්පජ්ජති. ඉච්චාදි විසෙසො වෙදිතබ්බො. අපිචෙත්ථ
“ආයස්මන්තා” ති ද්වින්නං වත්තබ්බවචනං, “ආයස්මන්තො” ති ඛුච්චනං වත්තබ්බවචනන්ති අයමිපි
විසෙසො වෙදිතබ්බො. තථා හි “ද්වින්නං ආරොචෙත්තෙන ‘ආයස්මන්තා ධාරෙන්තු’ ති, තිණ්ණං
ආරොචෙත්තෙන ‘ආයස්මන්තො ධාරෙන්තු’ ති වත්තබ්බ” න්ති වුත්තං. “තිණ්ණ” න්ති චෙත්ථ
කථාසිසමන්තං, තෙන චතුන්නම්පි පක්ඛන්තම්පි අතිරෙකසත්තානම්පිති දස්සිතං භොති. බහවොහි
උපාදාය “උද්දිට්ඨා බො ආයස්මන්තො වත්තාරො පාරාජිකා ධම්මා” තිආදිකා පාළියො යපිතා. තත්ථ
“ආයස්මන්තා” තිදං විනයවොභාරවසෙන ද්වෙයෙව සන්ධාය වුත්තන්තා න සබ්බසාධාරණං.
විනයවොභාරක්ඛි වජ්ජෙත්වා අක්ඛුසස්මිං වොභාරෙ න පවත්තති. “ආයස්මන්තො” තිදං පන
සබ්බත්ථ පවත්තතිති ද්වින්නං විසෙසො වෙදිතබ්බො.

තත්‍ර “භිමවන්තො” ති ඉදං යෙභුයොනෙකවචනං භවති, කත්ථවි ඛුච්චනම්පි, තෙනාහ
නිරුක්තිපිටකෙ ථෙරො “භිමවා තිට්ඨති, භිමවන්තො තිට්ඨන්ති” ති. “භිමවන්තොව පබ්බතො” ති
අයං එකවචනනෙයො යථාරුතපාළිවසෙන ගහෙතබ්බො. යථාරුතපාළි ව නාම –

“දුරෙ සන්තො පකාසන්ති, භිමවන්තොව පබ්බතො;
අසන්තෙත්ථ න දිස්සන්ති, රත්තිං බිත්තා යථා සරා.

අභං තෙන සමයෙන, නාගරාජා මහිද්ධිකො;
අතුලො නාම නාමෙත, පුක්ඛුච්චන්තො ජුතින්ධරො.

ගතිමන්තො සතිමන්තො, ධිතිමන්තො ච සො ඉසි;
සද්ධම්මධාරකො ථෙරො, ආනන්දො රතනාකරො”

ඉච්චාදි. එත්ථ “පුඤ්ඤවන්තො” තිආදීනි අනෙකෙසු යානෙසු බහුවචනභාවෙන පුනස්පුනං
චදන්තානිසි කත්ථවි එකච්චනානි භොන්ති, එකච්චනභාවො ච නෙසං ගාථාවිසයෙ දිස්සති, තස්මා
තානි යථාපාච්චනං ගහෙතබ්බානි.

එවං භිමචන්තුසතිමන්තුසද්දාදීනං විසෙසං ඤත්වා පුන ලිඛිගන්තවසෙන
ද්විලිඛිගකපදානමත්ථො ච පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා ච පදානං සදිසාසදිසතා ච චචත්ථපෙනබ්බා.

තත්‍ර හි “සිරිමා” ති පදං සුතිසාමඤ්ඤවසෙන ලිඛිගද්වයෙ චත්තනතො ද්විධා භිජ්ජති. “සිරිමා
පුරිසො” ති හි අත්ථෙ ආකාරන්තං පුල්ලිඛිගං, “සිරිමා නාම දෙවි” ති අත්ථෙ ආකාරන්තං ඉත්ථිලිඛිගං,
උභයම්පෙන උකාරන්තතාපකතිකා. අථ වා පන පච්ඡිමං ආකාරන්තතාපකතිකං, සිරි යස්ස අත්ථි සො
සිරිමානි පුල්ලිඛිගවසෙන නිබ්බවනං, සිරි යස්සා අත්ථි සා සිරිමානි ඉත්ථිලිඛිගවසෙන නිබ්බවනං.
අත්‍රිමානි කිඤ්චාපි සුතිවසෙන නිබ්බවනත්ථවසෙන ච අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානත්ථානි, තථාපි
පුරිසපදත්ථඉත්ථිපදත්ථවාචකත්තා භින්තත්ථානීති වෙදිතබ්බානි. එස නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු
යානෙසු නෙතබ්බො. සිරිමා, සිරිමා, සිරිමන්තො. සිරිමන්තං, සිරිමන්තෙ. සිරිමතා, සිරිමන්තෙන.
ගුණවන්තුසද්දස්සෙව නාමිකපදමාලා. සිරිමා, සිරිමා, සිරිමායො. සිරිමං, සිරිමා, සිරිමායො. සිරිමාය.
චක්ඛමානකඤ්ඤානයෙන ඤෙය්‍යා. එවං ද්විධා භින්තානං සමානසුතිකසද්දානං නාමිකපදමාලාසු
පදානං සදිසාසදිසතා චචත්ථපෙනබ්බා. සමානනිබ්බවනත්ථස්සපි හි අසමානසුතිකස්ස “සිරිමා” ති
සද්දස්ස නාමිකපදමාලායං පදානං ඉමෙහි පදෙහි කාවිපි සමානතා න ලබ්භති. අත්‍රිදං වුවචති –

“සිරිමා” ති පදං ද්වෙධා, පුම්මත්ථිසු පචත්තිතො;
භිජ්ජතිති විභාවෙය්‍ය, එත්ථ පුල්ලිඛිගම්ච්ඡිතං.

ඉති අභිභවිතා පදෙන විසදිසානි ගුණවාසනිමාදීනි පදානි දස්සිතානි සද්ධිං නාමිකපදමාලානි.
ඉදානි අපරානිසි තබ්බිසදිසානි පදානි දස්සෙස්සාම සද්ධිං නාමිකපදමාලානි. සෙය්‍යාථිදං?

රාජා බ්‍රහ්මා සබ්බා අත්තා, ආතුමා සා පුමා රහා;
දළ්භධම්මා ච පච්චක්ඛ-ධම්මා ච විච්චච්ජදා.

චත්තභා ච තථා චුත්ත-සිරා වෙච යුචාපි ව;
මසව අද්ධ මුද්ධාදි, විඤ්ඤාතබ්බා විභාවිතා.

එත්ථ “සා” ති පදමෙව ආකාරන්තතාපකතිකමාකාරන්තං, සෙසානි පන අකාරන්තතාපකතිකානි
ආකාරන්තානි.

රාජා, රාජා, රාජානො. රාජානං, රාජං, රාජානො. රඤ්ඤා, රාජීනා, රාජුහි, රාජුහි. රඤ්ඤො,
රාජීනො, රඤ්ඤං, රාජුනං, රාජානං. රඤ්ඤා, රාජුහි, රාජුහි. රඤ්ඤො, රාජීනො, රඤ්ඤං, රාජුනං,
රාජානං. රඤ්ඤො, රාජීනි, රාජුසු. භො රාජ, භචන්තො රාජානො, භචන්තො රාජා ඉති වා,
අයමම්භාකං රුචි.

නිරුත්තිපිටකාදීසු “රාජා” ති බහුවචනං න ආගතං, වුළුනිරුත්තියං පන ආගතං. කිඤ්චාපි
නිරුත්තිපිටකාදීසු න ආගතං, තථාපි “නෙතාදිසා සබ්බා භොන්ති, ලබ්භා මෙ ජීවතො සබ්බා” ති පාළියං
බහුවචනෙකච්චනවසෙන “සබ්බා” ති පදස්ස දස්සනතො “රාජා” ති බහුවචනං ඉච්ඡිතබ්බමෙව. තථා
“බ්‍රහ්මා, අත්තා” ඉච්චාදීනිපි බහුවචනානි තග්ගතිකත්තා විතා කෙතචි රූපවිසෙසෙන.

එත්ථ ච “ගහපතිකො නාම යථෙත්ථා රාජං රාජභොගං බ්‍රාහ්මණං අවසෙසො ගහපතිකො
නාමා” ති දස්සනතො රාජන්ති චුත්තං, ඉදං පන නිරුත්තිපිටකෙ න ආගතං. “සබ්බදත්තෙන

රාජ්‍යා” කි දස්සනතො “රාජ්‍යා” කි වුත්තං. “ආරාධයති රාජානං, පුජං ලභති භත්තුසු” කි දස්සනතො චතුත්ථිපට්ඨිවසෙන “රාජාන” න්ති වුත්තං. කච්චායනරූපසිද්ධිගන්ටෙසු පන “රාජෙන, රාජෙහි, රාජෙහි. රාජෙසු” කි පදානි වුත්තානි. වුළුනිරුත්තිනිරුත්තිපිටකෙසු තානි නාගතානි, අනාගතභාවොයෙව තෙසං යුත්තතරො පාළියං අදස්සනතො, තස්මා එත්ටෙතානි අමිහෙහි න වුත්තානි. පාළිනයෙ හි උපපරික්ඛියමානෙ ඊදිසානි පදානි සමාසෙයෙව පස්සාම, න පනාඤ්ඤත්‍ර, අත්‍රිමෙ පයොගා – “ආවුත්ථං ධම්මරාජෙනා” කි ව, “සිවිරාජෙන පෙසිතො” කි ව, “පජාපතිස්ස දෙවරාජස්ස ධජග්ග” න්ති ව, “නික්ඛමන්තෙ මහාරාජෙ, සිවිනං රට්ඨවඩ්ඪනෙ” කි ව, එවං පාළිනයෙ උපපරික්ඛියමානෙ “රාජෙනා” කිආදීනි සමාසෙයෙව පස්සාම, න කෙවලං පාළිනයෙ පොරාණට්ඨකථානයෙපි උපපරික්ඛියමානෙ සමාසෙයෙව පස්සාම, න පනාඤ්ඤත්‍ර, එවං සන්තෙපි සුට්ඨි උපපරික්ඛිතබ්බමිදං යානං. කො හි නාම සාට්ඨකපෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ සබ්බසො නයං සල්ලක්ඛෙතුං සමත්ථො අඤ්ඤත්‍ර පහිනන්තපට්ඨමිහිදෙහි බිණාසවෙහි.

එත්ථ ව සමාසන්තගතරාජ-සද්දස්ස නාමිකපදමාලායො ද්විධා වුවිචන්තෙ ඔකාරන්තකාරන්තවසෙන. තත්‍රොකාරන්තා “මහාරාජො යුවරාජො සිවිරාජො ධම්මරාජො” ඉව්චෙවමාදයො භවන්ති. ආකාරන්තා පන “මහාරාජා යුවරාජා සිවිරාජා ධම්මරාජා” ඉව්චෙවමාදයො. එත්ථ කිඤ්චාපි පාළියං පොරාණට්ඨකථාසු ව “මහාරාජො” කිආදීනි න සන්ති, තථාපි “සබ්බමිත්තො සබ්බසබ්බො, සබ්බභූතානුකම්පකො” කි පාළියං “සබ්බසබ්බො” කි දස්සනතො “මහාරාජො” කිආදීනිපි අවස්සමිච්ඡිතබ්බානි. තථා හි සමාසෙසු “ධම්මරාජෙන, ධම්මරාජස්සා” කිආදීනි දිස්සන්ති. එතානි ඔකාරන්තරූපානි එව, නාකාරන්තරූපානි. මහාරාජො, මහාරාජා. මහාරාජං, මහාරාජෙ. මහාරාජෙන, මහාරාජෙහි, මහාරාජෙහි. මහාරාජස්ස, මහාරාජානං. මහාරාජා, මහාරාජස්මා, මහාරාජම්හා, මහාරාජෙහි, මහාරාජෙහි. මහාරාජස්ස, මහාරාජානං. මහාරාජෙ, මහාරාජස්මිං, මහාරාජම්හි, මහාරාජෙසු. හො මහාරාජ, භවන්තො මහාරාජා. කච්චායනවුළුනිරුත්තිනයෙහි පන “හො මහාරාජා” ඉති එකවචනබහුවචනානිපි දට්ඨබ්බානි. යථා ව “මහාරාජො” කි ඔකාරන්තපදස්ස වසෙන, එවං “සිවිරාජො ධම්මරාජො දෙවරාජො” කිආදීනමිපි ඔකාරන්තපදානං වසෙන පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

අයං පනාකාරන්තවසෙන නාමිකපදමාලා –

මහාරාජා, මහාරාජා, මහාරාජානො. මහාරාජානං, මහාරාජං, මහාරාජානො. මහාරාඤ්ඤා, මහාරාජිනා, මහාරාජුහි, මහාරාජුහි. මහාරාඤ්ඤො, මහාරාජිනො, මහාරාඤ්ඤං, මහාරාජුනං. මහාරාඤ්ඤා, මහාරාජුහි, මහාරාජුහි. මහාරාඤ්ඤො, මහාරාජිනො, මහාරාඤ්ඤං, මහාරාජුනං. මහාරාඤ්ඤො, මහාරාජිනි, මහාරාජුසු. හො මහාරාජ, භවන්තො මහාරාජානො.

ඉධාපි පකරණද්වයනයෙන “හො මහාරාජා” ඉති එකවචනබහුවචනානිපි දට්ඨබ්බානි. යථා ව “මහාරාජා” කි ආකාරන්තපදස්ස වසෙන, එවං “සිවිරාජා, ධම්මරාජා, දෙවරාජා” කිආදීනමිපි ආකාරන්තපදානං වසෙන පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

ඉධ අපරාපි අත්ථස්ස පාකට්ඨකරණත්ථං ක්‍රියාපදෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා ආකාරන්තොකාරන්තානං මිස්සකවසෙන නාමිකපදමාලා වුවිචනෙ –

මහාරාජා, මහාරාජො නිට්ඨති, මහාරාජානො, මහාරාජා නිට්ඨන්ති. මහාරාජානං, මහාරාජං පස්සති, මහාරාජානො, මහාරාජෙ පස්සති. මහාරාඤ්ඤා, මහාරාජිනා, මහාරාජෙන කතං, මහාරාජුහි, මහාරාජුහි, මහාරාජෙහි, මහාරාජෙහි කතං. මහාරාඤ්ඤො, මහාරාජිනො, මහාරාජස්ස දියතෙ, මහාරාඤ්ඤා, මහාරාජා, මහාරාජස්මා, මහාරාජම්හා නිස්සට්ඨං, මහාරාජුහි, මහාරාජුහි, මහාරාජෙහි, මහාරාජෙහි නිස්සට්ඨං. මහාරාඤ්ඤො, මහාරාජිනො, මහාරාජස්ස පරිග්ගහො, මහාරාඤ්ඤං, මහාරාජුනං, මහාරාජානං පරිග්ගහො. මහාරාඤ්ඤො, මහාරාජිනි, මහාරාජෙ, මහාරාජස්මිං, මහාරාජම්හි පතිට්ඨිතං, මහාරාජුසු, මහාරාජෙසු පතිට්ඨිතං. හො මහාරාජ ත්ථං නිට්ඨ, හොන්තො මහාරාජානො, මහාරාජා තුමිහෙ නිට්ඨතානි. එවං “යුවරාජා, යුවරාජො” කිආදීසුපි.

කෙවෙත් වදෙයුදුං “කස්මා පකරණකත්තුනා ඉමස්මිං යානෙ මහන්තො වායාමො ව මහන්තො ව පරක්කමො කතො, නන්වෙනෙසුපි පදෙසු කානිවි බුද්ධවචනෙ විජ්ජන්ති, කානිවි න විජ්ජන්ති? විඤ්ඤාහි තෙ එවං වත්තබ්බා “පකරණකත්තාරෙනත්ථ සො ව මහන්තො වායාමො සො ව මහන්තො පරක්කමො සාට්ඨකපෙ නවඬිගෙ සත්ථුසාසනෙ සද්දෙසු ව අත්ථෙසු ව සොතාරානං සුට්ඨු කොසල්ලුප්පාදනෙන සාසනස්සොපකාරත්ථං කතො, යානි චෙතානි තෙන පදානි දස්සිතානි, එතෙසු කානිවි බුද්ධවචනෙ විජ්ජන්ති, කානිවි න විජ්ජන්ති. එත්ථ යානි බුද්ධවචනෙ විජ්ජන්ති, තානි විජ්ජමානවසෙන ගහිතානි. යානි න විජ්ජන්ති, තානි පොරාණට්ඨකථාදීසු විජ්ජමානවසෙන පාළිනයවසෙන ව ගහිතානි”ති. අත්‍රායං සඬ්ඛෙපතො අධිප්පායවිභාවනා –

“ඉදං වත්ථා මහාරාජා, කංසො ඛාරාණසිග්ගහො;
ධත්‍රං තුණ්ඤ්ච නික්ඛිප්ප, සංයමං අප්ඤ්ඤාපාගමී”ති

ඉදං ආකාරන්තස්ස මහාරාජසද්දස්ස නිදස්සනං. යස්මා “සබ්බසබ්බො”ති පාළි විජ්ජති, තස්මා තෙන නයෙන “මහාරාජො”තිපි ඔකාරන්තො දිට්ඨො නාම හොති පුරිසනයෙන යොජෙතබ්බො ව. තෙනෙව ව “තමබ්බි මහාරාජා. නික්ඛමන්තෙ මහාරාජෙ”තිආදීනි දිස්සන්ති.

එවං මහාරාජසද්දස්ස ඔකාරන්තත්තෙ සිද්ධෙ “මහාරාජා, මහාරාජස්මා, මහාරාජම්හා”ති පඤ්චමියා එකවචනඤ්ච “මහාරාජෙ, මහාරාජස්මිං, මහාරාජම්හි”ති සත්තමියා එකවචනඤ්ච සිද්ධානි එව හොන්ති පාළියං අවිජ්ජමානානම්පි නයවසෙන ගහෙතබ්බන්තා. “රාජෙන, රාජස්සා”තිආදීනි පන නයවසෙන ගහෙතබ්බානි න හොන්ති. කස්මාති චෙ? යස්මා “රාජා බ්‍රහ්මා සබ්බා අත්තා”ඉවචෙවමාදීනි “පුරිසො උරගො”තිආදීනි විය අඤ්ඤාමඤ්ඤං සබ්බථා සදිසානි න හොන්ති. තථා හි තෙසං “රඤ්ඤා බ්‍රහ්මුතා සබ්බා අත්තතා අත්තෙන සානා පුමුතා”තිආදීනි විසදිසානිපි රූපානි භවන්ති, තස්මා තානි න සක්කා නයවසෙන ජානිතුං. එවං දුප්පානත්තා පන පාළියං පොරාණට්ඨකථාසු ව යථාරූතපදානෙව ගහෙතබ්බානි. මහාරාජසද්දාදීනං පන ඔකාරන්තභාවෙ සිද්ධෙයෙව “පුරිසනයොගධා ඉමෙ සද්දා”ති නයග්ගහණං දිස්සති, තස්මා අම්මෙහි නයවසෙන “මහාරාජා, මහාරාජස්මා”තිආදීනි චුත්තානි. යථා හි –

“එතඤ්ඤි තෙ දුරාජානං, යං සෙසි මතසායිකං;
යස්ස තෙ කඩ්ඪමානස්ස, හත්ථා දණ්ඩොන මුච්චති”ති

එත්ථ “හත්ථා”ති, “අත්තදණ්ඩා භයං ජාත”න්ති එත්ථ පන “දණ්ඩා”ති ව ඔකාරන්තස්ස පඤ්චමියෙකවචනස්ස දස්සනතො “උරගා, පට්ඨගා, විහගා”තිආදීනිපි ඔකාරන්තානි පඤ්චමියෙකවචනානි ගහෙතබ්බානි හොන්ති. යථා ව “දායීනි මානිමඤ්ඤවිහො, සිඬිගාලො මම පාණදො”ති එත්ථ “මඤ්ඤවිහො”ති, “සුද්ධා සුද්ධෙහි සංවාසං, කප්පයවිහො පතිස්සතා”ති එත්ථ පන “කප්පයවිහො”ති ව ක්‍රියාපදස්ස දස්සනතො “ගච්ඡවිහො, භුඤ්ජවිහො, සයවිහො”තිආදීනිපි ගහෙතබ්බානි හොන්ති. ගණ්හන්ති ව තාදිසානි පදරූපානි සාසනෙ සුකුසලා කුසලා, තස්මා අම්මෙහිපි නයග්ගහණවසෙන “මහාරාජා, මහාරාජස්මා”තිආදීනි චුත්තානි. නයග්ගහණවසෙන පන ගහණෙ අසති කථං නාමිකපදමාලා පරිපුණ්ණා භවිස්සන්ති, සතියෙව තස්මිං පරිපුණ්ණා භවන්ති.

තථා හි බුද්ධවචනෙ අනෙකසතසහස්සානි නාමිකපදානි ක්‍රියාපදානි ව පාටිචක්කං පාටිචක්කං එකවචනබහුවචනකාහි සත්තහි අට්ඨහි වා නාමවිභක්තිහි ඡන්තවුතියා ව ආබ්‍යාතිකවචනෙහි යොජිතානි න සන්ති, නයවසෙන පන සන්තියෙව, ඉති නයවසෙන “මහාරාජා, මහාරාජස්මා”තිආදීනි අම්මෙහි යිපිතානි. “මහාරාජා තිට්ඨන්ති, මහාරාජා තුම්මෙ තිට්ඨතා”ති ඉමානි පන “අථ බො වත්තාරො මහාරාජා මහතියා ව යක්ඛසෙනාය මහතියා ව කුම්භණ්ඩසෙනායා”ති දස්සනතො,

“වත්තාරො තෙ මහාරාජා, සමන්තා චතුරො දිසා;
දද්දළ්භමානා අට්ඨංසු, වනෙ කාපිලවත්ථවෙ”ති

දස්සනතො ව චුත්තානි. “මහාරාජ”න්තිආදීනිපි පාළිඤ්ච පාළිනසඤ්ච දිස්වා එව චුත්තානි. අසමාසෙ “රාජං, රාජෙනා”න්තිආදීනි න පස්සාම, තස්මා සුට්ඨු විචාරෙතබ්බමිදං යානං. ඉදඤ්ථි දුද්දසං විරජාතිනා ජාතිතබ්බට්ඨානං. සචෙ පනායස්මන්තො බුද්ධච්චනෙ වා පොරාණිකාසු වා අට්ඨකථාසු අසමාසෙ “රාජං, රාජෙනා”න්තිආදීනි පස්සෙය්‍යාථ, තදා සාධුකං මනසි කරොථ. කො හි නාම සබ්බජ්ජකාරෙන බුද්ධච්චනෙ වොහාරජ්ජහෙදං ජාතිතුං සමන්තො අඤ්ඤත්‍ර පභින්නපට්ඨමිතිදෙහි මහාධිකාසවෙහි.

චුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා –

“චිත්තණ්හො අනාදානො, නිරුත්තිපදකොවිදො;
අක්ඛරානං සන්නිපාතං, ජඤ්ඤා පුබ්බාපරානි වා”ති.

බුඡ්ඡා, බුඡ්ඡා, බුඡ්ඡානො. බුඡ්ඡානං, බුඡ්ඡං, බුඡ්ඡානො. බුඡ්ඡුනා, බුඡ්ඡෙහි, බුඡ්ඡෙහි, බුඡ්ඡුහි, බුඡ්ඡුහි. බුඡ්ඡස්ස, බුඡ්ඡුනො, බුඡ්ඡානං, බුඡ්ඡුනං. බුඡ්ඡුනා, බුඡ්ඡෙහි, බුඡ්ඡෙහි, බුඡ්ඡුහි, බුඡ්ඡුහි. බුඡ්ඡස්ස, බුඡ්ඡුනො, බුඡ්ඡානං, බුඡ්ඡුනං. බුඡ්ඡනි, බුඡ්ඡෙසු, හො බුඡ්ඡ, හො බුඡ්ඡෙ, භවන්තො බුඡ්ඡානො.

යමකමහාට්ඨරරුචියා “හො බුඡ්ඡා”ඉති බහුවචනං වා. එත්ථ පන “පණ්ඩිතපුරිසෙහි දෙවෙහි බුඡ්ඡුහි”ති ථිකාවචනස්ස දස්සනතො, “බුඡ්ඡුනං වච්ඡොසො හොති”ති ව “බුඡ්ඡුනං විමානාදිසු ඡන්දරාගො කාමාසවො න හොති”ති ව අට්ඨකථාවචනස්ස දස්සනතො, “විහිංසසඤ්ඤී පගුණං න භාසිං, ධම්මං පණිතං මනුෂ්‍යෙසු බුඡ්ඡෙ”ති ආභව්වභාසිතස්ස ව දස්සනතො “බුඡ්ඡුහි, බුඡ්ඡුහි, බුඡ්ඡුනං, බුඡ්ඡෙ”ති පදානි චුත්තානි, එතානි වුළුනිරුත්තිනිරුත්තිපිටකකච්චායනෙසු න ආගතානි.

සබ්බා, සබ්බා, සබ්බො, සබ්බො, සබ්බොයො. සබ්බං, සබ්බරං, සබ්බානං, සබ්බො, සබ්බො, සබ්බොයො. සබ්බා, සබ්බරෙහි, සබ්බරෙහි, සබ්බෙහි, සබ්බෙහි. සබ්බස්ස, සබ්බො, සබ්බං, සබ්බරානං, සබ්බානං. සබ්බරස්මා, සබ්බා, සබ්බරෙහි, සබ්බරෙහි, සබ්බෙහි, සබ්බෙහි. සබ්බස්ස, සබ්බො, සබ්බං, සබ්බරානං, සබ්බානං. සබ්බෙ, සබ්බෙසු, සබ්බරෙසු. හො සබ්බ, හො සබ්බා, හො සබ්බ, හො සබ්බ, හො සබ්බෙ, භවන්තො සබ්බො, සබ්බො, සබ්බොයො.

යමකමහාට්ඨරමනෙන “හො සබ්බා”ඉති බහුවචනං වා. පාළියං පන සුවණ්ණකක්කට්ඨකකෙ “භරෙ සබ්බා කිස්ස නු මං ජහාසි”ති දීඝවසෙන චුත්තො සබ්බාසද්දො ආලපනෙකච්චනං, තස්මා යමකමහාට්ඨරනගො න යුජ්ජනීති වෙ? නො න යුජ්ජනී. යස්මා “නෙතාදිසා සබ්බා හොන්ති, ලබ්බා මෙ ජීවතො සබ්බා”ති මනොජ්ජානකෙ සබ්බාසද්දො එකච්චනමිපි හොති බහුවචනමිපි. තථා හි තත්ථ පට්ඨපාදෙ බහුවචනං, දුතියපාදෙ පනෙකච්චනං, තස්මා යමකමහාට්ඨරෙන පච්චත්තලපනබහුවචනට්ඨානෙ සබ්බාසද්දො චුත්තො. එත්ථ ව “සබ්බමිත්තො සබ්බසබ්බො, සබ්බභුතානුකම්පකො”ති පාඨානුලොමෙන සමාසෙ ලබ්බමානස්ස සබ්බසද්දස්ස නාමිකපදමාලා භවති “සබ්බසබ්බො, සබ්බසබ්බා, සබ්බසබ්බං, සබ්බසබ්බෙ”තිආදීනා පුරිසනගෙන. තත්‍රායං සමාසවිග්ගහො – සබ්බෙසං ජනානං සබ්බා, සබ්බෙ වා ජනා සබ්බො එතස්සාති සබ්බසබ්බො, යථා සබ්බවෙරීති.

අත්තා, අත්තා, අත්තානො. අත්තානං, අත්තං, අත්තානො. අත්තනා, අත්තෙන, අත්තනෙහි, අත්තනෙහි. අත්තනො, අත්තානං. අත්තනා, අත්තනෙහි, අත්තනෙහි. අත්තනො, අත්තානං. අත්තනි, අත්තනෙසු. හො අත්ත, භවන්තො අත්තා, හොන්තො අත්තානො.

එත්ථ පන අත්තං නිරඬ්ඤ්ඤාන පියානි සෙවති.

“සචෙ ගච්ඡසි පඤ්චාලං, බිජ්ජ’මත්තං ජහිස්සසි;
මිගං පන්ථානුපන්නංව, මහත්තං භයමෙස්සති”ති

පාළිසු “අත්ත”න්ති දස්සනතො “අත්ත”න්ති ඉධ චුත්තං, “අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා”ති පාළිදස්සනතො පන “අත්තෙනා”ති. වුළුනිරුත්තියං පන “අත්තස්සා”ති චතුත්ථිජට්ඨිතමෙකච්චනං.

ආගතං, එතං කච්චායනෙ නිරුත්තිපිටකෙ ච න දිස්සති. කත්ථවි පන “අත්තෙසු”ති ආගතං. සබ්බානෙතානි සාට්ඨකථං ජිනතන්තිං ඔලොකෙත්වා ගහෙතබ්බානි.

“ආතුමා, ආතුමා, ආතුමානො. ආතුමානං, ආතුමං, ආතුමානො. ආතුමෙන, ආතුමෙහි, ආතුමෙහි”ති ආදිනා පුරිසනායෙන චත්ථා “භො ආතුම, භවන්තො ආතුමා, ආතුමානො”ති චත්තබ්බං.

තත්‍ර අත්තසද්දස්ස සමාසෙ “භාවිතත්තො, භාවිතත්තා. භාවිතත්තං, භාවිතත්තෙ. භාවිතත්තෙන, භාවිතත්තෙහි, භාවිතත්තෙහි”ති පුරිසනායෙනෙව නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

සා, සා, සානො. සානං, සානෙ. සානා, සානෙහි, සානෙහි. සාස්ස, සානං. සානා, සානෙහි, සානෙහි. සාස්ස, සානං. සානෙ, සානෙසු. භො සා, භවන්තො සානො. සා වුච්චති සුනංබො.

එත්ථ ව “න යත්ථ සා උපට්ඨිතො හොති. සාව වාරෙන්ති සුකර”න්ති නිදස්සනපදානි. කෙච් පන සාසද්දස්ස දුතියාතතියාදිසු “සං, සෙ. සෙනා”ති ආදීනි රූපානි වදන්ති, තං න යුත්තං. න හි තානි “සං, සෙ. සෙනා”ති ආදීනි රූපානි බුද්ධච්චනෙ චෙව අට්ඨකථාදිසු ව නිරුත්තිපිටකෙ ච දිස්සන්ති. එවං පන නිරුත්තිපිටකෙ චුත්තං “සා තිට්ඨති, සානො තිට්ඨන්ති. සානං පස්සති, සානෙ පස්සති. සානා කතං, සානෙහි කතං, සානෙහි කතං. සාස්ස දියතෙ, සානං දියතෙ. සානා නිස්සං, සානෙහි නිස්සං, සානෙහි නිස්සං. සාස්ස පරිග්ගහො, සානං පරිග්ගහො. සානෙ පතිට්ඨිතං, සානෙසු පතිට්ඨිතං. භො සා, භවන්තො සානො”ති, තස්මා නිරුත්තිපිටකෙ චුත්තනායෙනෙව නාමිකපදමාලා ගහෙතබ්බා.

අත්‍රිදං චත්තබ්බං – යථා “සෙහි දාරෙහි අසන්තුට්ඨො”ති ආදිසු පුළ්ලිඬිගෙ චත්තමානස්ස “සකො”ඉති අත්ථවාචකස්ස සසද්දස්ස “අත්තනො අයන්ති සො”ති එතස්මිං අත්ථෙ “සො, සා. සං, සෙ. සෙන, සෙහි, සෙහි. සස්ස, සානං. සා, සස්මා, සම්භා, සෙහි, සෙහි. සස්ස, සානං. සෙ, සස්මිං, සම්භි, සෙසු”ති පුරිසනායෙන රූපානි භවන්ති, න තථා සුනබ්බාවකස්ස සාසද්දස්ස රූපානි භවන්ති. යථා වා “භිංසන්ති අත්තසම්භූතා, තචසාරංච සං එලං. සානි කම්මානි තප්පෙන්ති, කොසලං සෙන’සන්තුට්ඨං, ජීවග්ගාහං අගාහයි”ති ආදිසු නපුංසකලිඬිගෙ චත්තමානස්ස සකම්චිචත්ථවාචකස්ස සසද්දස්ස “සං, සානි, සා. සං, සානි, සෙ. සෙන, සෙහි, සෙහි. සස්ස, සානං. සා, සස්මා, සම්භා, සෙහි, සෙහි. සස්ස, සානං. සෙ, සස්මිං, සම්භි, සෙසු”ති චිත්තනායෙන රූපානි භවන්ති, න තථා සුනබ්බාවකස්ස සාසද්දස්ස රූපානි භවන්ති. එවං සන්තෙ කස්මා තෙහි ආචරියෙහි දුතියාතතියායානෙ “සං, සෙ. සෙනා”ති චුත්තං, කස්මා ව පඤ්චමියානෙ “සා, සස්මා, සම්භා”ති චුත්තං, සත්තමියානෙ ව “සෙ, සස්මිං, සම්භි”ති ව චුත්තං? සබ්බමෙතං අකාරණං, තක්කගාහමත්තෙන ගහිතං අකාරණං. සුනබ්බාවකො හි සාසද්දො ආකාරන්තතාපකතිකො, න පුරිස චිත්තසද්දාදයො විය අකාරන්තතාපකතිකො. යාය ඉමස්ස ඊදිසානි රූපානි සියුං, සා ව පකති නත්ථී. න චෙසො “රාජා, බ්‍රහ්මා, සබ්බා, අත්තා” ඉච්චෙවමාදයො විය පඨමං අකාරන්තතාවෙ යත්ථා පච්ඡා පටිලද්ධආකාරන්තතා, අථ බො නිච්චමොකාරන්තතාපකතිකො ගොසද්දො විය නිච්චමාකාරන්තතාපකතිකො. නිච්චමාකාරන්තතාපකතිකස්ස ව එවරූපානි රූපානි න භවන්ති, තස්මා නිරුත්තිපිටකෙ පහින්තපටිසම්භිදෙන ආයස්මතා මහාකච්චායනෙන න චුත්තානි. සචෙපි මඤ්ඤෙයුං “අත්තං, අත්තෙනා”ති ව දස්සනතො ‘සං, සෙනා’ති ඉමානි පන ගහෙතබ්බානි”ති. න ගහෙතබ්බානි “රාජා, බ්‍රහ්මා, සබ්බා, අත්තා, සා, පුමා”ඉච්චෙවමාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤං පදමාලාවසෙන විසදිසත්තා නයවසෙන ගහෙතබ්බාකාරස්ස අසම්භවතො. ඊදිසෙ හි යානෙ නයග්ගාහවසෙන ගහණං නාම සදොසංයෙව සියා, තස්මා නයග්ගාහවසෙනපි න ගහෙතබ්බානි.

අපරමපි අත්‍ර චත්තබ්බං – යථා හි “සාහි නාරිහි තෙ යන්ති”ති චුත්තෙ “අත්තනො නාරි”ති, “සා නාරි”ති එවං අත්ථවතො ඉත්ථිලිඬිගස්ස කඤ්ඤාසද්දෙන සදිසස්ස සාසද්දස්ස “සා, සා, සායො. සං, සා, සායො. සාය, සාහි, සාහි. සාය, සානං. සාය, සාහි, සාහි. සාය, සානං. සාය, සායං, සාසු”ති කඤ්ඤානායෙන රූපානි භවන්ති, න තථා ඉමස්ස සුනබ්බාවකස්ස සාසද්දස්ස රූපානි භවන්ති. එවං සන්තෙ කස්මා තෙ ආචරියා තතියාබ්‍රවචනට්ඨානෙ ව “සාහි, සාහි”ති රූපානි ඉච්ඡන්ති, කස්මා ව සත්තමිබ්‍රවචනට්ඨානෙ “සාසු”ති? ඉදමපි අකාරණං ආකාරන්තපුළ්ලිඬිගත්තා. කස්මා ව පන චතුත්ථිෂ්ටයෙකච්චනට්ඨානෙ පුබ්බක්ඛරස්ස රස්සවසෙන “සස්ස”ඉති රූපං ඉච්ඡන්ති? ඉදමපි

අකාරණං සුනඛවාචකස්ස සාසද්දස්ස ආකාරන්තතාපකතිකත්තා. ආකාරන්තතාපකතිකස්ස ච සාසද්දස්ස යථා අකාරන්තතාපකතිකස්ස පුරිසසද්දස්ස “පුරිසස්සා”ති චතුත්ථිෂ්ටියෙකචචනරූපං භවති එවරූපස්ස රූපස්ස අභාවතො. තෙනෙව ආයස්මා කච්චානො නිරුත්තිපිටකෙ සුනඛවාචකස්ස සාසද්දස්ස රූපං දස්සෙන්නො චතුත්ථිෂ්ටියෙකචචනට්ඨානෙ පුබ්බක්ඛරස්ස දීඝවසෙන “සාස්ස”ඉති රූපමාභ. කස්මා ච පන තෙ ආවරියා චතුත්ථිෂ්ටියෙකචචනට්ඨානෙ “සාය”ඉති රූපං ඉච්ඡන්ති? ඉදම්පි අකාරණං, යපෙත්වා හි ආකාරන්තිත්ථිලිඬගෙ සසඤ්ඤතො ආකාරතො පරෙසං නාදිනං ආයාදෙසඤ්ච අකාරන්තතො පුන්තපුංසකලිඬගතො පරස්ස චතුත්ථිෂ්ටියෙකචචනස්ස ආයාදෙසඤ්ච ආකාරන්තපුල්ලිඬගෙ අසතො ආකාරන්තතො පරස්ස චතුත්ථිෂ්ටියෙකචචනස්ස කත්ථවිපි ආයාදෙසො න දිස්සති. නිරුත්තිපිටකෙ ච තාදිසං රූපං න චුත්තං, අවචනංයෙව යුත්තතරං බුද්ධචචනෙ අට්ඨකථාදීසු ච අනාගමනතො. යා පනම්හෙහි නිරුත්තිපිටකං නිස්සාය බුද්ධචචනඤ්ච සුනඛවාචකස්ස සාසද්දස්ස නාමිකපදමාලා චුත්තා, සායෙව සාරතො පච්චෙනබ්බා. එත්ථාපි නානාඅත්ථෙසු චත්තමානානං ලිඬගත්තයපරියාපන්නානං සා සො සංඉච්චෙනෙසං තිණ්ණං පදානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාසු පදානං සදිසාසදිසතා දට්ඨබ්බා.

එත්ථ සියා – යො තුම්හෙහි සාසද්දො “තංසද්දත්ථෙ ච සුනඛෙ ච සකම්ච්චත්ථෙ ච චත්තති”ති ඉච්ඡිතො, කථං තං “සා”ති චුත්තෙයෙව “ඉමස්ස අත්ථස්ස වාචකො”ති ජානන්ති? න ජානන්ති, පයොගවසෙන පන ජානන්ති ලොකියජනා වෙව පණ්ඩිතා ව. පයොගවසෙන හි “සා මද්දී නාගමාරුහි, නාතිබද්ධංව කුඤ්ජර”න්තිආදීසු සාසද්දස්ස තංසද්දත්ථතා විඤ්ඤායති, එවං සාසද්දො තංසද්දත්ථෙ ච චත්තති. “න යත්ථ සා උපට්ඨිතො හොති. භගවතො සාජාතිම්පි සුත්වා සත්තා අමතරසභාගිතො භවන්ති”තිආදීසු සාසද්දස්ස සුනඛවාචකතා විඤ්ඤායති.

“අන්තං තවෙදං පකතං යසස්සි,
තං බජ්ජරෙ භුඤ්ජරෙ පියාසරෙ ව;
ජානාසි මං ත්වං පරදත්තූපජීවිං,
උත්තිට්ඨපිණ්ඩං ලහතං සපාකො”ති

එත්ථ පන සාසද්දස්ස රස්සභාවකරණෙන “සපාකො”ති පාළි ධීතාති අත්ථං අග්ගහෙත්වා “සානං සුනඛානං ඉදං මංසන්ති ස”මිති අත්ථං ගහෙත්වා “සං පච්චිති සපාකො”ති චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. අට්ඨකථායං පන “සපාකොති සපාකචණ්ඩාලො” ඉච්චෙව චුත්තං. තම්පි එතදෙවත්ථං දීපෙති. එවං සාසද්දො සුනඛෙ ච චත්තති. “සා දාරා ජන්තුනං පියා”ති චුත්තෙ පන “සකා දාරා සත්තානං පියා”ති අත්ථදීපනවසෙන සාසද්දස්ස සකචාවකතා පඤ්ඤායති. එවං සාසද්දො සකම්ච්චත්ථෙ ච චත්තති. ඉති සාසද්දං පයොගවසෙන ඊදිසත්ථස්ස වාචකොති ජානන්ති. අත්‍රිදං චුච්චති –

තංසද්දත්ථෙ ච සුනඛෙ,
සකස්මිම්පි ච චත්තති;
සාසද්දො සො ච බො ඤෙයෙයා,
පයොගානං වසෙන වෙ.

එත්ථ ච පාළියං “න යත්ථ සා උපට්ඨිතො හොති”ති එකචචනප්පයොගදස්සනතො ව,

“අසන්නා කිර මං ජම්මා, තාත තාතාති භාසරෙ;
රක්ඛසා පුත්තරූපෙන, සාව වාරෙත්ති සුකර”න්ති

බහුවචනප්පයොගදස්සනතො ව, නිරුත්තිපිටකෙ “සානො”ඉච්චාදිදස්සනතො ව “සා, සා, සානො. සානං, සානෙ. සානා”තිආදිනා සුනඛවාචකස්ස සාසද්දස්ස නාමිකපදමාලා කථිතා.

ඉදානි පුමසද්දස්ස නාමිකපදමාලා චුච්චතෙ –

පුමා, පුමා, පුමානො. පුමානං, පුමානෙ. පුමානා, පුමුනා, පුමෙන, පුමානෙහි, පුමානෙහි. පුමස්ස, පුමුනො, පුමානං. පුමානා, පුමුනා, පුමානෙහි, පුමානෙහි. පුමස්ස, පුමුනො, පුමානං. පුමානෙ, පුමානෙසු. හො පුම, භවන්තො පුමා, පුමානො. “හො පුමා” ඉති ඛුච්චනෙ නයොපි ඤෙයොයා.

එත්ථ පන –

“ටියො තස්ස පජායන්ති, න පුමා ජායරෙ කුලෙ;
යො ජානං පුච්ඡිතො පඤ්ඤං, අඤ්ඤාං නං වියාකරෙ”ති

අයං පාළි පුමසද්දස්ස ඛුච්චනභාවසාධකා, කච්චායනෙ “හෙ පුමං” ඉති සානුසාරං ආලපනෙකච්චනං දිස්සති. තදනෙකෙසු පාළිප්පදෙසෙසු ච අට්ඨකථාසු ච සානුසාරානං ආලපනච්චනානං අදස්සනතො ඉධ න වදාමි. උපපරික්ඛිත්වා යුත්තං වෙ, ගහෙතඛිං. “යසස්සි නං පඤ්ඤවත්තං විසය්හා”ති එත්ථ පන ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං ආගමවසෙනෙවානුසාරො හොති, න සභාවතොති දට්ඨඛිං. අයමාකාරන්තවසෙන නාමිකපදමාලා.

“සොළසිත්ථිසහස්සානං,
න විජ්ජති පුමො තදා;
අහොරත්තානමච්චයෙන,
නිබ්බන්තො අහමෙකකො”ති ව,

“යථා ඛලාකයොනිමිති, න විජ්ජති පුමො සදා;
මෙසෙසු ගජ්ජමානෙසු, ගඛිං ගණ්හන්ති තා තදා”ති ව

පාළිදස්සනතො පන ඔකාරන්තවසෙනපි නාමිකපදමාලා වෙදිතඛිං.

පුමො, පුමා. පුමං, පුමෙ. පුමෙන, පුමෙහි, පුමෙහි. පුමස්ස, පුමානං. පුමා, පුමස්මා, පුමමිහා, පුමෙහි, පුමෙහි. පුමස්ස, පුමානං. පුමෙ, පුමස්මිං, පුමමිති, පුමෙසු. හො පුම, භවන්තො පුමා. “හො පුමා” ඉති වා, එවං පුමසද්දස්ස ද්විධා නාමිකපදමාලා භවති.

ඉදානි මිස්සකන යො චුච්චනෙ –

පුමා, පුමො, පුමා, පුමානො. පුමානං, පුමං, පුමානෙ, පුමෙ. පුමානා, පුමුනා, පුමෙන, පුමානෙහි, පුමානෙහි, පුමෙහි, පුමෙහි. පුමස්ස, පුමුනො, පුමානං. පුමානා, පුමුනා, පුමා, පුමස්මා, පුමමිහා, පුමානෙහි, පුමානෙහි, පුමෙහි, පුමෙහි. පුමස්ස, පුමුනො, පුමානං. පුමානෙ, පුමෙ, පුමස්මිං, පුමමිති, පුමානෙසු, පුමෙසු. හො පුම, භවන්තො පුමානො, භවන්තො පුමා. “හො පුමානො, හො පුමා” ඉති වා.

ඉදානි රහසද්දස්ස නාමිකපදමාලා චුච්චනෙ –

රහා චුච්චති පාපධම්මො. රහා, රහා, රහිනො. රහානං, රහානෙ. රහිනා, රහිනෙහි, රහිනෙහි. රහස්ස, රහානං. රහා, රහානෙහි, රහානෙහි. රහස්ස, රහානං. රහානෙ, රහානෙසු. හො රහ, භවන්තො රහිනො, භවන්තො රහා.

ඉදානි දළ්භධම්මසද්දස්ස නාමිකපදමාලා චුච්චනෙ –

දළ්භධම්මා, දළ්භධම්මා, දළ්භධම්මානො. දළ්භධම්මානං, දළ්භධම්මානෙ. දළ්භධම්මිනා, දළ්භධම්මෙහි, දළ්භධම්මෙහි. දළ්භධම්මස්ස, දළ්භධම්මානං. දළ්භධම්මිනා, දළ්භධම්මෙහි, දළ්භධම්මෙහි. දළ්භධම්මස්ස, දළ්භධම්මානං. දළ්භධම්මෙ දළ්භධම්මෙසු. හො දළ්භධම්ම, භවන්තො දළ්භධම්මානො, භවන්තො දළ්භධම්මා. “හො දළ්භධම්මානො, හො දළ්භධම්මා” ඉති පුච්චනමපි ඤෙයොයං, එවං පච්චක්ඛධම්මසද්දස්ස නාමිකපදමාලා යොජෙතඛිං.

එත් එ ව “සෙයාලාපි හික්බවෙ වත්තාරො ධනුග්ගහා දළ්භධම්මා” ති ඉදං නිදස්සනං. ඉමිස්සං පන පාළියං “දළ්භධම්මා” ඉති බහුවචනවසෙන ආගතත්තා දළ්භධම්මසද්දො ආකාරන්තොතිපි ඔකාරන්තොතිපි අප්පසිද්ධො තදන්තානං බහුවචනභාවෙ තුල්‍යරූපත්තා. තථාපි අමහෙහි පදමාලා ආකාරන්තවසෙනෙව යොජිතා. ඊදිසෙසු හි යානෙසු දළ්භධම්මසද්දො ආකාරන්තොතිපි ඔකාරන්තොතිපි වත්තුං යුජ්ජතෙව අපරිබ්‍යත්තරූපත්තා. අඤ්ඤස්මිං පන පාළිප්පදෙසෙ අතිව පරිබ්‍යත්තො හුත්වා ඔකාරන්ත දළ්භධම්මසද්දො ද්විධා දිස්සති ගුණසද්දපණ්ණත්තිවාචකසද්දවසෙන. තත් එ “ඉස්සත්තෙ වස්මි කුසලො, දළ්භධම්මොති විස්සුතො” ති එත් එ දළ්භධම්මසද්දො ඔකාරන්තො ගුණසද්දො. “බාරාණසියං දළ්භධම්මො නාම රාජා රජ්ජං කාරෙසි” ති එත් එ පන පණ්ණත්තිවාචකසද්දො. එවං ඔකාරන්තො දළ්භධම්මසද්දො ද්විධා දිට්ඨො. තස්ස පන “දළ්භධම්මො, දළ්භධම්මා. දළ්භධම්මං, දළ්භධම්මෙ” ති පූරිසන යෙන නාමිකපදමාලා ඤෙය්‍යා, ආකාරන්තොකාරන්තානං වසෙන මිස්සකපදමාලා ව. කථං?

දළ්භධම්මා, දළ්භධම්මො, දළ්භධම්මානො, දළ්භධම්මා. දළ්භධම්මානං, දළ්භධම්මං, දළ්භධම්මානෙ, දළ්භධම්මෙ. දළ්භධම්මිනා, දළ්භධම්මෙන, දළ්භධම්මෙහි, දළ්භධම්මෙහි. දළ්භධම්මස්ස, දළ්භධම්මානං. දළ්භධම්මිනා, දළ්භධම්මා, දළ්භධම්මස්මා, දළ්භධම්මමිහා, දළ්භධම්මෙහි, දළ්භධම්මෙහි. දළ්භධම්මස්ස, දළ්භධම්මානං. දළ්භධම්මෙ, දළ්භධම්මස්මිං, දළ්භධම්මමිති, දළ්භධම්මෙසු. හො දළ්භධම්ම, භවන්තො දළ්භධම්මානො, භවන්තො දළ්භධම්මාති. එවං පච්චක්ඛධම්මා, පච්චක්ඛධම්මොති මිස්සකපදමාලා ව යොජෙතබ්බා.

ඉදානි විචට්ඨජද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ —

විචට්ඨජදා, විචට්ඨජදා, විචට්ඨජදානො. විචට්ඨජදානං, විචට්ඨජදානෙ. විචට්ඨජදෙන, විචට්ඨජදෙහි, විචට්ඨජදෙහි. විචට්ඨජදස්ස, විචට්ඨජදානං. විචට්ඨජදා, විචට්ඨජදෙහි, විචට්ඨජදෙහි. විචට්ඨජදස්ස, විචට්ඨජදානං. විචට්ඨජදෙ, විචට්ඨජදෙසු. හො විචට්ඨජද, භවන්තො විචට්ඨජදා, භවන්තො විචට්ඨජදානො.

අයං නාමිකපදමාලා “සචෙ පන අගාරස්මා අනගාරියං පබ්බජති අරහං හොති සම්මාසම්බුද්ධො ලොකෙ විචට්ඨජදා” ති පාළිදස්සනතො ආකාරන්තවසෙන කමිතා. “ලොකෙ විචට්ඨජදො” තිපි පාළිදස්සනතො පන ඔකාරන්තවසෙනපි කථෙතබ්බා “විචට්ඨජදො, විචට්ඨජදා, විචට්ඨජදං, විචට්ඨජදෙ” ති. මිස්සකවසෙනපි කථෙතබ්බා “විචට්ඨජදා, විචට්ඨජදො, විචට්ඨජදානො, විචට්ඨජදා. විචට්ඨජදානං, විචට්ඨජදං, විචට්ඨජදානෙ, විචට්ඨජදෙ” ඉති.

ඉදානි වත්තභසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ — වත්තභාති සක්කො.

වත්තභා, වත්තභානො. වත්තභානං, වත්තභානෙ. වත්තභානා, වත්තභානෙහි, වත්තභානෙහි. වත්තභිනො, වත්තභානං. වත්තභානා, වත්තභානෙහි, වත්තභානෙහි. වත්තභිනො, වත්තභානං. වත්තභානෙ, වත්තභානෙසු. හො වත්තභ, භවන්තො වත්තභානො. අථ වා “හො වත්තභා, හො වත්තභානො” ඉච්චිපි.

ඉදානි වුත්තසිරසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ —

වුත්තසිරා, වුත්තසිරා, වුත්තසිරානො. වුත්තසිරානං, වුත්තසිරානෙ. වුත්තසිරානා, වුත්තසිරානෙහි, වුත්තසිරානෙහි. වුත්තසිරස්ස, වුත්තසිරානං, වුත්තසිරා, වුත්තසිරෙහි, වුත්තසිරෙහි. වුත්තසිරස්ස, වුත්තසිරානං. වුත්තසිරෙ, වුත්තසිරෙසු. හො වුත්තසිර, භාන්තො වුත්තසිරානොති. “වුත්තසිරො” ති ඔකාරන්තපායොපි දිස්සති.

ඉදානි යුවසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ —

යුවා, යුවා, යුවානො, යුවානා. යුවානං, යුවං, යුවානෙ, යුවෙ. යුවානා, යුවෙන, යුවානෙන,
යුවානෙහි, යුවානෙහි, යුවෙහි, යුවෙහි. යුවානස්ස, යුවස්ස, යුවානානං, යුවානං. යුවානා, යුවානස්මා,
යුවානම්හා, යුවානෙහි, යුවානෙහි, යුවෙහි, යුවෙහි. යුවානස්ස, යුවස්ස, යුවානානං, යුවානං. යුවානෙ,
යුවානස්මිං, යුවානම්හි, යුවෙ, යුවස්මිං, යුවම්හි, යුවානෙසු, යුවාසු, යුවෙසු. හො යුව, යුවාන,
භවන්තො යුවානා.

ඉමස්මිං යානෙ එකදෙසෙන ආකාරන්තනයො ව සබ්බථා ඔකාරන්තනයො ව එකදෙසෙන ව
ඔකාරන්තනයොති තයො නයා දිස්සන්ති.

මසවසද්දස්සපි “මසවා, මසවා, මසවානො, මසවානා” තිආදිනා යුවසද්දස්සෙව
නාමිකපදමාලායොජනං කුබ්බන්ති ගරු. නිරුත්තිපිටකෙ පන “මසවා තිට්ඨති, මසවන්තො තිට්ඨන්ති.
මසවන්තං පස්සති, මසවන්තෙ පස්සති. මසවතා කතං, මසවන්තෙහි කතං, මසවන්තෙහි කතං.
මසවතො දියතෙ, මසවන්තානං දියතෙ. මසවතා නිස්සං, මසවන්තෙහි නිස්සං, මසවන්තෙහි
නිස්සං. මසවතො පරිග්ගහො, මසවන්තානං පරිග්ගහො. මසවති පතිට්ඨිතං, මසවන්තෙසු පතිට්ඨිතං.
හො මසවා, භවන්තො මසවන්තො” ති ගුණවාපදනායෙන වුත්තං, තථා වුළුනිරුත්තිසම්පි. තං පාළියා
සංසන්දති සමෙති. පාළියඤ්ඤි “සක්කො මහාලී දෙවානම්න්දො පුබ්බෙ මනුස්සභූතො සමානො
මසො නාම මාණවො අහොසි, තස්මා මසවාති වුච්චති” ති වුත්තං. එතෙන “මසොති නාමං අස්ස
අත්ථිති මසවා” ති අත්ථි අත්ථවාචකවත්තුවච්චයවසෙන පදසිද්ධි දස්සිතා හොති, තස්මාස්ස
ගුණවත්තුවසද්දස්ස විය ව නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

ඉදානි අද්ධසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ – අද්ධසද්දස්ස හි යං කාලෙ මග්ගෙ ව
වත්තමානස්ස “අනිතො අද්ධා. දිසො අද්ධා සුදුග්ගමො” තිආදිසු “අද්ධා” ති පඨමන්තං රූපං දිස්සති,
තං “අද්ධා ඉදං මන්තපදං සුදුද්දස්ස” තිආදිසු එකංසත්ථෙව වත්තමානෙන “අද්ධා” ති නිපාතපදෙන
සමානං. නිපාතානං පන පදමාලා න රුහති, නාමිකානංයෙව රුහති.

අද්ධා, අද්ධා, අද්ධානො. අද්ධානං, අද්ධානෙ. අද්ධුනා, අද්ධානෙහි, අද්ධානෙහි. අද්ධුනො,
අද්ධානං. අද්ධුනා, අද්ධානෙහි, අද්ධානෙහි. අද්ධුනො, අද්ධානං. අද්ධනි, අද්ධානෙ, අද්ධානෙසු. හො
අද්ධ, භවන්තො අද්ධා, අද්ධානො.

එත්ථ කිඤ්චි පයොගං දස්සෙස්සාම – තයො අද්ධා. අද්ධානං චිතිවත්තො. ඉමිනා දිසෙන
අද්ධුනා. දිස්සස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන. පථද්ධුනො පන්තරස්සෙව වන්දො. අහු අනිතමද්ධානෙ,
සමණො ඛන්තිදීපනො. අද්ධානෙ ගච්ඡන්තෙ පඤ්ඤායිස්සති. ඉච්චාදයො ඤෙය්‍යා. අයම්පි පනෙත්ථ
නීති වෙදිතබ්බා “අද්ධානන්ති දුතියෙකවචනන්තවසෙන වතුත්ථිජට්ඨිබ්බවචනවසෙන ව වුත්තං රූපං.
“අද්ධානමග්ගපටිපන්නො හොති” තිආදිසු දිසමග්ගවාචකෙන “අද්ධාන” ති නපුංසකෙන සදිසං
සුතිසාමඤ්ඤවසෙනාති.

ඉදානි මුද්ධසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

මුද්ධා, මුද්ධා, මුද්ධානො. මුද්ධං, මුද්ධෙ, මුද්ධානෙ. මුද්ධානා, මුද්ධෙහි, මුද්ධෙහි. මුද්ධස්ස,
මුද්ධානං. මුද්ධානා, මුද්ධෙහි, මුද්ධෙහි. මුද්ධස්ස, මුද්ධානං. මුද්ධනි, මුද්ධානෙසු. හො මුද්ධ,
භවන්තො මුද්ධා, මුද්ධානො.

එවං අභිභවිතාපදෙන විසදිසපදානි භවන්ති. ඉති නානානායෙහි අභිභවිතාපදෙන සදිසානි
වත්තාදිනි විසදිසානි ගුණවාදිනි රාජසාඉච්චාදිනි ව ආකාරන්තපදානි දස්සිතානි සද්ධිං
නාමිකපදමාලානි.

එත්ථ යොගං සවෙ පොසො, කරෙ පණ්ඩිතජාතිකො;
තස්ස වොහාරහෙදෙසු, විජම්හෙ ඤාණමුත්තමං.

ඉති නවඬගෙ සාර්වකපේ පිටකත්තයෙ බාස්පටගතීසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දතීතිප්පකරණෙ

සවිනිච්ඡයො ආකාරන්තපුල්ලිඬගානං පකතිරුපස්ස

නාමිකපදමාලාවිභාගො නාම

ජට්ඨො පරිච්ඡෙදො.

උකාරන්ත අවණ්ණන්තතාපකතිකං

ආකාරන්තපුල්ලිඬගං නිට්ඨිතං.

7. නිග්ගහිතන්තපුල්ලිඬගනාමිකපදමාලා

අට පුබ්බාවරියමතං පුරෙවරං කත්වා නිග්ගහිතන්තපුල්ලිඬගානං භවන්ත කරොන්තඉවාදිකස්ස පකතිරුපස්ස නාමිකපදමාලං වක්ඛාම -

ගච්ඡං මහං වරං තිට්ඨං, දදං භුඤ්ජං සුණං පචං;
ජයං ජරං වචං මීයං, සරං කුබ්බං පපං වජං.

ගච්ඡං, ගච්ඡන්තො, ගච්ඡන්තා. ගච්ඡන්තං, ගච්ඡන්තෙ. ගච්ඡතා, ගච්ඡන්තෙහි, ගච්ඡන්තෙති. ගච්ඡතො, ගච්ඡන්තස්ස, ගච්ඡන්තානං, ගච්ඡතං. ගච්ඡතා, ගච්ඡන්තෙහි, ගච්ඡන්තෙහි. ගච්ඡතො, ගච්ඡන්තස්ස, ගච්ඡන්තානං, ගච්ඡතං. ගච්ඡති, ගච්ඡන්තෙසු. හො ගච්ඡං, හො ගච්ඡා, භවන්තො ගච්ඡන්තො.

ගච්ඡාදීනි අඤ්ඤානි ච තංසදිසානං එවං ඤෙය්‍යානීති යමකමහාපේරමතං. කිඤ්චාපෙත්ථ තතියෙකවචනට්ඨානාදීසු “ගච්ඡන්තෙන, ගච්ඡන්තා, ගච්ඡන්තස්මා, ගච්ඡන්තමිහා, ගච්ඡන්තස්මිං, ගච්ඡන්තමිහී”ති ඉමානි පදානි නාගතානි, තථාපි තත්ථ තත්ථ පයොගදස්සනතො ගහෙතබ්බානි.

තත්‍ර යමකමහාපේරෙන ආලපනවචනට්ඨානෙයෙව “ගච්ඡන්තො, මහන්තො, වරන්තො”තිආදීනං බහුවචනත්තං කථිතං, පච්චත්තවචනට්ඨානෙ එකවචනත්තං. කෙහිවි පන පච්චත්තවචනට්ඨානෙ එකවචනබහුවචනත්තං, ආලපනවචනට්ඨානෙ බහුවචනත්තංයෙව කථිතං. “ගච්ඡං, මහං, වරං”න්තිආදීනං පන ආලපනට්ඨානෙ එකවචනත්තං. මයං පන බුද්ධවචනෙ අනෙකාසු වාට්ඨකථාසු “ගච්ඡන්තො, මහන්තො”තිආදීනං බහුවචනප්පයොගානං “ගච්ඡං, මහං”ඉවාදීනඤ්ච සානුසාරාලපනෙකවචනප්පයොගානං අදස්සනතො “ගච්ඡන්තො භාරද්වාජො. ස ගච්ඡං න නිවත්තති. මහන්තො ලොකසන්නිවාසො”තිආදීනං පන පච්චත්තෙකවචනප්පයොගානඤ්ඤෙව දස්සනතො තාදිසානි රූපානි අනිජ්ඣානක්ඛමානි විය මඤ්ඤාම. නිරුත්තිපිටකෙ පච්චත්තාලපනට්ඨානෙ “මහන්තො, භවන්තො, වරන්තො”තිආදීනං බහුවචනත්තමෙව කථිතං, න එකවචනත්තං. තථා හි තත්ථ “මහං භවං වරං තිට්ඨ”න්ති ගාථං වත්වා “මහං තිට්ඨති, මහන්තො තිට්ඨන්ති”ති ව, “හො මහා, භවන්තො මහන්තො”ති ව, “භවං තිට්ඨති, භවන්තො තිට්ඨන්ති”ති ව ආදි වුත්තං.

එත්ථ පන “භවං, භවන්තො”ති පදානි යත්ථ “හොන්තො හොන්තා”ති ක්‍රියත්ථං න වදන්ති, තත්ථ “භවං කච්චානො. මා භවන්තො එවං අවචුත්ථා”තිආදීසු විය අඤ්ඤස්මිං අත්ථෙ පතනතො එකවචනබහුවචනානි භවන්ති, තස්මා “සන්තො සප්පුරිසා ලොකෙ”ති එත්ථ “සන්තො”ති පදස්ස විය “අරහන්තො සම්මාසම්බුද්ධා”ති එත්ථ “අරහන්තො”ති පදස්ස විය ව “භවන්තො”ති පදස්ස බහුවචනත්තං නිජ්ඣානක්ඛමං. “මහන්තො, වරන්තො, තිට්ඨන්තො”තිආදීනං පන බහුවචනත්තං න

නිජ්ඣානක්ඛමං විය අම්භෙ පටිභානි. න හි කත්ථවිපි “සන්තො, අරහන්තො, භවන්තො” නි පදවජ්ජිතානං “ගච්ඡන්තො, මහන්තො, වරන්තො” නි ආදීනං අනෙකපදසතානං බහුවචනන්තතාපයොගෙ පස්සාම. තථා හි —

බව්හත්තෙ කත්ථවි යානෙ, “ජාන” මිච්චාදයො යථා;
දිස්සන්ති නෙවං බව්හත්තෙ, “ගච්ඡන්තො” ඉති ආදයො.

බව්හත්තෙ කත්ථවි යානෙ, “සන්තො” ඉච්චාදයොපි ව;
දිස්සන්ති නෙවං බව්හත්තෙ, “ගච්ඡන්තො” ඉති ආදයො.

“අරහන්තො” නි බව්හත්තෙ, එකන්තෙනෙව දිස්සති;
නෙවං දිස්සන්ති බව්හත්තෙ, “ගච්ඡන්තො” ඉති ආදයො.

අනෙකසතපායෙසු, “විහරන්තො” නි ආදීසු;
එකස්සපි බහුකත්තෙ, පවත්ති න තු දිස්සති.

බහුවචනනයෙන, “ගච්ඡන්තො” නි පදස්ස හි;
ගහණෙ සති බහවො, දොසා දිස්සන්ති සච්චතො.

යථෙකම්හි සරෙ දඬුසෙ, දඬුසා සාමීපිකා සරා;
තථා බව්හත්තවාචිත්තෙ, “ගච්ඡන්තො” නි පදස්ස තු.

“විහරන්තො” නි ආදීනං, බව්හත්තවාචිතා සියා;
රූපනයො අනිට්ඨො ව, ගහෙනබ්බො අනෙකධා.

එවං සන්තෙපි යස්මා “නිරුක්තිපිටකං නාම පභින්නපටිසම්භිදෙන මහාඛණ්ඩසංවෙන මහාකච්චායනෙන කත්” න්ති ලොකෙ පසිද්ධං, තස්මා ඉදං යානං පුනස්පුනං උපපරික්ඛිතබ්බං. කිඤ්චාපෙත්ථ ථෙරෙ ගාරවෙන එවං චුත්තං, තථාපි පාළිනයං ගරුං කත්ථා දිට්ඨෙතෙකච්චනනයෙන අදිට්ඨො බහුවචනනයො ඡඩ්ඛෙතබ්බො. එවං සති නිග්ගහිතන්තෙසු නයො සොභනො භවති. අයං පන අම්භාකං රූපි —

“භවං කරං අරහං සං, මහං” ඉති පදානි තු;
විසදිසානි සම්භොන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති ලක්ඛයෙ.

“ගච්ඡං වරං දදං තිට්ඨං, චිත්තයං භාවයං වදං;
ජානං පස්ස” න්ති ආදීනි, සදිසානි භවන්ති හි.

තත්ත්ව “ජාන” න්ති ආදීනි, කත්ථවි පරිවත්තරෙ;
විහත්තිලිඬ්ගච්චන-වසෙනානි විභාවයෙ.

තත්ත්ව භවන්තසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුවිච්චි — භවංසද්දො හි “වඩ්ඪන්තො, භොන්තො” නි අත්ථෙපි වදති. තෙසං වසෙන අයං නාමිකපදමාලා.

භවං, භවන්තො, භවන්තා. භවන්තං, භවන්තෙ. භවන්තෙන, භවන්තෙහි, භවන්තෙහි.
භවන්තස්ස, භවන්තානං. භවන්තා, භවන්තස්මා, භවන්තම්භා, භවන්තෙහි, භවන්තෙහි. භවන්තස්ස,
භවන්තානං. භවන්තෙ, භවන්තස්මිං, භවන්තම්භි, භවන්තෙසු. භෙ භවන්ත, භෙ භවන්තා.

තත්ථ “භවං, භවන්තො” නි ආදීනං “වඩ්ඪන්තොභොන්තො” නි ආදීනා අත්ථො දට්ඨබ්බො. තථා හි “සුවිජානො භවං භොති. ධම්මකාමො භවං භොති. රාජා භවන්තො නානාසම්පත්තීහි මොදති.

කුළිරදහො ගඩගාය එකාබද්ධො, ගඩගාය පුරණකාලෙ ගඩගොදකෙන පුරති, උදකෙ මන්දී හවන්තෙ දහතො උදකං ගඩගාය ඔතරති” ති පයොගා හවන්ති, තස්මා අයං නාමිකපදමාලා සාරතො පච්චෙතබ්බා. එත්ථ හවංසද්දමත්තං වජ්ජේත්වා ගච්ඡමානවරමානසද්දාදීසු විය හවන්තසද්දෙ “හවන්තො, හවන්තා” ති පුරිසනගොපි ලබ්භති, නපුංසකලිඛිගෙ වත්තබ්බෙ “හවන්තං, හවන්තානි” ති චිත්තනගොපි ලබ්භති. එවං වඩ්ඪනහවනත්ථවාචකස්ස හවන්තසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වෙදිතබ්බා.

අයඤ්ච විසෙසො “හවන්තො” ති පදං වඩ්ඪනහවනත්ථතො අඤ්ඤත්ථෙ වත්තමානං බහුවචනමෙව හොති, යථා “හවන්තො ආගච්ඡන්ති” ති. වඩ්ඪනහවනත්ථෙසු වත්තමානං එකවචනමෙව. අත්තමෙ පයොගා “අනුපුබ්බෙන හවන්තො විඤ්ඤතං පාපුණාති. සමණො නාම ඊදිසෙසු කම්මෙසු අබ්බාවටෙන හවිතබ්බං, එවං හවන්තො හි සමණො සුසමණො අස්සා” ති. “හවං” ඉති පදං පන උභයත්ථාපි එකවචනමෙව, තස්මා ඉදානි “හවං ආනන්දො. හවන්තො ආගච්ඡන්ති, අප්පසද්දා හවන්තො හොන්තු, මා හොන්තො සද්දමකත්ථා” ති එවමාදිපයොගදස්සනවසෙන වොහාරවිසෙසෙ පවත්තං අඤ්ඤං අත්ථං පටිච්ච අපරාපි නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

හවං, හවන්තො, හොන්තො. හවන්තං, හවන්තෙ. හවතා, හොතා, හවන්තෙන, හවන්තෙහි, හවන්තෙහි. හවතො, හොතො, හවන්තස්ස, හවන්තානං, හවතං. හවතා, හොතා, හවන්තෙහි, හවන්තෙහි. හවතො, හොතො, හවන්තස්ස, හවන්තානං, හවතං. හවති, හවන්තෙ, හවන්තස්මිං, හවන්තම්හි, හවන්තෙසු. හො, හවන්තො, හොන්තො ඉති.

එත්ථ පන “හො” ඉච්චාදීනි තීණි පදානි යස්මා වොහාරවිසෙසපවත්තානි ආලපනපදානි හොන්ති, තස්මා “ආවුසො, හන්තෙ” ති පදානි විය හොසද්දාදිඋපපදවත්තානි න හවන්ති, “හො පුරිස, හවන්තො බ්‍රාහ්මණා, හොන්තො සමණා, හො රාජ” ඉච්චාදීසු හි පුරිසසද්දාදයොයෙව හොසද්දාදි උපපදවත්තො හවන්ති. ඉධ ව “හවං ආනන්දො” ති එත්ථ හවංසද්දෙන සමානත්ථානි “හො, හවන්තො, හොන්තො” ති පදානි වුත්තානි, න පන “ධම්මකාමො හවං හොති” ති එත්ථ හවංසද්දෙන සමානත්ථානි. පයමස්මිඤ්ඤි නගෙ වඩ්ඪනත්ථවසෙන “හො හවන්ත, හවන්තො හවන්තා, හොන්තො හවන්තා” ති හොසද්දාදයො ආලපනපදානං උපපදානි හවන්ති, න දුතියස්මිං නගෙ. ආමෙඛිතවසෙන පන “හො හො, හවන්තො හවන්තො, හොන්තො හොන්තො” ති පදානි හවන්ති යථා “හන්තෙ හන්තෙ” ති.

අත්තදං භූධාතුවසෙන සඬ්ඛෙපතො පාළිනිදස්සනං – කස්මා හවං විජ්ජනමරඤ්ඤනිස්සිතො. කථං පනාහං හො තං හවන්තං ගොතමං ජානිස්සාමි. එවං හොති ඛො අමිබ්බියො මාණවො බ්‍රාහ්මණස්ස පොක්ඛරසානිස්ස පටිස්සුත්වා. මා හවන්තො එවං අවුත්ථං. ඉමං හොන්තො නිසාමෙථ. එවං හො පුරිස ජානාහි, පාපධම්මා අසඤ්ඤතා ඉච්චෙවමාදි. එත්ථ “හවං” ඉච්චාදීනි භූධාතූමයානි නාමපදානිනි වෙදිතබ්බානි.

අපිව තෙසු “හො, හවන්තො, හොන්තො” ති ඉමානි නිපාතපදානිපි හොන්තිනි වචත්ථපෙනබ්බං. “හො පුරිසා” තිආදීසු තෙසං නිපාතානිපාතභාවෙ විවාදො න කරණියො. කච්චායනස්මිඤ්ඤි “හො ගෙ තු” ති වුත්තං. අඤ්ඤත්ථ පන “ආමන්තනත්ථෙ නිපාතො” තිආදි වුත්තං. තථා හි නිරුත්තිමඤ්ඡුසායං වුත්තං “හොතිදං ආමන්තනත්ථෙ නිපාතො. සො න කෙවලං එකවචනමෙව හොති, අථ ඛො බහුවචනම්පි හොතිනි ‘හො පුරිසා’ ති බහුවචනප්පයොගොපි ගහිතො. ‘හවන්තො’ ති පදං පන බහුවචනමෙව හොතිනි ‘පුරිසා’ ති සුත වුත්ත” ති. පාළියඤ්ඤි අට්ඨකථාසු ව නිපාතභූතො හොසද්දො එකවචනබහුවචනවසෙන ද්විධා දිස්සති, ඉතරෙ පන බහුවචනවසෙනෙව දිස්සන්ති. තෙසං තු නිපාතපදත්තෙ රූපනිප්ථාදනකිච්චං නත්ථි. තෙසු හොසද්දස්ස නිපාතපදත්තා ආභවිභාසිතෙ නිජ්ජීවාලපනෙ ඉත්ථිලිඛිගවිසයො “උම්මුජ්ජ හො පුට්ඨිලෙ, පරිජ්ජෙව හො පුට්ඨිලෙ” ති පයොගොපි දිස්සති. අත්තමා හොසද්දස්ස පවත්තිපරිදිපනි ගාථායො –

“ඉතො හො සුගතිං ගච්ඡ, මනුස්සානං සහබ්බතං”;
එවමාදීසු හොසද්දො, එකවචනකො මතො.

“පස්සට හො ඉමං කුල-පුත්ත” මිච්චෙවමාදිසු;
බහුවචනකො එසො, හොසද්දොති විභාවයෙ.

පුග්ගලාලපනෙ චෙව, ධම්මස්සාලපනෙසි ව;
නිජ්ජීවාලපනෙ චාති, හොසද්දො තිසු දිස්සති.

තත්‍ර ධම්මාලපනමිති, එකච්චොව ලබ්භති;
ඉතරෙසු සියා දෙක-චචො බහුවචොපි ව.

නිව්ඡිතබ්බං ගුණිපදං, ධම්මස්සාලපනෙ ධූවං;
“අච්ඡරියං වත හො”ති, ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං.

ඉච්ඡිතබ්බං ගුණිපදං, පුග්ගලාලපනෙ පන;
“එවං හො පුරිස ජානාති”, ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං.

ගුණිපදං අසන්නමිති, පුග්ගලාලපනමිති තු;
අජ්ඣාහරිත්වා පාවදෙ, අත්ථං “හො එහි” ආදිසු.

සටාදීනං ආලපනං, නිජ්ජීවාලපනං භවෙ;
ජීවංව ලොකියා ලොකෙ, ආලපන්ති කදාවි තු.

නිජ්ජීවාලපනං අජ්ජං, අත්ථවිඤ්ඤාපනෙ සියා;
“උම්මුජ්ජ හො පුට්ඨිලෙ”, ඉති පාළි නිදස්සනං.

එත්ථ ලිඛිතවිපල්ලාසං, කෙච්චි ඉච්ඡන්ති පණ්ඩිතා;
තෙසං මතෙන හොතිති, ලිඛිතං විපරිඤ්ඤාමයෙ.

අථ වා පන හොසද්දො, නිපාතො සොපදං විය;
තස්මා විරොධතා නාස්ස, තිලිඛිතෙ වචනද්වයෙ.

එවං සන්නෙපි හොසද්දො, ද්විලිඛිතෙයෙව පායතො;
යස්මා දිට්ඨො තතො විඤ්ඤා, ද්විලිඛිතෙයෙව තං වදෙ.

ඉත්ථිලිඛිතමිති සම්පත්තෙ, “හො”ති ඉති පයොජයෙ;
එවංවිධං පයොගඤ්ඤි, සුජ්ජයොගං බුධාබ්‍රවුං.

යජ්ජෙවං දුජ්ජයොගංව, සියා තුම්භෙහි දස්සිතං;
“උම්මුජ්ජ හො පුට්ඨිලෙ”, ඉච්චාහවිච්ඡන්ති චෙ.

දුජ්ජයොගං න තං යස්මා, වොහාරකුසලෙන චෙ;
ජිනෙන භාසිතෙ ධම්මෙ, දුජ්ජයොගා න විජ්ජරෙ.

ඉත්ථිලිඛිතස්ස විසයෙ, හොතිසද්දජ්ජයොජනං;
කචිතං පෙමනියන්ති, මයා එවමුදිරිතං.

එවං භවත්තසද්දස්ස නාමිකපදමාලා පාළිනසානුරූපං ද්විධා විභක්තා
වඩ්ඪනභවනත්ථතදඤ්ඤත්ථවසෙන.

කරොත්තසද්දස්ස පන —

කරං, කරොන්නො, කරොන්නා. කරොන්නං, කරොන්නෙ. කරොතා, කරොන්නෙන, කරොන්නෙහි, කරොන්නෙහි. කරොතො, කරොන්නස්ස, කරොන්නානං, කරොතං. කරොතා, කරොන්නා, කරොන්නස්මා, කරොන්නම්හා, කරොන්නෙහි, කරොන්නෙහි. කරොතො, කරොන්නස්ස, කරොන්නානං, කරොතං. කරොන්නෙ, කරොන්නස්මිං, කරොන්නම්හි, කරොන්නෙසු. හො කරොන්න, භවන්නො කරොන්නාති රූපානි භවන්ති.

“කරොතො න කරියති පාප”න්ති ඉදමෙත්ථ කරොතොසද්දස්ස අත්ථිතානිදස්සනං. ඉත්ථිලිඬිගෙ වත්තබ්බෙ “කරොන්නී, කරොන්නියො”තිආදිනා යොජෙතබ්බානි, නපුංසකලිඬිගෙ වත්තබ්බෙ “කරොන්නං, කරොන්නානී”තිආදිනා යොජෙතබ්බානි.

අරහන්තසද්දස්ස –

අරහං, අරහන්නො. අරහන්නං, අරහන්නෙ. අරහතා, අරහන්නෙන, අරහන්නෙහි, අරහන්නෙහි. අරහතො, අරහන්නස්ස, අරහන්නානං, අරහතං. අරහතා, අරහන්නා, අරහන්නස්මා, අරහන්නම්හා, අරහන්නෙහි, අරහන්නෙහි. අරහතො, අරහන්නස්ස, අරහන්නානං, අරහතං. අරහන්නෙ, අරහන්නස්මිං, අරහන්නම්හි, අරහන්නෙසු. හො අරහන්න, භවන්නො අරහන්නො ඉති රූපානි භවන්ති.

අයං ගුණවාචකස්ස අරහන්තසද්දස්ස නාමිකපදමාලා. “අරහා, අරහන්නො, අරහන්නා”ඉති ව. එතඤ්ඤි රූපං සමන්තපාසාදිකායං මනුස්සවිග්ගහට්ඨානෙ දිස්සති. උත්තරිමනුස්සධම්මපාලියං පන “මයඤ්චම්හා අනරහන්නො”ති පදං දිස්සති. අරහන්නං, අරහන්නෙ. අරහතා, සෙසං විත්ථාරෙනබ්බං. අයං පණ්ණත්තිවාචකස්ස අරහන්තසද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

තථා හි “අරහං සම්මාසම්බුද්ධො. අරහං සුගතො ලොකෙ. අරහන්නො සම්මාසම්බුද්ධා”තිආදිසු අරහංසද්දාදයො ගුණවාචකා. “අරහා අහොසි. අහඤ්ඤි අරහා ලොකෙ. එකො අරහා, එකසට්ඨි අරහන්නො ලොකෙ අහෙසුං.

ගාමෙ වා යදි වාරඤ්ඤෙ, නින්නෙ වා යදි වා ථලෙ;
යත්ථ අරහන්නො විහරන්ති, තං භූමිරාමණෙයාකං.

මයඤ්චම්හා අනරහන්නො”තිආදිසු අරහාසද්දාදයො පණ්ණත්තිවාචකානි දට්ඨබ්බා. ඉධ ඉත්ථිනපුංසකලිඬිගවසෙන විසුං වත්තබ්බතයො අප්පසිද්ධො. යදි එවං ආසවක්ඛයං පත්තා ඉත්ථි කථං වත්තබ්බා, ආසවක්ඛයං පත්තං විත්තං කථං වත්තබ්බන්ති? ඉත්ථි තාව “යං ඉත්ථි අරහං අස්ස සම්මාසම්බුද්ධො”ති වචනතො “අරහ”න්ති වත්තබ්බා ගුණවසෙන, පණ්ණත්තිවසෙන පන “ඉත්ථි අරහා අහොසි”ති වත්තබ්බා. විත්තං පන ගුණවසෙනෙව “අරහං විත්ත”න්ති වත්තබ්බන්ති.

සන්තසද්දස්ස –

සං, සන්නො, සන්නො, සන්නා. සං, සන්නං, සන්නෙ. සතා, සන්නෙන, සන්නෙහි, සන්නෙහි, සබ්බි. සතො, සන්නස්ස, සන්නානං, සතං, සතානං. සතා, සන්නා, සන්නස්මා, සන්නම්හා, සන්නෙහි, සන්නෙහි, සබ්බි. සතො, සන්නස්ස, සන්නානං, සතං, සතානං. සති, සන්නෙ, සන්නස්මිං, සන්නම්හි, සන්නෙසු. හො සන්න, භවන්නො සන්නොති රූපානි භවන්ති.

එත්ථ පන “අද්ධා හි තාත සතනෙස ධම්මො”ති ජයද්දිසජාතකපාලිදස්සනතො “සතාන”න්ති චුත්තං. තත්ථ හි සතනෙසාති සතානං එසාති ඡෙදො, රස්සත්තනිග්ගහිතසරලොපවසෙන ව රූපතිට්ඨානං වෙදිතබ්බං. තථා හි තදට්ඨකථායං “අද්ධා එකංසෙන එස තාත සතානං පණ්ණිතානං ධම්මො සභාවො”ති අත්ථො චුත්තො. අයං යෙ ලොකෙ “සප්පුරිසා”ති ව “අරියා”ති ව “පණ්ණිතා”ති ව චුච්චන්ති, තෙසං වාචකස්ස සන්තසද්දස්ස නාමිකපදමාලා. තප්පටිසෙධස්ස පන අසං, අසන්නො, කත්ථවි අසන්නා ඉච්චපි. තථා හි “අසන්නා කිර මං ජම්මා, තාත තාතාති භාසරො”ති පාලි දිස්සති. “අසං, අසන්නං, අසන්නෙ. අසනා”තිආදිනා යොජෙතබ්බා. ඉමස්මිං අත්ථෙ “සන්නො,

අසන්නෝ' නිමානි බහුවචනකානියෙව භවන්ති, න කන්ථවිපි එකචචනකානි. කස්මා?
පණ්ණත්තිවාචකත්තා. අඤ්ඤත්‍ර පන “සන්නො, දන්නො” තිආදීසු එකචචනානියෙව යපෙත්වා
විජ්ජමානත්ථවාචකසන්නොසද්දං, කස්මා? අපණ්ණත්තිවාචකත්තාති දට්ඨබ්බං.

ඉදානි පණ්ණත්තිවාචකානං තෙසං කානිවි පයොගානි කථයාම —

සමෙති අසතා අසං. යං යඤ්ඤි රාජ භජති, සන්නං වා යදි වා අසං. න සා සභා යත්ථ න සන්නි
සන්නො. අසන්නො නිරයං යන්ති, සන්නො සග්ගපරායණා. අසන්නෙ නොපසෙවෙයා, සන්නෙ
සෙවෙයා පණ්ඩිතො. සබ්බිතරෙව සමාසෙථ. සතං ධම්මො ඉච්චෙවමාදිති භවන්ති.

යො පනම්හෙති පදමාලායං “සබ්බි” ති අයං සද්දො තනියාපඤ්චම්බහුවචනවසෙන යොජ්නො,
සො ව බො සන්නඉති අකාරන්තපකතිවසෙන, අඤ්ඤත්ථ පන “සබ්බි” ති ඉකාරන්තපකතිවසෙන
යොජෙනබ්බො. තථා හි සබ්බිති සප්පුරිසො නිබ්බානඤ්ඤ, සුන්දරාධිවචනං වා එතං සබ්බිති. සබ්බො
වායමත්ථො සාට්ඨකථාය “බහුම්පෙනං අසබ්බි ජාතවෙදා” ති ඉමාය පාළියා “සන්නො භවෙ සබ්බි
පවෙදයන්ති” ති ඉමාය ව දිපෙනබ්බො.

ආලපනෙ ව පච්චත්තෙ, තනියාපඤ්චම්සු ව;
සමාසම්භි ව යොජෙයා, සබ්බිසද්දං සුමෙධසො.

අත්‍රායං යොජනා — හො සබ්බි තිට්ඨ, සබ්බි තිට්ඨති, සබ්බි සභ ගච්ඡති, සබ්බි අපෙති,
අසබ්බිරූපො පුරිසො. යස්මා පනායං සාසනානුකූලා, තස්මා ඉමිස්සා තදනුකූලත්තං දස්සෙත්‍රං ඉධ
සාසනතො පයොගෙ දස්සෙස්සාම අතක්කාවචරෙ විචිත්තෙ සුගතපාළිනයෙ සොතුනං
විසාරදමතිපටිලාභත්ථං. තං යථා? බහුම්පෙනං අසබ්බි ජාතවෙද, යං තං වාලධිනා’ හිපුජයාම. සබ්බි
කුබ්බෙථ සත්ථවං. යං සාලචනස්මිං සෙනකො, පාපකම්මකරි අසබ්බිරූපං. ආබාධොයං
අසබ්බිරූපො. අසම්මොදකො ථද්ධො අසබ්බිරූපො’ ති. තත්ථ ආලපනවචනෙ දිට්ඨෙයෙව
පච්චත්තවචනං පාළියං සරූපතො අනාගතම්පි දිට්ඨමෙව හොති. තථා කරණවචනෙ දිට්ඨෙයෙව
නිස්සක්කවචනම්පි දිට්ඨමෙව හොති. සමාසෙ සද්දරූපෙ දිට්ඨෙයෙව බ්‍යාසෙ සද්දරූපං යථාසම්භවං
දිට්ඨමෙව හොති යපෙත්වා “හෙතුසත්ථාරදස්සන” න්තිආදිති. තත්ථ ව නිබ්බානවාචකො වෙ,
සබ්බිසද්දො ඉත්ථිලිඬිගො සන්නිවිසුද්ධි නිබ්බුතිසද්දා විය, සො ව යමකමභාටෙරමතෙ රත්තිනයෙන
යොජෙනබ්බො. සබ්බෙසම්කාරන්තිත්ථිලිඬිගානං සාධාරණො හි සො නයො. සුන්දරත්ථවාචකො වෙ,
අග්ගි රත්ති අට්ඨිනයෙහි යොජෙනබ්බො වාච්චලිඬිගත්තා. “සබ්බිධම්මභූතං නිබ්බාන” න්ති එත්ථ හි
සුන්දරධම්මභූතං නිබ්බානන්ති අත්ථො. එවං පාළිනයවසෙන ආලපනාදීසු පඤ්චසු යානෙසු
සබ්බිසද්දස්ස පවත්ති. ඤත්වා පුන අට්ඨකථානයවසෙනපි තප්පවත්ති වෙදිතබ්බා. කථං? යස්මා
සගාථාවග්ගස්ස අට්ඨකථායං “සන්නො ‘සබ්බිති සද්ධිං සතං ධම්මො න ජරං උපෙති’ ති
පවෙදයන්ති” ති ඉමස්මිං පදෙසෙ “සබ්බිති” ති හිවචනවසෙන සද්දරචනාවිසෙසො අට්ඨකථාවරියෙහි
දස්සිතො, තස්මා සබ්බිසද්දො සබ්බෙසුපි විහත්තිවචනෙසු යොජෙනබ්බො. අත්‍රිදං වදාම —

ගරු “සබ්බිති සද්ධි” න්ති, අත්ථං භාසිංසු පාළියා;
යතො තතො සබ්බිසද්දං, ධීරො සබ්බත්ථ යොජයෙ.

“අසබ්බිරූපො” ඉතිපි, සමාසවිසයෙ සුතං;
යස්මා තස්මා සබ්බිසද්දං, විඤ්ඤු සබ්බධි යොජයෙ.

“ඔවදෙය්‍යානුසාසෙය්‍යා, අසබ්බා ව නිවාරයෙ” ති එත්ථ පන “අසබ්බා” තිපදං විචිත්‍රවුත්තිසු
තද්ධිතපච්චයෙසු ණ්‍යපච්චයවසෙන නිජ්ජන්තිමුපාගතන්ති වෙදිතබ්බං. කථං? යෙභුයොන අසබ්බිසු
භවං අසබ්බං. කිං තං? අකුසලං, තතො අසබ්බා අකුසලධම්මා නිවාරයෙ ව, කුසලධම්මෙ
පතිට්ඨපෙය්‍යාති අත්ථො. “අම්හෙ අසබ්බාහි වාචාහි වික්කොසමානා තිබ්බාහි සත්තිහි
භනිස්සන්ති” ති එත්ථ තු අසබ්බිනං එතාති අසබ්බා, න වා සබ්බිනං එතාතිපි අසබ්බාති නිබ්බවනං,
ණ්‍යපච්චයවසෙන ව පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා. යා ව පනෙත්ථ අම්හෙහි සන්නසද්දස්ස “සං, සන්නො. සං,

සන්නං, සන්නෙ”තිආදිනා පදමාලා දස්සිනා, තත්ථ “සමෙති අසනා අස”න්ති පාළියං “අස”න්ති පදෙ දිට්ඨියෙව “ස”න්ති පදං පාළියං අනාගතමිපි දිට්ඨියෙව හොති යුගලභාවෙන විජ්ජමානතාරහත්තා. එවං දිට්ඨියෙන අදිට්ඨස්ස ගහණං වෙදිතබ්බං. අථ වා “අස”න්ති එත්ථ න සං අසන්නි සමාසවිග්ගවසෙනාධිගන්තබ්බත්තා “ස”මිති පදං දිට්ඨියෙව හොති. එවමඤ්ඤත්‍රාපි නයො. තත්‍ර සන්නි සප්පුරිසො. අසන්නි අසප්පුරිසො. ඉත්ථිලිඬිගෙවත්තබ්බෙ “අසති, අසා”ති රූපානි භවන්ති. “අසති, අසති, අසතියො, අසා. අසතිං, අසති, අසතියො. අසාය, අසතියා, අසතිහි, අසතිහි. අසතියා, අසතින”න්ති වක්ඛමාන ඉත්ථිනයෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

එත්ථ පන “අසා ලොකිත්ථියො නාම, වෙලා තාසං න විජ්ජති. මා ව වසං අසතිනං නිගවිජේ”තිආදිති දස්සෙතබ්බානි. අසානි වෙන්ථ අසතිනි ව සමානත්ථා, අසන්නජාතිකානි හි තෙසං අත්ථො. යස්මා පන ජාතකට්ඨකථායං “අසානි අසතියො ලාමිකා, අථ වා සානං වුච්චති සුඛං, තං තාසු නත්ථි, අත්තනි පටිබද්ධවිත්තානං අසාතමෙව දෙනතිනිපි අසා, දුක්ඛා, දුක්ඛවත්ථුභූතානි අත්ථො”ති අත්ථං සංවණ්ණෙසුං, තස්මා සානං නත්ථි එතිස්සන්ති අසානි අත්ථෙ “අසා”ති පදස්ස යථා රිත්තො අස්සාදො එත්ථානි රිත්තස්සන්තිපදස්ස ලුත්තුත්තරක්ඛරස්ස “රිත්තස්සං, රිත්තස්සානි. රිත්තස්ස”න්ති විත්තනයෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා, තථා “අසා, අසා, අසායො. අසං, අසා, අසායො. අසායා”ති කඤ්ඤානයෙන යොජෙතබ්බා.

එත්ථ ව යො අමිහෙහි “සන්නො”ඉති සද්දො දස්සිතො. සො කත්ථවි එකවචනබහුවචනභාවෙන සංවිජ්ජමානසද්දස්සත්ථමිපි වදති, තස්ස වසෙන අයං නාමිකපදමාලා –

සන්නො, සන්නො, සන්නා. සන්නං, සන්නෙ. සනා, සන්නෙන, සන්නෙහි, සන්නෙහි. සනො, සන්නස්ස, සනං, සන්නානං. සනා, සන්නා, සන්නස්මා, සන්නම්භා, සන්නෙහි, සන්නෙහි. සනො, සන්නස්ස, සනං, සන්නානං. සති, සන්නෙ, සන්නස්මි, සන්නම්භි, සන්නෙසු. හො සන්න, භවන්නො සන්නො, භවන්නො සන්නා.

එත්ථ පන “අයං බො භික්ඛවෙ අට්ඨමො හද්දො අස්සාජාතියො සන්නො සංවිජ්ජමානො ලොකස්මිං. චත්තාරොමෙ භික්ඛවෙ පුග්ගලා සන්නො සංවිජ්ජමානා ලොකස්මිං. අසනා තුව්ඡා මුසා අභූතෙන අබ්භාවික්ඛන්ති. භවෙ බො සති ජාති හොති”ඉව්චෙවමාදිති පයොගානි භවන්ති. “සඬ්ඛාරෙසු බො සති විඤ්ඤාණං හොති”තිආදිසු පන සතිසද්දො වචනවිපල්ලාසවසෙන ධීතොති ගහෙතබ්බො.

තත්‍ර එකවචනබහුවචනවසෙන ද්විධා ධීතෙසු සන්නොසද්දෙසු බහුවචනසන්නොසද්දං යථෙත්ථා සෙසා සමානසද්දස්සත්ථමිපි වදන්ති, තස්මා “සන්නොති සමානො, සන්නානි සමානා”තිආදිනා අත්ථො කට්ඨෙතබ්බො. සමානොති ඉමස්ස ව “හොන්නො”ති අත්ථො “පහු සමානො විපුලත්ථවින්ති, කිං කාරණං මෙ න කරොසි දුක්ඛ”න්තිආදිසු විය. පයොගානි පන –

“යො මාතරං පිතරං වා, ජිණ්ණකං ගතයොබ්බනං;
පහු සන්නො න භරති, තං පරාභවතො මුඛං.

ඉධෙව තිට්ඨමානස්ස, දෙවභූතස්ස මෙ සනො;
පුත්තරායු ව මෙ ලද්ධො, එවං ජානාහි මාරිසා”ති

එවමාදිති භවන්ති.

අපිව සන්නොසද්දො යස්මා “කිලන්නො”ති ව “උපසන්නො”ති ව “නිරුද්ධො”ති ව අත්ථං වදති, තස්මා තෙසං වසෙන සන්නසද්දස්ස “සන්නො, සන්නා. සන්නං, සන්නෙ. සන්නෙනා”ති පුරිසනයෙන නාමිකපදමාලා වෙදිතබ්බා. එත්ථ ව “සන්නො තසිතො. දීසං සන්නස්ස යොජනං. සන්නො දන්නො නියතො බ්‍රහ්මචාරි. සන්නො නිරුද්ධො අත්ථඬිගතො අබ්භත්ථඬිගතො”තිආදිති පයොගානි. නපුංසකලිඬිගෙ වත්තබ්බෙ “සන්නං, සන්නානි”ති විත්තනයෙන නාමිකපදමාලා. සා ව

“සංවිජ්ජමානං සමානං කිලන්තං උපසන්නං නිරුද්ධං” මිනි අත්ථදීපකාපදවතීති වෙදිතබ්බං. අථ වා “උපාදානෙ ඛො සති භවො භොති” තිආදීසු නපුංසකජ්ජයොගදස්සනතො සන්නසද්දස්ස සංවිජ්ජමානසද්දත්ථවාචකත්තෙ තතියාපඤ්චම්චතුත්ථිජ්චධීසත්තමීයානෙ “සතා, සතො, සතං, සති” ති පදානි අධිකානි වත්තබ්බානි, සෙසානි චිත්තන යෙන ඤෙය්‍යානි. ඉත්ථිලිඬිගෙ පන වත්තබ්බෙ “සන්නා, සන්නා, සන්නායො. සන්නං, සන්නා, සන්නායො. සන්නායා” ති කඤ්ඤාන යෙන ව, සන්නී, සන්නී, සන්නියො. සන්නිං, සන්නී, සන්නියො. සන්නියා” ති ඉත්ථින යෙන ව නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බං. එතාසු පඨමා “සංවිජ්ජමානා කිලන්තා උපසන්නා නිරුද්ධා” ති අත්ථදීපකාපදවතී, එත්ථ පයොගා සුවඤ්ඤෙය්‍යාව. දුතියා පන “සංවිජ්ජමානා සමානා” ති අත්ථදීපකාපදවතී. තථා හි “සන්නී ආපත්ති ආවිකාතබ්බා” ති එත්ථ සංවිජ්ජමානා “සන්නී” ති වුවවති.

“යාය මාතු භතො පොසො,
ඉමං ලොකං අවෙක්ඛති;
තම්පි පාණදදිං සන්නිං,
භන්නි කුද්ධො පුට්ඨජනො” ති

එත්ථ පන සමානා “සන්නී” ති වුවවති. අපරාපි ඉත්ථිලිඬිගෙ වත්තබ්බෙ පදමාලා වෙදිතබ්බං. සන්නිසද්දස්ස හි සංවිජ්ජමානසද්දත්ථවාචකත්තෙ “ජාතියා ඛො සති ජරාමරණං භොති” තිආදීනා ඉත්ථිලිඬිගජ්ජයොගදස්සනතො සත්තමීයානෙ “සති, සතියා, සතියං, සන්නියා, සන්නියං, සන්නීසු” ති රූපානි වත්තබ්බානි. සෙසානි ඉත්ථින යෙන ඤෙය්‍යානි. අයං තතියා, එත්ථ ව “අසන්නියා ආපත්තියා තුණ්හි භවිතබ්බං” තති පාළි “සන්නියා” ඉච්චාදීනං අත්ථිභාවෙ නිදස්සනං. අපරො න යො – සතිසද්දස්ස “සමානා” ති ඉමස්මිං අත්ථෙ “යා ත්වං වසසි ජිණ්ණස්ස, එවං දහරියා සති” ති ව “යෙ තං ජිණ්ණස්ස පාදංසු, එවං දහරියං සති” තති ව පාළිදස්සනතො “සති, සති, සතියො. සතිං, සති, සතියො. සතියා” තිආදීනිපි රූපානි යොජෙතබ්බානි, සංයොගෙ නකාරලොපවසෙන වා.

ඉදානි “සන්නො, සන්නා” ති පදද්වයස්ස පයොගනිව්ජයං කථයාම පයොගෙසු සොතුනං අසම්මුල්භවාය. තථා හි “සප්පුරිසා” ති වා “පණ්ඩිතා” ති වා බහුවචනවසෙන අත්ථං වත්තුකාමෙන “සන්නො දන්නො” ති එවං වුත්තඵකවචනසදිසං “සන්නො” ති බහුවචනං වත්තබ්බං. “සංවිජ්ජමානො” ති ඵකවචනවසෙන අත්ථං වත්තුකාමෙන “සන්නො” ති ඵකවචනං වත්තබ්බං. “සංවිජ්ජමානා” ති බහුවචනවසෙන අත්ථං වත්තුකාමෙන “සන්නො සප්පුරිසා” ති, “සන්නො සංවිජ්ජමානා” ති ව එවං වුත්තබ්බවචනසදිසං “සන්නො” ති වා “සන්නා” ති වා බහුවචනං වත්තබ්බං, “කිලන්තො” ති වා “සමානො” ති වා “උපසන්නො” ති වා “නිරුද්ධො” ති වා ඵකවචනවසෙන අත්ථං වත්තුකාමෙන “සන්නො සප්පුරිසා” ති එවං වුත්තබ්බවචනසදිසං “සන්නො” ති ඵකවචනං වත්තබ්බං. තෙයෙවත්ථෙ බහුවචනවසෙන වත්තුකාමෙන පන “සන්නා සුනෙහි පාදෙහි, කො නෙ භත්ථෙ ගභෙස්සති” ති එත්ථ විය “සන්නා” ති බහුවචනං වත්තබ්බං. අයං නීති සාධුකං මනසි කාතබ්බං. ඉදඤ්චි මන්දබුද්ධිනං සම්මොහට්ඨානං. අයම්පි පනෙත්ථ සඬිගභො වෙදිතබ්බො –

“තිලිඬිගත්ථෙ ව ඵකත්ථෙ, බව්හත්ථෙපි ව දිස්සති;
සත්තම්‍යන්තො සතිසද්දො, විපල්ලාසෙ බහුමිහි සො” ති.

ඉදානි මහන්නසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුවවතෙ –

මහං, මහා, මහන්නො, මහන්නා. මහන්නං, මහන්නෙ. මහතා, මහන්නෙන, මහන්නෙහි, මහන්නෙහි. මහතො, මහන්නස්ස, මහන්නානං, මහතං. මහතා, මහන්නා, මහන්නස්මා, මහන්නම්හා, මහන්නෙහි, මහන්නෙහි. මහතො, මහන්නස්ස, මහන්නානං, මහතං. මහති, මහන්නෙ, මහන්නස්මි, මහන්නම්හි, මහන්නෙසු. භො මහ, භො මහා, භවන්නො මහන්නොති අයම්මහාකං රූචි.

එත්ථ “මහන්නො, මහන්නා. මහන්නං, මහන්නෙ. මහන්නෙනා” ති පූරිසන යොපි ලබ්භති, තස්මා “භො මහන්න, භවන්නො මහන්නා” ති ආලපනපදානි යොජෙතබ්බානි. නපුංසකලිඬිගෙ වත්තබ්බෙ “මහන්නං, මහන්නානි” ති චිත්තන යොපි ලබ්භති. ඉත්ථිලිඬිගෙ වත්තබ්බෙ “මහති, මහති, මහතියො.

මහනිං, මහනී, මහනියො. මහනියා, මහනීහි මහනීහි”ති ඉත්ථීනයොපි ලබ්භති. “මහනියා ව යක්ඛසෙනායා”ති ආදීනෙන්ථ නිදස්සනපදානි. අපරොපි “මහන්තා, මහන්තා, මහන්තායො. මහන්ත”න්ති කඤ්ඤානයොපි ලබ්භති, “මහන්තා නිධිකුම්භියො”ති ආදීනෙන්ථ නිදස්සනපදානි. කච්චායනෙ පන “මහන්ති”ඉති පදං දිට්ඨං. තං “ගුණවන්ති, කුලවන්ති”ඉච්චාදීනි විය පාළියං අප්පසිද්ධන්තා විමංසිතබ්බං.

නනු හො යස්මා සාසනෙපි “ගච්ඡන්ති, චරන්ති”ති ආදීනි ව “ඉද්ධිමන්ති”ති ව පදං දිස්සති, තස්මා “මහන්ති, ගුණවන්ති”ති ආදීනිපි භවිතබ්බන්ති? න භවිතබ්බං තථා රූපස්ස නයස්ස වසෙන අග්ගහෙතබ්බන්තා, “මහනී, ගුණවතී”ඉච්චාදීනසස්සෙව දස්සනතො ව. තථා හි පාළියං අට්ඨකථාසු ව “සෙය්‍යාථාපි නාම මහනී නඬගලසීසා, ඉත්ථී සීයා රූපවතී, සා ව සීලවතී සීයා. සතිමතී වක්ඛුමතී. ඉද්ධිමතී පත්තිමතී”ති ව “මහනිං සෙනං දිස්වා මහොසධසෙනා මන්දා, අයං අතිවිය මහනී සෙනා දිස්සති”ති ව ආදීනි පයොගානි දිස්සන්ති, න “මහන්ති, රූපවන්ති”ඉච්චාදීනි.

කෙච්චි පන “මහාඉති සද්දො ඛ්‍යාසෙ න ලබ්භති, සමාසෙයෙව ලබ්භති ‘මහාපුරිසො’ති එත්ථ වියා”ති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. “මහා තෙ උපාසක පරිච්චාගො. මහා වතායං භන්තෙ භූමිවාලො. සොසො ව විපුලො මහා. ඛාරාණසිරජ්ජං නාම මහා. සෙනා සාදිස්සතෙ මහා”ති පයොගදස්සනතො. එවං ඛ්‍යාසෙපි ලබ්භතිති වෙදිතබ්බං, තස්මා “මහං, මහා, මහන්තො, මහන්තා. හො මහන්ත, භවන්තො මහන්තා”ති පුල්ලිඬගෙ, “මහන්තං, මහා, මහන්තානි. හො මහන්ත, භවන්තො මහන්තානී”ති නපුංසකලිඬගෙ, “මහන්තා, මහා, මහන්තා, මහන්තායො. හොති මහන්තෙ, හොතියො මහන්තා, මහන්තායො”ති ඉත්ථීලිඬගෙ සබ්බං සම්පුණ්ණං යොජෙතබ්බං. සමාසෙ පන “මහාසන්තො මහාඋපාසකො මහාඋපාසිකා මහබ්බලො මහාවනං මහග්ගතං මහජ්ඵලං මහබ්භය”න්ති ආදීනි රූපානි භවන්ති, තද්ධිතෙ “මහන්තතො මහන්තං මහන්තත්තං මහන්තතා”ති රූපානි භවන්ති. ගච්ඡන්තසද්දස්ස පන “ගච්ඡන්තො ගච්ඡන්තා”ති රූපානි වත්වා සෙසානි මහන්තසද්දෙ චුත්තනයෙන විත්ථාරෙන්වා නාමිකපදමාලා වෙදිතබ්බං. තථා “ගච්ඡන්තො, ගච්ඡන්තා”ති පුරිසනයො ව “ගච්ඡන්තං, ගච්ඡන්තානී”ති විත්තනයො ව “ගච්ඡන්ති, ගච්ඡන්ති, ගච්ඡන්තියො”ති ඉත්ථීනයො ව ගහෙතබ්බං. එවං ලිඬගත්තයවසෙන “චරං චරන්තො චරන්තං චරන්ති, දදං දදන්තො දදන්තං දදන්ති”ති ආදීනං අනෙකපදසහස්සානං නාමිකපදමාලා විත්ථාරෙන්බ්බං.

යෙ පනාවරියා “ගච්ඡන්තො”ති ආදීනං පච්චන්තාලපනබහුවචනත්තඤ්ච “ගච්ඡං”ඉච්චාදීනං ආලපනෙකවචනත්තඤ්ච ඉච්ඡන්ති, තෙ සමම්භෙහි පයොගො සාසනෙ න දිට්ඨො නයවසෙනාගහෙතබ්බන්තා. තස්මා තානි එත්ථ න වදාම. අයං පන විසෙසො දිට්ඨො. සෙය්‍යාථීදං?

“ගච්ඡං විධම”මිච්චාදි-පදානි මුනිසාසනෙ;
කත්ථවාඛ්‍යාතිකා හොන්ති, කත්ථවි පන නාමිකා.

“තස්සාහං සන්තිකෙ ගච්ඡං,
සො මෙ සත්ථා භවිස්සති;
විධමං දෙව තෙ රට්ඨං,
පුත්තො වෙස්සන්තරො තව.

අධම්මං සාරථී කයිරා, මඤ්චෙ ත්ථං නික්ඛනං වනෙ”;
ඉච්චෙවමාදයො ඤෙය්‍යා, පයොගා එත්ථ ධිමතා.

“ගච්ඡස්සාමි විධමී”ති-ආදිනා ජිනසාසනෙ;
නානාකාලපුරිසානං, වසෙනත්ථං වදෙ වීදු.

නාමත්තෙ පන “ගච්ඡන්තො, විධමන්තො”ති ආදිනා;
“ගච්ඡ”මිච්චෙවමාදීන-මත්ථමත්ථවිදු වදෙ.

ඉදානි සමගතිකත්තෙපි “ජානං, පස්ස”න්තිආදීනං ලිඛිගවිහත්තිවචනන්තරවසෙන යො විසෙසො දිස්සති, තං වදාමි. තථා හි “සා ජානංයෙව ආහ න ජානාමිති, පස්සංයෙව ආහ න පස්සාමි”ති එවමාදිසු ජානං පස්සං සද්දානං “ජානන්ති පස්සන්ති”ති ලිඛිගන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවතිති දට්ඨබ්බං. ඉමිනා “ගච්ඡං”ඉති සද්දස්සපි යථාපයොගං “ගච්ඡන්ති”ති ඉත්ථියා කථනත්ථො ලබ්භති තෙහි සමානගතිකත්තා, න “ගච්ඡන්තො”ති සද්දස්ස “ගච්ඡන්ති”ති ඉත්ථියා කථනත්ථො ලබ්භති තෙහි අසමානගතිකත්තාති කාරණං දස්සිතං හොති. “අපි නු තුම්හෙ ආයස්මන්තො එකන්තසුඛං ලොකං ජානං පස්සං විහරාමා”ති එත්ථ “ජානන්තා පස්සන්තා”ති වචනන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවතිති දට්ඨබ්බං. ඉමිනා පන “ගච්ඡං”ඉති සද්දස්සපි යථාපයොගං “ගච්ඡන්තා”ති බහුවචනත්ථො ලබ්භති තෙහි සමානගතිකත්තා, න “ගච්ඡන්තෙ”ති සද්දස්ස “ගච්ඡන්තා”ති බහුවචනත්ථො ලබ්භති තෙහි අසමානගතිකත්තාති කාරණං දස්සිතං හොති. එස නයො උත්තරත්‍රාපි. “භරන්ති මාතාපිතරො, පුබ්බෙ කතමනුස්සර”න්ති එත්ථ අනුස්සරංසද්දස්ස “අනුස්සරන්තා”ති වචනන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවති. “සද්ධම්මො ගරුකාතබ්බො, සරං බුද්ධාන සාසන”න්ති එත්ථ සරංසද්දස්ස සරන්තෙතාති විහත්තන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවති. “ඵුසං භූතානි සණ්ඨානං, මනසා ගණ්හතො යථා”ති එත්ථ ඵුසංසද්දස්සපි “ඵුසන්තස්සා”ති විහත්තන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවති. තථා “යාවං අදදමස්පියො”ති එත්ථාපි යාවංසද්දස්ස “යාවන්තස්සා”ති විහත්තන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවති. යාවන්ති වා යාවිතබ්බං ධනං, ඉමිනා නයෙන නානස්පකාරතො පරිවත්තනං වෙදිතබ්බං. ඉති “භවංකර”න්තිආදීනං විසදිසපදමාලා ව “ගච්ඡං, වර”න්තිආදීනං සදිසපදමාලා ව “ජානං, පස්ස”න්තිආදීනං ලිඛිගවිහත්තිවචනන්තරවසෙන කත්ථවි පරිවත්තනන්ති අයං තිවිධොපි ආකාරො ආබ්‍යාතිකපදත්ථවිභාවනාය සද්ධිං කම්මො පාවචනවරෙ සොතුනං සද්දෙස්වත්ථෙසු ව විසාරදබුද්ධිපටිලාභත්ථං. සබ්බමෙතඤ්ඤි සන්ධාය ඉමා ගාථා වුත්තා —

“භවං කරං අරහං සං, මහං”ඉති පදානි තු;
විසදිසානි සම්මොන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති ලක්ඛයෙ.

“ගච්ඡං වරං දදං තිට්ඨං, චිත්තයං භාවයං වදං;
ජානං පස්ස”න්තිආදීනි, සමානානි භවන්ති හි.

තත්‍ර “ජාන”න්තිආදීනං, කත්ථවි පරිවත්තනං;
ලිඛිගවිහත්තිවචන-න්තරතො පන දිස්සතිති.

අපිව අයං සබ්බෙසම්පි නිග්ගහිතන්තපුල්ලිඛිගානං පකති, යදිදං ද්විසු ලිඛිගෙසු ඡසු විහත්තිසු තෙරසසු වචනෙසු අඤ්ඤතරලිඛිගවිහත්තිවචනවසෙන පරිවත්තනං. අයම්පි පනෙත්ථ නීති වෙදිතබ්බො.

“ගච්ඡං වරං”න්තිආදීනි, විජ්ජකතවචො සියුං;
“ගච්ඡමානො වරමානො”, ඉච්චාදීනි පදානි ව.

“මහං භව”න්ති එතානි, විජ්ජකතවචොපි ව;
අවිජ්ජකතවචො ව, සියුං අත්ථානුරූපතො.

“අරහං ස”න්ති එතානි, විනිමුත්තානි සබ්බථා;
ආකාරං තිවිධම්පෙනං, කරෙ විත්තෙ සුමෙධසොති.

සවිනිච්ඡයොයං නිග්ගහිතන්තපුල්ලිඛිගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ආකාරන්තතාපකතිකං නිග්ගහිතන්තපුල්ලිඛිගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි ධනභූතිඉච්චෙතස්ස පකතිරූපස්ස අඤ්ඤෙසඤ්ච තංසදිසානං නාමිකපදමාලාවිභාගං වක්ඛාමි පුබ්බාවරියමතං පුරෙවරං කත්වා.

අග්ගි, අග්ගි, අග්ගයො. අග්ගිං, අග්ගි, අග්ගයො. අග්ගිනා, අග්ගිහි, අග්ගිහි. අග්ගිස්ස, අග්ගිනො,
අග්ගිනං. අග්ගිනා, අග්ගිහි, අග්ගිහි. අග්ගිස්ස, අග්ගිනො, අග්ගිනං. අග්ගිස්මිං, අග්ගිමිහි, අග්ගිසු. හො
අග්ගි, හො අග්ගි, භවන්තො අග්ගයො. යමකමහාටෙරමනං.

එත්ථ කිඤ්චාපි නිස්සක්කවචනට්ඨානෙන “අග්ගිස්මා, අග්ගිමිහා”ති ඉමානි නාගතානි, තථාපි
තත්ථ තත්ථ තංසදිසප්පයොගදස්සනතො ගහෙනබ්බානි. “අග්ගිනා, අග්ගිස්මා, අග්ගිමිහා”ති කමො
ව වෙදිතබ්බො.

ධනභුති, ධනභුති, ධනභුතයො. ධනභුතිං, ධනභුති, ධනභුතයො. ධනභුතිනා, ධනභුතිහි,
ධනභුතීහි. ධනභුතිස්ස, ධනභුතිනො, ධනභුතිනං. ධනභුතිනා, ධනභුතිස්මා, ධනභුතිමිහා, ධනභුතීහි,
ධනභුතීහි. ධනභුතිස්ස, ධනභුතිනො, ධනභුතිනං. ධනභුතිස්මිං, ධනභුතිමිහි, ධනභුතීසු. හො ධනභුති,
හො ධනභුති, භවන්තො ධනභුතයො.

සිරිභුති සොත්ථිභුති, සුවත්ථිභුති අග්ගිනි;
ගිනි ජොති දධි පාණි, ඉසි සන්ධි මුනි මණි.

බ්‍යාධි ගණ්ඨි රචි මුට්ඨි, කචි ගිරි කපි නිධි;
කුච්ඡි වත්ථි විධි සාලි, චිහි රාසි අහි මසි.

සාති කෙසි කිම් බොන්දි, බොධි දිපි පති හරි;
අරි ධනි තිම් කලි, සාරථ්‍යුදධි අඤ්ජලි,

අධිපති නරපති, අසි ඤාති නිරූපධි;
සමාධි ජලධිච්චාදි, ධනභුතිසමා මතා.

අථ වා එතෙසු අධිපතිසද්දස්ස “අධිපතියා සත්තා”ති පාළිදස්සනතො “අධිපතියා”ති
සත්තමීරූපමිපි ඉච්ඡිතබ්බං. අපිච “අසාරෙ සාරමනිනො”ති පාළියං ඉකාරන්තසමාසපදතො
යොවචනස්ස නොආදෙසදස්සනතො ක්චචි අධිපතිඉච්චාදීනං ඉකාරන්තසමාසපදානං
“අධිපතිනො”තිආදීනාපි පච්චන්තොපයොගරූපානි ඉච්ඡිතබ්බානි ඊකාරන්තානං දණ්ඩිසද්දාදීනං
“දණ්ඩිනො”තිආදීනි පච්චන්තොපයොගසම්පදානසාම්චවනරූපානි විය. ගහපතිජාතිපතිසද්දාදීනං
පන සමාසපදානමිපි ඵවරූපානි පච්චන්තොපයොගරූපානි න ඉච්ඡිතබ්බානි “ගහපතයො
ජාතිපතයො”තිආදීනා නයෙන යථාපාවචනං ගහෙනබ්බරූපත්තා. ඉසි මුනිසද්දානං
පනාලපනට්ඨානෙන “ඉසෙ, මුසෙ”ති රූපන්තරමිපි ගහෙනබ්බං “පුත්තො උප්පජ්ජනං ඉසෙ.
පටිග්ගණ්ඨ මහාමුනෙ”ති දස්සනතො.

යෙ පනෙත්ථ අම්හෙහි අග්ගිනි ගිනිසද්දා වුත්තා, තත්‍රෙකෙ එවං වදන්ති “අග්ගිනිසද්දො
පච්චන්තෙකවචනභාවෙයෙව ලබ්භති, න පච්චන්තබ්බවචනභාවෙ උපයොගභාවාදීසු වා”ති. කෙච් පන
“පාළියං අග්ගිනිසද්දො නාම නත්ථි, ගිනිසද්දොයෙව අත්ථි”ති වදන්ති. කෙච් “ගිනිසද්දො නාම
නත්ථි, අග්ගිනිසද්දොයෙවත්ථි”ති වදන්ති. සබ්බමෙතං න යුජ්ජති අග්ගිනි
ගිනිසද්දානමුපලබ්භනතො, සබ්බාසුපි විහත්තිසු ද්විසු වචනෙසු යොජෙතබ්බතාදස්සනතො ව. තථා හි
සුත්තනිපාතෙ කොකාලිකසුත්තෙ –

“න හි වග්ගු වදන්ති වදන්තා,
නාහිපචන්ති න තාණමුපෙන්නි;
අභිගාරෙ සන්ථතෙ සෙන්නි,
අග්ගිනිං සම්පජ්ජලිතං පටිසන්නි”ති

ඉමස්මිං පදෙසෙ “අග්ගිනි” න්ති උපයොගවචනං දිස්සති. තෙනාහ අට්ඨකථාවරියො “අග්ගිනිං සම්පජ්ජලිතන්ති සමන්තතොජාලං සබ්බදිසාසු ච සම්පජ්ජලිතමග්ගි” න්ති. තත්තෙව ච සුත්තනිපාතෙ කොකාලිකසුත්තෙ –

“අථ ලොහමයං පන කුමභිං,
අග්ගිනිසඤ්ජලිතං පටිසන්ති;
පටිචන්ති හි තාසු චිරරත්තං,
අග්ගිනිසමාසු සමුප්ප්ලවාතෙ” ති

ඉමස්මිං පදෙසෙ සමාසට්ඨසයත්තා අග්ගිනිසඤ්ජලිතන්ති අග්ගිනිහි සඤ්ජලිතන්ති අත්ථො ලබ්භති, තථා අග්ගිනිසමාසුති අග්ගිනිහි සදිසාසුති අත්ථොපි. එවං සමාසවිධානමුඛෙන “අග්ගිනිහි” ති කරණවචනමපි දිස්සති.

ගිනිසද්දොපි ච පාළියං දිස්සති. තථා හි “තමෙව කට්ඨං දහති, යස්මා සො ජායතෙ ගිනි” ති වූළබොධිවරියායං ගිනිසද්දො දිට්ඨො. කෙවි පනෙත්ථ සන්ධිවසෙන අකාරලොපං සඤ්ඤාගාදිස්ස ච ගකාරස්ස ලොපං වදන්ති, තමපි න යුජ්ජති තස්සා පාළියා අට්ඨකථායං “යස්මාති යතො කට්ඨා. ගිනිති අග්ගි” ති එවං ගිනිසද්දස්ස උල්ලිඬගෙත්වා වචනතො. තථා “ජන්නා කුට්ඨාහිතො ගිනි” ති ඉමස්ස ධනියසුත්තස්ස අට්ඨකථායං “ආහිතොති ආහතො ජාලිතො වා. ගිනිති අග්ගි” ති වචනතො, තථෙව ච “මහාගිනි පජ්ජලිතො, අනාහාරොපසම්මති” ති ඉමස්සා ථෙරගාථාය සංවණ්ණනායං “ගිනිති අග්ගි” ති වචනතො. යදි හි ගිනිසද්දො විසුං න සියා, අට්ඨකථාවරියා “ජායතෙ ගිනි” ති ආදිනි “ජායතෙ අග්ගිනි” ති ආදිනා පදවිෂේදවසෙන අත්ථං වදෙය්‍යං. යස්මා එවං න වදිංසු, “ගිනිති අග්ගි” ති පන වදිංසු, තෙන ඤායති “ගිනිසද්දොපි විසුං අත්ථි” ති. යෙ “ගිනිසද්දො නත්ථි” ති වදන්ති, තෙසං වචනං න ගහෙතබ්බමෙව සාසනෙ ගිනිසද්දස්සපලබ්භනතො. සුත්තනිපාතට්ඨකථායඤ්ඤි “ජන්නා කුට්ඨාහිතො ගිනි” ති පාඨස්ස සංවණ්ණනායමෙව “තෙසු යානෙසු අග්ගිනි ‘ගිනි’ ති වොහරියති” ති තස්ස අභිධානන්තරං චූත්තං, තස්මා මයමෙත්ථ ගාථාරචනං කරිස්සාම –

විදෙහරට්ඨමජ්ඣමිනි, යං තං නාමෙන විස්සුතං;
රට්ඨං පබ්බතරට්ඨන්ති, දස්සනෙයාං මනොරමං.

ධම්මකොණ්ඩවිහයං තත්ථ, නගරං අත්ථි සොහනං;
තමහි යානෙ මනුස්සානං, භාසා එව ගිනිව්චයං.

“ගිනි ගිනි ගිනියො” ති-ආදිනා පවදෙ වීදු;
පදමාලං යථා අග්ගි-සද්දස්සෙව සුමෙධසො.

ඉති අලාබු ලාබුසද්දා විය අග්ගිනි ගිනිසද්දාපි භගවතො පාවනෙ දිස්සන්තිති වෙදිතබ්බා. යථා පන අග්ගිනිසද්දස්ස සබ්බාසු විභත්තිසු ද්විසු වචනෙසු යොජෙතබ්බතා සිද්ධා, තථා ගිනිසද්දස්සපි සිද්ධාව භොති. තස්මාත් –

අග්ගිනි, අග්ගිනී, අග්ගිනියො. අග්ගිනිං, අග්ගිනී, අග්ගිනියො. අග්ගිනිනා, අග්ගිනිහි, අග්ගිනිහි.
අග්ගිනිස්ස, අග්ගිනීනං. අග්ගිනිනා, අග්ගිනිස්මා, අග්ගිනිමිහා, අග්ගිනිහි, අග්ගිනිහි. අග්ගිනිස්ස,
අග්ගිනීනං. අග්ගිනිස්මිං, අග්ගිනිමිහි, අග්ගිනිසු. භො අග්ගිනි, භවන්තො අග්ගිනී, භවන්තො
අග්ගිනියො.

“ගිනි, ගිනි, ගිනියො. ගිනිං, ගිනී, ගිනියො, ගිනිනා” ති සබ්බං යොජෙතබ්බං. ඉති පාළිනායානුසාරෙන අග්ගිනි ගිනිසද්දානං නාමිකපදමාලා යොජිතා. අථ වා යථා සක්කට්ඨාසායං සත්ථ පද්ධස්ථාමිනීති සඤ්ඤාගවසෙන චූත්තානං සද්දානං මාගධභාසං පත්ථා සත්තවපද්ධමසුචාමිනීති නිස්සඤ්ඤාගවසෙන උච්චාරිතා පාළි දිස්සති “ත්ථඤ්ඤි උත්තමසත්තවො” ති ආදිනා, තථා සක්කට්ඨාසායං අග්ගිනි සඤ්ඤාගවසෙන චූත්තස්ස මාගධභාසං පත්ථා “අග්ගිනි” ති

සඤ්ඤාගතකාරවසෙන උච්චාරිතා පාළු දිස්සති “අග්ගිනිං සම්පජ්ජලිතං පවිසන්ති”තිආදිකා. යථා ච වෙය්‍යාකරණෙහි සක්කටභාසාභූතො අග්ගිනිසද්දො සබ්බාසු විහත්තිසු තිසු වචනෙසු යොජියති, තථා මාගධභාසාභූතො අග්ගිනිසද්දොපි සබ්බාසු විහත්තිසු ද්විසු වචනෙසු යොජෙතබ්බොව භොති, තස්මා සො ඉධම්භෙහි යොජියති, ගිනිසද්දොපි අග්ගිනිසද්දෙන සමානත්ථත්තා, ඊසකඤ්ච සරූපත්තා තථෙව යොජියතිති දට්ඨබ්බං.

එත්ථ සියා – යදි අග්ගිනිසද්දො සබ්බෙසු විහත්තිවචනෙසු යොජෙතබ්බො, අථ කස්මා කච්චායෙන “අග්ගිස්සිති”ති ලක්ඛණෙන සිම්භි පරෙ අග්ගිසද්දන්තස්ස ඉනිආදෙසො දස්සිතොති? සච්චං, යථා නවක්ඛන්තුං යපෙත්වා කතෙකසෙසස්ස දසසද්දස්ස යොවචනම්භි නවාදෙසං කත්වා යොවචනස්ස උනිආදෙසං කස්මා “නවුති”ති රූපෙ නිජ්චන්තෙන පුන “නවුති”ති පකතිං යපෙත්වා තතො නංවචනං කත්වා “නවුතින”න්ති රූපං නිජ්චාදිතං. ඉත්ථිලිඬ්භෙ පන නාදිච්චකචනානි කත්වා තෙසං යාආදෙසං කත්වා “නවුතියා”ති රූපං නිජ්චාදිතං. තථා හි “ජන්තවුතිනං පාසණ්ඩානං ධම්මානං පවරං යදිදං සුගතචිතයං නවුතියා භංසසභස්සෙහි පරිවුතො”තිආදීනි පයොගානි දිස්සන්ති. තථා සිම්භි අග්ගිසද්දන්තස්ස ඉනිආදෙසකරණවසෙන “අග්ගිනි”ති රූපෙ නිජ්චන්තෙපි පුන “අග්ගිනි”ති පකතිං යපෙත්වා තතො යොආනාදෙයො විහත්තියො කත්වා “අග්ගිනි, අග්ගිනි, අග්ගිනියො. අග්ගිනි, අග්ගිනි, අග්ගිනියො. අග්ගිනිනා”තිආදීනි කථං න නිජ්චජ්ජස්සන්තිති සන්තිට්ඨානං කාතබ්බං.

සච්චිච්ඡයොයං ඉකාරන්තපුල්ලිඬ්භානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඉකාරන්තතාපකතිකං ඉකාරන්තපුල්ලිඬ්භං නිට්ඨිතං.

ඉදානි භාවී ඉච්චෙතස්ස පකතිරූපස්ස අඤ්ඤෙසඤ්ච තංසදිසානං නාමිකපදමාලාවිභාගං චක්ඛාම පුබ්බාවරියමතං පුරෙවරං කත්වා.

දණ්ඨි, දණ්ඨි, දණ්ඨිනො. දණ්ඨිං, දණ්ඨි, දණ්ඨිනො. දණ්ඨිනා, දණ්ඨිහි, දණ්ඨිහි. දණ්ඨිස්ස, දණ්ඨිනො, දණ්ඨිනං. දණ්ඨිනා, දණ්ඨිහි, දණ්ඨිහි. දණ්ඨිස්ස, දණ්ඨිනො, දණ්ඨිනං. දණ්ඨිස්මිං, දණ්ඨිම්භි, දණ්ඨිසු. භො දණ්ඨි, භො දණ්ඨි, භවන්තො දණ්ඨිනො. යමකමභාටෙරමතං.

එත්ථ කිඤ්චාපි “දණ්ඨින”න්ති උපයොගෙකචචනඤ්ච “දණ්ඨිස්මා, දණ්ඨිම්භා”ති නිස්සක්කචචනඤ්ච “දණ්ඨිනි”ති භූමිමෙකචචනඤ්ච නාගතං, තථාපි තත්ථ තත්ථ තංසදිසස්ස පයොගස්ස දස්සනතො ගහෙතබ්බමෙව.

“භණ් සම්ම අනුඤ්ඤාතො, අත්ථං ධම්මඤ්ච කෙවලං;
සන්ති හි දහරා පක්ඛි, පඤ්ඤවන්තො ජුතින්ධරා”ති

පාළියං “පක්ඛි”ඉති පච්චත්තබ්භවචනස්ස දස්සනතො පන “දණ්ඨි”ඉති පච්චත්තොපයොගබ්භවචනානි වුත්තානීති දට්ඨබ්බං.

භාවී, භාවී, භාවිනො. භාවිං, භාවිනං, භාවී, භාවිනො. භාවිනා, භාවිහි, භාවිහි. භාවිස්ස, භාවිනො, භාවිනං. භාවිනා, භාවිස්මා, භාවිම්භා, භාවිහි, භාවිහි. භාවිස්ස, භාවිනො, භාවිනං. (භාවිනි) භාවිස්මිං, භාවිම්භි, භාවිසු. භො භාවි, භො භාවි, භවන්තො භාවිනො.

එවං විභාවී සම්භාවී, පරිභාවී ධජී ගණි;
සුඛි රොගී සසී කුට්ඨි, මකුට්ඨි කුසලී බලී.

ජට්ඨි යොගී කරි යානී, තොමරි මුසලී එලී;
දන්ති මන්ති සුධි මෙධි, භාගී භොගී නධි සිධි.

ධම්ම සඬ්ඝි ඤාණි අත්ථි, හත්ථි වක්ඛි පක්ඛි දාඨි;
රට්ඨි ඡන්ති මාලි වම්මි, වාරි වාගි කාමි සාමි.

මල්ලකාරි පාපකාරි, සත්තුසාති දිසජ්චි;
ධම්මවාදි සිහනාදි, භූමිසායි සිසයායි.

වජ්ජදස්සි ව පාණි ව, යසස්සිච්චාදයොපි ව;
එතෙසං කොචි හෙදො තු, එකදෙසෙන වුච්චතෙ.

ඊකාරන්තපුල්ලිඬගපදෙසු හි “වජ්ජදස්සි, පාණි” ඉච්චෙවමාදිනං උපයොගභූමිමච්චනට්ඨානෙන
“වජ්ජදස්සිනං, පාණිනෙ” තිආදීනිපි රූපානි භවන්ති. එත්ථ ව –

“නිධිනංව පචත්තාරං, යං පස්සෙ වජ්ජදස්සිනං;
එවං ඡරා ව මච්චු ව, අධිවත්තන්ති පාණිනෙ.

සමුපගච්ඡති සසිති ගගනතලං.

උපභව්ව මනං මජ්ඣො, මාතඬගස්මිං යසස්සිනෙ;
උච්ඡින්නො සභ රට්ඨෙත, මජ්ඣාරඤ්ඤං තදා අහු.

සුසුඛං වත ජීවාම, වෙරිනෙසු අවෙරිනො” ති

එවමාදයො පයොගා වෙදිතඛ්ඛා, අයං නයො දණ්ඩිපදාදීසුපි ලඛ්භතෙව සමානගතිකත්තා
දණ්ඩිපදාදිනං වජ්ජදස්සිපදාදිහි. තස්මා උපයොගට්ඨානෙන “දණ්ඩිං, දණ්ඩිනං, දණ්ඩිනො,
දණ්ඩිනෙ” ති යොජෙතඛ්ඛං. භූමිමට්ඨානෙන “දණ්ඩස්මිං, දණ්ඩම්හි, දණ්ඩිනි, දණ්ඩිනෙ, දණ්ඩිසු,
දණ්ඩිනෙසු” ති යොජෙතඛ්ඛං. එස නයො ගාමණී සෙනානිඉච්චාදිනි වජ්ජෙත්වා යථාරහං
ඊකාරන්තපුල්ලිඬගෙසු නෙතඛ්ඛො.

සචිතිච්ඡයොයං ඊකාරන්තපුල්ලිඬගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඊකාරන්තතාපකතිකං ඊකාරන්තපුල්ලිඬගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි භූධාතුමයානං උකාරන්තපුල්ලිඬගානං අජපසිද්ධත්තා අඤ්ඤෙසං උකාරන්තපුල්ලිඬගානං
වසෙන පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලං පුරෙස්සාම. කතමානි තානි? “භික්ඛු භෙතු සෙතු කෙතු රාහු
භාණු බාණු සඬ්ඝු උච්ඡු වෙච මච්චු ඡන්තු සිත්ථු බන්ථු රුරු තෙරු සත්තු බබ්බු පටු බින්දු
ගරු” ඉච්චාදිනි.

භික්ඛු, භික්ඛු, භික්ඛවො. භික්ඛුං, භික්ඛු, භික්ඛවො. භික්ඛුනා, භික්ඛුහි, භික්ඛුහි. භික්ඛුස්ස,
භික්ඛුනො, භික්ඛුනං. භික්ඛුනා, භික්ඛුස්මා, භික්ඛුමහා, භික්ඛුහි, භික්ඛුහි. භික්ඛුස්ස, භික්ඛුනො,
භික්ඛුනං. භික්ඛුස්මිං, භික්ඛුම්හි, භික්ඛුසු. භො භික්ඛු, භවන්තො භික්ඛු, භික්ඛවෙ, භික්ඛවො.
භික්ඛුආදීනි අඤ්ඤානි ව තංසදිසානි එවං ඤෙය්‍යානි.

අයම්පි පනෙත්ථ විසෙසො ඤෙය්‍යො – භෙතු, භෙතු, භෙතුයො, භෙනවො. භෙතුං, භෙතු,
භෙතුයො, භෙනවො. භො භෙතු, භවන්තො භෙතු, භෙනවෙ, භෙනවො. සෙසං භික්ඛුසමං.

අථ වා “භෙතුයා” තිආදිනං දස්සනතො “ධෙනුයා” ති ඉත්ථිලිඬගරූපෙන සදිසං “භෙතුයා” ති
පුල්ලිඬගරූපම්පි සත්තම්ඨානෙන ඉච්ඡිතඛ්ඛං. කානිචි හි පුල්ලිඬගරූපානි කෙහිචි ඉත්ථිලිඬගරූපෙහි
සදිසානි භවන්ති. තං යථා? “උට්ඨෙහි කත්තෙ තරමානො. එහි බාලෙබ්බාපෙහි, කුසරාජං මහබ්බලං.
භාතරා මාතරා අධිපතියා රත්තියා භෙතුයො ධෙනුයො මත්තා පෙත්තා” ති එවං නයදස්සනෙන

“හෙතුයා තීණි. අධිපතියා සත්ත. උටියෙහි කත්තෙ” තිආදිසු ලිඛිතවිපල්ලාසවිත්තා න උප්පාදෙනබ්බා.

ජන්තු, ජන්තු, ජන්තුයො, ජන්තුනො, ජන්තවො. ජන්තුං, ජන්තු, ජන්තුයො, ජන්තුනො, ජන්තවො. හො ජන්තු, භවන්තො ජන්තු, ජන්තවෙ ජන්තවො. සෙසං භික්ඛුසමං.

ගරු, ගරු, ගරවො, ගරුනො. ගරුං, ගරු, ගරවො, ගරුනො. හො ගරු, භවන්තො ගරු, ගරවො, ගරුනො. සෙසං භික්ඛුසමං. එත්ථ පන “භත්තු ව ගරුනො සබ්බෙ, පටිසුපෙති පණ්ඩිතා” තිපාළිනිදස්සනං. තත් “භික්ඛවෙ” ති ආමන්තනපදං වුණ්ණියපදෙස්වෙව දිස්සති, න ගාථාසු. “භික්ඛවො” ති පච්චත්තපදං ගාථාසුයෙව දිස්සති, න වුණ්ණියපදෙසු, අපිච “භික්ඛවෙ” ති ආමන්තනපදං සාවකස්ස භික්ඛුනං ආමන්තනපාළියං සන්ධිවිසයෙයෙව දිස්සති, න අසන්ධිවිසයෙ, බුද්ධස්ස පන භික්ඛුනං ආමන්තනපාළියං සන්ධිවිසයෙපි අසන්ධිවිසයෙපි දිස්සති. “භික්ඛවො” ති ආමන්තනපදං බුද්ධස්ස භික්ඛුනං ආමන්තනපාළියං ගාථාසු ව දිස්සති, වුණ්ණියපදෙසු ව සන්ධිවිසයෙයෙව දිස්සති. සාවකස්ස පන භික්ඛුනං ආමන්තනපාළියං න දිස්සති අයං ද්විත්තං විසෙසො දට්ඨබ්බො. තථා හි “එවඤ්ච පන භික්ඛවෙ ඉමං සික්ඛාපදං උද්දිසෙය්‍යාථා” තිආදිසු “භික්ඛවෙ” ති පදං වුණ්ණියපදෙස්වෙව දිට්ඨං. “භික්ඛවො තිසතා ඉමෙ, යාවන්ති පඤ්ඡලිකතා” තිආදිසු “භික්ඛවො” ති පච්චත්තපදං ගාථාසුයෙව දිට්ඨං. “ආයස්මා සාරිපුත්තො භික්ඛු ආමන්තෙසි ආවුසො භික්ඛවෙ” ති එවමාදිසු සාවකස්ස භික්ඛුනං ආමන්තනපාළියු සන්ධිවිසයෙයෙව “භික්ඛවෙ” ති පදං දිට්ඨං. “භික්ඛු ආමන්තෙසි සොතුකාමත්ථ භික්ඛවෙ” ති “ඉධ භික්ඛවෙ භික්ඛු” තිආදිසු පන බුද්ධස්ස භික්ඛුනං ආමන්තනපාළියු සන්ධිවිසයාවිසයෙසු “භික්ඛවෙ” ති පදං දිට්ඨං. “අරඤ්ඤෙ රුක්ඛමුලෙ වා, සුඤ්ඤාගාරෙව භික්ඛවො” ති “තත්ත ඛො භගවා භික්ඛු ආමන්තෙසි භික්ඛවො” ති එවමාදිසු බුද්ධස්ස භික්ඛුනං ආමන්තනපාළියු “භික්ඛවො” ති ආමන්තනපදං ගාථාසු ව දිට්ඨං, වුණ්ණියපදෙසු ව සන්ධිවිසයෙයෙව දිට්ඨං. ඉච්චෙවං –

වුණ්ණියෙව පදෙ දිට්ඨං, “භික්ඛවෙ” ති පදං ද්විධා;
යතො පච්චත්තෙ සන්ධි-විසයාවිසයෙසු තං.

“භික්ඛවො” ති පදං දිට්ඨං, ගාථායඤ්චෙව වුණ්ණියෙ;
පදස්මම්පි ව සන්ධිස්ස, විසයෙවාති නිද්දිසෙති.

සවිනිච්ඡයොයං උකාරන්තපුල්ලිඛිගානං පකතිරුපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

උකාරන්තතාපකතිකං උකාරන්තපුල්ලිඛිගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි පන සයම්භුඉච්චෙනස්ස පකතිරුපස්ස තංසදිසානඤ්ච නාමිකපදමාලං කථයාම –

සයම්භු, සයම්භු, සයම්භුවො. සයම්භුං, සයම්භු, සයම්භුවො. සයම්භුනා, සයම්භුහි, සයම්භුහි.
සයම්භුස්ස, සයම්භුනො, සයම්භුනං. සයම්භුනා, සයම්භුස්මා, සයම්භුමිහා, සයම්භුහි, සයම්භුහි.
සයම්භුස්ස, සයම්භුනො, සයම්භුනං. සයම්භුස්මිං, සයම්භුමිහි, සයම්භුසු. හො සයම්භු, හො සයම්භු,
භවන්තො සයම්භු, සයම්භුවො. එවං පභු අභිභුච්ඡ ඉච්චාදිනිපි.

සබ්බඤ්ඤා, සබ්බඤ්ඤා, සබ්බඤ්ඤානො. සබ්බඤ්ඤං, සබ්බඤ්ඤා, සබ්බඤ්ඤානො. හො සබ්බඤ්ඤා, භවන්තො සබ්බඤ්ඤා, සබ්බඤ්ඤානො, සෙසාසු විහත්තිසු පදානි භික්ඛුසදිසානි භවන්ති, එවං විදු විඤ්ඤා කතඤ්ඤා මග්ගඤ්ඤා ධම්මඤ්ඤා අත්ථඤ්ඤා කාලඤ්ඤා රත්තඤ්ඤා මත්තඤ්ඤා වදඤ්ඤා අවදඤ්ඤා ඉච්චාදිනි.

තත්ත “යෙ ව ලද්ධා මනුස්සත්තං, වදඤ්ඤා විතමච්ඡරා” ති එත්ථ “වදඤ්ඤා” ති පච්චත්තබහුවචනස්ස දස්සනතො සයම්භු සබ්බඤ්ඤා ඉච්චාදිනම්පි පච්චත්තොපයොගබහුවචනත්තං ගහෙතබ්බං. අපිච “විදු, විඤ්ඤා” තිආදිසු “පරචිත්තවිදුනි” ති ඉත්ථිලිඛිගදස්සනතො ඉත්ථිලිඛිගෙ

වත්තබ්බෙ “විදුනී, විදුනී, විදුනියො. විදුනිං, විදුනී, විදුනියො. විදුනියා” නි ඉත්ථිතයෙන පදමාලා කාතබ්බා. තථා “විඤ්ඤ පටිබලා සුභාසිතදුඛභාසිතං දුට්ඨුල්ලාදුට්ඨුල්ලං ආජානිතු” නි එත්ථ “විඤ්ඤ” නි ඉත්ථිලිඛිගදස්සනතො “කොධනා අකතඤ්ඤ ව, පිසුණා මිත්තභෙදිකා” නි එත්ථ ව “අකතඤ්ඤ” නි ඉත්ථිලිඛිගදස්සනතොපි “විඤ්ඤ, විඤ්ඤ, විඤ්ඤයො. විඤ්ඤං, විඤ්ඤ, විඤ්ඤයො. විඤ්ඤයා” නි ව “කතඤ්ඤ, කතඤ්ඤ, කතඤ්ඤයො. කතඤ්ඤං, කතඤ්ඤ, කතඤ්ඤයො, කතඤ්ඤයාති ව ජම්බුනයෙන පදමාලා කාතබ්බා. එවං “මග්ගඤ්ඤ, ධම්මඤ්ඤ” ඉච්චාදිසුපි. “සයම්භු” නි පදෙ පන “සයම්භු ඤාණං ගොත්භු විත්ත” නි දස්සනතො නපුංසකලිඛිගත්තෙ වත්තබ්බෙ “සයම්භු, සයම්භු, සයම්භුනි. සයම්භුං, සයම්භු, සයම්භුනී” නි නපුංසකෙ ආයුනයොපි ගභෙතබ්බො. එස නයො සෙසෙසුපි යථාරහං ගභෙතබ්බො.

සවිනිච්ඡයොයං උභාරන්තපුල්ලිඛිගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

උභාරන්තතාපකතිකං උභාරන්තපුල්ලිඛිගං නිට්ඨිතං.

ඉති සබ්බථාපි පුල්ලිඛිගානං පකතිරූපස්ස

නාමිකපදමාලාවිභාගො සමත්තො.

යස්මා පනායං සමත්තොපි පාවචනාදිසු යං යං යානං සොතුනං සම්මුය්හනට්ඨානං දිස්සති, තත්ථ තත්ථ සොතුනමනුග්ගභාය චොදනාසොධනාවසෙන සංසයං සමුග්ගාටෙන්වා පුන වත්තබ්බො භොති, තස්මා කිඤ්චි පදෙසමෙන්ථ කථයාම.

යං කිර භො පාළියං “සඤ්ඤතෙ බ්‍රහ්මචාරයො, අපචෙ බ්‍රහ්මචාරයො” නි ව රූපං ඉකාරන්තස්ස අග්ගිසද්දස්ස “අග්ගයො” නි රූපමිව චුත්තං, තං තථා අචත්වා ඊකාරන්තස්ස දණ්ඩිසද්දස්ස “දණ්ඩිනො” නි රූපමිව “බ්‍රහ්මචාරිනො” ඉච්චෙව වත්තබ්බන්ති? සච්චං, තත්ථ “බ්‍රහ්මං චරන්ති බ්‍රහ්මචාරි යථා මුනාතිති මුනී” නි එවං ඉකාරන්තවසෙන ඉච්ඡිතත්තා. “මුනයො අග්ගයො” නි රූපානි විය “බ්‍රහ්මචාරයො” නි රූපං භවති. අඤ්ඤත්ථ පන “බ්‍රහ්මං චරණසිලොති බ්‍රහ්මචාරී, යථා දුක්කටං කම්මං කරණසිලොති දුක්කටකම්මකාරී” නි එවං තස්සිලත්ථං ගභෙත්වා ඊකාරන්තවසෙන ගහණෙ “දුක්කටකම්මකාරිනො” නි රූපමිව “දණ්ඩො අස්ස අත්ථිති දණ්ඩි” නි ඊකාරන්තස්ස සද්දස්ස “දණ්ඩිනො” නි රූපමිව ව “බ්‍රහ්මචාරිනො” නි රූපං භවති. තථා හි “ඉමෙ හි නාම ධම්මචාරිනො සමචාරිනො බ්‍රහ්මචාරිනො සච්චවාදිනො සීලචන්තො කල්‍යාණධම්මා පටිජානිස්සන්ති” නි පාළි දිස්සති. එවං ඉකාරන්තවසෙන “බ්‍රහ්මචාරයො” නි පච්චත්තොපයොගාලපනබ්‍රවචනරූපං යුජ්ජති, පුන ඊකාරන්තවසෙන “බ්‍රහ්මචාරිනො” නි පච්චත්තොපයොගාලපනබ්‍රවචනරූපමිපි යුජ්ජති, තස්මා “බ්‍රහ්මචාරි, බ්‍රහ්මචාරි, බ්‍රහ්මචාරයො” නි අග්ගිතයෙන, “බ්‍රහ්මචාරී, බ්‍රහ්මචාරී, බ්‍රහ්මචාරිනො” නි දණ්ඩිතයෙන ව පදමාලා ගභෙතබ්බා.

යං පන ආයස්මා බුද්ධසොසො “යථා සොභන්ති යතිනො, සීලභුසනභුසිතා” නි එත්ථ යතිසද්දස්ස ඉකාරන්තස්ස අග්ගිසද්දස්ස “අග්ගයො” නි රූපං විය “යතයො” නි රූපං අචත්වා කස්මා ඊකාරන්තස්ස දණ්ඩිසද්දස්ස “දණ්ඩිනො” නි රූපං විය “යතිනො” නි රූපං දස්සෙති. නන්චෙසා පමාදලොචා විය දිස්සති. යථා හි “කුක්කුටා මණයො දණ්ඩා සිවයො දෙව තෙ කුද්ධා” නි පාළිගතියා උපපරික්ඛියමානාය “යතයො” නි රූපෙනෙව භවිතබ්බං ඉකාරන්තත්තාති? නායං පමාදලොචා. “වදනසීලො වාදී” නි එත්ථ විය තස්සිලත්ථං ගභෙත්වා ඊකාරන්තවසෙන යොජනෙ නිද්දොසත්තා, තස්මා “යතනසීලො යතී” නි එවං තස්සිලත්ථං චෙතසි සන්තිධාය ඊකාරන්තවසෙන “යතිනො” නි සම්පදානසාමීනමෙකච්චනසදිසං පච්චත්තබ්‍රවචනරූපං භදන්තෙන බුද්ධසොසෙන දස්සිතන්ති දට්ඨබ්බං. උපයොගාලපනබ්‍රවචනරූපමිපි තාදිසමෙව.

යත්ථ පන තස්සිලත්ථං අග්ගභෙත්වා “යො මුනාති උභො ලොකෙ, මුනි තෙන පවුච්චති” නි එත්ථ විය “යතති වීරියං කරොතිති යති” නි කත්තුකාරකවසෙන ඉකාරන්තභාවො ගය්හති. තත්ථ “මුනයො මණයො සිවයො” නි යොකාරන්තරූපානි විය “යතයො” නි යොකාරන්තං.

පව්වත්තබ්බවචනරූපඤ්ච උපයොගාලපනබ්බවචනරූපඤ්ච භවති, එවං ඊකාරන්තපුල්ලිඛිගානං තිස්ස ඨානෙස්ස යොකාරන්තානෙව රූපානි භවන්තිති දට්ඨබ්බං.

යදි එවං ඉකාරන්තපුල්ලිඛිගානං සාරමති සුද්ධදිට්ඨිසම්මාදිට්ඨිමිච්ඡාදිට්ඨිවජිරබුද්ධි සද්දාදි කථන්ති? එතෙසං පන ඉකාරන්තවසෙන නිද්දිට්ඨානම්පි සමාසපදත්තා අග්ගිනයෙ අට්ඨන්වා යථාසම්භවං දණ්ඩිනයෙ තිට්ඨනතො නොකාරන්තානෙව රූපානි. තථා හි “අසාරෙ සාරමතිනො”ති නොකාරන්තපව්වත්තබ්බවචනපාළි දිස්සති, උපයොගාලපනබ්බවචනරූපම්පි තාදිසමෙව දට්ඨබ්බං. නනු ච හො කච්චායනප්පකරණෙ “අත්ථෙව විසාරදමතයො”ති එත්ථ සමාසපදස්ස ඉකාරන්තපුල්ලිඛිගස්ස යොකාරන්තස්ස පව්වත්තබ්බවචනපාඨස්ස දස්සනතො සාරමතිසද්දාදිනම්පි “විසාරදමතයො”ති රූපෙන විය යොකාරන්තෙහි රූපෙහි භවිතබ්බන්ති? නපි භවිතබ්බං බුද්ධවචනෙ සමාසපදානං ඉකාරන්තපුල්ලිඛිගානං “විසාරදමතයො”ති රූපසදිසස්ස රූපස්ස අදස්සනතොති.

නනු ච හො බුද්ධවචනෙ “පඤ්චිමෙ ගහපතයො ආනිසංසා. තෙ භොන්ති ජානිපතයො, අඤ්ඤමඤ්ඤං පියංවදා”ති සමාසපදානං ඉකාරන්තපුල්ලිඛිගානං “විසාරදමතයො”ති රූපසදිසානි යොකාරන්තානි රූපානි දිස්සන්ති. එවං සන්තෙ කස්මා “බුද්ධවචනෙ සමාසපදානං ඉකාරන්තපුල්ලිඛිගානං “විසාරදමතයො”ති රූපසදිසස්ස යොකාරන්තස්ස රූපස්ස අදස්සනතො”ති චුත්තන්ති? එත්ථ චුච්චනෙ – විසදිසත්තං පටිච්ච. ගහපතිසද්දාදිස්ස හි යස්මා පතිසද්දො සභාවෙනෙව පුල්ලිඛිගො, න තු සමාසතො පුබ්බෙ ඉත්ථිලිඛිගපකතිකො හුත්වා පච්ඡා පුල්ලිඛිගභාවං පත්තො, තස්මා ඊදිසෙස්ස ඨානෙස්ස “ගහපතයො, ජානිපතයො”ති යොකාරන්තානි, “සෙනාපතයො, සෙනාපතිනො”ති යො නොකාරන්තානි ච පව්වත්තොපයොගාලපනබ්බවචනරූපානි භවන්ති. තථා හි “තත්තකා සෙනාපතිනො”ති අට්ඨකථාපාඨො දිස්සති. යස්මා පන සාරමති සුද්ධදිට්ඨිසම්මාදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨි වජිරබුද්ධි සද්දාදිස්ස මතිදිට්ඨිසද්දාදියො සමාසතො පුබ්බෙ ඉත්ථිලිඛිගපකතිකා හුත්වා පච්ඡා බ්බුබ්බිහිසමාසවසෙන පුල්ලිඛිගභාවප්පත්තා, තස්මා ඊදිසෙස්ස ඨානෙස්ස “සාරමතිනො සුද්ධදිට්ඨිනො සම්මාදිට්ඨිනො මිච්ඡාදිට්ඨිනො වජිරබුද්ධිනො”තිආදීනි නොකාරන්තානියෙව පව්වත්තොපයොගාලපනබ්බවචනරූපානි භවන්ති, සම්පදානසාමිනමෙකවචනෙහි සදිසානිති නිට්ඨමෙත්ථාවගත්තබ්බං.

සෙට්ඨි සාරථිවක්කවත්තිසාමිඉච්චෙනෙස්ස කථන්ති? එත්ථ පන අයං විසෙසො වෙදිතබ්බො – කත්ථවි පාඨෙ “සෙට්ඨි සාරථි වක්කවත්ති සාමි”ති අන්තක්ඛරස්ස දිසත්තං දිස්සති, කත්ථවි පන “සෙට්ඨි සාරථි වක්කවත්ති සාමි”ඉති අන්තක්ඛරස්ස රස්සත්තං දිස්සති. කිඤ්චාපි රස්සත්තමෙතෙසං දිස්සති, තථාපි තත්ථ තත්ථ පව්වත්තවචනාදිභාවෙන “සෙට්ඨිනො සාරථිනො”තිආදිපයොගදස්සනතො රස්සං කත්ථා එතානි උච්චාරියන්තිති ඤායති, තස්මා එවං නිබ්බවනත්ථො ගහෙතබ්බො – සෙට්ඨං ධනසාරං, ඨානන්තරං වා අස්ස අත්ථිති සෙට්ඨි. අස්සදම්මාදයො සාරණසිලොති සාරථි. වක්කං පවත්තනසිලොති වක්කවත්ති. සං එතස්ස අත්ථිති සාමිති. අස්සත්ථිකතස්සිලත්ථසද්දා හි නොකාරන්තරූපවසෙන සමානගතිකා භවන්ති යථා “දණ්ඩිනො භූමිසාධිනො”ති. අපරොපි නිබ්බවනත්ථො ඊකාරන්තවසෙන අස්සදම්මාදයො සාරෙතිති සාරථි. තථා හි “පුරිසදම්මෙ සාරෙතිති පුරිසදම්මසාරථි”ති චුත්තං. වක්කං වත්තෙතිති වක්කවත්ති. එවං කත්තුකාරකවසෙන ඊකාරන්තත්තං ගහෙත්වා කත්ථවි ලබ්භමානම්පි ඉකාරන්තත්තං අනපෙක්ඛිත්වා බුද්ධවචනානුරූපෙන “සාරථිනො වක්කවත්තිනො”තිආදීනි නොකාරන්තරූපානි ගහෙත්වා දණ්ඩිනයෙන යොජෙතබ්බානි “දණ්ඩිනි”තිආදිකං වජ්ජිතබ්බං වජ්ජෙත්වා. එවං “සෙට්ඨිනො සාරථිනො වක්කවත්තිනො සාමිනො”තිආදීනි නොකාරන්තානියෙව රූපානි ඤෙය්‍යානි.

අනු කිඤ්චි පයොගං නිදස්සනමත්තං කථයාම. “තාත තයො සෙට්ඨිනො අම්භාකං බ්බුපකාරා”ති ච “තෙ කතභත්තකිච්චා ‘මහාසෙට්ඨිනො මයං ගම්ප්පාමා’ති වදිංසු”ති ච “සාරථිනො ආභංසු”ති ච “ද්වෙ වක්කවත්තිනො”ති ච එවමාදීනි. තත්ථ කිඤ්චාපි කත්ථවි “සෙට්ඨි සාරථි”ඉච්චාදි රස්සත්තපාඨො දිස්සති, තථාපි සො සභාවෙන රස්සත්තභාවො පාඨො න භොති, දිසස්ස රස්සත්තකරණපාඨොති වෙදිතබ්බො. පදමාලා වස්ස චුත්තතයෙන වෙදිතබ්බො.

මහෙසීනි එත්ථ කථන්ති? “මහෙසී”නි එත්ථ කිඤ්චාපි මහෙසීසද්දො ඊකාරන්තවසෙන නිද්දිසියති, තථාපි ඉසිසද්දෙන සමානගතිකත්තා ඉසිසද්දස්ස අග්ගිසද්දෙන සමානපදමාලන්තා අග්ගිනායෙන පදමාලා කාතබ්බා. නනු ච භො එත්ථ තස්සිලත්ථො දිස්සති “මහන්තෙ සිලක්ඛන්ධාදයො ධම්මෙ එසනසිලොති මහෙසී”ති, තස්මා “භූමිසාගි”ති පදස්ස විය දණ්ඩිනායෙනෙව පදමාලා කාතබ්බාති? න කාතබ්බා තස්සිලත්ථස්ස අසම්භවතො. ඉමස්ස හි “මහන්තෙ සිලක්ඛන්ධාදයො ධම්මෙ එසි ගවෙසි එසිත්වා ධිතොති මහෙසී”ති අතස්සිලත්ථො එව යුජ්ජති. කතකරණියෙසු බුද්ධාදීසු අරියෙසු පවත්තනාමත්තා. ඉසිසද්දෙන වායං සද්දො ඊසකං සමානො කෙවලං සමාසපරියොසානෙ දිසවසෙන උච්චාරියති, රස්සවසෙන පන “මහා ඉසි මහෙසී”ති සන්ධිවිග්ගහො. යස්මා රස්සත්තං ගහෙත්වා තස්ස පදමාලාකරණං යුජ්ජති, තස්මා “සඬගාගිංසු මහෙසයො”ති ඉකාරන්තරූපං දිස්සති. න හි සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ කත්ථවිපි චතුත්ථිජ්ජට්ඨෙකවචනරූපං විය “මහෙසීනො”ති පච්චත්තොපයොගාලපනබහුවචනරූපං දිස්සති. තස්මා ඊකාරන්තවසෙන උච්චාරිතස්සපි සතො රස්සවසෙන උච්චාරිතස්ස විය “මහෙසි, මහෙසි, මහෙසයො. මහෙසිං, මහෙසී, මහෙසයො. මහෙසිනා”ති පදමාලා කාතබ්බා. අපිව මහෙසීසද්දො යත්ථ රාජග්ගබ්බරිවාචකො, තත්ථ ඉත්ථිලිඬිගො හොති, තබ්බසෙන පන “මහෙසි, මහෙසි, මහෙසියො. මහෙසිං, මහෙසී, මහෙසියො. මහෙසියා”ති ච චක්ඛමානඉත්ථිනායෙන පදමාලා කාතබ්බා. හත්ථිසද්දෙ කථන්ති? හත්ථිසද්දස්ස පන හත්ථො අස්ස අත්ථිති එවං ඊකාරන්තවසෙන ගහණෙ “හත්ථිනො”ති රූපං භවති. තථා හි “චනෙ හත්ථිනො”ති පයොගො දිස්සති. තස්සෙව තස්මිංයෙවත්ථෙ රස්සං කත්වා ගහණෙ “හත්ථයො”ති රූපං භවති. තථා හි –

“භංසා කොඤ්චා මයුරා ච, හත්ථයො පසදා මිගා;
සබ්බෙ සිහස්ස භායන්ති, නත්ථි කායස්මි තුලාතා.

එවමෙව මනුස්සෙසු, දහරො වෙපි පඤ්ඤවා;
සොපි තත්ථ මහා හොති, නෙව බාලො සරීරවා”ති

ඉමස්මිං කෙළිසිලජාතකෙ “හත්ථයො”ති ආභවිවපදං දිස්සති. එවමස්ස දණ්ඩිනායෙන ච අග්ගිනායෙන ච ද්විධා පදමාලා, වෙදිතබ්බා. ඉමිනා නායෙන අවුත්තෙසුපි යානෙසු පාළිනායානුරූපෙන පොරාණට්ඨකථානුරූපෙන ච පදමාලා යොජෙතබ්බා.

එත්තාවතා භූධාතුමයානං පුල්ලිඬිගානං නාමිකපදමාලා සද්ධිං ලිඬිගන්තරෙහි සද්දන්තරෙහි අත්ථන්තරෙහි ච නානාජපකාරතො දස්සිතා.

ඉමං සද්දන්තිං සුන්තිං විචිත්තං,
සපඤ්ඤෙහි සම්මා පරිපාලනීයං;
සදා සුට්ඨු චිත්තෙති වාචෙති යො සො,
නරො ඤාණචිත්ථිත්තං යාති සෙට්ඨං.

ඉති නවඬිගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යජ්ජගතිසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දන්තිජ්ජකරණෙ

සවිනිච්ඡයො නිග්ගහිතත්තාදිපුල්ලිඬිගානං

පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො

සත්තමො පරිච්ඡෙදො.

සබ්බථාපි පුල්ලිඬිගං සමත්තං.

8. ඉන්ජිලිඩගනාමිකපදමාලා

අප ඉන්ජිලිඩගෙසූ ආකාරන්තස්ස භූධාතූමයස්ස පකතිරූපභූතස්ස භාවිකාසද්දස්ස නාමිකපදමාලායං වත්තබ්බායම්පි පසිද්ධස්ස තාව කඤ්ඤාසද්දස්ස නාමිකපදමාලං වක්ඛාම –

කඤ්ඤා, කඤ්ඤා, කඤ්ඤායො. කඤ්ඤං, කඤ්ඤා, කඤ්ඤායො. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤාහි, කඤ්ඤාහි. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤානං. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤාහි, කඤ්ඤාහි. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤානං. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤායං, කඤ්ඤාසු. භොති කඤ්ඤෙ, භොතියො කඤ්ඤා, කඤ්ඤායො. අයමම්භාකං රුචි.

එත්ථ “කඤ්ඤා”ති එකවචනබහුවචනවසෙන වුත්තං, නිරුත්තිපිටකෙ බහුවචනවසෙන වුත්තො නයො නත්ථි. තථා හි තත්ථ “සද්ධා තිට්ඨති, සද්ධායො තිට්ඨන්ති. සද්ධං පස්සති, සද්ධායො පස්සති”ති එත්තකමෙව වුත්තං, “සද්ධා”ති බහුවචනං න ආගතං. කිඤ්චාපි නාගතං, තථාපි “බාහා පග්ගස්ස පක්කන්දං, සිව්කඤ්ඤා සමාගතා. අහෙනු අප්පච්චයා පුරිසස්ස සඤ්ඤා උප්පජ්ජන්තිපි නිරුජ්ඣන්තිපි”තිආදිපාළිදස්සනතො බාහාකඤ්ඤා සඤ්ඤාසද්දාදීනං බහුවචනතා ගහෙනබ්බා. චූළනිරුත්තියං “භොති කඤ්ඤෙ, භොති කඤ්ඤා”ති ද්වෙ එකවචනාති වත්ථා “භොතියො කඤ්ඤායො”ති එකං බහුවචනං වුත්තං. නිරුත්තිපිටකෙ පන “භොති සද්ධා”ති එකවචනං වත්ථා “භොතියො සද්ධායො”ති එකං බහුවචනං වුත්තං. මයං පනෙත්ථ “එහි බාලෙ බමාපෙහි, කුසරාජං මහබ්බලං. චූස්සති වරචණ්ණාහෙ. එහි ගොධෙ නිවත්තස්සු”තිආදිපාළිදස්සනතො “භොති කඤ්ඤෙ, භොතියො කඤ්ඤා, කඤ්ඤායො”ති එවංපකාරානියෙව ආලපනෙකවචනබහුවචනාති ඉච්ඡාම. එත්ථ “භොති කඤ්ඤෙ”ති අයං නයො අම්මාදිසු මාතාදිසු ව න ලබ්භති.

භාවිකා, භාවිකා, භාවිකායො. භාවිකං, භාවිකා, භාවිකායො. භාවිකාය, භාවිකාහි, භාවිකාහි. භාවිකාය, භාවිකානං. භාවිකාය, භාවිකාහි, භාවිකාහි. භාවිකාය, භාවිකානං. භාවිකාය, භාවිකායං, භාවිකාසු. භොති භාවිකෙ, භොතියො භාවිකා, භාවිකායො.

එවං හෙට්ඨද්දිට්ඨානං සබ්බෙසං භූධාතූමයානං “භාවනා විභාවනා”ඉච්චෙවමාදීනං ආකාරන්තපදානං අඤ්ඤෙසඤ්චාකාරන්තපදානං නාමිකපදමාලා යොජෙනබ්බා. එත්ථඤ්ඤානි ආකාරන්තපදානි නාම සද්ධාදීනි.

සද්ධා මෙධා පඤ්ඤා විජ්ජා, වින්තා මන්තා තණ්හා’හිජ්ඣා;
ඉච්ඡා පුච්ඡා ඡායා මායා, මෙත්තා මත්තා සික්ඛා සඬබ්බා.

ජඩ්ඝා බාහා ගීවා ජීව්හා, වාචා ඡායා ගඬිගා නාවා;
නිද්දා කන්තා සාලා මාලා, වෙලා විණා හික්ඛා ලාබා.

ගාථා සෙනා ලෙබ්බා’පෙක්ඛා, ආසා පුජා එසා කඬබ්බා;
අඤ්ඤා මුද්දා බිඬ්ඛා හස්සා, භාසා කීලා සත්තා වෙතා.

පිපාසා වෙදනා සඤ්ඤා, වෙනනා තසිණා පජා;
දෙවනා වට්ටකා ගොධා, බලාකා වසුධා සභා.

උක්කා සෙථාලිකා සික්කා, සලාකා වාලිකා සිබ්බා;
කාරණා විසිබ්බා සාබ්බා, වචා වඤ්ඤා ජවා සවා.

පිලා සොණ්ඩා විතණ්ඩා ව, කරුණා වනිතා ලතා;
කථා නින්දා සුධා රාධා, වාසනා සිංසනා පපා.

පහා සීමා බමා එපා,
බත්තියා සක්බරා සුරා;
දොලා තුලා සිලා ලීලා,
ලාලේ'ලා මෙබලා කලා.

වළවා සුණිසා මුසා, මඤ්ජුසා සුලසා දිසා;
නාසා ජුණ්භා ගුහා ඊහා, ලසිකා පරිසා නිසා;
මාතිකිච්චාදයො වෙව, භාවිකාපදසාදිසා.

අම්මන්තම්බා ව තාතා ව, කිඤ්චිදෙව සමා සියුං;
මාතා ධිතා පනත්තාදී, පුට්ඨෙව ඉතො සියුං.

පරිසාසද්දස්ස පන සත්තම්ඨානෙ “පරිසාය, පරිසායං, පරිසති, පරිසාසු”ති යොජෙතබ්බං
“එකමිදං හො ගොතම සමයං තොදෙය්‍යස්ස බරාහ්මණස්ස පරිසති පරුපාරම්භං වත්තෙන්ති”ති
පාළිදස්සනතො. අම්මාදිනං පන “අම්මා, අම්මා, අම්මායො”තිආදිනා කඤ්ඤානයෙන වත්වා
අවසානෙ “හොති අම්ම, හොති අම්මා, හොතියො අම්මා, අම්මායො”තිආදිනා යොජෙතබ්බං.

මාතා, මාතා, මාතරො. මාතරං, මාතරො. මාතරා, මාතුයා, මතයා, මාතුහි, මාතුහි. මාතු, මාතුයා,
මතයා, මාතරානං, මාතානං, මාතුනං. මාතරා, මාතුයා, මතයා, මාතුහි, මාතුහි. මාතු, මාතුයා, මතයා,
මාතරානං, මාතානං, මාතුනං. මාතරි, මාතුයා, මතයා, මාතුයං, මතයං, මාතුසු. හොති මාතා, හොතියො
මාතා, මාතරො.

එත්ථ පන යස්මා පාළියං ඉත්ථිලිඬිගානං සකාරන්තානි රූපානි එහි එහි එසුකාරන්තාදිනි ව
එනන්තාදිනි ව න දිස්සන්ති, තස්මා කෙතිවි චුත්තානිපි “මාතුස්ස මාතරෙහි”තිආදිනි න චුත්තානි, එස
න යො ඉතරෙසුපි. “යංකිඤ්චිත්ථිකතං පුඤ්ඤං, මය්භඤ්ච මාතුයා ව තෙ. අනුඤ්ඤානො අහං
මතයා”ති පාළිදස්සනතො පන කරණසම්පදානනිස්සක්කසාම්භුම්මවචනට්ඨානෙ “මාතුයා, මතයා”ති
ව චුත්තං ඉත්ථිලිඬිගට්ඨානෙ සමානගතිකත්තා තෙසං වචනානං. තථා හි උම්මාදන්තිජාතකෙ
“මතයා”ති පදං පඤ්චමිතතියෙකවචනවසෙන ආගතං, යථා පන “බත්තියා”ති පදං
මජ්ඣිමනිකායෙකවචනෙ “මතයා”ති භවති, තථා “මාතුයා මාතුය”න්ති ව පදං “මතයා, මතය”න්ති
භවති, අයං න යො ධිතුසද්දාදියු න ලබ්භති.

ධිතා, ධිතා, ධිතරො. ධිතං, ධිතරං, ධිතරො. ධිතුයා, ධිතුහි, ධිතුහි. ධිතු, ධිතුයා, ධිතරානං, ධිතානං,
ධිතුනං. ධිතරා, ධිතුයා, ධිතුහි, ධිතුහි. ධිතු, ධිතුයා, ධිතරානං, ධිතානං, ධිතුනං. ධිතරි, ධිතුයා, ධිතුයං,
ධිතුසු. හොති ධිතු, හොති ධිතා, හොතියො ධිතා, ධිතරො. එත්ථ පන.

“ජාලිං කණ්භාජිනං ධිතං, මද්දිදෙවිං පතිබ්බතං;
චජමානො න වින්තෙසිං, බොධියායෙව කාරණා”ති

පාළියං “ධිත”න්ති දස්සනතො උපයොගවචනට්ඨානෙ “ධිත”න්ති චුත්තං, තස්මා ඉදං සාරතො
ගහෙතබ්බං, තථා පාළියං “අස්සමණි හොති අසකායධිතරා”ති සමාසපදස්ස දස්සනතො
තතියෙකවචනන්තපදසදිසං “සෙට්ඨධිතරා”තිආදිකං පට්ඨමෙකවචනන්තමිපි සමාසපදං
ගහෙතබ්බමෙව, නිරුත්තිපිටකෙ පන “මාතා ධිතා”ති පදද්වයං සද්ධානයෙ පක්ඛිත්ත, තමම්භෙහි
“සද්ධායා”ති පදස්ස විය “මාතායා”තිආදිනං පාළිආදියු බ්‍යාසෙ අදස්සනතො විසුං ගහිතං
සමාසෙයෙව හි ඊදිසිං සද්දගතිං පස්සාම “රාජමාතාය රාජධිතාය සෙට්ඨධිතායා”ති. එවං
කඤ්ඤානයොපි එකදෙසෙන ලබ්භති, තථා “අච්ඡරියං නන්දමාතෙ, අබ්භුතං නන්දමාතෙ”ති පාළියං
“නන්දමාතෙ”ති දස්සනතො “හොති රාජමාතෙ, හොති රාජධිතෙ”ති එවමාදිනයොපි ලබ්භති, තත්‍ර
නන්දමාතෙති නන්දස්ස මාතා නන්දමාතා, හොති නන්දමාතෙ, එවං සමාසෙයෙව ඊදිසි සද්දගති
හොති, තස්මා සමාසපදත්තෙ “මාතු ධිතු දුහිතු”ඉවචෙතෙසං පකතිරූපානං ද්වෙ කොට්ඨාසා
ගහෙතබ්බා පට්ඨං දස්සිතරූපකොට්ඨාසො ව කඤ්ඤානයො රූපකොට්ඨාසො වාති. නත්තාදිනි පදානි

න කෙවලං පුල්ලිඩගානියෙව හොන්නි, අථ බො ඉත්ථිලිඩගානිපි. තථා හි “විසාබාය නත්තා කාලඬකතා හොති. වතස්සො මුසිකා ගාධං කත්තා, නො වසිතා” තිආදිනි පයොගානි සාසනෙ දිස්සන්ති.

නත්තා, නත්තා, නත්තාරො. නත්තං, නත්තාරං, නත්තාරො. නත්තාරා, නත්තුයා, නත්තුහි, නත්තුහි. නත්තු, නත්තුයා, නත්තාරානං නත්තානං, නත්තුනං. නත්තාරා, නත්තුයා, නත්තුහි, නත්තුහි. නත්තු, නත්තුයා, නත්තාරානං, නත්තානං, නත්තුනං. නත්තරි, නත්තුයා, නත්තුයං, නත්තුසු. හොති නත්ත, හොති නත්තා, හොතියො නත්තා, නත්තාරො.

එවං “කත්තා වසිතා භාසිතා” ඉච්චාදිසුපි සමාසපදත්තෙ පන “රාජමාතාය නන්දමාතෙ” තිආදිනි විය “රාජනත්තාය, රාජනත්තෙ” තිආදිනි රූපානි භවන්ති.

සච්චිච්ඡයොයං ආකාරන්තුකාරන්තිත්ථිලිඩගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ආකාරන්තුකාරන්තතාපකතිකං

ආකාරන්තිත්ථිලිඩගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි භූමිපදාදිනං නාමිකපදමාලං වක්ඛාම පුබ්බාවරියමතං පුරෙවරං කත්වා –

රත්ති, රත්ති, රත්තියො. රත්තිං, රත්ති, රත්තියො. රත්තියා, රත්තිහි, රත්තිහි. රත්තියා, රත්තිනං. රත්තියා, රත්තිහි, රත්තිහි. රත්තියා, රත්තිනං. රත්තියා, රත්තියං, රත්තිසු. හොති රත්ති, හොතියො රත්තියො. යමකමභාටෙරමතං.

“භූමි, භූමි, භූමියො. භූමිං, භූමි, භූමියො” ති සබ්බං නෙය්‍යං. එවං “භූති සත්ති පත්ති චුත්ති මුත්ති කිත්ති ඛත්ති තිත්ති සිද්ධි ඉද්ධි වුද්ධි සුද්ධි බුද්ධි බොධි පිති නන්දි මති අසනි වසනි සති ගති වුඩ්ඪි යුවති අඩ්ඨගුලි බොන්දි දිට්ඨි තුට්ඨි නාහි” ඉච්චාදිනම්පි නාමිකපදමාලා යොජෙනබ්බා. අපිච “රතෙය්‍යා අමොසා ගච්ඡන්ති. දිවා ච රත්තො ච හරන්ති යෙ බලිං. න භූමියා චතුර්ථගුලො. සෙති භූමියා අනුත්ථුනං. භූමියා සො පතිතං පාසං. ගිවාය පටිමුඤ්චති. ඉමා ච නභොයා සතරාජිවිත්තිතා. සතෙරතා විජ්ජුරිවජ්ජපභාසරෙ” ති එවමාදිනං පයොගානං දස්සනතො රත්ති භූමි නාහිසද්දාදිනං අයම්පි නාමිකපදමාලාවිසෙසො වෙදිතබ්බො. කථං?

රත්ති, රත්ති, රත්තියො, රතෙය්‍යා. රත්තිං, රත්ති, රත්තියො, රතෙය්‍යා. රත්තියා, රතායා, රත්තිහි, රත්තිහි. රත්තියා, රතායා, රත්තිනං. රත්තියා, රතායා, රත්තිහි, රත්තිහි. රත්තියා, රතායා, රත්තිනං. රත්තියා, රතායා, රත්තියං රතායං, රත්තො, රත්තිසු. හොති රත්ති, හොතියො රත්ති, රත්තියො, රතෙය්‍යා.

එත්ථ “රත්තො” ති රූපතයං වජ්ජෙත්වා “භූමි, භූමි, භූමියො, භූමොයා” ති සබ්බං නෙය්‍යං.

නාහි, නාහි, නාහියො, නභොයා. නාහිං, නාහි, නාහියො, නභොයා. නාහියා, නභායා, නාහිහි, නාහිහි. නාහියා, නභායා, නාහිනං. නාහියා, නභායා, නාහිහි, නාහිහි. නාහියා, නභායා, නාහිනං. නාහියා, නභායා, නාහියං, නභායං, නාහිසු. හොති නාහි, හොතියො නාහි, නාහියො, නභොයා.

බොධි, බොධි, බොධියො, බොජ්ඣො. බොධිං, බොධියං, බොජ්ඣං, බොධි, බොධියො, බොජ්ඣො. බොධියා, බොජ්ඣා, බොධිහි, බොධිහි. බොධියා, බොජ්ඣා, බොධිනං. බොධියා, බොජ්ඣා, බොධිහි, බොධිහි. බොධියා, බොජ්ඣා, බොධිනං. බොධියා, බොජ්ඣා, බොධියං, බොජ්ඣං, බොධිසු. හොති බොධි, හොතියො බොධි, බොධියො, බොජ්ඣො.

එත්ථ පන “බුජ්ඣස්සු ජින බොධියං. අඤ්ඤත්‍ර බොජ්ඣා තපසා” ති විචිත්‍රපාළිනායදස්සනතො විචිත්‍රනායා නාමිකපදමාලා චුත්තා. සබ්බොපි වායං නයො අඤ්ඤත්ථාපි යථාරහං යොජෙනබ්බො.

සවිනිච්ඡයොයං ඉකාරන්තිත්ථිලිඨිගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඉකාරන්තතාපකතිකං ඉකාරන්තිත්ථිලිඨිගං

නිට්ඨිතං.

ඉදානි භූරිසද්දාදිනං නාමිකපදමාලං වක්ඛාම පුබ්බාවරියමතං පුරෙවරං කත්වා -

ඉත්ථි, ඉත්ථි, ඉත්ථියො. ඉත්ථිං, ඉත්ථි, ඉත්ථියො. ඉත්ථියා, ඉත්ථිහි, ඉත්ථිහි. ඉත්ථියා, ඉත්ථිනං. ඉත්ථියා, ඉත්ථිහි, ඉත්ථිහි. ඉත්ථියා, ඉත්ථිනං. ඉත්ථියා, ඉත්ථියං, ඉත්ථිසු. හොති ඉත්ථි, හොතියො ඉත්ථියො. යමකමභාටෙරමතං.

“භූරි, භූරි, භූරියො. භූරිං, භූරි, භූරි යො”ති ඉත්ථියා සමං. එවං භුතී හොති විභාවතී ඉච්චාදිනං භූධාතුමයානං අඤ්ඤෙසඤ්ච ඊකාරන්තසද්දානං නාමිකපදමාලා යොජෙනබ්බා. එත්ථඤ්ඤෙ ඊකාරන්තසද්දා නාම -

“මාතුලානි ච භගිනී, හික්ඛුනී සාමුගී අජී;
වාපි පොක්ඛරණී දෙවි, නාගී යක්ඛිනී රාජිනී.

දාසී ච බ්‍රාහ්මණී මුට්ඨ-ස්සතිනී සිසයායිනී;
සාකියානී”ති වාදිනී, පයොගානි භවන්ති හි.

තත්‍ර “පොක්ඛරණී දාසී, බ්‍රාහ්මණී”ච්චාදිනං ගති;
අඤ්ඤාපි සියා ගාථා-චුණ්ණියෙසු යථාරහං.

“කුසාවතී”තිආදිනං, ගාථාස්වෙව විසෙසතො;
රූපානි අඤ්ඤාපා හොන්ති, එකවචනතො වදෙ.

“කාසී අවන්තී”ඉච්චාදී, බහුවචනතො වදෙ;
“චන්දවතී”තිආදිනී, පයොගස්සානුරූපතො.

තථා හි “පොක්ඛරණ්ඤො සුමාපිතා. තා ච සත්තසතා භරියා, දාසොසා සත්තසතානි ව. දාරකෙ ච අභං නෙස්සං, බ්‍රාහ්මණො පරිවාරකෙ. නජ්ජො සන්දන්ති. නජ්ජා නෙරඤ්ජරාය තීරෙ. ලක්ඛො භව තිවෙසනං.

බාරාණසො මහාරාජ, කාකරාජා නිවාසකො;
අසිනියා සහස්සෙහි, සුපත්තො පරිවාරිතො.

රාජා යථා වෙස්සවණො නලිඤ්ඤ”න්ති

එවමාදිනං පාළිනං දස්සනතො පොක්ඛරණී ඉච්චාදිනං නාමිකපදමාලායො සවිසෙසා යොජෙනබ්බා. කථං? “පොක්ඛරණී, පොක්ඛරණී, පොක්ඛරණියො, පොක්ඛරණ්ඤො. පොක්ඛරණී”න්තිආදිනා වත්වා කරණසම්පදානනිස්සක්කසාම්චවනට්ඨානෙ “පොක්ඛරණියා, පොක්ඛරණ්ඤා”ති එකවචනානි වත්තබ්බානි. භූමිමචවනට්ඨානෙ පන “පොක්ඛරණියා, පොක්ඛරණ්ඤා, පොක්ඛරණියං, පොක්ඛරණ්ඤ”න්ති ච එකවචනානි වත්තබ්බානි. සබ්බත්ථ ච පදානි පරිපුණ්ණානි කාතබ්බානි. තථා “දාසී, දාසී, දාසියො, දාසො. දාසිං, දාසියං, දාසී, දාසියො, දාසො”ති වත්වා කරණවචනට්ඨානාදීසු “දාසියා, දාසො”ති එකවචනානි වත්තබ්බානි. භූමිමචවනට්ඨානෙ පන “දාසියා, දාසො, දාසියං, දාසො”න්ති ච එකවචනානි වත්තබ්බානි. සබ්බත්ථ පදානි පරිපුණ්ණානි කාතබ්බානි. එත්ථ පන “යට්ඨියා පටිකොටෙති, සරෙ ජාතං ව දාසියං. ථූසිස්සාමි විමුක්තිය”න්ති පයොගානං දස්සනතො

අංචවනස්ස යමාදෙසවසෙන “දාසිය” න්ති වුත්තං. තෙසු ව “සරෙ ජාතංව දාසිය” න්ති එත්ථ අංචවනස්ස යමාදෙසතො අඤ්ඤොපි සද්දන්තො ලබ්භති. කථං? යථා දහරි එව “දහරියා” නි වුවිවති, එවං දාසි එව “දාසියා” නි.

එත්ථ පන “පස්සාමි වොහං දහරිං, කුමාරිං වාරුදස්සන” න්ති ව “යෙ තං ජිණ්ණස්ස පාදංසු, එවං දහරියං සති” න්ති ව පාළි නිදස්සනං, උපයොගවචනිවිජය “දාසිය” න්ති වුත්තං, ඉමස්මි පනාධිප්පායෙ “දාසියා, දාසියා, දාසියායො. දාසියං, දාසියා, දාසියායො. දාසියායා” නි කඤ්ඤානයෙනෙව නාමිකපදමාලා භවති “කුමාරියා” නි සද්දස්සෙව. තථා හි “කුමාරියෙ උපසෙතියෙ” නි පාළි දිස්සති. තථා “පුජ්ඵවතියා, පුජ්ඵවතියං, පුජ්ඵවතියාය, පුජ්ඵවතියායං, හොති පුජ්ඵවතියෙ” නි කඤ්ඤානයනිස්සිතෙන එකවචනයෙන නාමිකපදමාලා භවති.

එත්ථ පන “අතීතෙ අයං බාරාණසි පුජ්ඵවතියා නාම අහොසි. රාජාසි ලුද්දකම්මො, එකරාජා පුජ්ඵවතියායං. උයාස්සු පුබ්බෙන පුජ්ඵවතියායා” නි පාළි ව අට්ඨකථාපාඨො ව නිදස්සනං. අපරො නයො – “දාසියා දහරියා කුමාරියා” නිආදිසු කකාරස්ස යකාරාදෙසොපි දට්ඨබ්බො. බ්‍රාහ්මණිසද්දස්ස තු “බ්‍රාහ්මණි, බ්‍රාහ්මණි, බ්‍රාහ්මණියො, බ්‍රාහ්මණො. බ්‍රාහ්මණි” න්තිආදීනි වත්වා කරණවචනට්ඨානාදිසු “බ්‍රාහ්මණියා, බ්‍රාහ්මණො” නි එකවචනානි වත්තබ්බානි, සබ්බත්ථ ව පදානි පරිපුණ්ණානි කාතබ්බානි. නදීසද්දස්ස “නදී, නදී, නදියො, නජ්ජො. නදි” න්තිආදීනා වත්වා “නදියා, නජ්ජා” නි ව “නදියං, නජ්ජ” න්ති ව වත්තබ්බං, සබ්බත්ථ ව පදානි පරිපුණ්ණානි කාතබ්බානි. ඉත්ථිලිඬිගෙසු හි පච්චත්තබ්‍රුවවනෙ දිට්ඨියෙයෙව උපයොගබ්‍රුවවනං අනාගතමිපි දිට්ඨිමෙව හොති, තථා උපයොගබ්‍රුවවනෙ දිට්ඨියෙයෙව පච්චත්තබ්‍රුවවනං අනාගතමිපි දිට්ඨිමෙව හොති, කරණසම්පදානනිස්සක්කසාමිභුම්මවචනානමිපි අඤ්ඤතරස්මිං දිට්ඨියෙයෙව අඤ්ඤතරං දිට්ඨිමෙව හොති. තථා හි “දාසා ව දාසො අනුජීවිතො වා” නි එත්ථ “දාසො” නි පච්චත්තබ්‍රුවවනෙ දිට්ඨියෙයෙව අපරමිපි “දාසො” නි උපයොගබ්‍රුවවනං තංසදිස්සත්තා දිට්ඨිමෙව හොති.

“සක්කො ව මෙ වරං දජ්ජා, සො ව ලබ්භෙථ මෙ වරො;
එකරත්තං ද්විරත්තං වා, භවෙයාං අභිපාරකො;
උම්මාදන්තායා රමිත්වාන, සිවිරාජා තතො සිය” න්ති

එත්ථ “උම්මාදන්තායා” නි කරණවචනෙ දිට්ඨියෙයෙව තංසදිසානි සම්පදානනිස්සක්කසාමිභුම්මවචනානිපි දිට්ඨානියෙව හොත්ති. “බ්‍රාහ්මණො පරිවාරකෙ” නි එත්ථ “බ්‍රාහ්මණො” නි සාමිච්චනෙ දිට්ඨියෙයෙව තංසදිසානි කරණසම්පදානනිස්සක්කභුම්මවචනානිපි දිට්ඨානියෙව හොත්ති. “සෙති භූමො අනුත්ථුන” න්ති එත්ථ “පට්ඨො වාරුපුබ්බධි” නි එත්ථ ව “භූමො, පට්ඨො” නි සත්තමියා එකවචනෙ දිට්ඨියෙයෙව තංසදිසානි කරණසම්පදානනිස්සක්කසාමිච්චනානිපි දිට්ඨානියෙව හොත්ති. “බාරාණසාං මහාරාජා” නි එත්ථ “බාරාණසා” නි භුම්මවචනෙ දිට්ඨියෙයෙව තංසදිසානි අඤ්ඤානිපි “බ්‍රාහ්මණං එකාදසාං පඤ්චමා” න්තිආදීනි භුම්මවචනානි දිට්ඨානියෙව හොත්ති.

ගණ්ඨන්ති ව තාදිසානි රූපානි පුබ්බාවරියාසභාපි ගාථාභිසඬ්ඛරණවසෙන. සාසනෙපි පන එතාදිසානි රූපානි යෙභුයොන ගාථාසු සන්දිස්සන්ති.

කුසාවතී. කුසාවතීං. කුසාවතියා, කුසාවතායා. කුසාවතියං, කුසාවතායං. හොති කුසාවතී.

බාරාණසි. බාරාණසිං. බාරාණසියා, බාරාණසායා. බාරාණසියං, බාරාණසායං, බාරාණස්සං ඉච්චපි, හොති බාරාණසි.

නළිතී. නළිතීං. නළිතියා, නළිඤ්ඤා. නළිතියං, නළිඤ්ඤං. හොති නළිතී. අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි.

ගාථාවිසයං පන පත්වා “කුසාවනිමිති, බාරාණසිමිති, නළිනිමිති” තිආදිනා සද්දරුපානිපියොපෙතබ්බානි. තථා හි පාළියං “කුසාවනිමිති” ආදීනි මිභියන්තානි ඉත්ථිලිඛිගරුපානි ගාථාසුයෙව පඤ්ඤායන්ති, න චුණ්ණියපදරවනායං. අක්ඛරසමයෙ පන තාදිසානි රුපානි අනිවාරිතානි “නදිමහා වා” තිආදිදස්සනතො. යං පන අට්ඨකථාසු චුණ්ණියපදරවනායං “සම්මාදිට්ඨිමිති” තිආදිකං ඉත්ථිලිඛිගරුපං දිස්සති, තං අක්ඛරවිපල්ලාසවසෙන චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං චුණ්ණියපදට්ඨානෙන “සම්මාදිට්ඨියං පටිසන්ධියං සුගතියං දුග්ගතිය” තිආදිදස්සනතො. අයං පනෙත්ථ නියමො සුගතසාසනෙ ගාථායං චුණ්ණියපදට්ඨානෙන ව “කඤ්ඤා රත්ති ඉත්ථි යාගු වධු” ති එවං පඤ්චන්තෙහි ඉත්ථිලිඛිගෙහි සද්ධිං නා ස ස්මා ස්මිං මිහා මිභිඉච්චෙනෙ සද්දා සරුපතො පරත්තං න යන්ති. මිභිසද්දො පන ගාථායං ඉචණ්ණන්තෙහි ඉත්ථිලිඛිගෙහි සද්ධිං පරත්තං යාති. තත්ත්වං චුච්චති –

“ගාථායං චුණ්ණියෙ වාපි, නා සස්මාදි සරුපතො;
නාකාරන්තඉචණ්ණන්ත-ඉත්ථිති පරතං ගතා.

මිභිසද්දො පන ගාථායං, ඉචණ්ණන්තිත්ථිති සහ;
ය’තො පරත්තමෙතස්ස, පයොගානි භවන්ති හි.

යථා බලාකයොනිමිති, න විජ්ජති පුමො සදා;
කුසාවනිමිති නගරෙ, රාජා ආසි මහිපති” ති.

එවං කුසාවනි ඉච්චාදීනි අඤ්ඤාථා භවන්ති, නගරනාමන්තා පනෙකච්චනානිපි, න ජනපදනාමානි විය බහුවචනානි. “කාසි, කාසියො. කාසිහි, කාසිහි. කාසිනං. කාසිසු. භොතියො කාසියො. එවං අචන්ති අචන්තියො” තිආදිනාපි නාමිකපදමාලා යොපෙතබ්බා. අඤ්ඤානිපි පදානි ගහෙතබ්බානි. එවං කාසිඉච්චාදීනි ජනපදනාමන්තා රුළුභිවසෙන බහුවචනානෙව භවන්ති අත්ථස්ස එකත්තෙපි.

චන්දවති, චන්දවතිං, චන්දවතියා, චන්දවතියං, භොති චන්දවති, එවං එකච්චනවසෙන වා, චන්දවතියො, චන්දවතියො, චන්දවතිහි, චන්දවතිහි, චන්දවතිනං, චන්දවතිසු, භොතියො චන්දවතියො, එවං බහුවචනවසෙන වා නාමිකපදමාලා වෙදිතබ්බා, අඤ්ඤානිපි පදානි යොපෙතබ්බානි. “චන්දවති” ඉච්චාදීනි හි එකිස්සා බහුනඤ්චිත්ථිනං පණ්ණන්තිභාවතො පයොගානුරූපෙන එකච්චනවසෙන වා බහුවචනවසෙන වා යොපෙතබ්බානි භවන්ති. එස නයො අඤ්ඤානුපි.

සවිනිච්ඡයොයං ඊකාරන්තිත්ථිලිඛිගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඊකාරන්තතාපකතිකං ඊකාරන්තිත්ථිලිඛිගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි භූධාතුමයානං උකාරන්තිත්ථිලිඛිගානං අප්පසිද්ධත්තා අඤ්ඤෙන උකාරන්තිත්ථිලිඛිගෙන නාමිකපදමාලං පුරෙස්සාම –

යාගු, යාගු, යාගුයො. යාගුං, යාගු, යාගුයො. යාගුයා, යාගුහි, යාගුහි. යාගුයා, යාගුනං. යාගුයා, යාගුහි, යාගුහි. යාගුයා, යාගුනං. යාගුයා, යාගුයං, යාගුසු. භොති යාගු, භොතියො යාගු, යාගුයො.

එවං “ධාතු ධෙත්වා කාසු දද්දු කණ්ඩු කච්ඡු රජ්ජු” ඉච්චාදීනි. තත්ත්ව ධාතුසද්දො රසරුධිරමංසමෙදන්හාරුඅට්ඨිඅට්ඨිමිඤ්ජසුක්කසඬ්ඛාතධාතුචාචකො පුල්ලිඛිගො, සභාවචාචකො පන සුගතාදීනං සාරීරිකචාචකො ලොකධාතුචාචකො ව චක්ඛාදිචාචකො ව ඉත්ථිලිඛිගො, භූ භූ කරපචාදිසද්දචාචකො ඉත්ථිලිඛිගොවෙව පුල්ලිඛිගො ව. අත්ත පතිත්ථිලිඛිගො අධිජ්ජෙතො.

සවිනිච්ඡයොයං උකාරන්තිත්ථිලිඛිගානං නාමිකපදමාලාවිභාගො.

උකාරන්තතාපකතිකං උකාරන්තිත්ථිලිඛිගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි භූසද්දාදිනං නාමිකපදමාලං වක්ඛාම පුබ්බාවරියමනං පුරෙවරං කත්වා -

ජම්බු, ජම්බු, ජම්බුයො. ජම්බුං, ජම්බු, ජම්බුයො. ජම්බුයා, ජම්බුහි, ජම්බුහි. ජම්බුයා, ජම්බුනං.
ජම්බුයා, ජම්බුහි, ජම්බුහි. ජම්බුයා, ජම්බුනං. ජම්බුයා, ජම්බුයං, ජම්බුසු. හොති ජම්බු, හොතියො ජම්බු,
ජම්බුයො. යමකමභාටෙරමනං.

එත්ථ ජම්බුසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගත්තං “අම්බා සාලා ව ජම්බුයො”තිආදිනා පසිද්ධං. “ඉමෙ තෙ
ජම්බුකා රුක්ඛා”ති එත්ථ පන රුක්ඛසද්දං අපෙක්ඛිත්වා “ජම්බුකා”ති පුල්ලිඛිගතිද්දෙසො කතොති
දට්ඨබ්බං. තථා හි ජම්බුති කට්ඨෙතිනි ජම්බුකා. කෙ රෙ ගෙ සද්දෙති ධාතු. අථ වා
ඉත්ථිලිඛිගවසෙන ජම්බු එව ජම්බුකා, ජම්බුකා ව තා රුක්ඛා වාති ජම්බුකාරුක්ඛා, යථා ලඛිකාදීපො,
පුල්ලිඛිගපක්ඛෙ වා සමාසවසෙන “ජම්බුකරුක්ඛා”ති වත්තබ්බෙ ගාථාවිසයත්තා
ජන්දානුරක්ඛණත්ථං දීසං කත්වා “ජම්බුකාරුක්ඛා”ති වුත්තං “සරණාගමනෙ කඤ්චී”ති එත්ථ විය.

භු, භු, භුයො. භුං, භු, භුයො. භුයා, භුහි, භුහි. භුයා, භුනං. භුයා, භුහි, භුහි. භුයා, භුනං. භුයා, භුයං,
භුසු. හොති භු, හොතියො භු, භුයො.

එවං “අභු, අභු, අභුයො. අභුං, අභු, අභුයො. අභුයා”තිආදිනා යොජෙතබ්බා. අත්‍ර “අභුං මෙ කථං
නු භණ්ඨි, පාපකං වත භාසස්මි”ති නිදස්සනපදං.

“වට්ඨ ව සරභු වෙව, සරභු සුතනු වමු;
වාමුරු නාගනාසුරු”, ඉච්චාදී ජම්බුයා සමා.

ඉදං පන සුබ්බමං ධානං සුට්ඨ මනසි කාතබ්බං. “වදඤ්ඤ, වදඤ්ඤ, වදඤ්ඤයො. වදඤ්ඤං,
වදඤ්ඤ, වදඤ්ඤයො. වදඤ්ඤයා”ති ජම්බුසමං යොජෙතබ්බං. එවං “මග්ගඤ්ඤ ධම්මඤ්ඤ
කතඤ්ඤ”ඉච්චාදීසුපි.

නනු ව හො -

“සොභං නුත ඉතො ගත්ත්වා, යොනිං ලද්ධාන මානුසිං;
වදඤ්ඤ සීලසම්පන්නො, කාභාමි කුසලං බහු”න්ති

එවමාදිප්පයොගදස්සනතො වදඤ්ඤසද්දාදිනං පුල්ලිඛිගභාවො පසිද්ධො, එවං සන්නෙ කස්මා ඉධ
ඉත්ථිලිඛිගතයො දස්සිතොති? වදඤ්ඤඉච්චාදිනං එකන්තපුල්ලිඛිගභාවාභාවතො ද්විලිඛිගාති තෙසං
වාචවලිඛිගත්තා. තථා හි -

“සාභං ගත්ත්වා මනුස්සත්තං, වදඤ්ඤ චිතමච්ඡරා;
සඬ්ඝෙ දානානි දස්සාමි, අප්පමත්තා පුනප්පුන”න්ති ව,

“කොධනා අකතඤ්ඤ වා”ති ව ඉත්ථිලිඛිගපයොගිකා බහු පාළියො දිස්සන්ති, තස්මා එවං නීති
අම්මෙහි ධර්මා.

සවිනිච්ඡයොයං ඌකාරන්තිත්ථිලිඛිගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඌකාරන්තතාපකතිකං ඌකාරන්තිත්ථිලිඛිගං නිට්ඨිතං.

ඔකාරන්තපදං භූධාතුමයං ඉත්ථිලිඛිගමප්පසිද්ධං, අඤ්ඤං පනොකාරන්තං ඉත්ථිලිඛිගං පසිද්ධං.

ඔකාරන්තං ඉත්ථිලිඛිගං, ගොසද්දොති විභාවයෙ;
ගොසද්දස්සෙව පුල්ලිඛිගෙ, රූපමස්සාහු කෙවන;

තථා හි කෙවි “ගො, ගාවො, ගවො. ගාවු” න්තිආදිනා නයෙන චුත්තානි පුල්ලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස රූපානි විය ඉත්ථිලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස රූපානි ඉච්ඡන්ති, තෙසං මනෙ මජ්ඣේ භිත්තසුචණ්ණානං චණ්ණවිසෙසාභාවො විය රූපවිසෙසාභාවතො ගොසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගභාවපටිපාදනං අනිජ්ඣානක්ඛමං. කස්මානි චෙ? යස්මා මාතුගාමසද්දස්ස “මාතුගාමො, මාතුගාමා. මාතුගාම” න්තිආදිනා නයෙන ද්වෙ පදමාලා කත්වා එකා පුල්ලිඛිගස්ස පදමාලා, එකා ඉත්ථිලිඛිගපදමාලානි චුත්තවචනං විය ඉදං වචනං අම්භෙ පටිභාති, තස්මා අනිජ්ඣානක්ඛමං.

අපිච ඉත්ථිලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස රූපෙසු පුල්ලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස රූපෙහි සමෙසු සන්තෙසු කථං ගොසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගභාවො සියා? රූපමාලාවිසෙසාභාවතො. යථා හි රත්ති අග්ගි අට්ඨස්සද්දානං ඉකාරන්තභාවෙන සමත්තෙපි ඉත්ථිලිඛිගපුමනපුංසකලිඛිගලක්ඛණභූතො රූපමාලාවිසෙසො දිස්සති. යථා පන ද්විත්තං ධාතුසද්දානං පුමිත්ථිලිඛිගපරියාපන්තානං රූපමාලාවිසෙසො දිස්සති, න තථා තෙභාවරියෙහි අභිමතස්ස ඉත්ථිලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස රූපමාලාවිසෙසො දිස්සති. යථා පන ද්විත්තං ධාතුසද්දානං පුමිත්ථිලිඛිගපරියාපන්තානං රූපමාලාවිසෙසො භවති, යථා ද්විත්තං ගොසද්දානං පුමිත්ථිලිඛිගපරියාපන්තානං රූපමාලාවිසෙසෙන භවිතඛිං, යථා ච ද්විත්තං ආයුසද්දානං පුන්තපුංසකලිඛිගපරියාපන්තානං රූපමාලාවිසෙසො දිස්සති, තථා ද්විත්තං ගොසද්දානං පුමිත්ථිලිඛිගපරියාපන්තානං රූපමාලාවිසෙසෙන භවිතඛිං. අවිසෙසත්තෙ සති කථං තෙසං පුමිත්ථිලිඛිගචචත්ථානං සියා, කථංඤ්ච විසදාවිසදාකාරවොභාරතා සියා. ඉදං යානං අතිව සණ්භසුබ්බමං පරමගම්භිරං මහාගහනං න සක්කා සබ්බසත්තානං මූලභාසාභූතාය සබ්බඤ්ඤප්පිනෙරිතාය මාගධිකාය සභාවනිරුත්තියා නයං සම්මා අජානන්තෙන අකතඤ්ඤාණසම්භාරෙන කෙනචි අජ්ඣොගාහෙනුං වා විජටෙනුං වා, අම්භාකං පන මනෙ ද්විත්තං ගොසද්දානං රූපමාලාවිසෙසො චෙව දිස්සති, පුමිත්ථිලිඛිගචචත්ථානඤ්ච දිස්සති, විසදාවිසදාකාරවොභාරතා ච දිස්සති, නපුංසකලිඛිගස්ස තද්වහයමුත්තාකාරවොභාරතා ච දිස්සති දිට්ඨංඛිං.

ඉදානි ඉමස්සත්ථස්ස ආවිභාවත්ථං ඉමස්මිං යානෙ ඉමං නීතිං යපෙස්සාම. එවඤ්ඤි සති පරියත්තිසායනෙ පටිපන්නකා නික්කඩ්ඛ්භාවෙන න කිලමිස්සන්ති. එත්ථ තාව අත්ථග්ගහණෙ විඤ්ඤානං කොසල්ලුප්පාදනත්ථං තිස්සො නාමිකපදමාලායො කටෙස්සාම – සෙය්‍යාදිදං?

ගාවි, ගාවි, ගාවියො. ගාවිං, ගාවි, ගාවියො. ගාවියා, ගාවිහි, ගාවිහි. ගාවියා, ගාවිනං. ගාවියා, ගාවිහි, ගාවිහි. ගාවියා, ගාවිනං. ගාවියා, ගාවියං, ගාවිසු. භොති ගාවි, භොතියො ගාවි, ගාවියො.

අයං ගොසද්දතො විහිතස්ස ඊපච්චයස්ස වසෙන නිජ්ජන්තස්ස ඉත්ථිචාවකස්ස ඊකාරන්තිත්ථිලිඛිගස්ස ගාවිසද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

ගො, ගාවො, ගවො. ගාවුං, ගාවං, ගවං, ගාවො, ගවො. ගාවෙන, ගවෙන, ගොහි, ගොහි. ගාවස්ස, ගවස්ස, ගවං, ගුන්තං, ගොනං. ගාවා, ගාවස්මා, ගාවම්භා, ගවා, ගවස්මා, ගවම්භා, ගොහි, ගොහි. ගාවස්ස, ගවස්ස, ගවං, ගුන්තං, ගොනං. ගාවෙ, ගාවස්මිං, ගාවම්භි, ගවෙ, ගවස්මිං, ගවම්භි, ගාවෙසු, ගවෙසු, ගොසු. භො ගො, භවන්තො ගාවො, ගවො.

අයං පුමචාවකස්ස ඔකාරන්තපුල්ලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

ගො, ගාවි, ගාවො, ගාවි, ගවො. ගාවං, ගවං, ගාවිං, ගාවො, ගාවි ගවො. ගොහි, ගොහි. ගවං, ගුන්තං, ගොනං. ගොහි, ගොහි. ගවං, ගුන්තං, ගොනං. ගොසු. භොති ගො, භොතියො ගාවො, ගාවි, ගවො. අයං පුමිත්ථිචාවකස්ස ඔකාරන්තස්සිත්ථිපුල්ලිඛිගස්ස ගොසද්දනාමිකපදමාලා.

එත්ථ පන “ගාවු” න්ති පදං එකන්තපුමචාවකත්තා න චුත්තන්ති දිට්ඨංඛිං, එකන්තපුමචාවකත්තඤ්චස්ස ආභව්වපාළියා ඤායති “ඉධ පන භික්ඛවෙ වස්සුපගනං භික්ඛුං ඉත්ථි නිමත්තෙසි ‘එහි භන්තෙ, හිරඤ්ඤං වා තෙ දෙමි, සුචණ්ණං වා තෙ දෙමි, ඛෙත්තං වා තෙ දෙමි, වත්ථුං වා තෙ දෙමි, ගාවුං වා තෙ දෙමි, ගාවිං වා තෙ දෙමි. දාසං වා තෙ දෙමි, දාසිං වා තෙ දෙමි,

ධීරං වා තෙ දෙමි හරියත්ථාය, අභං වා තෙ හරියා හොමි, අඤ්ඤං වා තෙ හරියං ආනෙමි'ති'' එවං ආභවිවපාළියා ඤායති.

එත්ථ හි “ගාවු”න්ති වචනෙන පුමා වුත්තො, “ගාවි”න්ති වචනෙන ඉත්ථි, යං පන ඉමිස්සං ඔකාරන්තිත්ථිලිඬගපදමාලායං “ගාවි”ති පදං චතුක්ඛත්තුං වුත්තං, තං “කඤ්ඤා”ති පදං විය ඉත්ථිලිඬගස්ස අවිසදාකාරවොභාරතාවිඤ්ඤාපනෙ සමත්ථං හොති. න හි ඉතරෙසු ලිඬගෙසු සමානසුතිකභාවෙන චතුක්ඛත්තුං ආගතපදං එකමිපි අත්ථි, “ගාවි ගාවි”න්ති ව ඉමෙසං සද්දානං කත්ථි යානෙ ඉත්ථිපුමෙසු සාමඤ්ඤවසෙන පවත්තිං උපරි කථයිස්සාම. යා පනම්හෙහි ඔකාරන්තිත්ථිලිඬගස්ස “ගො, ගාවි, ගාවො, ගාවි, ගවො. ගාවං, ගවං, ගාවි”න්තිආදිනා නයෙන පදමාලා කතා, තත්ථ ගොසද්දතො සියොනං ඊකාරාදෙසො අංවචනස්ස ව ඉංකාරාදෙසො භවති, තෙන ඔකාරන්තිත්ථිලිඬගස්ස “ගාවි ගාවි ගාවි”න්ති රූපානි දස්සිතානි. තථා හි මුඛමත්තදීපනියං සද්දසත්ථවිදුනා වජිරවුද්ධාවරියෙන නිරුත්තිනයෙ කොසල්ලවසෙන ගොසද්දතො යොනමිකාරාදෙසො වුත්තො. යථා පන ගොසද්දතො යොනමිකාරාදෙසො භවති, තථා සිස්සිකාරාදෙසො අංවචනස්ස ව ඉංකාරාදෙසො භවති. අත්ථිමා නයග්ගාභපරිදීපනියො ගාථා —

ඊපච්චයා සිද්ධෙස්වපි, “ගාවි ගාවි”තිආදියු;
පයමෙකචචනාදි-අන්තෙසු ජිනසාසනෙ.

වදනා යොනමිකාරං, ගොසද්දස්සිත්ථියං පන;
අවිසදත්තමක්ඛාතුං, නයො දිත්තොති නො රුචි.

කිඤ්ච හියොයා අට්ඨකථාසු ව —

“ගාවො”ති වත්ථා “ගාවි”න්ති-වචනෙන පනිත්ථියං;
අවිසදත්තමක්ඛාතුං, නයො දිත්තොති නො රුචි.

තථා හි සමන්තපාසාදිකාදියු අට්ඨකථාසු “ෂෙකො හි ගොපාලකො සක්ඛරායො උච්ඡඬගෙන ගහෙත්ථා රජ්ජුදණ්ඩහත්ථො පාතොව වජං ගන්ත්ථා ගාවො පිට්ඨියං පහරිත්ථා පලිසථම්මහත්ථකෙ නිසින්තො ද්වාරං පත්තං පත්තං ගාවිං ‘එකො ද්වෙ’ති සක්ඛරං බිපිත්ථා ගණෙති”ති ඉමස්මිං පදෙසෙ “ගාවො”ති වත්ථා “ගාවි”න්ති වචනෙන ඉත්ථිපුමවාචකස්ස ඔකාරන්තිත්ථිලිඬගස්ස ගොසද්දස්ස අවිසදාකාරවොභාරතා විහිතා. “ගාවො”ති හි ඉමිනා සාමඤ්ඤතො ඉත්ථිපුමභූතා ගොණා ගහිතා, තථා “ගාවි”න්ති ඉමිනාපි ඉත්ථිභූතො පුමභූතො ව ගොණො. එවං “ගාවො”ති ව “ගාවි”න්ති ව ඉමෙ සද්දා සද්දසත්ථවිදුහි අට්ඨකථාවරියෙහි නිරුත්තිනයකුසලතාය සමානලිඬගවසෙන එකස්මිංයෙව පකරණෙ එකස්මිංයෙව වාකො පිණ්ඩිකතා. යදි හි ඉත්ථිලිඬගෙ වත්තමානස්ස ඉත්ථිපුමවාචකස්ස ඔකාරන්තිත්ථිලිඬගස්ස ගොසද්දස්ස පදමාලායං “ගාවි ගාවි”මිච්චොනානි රූපානි න ලබ්භෙය්‍යං, අට්ඨකථායං “ගාවො”ති වත්ථා “ගාවි”න්තිච්චෙව වත්තබ්බං සියා, “ගාවි”න්ති පන න වත්තබ්බං. යථා ව පන අට්ඨකථාවරියෙහි “ගාවො”ති ඉත්ථිපුමවසෙන සබ්බෙසං ගුන්තං සඬගාභකචචනං වත්ථා තෙයෙව ගාවො සන්ධාය පුන “ද්වාරං පත්තං පත්තං ගාවි”න්ති සද්දරචනං කුබ්බිංසු, තස්මා “ගාවි”න්ති ඉදමිපි සබ්බසඬගාභකචචනමෙවානි දට්ඨබ්බං. අසබ්බසඬගාභකචචනං ඉදං ගාවිසද්දෙන ඉත්ථියායෙව ගහෙතබ්බත්තානි චෙ? න, පකරණවසෙන අත්ථන්තරස්ස විදිත්තා. න හි සබ්බවජෙසු “ඉත්ථියොයෙව වසන්ති, න පුමානො”ති ව, “පුමානොයෙව වසන්ති, න ඉත්ථියො”ති ව සක්කා වත්තු. අපිව “ගාවිමිපි දිස්වා පලායන්ති ‘හික්ඛු’ති මඤ්ඤමානා”ති පාළි දිස්සති, එත්ථාපි “ගාවි”න්ති වචනෙන ඉත්ථිභූතො පුමභූතො ව සබ්බො ගො ගහිතොති දට්ඨබ්බං. ඉතරථා “ඉත්ථිභූතොයෙව ගො හික්ඛුති මඤ්ඤිතබ්බො”ති ආපජ්ජති. ඉති පාළිනයෙන ඉත්ථිලිඬගෙ වත්තමානමිභා ඉත්ථිපුමවාචකස්මා ගොසද්දතො අංවචනස්ස ඉංකාරාදෙසො හොතිති විඤ්ඤායති.

වජිරවුද්ධාවරියෙනපි ගොසද්දතො ඊපච්චයෙ කාතබ්බෙපි අකත්ථා යොනමිකාරාදෙසො කතො. තස්සාධිප්පායො එවං සියා ගොසද්දතො ඊපච්චයෙ කතෙ සති ඊපච්චයවසෙන “ගාවි”ති නිජ්ජන්තසද්දො යත්ථ කත්ථි වියෙ “මිථි මොරි කුක්කුටි”ඉච්චාදයො විය ඉත්ථිවාචකොයෙව

සියා, න කන්ට්ටිසි ඉන්ට්‍රිපුමවාටකො, තස්මා සාසනානුකූලප්‍රයෝගවසෙන යොනම්කාරාදෙසො කාතබ්බොති. ඉති චරිතවුද්ධාවරියමනෙ ගොසද්දෙනො යොනං ඊකාරාදෙසො හොතිති ඤායති.

කිඤ්ච භියොයා – යස්මා අට්ඨකථාවරියෙහි “ගාවො පිට්ඨියං පහරිත්වා”තිආදිනා නයෙන රචිතාය “ද්වාරං පත්තං පත්තං ගාවිං ‘එකො ද්වෙ’ති සක්ඛරං බිපිත්වා ගණෙති”ති වචනපරියොසානාය සද්දරවනායං “එකො ගාවී, ද්වෙ ගාවී”ති අත්ථයොජනානායො වත්තබ්බො හොති, “ගාවි”න්ති උපයෝගවචනඤ්ච දිස්සති. ඉති අට්ඨකථාවරියානං මනෙ ගොසද්දෙනො සියොනම්කාරාදෙසො අංවචනස්ස ඉංකාරාදෙසො හොතිති ඤායති. තස්මායෙවම්හෙහි යා සා ඔකාරන්තතාපකතිකස්ස ඉන්ට්‍රිපුමවාටකො ගොසද්දස්ස “ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො, ගාවං, ගාවි”න්තිආදිනා නයෙන පදමාලා ය්පිතා, සා පාළිනායානුකූලා අට්ඨකථානායානුකූලා කච්චායනාවරියමනං ගහෙත්වා පදනිප්ඵන්තිජනකස්ස ගරුතො ව මනානුකූලා, “ගාවී”ති පදස්ස වතුක්ඛන්තුං ආගතත්තා පන ඔකාරන්තින්ට්‍රිපුමවාටකො ගොසද්දස්ස අවිසදාකාරවොහාරන්තඤ්ච සාධෙති. ඉච්චෙසා පාළිනායාදිසු ඤාණෙන සම්මා උපපරික්ඛියමානෙසු අතිව යුජ්ජති, තත්ථෙත්ථ අප්පමත්තකොපි දොසො. එත්ථ පන පච්චත්තොපයොගාලපනානං බහුවචනට්ඨානෙ “ගාවියො”ති පදඤ්ච කරණසම්පදානනිස්සක්කසාමීනමෙකවචනට්ඨානෙ “ගාවියා”ති පදඤ්ච කරණනිස්සක්කානං බහුවචනට්ඨානෙ “ගාවීහි ගාවීහි”ති පදානි ව සම්පදානසාමීනං බහුවචනට්ඨානෙ “ගාවීන”න්ති පදඤ්ච භූමිමවචනට්ඨානෙ “ගාවියා, ගාවියං, ගාවීසු”ති පදානි වාති ඉමානි විත්ථාරතො සොළස පදානි එකන්තෙන ඊපච්චයවසෙන සිද්ධත්තා එකන්තින්ට්ඨාවකත්තා ව න චුත්තානීති දට්ඨබ්බං.

අයං පනෙත්ථ නිච්ඡයො චූච්චනෙ සොතුනං නික්කඩ්ඛනවාය – ඉන්ට්‍රිපුමවාටකො හි “ගාවී ගාවි”න්ති ඉමානි ඊපච්චයවසෙන වා ඊකාරිංකාරාදෙසවසෙන වා සිජ්ඣන්ති. එතෙසු පච්ඡිමනායො ඉධාධිප්පෙනො, පුබ්බනායො අඤ්ඤත්ථ. තථා “ගාවී ගාවී”න්ති ඉමානි ඊපච්චයවසෙනපි සිද්ධත්තා යෙභුයොන ඉන්ට්‍රිපුමවාටකානි භවන්ති ඊකාරිංකාරාදෙසවසෙනපි සිද්ධත්තා. කන්ට්ටි එකක්ඛණෙයෙව සබ්බසම්භවකවසෙන ඉන්ට්‍රිපුමවාටකානි භවන්ති. එතෙසුපි පච්ඡිමොයෙව නයො ඉධාධිප්පෙනො, පුබ්බනායො අඤ්ඤත්ථ. “ගාවියො. ගාවියා, ගාවීහි, ගාවීහි. ගාවීනං. ගාවියං, ගාවීසු”ති එතානි පන ඊපච්චයවසෙනෙව සිද්ධත්තා සබ්බථාපි ඉන්ට්‍රිපුමවාටකානි වාචකානි භවන්ති. ඉන්ට්‍රිපුමවාටකො ගොදබ්බෙසු ලොකසම්බන්ධවසෙන විසෙසතො පවත්තත්තා එකන්තතො ඉන්ට්‍රිපුමවාටකො පවත්තානි “මිච්චි මොරි කුක්කුට්ඨි”ඉච්චාදීනි පදානි විය. කිඤ්චාපි පන “නදි මහි”ඉච්චාදීනිපි ඉන්ට්‍රිපුමවාටකානි ඊපච්චයවසෙනෙව සිද්ධානි, තථාපි තානි අවිඤ්ඤාණකත්තා තදන්ථානං ඉන්ට්‍රිපුමවාටකො වත්තන්තිති වත්තුං න යුජ්ජති. ඉන්ට්‍රිපුමවාටකපුංසකභාවරහිතා හි තදන්ථා. යස්මා පන ඉන්ට්‍රිපුමවාටකො ගොසද්දෙ එනායොගො එසුකාරො ව න ලබ්භති, තස්මා “ගාවෙන ගවෙන ගාවෙසු ගවෙසු”ති පදානි න චුත්තානි. යස්මා ව ඉන්ට්‍රිපුමවාටකො ගොසද්දෙන සද්ධිං සස්මාස්මිංවචනානි සරුපතො පරත්තං න යන්ති, තස්මා “ගාවස්ස ගවස්ස ගාවස්මා ගවස්මා ගාවස්මිං ගවස්මි”න්ති පදානි න චුත්තානි. යස්මා ව තත්ථ ස්මාවචනස්ස ආදෙසභූතො ආකාරො ව මිභාකාරො ව න ලබ්භති, තස්මා “ගාවා ගවා ගාවම්භා ගවම්භා”ති පදානි න චුත්තානි. යස්මා ව ස්මිංවචනස්ස ආදෙසභූතො එකාරො ව මිච්චිකාරො ව න ලබ්භති, තස්මා “ගාවෙ ගවෙ ගාවම්චි ගවම්චි”ති පදානි න චුත්තානි. අපිව “යාය තායා”තිආදීහි සමානාධිකරණපදෙහි යොජෙතුං අයුත්තත්තාපි “ගාවෙන ගවෙනා”තිආදීනි ඉන්ට්‍රිපුමවාටකානි න චුත්තානි. තථා හි “යාය තාය”ඉච්චාදීනි සද්ධිං “ගාවෙන ගවෙනා”තිආදීනි න යොජෙතබ්බානි එකන්තපුල්ලිපිගරුපත්තා.

කෙච්චි පනෙත්ථ වදෙය්‍යුං – යා තුම්හෙහි ඔකාරන්තතාපකතිකස්ස ඉන්ට්‍රිපුමවාටකො ගොසද්දස්ස “ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො”තිආදිනා නයෙන පදමාලා ය්පිතා, සා “මාතුගාමො ඉන්ට්‍රි මාතුගාමො ඉන්ට්‍රියො”ති චුත්තසද්ධො ව හොතිති? තන්ත. මාතුගාමඉන්ට්‍රියද්දා හි නානාලිඛිතා පුම්චන්ට්‍රිපුමවාටකො, නානාධාතුකා ව ගමු ඉසුධාතුකවසෙන, ඉමස්මිං පන යානෙ ගො ගාවීසද්දා එකලිඛිතා ඉන්ට්‍රි ලිඛිතවාටකො, එකධාතුකා ව ගමුධාතුකවසෙනානි. යජ්ජෙවං ගොණසද්දස්ස ගොසද්දස්සාදෙසවසෙන කච්චායනෙන චුත්තත්තා තදාදෙසත්තං එකධාතුකත්තඤ්චාගම්ම තෙනාපි සද්ධිං මිස්සෙත්වා පදමාලා වත්තබ්බානි? න, ගොණසද්දස්ස අවිචන්තපුල්ලිපිගත්තා අකාරන්තතාපකතිකත්තා ව. තථා හි සො විසුං පුල්ලිපිගට්ඨානෙ උද්දිට්ඨො. අයං පන “ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො”තිආදිකා පදමාලා ඔකාරිකාරන්තපදානි මිස්සෙත්වා කතානි න

සල්ලක්කෙතබ්බා, අථ බො විකප්පෙන ගොසද්දෙනො පරෙසං සි යො අංවචනානං
ඊකාරිංකාරාදෙසවසෙන චුත්තපදවත්තත්තා ඕකාරන්තිත්ථිලිඛිතපදමාලා ඉච්චෙව සාරතො
පච්චෙතබ්බා.

ඉදානි ගොසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිතභාවසාධකානි සුත්තපදානි ලොකිකප්පයොගානි ච කථයාම -
“සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ වස්සානං පච්ඡිමෙ මාසෙ සරදසමයෙ කිට්ඨසම්බාධෙ ගොපාලකො ගාවො
රක්ඛෙය්‍ය, තා ගාවො තතො තතො දණ්ඨෙන ආකොටෙය්‍ය.

අන්තදා බලදා වෙනා, වණ්ණදා සුබදා ච තා;
එතමත්ථං වසං ඤත්වා, නාස්සු ගාවො හනිංසු තෙ.

සබ්බා ගාවො සමාහරති. ගම්ස්සන්ති හන්තෙ ගාවො වච්ඡගිද්ධිනියො”ති ඉමානි සුත්තපදානි. “ගොසු
දුස්භමානාසු ගතො”ති ආදීනි පන ලොකිකප්පයොගානි. ඉති ගොසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිතභාවොපි
පුල්ලිඛිතභාවො විය සාරතො පච්චෙතබ්බො.

තත්‍ර “ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො”ති ආදීනි කිඤ්චාපි ඉත්ථිලිඛිතභාවෙන චුත්තානි, තථාපි
යථාපයොගං “පජා දෙවතා”ති පදානි විය ඉත්ථිපුරිසභාවකානෙව භවන්ති, තස්මා ඉත්ථිලිඛිතවසෙන
“සා ගො”ති වා “තා ගාවො”ති වා චුත්තෙ ඉත්ථිපුරිසභා සබ්බෙපි ගොණා ගහිතානි වෙදිතබ්බා. න භි
ර්දිසෙ යානෙ එකන්තතො ලිඛිතං පටානං, අත්ථොයෙව පටානො. “වජ්‍රගාවො දුහන්ති”ති චුත්තෙ
කිඤ්චාපි “ගාවො”ති අයං සද්දො පුමෙපි වත්තති, තථාපි දුහන්තියාය පුමෙ අසම්භවතො
අත්ථවසෙන ඉත්ථියො ඤායන්තෙ. “ගාවී දුහන්ති”ති චුත්තෙ පන ලිඛිතවසෙන අත්ථවසෙන ව
චචනතො කො සංසයමාපජ්ජිස්සති විඤ්ඤ. “තා ගාවො වරන්ති”ති චුත්තෙ ඉත්ථිලිඛිතවසෙන
චචනතො කදාචි කස්සචි සංසයො සියා “නනු ඉත්ථියො”ති, පුල්ලිඛිතවසෙන පන “තෙ ගාවො
වරන්ති”ති චුත්තෙ සංසයො තත්ථි, ඉත්ථියො ව පුමානො ව ඤායන්තෙ පුල්ලිඛිතබ්‍රවචනෙන
කත්ථවි ඉත්ථිපුරිසස ගහිතත්තා. “අට්ඨන්තං සිහා බ්‍යග්ඝා වා”ති ආදීසු විය “ගාවී වරති”ති ව “ගාවිං
පස්සති”ති ව චුත්තෙ ඉත්ථි විඤ්ඤායතෙ ගාවීසද්දෙන ඉත්ථියා ගහෙතබ්බත්තා.
ලොකිකප්පයොගෙසු හි සාසනිකප්පයොගෙසු ව ගාවීසද්දෙන ඉත්ථි ගස්සති. එකච්චං පන
සාසනිකප්පයොගං සන්ධාය “ගාවී”ති, “ගාවී”න්ති ව “ඉත්ථිපුරිසසාධාරණවචනමවොචුමිහ. තථා හි
“සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ දක්ඛො ගොසාතකො වා ගොසාතකන්තෙවාසී වා ගාවිං වධිත්වා වතුමභාපටෙ
බ්ලසො විහජිත්වා නිසින්තො අස්සා”ති පාළි දිස්සති. අට්ඨකථාසු ව “ගාවො”ති ඉත්ථිපුරිසසාධාරණං
සද්දරවනං කත්වා පුන තදෙව ඉත්ථිපුරිස සන්ධාය “ද්වාරං පත්තං පත්තං ගාවී”න්ති රචිතා සද්දරවනා
දිස්සති.

එත්ථ හි ගොජානියං ධීතා ඉත්ථිපි පුමාපි “ගාවී”ති සඬ්ඛං ගච්ඡති. විසෙසතො පන “ගාවී”ති ඉදං
ඉත්ථියා අධිවචනං. තථා හි තත්ථ තත්ථ පාළිප්පදෙසාදීසු “අචිරපක්කන්තස්ස භගවතො බාහියං
දාරුචිරියං ගාවී තරුණවච්ඡා අධිපතිත්වා ජීවිතා වොරොපෙසී”ති, “ගාවුං වා තෙ දෙමී, ගාවිං වා තෙ
දෙමී”ති ව “තිණසිහො කපොතවණ්ණගාවීසදියො”ති ව පයොගදස්සනතො ඉත්ථි කටියතීති
වත්තබ්බං. ගොසද්දෙන පන “ගොදුහනං. ගද්දුහනං. ගොබ්බං ගොධනො ගොරුපානි වා”ති
දස්සනතො ඉත්ථිපි පුමාපි කටියතීති වත්තබ්බං.

ඉදානි ඕකාරන්තස්ස ඉත්ථිලිඛිතස්ස ගොසද්දස්ස පදමාලායං පාළිනායාදිනිස්සිතො
අත්ථයුත්තිනියො චුච්චතෙ විඤ්ඤනං කොසල්ලජනනත්ථං -

සා ගො ගච්ඡති, සා ගාවී ගච්ඡති, තා ගාවො, ගාවී, ගවො ගච්ඡන්ති. තං ගාවං, ගාවිං, ගවං
පස්සති, තා ගාවො, ගාවී, ගවො පස්සති. තාහි ගොහි, ගොහි කතං. තාසං ගවං, ගුන්තං, ගොනං දෙති.
තාහි ගොහි, ගොහි අපෙති. තාසං ගවං, ගුන්තං, ගොනං සිඬිගානි. තාසු ගොසු පතිට්ඨිතං. හොති ගො
ත්ථං තිට්ඨ, හොතියො ගාවො ගාවී, ගවා තුමිහෙ තිට්ඨථ.

අපරොපි චුච්චතෙ -

සා ගො නදිං තරන්ති ගච්ඡති, සා ගාවී නදිං තරන්ති ගච්ඡති, තා ගාවො, ගාවී, ගවො නදිං තරන්තියො ගච්ඡන්ති. තං ගාවං, ගාවිං, ගවං නදිං තරන්තිං පස්සති, තා ගාවො, ගාවී, ගවො නදිං තරන්තියො පස්සති. තාහි ගොහි, ගොහි නදිං තරන්තිහි කතං. තාසං ගවං, ගුන්තං, ගොනං නදිං තරන්තිනං දෙති. තාහි ගොහි, ගොහි නදිං තරන්තිහි අපෙති. තාසං ගවං, ගුන්තං, ගොනං නදිං තරන්තිනං සන්තකං. තාසු ගොසු නදිං තරන්තිසු පතිට්ඨිතන්ති.

තත්‍ර යා සා “ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො” තිආදිනා ඔකාරන්තස්සිත්ථිලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස පදමාලා යපිතා, සා “ගො, ගාවො ගවො” තිආදිනා චුත්තස්ස ඔකාරන්තපුල්ලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස පදමාලාතො සවිසෙසා පච්චත්තොපයොගාලපනට්ඨානෙ චතුත්තං කඤ්ඤාසද්දානං විය ගාවීසද්දානං චුත්තත්තා. යස්මා පනායං විසෙසො, තස්මා ඉමස්ස ඔකාරන්තිත්ථිලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස අඤ්ඤාසමිත්ථිලිඛිගානං විය අවිසදාකාරවොහාරතා සල්ලක්ඛෙතබ්බා, න පුල්ලිඛිගානං විය විසදාකාරවොහාරතා, නාපි නපුංසකලිඛිගානං විය උභයමුත්තාකාරවොහාරතා සල්ලක්ඛෙතබ්බා. එත්ථ නිව්ඡයකරණී ගාථා වුවචති –

දුචිත්තං ධාතුසද්දානං, යථා දිස්සති නානතා;
ගොසද්දානං තථා ද්විත්තං, ඉච්ඡිතබ්බාව නානතා.

තථා හි පුමිත්ථිලිඛිගවසෙන ද්විත්තං ධාතුසද්දානං විසෙසො දිස්සති. තං යථා?

ධාතු, ධාතු, ධාතවො. ධාතුං, ධාතු, ධාතවො. ධාතුනා, ධාතුහි, ධාතුහි. ධාතුස්ස, ධාතුනං. ධාතුස්මා, ධාතුමහා, ධාතුහි, ධාතුහි. ධාතුස්ස, ධාතුනං. ධාතුස්මිං, ධාතුමිහි, ධාතුසු. අයං පුල්ලිඛිගවිසෙසො.

ධාතු, ධාතු, ධාතුයො. ධාතුං, ධාතු, ධාතුයො. ධාතුයා, ධාතුහි, ධාතුහි. ධාතුයා, ධාතුනං. ධාතුයා, ධාතුහි, ධාතුහි. ධාතුයා, ධාතුනං. ධාතුයා, ධාතුයං, ධාතුසු. අයං ඉත්ථිලිඛිගස්ස විසෙසො.

යථා ච ද්විත්තං ධාතුසද්දානං විසෙසො පඤ්ඤායති, තථා ද්විත්තමිපි ගොසද්දානං විසෙසො පඤ්ඤායතෙව. යථා ච පුත්තපුංසකලිඛිගානං ද්විත්තං ආයුසද්දානං “ආයු, ආයු, ආයවො” තිආදිනා, “ආයු, ආයු, ආයුති” තිආදිනා ච විසෙසො පඤ්ඤායති, යථා ද්විත්තමිපි ගොසද්දානං විසෙසො පඤ්ඤායතෙව. තථා හි විසදාකාරවොහාරො පුල්ලිඛිගං, අවිසදාකාරවොහාරො ඉත්ථිලිඛිගං, උභයමුත්තාකාරවොහාරො නපුංසකලිඛිගං.

ඉදානි ඉමමෙවත්ථං පාකටතරං කත්වා සඬ්ඛෙපතො කට්ඨාම – පුරිසොති විසදාකාරවොහාරො, කඤ්ඤාති අවිසදාකාරවොහාරො, රූපන්ති උභයමුත්තාකාරවොහාරො. පුරිසො තිට්ඨති, කඤ්ඤා තිට්ඨති, කඤ්ඤා තිට්ඨන්ති, කඤ්ඤා පස්සති, හොතියො කඤ්ඤා තිට්ඨං, එත්ථෙකපදමසමං, චත්තාරි සමානි. පුරිසා තිට්ඨන්ති, පුරිසා නිස්සං, භවන්තො පුරිසා ගච්ඡං. කඤ්ඤායො තිට්ඨන්ති, කඤ්ඤායො පස්සති, හොතියො කඤ්ඤායො ගච්ඡං, තිණි තිණි සමානි. පුරිසං පස්සති, කඤ්ඤං පස්සති, ද්වෙ අසමානි. පුරිසෙ පස්සති, පුරිසෙ පතිට්ඨිතං, ද්වෙ සමානි. තෙන පුරිසෙන කතං, තාය කඤ්ඤාය කතං, තාය කඤ්ඤාය දෙති, තාය කඤ්ඤාය අපෙති, තාය කඤ්ඤාය සන්තකං, තාය කඤ්ඤාය පතිට්ඨිතං, එකමසමං, පඤ්ච සමානි. එවං පුල්ලිඛිගස්ස විසදාකාරවොහාරතා දිස්සති, ඉත්ථිලිඛිගස්ස අවිසදාකාරවොහාරතා දිස්සති. නපුංසකලිඛිගස්ස පන “රූපං, රූපානි, රූපා. රූපං, රූපානි, රූපෙ. හො රූප, භවන්තො රූපානි, රූපා” ති එවං තිසු පච්චත්තොපයොගාලපනට්ඨානෙසු සනිකාරාය විසෙසාය රූපමාලාය වසෙන උභයමුත්තාකාරවොහාරතා දිස්සති, පුමිත්ථිලිඛිගානං තිසු යානෙසු සනිකාරානි රූපානි සබ්බදා න සන්ති, ඉති විසදාකාරවොහාරො පුල්ලිඛිගං, අවිසදාකාරවොහාරො ඉත්ථිලිඛිගං, උභයමුත්තාකාරවොහාරො නපුංසකලිඛිගන්ති වෙදිතබ්බං.

අයං නයො “සද්ධා සති හිරි, යා ඉත්ථි සද්ධා පසන්නා, තෙ මනුස්සා සද්ධා පසන්නා, පහුතං සද්ධං පටියත්තං, සද්ධං කුල” තිතිආදීසු සමානසුතිකසද්දෙසුපි පදමාලාවසෙන ලබ්භතෙව. යා ච පන ඉත්ථිලිඛිගස්ස අවිසදාකාරවොහාරතා චුත්තා, සා එකච්චෙසුපි සඬ්ඛාසද්දෙසු ලබ්භති. තථා හි විසතිආදයො නචුතිපරියන්තා සද්දා එකච්චනන්තා ඉත්ථිලිඛිගානි චුත්තා, එත්ථ “විසතියා” ති

පඤ්චක්ඛන්තං වත්තබ්බං, තථා “තිංසායා”තිආදීනං “නවුනියා”ති පදපරියන්තානං, එවං විසතිආදීනං කඤ්ඤාසද්දස්සෙව අවිසදාකාරවොහාරතා ලබ්භතීති අවගන්තබ්බං. යදි එවං තිවතුසද්දෙසු කථන්ති? තිවතුසද්දා පන යස්මා “තයො තිස්සො තිණි, වත්තාරො චතුරො චතස්සො වත්තාරි”ති අත්තනො අත්තනො රූපානි අභිධෙයාලිඛිතානුගහන්තා යථාසකලිඛිතවසෙන “පුරිසා කඤ්ඤායො විත්තානි”තිආදීනි විසදාවිසදොභයරහිතාකාරවොහාරසංඛිතානෙහි සද්දෙහි යොගං ගවිජන්ති, තස්මා පච්චෙකලිඛිතවසෙන විසදාවිසදොභයරහිතාකාරවොහාරාති වත්තුමරහන්ති.

සබ්බනාමෙසුපි අයං තිවිධො ආකාරො ලබ්භති රූපවිසෙසයොගතො. කථං? පුන්තපුංසකවිසයෙ “තස්ස කස්ස” ඉච්චාදීනි සබ්බානි සබ්බනාමිකරූපානි චතුත්ථිජට්ඨියන්තානි භවන්ති, ඉත්ථිලිඛිතවිසයෙ “තස්සා කස්සා” ඉච්චාදීනි සබ්බනාමිකරූපානි තතියාවතුත්ථිපඤ්චමිජට්ඨිසත්තමියන්තානි භවන්ති, තස්මා සබ්බනාමත්තෙපි ඉත්ථිලිඛිතස්ස අවිසදාකාරවොහාරතා එකන්තනො සම්පට්ඨිතබ්බං. එත්ථ පන සුලභානි චතුත්ථිජට්ඨිරූපානි අනාහරිත්වා සුදුල්ලභාවෙන තතියාපඤ්චමිසත්තමිරූපානි සාසනතො ආහරිත්වා දස්සෙස්සාම භගවතො පාවචනෙ නික්කඛිබ්බාවෙන සොතුනං පරමසණ්ඨසුබ්බානුමානාධිගමත්ථං. තං යථා? “ආයස්මා උදායි යෙන සා කුමාරිකා තෙනුපසඬකම්, උපසඬකම්ත්වා තස්සා කුමාරිකාය සද්ධිං එකො එකාය රහො පට්ඨිජන්තො ආසනෙ අලංකම්මනීයෙ නිසජ්ජං කප්පෙසී”ති. එත්ථ “තස්සා”ති තතියාය රූපං, “තස්සා”ති තතියාය රූපෙ දිට්ඨෙයෙව “සබ්බස්සා කතරිස්සා”තිආදීනි තතියාරූපානි පාළියං අනාගතානිපිදිට්ඨානියෙව නාම තෙසං අඤ්ඤාමඤ්ඤාසමානගතිකත්තා, දිට්ඨෙන ච අදිට්ඨස්සපි යුත්තස්ස ගහෙතබ්බන්තා. “කස්සාහං කෙන භායාමි”ති එත්ථ “කස්සා”ති පඤ්චමියා රූපං, “කස්සා”ති පඤ්චමියා රූපෙ දිට්ඨෙයෙව “සබ්බස්සා කතරිස්සා”තිආදීනි පඤ්චමියා රූපානි පාළියං අනාගතානිපි දිට්ඨානියෙව නාම. “අඤ්ඤතරො භික්ඛු වෙසාලියං මහාවනෙ මක්කට්ටං ආමිසෙන උපලාපෙත්වා තස්සා මෙටුනං ධම්මං පටිසෙවති. අඤ්ඤතරො භික්ඛු අඤ්ඤතරිස්සා ඉත්ථියා පටිබද්ධවිත්තො හොති”ති ච එත්ථ “තස්සා අඤ්ඤතරිස්සා”ති ච සත්තමියා රූපං, තස්මිං දිට්ඨෙයෙව “සබ්බස්සා කතරිස්සා”තිආදීනි සත්තමියා රූපානි පාළියං අනාගතානිපි දිට්ඨානියෙව නාමාති.

නනු ච හො “තස්සා කුමාරිකාය සද්ධි”න්ති එත්ථ “තස්සා”ති ඉදං විභත්තිවිපල්ලාසෙන චුත්තං, “තායා”ති භිස්ස අත්ථො, තථා “කස්සාහං කෙන භායාමි”ති ඉදම්පි විභත්තිවිපල්ලාසෙන චුත්තං. “කායා”ති භිස්ස අත්ථො. “අඤ්ඤතරිස්සා ඉත්ථියා පටිබද්ධවිත්තො”ති එත්ථාපි “අඤ්ඤතරිස්සා”ති ඉදං විභත්තිවිපල්ලාසෙන චුත්තං. “අඤ්ඤතරිස්සා”න්ති භිස්ස අත්ථොති? තන්ත, ඊදිසෙසු වුණ්ණියපදවිසයෙසු විභත්තිවිපල්ලාසස්ස අනිවිජ්ඣතබ්බන්තා. නනු ච හො වුණ්ණියපදවිසයෙපි “සඬ්ඨෙස ගොතමි දෙහි”තිආදීසු “සඬ්ඨස්සා”ති විභත්තිවිපල්ලාසත්ථං වදන්ති ගරුති? සච්චං, තථාපි තාදිසෙසු යානෙසු ද්වෙ අධිප්පායා භවන්ති ආධාරපටිග්ගාභකභාවෙන භුම්මසම්පදානානම්චිජ්ඣතබ්බන්තා. තථා හි “සඬ්ඨස්ස දෙථා”ති වත්තුකාමස්ස සතො “සඬ්ඨෙස දෙථා”ති වචනං න විරුජ්ඣති, යුජ්ජනියෙව. තථා “සඬ්ඨෙස දෙථා”ති වත්තුකාමස්සපි සතො “සඬ්ඨස්ස දෙථා”ති වචනම්පි න විරුජ්ඣති, යුජ්ජනියෙව, යථා පන අලාබ්ඛු ලාබ්ඛසද්දෙසු විසුං විසුං විජ්ජමානෙසුපි “ලාබ්ඛි සිදන්ති සිලා ජලවන්ති”ති එත්ථ ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං අකාරලොපො හොතිති අක්ඛරලොපො බුද්ධියා කරියති. තථා “සඬ්ඨෙස ගොතමි දෙහි”තිආදීසුපි බුද්ධියා විභත්තිවිපල්ලාසස්ස පරිකප්පනං කත්වා “සඬ්ඨස්සා”ති විපල්ලාසත්ථම්චිජන්ති ආවරියා. තස්මා “සඬ්ඨෙස ගොතමි දෙහි. වෙස්සන්තරෙ වරං දත්වා”තිආදීසු විභත්තිවිපල්ලාසො යුත්තො “තස්සා කුමාරිකායා”තිආදීසු පන න යුත්තො, විභත්තිවිපල්ලාසො ච නාම යෙභුයොන “නෙව දානං විරම්ස්ස”න්තිආදීසු ගාථාසු ඉච්ඡිතබ්බං.

තථාපි වදෙයා යා සා තුම්භෙහි “තස්සා මෙටුනං ධම්මං පටිසෙවති”ති පාළි ආභතා, න සා සත්තමිපයොගා. “තස්සා”ති හි ඉදං ඡට්ඨියන්තපදං “තස්සාමක්කට්ටියාඅඬ්ඨගජානෙ මෙටුනං ධම්මං පටිසෙවති”ති අත්ථසම්භවතොති? තන්ත, අට්ඨකථායං “තස්සාති භුම්මවචන”න්ති චුත්තත්තා. කිඤ්ච භියො – අට්ඨකථායංයෙව “තස්සා ච සික්ඛාය සික්ඛං පරිපුරන්තො සික්ඛති, තස්මිඤ්ච සික්ඛාපදෙ අවිතික්කමන්තො සික්ඛති”ති ඉමස්මිං පදෙසෙ “තස්සා”ති භුම්මවචනං නිද්දෙසො කතොති. නනු ච හො තත්ථාපි “තස්සා”ති ඉදං විභත්තිවිපල්ලාසවසෙන භුම්මත්ථෙ සාම්චවනන්ති? “අතිවිස ත්ථං විභත්තිවිපල්ලාසනෙය කුසලොසි, විභත්තිවිපල්ලාසිකො නාමා”ති භවං වත්තබ්බං.

යො ත්වං ධම්මසඬ්ඛානකත්තං රෙහි වුත්තපාළිමිපි උල්ලඬ්ඝසි, අට්ඨකථාවචනමිපි උල්ලඬ්ඝසි, අපරමිපි තෙ නිද්දෙසපාළිං ආහරිස්සාම. සචෙ ත්වං පණ්ඩිතජාතිකො, සඤ්ඤත්තිං ගමිස්සසි. සචෙ අපණ්ඩිතජාතිකො, අත්තනො ගාහං අමුඤ්චන්තොයෙව සඤ්ඤත්තිං න ගමිස්සති, සාසනෙ චිත්තිං කත්වා සුඤ්ඤාහිති. “තස්මා හි සික්ඛෙට්ඨං ඉධෙව ඡන්තු”ති ඉමිස්සා පාළියා අත්ථං නිද්දෙසන්තෙන පභින්නපටිසම්භිදෙන සත්ථුකප්පෙන අග්ගසාවකෙන ධම්මසෙනාපතිනා ආයස්මතා සාරිපුත්තෙන “ඉධාති ඉමිස්සා දිට්ඨියා ඉමිස්සා ඛන්තියා ඉමිස්සා රුචියා ඉමස්මිං ආදායෙ ඉමස්මිං ධම්මෙ”ති එවං “ඉමිස්සා”ති පදං භූමිමචනවසෙන වුත්තං. තඤ්ඤි “ඉධා”ති පදස්ස අත්ථවාචකත්තා සත්තමියා රූපන්ති විඤ්ඤායති. ඉති “ඉමිස්සා”ති සත්තමියා රූපෙ දිට්ඨෙයෙව “සබ්බස්සා කතරිස්සා”තිආදීනි සත්තමියා රූපානි පාළියං අනාගතානිපි දිට්ඨානියෙව නාම.

අපරමිපි තෙ සබ්බලොකානුකම්පකෙන සබ්බඤ්ඤානා ආභව්වහාසිතං පාළිං ආහරිස්සාම, චිත්තිං කත්වා සුඤ්ඤාහි, “අට්ඨානමෙතං භික්ඛවෙ අනවකාසො, යං එකිස්සා ලොකධාතුයා අපුබ්බං අවරිමං ද්වෙ අරහන්තො සම්මාසම්බුද්ධා උප්පජ්ජෙය්‍යු”න්ති එත්ථ “එකිස්සා”ති ඉදං සත්තමියා රූපං. එවං “එකිස්සා”ති සත්තමියා රූපෙ දිට්ඨෙයෙව “සබ්බස්සා කතරිස්සා”තිආදීනි සත්තමියා රූපානි පාළියං අනාගතානිපි දිට්ඨානියෙව නාම. න හි සබ්බථාපි වොහාරා සරූපතො පාළිආදීසු දිස්සන්ති, එකච්චෙ දිස්සන්ති, එකච්චෙ න දිස්සන්තියෙව. අත්‍රිදං වුවචති –

“තස්සා”ඉච්චාදයො සද්දා, “තාය”ඉච්චාදයො විය;
ඤෙය්‍යා පඤ්චස්ස යානෙස්ස, තතියාදීසු ධිමතා.

තිණ්ණන්තං පන නාදීනං, හොති සබ්බපදෙසතො;
“තස්සා කස්සා”තිආදීනි, භවන්ති තතියාදීසු.

අත්‍ර පනායං පාළිනයවිභාවනා අට්ඨකථානයවිභාවනා ච – තස්සා කඤ්ඤාය සද්ධිං ගච්ඡති, තස්සා කඤ්ඤාය කතං, තස්සා කඤ්ඤාය දෙති, තස්සා කඤ්ඤාය අපෙති, තස්සා කඤ්ඤාය අයං කඤ්ඤා හීනා, තස්සා කඤ්ඤාය අයං කඤ්ඤා අධිකා, තස්සා කඤ්ඤාය සන්තකං, තස්සා කඤ්ඤාය පතිට්ඨිතන්ති. දුල්ලඬායං නීති සාධුකං චිත්තිං කත්වා පරියාපුණ්ණිකබ්බා සාසනස්ස වීරව්ඨිතත්ථං. එවං සබ්බථාපි පාළිඅට්ඨකථානානුසාරෙන ඉත්ථිලිඬිගස්ස අවිසදාකාරවොහාරතා ඤාතබ්බා.

එවං පන ඤාත්වා විඤ්ඤාජාතිනා “ද්වින්නං ගොසද්දානං රූපමාලාවිසෙසෙන ලිඬිගනානත්තං හොති”ති නිට්ඨමෙත්ථාවගන්තබ්බං. ගොසද්දො හි “පුරිසො මාතුගාමො ඔරොධො ආපො සත්ථා”තිආදයො විය න නියොගා විසදාකාරවොහාරො, නාපි “කඤ්ඤා රත්ති ඉත්ථි”තිආදයො විය නියොගා අවිසදාකාරවොහාරො. තථා හි අයං පුල්ලිඬිගහාවෙ ධාතුසද්දො විය විසදාකාරවොහාරො, ඉත්ථිලිඬිගහාවෙ අවිසදාකාරවොහාරො. ඉති ඉමස්ස අත්ථස්ස සොතුනං ඤාපනෙන පරමසණ්ඨසුමුඤ්ජාණප්පටිලාභත්තං “ගො, ගාවී ගාවො. ගාවිං, ගවො”තිආදීනා ඔකාරන්තස්ස ඉත්ථිලිඬිගස්ස ගොසද්දස්ස ආවෙණිකා නාමිකපදමාලා වුත්තා. එත්ථ පන “ගාවි”න්ති එකක්ඛන්තුමාගතං, “ගො ගොහී”තිආදීනි ද්වික්ඛන්තුං, “ගාවො ගාවී ගාව”න්ති තික්ඛන්තුං, “ගාවියා”ති පඤ්චක්ඛන්තුං, එවමෙත්ථ පඤ්චක්ඛන්තුං ආගතපදානං වසෙන අවිසදාකාරො දිස්සන්ති ඉදං ඉත්ථිලිඬිගන්ති ගහෙතබ්බං. ඉමඤ්ඤි නායං මුඤ්චිත්වා නත්ථි අඤ්ඤො නයො යෙන ගොසද්දො ඉත්ථිලිඬිගො සියා. තස්මා ඉදමෙව අමිභාකං මතං සාරතො පච්චෙතබ්බං. පුමිත්ථිලිඬිගසඬ්ඛාතානං ද්වින්නං ගොසද්දානං රූපමාලාය නිබ්බිසෙසතං වදන්තානං පන ආවරියානං මතං පුල්ලිඬිගෙ වත්තමානෙන ගොසද්දෙති’ත්ථිලිඬිගෙ වත්තමානස්ස ගොසද්දස්ස රූපමාලාය සදිස්සන්තෙ සති මාතුගාමසද්දස්ස නාමිකපදමාලායො සමං යොජෙත්වා පුමිත්ථිලිඬිගහාවපරිකප්පනං විය හොතිති න සාරතො පච්චෙතබ්බං.

එත්ථ පන කිඤ්චි ලිඬිගසංසන්දනං කථයාම – හෙට්ඨා නිද්දිට්ඨස්ස ඔකාරන්තපුල්ලිඬිගස්ස ගොසද්දස්ස නාමිකපදමාලායං “ගාවුං ගාවං ගාවෙනා”තිආදීනි එකක්ඛන්තුමාගතානි, “ගො ගොහී”තිආදීනි ද්වික්ඛන්තුං, “ගාවො ගවො ගව”න්ති ඉමානි පන “සත්ථා රාජා”තිආදීනි විය තික්ඛන්තුං, වතුක්ඛන්තුං වා පනෙත්ථ පඤ්චක්ඛන්තුං වා ආගතපදානි න සන්ති. තදභාවතො

විසදාකාරී දිස්සති. පුරිසසද්දස්ස නාමිකපදමාලායම්පි “පුරිසො පුරිස”න්තිආදීනි එකක්ඛත්තුමාගතානි, “පුරිසෙ”තිආදීනි ද්වික්ඛත්තුං, “පුරිසා”ති තික්ඛත්තුං. එවං විසදාකාරී දිස්සති. ආකාරන්තිත්ථිලිඛිගස්ස පන “කඤ්ඤ”න්තිආදීනි එකක්ඛත්තුමාගතානි, “කඤ්ඤාහි”තිආදීනි ද්වික්ඛත්තුං, “කඤ්ඤායො”තිආදීනි තික්ඛත්තුං, “කඤ්ඤා”ති ඉදං චතුක්ඛත්තුං, “කඤ්ඤායා”ති ඉදං පන පඤ්චක්ඛත්තුං. එවං අවිසදාකාරී දිස්සති. ආකාරන්තිපුල්ලිඛිගස්සතු “සත්ථරි”තිආදීනි එකක්ඛත්තුමාගතානි, “සත්ථු”තිආදීනි ද්වික්ඛත්තුං, “සත්ථා”තිආදීනි තික්ඛත්තුං, එවං විසදාකාරී දිස්සති. ඉමිනා නයෙන සබ්බාසුපි පුම්භ්විලිඛිගපදමාලාසු විසදාකාරී ච අවිසදාකාරී ච වෙදිතබ්බො. නපුංසකලිඛිගස්ස පන නාමිකපදමාලායං “චිත්තෙනා”තිආදීනි එකක්ඛත්තුමාගතානි, “චිත්ත”න්තිආදීනි ද්වික්ඛත්තුං, “චිත්තානි”ති ඉදං තික්ඛත්තුං ආගතං. අට්ඨි ආයුසද්දාදියුපි එසෙව නයො. එත්ථ උභයමුත්තාකාරො දිස්සති. කිඤ්චාපෙත්ථ චතුක්ඛත්තුං පඤ්චක්ඛත්තුං චා ආගතපදානං අභාවතො විසදාකාරී උපලබ්භමානො විය දිස්සති, තථාපි යස්මා “චිත්තං අට්ඨි ආයු”තිආදීනි නපුංසකානි “ගච්ඡං අග්ගි හික්ඛු”තිආදීනං පුල්ලිඛිගානං නයෙන අප්පචත්තනතො විසදාකාරඤ්ච, “රත්ති යාගු”තිආදීනං ඉත්ථිලිඛිගානං නයෙන අප්පචත්තනතො අවිසදාකාරඤ්ච උභයමනුපගම්ම විසෙසතො “චිත්තං, චිත්තානි, චිත්තා. චිත්තං, චිත්තානි, චිත්තෙ”තිආදීනා සනිකාරාය රූපමාලාය රූපචන්තානි භවන්ති, තස්මා තෙසමාකාරො උභයමුත්තොති දට්ඨබ්බො.

තිවිධොපායං ආකාරො සක්කට්ඨාසාසු න ලබ්භති. තෙනෙස සබ්බෙසුපි බ්‍යාකරණසත්ථෙසු න චුත්තො. සබ්බසත්තානං පන මූලභාසාභූතාය ජිනෙරිතාය මාගධිකාය සභාවනිරුත්තියා ලබ්භති. තථා හි අයං නිරුත්තිමඤ්ජුසායං චුත්තො –

කිං පනෙතං ලිඛිගං නාම? කෙචි තාව වදන්ති –

“ථනකෙසචති ඉත්ථි, මස්සුචා පුරිසො සියා. උභින්නමන්නරං එතං, ඉතරො’භයමුත්තකො’ති

චුත්තත්තා විසිට්ඨා ථනකෙසාදයො ලිඛිග”න්ති, එතං න සබ්බත්ථ, ගඛිගාසාලාරුක්ඛාදීනං ථනාදීනා සම්බන්ධාභාවතො.

අපරෙ වදන්ති – “න ලිඛිගං නාම පරමත්ථතො කිඤ්චි අත්ථි, ලොකසඬකෙතරුල්ලො පන වොහාරො ලිඛිගං නාමා”ති. ඉදමෙත්ථ සන්නිට්ඨානං. සබ්බලිඛිගිකොපි සද්දො හොති තථං තථී තවොති. යදි ච පරමත්ථතො ලිඛිගං නාම සියා, කථං අඤ්ඤමඤ්ඤවිරුද්ධානං තෙසං එකත්ථ සමාවෙසො භවති, තස්මා යස්ම කස්සච අත්ථස්ස අවිසදාකාරවොහාරො ඉත්ථිලිඛිගං, විසදාකාරවොහාරො පුල්ලිඛිගං, උභයමුත්තාකාරවොහාරො නපුංසකලිඛිගන්ති වෙදිතබ්බන්ති.

එත්ථ පන නාමිකපදමාලාසඬිඛිගානං පබන්ධං අපරාමසිත්ථා එකෙකපදවසෙනෙව අවිසදාකාරවොහාරාදිතා ගහෙතබ්බා, න එකෙකපදවසෙන. තථා හි “කඤ්ඤා පුරිසො චිත්ත”න්ති ච, “කඤ්ඤායො පුරිසා චිත්තානි”ති ච එවමාදිකස්ස එකෙකපදස්ස අවිසදාකාරවොහාරාදිතා න දිස්සති. යස්මා පන පබන්ධවසෙන විසදාකාරවොහාරාදිතාවෙ සිද්ධෙයෙව සමුදායාවයචන්තා එකෙකපදස්සපි අවිසදාකාරවොහාරාදිතා සිප්ඤ්ඤතෙව.

කෙචි පන නාමිකපදමාලාසඬිඛිගානං පබන්ධං අපරාමසිත්ථා එකෙකපදවසෙනෙව අවිසදාකාරවොහාරාදිකං ඉච්ඡන්ති, තෙ චත්තබ්බා “යදි එකෙකපදස්සෙව අවිසදාකාරවොහාරාදිතා සියා, එවං සත්තෙ ‘කඤ්ඤා පුරිසා සත්ථා ගුණවා රාජා’තිආදීනං පදානං ආකාරසුතිවසෙන, ‘පුරිසො සත්ථාරො කඤ්ඤායො’තිආදීනං පන ඕකාරසුතිවසෙන, ‘චිත්තං පුරිසං කඤ්ඤ’න්තිආදීනං අනුසාරසුතිවසෙන අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානසුතිසම්භවා කථං අවිසදාකාරවොහාරාදිතා සියා”ති? කිඤ්චාපි තෙ එවං වදෙයුං “සියා එව, නානත්තං පන තෙසං දුප්පට්ඨෙධ”න්ති. තෙ චත්තබ්බා “මා තුම්භෙ එවමචචුත්ථ, දුප්පානතරම්පි නිබ්බානං කථනසමත්ථං පුග්ගලං නිස්සාය ජානන්ති, තස්මා

සුට්ඨ උපපරික්ඛිත්වා වදෙථා”ති. එවඤ්ච පන වත්වා තතො උත්තරි තෙ පඤ්භං පුච්ඡිතබ්බා “බොධිසද්දො ආයුසද්දො ච කතරලිඛිගො”ති. තෙ ඡානන්තා එවං වක්ඛන්ති “බොධිසද්දො ඉත්ථිලිඛිගො චෙව පුල්ලිඛිගො ච, ආයුසද්දො ච පන නපුංසකලිඛිගො ච පුල්ලිඛිගො වාති ද්විලිඛිගා එතෙ සද්දා”ති. තෙ වත්තබ්බා “යදි බොධිසද්දො ච ආයුසද්දො ච ද්විලිඛිගා එතෙ සද්දා, එවං සන්තෙ ද්වින්තං බොධිසද්දානං එකපදභාවෙන වචන්ථිතානං අවිචන්තසමානසුතිකානං කථං අවිසදාකාරවොභාරතා ච විසදාකාරවොභාරතා ච සියා, කථඤ්ච පන ද්වින්තං ආයුසද්දානං එකපදභාවෙන වචන්ථිතානං අවිචන්තසමානසුතිකානං උභයමුත්තාකාරවොභාරතා ච විසදාකාරවොභාරතා ච සියා”ති? එවං චුත්තා තෙ අද්ධා කිඤ්චි උත්තරි අපස්සන්තා නිරුත්තරා භවිස්සන්ති. සද්දසත්ථව්දු පන සද්දසත්ථතො නයං ගහෙත්වා වදන්ති –

“එසෙ’සා එත’මිති ච,
පසිද්ධි අත්ථෙසු යෙසු ලොකස්ස;
‘ථිපුමනපුංසකානි’ති,
චුච්චන්තෙ තානි නාමානි”ති.

තෙසං කිර අයමධිජ්ජායො – “එසො පුරිසො, එසො මාතුගාමො, එසො රාජා, එසා ඉත්ථි, එසා ලතා, එතං නපුංසකං, එතං චිත්ත”න්ති එවං පුරිසාදිසු යෙසු අත්ථෙසු ලොකස්ස “එසො එසා එත”න්ති ච පසිද්ධි හොති, තෙසු අත්ථෙසු තානි නාමානි “පුමිත්ථිනපුංසකලිඛිගානි”ති චුච්චන්ති, තද්වාරෙන අඤ්ඤානිපිති. එවං වදන්තෙහි තෙහි “ඉමිනා නාම ආකාරෙන ‘එසො එසා එත’න්ති නාමානි අඤ්ඤානි ච පුල්ලිඛිගාදිනාමං ලභන්ති”ති අයං විසෙසො න දස්සිතො, සද්ධම්මනායකඤ්ඤානි පන නෙරුත්තිකෙහි දස්සිතො “යස්ස කස්සචි අත්ථස්ස අවිසදාකාරවොභාරො ඉත්ථිලිඛිග”න්තිආදිනා.

කෙච් පන “අවිසදාකාරානං අත්ථානං වාවකො වොභාරො ඉත්ථිලිඛිග”න්තිආදීනි වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. යදි හි අවිසදාකාරානං අත්ථානං වාවකො වොභාරො ඉත්ථිලිඛිගං, එවං සන්තෙ මාතුගාමකලත්තකන්තකණ්ටකගුම්බාදයොපි වොභාරා ඉත්ථිලිඛිගානි සියුං අවිසදාකාරන්තා තදත්ථානං. යදි පන විසදාකාරානං අත්ථානං වාවකො වොභාරො පුල්ලිඛිගං, එවං සන්තෙ “දෙවතා සද්ධා ඤාණ”ම්චිවාදයොපි වොභාරා පුල්ලිඛිගානි සියුං විසදාකාරන්තා තදත්ථානං. අථ වා යදි අවිසදාකාරානං අත්ථානං වාවකො වොභාරො ඉත්ථිලිඛිගං, විසදාකාරානං පනත්ථානං වාවකො වොභාරො පුල්ලිඛිගං, එවං සන්තෙ එකස්සෙවත්ථස්ස එකක්ඛණෙ ද්විති ලිඛිගෙහි න වත්තබ්බතා සියා –

“අත්ථකාමොසි මෙ යක්ඛ, හිතකාමාසි දෙවතෙ;
කරොමි තෙ තං වචනං, ත්වංසි ආචරියො මමා”ති.

යදි ච උභයමුත්තාකාරානං අත්ථානං වාවකො වොභාරො නපුංසකලිඛිගං, එවං සන්තෙ උභයමුත්තාකාරානං අත්ථානං තිණරුක්ඛාදිසු “ඉදං නාමා”ති නියමාභාවතො ලිඛිගවචනං චරුද්ධං සියා. අපිච “පඤ්ඤාරතනං. සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානං සාවකයුග”න්ති ච ආදිනා නපුංසකලිඛිගවචනෙන තදත්ථානම්පි උභයමුත්තාකාරතා චුත්තා සියා. අපිච එකම්පි තීරං “තථං තථි තථො”ති තිහි ලිඛිගෙහි න වත්තබ්බං සියා. එකම්පි ච ඤාණං “පඤ්ඤාණං පඤ්ඤා පජානනා අමොභො”තිආදිනා තිහි ලිඛිගෙහි න වත්තබ්බං සියා, තස්මා තං නයං අග්ගහෙත්වා යථාචුත්තොයෙව නයො ගහෙතබ්බො.

ලොකස්මිඤ්ඤි ඉත්ථිනං හෙට්ඨිමකායො විසදො හොති, උපරිමකායො අවිසදො, උරමංසං අවිසදං, ගමනාදීනිපි අවිසදානි. ඉත්ථියො හි ගච්ඡමානා අවිසදං ගච්ඡන්ති, තිට්ඨමානා නිපජ්ජමානා නිසිදමානා බාදමානා භුඤ්ජමානා අවිසදං භුඤ්ජන්ති. පුරිසම්පි හි අවිසදං දිස්වා “මාතුගාමො විස ගච්ඡති තිට්ඨති නිපජ්ජති නිසිදති බාදති භුඤ්ජති”ති වදන්ති. ඉති යථා ඉත්ථියො යෙභුයොන අවිසදාකාරා, තථා යස්ස කස්සචි සවිඤ්ඤාණකස්ස වා අවිඤ්ඤාණකස්ස වා අත්ථස්ස යෙ වොභාරා යෙභුයොන අවිසදාකාරා, තෙයෙව ඉත්ථිලිඛිගානි නාම භවන්ති. තං යථා? “කඤ්ඤා දෙවතා

ධීතලිකා දුබ්බා සද්ධා රත්ති ඉත්ථි යාගු වධු” ඉච්චෙවමාදීති. පුරිසානං පන හෙට්ඨිමකායො අවිසදො හොති, උපරිමකායො විසදො, උරමංසං විසදං, ගමනාදිනිපි විසදානි හොන්ති. පුරිසා හි ගච්ඡමානා විසදං ගච්ඡන්ති, තිට්ඨමානා නිපජ්ජමානා නිසිදමානා බාදමානා භුඤ්ජමානා විසදං භුඤ්ජන්ති. ඉත්ථිමිපි හි ගමනාදිනි විසදානි කුරුමානං දිස්වා “පුරිසො විය ගච්ඡති” තිථාදීති වදන්ති. ඉති යථා පුරිසා යෙභුයොන විසදාකාරා, තථා යස්ස කස්සචි සච්ඤ්ඤාණකස්ස වා අච්ඤ්ඤාණකස්ස වා අත්ථස්ස යෙ වොහාරා යෙභුයොන විසදාකාරා, තෙයෙව පුල්ලිඬගානි නාම භවන්ති. තං යථා? “පුරිසො මාතුගාමො ඔරොධො ආපො රුක්ඛො මොහො සත්ථා” ඉච්චෙවමාදීති. යථා ව පන නපුංසකා උභයමුත්තාකාරා, තථා යස්ස කස්සචි සච්ඤ්ඤාණකස්ස වා අච්ඤ්ඤාණකස්ස වා අත්ථස්ස යෙ වොහාරා උභයමුත්තාකාරා, තෙයෙව නපුංසකලිඬගානි නාම භවන්ති. තං යථා? “චිත්තං රූපං ඉත්ථාගාරං කලත්තං නාටකං රතනං ඤාණං අට්ඨි ආයු” ඉච්චෙවමාදීති. ඉච්චෙවං නාමිකානං සබ්බෙසම්පි වොහාරානං –

විසදාවිසදාකාරා, ආකාරො’භයමුත්තකො;
ලිඬගස්ස ලක්ඛණං එතං, ඤෙයාං සායාදිජ්ජබන්ධනො.

ඉදං යානං දුබ්බිනිවිජ්ඣං මහාවනගහනං නිග්ගුම්ඛං නිජ්ජට්ඨං කත්වා දස්සිතං සාධුකං මනසි කාතබ්බං. ඉති සබ්බෙසං නාමිකපදානං පබන්ධනිස්සිතෙන අවිසදාකාරවොහාරාදිභාවෙන ඉත්ථිලිඬගාදිභාවස්ස සම්භවතො ද්විත්තම්පි ගොසද්දානං පබන්ධනිස්සිතෙන අවිසදාකාරවොහාරාදිභාවෙන යථාසකං ඉත්ථිලිඬගාදිභාවො වෙදිතබ්බො.

සච්චිච්ඡයොයං ඔකාරන්තිත්ථිලිඬගස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඔකාරන්තතාපකතිකං ඔකාරන්තිත්ථිලිඬගං නිට්ඨිතං.

එවං සබ්බථාපි ආකාරන්ත ඉවණ්ණන්ත උවණ්ණන්තොකාරන්තවසෙන ඡබ්බිධානි ඉත්ථිලිඬගානි නිරවසෙසතො ගහිතානි භවන්ති. එතෙසු පන කෙසඤ්ච ආකාරන්තානං ඊකාරන්තානඤ්ච කත්ථචි පච්චත්තෙකච්චනස්ස එකාරාදෙසවසෙන යො පහෙදො දිස්සති, සො ඉදානි චුච්චති. තථා හි –

“න ත්වං රාධ විජානාසි, අඬ්ඨරත්තෙ අනාගතෙ;
අබ්බයතං චිලපසි, චිරත්තෙ කොසියායනෙ” ති

ඉමස්මිං රාධජාතකෙ “චිරත්තා” ති ආකාරන්තවසෙන වත්තබ්බෙ පච්චත්තච්චනස්ස එකාරාදෙසවසෙන “චිරත්තෙ” ති චුත්තං. තථා “කොසියායනි” ති ඊකාරන්තවසෙන වත්තබ්බෙ පච්චත්තච්චනස්ස එකාරාදෙසවසෙන “කොසියායනෙ” ති චුත්තං. තෙන අට්ඨකථාවරියො “චිරත්තෙ කොසියායනෙති මාතා නො කොසියායනි බ්‍රාහ්මණී චිරත්තා අම්භාකං පිතරි නිජ්ජෙමා ජාතා” ති අත්ථං සංවණ්ණෙසි. නනු ව හො පාළියං “චිරත්තෙ” ති, “කොසියායනෙ” ති ව පච්චත්තච්චනස්ස දස්සනතො “එකාරන්තම්පි ඉත්ථිලිඬගං අත්ථි” ති වත්තබ්බන්ති? න වත්තබ්බං ආකාරිකාරන්තොගධරූපවිසෙසත්තා තෙසං රූපානං. ආදෙසවසෙන හි සිද්ධත්තා විසුං එකාරන්තං ඉත්ථිලිඬගං නාම නත්ථි, තස්මා ඉත්ථිලිඬගානං යථාචුත්තා ඡබ්බිධතායෙව ගහෙතබ්බා.

ඉච්චෙවං ඉත්ථිලිඬගානං, පකිණ්ණනායසාලිනි;
පදමාලා විහත්තා මෙ, සාසනත්ථං සයම්භුතො.

සද්දනිතිසූරියොයං,
අනෙකසුචිනිච්ඡයරස්මිකලාපො;
සංසයන්ධකාරනුදො,
කස්ස මතිපදුමං න විකාසෙ.

ඉති නවඬගෙ සාර්වකපෙ පිටකත්තයෙ බාස්පටගතීසු විඤ්ඤනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දතීතිප්පකරණෙ

ඉත්ථිලිඬගානං නාමිකපදමාලාවිභාගො

අට්ඨමො පටිච්ඡෙදො.

9. නපුංසකලිඬගනාමිකපදමාලා

අප් පුබ්බාවරියමනං පුරෙවරං කත්වා නිග්ගහිතන්තනපුංසකලිඬගානං “භූතං” ඉච්චාදිකස්ස පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලං චක්ඛාම -

චිත්තං, චිත්තානි. චිත්තං, චිත්තානි. චිත්තෙන, චිත්තෙහි, චිත්තෙහි. චිත්තස්ස, චිත්තානං. චිත්තා, චිත්තස්මා, චිත්තමහා, චිත්තෙහි, චිත්තෙහි. චිත්තස්ස, චිත්තානං. චිත්තෙ, චිත්තස්මිං, චිත්තමිහි, චිත්තෙසු. හො චිත්ත, හො චිත්තා, භවන්තො චිත්තානි. යමකමහාපෙරමතං.

එත්ථ කිඤ්චාපි “චිත්තා” ති පච්චත්තබ්බවචනං “චිත්තෙ” ති උපයොගබ්බවචනඤ්ච අනාගතං, තථාපි තත්ථ තත්ථ අඤ්ඤෙසමපි තාදිසානං නිග්ගහිතන්තනපුංසකරූපානං දස්සනතො විභඩ්ගපාළියඤ්ච “ඡ චිත්තා අබ්‍යාකතා” ති ආදිදස්සනතො ගහෙතබ්බමෙව, තස්මා “චිත්තං, චිත්තානි, චිත්තා. චිත්තං, චිත්තානි, චිත්තෙ” ති කමො වෙදිතබ්බො. නිග්ගහිතන්තනඤ්ච නපුංසකලිඬගානං කත්ථවි ඔකාරන්තපුල්ලිඬගානං විය පච්චත්තොපයොගබ්බවචනානි භවන්ති. තානි ච පුල්ලිඬගෙන චා සලිඬගෙන චා අලිඬගෙන චා සද්ධිං සමානාධිකරණානි හුත්වා කෙවලානි චා පාවචනෙ සඤ්චරන්ති. අනු “චත්තාරො සතිපට්ඨානා. චත්තාරො සම්මප්පධානා. සබ්බෙ මාලා උපෙන්නිමං. යස්ස එතෙ ධනා අත්ථි. චත්තාරො මහාභූතා. තිණන්ද්‍රියා. ද්වෙ ඉන්ද්‍රියා. දසින්ද්‍රියා. ද්වෙ මහාභූතෙ නිස්සාය ද්වෙ මහාභූතා, පඤ්ච විඤ්ඤාණා, චතුරො අඩ්ඨගෙ අධිට්ඨාය, සෙමි වම්මිකමත්ථකෙ, රූපා සද්දා රසා ගන්ධා. රූපෙ ච සද්දෙ ච අපො රසෙ ච. චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං” ති එවමාදයො අනෙකසතා පාළිප්පදෙසා දට්ඨබ්බා.

එත්ථ පන “සතිපට්ඨානා” ති ආදිනි පදානි ලිඬගවිපල්ලාසවසෙන චුත්තානිති න ගහෙතබ්බානි සතිපට්ඨානසද්දාදිනං පඨමෙකවචනට්ඨානෙ ඔකාරන්තපුල්ලිඬගභාවෙන ධීතභාවස්ස අදස්සනතො. “චත්තාරො” ති ආදිනියෙව පන පදානි ලිඬගවිපල්ලාසවසෙන චුත්තානිති ගහෙතබ්බානි නියොගා නිග්ගහිතන්තෙහි නපුංසකලිඬගෙහි සතිපට්ඨානසද්දාදිහි සද්ධිං තෙසං සමානාධිකරණභාවස්ස දස්සනතොති.

කෙවෙත්ථ වදෙය්‍යං - නනු “සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො, චිත්තා ධම්මා” ති ආදිප්පයොගදස්සනතො සතිපට්ඨානසද්දාදිනං ඔකාරන්තපුල්ලිඬගභාවො ලබ්භති. එවං සන්තෙ කස්මා කුම්භෙහි “සතිපට්ඨානසද්දාදිනං පඨමෙකවචනට්ඨානෙ ඔකාරන්තපුල්ලිඬගභාවෙන ධීතභාවස්ස අදස්සනතො” ති චුත්තං, කස්මා ච එකන්තතො සතිපට්ඨානසද්දාදිනං නිග්ගහිතන්තනපුංසකලිඬගතා අනුමතා, නනු “සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො, චිත්තා ධම්මා” ති ආදිදස්සනතො “චත්තාරො සතිපට්ඨානා” ති ආදීසුපි “සතිපට්ඨානසද්දාදයො ලිඬගවිපල්ලාසවසෙන චුත්තා” ති චත්තබ්බානි? න චත්තබ්බා, කස්මාති වෙ? “සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො, චිත්තා ධම්මා” ති ආදීසුපි සතිපට්ඨානචිත්තසද්දාදිනං ලිඬගවිපල්ලාසවසෙන අනිච්ඡිතබ්බතො. තත්ථ හි පුල්ලිඬගෙන ධම්මසද්දෙන යොජෙතුං ධම්මස්සරො භගවා ධම්මාපෙක්ඛං කත්වා “සතිපට්ඨානො, චිත්තො, චිත්තා” ති ව අභාසි. කෙවලා හි සතිපට්ඨාන චිත්තසද්දාදයො ඔකාරන්තපුල්ලිඬගභාවෙන කත්ථවිපි යොජිතා න සන්ති, නිග්ගහිතන්තනපුංසකභාවෙන පන යොජිතා සන්ති.

තමා හි “චිත්තෝ ගහපති” නි එත්ථාපි පුල්ලිඛගහපතිසද්දං අපෙක්ඛිත්වා විඤ්ඤාණෙ පවත්තං චිත්තනාමං පණ්ණත්තිවසෙන පුග්ගලෙ ආරොපෙත්වා පුග්ගලවාචකං කත්වා “චිත්තෝ” නි චුත්තං. යදි පන විඤ්ඤාණසංඛ්‍යාතං චිත්තමධිජපෙනං සියා, “චිත්ත” මිච්චෙව වුච්චෙයා. තස්මා “චිත්තෝ ගහපති, චිත්තා ඉත්ථි” නිආදිසු ලිඛගවිපල්ලාසො න ඉච්ඡිතබ්බො සාපෙක්ඛිත්තා චිත්තසද්දාදිනං. යථා ච එත්ථ, එවං “සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තෝ ධම්මො, චිත්තා ධම්මා” නිආදිසු ලිඛගවිපල්ලාසො න ඉච්ඡිතබ්බො. “චත්තාරො සතිපට්ඨානා” නිආදිසු පන සතිපට්ඨානසද්දාදිනං අපෙක්ඛිතබ්බානි පදානි න සත්ති, යෙහි තෙ පුල්ලිඛගානි සියුං, තස්මා “චත්තාරො” නිආදිනියෙව පදානි පරිචන්තෙත්වා “චත්තාරි, සබ්බානි, එතානි” නි නපුංසකලිඛගවසෙන ගහෙත්වා “සතිපට්ඨානා, සම්මජ්ජධානා” නිආදිහි පදෙහි යොජෙතබ්බානි. ඊදිසෙසු යානෙසු කෙචි අට්ඨකථාවරියා නිකාරලොපං ඉච්ඡන්ති “යා පුබ්බෙ බොධිසත්තානං, පල්ලඛකවරමාභූෂෙ, නිමිත්තානි පදිස්සන්ති” නි එත්ථ විය. අදස්සනඤ්චි ලොපො, තස්මා “චත්තාරි සතිපට්ඨානානි, චත්තාරි සම්මජ්ජධානානි, සබ්බානි මාලානි” නිආදිකා යොජනා කාතබ්බා.

කෙචි පන “සබ්බෙ මාලා උපෙන්ති ම” න්ති එත්ථ මාලාසද්දං ඉත්ථිලිඛගන්ති මඤ්ඤිත්වා පුල්ලිඛගහුතං සබ්බෙසද්දං ඉත්ථිලිඛගවසෙන පරිචන්තෙත්වා “සබ්බා මාලා” නි අත්ථං කට්ඨන්ති. තං කිඤ්චාපි යුත්තතරං විය දිස්සති, තථාපි න ගහෙතබ්බං. න හි සො භගවා ලිඛගං නඤ්ඤාසි, න ච “සබ්බා මාලා උපෙන්ති ම” න්ති ද්වෙ පදානි ඉත්ථිලිඛගානි කත්වා චත්තුං න සක්ඛි. යො එවං විසදිසලිඛගානි පදානි උච්චාරෙසි. ජානන්තොයෙව පන භගවා චත්තුං සක්කොන්තොයෙව ච “සබ්බෙ මාලා උපෙන්ති ම” න්ති විසදිසලිඛගානි පදානි උච්චාරෙසි, තස්මා පුල්ලිඛගහුතං සබ්බෙසද්දං “සබ්බානි” නි නපුංසකලිඛගවසෙන පරිචන්තෙත්වා විභඩ්ගපාළියං “නිණ්න්දියා” නි පදං විය ලුත්තනිකාරෙන නපුංසකලිඛගෙන මාලාසද්දෙන යොජෙත්වා “සබ්බානි මාලානි” නි අත්ථො ගහෙතබ්බො කත්ථවි “යස්ස එතෙ ධනා අත්ථි” නි එත්ථ විය. එත්ථ හි යස්ස එතානි ධනානිති අත්ථො. ඉදම්පෙත්ථ සල්ලක්ඛිතබ්බං. මාලාසද්දො ද්විලිඛගො ඉත්ථිනපුංසකවසෙන. තිට්ඨතු තස්සිත්ථිලිඛගත්තං සුවිඤ්ඤෙයාත්තා, නපුංසකත්තෙ පන තිණි මාලානි. “මාලෙහි ච ගන්ධෙහි ච භගවතො සරිරං පුජෙත්ති” නිආදයො නපුංසකජ්ජයොගානිපි බහු සන්දිස්සන්තිති.

යදි පන භො මාලසද්දො ඉත්ථිනපුංසකවසෙන ද්විලිඛගො, “සබ්බෙ මාලා උපෙන්ති ම” න්ති එත්ථ මාලාසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛගභාවපරිකප්පෙන කො දොසො අත්ථිති? අත්ථෙව ඉත්ථිලිඛගසද්දස්ස පුල්ලිඛගහුතෙන සබ්බනාමිකපදෙන සද්ධිං සමානාධිකරණභාවස්සාභාවතො, නපුංසකලිඛගස්ස පන පුල්ලිඛගහුතෙන සබ්බනාමිකපදෙන සද්ධිං සමානාධිකරණභාවස්ස උපලබ්භනතො. තෙනෙව ච “එතෙ ධනා” නිආදයො පයොගා පාවචනෙ බහුධා දිට්ඨා. එත්ථාපි පන වදෙයුං “ධනානිආදිනි විපල්ලාසවසෙන පුල්ලිඛගානියෙව “එතෙ” නිආදිහි සමානාධිකරණපදෙහි යොජිතත්තා” නි. න, නපුංසකානියෙවෙනානි. යදි හි “ධනා” නිආදිනි පුල්ලිඛගානි සියුං, කත්ථවි පච්චන්තෙකවචනට්ඨානෙ “එසො” නිආදිහි ඕකාරන්තසමානාධිකරණපදෙහි යොජිතා ඕකාරන්තධනසද්දාදයො සියුං. තථාරූපානං අභාවතො පන “ධනා ඉන්ද්‍රියා විඤ්ඤාණා” නිආදයො සද්දා නපුංසකලිඛගානියෙව භොන්ති. අයං නයො පච්චන්තබ්බවචනට්ඨානෙයෙව ලබ්භති. නපුංසකලිඛගානි හි විසදාකාරානි පුල්ලිඛගරූපානි විය හුත්වා පුල්ලිඛගෙහිපි සද්ධිං වරන්ති, නපුංසකා විය පුරිසවෙසධාරිතො පුරිසෙහිති නිට්ඨමෙත්ථාවගන්තබ්බං.

අථාපි තෙ පුබ්බෙ චුත්තවචනං පුන පරිචන්තෙත්වා එවං වදෙයුං “චිත්තෝ ගහපති, චිත්තා ඉත්ථි” නිආදිසු චිත්තං එතස්ස අත්ථිති චිත්තෝ, චිත්තං එතිස්සා අත්ථිති චිත්තා යථා “සද්ධො, සද්ධා” නි එවං අස්සන්තීති අත්ථවසෙන ගහෙතබ්බතො ලිඛගවිපල්ලාසො නිච්ඡිතබ්බො, “සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තෝ ධම්මො, චිත්තා ධම්මා” නිආදිනි පන එවරූපස්ස අත්ථස්ස අග්ගහෙතබ්බතො “සතිපට්ඨානං ධම්මො, චිත්තං ධම්මො, චිත්තානි ධම්මා” නි චත්තබ්බෙ ලිඛගවිපල්ලාසෙන “සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තෝ ධම්මො, චිත්තා ධම්මා” නිආදි චුත්තන්ති ලිඛගවිපල්ලාසො ඉච්ඡිතබ්බො” නි? තන්ත, “චිත්තෝ ගහපති” නිආදිසු පන “සතිපට්ඨානො ධම්මො” නිආදිසු ච චිත්තසතිපට්ඨානසද්දාදිනං ගහපති ධම්මාදිනං අපෙක්ඛිතවසෙන නිච්චං. පුල්ලිඛගභාවස්ස ඉච්ඡිතත්තා.

තථා හි එකන්තනපුංසකලිඛිගොපි පුඤ්ඤසද්දො අභිසංඛාරාපෙක්ඛනවසෙන “පුඤ්ඤො අභිසංඛාරො”ති පුල්ලිඛිගො ඡාතො, තථා එකන්තනපුංසකලිඛිගොපි පදුම මඛිගලසද්දාදයො අඤ්ඤස්සත්ථස්සාපෙක්ඛනවසෙන “පදුමො භගවා, පදුමා දෙවී, මඛිගලො භගවා, මඛිගලා ඉත්ථී”ති ව පුමිත්ථිලිඛිගා ඡාතා. එකන්තපුල්ලිඛිගොපි හත්ථිවිසෙසවාචකා කාලාවක ගඛිගෙය්‍යසද්දාදයො කුලාපෙක්ඛනවසෙන “කාලාවකඤ්ච ගඛිගෙය්‍ය”න්තිආදිනා නපුංසකලිඛිගා ඡාතා. තදපෙක්ඛනවසෙන හි අට්ඨකථායං “කාලාවකො ව ගඛිගෙය්‍යා”තිආදි පුල්ලිඛිගනිද්දෙසො දිස්සති. එවං තංතදත්ථානමපෙක්ඛනවසෙන තංතංපකතිලිඛිගං නාසෙත්වා අපරං ලිඛිගං පතිට්ඨාපෙත්වා නිද්දෙසො දිස්සති, න ව තානි සබ්බානිපි ලිඛිගානි තද්ධිතවසෙන අඤ්ඤලිඛිගානි ඡාතානි, අට්ඨ මො ගහපතිධම්මාදිනං අපෙක්ඛනවසෙනෙව අඤ්ඤලිඛිගානි ඡාතානි, තස්මා “පෙතානි හොති පුත්තානි, බාදමානා තුවං පුරෙ. සිවිපුත්තානි වච්ඡයං. එවං ධම්මානි සුත්වාන, විජ්ජෙත්ති පණ්ඩිතා”තිආදිසුයෙව ලිඛිගවිපල්ලාසො ඉච්ඡිතබ්බො අනඤ්ඤාපෙක්ඛකත්තා චුත්තධම්මසද්දාදිනං, න පන “චිත්තො ගහපති, චිත්තා ඉත්ථී, සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො, චිත්තා ධම්මා”තිආදිසු චිත්තසද්දාදිනං විපල්ලාසො ඉච්ඡිතබ්බො ගහපති ධම්මාදිනං අපෙක්ඛකත්තා තෙසන්ති නිට්ඨමෙත්ථාවගන්තබ්බං, ඉදංඤ්ච එකච්චානං සම්මොභට්ඨානං, තස්මා සද්ධම්මට්ඨිතියා අයං නිති සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි සාධුකං මනසි කාතබ්බා.

බදරන්තිථව්හාරවාසී ආචරියධම්මපාලො පන “අපරිමාණා පදා අපරිමාණා අක්ඛරා අපරිමාණා බ්‍යඤ්ජනාති පාළිජ්ජදෙසෙ ‘පදා අක්ඛරා බ්‍යඤ්ජනා’ති ලිඛිගවිපල්ලාසො කතොති දට්ඨබ්බ”න්ති ආහ. එත්ථාපි මයං “පදා”ති ඉදං “ඉන්ද්‍රියා රූපා”තිආදිනි විය නපුංසකලිඛිගමෙවාති වදාම ඕකාරන්තවසෙන පයමෙකච්චනන්තභාවාභාවතො, ඉතරද්වයං පන නපුංසකලිඛිගන්තිපි පුල්ලිඛිගන්තිපි ගහෙතබ්බං නිග්ගහිතන්තොකාරන්තවසෙන පයමෙකච්චනන්තභාවස්සපලබ්භනතො. තථා හි “පුත්තානි ලතානි පබ්බතානි ධම්මානි”තිආදිනංයෙව ලිඛිගවිපල්ලාසානි ඉච්ඡිතබ්බානි නිග්ගහිතන්තවසෙන පයමෙකච්චනන්තභාය අනුපලද්ධිතො, තෙසඤ්චොකාරන්තාකාරන්තවසෙන පයමෙකච්චනන්තභාදස්සනතො. “ජරාධම්මං මා ජීරී”ති ඉදං පන අඤ්ඤපදන්ථවසෙන නපුංසකං ඡාතන්ති දට්ඨබ්බං.

භූතං, භූතානි, භූතා. භූතං, භූතානි, භූතෙ. භූතෙන, භූතෙහි, භූතෙහි. භූතස්ස, භූතානං. භූතා, භූතස්මා, භූතම්භා, භූතෙහි, භූතෙහි. භූතස්ස, භූතානං. භූතෙ, භූතස්මිං, භූතම්භි, භූතෙසු. හො භූත, හවන්තො භූතානි, හවන්තො භූතා. එවං චිත්තනයෙන නාමිකපදමාලා හවති.

ඉමිනා නයෙන “මහාභූතං හවිත්තං භූතං හවන”ම්ච්චාදිනං භූතානුමයානං නිග්ගහිතන්තපදානං අඤ්ඤෙසඤ්ච “වත්ත”ම්ච්චාදිනං නිග්ගහිතන්තපදානං නාමිකපදමාලා වෙදිතබ්බා.

වත්තං රූපං සොතං ඝාතං, දුක්ඛං පුප්ඵං ඤාතං ඤාණං;
දානං සීලං පුඤ්ඤං පාපං, වජ්ජං සච්චං යානං ඡත්තං.

සකටං කනකං තගරං නගරං, තරණං වරණං ධරණං මරණං;
නයනං වදනං කරණං ලවනං, වසනං පවනං හවනං ගගනං.

අමතං පුළිනං මාලං, ආසනං සවනං මුඛං;
පදුමං උජ්ජලං වස්සං, ලොචනං සාධනං සුඛං.

තාණං මූලං ධනං කූලං, මඛිගලං නළිනං ඵලං;
හිරඤ්ඤං අම්බුජං ධඤ්ඤං, ජාලං ලිඛිගං පදං ජලං.

අභිගං පණ්ණං සුසානං සං, ආවුධං හදයං වනං;
සොපානං විවරං පාණං, අලාතං ඉන්ද්‍රියං කුලං.

ලොහං කණං බලං පීඨං, අණ්ඩං ආරම්භං පුරං;
අරඤ්ඤං තීරමස්සත්ථ-මිච්චාදීනි සමුද්ධරෙ.

ඉමානි චිත්තසද්දෙන සබ්බථාපි සදිසානි, ඉමානි පන විසදිසානි. සෙය්‍යථීදං –

“වම්මං වෙස්ම” න්ති ආදීනි, එකධායෙව භිජ්ජරෙ;
“කම්මං ථාමං ගුණව” න්ති-ආදීනි තු අනෙකධා.

කථං?

වම්මෙ, වම්මස්මිං, වම්මම්හි, වම්මනි, වෙස්මෙ, වෙස්මස්මිං, වෙස්මම්හි, වෙස්මනි, සම්මෙ,
සම්මස්මිං, සම්මම්හි, සම්මනි. එවං අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බං.

කම්මං, කම්මානි, කම්මා. කම්මං, කම්මානි, කම්මෙ. කම්මෙන, කම්මුනා, කම්මනා, කම්මෙහි,
කම්මෙහි. කම්මස්ස, කම්මුනො, කම්මානං. කම්මස්මා, කම්මම්හා, කම්මුනා, කම්මෙහි, කම්මෙහි.
කම්මස්ස, කම්මුනො, කම්මානං. කම්මෙ, කම්මස්මිං, කම්මම්හි, කම්මනි, කම්මෙසු. හො කම්ම,
භවන්තො කම්මානි, භවන්තො කම්මා.

ථාමසද්දස්ස පන තතියෙකවචනට්ඨානාදීසු “ථාමෙන, ථාමුනා, ථාමස්ස, ථාමුනො” නි ව,
“ථාමා, ථාමස්මා, ථාමම්හා, ථාමුනා” නි ව යොජෙතබ්බං.

වත්තු මත්තු ඉමන්තුපච්චයවතං පන නිග්ගහිතත්තසද්දානං “ගුණවං චිත්තං, රුචිමං පුප්ඵං,
පාපිමං කුලං” ඉච්චාදිපයොගවසෙන –

ගුණවං, ගුණවත්තානි, ගුණවත්තා, ගුණවත්ති. ගුණවත්තං, ගුණවත්තානි, ගුණවත්තෙ
ගුණවත්ති. ගුණවතා, ගුණවත්තෙන, ගුණවත්තෙහි, ගුණවත්තෙහි. ගුණවතො, ගුණවත්තස්ස,
ගුණවතං, ගුණවත්තානං. ගුණවතා, ගුණවත්තා, ගුණවත්තස්මා, ගුණවත්තම්හා, ගුණවත්තෙහි,
ගුණවත්තෙහි. ගුණවතො, ගුණවත්තස්ස, ගුණවතං, ගුණවත්තානං. ගුණවති, ගුණවත්තෙ,
ගුණවත්තස්මිං, ගුණවත්තම්හි, ගුණවත්තෙසු. හො ගුණව, භවන්තො ගුණවත්තානි, ගුණවත්ති.

එවං “රුචිමං, රුචිමත්තානි, රුචිම” න්ති ඉච්චාදිනා, “පාපිමං, පාපිමත්තානි, පාපිම” න්ති
ඉච්චාදිනා ව යොජෙතබ්බං. අපිචෙත්ථ “ගුණවං බලවං යසවං සතිමං ගතිමං” ඉච්චාදිනා පයොගා
චිත්ථාරෙතබ්බං.

කරොන්තසද්දස්ස “කරොන්තං චිත්තං, කරොන්තං කුලං” න්ති පයොගවසෙන –

කරොන්තං, කරොන්තානි, කරොන්තා, කරොන්ති. කරොන්තං, කරොන්තානි, කරොන්තෙ,
කරොන්ති. කරොතා, කරොන්තෙන, කරොන්තෙහි, කරොන්තෙහි. කරොතො, කරොතො,
කරොන්තස්ස, කරොන්තානං, කරොතං. කරොතා, කරොන්තා, කරොන්තස්මා, කරොන්තම්හා,
කරොන්තෙහි, කරොන්තෙහි. කරොතො, කරොතො, කරොන්තස්ස, කරොන්තානං, කරොතං. කරොති,
කරොන්තෙ, කරොන්තස්මිං, කරොන්තම්හි, කරොන්තෙසු. හො කරොන්ත, භවන්තො,
කරොන්තානි, කරොන්තා, කරොන්තීති යොජෙතබ්බං.

ගච්ඡන්තසද්දස්ස තු “ගච්ඡන්තං චිත්තං, ගච්ඡන්තං කුලං” න්ති පයොගවසෙන –

ගච්ඡන්තං, ගච්ඡන්තානි, ගච්ඡන්තා. ගච්ඡන්තං, ගච්ඡන්තානි, ගච්ඡන්තෙ. ගච්ඡනා,
ගච්ඡන්තෙන, ගච්ඡන්තෙහි, ගච්ඡන්තෙහි. ගච්ඡතො, ගච්ඡන්තස්ස, ගච්ඡන්තානං, ගච්ඡනං. ගච්ඡනා,
ගච්ඡන්තා, ගච්ඡන්තස්මා, ගච්ඡන්තම්හා, ගච්ඡන්තෙහි, ගච්ඡන්තෙහි. ගච්ඡතො, ගච්ඡන්තස්ස,

ගව්‍යන්තානං, ගව්‍යනං. ගව්‍යති, ගව්‍යන්තෙ, ගව්‍යන්තස්මිං, ගව්‍යන්තමිහි, ගව්‍යන්තෙසු. හො ගව්‍යං, හො ගව්‍යන්තා, හවන්තො ගව්‍යන්තානි, ගව්‍යන්තානි යොජෙතබ්බං.

එවං “වරන්තං දදන්තං තිට්ඨන්තං චිත්තයන්ත” න්තිආදියුපි නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බං.

මහන්තසද්දස්ස පන කොචි හෙදො, තථා හි “බාරාණසිරජ්ජං නාම මහා” ති එවං “මහා” ඉති නපුංසකපයොගදස්සනතො “මහන්තං, මහා, මහන්තානි, මහන්තා. මහන්තං, මහන්තානි, මහන්තෙ. මහතා” ති කමො වෙදිතබ්බො. සබ්බානෙතානි චිත්තසද්දෙන විසදියානි.

සවිනිච්ඡයොයං නිග්ගහිතන්තනපුංසකලිඛිගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

අවණ්ණකාරන්තතාපකතිකං නිග්ගහිතන්තං

නපුංසකලිඛිගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි තස්සිලත්ථස්ස කතරස්සස්ස අත්ථවිභාවි ඉච්චෙනස්ස සද්දස්ස නාමිකපදමාලං චක්ඛාම පුබ්බාවරියමතං පුරෙවරං කත්වා -

අට්ඨි, අට්ඨි, අට්ඨිනි. අට්ඨිං, අට්ඨි, අට්ඨිනි. අට්ඨිනා, අට්ඨිහි, අට්ඨිහි. අට්ඨිස්ස, අට්ඨිනො, අට්ඨිනං. අට්ඨිනා, අට්ඨිහි, අට්ඨිහි. අට්ඨිස්ස, අට්ඨිනො, අට්ඨිනං. අට්ඨිස්මිං, අට්ඨිමිහි, අට්ඨියු. හො අට්ඨි, හවන්තො අට්ඨි, හවන්තො අට්ඨිනි. යමකමභාටෙරමතං.

කිඤ්චාපෙත්ථ නිස්සක්කවචනට්ඨානෙ “අට්ඨිස්මා, අට්ඨිමිහා” ති පදානි අනාගතානි, තථාපි තත්ථ තත්ථ තංසදිසප්පයොගදස්සනා ගහෙතබ්බානි. යථා පන අට්ඨිසද්දස්ස, එවං “සත්ථි දධි වාරි අක්ඛි අච්ඡි” ඉච්චාදිනමිපි රූපානි හවන්ති.

අත්ථවිභාවි, අත්ථවිභාවි, අත්ථවිභාවිනි. අත්ථවිභාවිං, අත්ථවිභාවි, අත්ථවිභාවිනි. අත්ථවිභාවිනා, අත්ථවිභාවිහි, අත්ථවිභාවිහි. අත්ථවිභාවිස්ස, අත්ථවිභාවිනො, අත්ථවිභාවිනං. අත්ථවිභාවිනා, අත්ථවිභාවිස්මා අත්ථවිභාවිමිහා, අත්ථවිභාවිහි, අත්ථවිභාවිහි. අත්ථවිභාවිස්ස, අත්ථවිභාවිනො, අත්ථවිභාවිනං. අත්ථවිභාවිස්මිං, අත්ථවිභාවිමිහි, අත්ථවිභාවියු. හො අත්ථවිභාවි, හවන්තො අත්ථවිභාවි, හවන්තො අත්ථවිභාවිනි.

එවං “ධම්මවිභාවි, චිත්තානුපරිවත්ති, සුඛකාරි” ඉච්චාදිනිපි. තත්ථ අට්ඨි සත්ථිආදීනි පධානලිඛිගානි අනඤ්ඤාපෙක්ඛකත්තා, අත්ථවිභාවි ධම්මවිභාවිආදීනි අප්පධානලිඛිගානි අඤ්ඤාපෙක්ඛකත්තා.

සවිනිච්ඡයොයං ඉකාරන්තනපුංසකලිඛිගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඉවණ්ණකාරන්තතාපකතිකං ඉකාරන්තනපුංසකලිඛිගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි කතරස්සස්ස ගොත්‍රභූ ඉච්චෙනස්ස සද්දස්ස නාමිකපදමාලං චක්ඛාම පුබ්බාවරියමතං පුරෙවරං කත්වා -

ආයු, ආයු, ආයුනි. ආයුං, ආයු, ආයුනි. ආයුනා, ආයුහි, ආයුහි. ආයුස්ස, ආයුනො, ආයුනං. ආයුනා, ආයුහි, ආයුහි. ආයුස්ස, ආයුනො, ආයුනං. ආයුස්මිං, ආයුමිහි, ආයුසු. හො ආයු, හවන්තො ආයු, හවන්තො ආයුනි. යමකමභාටෙරමතං.

කිඤ්චාපෙත්ථ නිස්සක්කවචනට්ඨානෙ “ආයුස්මා, ආයුමිහා” ති පදානි අනාගතානි, තථාපි තත්ථ තත්ථ තංසදිසප්පයොගදස්සනතො ගහෙතබ්බානි. එත්ථ ච ආයුසද්දො පුංසකලිඛිගො දට්ඨබ්බො.

තථා හි පාළියං අට්ඨකථාසු ව තස්ස ද්විලිඛිගතා දිස්සති. “පුනරායු ව මෙ ලද්ධො, එවං ජානාහි මාරිස. ආයු වස්සා පරික්ඛිණො අහොසි” තිආදීසු හි ආයුසද්දො පුල්ලිඛිගො, තබ්බසෙන “ආයු, ආයු, ආයවො” තිආදිනා හික්ඛුනයෙන යථාසම්භවං නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. “අග්ගං ආයු ව වණ්ණො ව. කිත්තකං පනස්ස ආයු” තිආදීසු පන නපුංසකලිඛිගො, තබ්බසෙන “ආයු, ආයු, ආයුනි” ති යොජිතා.

ගොත්‍රභු, ගොත්‍රභු, ගොත්‍රභුනි. ගොත්‍රභුං, ගොත්‍රභු, ගොත්‍රභුනි. ගොත්‍රභුනා, ගොත්‍රභුහි, ගොත්‍රභුහි. ගොත්‍රභුස්ස, ගොත්‍රභුනො, ගොත්‍රභුනං. ගොත්‍රභුනා, ගොත්‍රභුස්මා, ගොත්‍රභුමිහා, ගොත්‍රභුහි, ගොත්‍රභුහි. ගොත්‍රභුස්ස, ගොත්‍රභුනො, ගොත්‍රභුනං. ගොත්‍රභුස්මී, ගොත්‍රභුමිහි, ගොත්‍රභුසු. හො ගොත්‍රභු, භවන්තො ගොත්‍රභු, භවන්තො ගොත්‍රභුනි. හො ගොත්‍රභු, හො ගොත්‍රභුනි, එවං බහුවචනං වා. අයමම්භාකං මනං, එවං “චිත්තසහභු” ඉච්චාදිනං භුධාතුමයානං උකාරන්තසද්දානං අඤ්ඤෙසම්පි තංසදිසානං නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. පුග්ගලවාචකො පන උභාකාරන්තො ගොත්‍රභුසද්දො පුල්ලිඛිගපරියාපන්නත්තා සබ්බඤ්ඤානෙයෙ පට්ටියො. තත්‍රඤ්ඤෙ සද්දා නාම “චක්ඛු වසු ධනු දාරු තිපු මධු සිඬගු හිඬගු චිත්තගු” ඉච්චාදයො.

සවිනිච්ඡයොයං උකාරන්තනපුංසකලිඛිගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

උචණ්ණොකාරන්තනාපකතිකං

උකාරන්තනපුංසකලිඛිගං නිට්ඨිතං.

එවං නිග්ගහිතන්ත ඉකාරන්ත උකාරන්තවසෙන තිව්ධානි නපුංසකලිඛිගානි නිරවසෙසනො ගහිතානෙව භොන්ති. තෙසු කෙසඤ්චි නිග්ගහිතන්තානං ක්වචි පච්චත්තෙකවචනස්ස බහුවචනස්ස එකාරාදෙසවසෙන භෙදො දිස්සති. සෙයාටීදං? “සුඛෙ දුක්ඛෙ. එකුනපඤ්ඤාස ආජීවකසතෙ එකුනපඤ්ඤාස පරිබ්බාජකසතෙ” ඉච්චෙවමාදි. නනු හො එවංවිධානං රූපානං පාළියං දස්සනතො “එකාරන්තම්පි නපුංසකලිඛිගං අත්ථි” ති වත්තබ්බන්ති? න වත්තබ්බං නිග්ගහිතන්තොගධරූපවිසෙසත්තා තෙසං රූපානං. ආදෙසවසෙන හි සිද්ධන්තා විසුං එකාරන්තං නපුංසකලිඛිගං නාම නත්ථි. තස්මා නපුංසකලිඛිගානං යථාචුත්තා තිව්ධතායෙව ගහෙතබ්බාති.

නපුංසකානම්චිචෙවං, ලිඛිගානං නයසාලිනී;
පදමාලා විහත්තා මෙ, සාසනත්ථං මහෙසිනො.

යස්සෙසා පගුණා සද්ද-නීතිරෙසා සුභාවිතා;
සාසනෙ කුලපුත්තානං, සරණං සො පරායණං.

ඉති නවඬිගෙ සාට්ඨකපෙ පිටකත්තයෙ බාස්පථගතීසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

නපුංසකලිඛිගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො

නවමො පරිච්ඡෙදො.

10. ලිඛිගත්තයමිස්සකනාමිකපදමාලා

අධිකුනකතො චෙක-ක්ඛරතො ව ඉතො පරං;
තීණි ලිඛිගානි මිස්සෙත්වා, පදමාලමනාකුලං.

නානාසුබ්බමසඬකෙත-ගතෙස්වත්ථෙසු විඤ්ඤානං;

ගම්හිරබුද්ධිවාරත්ථං, පවක්ඛාමී යථාබලං.

ඉත්ථී ථී ච පභා භා ච, ගිරා රා පවනං වනං;
උදකඤ්ච දකං කඤ්ච, විතක්කො ඉති වාදයො.

භූ භූමී වෙච අරඤ්ඤං, අරඤ්ඤානිති වාදයො;
පඤ්ඤා පඤ්ඤාණං ඤාණඤ්ච, ඉච්චාදී ච තිධා සියුං.

කො වි සා වෙච භා රා ච, ථී ධී කු භූ තථෙච කං;
බං ගො මො මා ච සං යං තං, කිම්චිවාදී ච එකිකාති.

අයං ලිඛිගත්තයම්ස්සකො නාමිකපදමාලාඋද්දෙසො. තත්‍ර ඉත්ථී, ඉත්ථී, ඉත්ථීයො.
ඉත්ථීං...පෙ.... හොතියො ඉත්ථීයො.

ථී ථී, ථීයො. ථීං, ථී, ථීයො. ථීයා, ථීහි, ථීහි. ථීයා, ථීනං. ථීයා, ථීහි, ථීහි. ථීයා, ථීනං. ථීයා, ථීයං,
ථීසු. හොති ථී, හොතියො ථී, හොතියො ථීයො. එත්ථ –

“කුක්කුටා මණයො දණ්ඩා, ථීයො ච පුඤ්ඤලක්ඛණා;
උප්පජ්ජන්ති අපාපස්ස, කතපුඤ්ඤස්ස ජන්තුනො;
ථීයා ගුණං න සංසෙයා; ථීනං භාවො දුරාජානො”ති

ආදීති නිදස්සනපදානි.

පභා, පභා, පභායො. පභං...පෙ.... හොතියො පභායො.

භා, භා, භායො. භං, භා, භායො. භාය, භාහි, භාහි. භාය, භානං. භාය, භාහි, භාහි. භාය, භානං.
භාය, භායං, භාසු. හොති භෙ, හොතියො භා, හොතියො භායො. එත්ථ ච “භාකරො භානු”ඉච්චාදීති
නිදස්සනපදානි.

ගිරා, ගිරා, ගිරායො. ගිරං...පෙ.... හොතියො ගිරායො. “වාචා ගිරා බ්‍යජ්ජමො. යෙ වොහං
කිත්තයිස්සාමි, ගිරාහි අනුපුබ්බසො”ති ඉමානි ගිරාසද්දස්ස ඉත්ථීලිඛිගතවෙ නිදස්සනපදානි.

සුචණ්ණවාචකො රාසද්දො පුල්ලිඛිගො, ඉධ පන සද්දවාචකො රාසද්දො ඉත්ථීලිඛිගො.

රා, රා, රායො. රං, රා, රායො. රාය, රාහි, රාහි. රාය, රානං. රාය, රාහි, රාහි. රාය, රානං. රාය,
රායං, රාසු. හොති රෙ, හොතියො රා, හොතියො රායො.

රා වුච්චති සද්දො. අග්ගඤ්ඤසුත්තට්ඨකායඤ්ච “රා සද්දො තියති ඡිජ්ජති එත්ථාති රත්ති,
සත්තානං සද්දස්ස වුපසමකාලො”ති වුත්තං. තස්මා රාසද්දස්ස සද්දවාචකත්තෙ “රත්ති”ති පදං
නිදස්සනං.

පවනං, පවනානි, පවනා. පවනං, පවනානි, පවනෙ.

වනං, වනානි, වනා. වනං, වනානි, වනෙ. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං.

පවන වනසද්දා කදාචි සමානත්ථා කදාචි භින්නත්ථා. තෙ හි අරඤ්ඤවාචකත්තෙ සමානත්ථා
“තෙ ධම්මෙ පරිපුරෙන්නො, පවනං පාවිසිං තදා. සපුත්තො පාවිසිං වන”න්තිආදීසු. යථාක්කමං පන
තෙ වායුතණ්භාවනවාචකත්තෙ භින්නත්ථා “පරමදුග්ගන්ධපවනවිවරිතෙ. ඡෙත්වා වනඤ්ච වනථං,
නිබ්බනා හොථ භික්ඛවො”තිආදීසු.

උදකං, උදකානි, උදකා. උදකං, උදකානි, උදකෙ.

දකං, දකානි, දකා. දකං, දකානි, දකෙ. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං.

“අම්බපක්කං දකං සීතං. ඵලජා දකජා පුජ්ථා” තිආදීනෙන්ථ නිදස්සනපදානි. “නිලොදං වනමජ්ඣකො. මහොදධි. උදබ්බිද්දනිපානෙන, උදකුම්භොපි පුරති” ති පාළිප්පදෙසෙසු පන සමාසන්තගනනාමත්තා උදසද්දෙනෙව උදකත්ථො චුත්තො “රිත්තස්සාද” න්ති වත්තබ්බට්ඨානෙ “රිත්තස්ස” න්ති සද්දෙන රිත්තස්සාදත්ථො විය. පාළියඤ්ඨි කෙවලො උදසද්දො න දිට්ඨපුබ්බො. අත්ථි වෙ, සුට්ඨු මනසි කාතබ්බො.

කං, කානි, කා. කං, කානි, කෙ. කෙන, කෙහි, කෙහි. කස්ස, කානං. කා, කස්මා, කම්භා, කෙහි, කෙහි. කස්ස, කානං. කෙ, කස්මිං, කම්භි, කෙසු. භො ක, භවත්තො කා, භවත්තො කානි. භොසද්දෙන වා බහුවචනං යොජෙතබ්බං “භො කානි, භො කා” ති.

එත්ථ කං චුච්චති උදකං සීසං සුබඤ්ච. අත්‍ර “කන්තාරො කන්දරො කෙවට්ඨා කෙසා කරුණා නාකො” තිආදීනි පයොගානි වෙදිතබ්බානි. තත්‍ර කන්තාරොති කං චුච්චති උදකං, තෙන තරිතබ්බො අතික්කම්මිතබ්බොති කන්තාරො, නිරුදකප්පදෙසො. වොරකන්තාරන්තිආදීසු පන රුළුභියා දුග්ගමනට්ඨානෙපි කන්තාරසද්දො පවත්තතීති දට්ඨබ්බං. කන්දරොති එත්ථාපි කං චුච්චති උදකං, තෙන දාරිතො භින්නොති කන්දරො. කෙවට්ඨාතිආදීසු පන කෙ උදකෙ වත්තනතො ගහණත්ථං පවත්තනතො කෙවට්ඨා. කෙ සීසෙ සෙන්ති උප්පජ්ජන්තිති කෙසා. කං සුබං රුන්ධතීති කරුණා. නාකොති සග්ගො. කන්ති හි සුබං, න කං අකං, දුක්ඛං, තං නත්ථි එත්ථානි නාකොති අත්ථො ගහෙතබ්බො. යටෙත්ථ ඉත්ථිසද්දාදීනං නාමිකපදමාලා යොජිතා, එවං “චිත්තකො විචාරො ආභා පදිපො” තිආදීනම්පි යොජෙතබ්බො.

භු, භු, භුයො. භුං, භු, භුයො. භුයා, භුහි, භුහි. භුයා, භුනං. භුයා, භුහි, භුහි. භුයා, භුනං. භුයා, භුයං, භුසු. භොති භු, භොතියො භු, භොතියො භුයො. එත්ථ ව “භුරුභො භුපාලො භුභුජො භුතල” න්ති නිදස්සනපදානි.

භුමි, භුමි, භුමියො; සෙසං චිත්ථාරෙතබ්බං;
අරඤ්ඤං, අරඤ්ඤානි, අරඤ්ඤා; සෙසං චිත්ථාරෙතබ්බං.

අරඤ්ඤානි චුච්චති මහාඅරඤ්ඤං, “ගහපතානි” ති පදම්ච ඉනිපච්චයවසෙන සාධෙතබ්බං පදං ඉත්ථිලිඛගඤ්ච. “අරඤ්ඤානි” ති හි අට්ඨකථාපාටොපි දිස්සති.

අරඤ්ඤානි, අරඤ්ඤානි, අරඤ්ඤානියො. අරඤ්ඤානිං, අරඤ්ඤානි, අරඤ්ඤානියො. අරඤ්ඤානියා, අරඤ්ඤානිහි, අරඤ්ඤානිහි. අරඤ්ඤානියා, අරඤ්ඤානිනං. අරඤ්ඤානියා, අරඤ්ඤානිහි, අරඤ්ඤානිහි. අරඤ්ඤානියා, අරඤ්ඤානිනං. අරඤ්ඤානියා, අරඤ්ඤානියං, අරඤ්ඤානිසු. භොති අරඤ්ඤානි, භොතියො අරඤ්ඤානි, භොතියො අරඤ්ඤානියො.

යටෙත්ථ උත්තරාධිකවසෙන යොජිතා, එවං “සභා, සභාය” න්තිආදීසුපි යොජෙතබ්බො. සභායන්ති සභා එව, ලිඛිගබ්‍යත්තයවසෙන පන එවං චුත්තං. “සභායෙ වා ද්වාරමූලෙ වා වත්ථබ්බ” න්ති පාළි එත්ථ නිදස්සනං.

පඤ්ඤා, පඤ්ඤා, පඤ්ඤායො. පඤ්ඤං, පඤ්ඤා, පඤ්ඤායො. පඤ්ඤාය.

පඤ්ඤාණං, පඤ්ඤාණානි, පඤ්ඤාණා. පඤ්ඤාණං, පඤ්ඤාණානි, පඤ්ඤාණෙ. පඤ්ඤාණෙන.

“තථා හි භන්තෙ භගවතො සීලපඤ්ඤාණං. සාධු පඤ්ඤාණවා නරො” තිආදීනෙන්ථ නිදස්සනපදානි.

ඤාණං, ඤාණානි, ඤාණා. ඤාණං, ඤාණානි, ඤාණේ. ඤාණෙන. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං.
“අග්ගි අග්ගිනි ගිනි” ඉච්චාදිසුපි උත්තරාධිකවසෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

කො වී සාදිසුපි එකක්ඛරෙසු කො වුච්චති බ්‍රහ්මා වානො ව සරිරඤ්ච, තස්ස තබ්බාවකත්තෙ
ඉමෙ පයොගා. සෙය්‍යාපීදං?

“ජිනෙන යෙන ආනීතං, ලොකස්ස අමිතං හිතං;
තස්ස පාදම්බුජං වන්දෙ, කමොළිඅලිසෙවිතං.

කකුධරුක්ඛො. කරජකායො” ඉච්චෙවමාදයො. තත්ථ කමොළිඅලිසෙවිතන්ති වන්දන්තානං
අනෙකසතානං බ්‍රහ්මානං මොළිහමරසෙවිතන්ති කවයො ඉච්ඡන්ති. කකුධරුක්ඛොති එත්ථ පන කො
වුච්චති වානො, තස්ස යො කුජ්ඣති, වාතරොගාපනයනවසෙන තං නිවාරෙති, තස්මා සො රුක්ඛො
කකුධොති වුච්චති ආවරියා. කරජකායොති එත්ථ තු කො වුච්චති සරිරං, තත්ථ පවත්තො රජො
කරජො. කිං තං? සුක්කසොණිතං. තඤ්ඤි “රාගො රජො, න ච පන රෙණු වුච්චති” ති එවං
වුත්තරාගරපඵලත්තා සරිරවාචකෙන කසද්දෙන විසෙසෙත්වා ඵලවොහාරෙන “කරජො” ති වුච්චති.
තෙන සුක්කසොණිතසඬ්ඛාතෙන කරජෙන සම්භූතො කායො කරජකායොති ආවරියා. තථා හි
“කායො මාතාපෙත්තිකසම්භවො” ති වුත්තො, මහාඅස්සපුරසුත්තට්ඨකායං පන “කරියති ගබ්භාසයෙ
බිසියතීති කරො, සම්භවො. කරතො ජාතොති කරජො, මාතාපෙත්තිකසම්භවොති අත්ථො.
මාතුආදීනං සණ්ඨාපනයවසෙන කරතො ජාතොති අපරෙ, උභයථාපි කරජකායන්ති
චතුසන්තතිරුපමාහා” ති වුත්තං. අයං පනත්ථො ඉධ නාධිජපෙනො, පුරිමොයෙවත්ථො අධිජපෙනො
කසද්දාධිකාරත්තා.

කො, කා. කං, කෙ. කෙන, කෙහි, කෙහි. කස්ස, කානං. කා, කස්මා, කම්භා, කෙහි, කෙහි.
කස්ස, කානං. කෙ, කස්මිං, කම්භි, කෙසු. හො ක, භවත්තො කා.

තත්‍ර වී වුච්චති පක්ඛි. තථා හි පක්ඛිනං ඉස්සරො සුපණ්ණරාජා වින්දොති කථියති. එතමත්ථඤ්ඤි
සන්ධාය පුබ්බාවරියෙනපි අයං ගාථා භාසිතා –

“සද්ධානතෙ මුද්ධනි සණ්ඨපෙමි, මුනින්ද නින්දාපගතං තවග්ගං;
දෙවින්දනාගින්දනරින්දවින්ද-න තං විහින්නං වරණාරවින්ද” ත්ති.

තත්ථ චිතං ඉන්දොති වින්දො, පක්ඛිජාතියා ජාතානං සුපණ්ණානං රාජාති අත්ථො.

විං, වී, වයො. විං, වී, වයො. විනා, විහි, විහි. විස්ස, විනො, විනං. විනා, විස්මා, විම්භා, විහි, විහි.
විස්ස, විනො, විනං. විස්මිං, විම්භි, විසු. හො වි, භවත්තො වයො.

සා වුච්චති සුනබො, “මාතා මෙ අත්ථී, සා මයා පොසෙතබ්බා” තිආදිසු පන සාසද්දො
සබ්බනාමිකපරියාපත්තො පරම්මුඛවචනො තසද්දෙන සම්භූතො දට්ඨබ්බො. සාසද්දස්ස භා රා ථී භූ
කසද්දානඤ්ච නාමිකපදමාලා හෙට්ඨා පකාසිතා.

ධී වුච්චති පඤ්ඤා. එත්ථ ව “අමච්චෙ තාත ජානාහි, ධීරෙ අත්ථස්ස කොවිදෙ” ති. “ධීමා, ධීමති,
සුධි, සුධිති, ධියුත්ත” ත්ති ව ආදීනි නිදස්සනපදානි.

ධි, ධි, ධියො. ධිං, ධි, ධියො. ධියා, ධිහි, ධිහි. ධියා, ධිනං. ධියා, ධිහි, ධිහි. ධියා, ධිනං. ධියා, ධියං,
ධිසු. හොති ධි, හොතියො ධි, හොතියො ධියො.

කු වුච්චති පථවී. එත්ථ ව “කුදාලො. කුමුදං. කුඤ්ජරො” ති ඉමානි නිදස්සනපදානි. තත්‍ර කුං
පථවිං දාලයති පදාලෙති හින්දති එතෙනානි කුදාලො. කුයං පථවියං මොදතිති කුමුදං. කුං ජරතිති

කුඤ්ජරො. තථා හි විමානවත්ථුඅට්ඨකථායං වුත්තං “කුං පථවිං තදභිසානෙන ජරයතීති කුඤ්ජරො”ති.

කු, කු, කුයො. කුං, කු, කුයො. කුයා, කුහි, කුහි. කුයා, කුනං. කුයා, කුහි, කුහි. කුයා, කුනං. කුයා, කුයං, කුසු. හොති කු, හොතියො කු, හොතියො කුයො.

බ’මින්ද්‍රියං පකථිතං, බ’මාකාසමුදිරිතං;
සග්ගට්ඨානම්පි බං වුත්තං, සුඤ්ඤත්තම්පි ච බං මතං.

තත්ත්වද්‍රියං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ගතිනිවාසභාවතො “බ”න්ති වුවචති, ආකාසං විචිත්තට්ඨෙන. සග්ගො කතසුවරිතෙහි එකන්තෙන ගන්තබ්බතාය “බ”න්ති සඬ්ඛං ගච්ඡති. “බගො යථා හි රුක්ඛග්ගෙ, නිලියන්තොව සාබ්බතො. සාබං සට්ඨෙති”ති ච, “බෙ නිමිමිතො අවරි අට්ඨසතං සයම්භු”ති ච ආදි එත්ථ නිදස්සනං.

බං, බානි, බා. බං, බානි, බෙ. බෙන, බෙහි, බෙහි. බස්ස, බානං. බා, බස්මා, බම්භා, බෙහි, බෙහි. බස්ස, බානං. බෙ, බස්මිං, බම්හි, බෙසු. හො බ, භවන්තො බානි, භවන්තො බා.

ගොසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො වුවචතෙ -

ගො ගොණෙ වින්ද්‍රියෙ භූමාං, වචනෙ වෙච බුද්ධියං;
ආදිවෙච රස්මියඤ්චෙච, පානියෙපි ච වත්තතෙ;
තෙසු අත්ථෙසු ගොණෙ ථි-පුමා ච ඉතරෙ පුමා.

තථා හි “ගොසු දුස්භමානාසු ගතො. ගොපඤ්චමො”තිආදීසු ගොසද්දො ගොණෙ වත්තති. ගොවරොති එත්ථිත්ථියෙපි වත්තති ගාවො චක්ඛාදීනිත්ථියානි වරන්ති එත්ථාති ගොවරො. තථා හි පොරාණා කප්පිංසු “ගාවො වරන්ති එත්ථාති ගොවරො, ගොවරො විය ගොවරො, අභිණ්භං වරිතබ්බට්ඨානං. ගාවොචාචක්ඛාදීනිත්ථියානි, තෙහි වරිතබ්බට්ඨානං ගොවරො”ති. “ගොමති. ගොතමං නමෙ”ති පොරාණකචිරවතායං පන පථවියං වත්තති. “භූරිපඤ්ඤං ගොතමං සම්මාසම්බුද්ධංවන්දාමි”ති හි අත්ථො. තථා සුත්තනිපාතට්ඨකථායවාසෙට්ඨසුත්තසංවණ්ණනප්පදෙසෙ “ගොරක්ඛන්ති බෙත්තරක්ඛං, කසිරක්ඛන්ති වුත්තං හොති. පථවි හි “ගො”ති වුවචති, තප්පහෙදො ච බෙත්ත”න්ති වුත්තං.

“ගොත්තවසෙන ගොතමො”ති එත්ථ තු වචනෙ බුද්ධියඤ්ච වත්තති. තෙනාහු පොරාණා “ගං තායතීති ගොත්තං. ගොතමොති හි පචන්තමානං ගං වචනං බුද්ධියඤ්ච තායති එකංසිකච්ඡයතාය රක්ඛතීති ගොත්තං. යථා හි බුද්ධි ආරම්මණභූතෙන අත්ථෙත විනා න වත්තති, එවං අභිධානං අභිධෙයාභූතෙන, තස්මා සො ගොත්තසඬ්ඛාතො අත්ථො තානි තායති රක්ඛතීති වුවචති. කො පන සොති? අඤ්ඤකුලපරම්පරාසාධාරණං තස්ස කුලස්ස ආදිපුරිසසමුදාගතං තංකුලපරියාපන්තසාධාරණං සාමඤ්ඤරූපන්ති දට්ඨබ්බ”න්ති. තථා හි තංගොත්තජාතා සුද්ධොදනමහාරාජාදයොපි ගොතමොත්ථෙච වුවචන්ති. හෙන භගවා අත්තනො පිතරං සුද්ධොදනමහාරාජානං “අතික්කන්තවරා බො ගොතම තථාගතා”ති අවොච. වෙස්සවණොපි මහාරාජා භගවන්තං “විජ්ජාවරණසම්පන්නං, බුද්ධං වන්දාම ගොතම”න්ති අවොච, ආයස්මාපි වඩ්ඨිසො ආයස්මන්තං ආනන්දං “සාධු නිබ්බාපනං බුඬ්ඨි, අනුකම්පාය ගොතමා”ති අවොච. එවං ඉදං සාමඤ්ඤරූපං ගං තායතීති ගොත්තන්ති වුත්තං. තං පන ගොතමගොත්තකස්සපගොත්තාදිවසෙන බහුවිධං.

තථා ගොසද්දො ආදිවෙච වත්තති. “ගොගොත්තං ගොතමං නමෙ”ති පොරාණකචිරවතා එත්ථ නිදස්සනං, ආදිවච්චන්ද්‍රං ගොතමං සම්මාසම්බුද්ධං වන්දාමිති අත්ථො. ආදිවචොපි හි ගොතමගොත්තෙ ජාතො භගවාපි, එවං තෙන සමානගොත්තතාය තත්ථ තත්ථ “ආදිවච්චන්ද්‍ර”තිආදිනා භගවතො ථොමනා දිස්සති “පුච්ඡාමි තං ආදිවච්චන්ද්‍ර, විවෙකං සන්තිපදඤ්ච මහෙසී”ති ච, “වන්දෙ ජෙනවනං නිච්චං, විහාරං රච්චන්ද්‍රනො”ති ච,

“ලොකෙකකන්ටු” මරවින්දසභායකන්ටු” න්ති ව. “උණ්හගු” නි එත්ථ පන ගොසද්දො රස්මියං වත්තති. උණ්හා ගාවො රස්මියො එතස්සාති උණ්හගු, සූරියො. පුබ්බාවරියාපි හි ඡන්දොවිචිතිසත්ථෙ ඉමමෙවත්ථං බ්‍යාකරිංසු.

“ගොසිතවන්දන” න්ති එත්ථ පාතියෙ වත්තති. ගොසද්දෙන හි ජලං වුච්චති. ගො විය සීතං වන්දනං, තස්මිං පන උද්ධනතො උද්ධරිතපක්කුථිතතෙලම්හි පක්ඛිත්තෙ තඨබණ්ණඤ්ඤෙව තං තෙලං සුසිතලං හොති.

එත්ථෙකෙ වදන්ති “කස්මා හො ‘ගොපදන්ථෙ වත්තමානො ගොසද්දො ඉත්ථිලිඬිගො වෙව පුල්ලිඬිගො වා’ නි වදං, කස්මා ව පන ‘ඉන්ද්‍රියපථවිවනඤ්ඤිද්ධිසූරියරස්මිපාතියෙසු වත්තමානො පුල්ලිඬිගො’ නි වදං, එතෙසු සූරියත්ථෙ වත්තමානො පුල්ලිඬිගො හොතු, නනු ඉන්ද්‍රියවචනපාතියෙසු වත්තමානෙන පන ගොසද්දෙන නපුංසකලිඬිගෙන හවිතබ්බං, පථවිඤ්ඤිද්ධිරස්මිසු වත්තමානෙන ඉත්ථිලිඬිගෙන හවිතබ්බං ඉන්ද්‍රියාදිපථවාදිපදන්ථෙසු වත්තමානානං ඉන්ද්‍රියසද්දාදිපථවිසද්දාදීනං නපුංසකිත්ථිලිඬිගවසෙන නිද්දෙසස්ස දස්සනතො” නි? තන්ත, නියමාභාවතො. ඉත්ථිපදන්ථෙ වත්තමානස්සාපි හි සතො කස්සවි සද්දස්ස පුල්ලිඬිගවසෙන නිද්දෙසො දිස්සති යථා “ඔරොධො” නි. පුරිසපදන්ථෙ වත්තමානස්සාපි ව සතො කස්සවි ඉත්ථිලිඬිගවසෙන නිද්දෙසො දිස්සති, යථා “අත්ථකාමොසි මෙ යක්ඛ, හිතකාමොසි දෙවතෙ” නි. ඉත්ථිපුරිසපදන්ථෙසු පන අවත්තමානානම්පි සතං කෙසඤ්චි සද්දානං එකස්මිංයෙව ඤාණාදිඅත්ථෙ වත්තමානානං ඉත්ථිපුමනපුංසකලිඬිගවසෙන නිද්දෙසො දිස්සති යථා “පඤ්ඤා අමොහො ඤාණ” නි, “තටංතට්ඨටො” නි ව. තථා හි අනිත්ථිභූතොපි සමානො “මාතුලා” නි ඉත්ථිලිඬිගවසෙන රුක්ඛොපි නාමං ලහති, තබ්බසෙන නගරම්පි. තෙනාහ වක්කවත්තිසුත්තට්ඨකායං “මාතුලාති ඉත්ථිලිඬිගවසෙන ලද්ධනාමො එකො රුක්ඛො, තාය ආසන්නප්පදෙසෙ මාපිතත්තා නගරම්පි ‘මාතුලා’ ත්වෙව පඤ්ඤායිත්ථ. තෙන වුත්තං මාතුලායන්ති එවංනාමකෙ නගරෙ” නි.

ගොසද්දස්ස නාමිකපදමාලා හෙට්ඨා පකාසිතා.

මො වුච්චති වන්දො, අට්ඨකථායං පන “මා වුච්චති වන්දො” නි ආකාරන්තපාඨො දිස්සති, ඔකාරන්තපාඨෙන තෙන හවිතබ්බං සක්කට්ඨාසාය එකක්ඛරකොසතො නායං ගහෙත්වා “මො සිවො වන්දිමා වෙවා” නි ඔකාරන්තවසෙන වත්තබ්බත්තා. එත්ථ ව ඔකාරන්තවසෙන වුත්තස්ස මසද්දස්ස වන්දවාචකත්තෙ “පුණ්ණමී, පුණ්ණමා” නි ව නිදස්සනපදානි. තත්ථ පුණ්ණො මො එත්ථාති පුණ්ණමී, එවං පුණ්ණමා, රත්තාපෙක්ඛං ඉත්ථිලිඬිගවචනං. එත්ථ පන “විසාඛපුණ්ණමාය රත්තියා පඨමයාමෙපුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරී” නි ඉදං නිදස්සනං. එත්ථ සියා – යදි “පුණ්ණමා” නි අයංසද්දො රත්තාපෙක්ඛො ඉත්ථිලිඬිගො.

“පුණ්ණමායෙ යථා වන්දො, පරිසුද්ධො විරොචති;
තථෙව ත්වං පුණ්ණමනො, විරොච දසසහස්සියං.

අන්වද්ධමාසෙ පන්තරසෙ, පුණ්ණමායෙ උපොසථෙ;
පච්චයං නාගමාරුය්හ, දානං දාතුමුපාගමි” නි

ආදීසු කථං “පුණ්ණමායෙ” නි පදසිද්ධිති? යකාරස්ස යෙකාරාදෙසවසෙන. ධම්මිස්සරෙන හි භගවතා “පුණ්ණමායා” නි වත්තබ්බෙ “පුණ්ණමායෙ” නි වදනා යකාරස්ස යානෙ යෙකාරො පඨිතො ඉත්ථිලිඬිගවිසයෙ ත්තාකාරස්ස යානෙ ත්තෙකාරො විය, නීකාරස්ස යානෙ තෙකාරො විය ව. තථා හි යථා “අබ්‍යායනං විලපපි විරත්තෙ කොසියායනෙ” නි ඉමස්මිං රාධජාතකෙ “විරත්තා” නි වත්තබ්බෙ “විරත්තෙ” නි වදන්තෙන ත්තාකාරස්ස යානෙ ත්තෙකාරො පඨිතො, “කොසියායනී” නි ව වත්තබ්බෙ “කොසියායනෙ” නි වදන්තෙන නීකාරස්ස යානෙ තෙකාරො පඨිතො. එවං “පුණ්ණමායා” නි වත්තබ්බෙ “පුණ්ණමායෙ” නි වදනා යකාරස්ස යානෙ යෙකාරො පඨිතො. යථා ව “දක්ඛිතායෙ අපරාජිතසඬ්ඨ” නි ඉමස්මිං මහාසමයසුත්තප්පදෙසෙ “දක්ඛිතායා” නි වත්තබ්බෙ “දක්ඛිතායෙ” නි වදනා යකාරස්ස යානෙ යෙකාරො පඨිතො, එවම්ධාපි. යථා පන “සභායෙ වා

ද්වාරමුලෙ වා’ති එත්ථ ‘සභාය’න්ති ලිඛිතඛණ්ඩයෙවසෙන සභා වුත්තා, න තථා ඉධ ‘පුණ්ණමාය’න්ති ලිඛිතඛණ්ඩයෙන පුණ්ණමා වුත්තා, අථ ඛො ‘පුණ්ණමා’ති ආකාරන්තිල්ලිඛිතවසෙන වුත්තා. තථා හි ‘පුණ්ණමායො’ති පදං යකාරට්ඨානෙ යෙකාරුච්චාරණවසෙන සම්භූතං භූමිමච්චනන්ති දට්ඨබ්බං.

මා වුච්චති සිරි. තථා හි විද්වත්වූ බමණ්ඩනට්ඨකායං ‘මාලිනී’ති පදස්සත්ථං වදනා ‘මා වුච්චති ලක්ඛි, අලිනී හමරි’ති වුත්තං. ලක්ඛිසද්දො ව සිරිසද්දෙන සමානත්ථො, තෙන ‘මා වුච්චති සිරි’ති අත්ථො අම්භෙහි අනුමතො, තථා පොරාණෙහිපි ‘මං සිරිං ධාරෙති විද්ධාති වාති මන්ධාතා’ති අත්ථො පකාසිතො, තස්මා ‘මාලිනී මන්ධාතා’ති ව ඉමානෙත්ථ නිදස්සනපදානි. තත්ත පුල්ලිඛිතස්ස තාව මසද්දස්ස අයං නාමිකපදමාලා –

මො, මා. මං, මෙ. මෙන, මෙහි, මෙහි. මස්ස, මානං. මා, මස්මා, මම්භා, මෙහි, මෙහි. මස්ස, මානං. මෙ, මස්මිං, මම්හි, මෙසු. හො ම, හවන්තො මා.

අයං පන ඉත්ථිලිඛිතස්ස මාසද්දස්ස නාමිකපදමාලා –

මා, මා, මායො. මං, මා, මායො. මාය, මාහි, මාහි. මාය, මානං. මාය, මාහි, මාහි. මාය, මානං. මාය, මායං, මාසු. හොති මෙ, හොතියො මායො.

එත්ථ පන සිරිවාචකො මාසද්දො ව සද්දවාචකො රාසද්දො වාති ඉමෙ සමානගතිකා එකක්ඛරන්තා නිව්චමාකාරන්තපකතිකන්තා ඉත්ථිලිඛිතත්තා ව.

තත්ත සං වුච්චති සන්තචිත්තො පුරිසො. යං ලොකෙ ‘සප්පුරිසො’ති ව, ‘අරියො’ති ව, ‘පණ්ඩිතො’ති ව වදන්ති, තස්සෙනං අධිවචනං යදිදං ‘ස’න්ති. එවං සප්පුරිසාරියපණ්ඩිතවාචකස්ස සංසද්දස්ස පච්චත්තවචනවසෙන අත්ථිභාවෙ ‘සමෙති අසනා අස’න්ති ඉදං පයොගනිදස්සනං. එත්ථ හි ‘න සං අස’න්ති සමාසචිත්තාය සප්පුරිසාසප්පුරිසපදත්ථා සං අසංසද්දෙහි වුත්තාති ඤායන්ති, තස්මා ‘සප්පුරිසපදත්ථො පච්චත්තවචනෙන සංසද්දෙන වුත්තො නත්ථි’ති වචනං න වත්තබ්බං. යෙ ‘නත්ථි’ති වදන්ති, තෙසං වචනං න ගහෙතබ්බං. නාමිකපදමාලා පනස්ස ‘සං, සන්තං, සන්තෙ’තිආදිනා හෙට්ඨා පකාසිතා. නපුංසකලිඛිතත්තෙ සං වුච්චති ධනං, ‘මනුස්සස්සං. පරස්සං. සබ්බස්සං. සබ්බස්සහරණං. පරස්සහරණං’න්තිආදිනෙත්ථ නිදස්සනපදානි. තත්ථ මනුස්සස්ස සං මනුස්සස්සං. එවං පරස්ස සං පරස්සං. සබ්බස්ස සං සබ්බස්සං. තස්ස හරණං පරස්සහරණං සබ්බස්සහරණන්ති සමාසො. තථා සං වුච්චති සුඛං සන්ති ව. වුත්තඤ්ඤි තබ්බාවකත්තං පොරාණකචිරවතායං –

‘දෙවදෙවො සංදෙහී නො, හීනො දෙවාතිදෙහතො;
හතොපපාතසංසාරො, සාරො සං දෙතු දෙහින’න්ති.

තස්මා අයමෙත්ථ ගාථා, ‘සකලලොකසඬ්ඛරො දීපඬ්ඛරො’ති එත්ථ ‘සඬ්ඛරො’ති පදඤ්චිතිදස්සනං. ‘සං, සානි, සා. සං, සානි, සෙ. සෙත’ඉච්චාදි පුබ්බෙ පකාසිතනායෙන ඤෙය්‍යං. එත්ථ ව සොතුනං සුගතමත්තවරෙ කොසල්ලජනනත්ථං සමාසන්තගතස්ස සංසද්දස්ස නාමිකපදමාලං පරිපුණ්ණං කත්වා කථයාම –

මනුස්සස්සං, මනුස්සස්සානි, මනුස්සස්සා. මනුස්සස්සං, මනුස්සස්සානි, මනුස්සස්සෙ.
මනුස්සස්සෙන, මනුස්සස්සෙහි, මනුස්සස්සෙහි. මනුස්සස්සස්ස, මනුස්සස්සානං. මනුස්සස්සා,
මනුස්සස්සස්මා, මනුස්සස්සම්භා, මනුස්සස්සෙහි, මනුස්සස්සෙහි. මනුස්සස්සස්ස, මනුස්සස්සානං.
මනුස්සස්සෙ, මනුස්සස්සස්මිං, මනුස්සස්සම්භි, මනුස්සස්සෙසු. හො මනුස්සස්ස, හොන්තො
මනුස්සස්සානි, මනුස්සස්සා. එස නයො ‘පරස්සං සබ්බස්ස’න්තිආදිසුපි, සබ්බානෙතානි පදානි
අභිධෙය්‍යලිඛිතානි ගහෙතබ්බානි.

යං තං කිමිතිසද්දානං, නාමමාලං පනත්තරි;
සබ්බනාමපරිච්ඡේදෙ, පකාසිස්සං තිලිඬගතො.

ඉච්චෙවං හෙට්ඨා උද්දිට්ඨානං කො ච සාදීනං නාමිකපදමාලා සද්ධිං අත්ථන්තරනිදස්සනපදෙහි
විහත්තා. තත්ත්වං ලිඬගවචත්ථානං –

කො ච සා භොන්ති පුල්ලිඬගෙ, භා රා ථි ධි කු භු ථියං;
කං ඛං නපුංසකෙ ගො තු, පුමෙ චෙවිත්ථිලිඬගකෙ.

මො පුමෙ ඉත්ථිලිඬගෙ මා, සං පුමෙ ච නපුංසකෙ;
යං තං කිමිති සබ්බත්‍ර, ලිඬගෙස්වෙව පවත්තරෙ.

ඉතො අඤ්ඤානිපි එකක්ඛරානි උපපරික්ඛිත්ථා ගහෙතබ්බානි.

එවං විඤ්ඤානං නයඤ්ඤානං සද්දරවනාවිසයෙ පරමවිසුද්ධවිපුලබුද්ධිපටිලාභත්ථං.
පරමසංඝ්භසුබ්බමත්ථෙසු පයොගෙසු අසම්මොහත්ථං සුවණ්ණතලෙ සිහවිජම්භනෙන කෙසරිසිහස්ස
විජම්භනම්ච තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ ඤාණවිජම්භනෙන විජම්භනත්ථඤ්ච අධිකුතෙකක්ඛරවසෙන
ලිඬගත්තයං මිස්සෙත්ථා නාමිකපදමාලා විහත්තා.

සද්දෙ භවන්ති කුසලා න තු කෙචි අත්ථෙ,
අත්ථෙ භවන්ති කුසලා න තු කෙචි සද්දෙ.

කොසල්ලමෙව පරමං දුභයත්ථ තස්මා,
යොගං කරෙය්‍ය සත්තං මනිමා වරන්ති.

ඉති නවඬගෙ සාට්ඨකපෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යස්පථගතීසු

විඤ්ඤානං කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනිතිජ්ජකරණෙ

ලිඬගත්තයමිස්සකො නාමිකපදමාලාවිභාගො

දසමො පරිච්ඡේදො.

11. වාච්චාභිධෙය්‍යලිඬගාදිපරිදීපනනාමිකපදමාලා

වාච්චාභිධෙය්‍යලිඬගාදි-වසෙනපි ඉතො පරං;
භාසිස්සං පදමාලායො, භාසිතස්සානුරූපතො.

තත්ථ වාච්චලිඬගානීති අප්පධානලිඬගානි, ගුණනාමසඬබ්බාතානි වා ලිඬගානි.
අභිධෙය්‍යලිඬගානීති පධානලිඬගානි, ගුණිපදසඬබ්බාතානි වා ලිඬගානි. යස්මා පන තෙසු වාච්චලිඬගානි
නාම අභිධෙය්‍යලිඬගානුවත්තකානි භවන්ති, තස්මා සබ්බානි භූධාතුමයානි ච වාච්චලිඬගානි
අභිධෙය්‍යලිඬගානුරූපතො යොජෙතබ්බානි. තෙසං භූධාතුමයානි වාච්චලිඬගානි සරූපතො
නාමිකපදමාලාය අයොජිතානිපි තත්ථ තත්ථ නයතො යොජිතානි, තස්මා න දානි දස්සෙස්සාම.
අභූධාතුමයානිපි කිඤ්චාපි නයතො යොජිතානි, තථාපි සොතාරානං පයොගෙසු කොසල්ලජනනත්ථං
කථයාම, නාමිකපදමාලඤ්ච තෙසං දස්සෙස්සාම කිඤ්චි පයොගං වදන්තා.

දිසො රස්සො නිලො පිතො,
සුක්කො කණ්ඨො සෙට්ඨො පාපො;
සද්ධො සුද්ධො උච්චො නිවො,

කතොතීතො ඉච්චාදිති.

දිසා ජාගරතො රත්ති, දිසං සන්තස්ස යොජනං;
දිසො බාලාන සංසාරො, සද්ධම්මං අවිජානනං.

දිසො, දිසා. දිසං, දිසෙ. දිසෙන, දිසෙහි, දිසෙහි. දිසස්ස, දිසානං. දිසා, දිසස්මා, දිසම්හා, දිසෙහි,
දිසෙහි. දිසස්ස, දිසානං. දිසෙ, දිසස්මිං, දිසම්හි, දිසෙසු. හො දිස, භවන්තො දිසා. “දිසාති මං
පක්කොසෙය්‍යාපා”ති ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං.

දිසා, දිසා, දිසායො. දිසං, දිසා, දිසායො. දිසාය. සෙසං කඤ්ඤානයෙන ඤෙය්‍යං.

දිසං, දිසාති, දිසා. දිසං, දිසාති, දිසෙ. දිසෙන. සෙසං විත්තනයෙන ඤෙය්‍යං. රස්සාදිති ච
එවමෙව විත්ථාරෙතබ්බාති. අයං වාවචලිඬිගානං නාමිකපදමාලා, “ගුණනාමානං නාමිකපදමාලා”ති
වත්තුං වට්ටති.

අභිධෙය්‍යකලිඬිගෙසු, සවිසෙසානි යානි හි;
තෙසං දානි යථාපාළිං, පදමාලං කට්ඨස්සහං.

කතමානි තානි පදානි, යානි සවිසෙසානි?

භවාභවාදිකං ලඬිකා-දීපො ඉච්චාදිකානි ච;
බොධි සන්ධිති වාදිති, සවිසෙසානි භොන්ති තු.

එතෙසු හි –

භවාභවපදං දෙක-වචො බහුවචො ක්වචි;
සමාසෙ අසමාසෙපි, සම්භවො තස්ස ඉච්ඡිතො.

විග්ගහඤ්ච පදත්ථඤ්ච, වත්ථා පදස්සිමස්ස මෙ;
වුච්චමානමචික්ඛිත්තා, පදමාලං නිබොධථ.

භවො ච අභවො ච භවාභවං. අථ වා භවො ච අභවො ච භවාභවානි, අයං විග්ගහො. තත්‍ර භවොති
බුද්දකො භවො. අභවොති මහන්තො භවො. වුද්ධත්ථවාචකො හෙත්ථ අකාරො. එත්ථ ච
සුගතිදුගතිවසෙන භීතපණ්ණිතවසෙන ච බුද්දකමහන්තතා වෙදිතබ්බා. අථ වා භවොති වුද්ධි.
අභවොති අවුද්ධි. අයං පදත්ථො. අයං පන නාමිකපදමාලා –

භවාභවං, භවාභවං, භවාභවෙන, භවාභවස්ස, භවාභවා, භවාභවස්මා, භවාභවම්හා, භවාභවස්ස,
භවාභවෙ, භවාභවස්මිං, භවාභවම්හි, හො භවාභව. ඉති භවාභවපදං එකවචනකං භවති. දිස්සති ච
තස්සෙකවචනතා පාළියං අට්ඨකථායඤ්ච –

“අතීතකප්පෙ වරිතං, යපයිත්ථා භවාභවෙ;
ඉමස්මිං කප්පෙ වරිතං, පචක්ඛිස්සං සුඤ්ඤානි මෙ”

ඉති වා,

“එවං බහුවිධං දුක්ඛං, සම්පත්තිඤ්ච බහුවිධං;
භවාභවෙ අනුභවිත්ථා, පත්තො සම්බොධිමුත්තමං”

ඉති වා එවං පාළියං භවාභව පදස්ස එකවචනතා දිට්ඨා.

අටියකථායමිපි -

“අසම්බුධං බුද්ධනිසෙවිතං යං,
භවාභවං ගච්ඡති ජීවලොකො;
නමො අවිජ්ජාදිකිලෙසජාල-
විද්ධංසිනො ධම්මවරස්ස තස්සා”ති

එවං තස්සෙකවචනතා දිට්ඨා.

භවාභවානි, භවාභවා, භවාභවානි, භවාභවෙ, භවාභවෙහි, භවාභවෙහි, භවාභවානං, භවාභවෙහි,
භවාභවෙහි, භවාභවානං, භවාභවෙසු, භවන්තො භවාභවානි. ඉති භවාභවපදං බහුවචනකමිපි භවති.
දිස්සති ව තස්ස බහුවචනකතා පාළියං “ධොනස්ස හි නත්ථි කුහිඤ්චි ලොකෙ. පකප්පිකා දිට්ඨි
භවාභවෙසු”ති. උභයමිපි නයං වොමිස්සෙත්වා නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බො. කථං? “භවාභවං,
භවාභවානි. භවාභවං, භවාභවානි. භවාභවෙන, භවාභවෙහි, භවාභවෙහි”ඉච්චෙවමාදිනා චිත්තනායෙන
යොජෙතබ්බො.

නපුංසකෙකවචන-බහුවචනකා ඉමා;
පදමාලා සමාසත්තෙ, කතාති පරිදිපයෙ.

සමාසකපදඤ්චෙව, අසමාසකමෙව ව;
භවාභවපදං ද්වෙධා, ඉති විද්වා විභාවයෙ.

නපුංසකං සමාසත්තෙ, පුල්ලිඬගමිතරත්තනෙ;
නපුංසකං තු පායෙන, එකවචනකං වදෙ.

“භවො ව අභවො වා”ති, සමාසත්ථං වදෙ බුධො;
“භවතො භව”මිච්චත්ථං, අසමාසස්ස භාසයෙ.

පුල්ලිඬගත්තමිහි සො ඤෙය්‍යා, නිස්සක්කඋපයොගතො;
එවං විසෙසතො ජඤ්ඤා, භවාභවපදං විදු.

යථා චෙත්ථ භවාභවපදස්ස නාමිකපදමාලා යොජිතා, එවං “කම්මාකම්මං
එලාඵල”න්තිආදිනමිපි නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බො. අත්ථොපි නෙසං යථාරහං චත්තබ්බො.
යෙභුයොනෙතානි එකවචනකානි භවන්ති. එවං තාව භවාභවපදාදිනං විසෙසවත්තතා දට්ඨබ්බො.

ලඬකාදිපො, ලඬකාදිපං, ලඬකාදිපෙන, ලඬකාදිපස්ස, ලඬකාදිපා, ලඬකාදිපස්මා,
ලඬකාදිපමිහා, ලඬකාදිපස්ස, ලඬකාදිපෙ, ලඬකාදිපස්මිං, ලඬකාදිපමිහි, හො ලඬකාදිප. අයං
සමාසත්තෙ නාමිකපදමාලා. අසමාසත්තෙපි පන යොජෙතබ්බො.

ලඬකා දිපො, ලඬකං දිපං, ලඬකාය දිපෙන, ලඬකාය දිපස්ස, ලඬකාය දිපා, ලඬකාය දිපස්මා,
ලඬකාය දිපමිහා, ලඬකාය දිපස්ස, ලඬකාය දිපෙ, ලඬකාය දිපස්මිං, ලඬකාය දිපමිහි, හොති ලඬකෙ
දිප. අයං බ්‍යාසෙ නාමිකපදමාලා. අයං නයො “ජම්බුදිපො”ති එත්ථ න ලබ්භති කෙවලෙන
ජම්බුසද්දෙන ජම්බුදිපස්ස අකථනතො, යථා කෙවලෙන ලඬකාසද්දෙන ලඬකාදිපො කමීයති. අයං
පන බ්‍යාසෙ පදමාලානායො විසෙසතො කබ්බරවනායං කචිතං උපකාරාය සංවත්තති සාසනස්සාපි.
තථා හි බ්‍යාසවසෙන පොරාණකවිරවනා දිස්සති -

“වන්දාමි සෙලමිහි සමන්තකුටෙ,
ලඬකාය දිපස්ස සිබායමානෙ;
ආවාසභූතෙ සුමනාමරස්ස,

බුද්ධස්ස තං පාදවළඤ්ජමග්ග”න්ති.

සාසනෙපි ඛ්‍යාසවසෙන “දිබ්බො රථො පාතුරහු, වෙදෙහස්ස යසස්සිනො”තිආදිකා පාළි දිස්සති.

යථා පන “ජම්බුදීපො”ති එත්ථ අයං නයො න ලබ්භති, තථා “නාගදීපො”තිආදිසූපි කෙවලෙන ජම්බුසද්දෙන ජම්බුදීපස්ස අකථනමිව කෙවලෙන නාගසද්දාදිනා නාගදීපාදීනං අකථනකොති. නනු ච හො “බුද්ධස්ස ජම්බුනදරංසිනො තං, දායං මයං ජම්බුනරා නමාමා”ති පොරාණකවිරවනායං ජම්බුසද්දෙන ජම්බුදීපො චුත්තො “ජම්බුදීපනරා”ති අත්ථසම්භවකොති? සච්චං “ජම්බුදීපනරා”ති අත්ථො සම්භවති, කෙවලෙන පන ජම්බුසද්දෙන ජම්බුදීපත්ථං න වදති, කිත්තු “ජම්බුදීපනරා”ති චත්තබ්බෙ ගාථාවිසයත්තා අධිකක්ඛරදොසං පරිවජ්ජන්තෙන දීපසද්දලොපං කත්වා “ජම්බුනරා”ති චුත්තං, එවං උත්තරපදලොපවසෙන චුත්තො ජම්බුසද්දො නරසද්දං පටිච්ච සමාසබලෙන “ජම්බුදීපනරා”ති අත්ථජපකාසනෙ සමත්ථො හොති, න කෙවලො ඛ්‍යාසකාලෙ, තථා හි “ජම්බු”ති චුත්තෙ ජම්බුදීපො න ඤායති, අථ ඛො ජම්බුරුක්ඛොයෙව ඤායති.

කිං පන හො “කාකො දාසො, කාකං දාසං, කාකෙන දාසෙනා”ති අයං නයො ලබ්භති, න ලබ්භති? ලබ්භති, කාකසද්දෙන කාකනාමකස්ස දාසස්ස කථනං හොති. යදි එවං “ජම්බුදීපො”ති එත්ථාපි “ජම්බුනාමකො දීපො”ති අත්ථං ගහෙත්වා “ජම්බු දීපො, ජම්බුං දීපං, ජම්බුයා දීපෙනා”ති අයං නයො ලබ්භති? න ලබ්භති ජම්බුසද්දස්ස පණ්ණත්තිවසෙන දීපෙ අජ්ජවත්තනකො. ජම්බුසද්දො හි රුක්ඛෙයෙව පණ්ණත්තිවසෙන පවත්නති, න දීපෙ. යථා පන චිත්තවොහාරො චිත්තනාමකෙ ගහපතිමිහිපි මනෙපි පවත්නති “චිත්තො ගහපති. චිත්තං මනො මානස”න්තිආදිසූ. යථා ච කුසවොහාරො කුසනාමකෙ රඤ්ඤෙපි කුසතිණෙපි පවත්නති –

“පභාවතිඤ්ච ආදාය, මණිං වෙරොවනං කුසො;
කුසාවතිං කුසරාජා, අගමාසි මහබ්බලො;
කුසො යථා දුග්ගහිතො, හත්ථමෙවානුකත්තති”ති

ආදිසූ, තථා කාකසද්දොපි වායසෙ, එවංනාමකෙ දාසෙපි පවත්නති “කාකො රවති, කාකො නාම දාසො සට්ඨියොජනාති ගච්ජති”තිආදිසූ. ජම්බුසද්දො පන ගහපතිමනාදිසූ චිත්ත කුස කාකසද්දා විය පණ්ණත්තිවසෙන දීපස්මිං න පවත්නති, තස්මා යථාචුත්තොයෙව නයො මනසිකරණියො.

යථා පනෙත්ථ “ලඬ්ඛාදීපො”ති සද්දස්ස නාමිකපදමාලා සමාසවසෙන ඛ්‍යාසවසෙන ච යොජ්ජනා, එවං “පුබ්බවිදෙහදීපො, අපරගොයානදීපො, උත්තරකුරුදීපො, අස්සයුජනක්ඛත්තං, චිත්‍රමාසො, වෙස්සන්තරරාජා, සෙතවත්ථං, දිබ්බරථො”තිආදිනමිපි නාමිකපදමාලා සමාසවසෙන ඛ්‍යාසවසෙන ච යොජ්ජනබ්බා. පුබ්බවිදෙහාදිසද්දෙහි පුබ්බවිදෙහදීපාදීනං කථනඤ්ච වෙදිතබ්බං. “දිබ්බරථො”තිආදීනං සමාසගතපදානං පයොජනෙ සති ඛ්‍යාසවසෙන විසුං කත්තබ්බතා ච වෙදිතබ්බා. තථා හි ඛ්‍යාසවසෙන “දිබ්බො රථො”තිආදිනා ද්විත්තං ද්විත්තං පදානං සමානාධිකරණවසෙන පච්චෙකච්ඡන්තිසුත්තභාවෙ සති ගාථාසූ චුත්තිපාලනසූත්‍රවිචාරණගුණො භවති. සො ච සාසනානුකූලො හි අයං නයො යපිතො. තථා හි පාවචනෙ “දිබ්බො රථො පාතුරහු, වෙදෙහස්ස යසස්සිනො”තිආදිකා පාළියො බහු දිස්සන්ති, එවං ලඬ්ඛාදීපාදිසද්දානං විසෙසවත්තතා භවති.

ඉදාති බොධිසත්ථිආදීනං විසෙසවත්තතා වුවචති –

බොධි සන්ධි චිහත්තා’යු, ධාතුයෙව පජාපති;
දාමා දාමං තථා සද්ධා, සද්ධං තථං තට්ඨි තටො.

බ්‍යඤ්ජනං බ්‍යඤ්ජනො අත්ථො, අත්ථමක්ඛරමක්ඛරො;
අජ්ජචං අජ්ජචො වෙච, තථා මද්දවගාරවා.

අප වා රුක්ඛවාචකො බොධිසද්දො ද්විවිචිගො පුමිත්ථිවිචිගවසෙන. තථා හි සමන්තපාසාදිකායං විනයසංවණ්ණනායං මහාවෙය්‍යාකරණස්ස පාළිනයවිදුතො බුද්ධසොසාවරියස්ස එවං සද්දරවනා දිස්සති “සක්ඛිස්සසි ත්වං තාත පාටලිපුත්තං ගත්ත්වා මහාබොධිනා සද්ධිං අය්‍යං සඩ්ඨමිත්තත්තප්පෙරිං ආනෙතු”න්ති ව, “සාපි බො මහාබොධිසමාරුළ්භා නාවා පස්සතො මහාරාජස්ස මහාසමුද්දතලං පක්ඛන්දා”ති ව තස්ස රුක්ඛවාචකස්ස බොධිසද්දස්ස “බුද්ධාති එත්ථාති බොධි”ති නිබ්බන්තවසෙන “බොධි, බොධි, බොධයො. බොධිං, බොධි, බොධයො. බොධිනා”ති ආදිනා පදමාලා

වෙදිතබ්බා. රුක්ඛවාචකස්සෙව පන තස්ස ඤාණෙ පවත්තිත්ථිලිඛිගවොභාරෙන සඬකෙනසිද්ධෙන රුක්ඛත්ථදිපකෙන “බොධි, බොධි, බොධියො. බොධිං, බොධි, බොධියො. බොධියා”තිආදිනා පදමාලා වෙදිතබ්බා. ඉච්චෙවං –

පුග්ගලවාචකො බොධි-සද්දො පුල්ලිඛිගිකො භවෙ;
ඤාණාදිවාචකො ඉත්ථි-ලිඛිගොයෙව සියා සදා.

බොධිපාදපච්චනො, පුමිත්ථිලිඛිගිකො භවෙ;
එවං සන්තෙපි එතස්ස, ඉත්ථිලිඛිගත්තමෙව තු;
ඉච්ඡිතබ්බතරං යස්මා, ධම්මසෙනාපතිරිතං.

සන්ධිසද්දාදිනම්පි නයානුසාරෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. සන්ධිසද්දො හි සරසන්ධිආදිවාචකො පුල්ලිඛිගො, පටිසන්ධියාදිවාචකො ඉත්ථිලිඛිගො “සන්ධිනො. සන්ධියා”තිආදිදස්සනතො. විභත්තිසද්දො විභජනවාචකො ඉත්ථිලිඛිගො, ස්‍යාදිවාචකො පුල්ලිඛිගො වෙව ඉත්ථිලිඛිගො ව “විභත්තිස්ස. විභත්තියා”තිආදිදස්සනතො.

ආයුසද්දො පන ජීවිතින්ද්‍රියවාචකොයෙව හුත්වා පුන්තපුංසකලිඛිගො, “පුනරායු ව මෙ ලද්ධො, එවං ජානාහි මාරිසා”ති “එත්තකංයෙව තෙ ආයු, වචනකාලො භවිස්සති”ති ව දස්සනතො.

ධාතුසද්දො සභාවාදිවාචකො ඉත්ථිලිඛිගො, කරපවාදිවාචකො පුමිත්ථිලිඛිගො “චක්ඛුධාතුයා. කරොතිස්ස ධාතුස්ස. ධාතුයො ධාතුයා”ති දස්සනතො.

පජාපතිසද්දො දෙවච්ඡෙසසවාචකො පුල්ලිඛිගො, කලත්තජිනමාතුවිජාවාචකො ඉත්ථිලිඛිගො “පජාපතිස්ස දෙවරාජස්ස ධජග්ගං උල්ලොකෙය්‍යාථ”, “අත්තනො පජාපතියා සද්ධිං මහාපජාපතියා”ති ව දස්සනතො.

දාමා දාමං සද්දා මාලතිදාමාදිභෙදභින්නස්ස එකස්ස වත්ථුස්ස යථාක්කමං ඉත්ථිනපුංසකලිඛිගා. තථා හි “මාලතිදාමා ලොලාලිඛිගලිලා. මාලතිදාමං. සිඬ්ඝිතං දාමං භමරෙහි. රතනදාමා. රතනදාම”න්ති ව ද්විලිඛිගභාවෙ ලොකිකජපයොගා දිස්සන්ති සාසනානුකූලා.

සද්ධං සද්ධාසද්දා පන භින්නවත්ථුනං වාචකා ඉත්ථිනපුංසකලිඛිගා, සද්ධාසද්දො පසාදලක්ඛණවාචකො ඉත්ථිලිඛිගො, සද්ධංසද්දො මතකභත්තවාචකො නපුංසකලිඛිගො “සද්ධා සද්දහනා. මයමස්සුභො ගොතමබ්‍රාහ්මණා නාම දානානි දෙම සද්ධානි කරොමා”ති දස්සනතො. ඉමස්මිං පන යානෙ “සද්ධො පුරිසො, සද්ධා ඉත්ථි, සද්ධං කුල”න්ති ඉමානි වාච්චලිඛිගත්තා සඬගහං න ගච්ඡන්තිති දට්ඨබ්බානි.

තටං තටී තටොතිමෙ සද්දා තිරසඬබාතෙ එකස්මිංයෙවත්ථෙ ථිපුන්තපුංසකලිඛිගා.

බ්‍යඤ්ජනසද්දො උපසෙවනලිඛිගවාක්‍යාවෙණිකසරීරාවයවවාචකො නපුංසකලිඛිගො, අක්ඛරවාචකො පුන්තපුංසකලිඛිගො. තනුපසෙවනෙ “සුපං වා බ්‍යඤ්ජනං වා”ති නපුංසකනිද්දෙසො දිස්සති. තථා ලිඛිගෙ “ඉත්ථිබ්‍යඤ්ජනං පුරිසබ්‍යඤ්ජන”න්ති නපුංසකනිද්දෙසො. වාක්‍යො “පදබ්‍යඤ්ජනානි සාධුකං උග්ගහෙත්වා”ති නපුංසකලිඛිගනිද්දෙසො. ආවෙණිකෙ “අසීති අනුබ්‍යඤ්ජනානි”ති නපුංසකනිද්දෙසො. සරීරාවයවෙ “කිලෙසානං අනු අනු බ්‍යඤ්ජනතො පාකටභාවකරණතො අනුබ්‍යඤ්ජන”න්ති එවං නපුංසකනිද්දෙසො. එත්ථ හි අනුබ්‍යඤ්ජනං නාම භත්ථපාදසිතභසිතකථිතවිලොකිතාදිභෙදො ආකාරො. සො එව “සරීරාවයවො”ති වුච්චති. අක්ඛරෙ “බ්‍යඤ්ජනො. බ්‍යඤ්ජන”න්ති ව පුන්තපුංසකනිද්දෙසො.

අත්ථසද්දො නිබ්බාතවචනො නපුංසකලිඛිගො, අභිධෙය්‍යධනකාරණපයොජනනිවත්‍යාහිසන්ධානාදිවචනො පන පුල්ලිඛිගො. තථා හි කථාවත්ථුම්හි

“අත්පත්පමිනි”නි ඉමිස්සා පාළියා අත්පසංවණ්ණනායං “අත්පං වුවුවනි නිබ්බාන”නිනි නපුංසකලිඛගනිද්දෙසෙන අත්පසද්දො වුත්තො. ඉති අත්පසද්දො ද්විලිඛගො.

අක්ඛරසද්දො ව “යො පුබ්බො අක්ඛරො අක්ඛරානී”නි ව දස්සනතො. අපිව අක්ඛරසද්දො නිබ්බානවචනො නාමපණ්ණත්තිවචනො ව සබ්බදානපුංසකලිඛගො භවති “පදමච්චුතමක්ඛරං, මහාජනසම්මතොති බො වාසෙට්ඨ ‘මහාසම්මතො’ත්වෙව පඨමං අක්ඛරං නිබ්බත්ත”නිනි එවමාදිසු. “අක්ඛරාය දෙසෙති, අක්ඛරක්ඛරාය ආපත්ති පාවිත්තියස්සා”නි එත්ප පන පුල්ලිඛගොතිපි නපුංසකලිඛගොතිපි වත්තබ්බො, ඉත්ථිලිඛගොති පන න වත්තබ්බො. අයඤ්ඤි “අසක්කතා වස්ම ධනඤ්චයාය. චිරමථායස්මත්තො මමවචනායා”නිආදිසු “ධනඤ්චයාය, වචනායා”නි සද්දා විය විභත්තිවිපල්ලාසෙන වුත්තො, න ලිඛිගවිපල්ලාසවසෙනානි.

අප්පච මද්දච ගාරවසද්දා පන පුත්තපුංසකලිඛගා. “අප්පචො ව මද්දචො ව. අප්පචමද්දචං. ගාරවො ව නිවාතො ව. සහ ආවජ්ජිතෙ ථුපෙ, ගාරවං හොති මෙ තදා”නි ව ආදිදස්සනතො.

වචොවච්චසද්දා පන සට්ඨාසට්ඨසද්දා විය පුමිත්ථිලිඛගා, තත්ප වච්චසද්දස්ස “වචී, වචී, වචියො. වචිං, වචී, වචියො. වචියා”නි නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. කෙචි “දුච්චරිතපයොගවිඤ්ඤත්තිසද්දාදිසු පරෙසු වච්චසද්දස්සන්තො ථිකාරො හොති, තෙන “වච්චුච්චරිත”නිආදිනි රූපානි දිස්සන්ති”නි වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං වච්චසද්දතො විසුං වච්චසද්දස්ස දස්සනතො. අත්ථිමානි පාළිතො ව අට්ඨකථාතො ව නිදස්සනපදානි. “වචී වච්චසඬ්ඛාරො, වච්චසඬ්ඛාරො වචී, වච්ඤ්ච වච්චසඬ්ඛාරෙ ව යපෙත්වා අවසෙසා න වෙව වචී, න ව වච්චසඬ්ඛාරො. ගදිතො වචීති සතිමාහිනන්දෙ”නි ඉමානි පාළිතො නිදස්සනපදානි. “චොපනසඬ්ඛාරා වචී එව විඤ්ඤත්ති වච්චිඤ්ඤත්ති, වචියා හෙදො වච්චෙදො”නි ඉමානි අට්ඨකථාතො නිදස්සනපදානි. ඉමිනා නයෙන අඤ්ඤෙසම්පි සරූපාසරූපපදානං යථාරහං ද්විතිලිඛිගතා වචත්පපෙතබ්බා. එවං අභිධෙය්‍යකලිඛගෙසු සවිසෙසානි අභිධෙය්‍යලිඛිගානි වෙදිතබ්බානි.

ඉදානි කත්පචි වාච්චලිඛගභුතානං අභිධෙය්‍යලිඛිගානඤ්ච තද්ධිහන්තලිඛිගානඤ්ච ධම්මාදිවසෙන නාමිකපදමාලා වුවිවතෙ. තථා හි –

ධම්මහො පුග්ගලා වෙව, ධම්මපුග්ගලතොපි ව;
එකන්තධම්මතො වෙව, තථෙවෙකන්තපුග්ගලා.

පදමාලා සියුං තාසු, පච්චත්තාදිවසෙන තු;
පදං සමං විසමඤ්ච, ජඤ්ඤා සබ්බසමම්පි ව.

කථං? “මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාසඬ්ඛකප්පො, මිච්ඡාවාචා, මිච්ඡාවාචො, මිච්ඡාදිට්ඨිකො, මිච්ඡාසඬ්ඛකප්පි” ඉච්චෙතෙසං නාමිකපදමාලා එවං වෙදිතබ්බා.

“මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාදිට්ඨියො. මිච්ඡාදිට්ඨිං, මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාදිට්ඨියො. මිච්ඡාදිට්ඨියා”නි එවං ධම්මතො, “මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාදිට්ඨිතො. මිච්ඡාදිට්ඨිං, මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාදිට්ඨිතො. මිච්ඡාදිට්ඨිනා”නි එවං පුග්ගලතො, “මිච්ඡාසඬ්ඛකප්පො, මිච්ඡාසඬ්ඛකප්පා. මිච්ඡාසඬ්ඛකප්ප”නිනි එවං ධම්මපුග්ගලතො, “මිච්ඡාවාචා, මිච්ඡාවාචා, මිච්ඡාවාචායො. මිච්ඡාවාචං, මිච්ඡාවාචා මිච්ඡාවාචායො. මිච්ඡාවාචාය” එවං එකන්තධම්මතො, “මිච්ඡාවාචො, මිච්ඡාවාචා. මිච්ඡාවාචං, මිච්ඡාවාචෙ. මිච්ඡාවාචෙන” එවං එකන්තපුග්ගලතො, “මිච්ඡාදිට්ඨිකො. මිච්ඡාදිට්ඨිකා. මිච්ඡාදිට්ඨික”නිනි එවම්පි එකන්තපුග්ගලතො, “මිච්ඡාසඬ්ඛකප්පි, මිච්ඡාසඬ්ඛකප්පිතො. මිච්ඡාසඬ්ඛකප්පි”නිනි එවම්පි එකන්තපුග්ගලතො නාමිකපදමාලා භවති. පච්චත්තොපයොගවචනාදිවසෙන පන පදං සදිසං විසදිසං සබ්බථා සදිසම්පි ව භවති. එස නයො සම්මාදිට්ඨිසම්මාසඬ්ඛකප්පාදිසුපි.

අත්‍රිමෙ ආභවිවහාසිතා පයොගා – අවිජ්ජාගතස්ස භික්ඛවෙ අවිද්දසුනො මිච්ඡාදිට්ඨි පහොති. මිච්ඡාදිට්ඨිස්ස මිච්ඡාසංඛිකප්පො පහොති. මිච්ඡාසංඛිකප්පස්ස මිච්ඡාචාචා පහොති. මිච්ඡාචාචස්ස මිච්ඡාකම්මන්තො පහොති. මිච්ඡාකම්මන්තස්ස මිච්ඡාආජීවො පහොති. මිච්ඡාආජීවස්ස මිච්ඡාචායාමො පහොති. මිච්ඡාචායාමස්ස මිච්ඡාසති පහොති. මිච්ඡාසතිස්ස මිච්ඡාසමාධි පහොති. විජ්ජාගතස්ස භික්ඛවෙ විද්දසුනො සම්මාදිට්ඨි පහොති. සම්මාදිට්ඨිස්ස සම්මාසංඛිකප්පො පහොති. විත්ථාරො, එවං කත්ථවි වාච්චලිඛිගභුතානං අභිධෙයාලිඛිගානාඤ්ච තද්ධිතන්තලිඛිගානාඤ්ච නාමිකපදමාලා සප්පයොගා කථිතා.

ඉදානි නෙවාභිධෙයාලිඛිගස්ස භවිතඛිබ්බපදස්ස ව අභිධෙයාලිඛිගානං සොත්ථි සුවත්ථි සද්දානාඤ්ච වාච්චලිඛිගාභිධෙයාලිඛිගස්ස අඛිභුතසද්දස්ස ව වාච්චලිඛිගස්ස අභුතසද්දස්සවාති ඉමෙසං කිඤ්චි විසෙසං කථයාම, නාමිකපදමාලාඤ්ච යථාරහං යොජෙස්සාම. එතෙසු හි භවිතඛිබ්බපදො එකන්තභාවවාචකො නපුංසකලිඛිගො එකවචනන්තොයෙව හොති. තතියන්තපදෙහි එවංසද්ද නසද්දාදීහි ව යොජෙතඛිබ්බො ව හොති. නාස්ස නාමිකපදමාලා ලඛිහති, අත්‍රිමෙ ව පයොගා “සද්ධම්මගරුකෙන භවිතඛිබ්බං, නො ආමිසගරුකෙන, ඉමිනා චොරෙන භවිතඛිබ්බං, ඉමෙහි චොරෙහි භවිතඛිබ්බං, ඉමාය චොරියා භවිතඛිබ්බං, ඉමාහි චොරීහි භවිතඛිබ්බං, අනෙන චිත්තෙන භවිතඛිබ්බං, ඉමෙහි චිත්තෙහි භවිතඛිබ්බං, එවං භවිතඛිබ්බං, අඤ්ඤාතා භවිතඛිබ්බං”න්ති. අත්‍රිදං වුව්චති –

භවිතඛිබ්බපදං නිව්චං, සඛිබ්බඤ්ඤාචරසාසනෙ;
පයමෙකචචො භාව-වාචකාඤ්ච නපුංසකං.

තතියන්තපදෙහෙවං-සද්දාදීහි ව ධිමතා;
යොජෙතඛිබ්බංව සම්මොති, ඉති විද්වා විභාවයෙ.

අයං “භවිතඛිබ්බං”න්ති පදස්ස විසෙසො.

සොත්ථි හද්දන්තෙ හොතු රඤ්ඤො, සොත්ථිං ගච්ඡති න්භාපිතො. සොත්ථිනාමිහි සමුට්ඨිතො. සුවත්ථි, සුවත්ථිං, සුවත්ථිනා, අයං ධසාත්ථිසද්දාදීනං විසෙසො.

අයං පන “අඛිභුතං අභුතං”න්ති ද්විත්තං විසෙසො. භූසද්දස්ස ඛිභු, සංයොගපරෙ පටිසෙධන්ථවති අඉතිනිපාතෙ උපපදෙ සති එකන්තෙන රස්සත්තමුපයාති. ක්වත්ථෙ? “අභුතපුඛිබ්බං භුතං”න්තිආදීස්ථත්ථෙසු. තථාචිධෙ අසඤ්ඤාගපරෙ රස්සත්තං න උපයාති. ක්වත්ථෙ? “අසච්ච”න්තිආදීස්ථත්ථෙසු. තථා හි “අඛිභුතං”න්ති පදස්ස “අභුතපුඛිබ්බං භුතං”න්තිපි අත්ථො භවති, “අඛිභුතකරණං”න්තිපි අත්ථො භවති. “අභුතං”න්ති පදස්ස පන “අසච්ච”න්තිපි අත්ථො භවති, “අජාතං”න්තිපි අත්ථො භවති. තත්‍ර “අච්ඡරියං වත හො අඛිභුතං වත හො. අච්ඡරං වත ලොකස්මිං, අඛිභුතං ලොමහංසනං” ඉච්චෙවමාදයො “අභුතපුඛිබ්බං භුතං”න්ති අත්ථෙ පයොගා.

“ත්ථං මං නාගෙන ආලම්ප,
අහං මණ්ඩුකජාපියා;
හොතු නො අඛිභුතං තත්ථ,
ආසහස්සෙහි පඤ්චහි”ති

ඉච්චෙවමාදයො අඛිභුතකරණත්ථෙ පයොගා. එවං රස්සවසෙන, දීඝවසෙන පන නිස්සංයොගෙ “අභුතං අතච්ඡං. අතථං” ඉච්චෙවමාදයො අසච්චත්ථෙ පයොගා, “අභුතං අජාතං අසඤ්ජාතං”න්ති ඉච්චෙවමාදයො අජාතත්ථෙ පයොගා. භවන්ති චත්‍ර –

“අභුතපුඛිබ්බං භුතං”න්ති, අත්ථස්මිං අඛිභුතන්තිදං;
පදං විඤ්ඤාහි විඤ්ඤායාං, රස්සභාවෙන සණ්ඨිතං.

අඛිභුතකරණත්ථෙපි, අඛිභුතන්ති පදං තථා;

සංක්ෂිප්ත රස්සභාවෙන, ඉති විද්වා විභාවයෙ.

අභුතමිති දීඝත්ත-වසෙන කපීතං පන;
පදං සමධිගන්තබ්බ-මසච්චාජාතවාහකං.

අඛ්භුතං, අඛ්භුතානි. චිත්තනායෙන, අඛ්භුතො, අඛ්භුතා. අඛ්භුතං, පුරිස්සනායෙන, අඛ්භුතා, අඛ්භුතා, අඛ්භුතායො. අඛ්භුතං. කඤ්ඤානායෙන ඤෙය්‍යාං. එවං භූතසද්දස්සපි නාමිකපදමාලා තිඛා ගහෙනබ්බා. අනු “අඛ්භුත”මිති පදං වාච්චලිඤ්ඤමිති හවති අභිධෙය්‍යලිඤ්ඤමිති. “අභුත”මිති පදං පන වාච්චලිඤ්ඤ අභිධෙය්‍යලිඤ්ඤමිති වා සච්චසද්දො විය කත්ථවි. ඉතිස්ස යථාරහං අයමිපි සප්පයොගා නාමිකපදමාලා කපීතා.

ඉදානි ආගමිකානං කොසල්ලජනනත්ථං පදසමොධානවසෙන නාමිකපදමාලා වුව්චනෙ – බුද්ධො භගවා, බුද්ධා භගවන්තො. බුද්ධං භගවන්තං, බුද්ධෙ භගවන්තෙ. බුද්ධෙන භගවතා, සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං. අයං පදමාලා එකච්චනබහුවචනවසෙන ඤෙය්‍යා.

දෙවා තාවතිංසා. දෙවෙ තාවතිංසෙ. දෙවෙහි තාවතිංසෙහි. සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං. බහුවචනවසෙන ඤෙය්‍යා පදමාලා.

සො භගවා ජානං පස්සං අරහං සම්මාසම්බුද්ධො, තං භගවන්තං ජානන්තං පස්සන්තං අරහන්තං සම්මාසම්බුද්ධං, තෙන භගවතා ජානතා පස්සතා අරහතා සම්මාසම්බුද්ධෙන, තස්ස භගවතො ජානතො පස්සතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස. සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං. එකච්චනවසෙන ඤෙය්‍යා පදමාලා.

රාජා සුද්ධොදනො, රාජානං සුද්ධොදනං, රඤ්ඤා සුද්ධොදනෙන. සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං.

රාජා පස්සෙනදී කොසලො, රාජානං පස්සෙනදිං කොසලං, රඤ්ඤා පස්සෙනදිනා කොසලෙන. සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං.

රාජා මාගධො සෙනියො බිම්බිසාරො, රාජානං මාගධං සෙනියං බිම්බිසාරං, රඤ්ඤා මාගධෙන සෙනියෙන බිම්බිසාරෙන. සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං.

රාජා මාගධො අජාතසත්තු වෙදෙහිපුත්තො, රාජානං මාගධං අජාතසත්තුං වෙදෙහිපුත්තං, රඤ්ඤා මාගධෙන අජාතසත්තුනා වෙදෙහිපුත්තෙන. සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං.

මහාපජාපතී ගොතමී, මහාපජාපතිං ගොතමීං, මහාපජාපතියා ගොතමියාති පඤ්චක්ඛන්තුං චත්තබ්බං. මහාපජාපතියං ගොතමියං, හොති මහාපජාපතී ගොතමී.

මක්ඛලී ගොසාලො. මක්ඛලීං ගොසාලං. මක්ඛලීනා ගොසාලෙන. සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං.

සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානං සාවකයුගං. සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානං සාවකයුගං, සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානෙන සාවකයුගෙන, සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානස්ස සාවකයුගස්ස. සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං. සබ්බාපෙතා පදමාලා එකච්චනවසෙන ඤෙය්‍යා. සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානා අග්ගසාවකා, සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානෙ අග්ගසාවකෙ, සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානෙහි අග්ගසාවකෙහි. සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං. බහුවචනවසෙන ඤෙය්‍යා. ඉතො අඤ්ඤෙසුපි එසෙව නයො.

සො දාරො, සා දාරා. සං දාරං, සෙ දාරෙ. සෙන දාරෙන. සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං. සා නාරී, සා නාරියො. සං නාරිං, සා නාරියො. සාය නාරියා. සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං. සං කම්මං, සාති කම්මානි. සෙන කම්මෙන. සං ඵලං, සාති ඵලානි. සෙන ඵලෙන. සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං.

පයමං ඝාතං, පයමං ඝාතං, පයමෙන ඝාතෙන, පයමස්ස ඝාතස්ස. සෙසං චිත්ථාරෙතබ්බං.

චතුත්ථී දිසා, චතුත්ථීං දිසං, චතුත්ථියා දිසාය.

ධම්මී කථා, ධම්මිං කථං, ධම්මියා කථාය, ධම්මියං කථායං. එවං අනුපුබ්බී කථා, එවරුපී කථා. ඉමිනා නයෙන අඤ්ඤෙසුපි යානෙසු පදසමොධානවසෙන ලිඛිතො ව අන්තතො ව චචනතො ව අපෙක්ඛිතබ්බං. පදතො ව නානාප්පකාරා නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

ඉදානි එකප්පකාරානං සද්දානං ලිඛිතඅන්තවසෙන නානත්තං වෙදිතබ්බං. කථං? යාදිසො, යාදිසී, යාදිසං. තාදිසො, තාදිසී, තාදිසං. එතාදිසො, එතාදිසී, එතාදිසං. කිදිසො, කිදිසී, කිදිසං. ඊදිසො, ඊදිසී, ඊදිසං. එදිසො, එදිසී, එදිසං. සදිසො, සදිසී, සදිසං. කදාචි පන “යාදිසා තාදිසා”ති එවමාදිති ඉත්ථිලිඛිගරුපානිපි භවන්ති. නාමිකපදමාලා නෙසං පුරිස ඉත්ථී චිත්තනයෙන යොජෙතබ්බා.

ඉදානි සමාසතද්ධිතපදභූතානං අමමසද්දාදිනං නාමිකපදමාලා වුව්චතෙ – අමමො, අමමා, අමමං, අමමෙ. අමමෙන. සෙසං චිත්ථාරෙතබ්බං.

මය්හකො, මය්හකා. මය්හකං, මය්හකෙ. මය්හකෙන. සෙසං චිත්ථාරෙතබ්බං.

ආමා, ආමා, ආමායො. ආමං, ආමා, ආමායො. සෙසං චිත්ථාරෙතබ්බං.

තත්‍ර අමමොති නත්ථි තණ්හාමමත්තං දිට්ඨිමමත්තඤ්ච එතස්සාති අමමො, කො සො, අරහායෙවාති වත්තුං වට්ටති. අපිච යෙසතණ්හාපි සදිට්ඨිපි “මම ඉද”න්ති මමත්තං න කරොන්ති, තෙපි අමමායෙව. එත්ථ ව “මනුස්සා තත්ථ ජායන්ති, අමමා අපරිග්ගහා”ති ඉදං සාසනතො නිදස්සනං. “අමමො නිරහඬිකාරො”ති ඉදං පන ලොකතො නිදස්සනං. ඉත්ථිලිඛිගෙ වත්තබ්බෙ “අමමා, අමමා, අමමායො”ති පදමාලා. නපුංසකෙ වත්තබ්බෙ “අමමං, අමමානි”ති පදමාලා. තත්‍ර මය්හකොති “ඉදමපි මය්හං ඉදමපි මය්හ”න්ති විජ්ජලපතීති මය්හකො, එකො පක්ඛිවිසෙසො. වුත්තඤ්ඤෙන ජාතකෙ –

“සකුණො මය්හකො නාම, ගිරිසානුදරිවරො;
පක්කං පිප්ඵලිමාරුය්හ, ‘මය්හං මය්හ’න්ති කන්දති”ති.

ඉත්ථිලිඛිගෙ වත්තබ්බෙ “මය්හකී, මය්හකී, මය්හකියො”ති පදමාලා. තත්‍ර ආමානි “ආම අහං තුමහාකං දාසී”ති එවං දාසිභාවං පටිජානාතීති ආමා. ගෙහදාසී. වුත්තඤ්ඤෙන ජාතකෙසු “යත්ථ දාසො ආමජාතො, ධිතො ථුල්ලානි ගච්ඡති”ති ව, “ආමාය දාසාපි භවන්ති ලොකෙ”ති ව, තස්මා ඉමානෙවෙත්ථ නිදස්සනපදානි.

ඉදානි කති කතිපය කතිමිසද්දානං විසෙසො වුව්චතෙ යථාරහං නාමිකපදමාලා ව. තත්‍ර කතිමිසද්දස්ස නාමිකපදමාලා න ලබ්භති “අප්ප හන්තෙ කතිමි”ති එවං පුච්ඡාවසෙන ආගතමත්තතො. කති කතිපයසද්දානං පන ලබ්භතෙව, සා ව බහුවචනිකා. විසුද්ධිමග්ගට්ඨකායං පන කතිපයසද්දො එකචචනිකො වුත්තො. කති පුරිසා තිට්ඨන්ති, කති පුරිසෙ පස්සති. කති ඉත්ථියො, කති කුලානි. කති ලොකස්මිං ඡිද්දානි යත්ථ චිත්තං න තිට්ඨති. කති කුසලා. කති ධාතුයො. කති ආයතනානි. කතිහි ඛන්ධෙහි කතිභායතනෙහි කතිහි ධාතූහි සඬග්ගිතං. කතිහි රජමානෙති, කතිහි පරිසුඡිකති. කතිපයා පුරිසා, කතිපයා ඉත්ථියො, කතිපයානි චිත්තානි. ඉමා පන නාමිකපදමාලා.

කති. කතිහි, කතිහි. කතිනං. කතිසු.

කතිපයා. කතිපයෙහි, කතිපයෙහි. කතිපයානං. කතිපයෙසු. කතිපයායො. කතිපයාහි, කතිපයාහි. කතිපයානං. කතිපයාසු. කතිපයානි. කතිපයෙ. කතිපයෙහි, කතිපයෙහි. කතිපයානං. කතිපයෙසුති. සබ්බාපෙතා සත්තන්තං විහත්තීනං වසෙන ඤෙය්‍යා, සමාසවිධිමිහිපි කති කතිපයසද්දා

බහුවචනවසෙනෙව යොජෙනබ්බා. “කතිසඬගාතිගො භික්ඛු, ඔසතිණ්ණොති වුවචති. කතිපයජනකත”න්තිආදියු හි “කති කිත්තකා සඬගා කතිසඬගා”තිආදිනා සබ්බදා බහුවචනසමාසො දට්ඨබ්බො.

ඉදාති රුළුභිසද්දානං නාමිකපදමාලා වුවචනෙ – ඉධ රුළුභිසද්දා නාම යෙවාපනකසද්දාදයො. යෙවාපනකො, යෙවාපනකා. යෙවාපනකං. යෙවාපනො, යෙවාපනා. යෙවාපනං. යංවාපනකං, යංවාපනකානි. සෙසං සබ්බත්ථ විත්ථාරෙතබ්බං. තත්‍ර යෙවාපනකොති “එස්සො හොති වෙදනා හොති”තිආදිනා වුත්තා එස්සාදයො විය සරුපතො අවත්වා “යෙ වා පන තස්මිං සමයෙ අඤ්ඤෙපි අත්ථි පටිච්චසමුප්පන්නා අරුපිනො ධම්මා”ති එවං “යෙවාපනා”ති පදෙන වුත්තො යෙවාපනකො, එවං “යෙවාපනො”ති එත්ථාපි. තථා “යං වා පනඤ්ඤමිපි අත්ථි රූප”න්ති එවං “යංවාපනා”ති පදෙන වුත්තං යංවාපනකං. එස නයො යථාරහං යස්සකං යත්ථකන්තිආදියුපි නෙතබ්බො.

එත්ථ සියා – නනු ව හො පනසද්දො නිපාතො, නිපාතානඤ්ච අබ්‍යයභාවො සිද්ධො තීසු ලිඬගෙසු සබ්බවිහත්තිවචනෙසු ව වයාභාවතො, සො කස්මා “යෙවාපනො”ති ඕකාරන්තො ජාතොති? සච්චං පනසද්දො නිපාතො, සො ව බො “යෙ වා පන තස්මිං සමයෙ”ති වා, “යං වා පනඤ්ඤමිපි”ති වා, “බ්‍රාහ්මණා පනා”ති වා එවමාදියු නිපාතො, “යෙවාපනකො”ති වා, “යෙවාපනො”ති වා එවමාදියු නිපාතො නාම න හොති. අනුකරණමත්තඤ්ඤෙන, තස්මා ඊදිසෙසු පනසද්දසභිනා පයොගා රුළුභිසද්දාති ගහෙතබ්බා. යජ්ජෙවං කස්මා නිබ්බවනමුදාභටන්ති? අත්ථස්ස පාකට්ඨකරණත්ථං.

තයොධම්මජාතකං. තයොධම්මජාතකං. තයොධම්මජාතකෙන. තයොධම්මජාතකස්ස. තයොධම්මජාතකා, තයොධම්මජාතකස්මා. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

තයොසඬබාරා. තයොසඬබාරෙ. තයොසඬබාරෙහි, තයොසඬබාරෙහි. තයොසඬබාරානං. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

වත්තාරිපුරිසයුගො සඬසො. වත්තාරිපුරිසයුගං සඬසං. වත්තාරිපුරිසයුගෙන සඬසෙන. වත්තාරිපුරිසයුගස්ස සඬසස්ස. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

සතොකාරි, සතොකාරි, සතොකාරිනො. සතොකාරිං, සතොකාරි, සතොකාරිනො. සතොකාරිනා, සතොකාරිහි, සතොකාරිහි. සතොකාරිස්ස. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. එත්ථ සතොකාරිති සරතීති සතො, සතො එව හුත්වා කරණසිලොති සතොකාරි.

අපරෙසමිපි රුළුභිසද්දානං නාමිකපදමාලා වුවචනෙ සද්ධිමත්ථවිභාවනාය. අඬගා. අඬගෙ. අඬගෙහි, අඬගෙහි. අඬගානං. අඬගෙහි, අඬගෙහි. අඬගානං. අඬගෙසු. හොන්තො අඬගා.

අඬගා ජනපදො. අඬගෙ ජනපදං. අඬගෙහි, අඬගෙහි ජනපදෙන. අඬගානං ජනපදස්ස. අඬගෙහි, අඬගෙහි ජනපදස්මා. අඬගානං ජනපදස්ස. අඬගෙසු ජනපදෙ. හොන්තො අඬගා ජනපද. එවං මගධකොසලාදීනමිපි යොජෙනබ්බා.

ඉත්ථිලිඬගෙ කාසී, කාසියො, කාසී, කාසියො. කාසීහි, කාසීහි. කාසීනං. කාසීහි, කාසීහි. කාසීනං. කාසීසු. හොතියො කාසියො. අනුයමත්ථවිභාවනා – කාසී, කාසියො ජනපදො. කාසී, කාසියො ජනපදං. කාසීහි, කාසීහි ජනපදෙන. කාසීනං ජනපදස්ස. කාසීහි, කාසීහි ජනපදස්මා. කාසීනං ජනපදස්ස. කාසීසු ජනපදෙ. හොතියො කාසියො ජනපද. එවං අවන්තිවෙතී වජ්ජී ඉච්චෙනෙසමිපි පදානං යොජෙනබ්බා. තෙනාහු අවධිකථාවරියා “කුරුසු ජනපදෙ”ති. එවං අඬගාදීනි අත්ථස්ස එකත්තෙපි ජනපදනාමත්තා රුළුභිවසෙන බහුවචනානෙව භවන්ති. තථා හි තත්ථ තත්ථ “අඬගෙසු විහරති. මගධෙසු වාරිකං වරමානො”තිආදිනා, “අඬගානං මගධානං කාසීනං කොසලාන”න්තිආදිනා ව බහුවචනපාළියො දිස්සන්ති. එවං රුළුභිසද්දානං නාමිකපදමාලා භවන්ති.

ඉදානි අපරාපි ඉතො සවිසෙසනරා සද්දහෙදෙ සම්මොහවිද්ධංසනකාරිකා පරමසුබ්බමඤ්ඤාණාවහා නාමිකපදමාලායො කථයාම සොතුනං අත්ථබ්බාඤ්ඤාපනග්ගහණෙ පරමකොසල්ලසම්පාදනත්ථං. තා ව බො “සම්බුද්ධො පටිජානාසි. කස්සකො පටිජානාසි. උපාසකො පටිජානාසි. සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතො ඉමෙ ධම්මා අනභිසම්බුද්ධා”තිආදයො පාළිනයෙ නිස්සායෙව. තත්ථ සම්බුද්ධොපටිජානාසීති “ත්වං ‘අහං සම්මාසම්බුද්ධො’ති පටිජානාසී”ති ඉතිසද්දලොපවසෙන අත්ථො ගහෙනබ්බො. එස නයො “කස්සකො පටිජානාසී”තිආදියුපි. “සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතො”ති එත්ථ පන “අහං සම්මාසම්බුද්ධො”ති පටිජානන්තස්ස තවාති එවං ඉතිසද්දලොපයොජනාවසෙන අඤ්ඤො සද්දසන්තිවෙසො තෙනෙව අඤ්ඤො අත්ථපටිවෙධො ව භවති. “බිණ්ණාසවස්ස තෙ පටිජානතොති” ආදියුපි එසෙව නයො. අට්ඨකථායං පන සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතොති “අහං සම්මාසම්බුද්ධො, සබ්බෙ ධම්මා මයා අභිසම්බුද්ධා”ති එවං පටිජානතො තවාති යො අත්ථො චුත්තො, සොපි යථාදස්සිතො අත්ථොයෙව. එවංපකාරං ඤත්වා පණ්ඩිතජාතියෙන කුලපුත්තෙන අම්මෙහි වුව්වමානා “අහං සම්මාසම්බුද්ධො”ති ත්වං පටිජානාසී”ති එතස්මිං අත්ථෙ සක්‍රියාපදා අයං පදමාලා වචන්ථපෙනබ්බො –

සම්මාසම්බුද්ධො ත්වං පටිජානං තිට්ඨසි. සම්මාසම්බුද්ධං තං පටිජානන්තං පස්සති. සම්මාසම්බුද්ධෙන තෙ පටිජානතා ධම්මො දෙසිතො. සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතො දියතෙ. සම්මාසම්බුද්ධස්මා තයා පටිජානතා අපෙති. සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතො ධම්මො. සම්මාසම්බුද්ධස්මිං තයි පටිජානන්තෙ පතිට්ඨිතන්ති. තථා “බිණ්ණාසවො ත්වං පටිජානාසී”තිආදිනාපි විත්ථාරෙතබ්බං.

ඉද්ධිමා භික්ඛු එකොපි හුත්වා බහුධා හොති, බහුධාපි හුත්වා එකො හොති. ඉද්ධිමන්තො භික්ඛු එකොපි හුත්වා බහුධා හොත්ති, බහුධාපි හුත්වා එකො හොත්තිති ඉමස්මිං පනත්ථෙ අයමපි සක්‍රියාපදා පදමාලා වචන්ථපෙනබ්බො –

එකොපි හුත්වා බහුධා හොත්තො බහුධාපි හුත්වා එකො හොත්තො භික්ඛු තිට්ඨති, එකොපි හුත්වා බහුධා හොත්තා බහුධාපි හුත්වා එකො හොත්තා භික්ඛු තිට්ඨන්ති. එකොපි හුත්වා බහුධා හොත්තං බහුධාපි හුත්වා එකො හොත්තං භික්ඛුං පස්සති, එකොපි හුත්වා බහුධා හොත්තෙ බහුධාපි හුත්වා එකො හොත්තෙ භික්ඛු පස්සති. එකොපි හුත්වා බහුධා හොත්තෙන බහුධාපි හුත්වා එකො හොත්තෙන භික්ඛුනා ධම්මො දෙසිතො, එකොපි හුත්වා බහුධා හොත්තෙහි බහුධාපි හුත්වා එකො හොත්තෙහි භික්ඛුහි ධම්මො දෙසිතො. එකොපි හුත්වා බහුධා හොත්තස්ස බහුධාපි හුත්වා එකො හොත්තස්ස භික්ඛුනො දියතෙ. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. හො එකොපි හුත්වා බහුධා හොත්ත බහුධාපි හුත්වා එකො හොත්ත භික්ඛු ත්වං ධම්මං දෙසෙහි, හොත්තො එකොපි හුත්වා බහුධා හොත්තා බහුධාපි හුත්වා එකො හොත්තා තුම්මෙ ධම්මං දෙසෙපාති. ඉමස්මිං යානෙ කෙවට්ටසුත්තං සාධකං. “ඉධ කෙවට්ට භික්ඛු අනෙකච්ඡිතං ඉද්ධිවිධං පච්චන්තොති. එකොපි හුත්වා බහුධා හොති, බහුධාපි හුත්වා එකො හොති, ආවිභාවං...පෙ.... තමෙනං අඤ්ඤතරො සද්ධො පසන්තො පස්සති තං භික්ඛුං අනෙකච්ඡිතං ඉද්ධිවිධං පච්චන්තොත්තං එකොපි හුත්වා බහුධා හොත්තං බහුධාපි හුත්වා එකො හොත්ත”න්ති ඉදං කෙවට්ටසුත්තං.

එකොඵකාය මාතුගාමෙන සද්ධිං රහො නිසජ්ජං කප්පෙන්නො භික්ඛු එවං වදති, එකොඵකාය මාතුගාමෙන සද්ධිං රහො නිසජ්ජං කප්පෙන්නා භික්ඛු එවං වදන්ති. එකොඵකාය මාතුගාමෙන සද්ධිං රහො නිසජ්ජං කප්පෙන්නං භික්ඛුං පස්සති, එකොඵකාය මාතුගාමෙන සද්ධිං රහො නිසජ්ජං කප්පෙන්නෙ භික්ඛු පස්සති. සබ්බං විත්ථාරෙතබ්බං. එත්ථ පන “න ත්වෙව එකොඵකාය, මාතුගාමෙන සල්ලපෙ”තිආදිකං පාළිපදං සාධකං. එත්ථ හි එකොඵකායාති ඉදං අබ්බයපදසදිසං රුළ්භිපදන්ති ගහෙනබ්බං, අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති සද්දස්ස විය ව එකපදත්තුපගමනඤ්ඤස්ස වෙදිතබ්බං. භික්ඛු විනා දුතියෙන සයං එකො හුත්වා ඵකාය ඉත්ථියා සද්ධිත්ති ඉමස්මිං අත්ථෙ “එකොඵකායා”ති ඉදං පදං න රුළ්භිපදන්ති දට්ඨබ්බං. එවං සන්නෙපි න “එකො”ති සද්දො “භික්ඛු”ති පදෙන සමානාධිකරණො. යදි සමානාධිකරණො සියා, “නිසජ්ජං කප්පෙන්න”න්තිආදි න වත්තබ්බං සියා. “එකායා”ති සද්දොපි න අජ්ඣාහරිතබ්බෙන “ඉත්ථියා”ති පදෙන සමානාධිකරණො. යදි සමානාධිකරණො සියා, “මාතුගාමෙන”ති න වත්තබ්බං සියා විසෙසාභාවතො

ද්විරුක්තභාවාපජ්ජනතො ව. කිඤ්ච හියොයා “මාතුගාමෙනා”ති වුත්තත්තා “එකෙනා”ති වත්තබ්බං සියා, එකත්තතො පන “එකොඵකායා”ති ඉදං පදං පුමිත්ථිසඬ්ඛානං අත්ථං අපෙක්ඛති, න සමානාධිකරණපදං, තස්මා “ද්වෙ ජාතිපතයො අඤ්ඤමඤ්ඤං සල්ලපෙන්නි”ති ආදීසු “අඤ්ඤමඤ්ඤ”න්ති පදස්ස විය ව “එකොඵකායා”ති ඉමස්ස එකපදත්තඤ්ච නිසජ්ජං කප්පෙන්නස්ස හික්ඛුතො විසෙසනත්තඤ්ච වෙදිතබ්බං. අථ වා යස්සං නිසජ්ජත්‍රියායං හික්ඛුපි එකොච භොති, ඉත්ථිපි එකාච. සා ක්‍රියා රුළුභිවසෙන “එකොඵකායා”ති වුවිච්ඡි, තාදිසාය එකොඵකාය නිසජ්ජත්‍රියාය හික්ඛු මාතුගාමෙන සද්ධින්නිපි අත්ථො ගහෙතබ්බො. ඉමිනා නයෙන අඤ්ඤෙසම්පි රුළුභිසද්දානං නාමිකපදමාලා යථාපයොගං එකච්චනඛ්‍යවචනවසෙන යොජෙතබ්බො. ඉච්චෙවං වාව්වාහිධෙය්‍යලිඬ්ගාදීනං නාමිකපදමාලා නානප්පකාරතො පකාසිතා.

සුමධුරතරසද්දනිතිං ඉමං,
පටුතරමතිතං සුසිබෙ වරං;
විදුවිමතිතමොපහරිං රචිං,
මතිකුමුදපබොධිතිසාපතිං.

කතවිඤ්ඤජනස්සාස-සාසනස්සාහිවුද්ධියා;
ධියා නීතිමිමං සාධු, සාධුකඤ්ඤෙච ලක්ඛයෙ.

ඉති නවඬ්ගෙ සාට්ඨකපෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතිසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනිතිප්පකරණෙ

වාව්වාහිධෙය්‍යලිඬ්ගාදිපරිදීපනො නාමිකපදමාලාවිභාගො

එකාදසමො පරිච්ඡෙදො.

එත්තාවතා භුධාතුමයානං පුල්ලිඬ්ගානං ඉත්ථිලිඬ්ගානං නපුංසකලිඬ්ගානඤ්ච නාමිකපදමාලා යථාරහං ලිඬ්ගත්තරෙහි සද්දත්තරෙහි අත්ථන්නරෙහි ව සද්ධිං නානප්පකාරතො දස්සිතා. සබ්බනාමානි හි යපෙත්වා නයතො අඤ්ඤානි කානිවි නාමානි අග්ගහිතානි නාම නත්ථි.

12. සබ්බනාමතං සදිසනාමනාමිකපදමාලා

ඉතො පරං පවක්ඛාමි, සබ්බනාමඤ්ච තස්සමං;
නාමඤ්ච යොජිතං නානා-නාමෙහෙව විසෙසතො.

යානි භොන්ති තිලිඬ්ගානි, අනුකුලානි යානි ව;
තිලිඬ්ගානං විසෙසෙන, පදානෙතානි නාමතො.

“සබ්බසාධාරණකානි, නාමානි”ච්චෙව අත්ථතො;
සබ්බනාමානි වුවිච්ඡි, සත්තථිසති සඬ්ඛතො.

තෙසු කානිවි රූපෙහි, සෙසාඤ්ඤෙහි ව යුජ්ජරෙ;
කානිවි පන සහෙව, එතෙසං ලක්ඛණං ඉදං.

එතස්මා ලක්ඛණා මුත්තං, න පදං සබ්බනාමිකං;
තස්මාතීතාදයො සද්දා, ගුණනාමානි වුවිච්චරෙ.

සබ්බනාමානි නාම – සබ්බ කතර කතම උභය ඉතරඅඤ්ඤ අඤ්ඤතර අඤ්ඤතම පුබ්බ පර අපර දක්ඛණ උත්තර අධරයන එත ඉම අමුකිං එක උභ ද්විති චතු තුම්භ අම්භ ඉච්චෙතානි සත්තථිස.

එතෙසු සබ්බසද්දො සකලත්ථො, සො ච සබ්බසබ්බාදිවසෙන ඤෙය්‍යො. කතර කතමසද්දො පුච්ඡනත්ථා. උභයසද්දො ද්විඅවයවසමුදායවචනො. ඉතරසද්දො චුත්තපටියොගිවචනො. අඤ්ඤසද්දො අධිගතාපරවචනො. අඤ්ඤතර අඤ්ඤතමසද්දො අනියමත්ථා. පුබ්බාදයො උත්තරපරියන්තා දිසාකාලාදිවත්ථාවචනා. තථා හි පුබ්බ පරා පර දක්ඛිණුත්තරසද්දො පුල්ලිඬගත්තෙ යථාරභං කාලදෙසාදිවචනා, ඉත්ථිලිඬගත්තෙ දිසාදිවචනා, නපුංසකලිඬගත්තෙ යානාදිවචනා. අධරසද්දොපි හෙට්ඨිමත්ථාවචකො වචත්ථාවචනොයෙව, සො ච තිලිඬගො “අධරො පත්තො. අධරා අරණි, අධරං භාජන”මිති, යංසද්දො අනියමත්ථො. තංසද්දො පරමිමුඛාවචනො. එතසද්දො සමීපවචනො. ඉමසද්දො අවිචන්තසමීපවචනො. අමුසද්දො දුරවචනො. කිංසද්දො පුච්ඡනත්ථො. එකසද්දො සඬබ්බාදිවචනො. චුත්තඤ්ඤි –

එකසද්දො අඤ්ඤත්ථසෙට්ඨඅසභායසඬබ්බාදිසු දිස්සති. තථා හෙස “සස්සතො අත්තා ච ලොකො ච, ඉදමෙව සච්චං මොසමඤ්ඤන්ති, ඉත්ථෙකෙ අභිවදන්ති”තිආදිසු අඤ්ඤත්ථෙ දිස්සති. “වෙනසො එකොදිභාව”න්තිආදිසු සෙට්ඨෙ. “එකො වූපකට්ඨො”තිආදිසු අසභායෙ. “එකොව බො හික්ඛවෙ බණො ච සමයො ච බ්‍රහ්මවරියවාසායා”තිආදිසු සඬබ්බායන්ති.

යත්ථෙස සඬබ්බාවචනො, තත්ථෙකවචනන්තොව. උභසද්දො ද්විසද්දපරියායො. ද්විතිවතුසද්දො සඬබ්බාවචනා, සබ්බකාලං බහුවචනන්තාව. කුම්භසද්දො යෙන කථෙති, තස්මිං වත්තබ්බවචනං. අම්භසද්දො අත්තති වත්තබ්බවචනං.

ඉදානි තෙසං නාමිකපදමාලං කථයාම –

සබ්බො, සබ්බෙ. සබ්බං, සබ්බෙ. සබ්බෙන, සබ්බෙහි, සබ්බෙහි. සබ්බස්ස, සබ්බෙසං, සබ්බෙසානං. සබ්බස්මා, සබ්බම්භා, සබ්බෙහි, සබ්බෙහි. සබ්බස්ස, සබ්බෙසං, සබ්බෙසානං. සබ්බස්මිං, සබ්බම්හි, සබ්බෙසු. භො සබ්බ, භවන්තො සබ්බෙ.

තත්‍ර “සබ්බො භූතො, සබ්බෙ භූතා”තිආදිනා, “සබ්බො පුරිසො, සබ්බෙ පුරිසා”තිආදිනා ච නයෙන සබ්බානි පුල්ලිඬගනාමෙහි සද්ධිං යොජෙතබ්බානි. යානි පන යමකම්භාථෙරෙන පුත්තපුංසකවිසයෙ සබ්බ කතර කතමාදිනං අඤ්ඤානිපි රූපානි චුත්තානි. තං යථා?

“සබ්බො” ඉච්චාදිකං රූපං, නිස්සක්කෙ භුමිමකෙ පන;
“සබ්බෙ” ඉච්චාදිකං රූපං, යමකෙන පකාසිතං.

තඤ්ථෙ උපපරික්ඛිත්ථා, යුත්තං ගණ්හන්තු යොගිනො;
සබ්බනාමිකරූපඤ්ඤි, විවිධං දුබ්බධං යතො.

සබ්බා, සබ්බා, සබ්බායො. සබ්බං, සබ්බා, සබ්බායො. සබ්බාය, සබ්බස්සා, සබ්බාහි, සබ්බාහි. සබ්බාය, සබ්බස්සා, සබ්බාසං. සබ්බාය, සබ්බස්සා, සබ්බාහි, සබ්බාහි. සබ්බාය, සබ්බස්සා, සබ්බාසං. සබ්බායං, සබ්බස්සා, සබ්බස්සං, සබ්බාසු. භොති සබ්බෙ, භොතියො සබ්බා, සබ්බායො. ඉත්ථිලිඬගත්තෙ නාමිකපදමාලා.

එත්ථ “සබ්බා භාවිකා, සබ්බා භාවිකායො”ති, “සබ්බා කඤ්ඤා, සබ්බා කඤ්ඤායො”ති ච ආදිනා ඉත්ථිලිඬගසබ්බනාමානි සබ්බෙහි ඉත්ථිලිඬගෙහි සද්ධිං යොජෙතබ්බානි. එත්ථ ච “සබ්බස්සා”ති පදං තතියාවතුත්ථිපඤ්චමීෂට්ඨිසත්තමිවසෙන පඤ්චධා විභත්තං. “තස්සා කුමාරිකාය සද්ධි”න්ති කරණප්පයොගාදිදස්සනතො. සබ්බස්සා කඤ්ඤාය කතං. සබ්බස්සා කඤ්ඤාය දෙනි. අයං කඤ්ඤා සබ්බස්සා කඤ්ඤාය හීනා විරූපා. අයං කඤ්ඤා සබ්බස්සා කඤ්ඤාය උත්තමා අභිරූපා. සබ්බස්සා කඤ්ඤාය අපෙති, සබ්බස්සා කඤ්ඤාය ධනං. සබ්බස්සා කඤ්ඤාය පතිට්ඨිතං.

සබ්බං, සබ්බානි. සබ්බං, සබ්බානි. සබ්බෙන, සබ්බෙනි, සබ්බෙහි. සබ්බස්ස, සබ්බෙසං,
සබ්බෙසානං. සබ්බස්මා, සබ්බමිහා, සබ්බෙනි, සබ්බෙනි. සබ්බස්ස, සබ්බෙසං, සබ්බෙසානං.
සබ්බස්මිං, සබ්බමිහි, සබ්බෙසු. හො සබ්බ, භවන්තො සබ්බානි. නපුංසකලිඛිගත්තෙ නාමිකපදමාලා.

එත්ථ “සබ්බං භූතං, සබ්බානි භූතානි. සබ්බං චිත්තං, සබ්බානි චිත්තානි”ති ව ආදිනා
නපුංසකලිඛිගසබ්බනාමානි සබ්බෙනි නපුංසකලිඛිගෙනි සද්ධිං යොජෙතබ්බානි. එවං සබ්බසද්දස්ස
ලිඛිගත්තයවසෙන පදමාලා භවති.

ඉදානිස්ස පරපදෙන සද්ධිං සමාසො වෙදිතබ්බො “සබ්බසාධාරණො සබ්බවෙරි”ඉති. තත්ථ
සබ්බෙසං සාධාරණො සබ්බසාධාරණො. සබ්බෙසං වෙරි, සබ්බෙ වා වෙරිනො යස්ස සොයං
සබ්බවෙරිති සමාසවිග්ගහො. යථා පන සබ්බසද්දස්ස පදමාලා ලිඛිගත්තයවසෙන යොජිතා, එවං
කතරසද්දාදිනම්පි අධරසද්දපරියන්තානං යොජෙතබ්බා.

තත්ත්වං උභයසද්දවජ්ජිතො පුල්ලිඛිගපෙය්‍යාලො –

කතරො, කතරෙ. කතරං...පෙ.... හො කතර, භවන්තො කතරෙ. කතමො, කතමෙ. ඉතරො,
ඉතරෙ. අඤ්ඤො, අඤ්ඤෙ. අඤ්ඤතරො, අඤ්ඤතරෙ. අඤ්ඤතමො, අඤ්ඤතමෙ. පුබ්බො, පුබ්බෙ.
පරො, පරෙ. අපරො, අපරෙ. දක්ඛිණො, දක්ඛිණෙ. උත්තරො, උත්තරෙ. අධරො, අධරෙ...පෙ....
හො අධර, භවන්තො අධරෙති.

අයං පන උභයසද්දසහිතො නපුංසකලිඛිගපෙය්‍යාලො –

කතරං, කතරානි. කතරං...පෙ.... හො කතර, භවන්තො කතරානි. කතමං. උභයං. ඉතරං.
අඤ්ඤං. අඤ්ඤතරං. අඤ්ඤතමං. පුබ්බං. පරං. අපරං. දක්ඛිණං. උත්තරං. අධරං, අධරානි.
අධරං...පෙ.... හො අධර, භවන්තො අධරානිති.

ඉදානි පුන්තපුංසකලිඛිගානං පරසද්දාදිනං රූපන්තරනිද්දෙසො වුවිවති. කච්චායනස්මිඤ්ඤි
“පුරිසා”ති විය “පරා”ති පඨමාබ්‍රව්වනං දිස්සති. එවරූපො නයො අපරසබ්බකතරාදීසු
අඤ්ඤතමපරියොසානෙසු නවසු අප්පසිද්ධො, ලබ්භමානො පුබ්බදක්ඛිණුත්තරාධරෙසු වතුසු
ලබ්භෙය්‍යා. තථා “පුරිසෙ”ති විය පාළිආදීසු “පුබ්බෙ”ති සච්චසඛිබෙපෙ “ඉතරෙ”ති, කච්චායනෙ ව
“පරෙ”ති සත්තමිච්චකව්වනං දිස්සති. එවරූපො නයො සබ්බ අඤ්ඤසද්දෙසු අප්පසිද්ධො,
ලබ්භමානො කතරකතමාදීසු සෙසෙසු අධරපරියොසානෙසු ද්වාදසසු ලබ්භෙය්‍යා. තථා “පුරිසා”ති විය
සබ්බා කතරා ඉච්චාදි පඤ්චමිච්චකව්වනනායො පාළිආදීසු අප්පසිද්ධො. එවං සත්තෙපි අයං නයො
පුනස්පුනං උපපරික්ඛිත්වා යුත්තො වෙ, ගහෙතබ්බො.

අයං පන උභයසද්දසහිතො ඉත්ථිලිඛිගපෙය්‍යාලො –

කතරා, කතරා, කතරායො. කතරං...පෙ.... හොති කතරෙ, හොතියො කතරා, කතරායො.
කතමා. උභයා. ඉතරා. අඤ්ඤතරා. අඤ්ඤතමා. පුබ්බා. පරා. අපරා. දක්ඛිණා. උත්තරා. අධරා, අධරා,
අධරායො. අධරං...පෙ.... හොති අධරෙ, හොතියො අධරා, අධරායොති.

යස්මා පනෙතෙසු ඉතර අඤ්ඤ අඤ්ඤතර අඤ්ඤතමානං පාළියාදීසු
“ඉතරිස්සා”තිආදිදස්සනතො කොච්චි හෙදො වත්තබ්බො, තස්මා වතුත්ථිජට්ඨිනං ච්චකව්වනට්ඨානෙ
“ඉතරිස්සා, ඉතරාය, අඤ්ඤිස්සා, අඤ්ඤාය. අඤ්ඤතරිස්සා, අඤ්ඤතරාය, අඤ්ඤතමිස්සා,
අඤ්ඤතමායා”ති යොජෙතබ්බං. තථා තනියාපඤ්චමීනමෙකව්වනට්ඨානෙ “තස්සා කුමාරිකාය
සද්ධිං. කස්සාහං කෙන භායාමි”ති කරුණනිස්සක්කප්පයොගදස්සනතො සත්තමියා
පනෙකව්වනට්ඨානෙ “ඉතරිස්සා, ඉතරිස්සං, ඉතරාය, ඉතරායං, අඤ්ඤිස්සා, අඤ්ඤිස්සං, අඤ්ඤාය,
අඤ්ඤායං, අඤ්ඤතරිස්සා, අඤ්ඤතරිස්සං, අඤ්ඤතරාය, අඤ්ඤතරායං, අඤ්ඤතමිස්සා,

අඤ්ඤාතමිස්සං, අඤ්ඤාතමාය, අඤ්ඤාතමාය”න්ති යොජෙතබ්බං “අඤ්ඤාතරො භික්ඛු අඤ්ඤාතරිස්සා ඉත්ථියා පටිබද්ධවිත්තො භොති”ති පාළිදස්සනතො.

තත්‍ර සබ්බසද්දො සබ්බසබ්බං, පදෙසසබ්බං, ආයතනසබ්බං, සක්කායසබ්බන්ති චතුසු විසයෙසු දිට්ඨප්පයොගො. තථා භෙස “සබ්බෙ ධම්මා සබ්බාකාරොන බුද්ධස්ස භගවතො ඤාණමුඛෙ ආපාට්මාගච්ඡන්ති”ති ආදියු සබ්බසබ්බස්මිං ආගතො. “සබ්බෙසං වො සාරිපුත්තා සුභාසිතං පරියායෙනා”ති ආදියු පදෙසසබ්බස්මිං. “සබ්බං වො භික්ඛවෙ දෙසෙස්සාමි, තං සුභාට් සාධුකං මනසි කරොථ, භාසිස්සාමි...පෙ.... කතමඤ්ච භික්ඛවෙ සබ්බං චක්ඛුඤ්චෙව රූපා ච...පෙ.... මනො චෙව ධම්මා චා”ති එත්ථ ආයතනසබ්බස්මිං. “සබ්බං සබ්බතො සඤ්ජානාති”ති ආදියු සක්කායසබ්බස්මිං. තත්ථ සබ්බසබ්බස්මිං ආගතො නිප්පදෙසො, ඉතරෙසු තියු සප්පදෙසොති වෙදිතබ්බො. ඉච්චෙවං –

සබ්බසබ්බපදෙසෙසු, අටො ආයතනෙපි ව;
සක්කායෙ චාති චතුසු, සබ්බසද්දො පවත්තති.

කතර කතමසද්දෙසු කතරසද්දො අප්පෙසු එකං වා ද්වෙ වා තිණි වා භියොවා වා අප්පමුපාදාය වත්තති. කතමසද්දො බහුසු එකං වා ද්වෙ වා තිණි වා බහුං වා උපාදාය වත්තති. කතරසද්දො හි අප්පවිසයො, කතමසද්දො බහුවිසයො. තත්‍රිමෙ පයොගා “කතරෙන මග්ගෙන ගන්තබ්බං. සමුද්දො කතරො අයං. කතමො තස්මිං සමයෙ එස්සො භොති. කතමෙ ධම්මා කුසලා. දිසා චතස්සො විදිසා චතස්සො, උද්ධං අධො දස දිසතා, ඉමායො, කතමං දිසං තිට්ඨති නාගරාජා”. ඉච්චෙවමාදයො භවන්ති. උභයො. උභයං. උභයො. උභයෙන. සෙසං පුල්ලිඨිගෙ සබ්බසද්දසමං. උභයො ජනා තිට්ඨන්ති. උභයො ජනෙ පස්සති. යථා උභො පුත්තා. උභො පුත්තෙති. “උභයො”ති හි පදං “උභො”ති පදමිච්ච බහුවචනත්තභාවෙන පසිද්ධං, න ත්වෙකචචනත්තභාවෙන. එත්ථ හි –

“එකරත්තෙන උභයො, තුවඤ්ච ධනුසෙබ ව;
අන්තමෙවාභිතන්දන්ති, උභයො දෙවමානුසා”

“උභයො තෙ පිතාභාතරො”ති තදත්ථසාධකානි නිදස්සනපදානි වෙදිතබ්බානි. යදා පනායස්මන්තො “උභයො”ති එකචචනත්තං පස්සෙයාථ, තදා සාධුකං මනසි කරොථ. කො හි සමත්ථො අනන්තනයපටිමණ්ඩිතෙ සාට්ඨකපෙ තෙපිටකෙ ජිනසාසනෙ නිරවසෙසතො නයං දට්ඨුං දස්සෙතුඤ්ච අඤ්ඤාත්‍ර ආගමාධිගමසම්පන්නෙන පහින්තපටිසම්භිදෙන. ඉදඤ්චෙත්ථුපලක්ඛිතබ්බං –

අඤ්ඤාසද්දො පුබ්බසද්දො, දක්ඛිණො චුත්තරො පරො;
සබ්බනාමෙසු ගස්භන්ති, අසබ්බනාමිකෙසුපි.

එතෙසඤ්ච සබ්බනාමෙසු සඨගභො විභාවිතොව.

ඉදානි අසබ්බනාමෙසු සඨගභො වුවිචනෙ – තත්ථ අඤ්ඤාසද්දො තාව යදා බාලවාචකො, තදා සබ්බනාමං නාම න භොති. අසබ්බනාමත්තා ව සබ්බථාපි පුරිස කඤ්ඤා චිත්තනයෙනෙව යොජෙතබ්බො. තථා හි න ජානාතීති අඤ්ඤො, බාලො පුරිසො. න ජානාතීති අඤ්ඤො, බාලා ඉත්ථී. න ජානාතීති අඤ්ඤං, බාලං කුලන්ති චචනත්ථො. එවං විදිත්වා පුල්ලිඨිගට්ඨානෙ “අඤ්ඤො, අඤ්ඤො. අඤ්ඤං, අඤ්ඤෙ”ති ආදිනා පුරිසනයෙනෙව නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බො. ඉත්ථීලිඨිගට්ඨානෙ “අඤ්ඤො, අඤ්ඤො, අඤ්ඤායො”ති ආදිනා කඤ්ඤානයෙනෙව, නපුංසකලිඨිගට්ඨානෙ “අඤ්ඤං, අඤ්ඤානි”ති ආදිනා චිත්තනයෙනෙව යොජෙතබ්බො.

ඉමස්මිඤ්ච අත්ථවිසෙසෙ බාලජනෙ චත්තුකාමෙන “අඤ්ඤා ජනා”ති අචත්වා “අඤ්ඤෙ ජනා”ති චුත්තෙ තස්ස තං වචනං අධිප්පෙතත්ථං න සාධෙති අඤ්ඤො අත්ථස්ස ගහෙතබ්බත්තා. තථා “අඤ්ඤානං ජනාන”න්ති අචත්වා “අඤ්ඤෙසං ජනානං, අඤ්ඤෙසානං ජනාන”න්ති වා චුත්තෙ තස්ස තං වචනං අධිප්පෙතත්ථං න සාධෙති. තථා “අඤ්ඤානං ඉත්ථීන”න්ති අචත්වා “අඤ්ඤාසං ඉත්ථීන”න්ති චුත්තෙපි, “අඤ්ඤානං කුලාන”න්ති අචත්වා “අඤ්ඤෙසං කුලානං, අඤ්ඤෙසානං

කුලාන” න්ති වා වුත්තෙපි. සබ්බනාමිකවසෙන පන අධිගතාපරවචනිච්ඡායං “අඤ්ඤා ජනා” නිආදිනා වත්තබ්බං, න “අඤ්ඤා ජනා” නිආදිනා. තථා හි “අඤ්ඤා ජනා” නිආදිනා වුත්තවචනං අධිජපෙතත්ථං න සාධෙති අඤ්ඤා අත්ථස්ස ගහෙතබ්බත්තා. ඉති යත්ථ “අඤ්ඤා ජනා” නිආදිවචනං උපපජ්ජති, “අඤ්ඤා ජනා” නිආදිවචනං නුපපජ්ජති, යත්ථ පන “අඤ්ඤා ජනා” නිආදිවචනං උපපජ්ජති, “අඤ්ඤා ජනා” නිආදිවචනං නුපපජ්ජති. යා එතස්මිං අත්ථවිසෙසෙ සල්ලක්ඛණා පඤ්ඤා, අයං නීතියා මග්ගො යුත්තායුත්තිවිචාරණෙ හෙතුත්තා, ලොකස්මිඤ්ඤි යුත්තායුත්තිවිචාරණා නීතීති වුත්තා. සා ව චිනා පඤ්ඤාය න සිජ්ඣති. එවං අඤ්ඤාසද්දො අසබ්බනාමිකොපි භවති.

පුබ්බ දක්ඛිණුත්තර පරසද්දෙසු පුබ්බසද්දො යත්ථ පඨානවාචකො, යත්ථ ව “සෙම්භං පුබ්බො” නිආදිසු ලොභිකකොපජවාචකො, තත්ථ අසබ්බනාමිකො. පඨමත්ථෙ තිලිඬගො, දුතියත්ථෙ එකලිඬගො. උත්තමත්ථවාචකො පන උත්තරසද්දො ව පරසද්දො ව අසබ්බනාමිකො තිලිඬගොයෙව. තථා “දක්ඛිණස්සා වහන්තිම” න්ති එත්ථ විය සුසික්ඛිතත්ථවතුරත්ථවාචකො දක්ඛිණසද්දො. “පෙත්තානං දක්ඛිණං දජ්ජා” නිආදිසු පන දෙයාධම්මවාචකො දක්ඛිණසද්දො නියොගා ඉත්ථිලිඬගො අසබ්බනාමිකොයෙව. එවං අඤ්ඤා පුබ්බ දක්ඛිණුත්තර පරසද්දො අසබ්බනාමිකාපි සන්තීති තෙසං සබ්බනාමෙසුපි අසබ්බනාමෙසුපි සඬගහො වෙදිතබ්බො.

ඉදානි කතරසද්දාදිනං පරපදෙන සද්ධිං සමාසො නියතෙ “කතරගාමවාසී කතමගාමවාසී. උභයගාමවාසීනො, ඉතරගාමවාසී අඤ්ඤතරගාමවාසී, පුබ්බදිසා, පරජනො, දක්ඛිණදිසා, උත්තරදිසා, අධරපත්තො” නි. තත්ත “කතරො ගාමො කතරගාමො, කතමො ගාමො කතමගාමො, උභයො ගාමා උභයගාමා” නිආදිනා යථාරහං සමාසවිග්ගහො, කතරසද්දස්ස පන කතමසද්දෙන සද්ධිං සමාසං ඉච්ඡන්ති ද්විධා ව රූපානි ගරු “කතරො ව කතමො ව කතරකතමෙ කතරකතමා වා” නි. තස්මා සබ්බනාමිකනයෙන සුද්ධනාමිකෙසු පුරිසනයෙන ව කතර කතමසද්දස්ස නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා, තෙනස්ස සම්පදානසාම්චිවචනට්ඨානෙසු “කතරකතමෙසං, කතරකතමෙසානං, කතරකතමානං” න්ති තිණි රූපානි සියුං “කතරා ව කතමා ව කතරකතමා” නි එවං ඉත්ථිලිඬගවසෙන කතසමාසෙ පන සබ්බනාමිකනයෙන, සුද්ධනාමිකෙසු කඤ්ඤානයෙන ව යොජෙතබ්බා. “කතරඤ්ච කතමඤ්ච කතරකතමානී” නි එවං නපුංසකලිඬගවසෙන කතසමාසෙ සබ්බනාමිකනයෙන, සුද්ධනාමිකෙසු චිත්තනයෙන ව යොජෙතබ්බා.

අයං පනෙත්ථ විසෙසොපි වෙදිතබ්බො – පුබ්බාපරාදිසද්දා ද්වන්දසමාසාදිවිධිං පත්වා සෙහි රූපෙහි රූපවත්තො න භොන්ති, තං යථා? පුබ්බාපරා, අධරුත්තරා, මාසපුබ්බා පුරිසා, දිට්ඨපුබ්බා පුරිසා, තථාගතං දිට්ඨපුබ්බා සාවකා, ඉදං පුල්ලිඬගත්තෙ පඨමාබ්භුවචනරූපං. එත්ථෙකාරො ආදෙසභූතො න දිස්සති. පුබ්බාපරානං අධරුත්තරානං, මාසපුබ්බානං පුරිසානං, ඉදං පුල්ලිඬගත්තෙ චතුත්ථිජට්ඨිතං බ්භුවචනරූපං. එත්ථ සං සානම්චිවෙතෙ ආදෙසභූතා න දිස්සන්ති. තථාගතං දිට්ඨපුබ්බානං සාවකානං, තථාගතං දිට්ඨපුබ්බානං සාවිකානං, කුලානං වා, ඉදං තිලිඬගත්තෙ චතුත්ථිජට්ඨිතං බ්භුවචනරූපං. එත්ථාපි සං සානම්චිවෙතෙ ආදෙසභූතා න දිස්සන්ති. මාසපුබ්බායං මාසපුබ්බාය, පියපුබ්බායං පියපුබ්බාය, ඉදමිත්ථිලිඬගත්තෙ සත්තම්චතුත්ථිජට්ඨිතං එකවචනරූපං. එත්ථාදෙසභූතා සං සා න දිස්සන්ති. මාසපුබ්බානං ඉත්ථිනං, පියපුබ්බානං ඉත්ථිනං, ඉදමිත්ථිලිඬගත්තෙ චතුත්ථිජට්ඨිබ්භුවචනරූපං. එත්ථ පනාදෙසභූතො සම්චිවෙසො න දිස්සති. අඤ්ඤානිපි යථාසම්භවං යොජෙතබ්බානි, පුබ්බාපරාදිනං සමාසවිග්ගහං සමාසපරිච්ඡේදෙ පකාසෙස්සාම.

ඉදානි යංසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

යො, යෙ. යං, යෙ. යෙන, යෙහි, යෙහි. යස්ස, යෙසං, යෙසානං. යස්මා, යම්භා, යෙහි, යෙහි. යස්ස, යෙසං, යෙසානං. යස්මිං, යම්භි, යෙසු. ඉදං පුල්ලිඬගං. යං, යානි. යං, යානි. යෙන. සෙසං පුල්ලිඬගසදිසං. අථ වා යං, යානි, යා. යං, යානි, යෙ. යෙන. සෙසං පුල්ලිඬගසදිසං. කත්ථවි හි නිකාරලොපො භවති. අථ වා පන නිකාරස්ස ආකාරෙකාරාදෙසාපි ගාථාවිසයෙ.

“යා පුබ්බෙ බොධිසත්තානං, පල්ලඤ්ඤාචරමාභුජෙ;
නිමිත්තානි පදිස්සන්ති, තානි අජ්ජ පදිස්සරෙ”ති ව,

“කිං මාණවස්ස රතනානි අත්ථී, යෙ තං ජිනන්තො භරෙ අක්ඛයන්තො”ති ව ඉදමෙත්ථ
පාළිනිදස්සනං. ඉදං නපුංසකලිඤ්ඤං.

යා, යා, යායො. යං, යා, යායො. යාය, යාහි, යාහි. යාය, යස්සා, යාසං. යාය, යාහි, යාහි. යාය,
යස්සා, යාසං. යස්සං, යායං, යාසු. ඉත්ථිලිඤ්ඤං. එවං යංසද්දස්ස ලිඤ්ඤාත්තයවසෙන පදමාලා භවති.
එත්ථාලපනපදානි න ලබ්භන්ති. තථා තංසද්දාදීනං පදමාලාදිසුපි.

එත්ථ පන යන්ති සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො වුවිච්ඡෙ – යන්ති සද්දො “යං මෙ භන්තෙ දෙවානං
තාවතිංසානං සම්මුඛා සුතං සම්මුඛා පටිග්ගහිතං, ආරොවෙමි තං භන්තෙ භගවතො”තිආදීසු
පව්චත්තවචනෙ දිස්සති. “යන්තං අප්පච්ඡිමිහ අකිත්තයි නො, අඤ්ඤං තං පුච්ඡාම තදිඤ්ඤා ධුමි”තිආදීසු
උපයොගවචනෙ. “අට්ඨා නමෙතං භික්ඛවෙ අනවකාසො, යං එකිස්සා ලොකධාතුයා”තිආදීසු
කරණවචනෙ. “යං විපස්සී භගවා අරහං සම්මාසම්මුද්ධො ලොකෙ උදපාදි”තිආදීසු භූමිමවචනෙ
දිස්සති. එත්ථෙදං වුවිච්ඡි –

“පව්චත්තෙ උපයොගෙ ව, භූමිමෙ ව කරණෙපි ව;
චතුස්ථෙතෙසු යානෙසු, යන්ති සද්දො පවත්ති”ති.

පරපදෙන සද්ධිං යංසද්දස්ස සමාසොපි වෙදිතබ්බො “යංඛන්ධාදි, යංගුණා, යග්ගුණා”ති. තත්ථ
යො ඛන්ධාදි යංඛන්ධාදි, යෙ ගුණා යංගුණානි සමාසවිග්ගහො. තථා හි විසුද්ධිමග්ගෙ
“යංගුණනෙමිත්තිකඤ්ඤෙතං නාමං, තෙසං ගුණානං පකාසනත්ථං ඉමං ගාථං වදන්ති”ති එතස්මිං
පදෙ “යෙ ගුණා යංගුණා, යංගුණා එව නිමිත්තං යංගුණනිමිත්තං, තතො ජාතං ‘භගවා’ති ඉදං
නාමන්ති යංගුණනෙමිත්තික”න්ති නිබ්බවනමිච්ඡිතබ්බං. යග්ගුණානි එත්ථ පන “යස්ස ගුණා
යග්ගුණා”ති නිබ්බවනං. තථා හි –

“අපි සබ්බඤ්ඤාතා පඤ්ඤා, යග්ගුණන්තං න ජානියා;
අථ කා තස්ස විජ්ඣෙතො, තං බුද්ධං භූගුණං නමෙ”ති

පොරාණකචිරවනායං “යස්ස ගුණා යග්ගුණා”ති නිබ්බවනමිච්ඡිතබ්බං.

යසද්දස්ස සමාසමිහි, සද්ධිං පරපදෙහි වෙ;
නිග්ගහිතාගමො වාථ, ද්විභාවො වා සියා ද්විධා.

එවං යසද්දස්ස සමාසො සල්ලක්ඛිතබ්බො.

ඉදානි තසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුවිච්ඡෙ –

සො, තෙ. නං, තං, නෙ, තෙ. නෙත, තෙන, නෙහි, තෙහි, නෙහි, තෙහි. අස්ස, නස්ස, තස්ස,
‘නෙසං, තෙසං (ආසං). අස්මා, නස්මා, තස්මා, නම්භා, තම්භා, නෙහි, තෙහි, නෙහි, තෙහි. අස්ස,
නස්ස, තස්ස, නෙසං, තෙසං (ආසං). අස්මිං, නස්මිං, තස්මිං, අම්භි, නම්භි, තම්භි, තාමිහි, නෙසු, තෙසු.
ඉදං පුල්ලිඤ්ඤං. එත්ථ ව ආසංසද්දස්ස අත්ථිභාවෙ “නෙවාසං කෙසා දිස්සන්ති, භත්ථපාදා ව
ජාලිතො”ති ගාථා නිදස්සනං, සො ව තිලිඤ්ඤො දට්ඨබ්බො. තාමිහිනි පදස්ස අත්ථිභාවෙ –

“යදාස්ස සීලං පඤ්ඤාඤ්ච, සොවෙයාඤ්චාධිගච්ඡති;
අථ විස්සාසතෙ තාමිහි, ගුය්හඤ්චස්ස න රක්ඛති”ති

අයං ගාථා නිදස්සනං. අයමෙත්ථ රූපවිසෙසො සල්ලක්ඛිතබ්බො – අරියචිනයෙති වා සප්පුරිසචිනයෙති වා. එසෙ සෙ එකෙ එකටියෙති පාළිප්පදෙසෙ පච්චත්තෙකච්චනකානමෙත තසද්දානං එකාරන්තනිද්දෙසොපි දිස්සතිති.

එත්ථ පන තෙසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො වුච්චතෙ – තෙසද්දො “න තෙ සුඛං පජානන්ති, යෙ න පස්සන්ති නන්දන”න්තිආදීසු තංසද්දස්ස වසෙන පච්චත්තඛණුවචනෙ ආගතො, “තෙ න පස්සාමි දාරකෙ”තිආදීසු උපයොගඛණුවචනෙ. “නමො තෙ පුරිසාප්ඤ්ඤ, නමො තෙ පුරිසුත්තම. නමො තෙ බුද්ධ වීරත්ථු”ති ව ආදීසු තුම්භසද්දස්ස වසෙන සම්පදානෙ, තුය්හන්ති අත්ථොති වදන්ති. “කිත්තෙ දිට්ඨං කිත්ති තෙ දිට්ඨං, උපධි තෙ සමතික්කන්තා, ආසවා තෙ පදාලිතා”ති ව ආදීසු කරණෙ. “කිත්තෙ වතං කිං පන බ්‍රහ්මචරිය”න්තිආදීසු සාමිඅත්ථෙ, තවාති අත්ථොති වදන්ති. එත්ථෙතං වුච්චති –

“පච්චත්තෙ උපයොගෙ ව, කරණෙ සම්පදානියෙ;
සාමිමිති වාති තෙසද්දො, පඤ්චස්චත්ථෙසු දිස්සති”ති.

තං, තාති. තං, තාති. නෙන, තෙන ඉච්චාදි. සෙසං පුල්ලිඛිගසදිසං. ඉදං නපුංසකලිඛිගං.

සා, තා, තායො. නං, තං, නා, තා, තායො, තායො. නාය, තාය, නාහි, තාහි, නාහි, තාහි. අස්සා, නස්සා, (තිස්සා,) තස්සා, නාය, තාය, නාසං, තාසං, සානං, ආසං. අස්සා, නස්සා, තස්සා, නාය, තාය, නාහි, තාහි, නාහි, තාහි. අස්සා, නස්සා, (තිස්සා,) තස්සා, නාය, තාය, නාසං, තාසං, සානං, ආසං. නාය, තාය, අස්සං, නස්සං, තිස්සං, තස්සං, නායං, තායං, නාසු, තාසු, තායාසු. ඉදං ඉත්ථීලිඛිගං.

එත්ථ පන “අභික්කමො සානං පඤ්ඤායති, නාසං කුප්ඤ්ඤාති පණ්ඩිතා. බ්බිඛා පණ්ඩිතා තායාසු, රති තායාසු පතිට්ඨිතා. බීජානි තායාසු රුහන්ති”ති පයොගදස්සනතො “සානං ආසං තායාසු”ති ඉමානි වුත්තානි අක්ඛරචිත්තකානං ඤාණචක්ඛුසම්මුය්හනට්ඨානභූතානි. එවං පරම්මුඛච්චනස්ස තංසද්දස්ස නාමිකපදමාලා භවති.

එත්ථ ව ඉදං වත්තබ්බං –

“තං ත්වං ගන්ත්වාන යාවස්සු”, ඉච්චාදීසු පදිස්සරෙ;
ආදො තං තෙතිආදීනි, නන්තිආදීනි නො තථා.

තං නෙ නෙතානිආදීනි, වො නොඉච්චාදයො විය;
පදතො පරභාවමිති, දිට්ඨානි ජිනසාසනෙ.

“අථ නං අථ නෙ ආහ, න ව නං පටිනන්දති”;
ඉච්චාදීනි පයොගානි, දස්සෙතබ්බානි විඤ්ඤානා.

කො චෙත්ථ වදෙය්‍ය –

“යථා නදී ව පන්ථො ව, පානාගාරං සභා පපා;
එවං ලොකිත්ථියො නාම, නාසං කුප්ඤ්ඤාති පණ්ඩිතා”ති

එත්ථ –

පදතො අපරත්තෙපි, නාසංසද්දස්ස දස්සනා;
ආදොපි ඉච්ඡිතබ්බාව, තං නෙඉච්චාදයො ඉති.

සො පනෙවන්තු වත්තබ්බො, “තච වාදෙ න ලබ්භති;

නාසංසද්දො නසද්දො ව, ආසංසද්දො ව ලබ්භරෙ.

තස්මා ‘ආසං න කුප්ඤාන්ති, ඉත්ථිනං පණ්ඩිතා’ ඉති;
අත්ථොව භවතෙ එවං, සුට්ඨු ධාරෙහි පණ්ඩිතා’ ති.

අථ වා යස්මා නිරුත්තිපිටකෙ “නං පුරිසං පස්සති, නෙ පුරිසෙ පස්සති” තිආදිනා පදනො
අපරත්තෙපි “නං, නෙ” ඉච්චාදිනි පදානි චුත්තානි, තස්මා තෙනාපි නයෙන පදනො අපරානිපි තානි
කදාචි සිද්ධං. මයං පන පාළිනායානුසාරෙන තෙසං පවත්තිං වදාම, ඉදං යානං සුට්ඨු විචාරෙතබ්බං.

එත්ථ පන තසද්දස්ස පරපදෙහි සද්ධිං සමාසොපි වෙදිතබ්බො “තංපුත්තො, තංසදිසො,
තත්තිත්තො, තප්පොණො, තප්පබ්භාරො, තබ්බුතො, තග්ගුණො, තස්සදිසො” ති.

තසද්දස්ස සමාසමිහි, සද්ධිං පරපදෙහි වෙ;
නිග්ගහිතාගමො පුබ්බ-පදෙ ද්විත්තත්තු පච්ඡිමෙ.

එවං තසද්දස්ස සමාසො සල්ලක්ඛිතබ්බො.

ඉදානි එතසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුවිචතෙ –

එසො, එතෙ. එතං, එතෙ. එතෙන, එතෙහි, එතෙහි. එතස්ස, එතෙසං, එතෙසානං. එතස්මා,
එතමිහා, එතෙහි, එතෙහි. එතස්ස, එතෙසං, එතෙසානං. එතස්මිං, එතමිහි, එතෙසු. ඉදං පුල්ලිඬිගං.

එතං, එතානි. එතං, එතානි. සෙසං පුල්ලිඬිගසදිසං, ඉදං නපුංසකලිඬිගං.

එසා, එතා, එතායො. එතං, එතා, එතායො. එතාය, එතාහි, එතාහි. එතාය, එතිස්සා, එතිස්සාය,
එතාසං. එතාය, එතාහි, එතාහි. එතාය, එතිස්සා, එතිස්සාය, එතාසං. එතාය, එතිස්සං, එතාසු. ඉදං
ඉත්ථිලිඬිගං. එවං එතසද්දස්ස නාමිකපදමාලා භවති.

පරපදෙනෙත්ථ සද්ධිං සමාසොපිස්ස වෙදිතබ්බො “එතදත්ථාය ලොකස්මිං, නිධි නාම නිධියානි.
එතප්පරමායෙව දෙවතා සන්තිපතිතා අහෙසු” ත්තිආදිසු.

සමාසෙ එතසද්දස්ස, සද්ධිං පරපදෙහි වෙ;
නිග්ගහිතාගමො පුබ්බ-පදෙ හොති න හොති ව.

ඉදානි ඉදංසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුවිචතෙ –

අයං, ඉමෙ. ඉමං, ඉමෙ. අනෙත, ඉමිනා, එහි, එහි, ඉමෙහි, ඉමෙහි. අස්ස, ඉමස්ස, එසං, එසානං,
ඉමෙසං, ඉමෙසානං. අස්මා, ඉමස්මා, ඉමමිහා, එහි, එහි, ඉමෙහි, ඉමෙහි. අස්ස, ඉමස්ස, එසං, එසානං,
ඉමෙසං, ඉමෙසානං. අස්මිං, ඉමස්මිං, අමිහි, ඉමමිහි, එසු, ඉමෙසු. ඉදං පුල්ලිඬිගං.

ඉදං, ඉමානි. සෙසං පුල්ලිඬිගසදිසං. ඉදං නපුංසකලිඬිගං.

අයං, ඉමා, ඉමායො. ඉමං, ඉමා, ඉමායො. ඉමාය, ඉමාහි, ඉමාහි. අස්සා, අස්සාය, ඉමස්සා,
ඉමස්සාය, ඉමාය, ඉමාසං. අස්සා, ඉමස්සා, ඉමාය, ඉමාහි, ඉමාහි. අස්සා, අස්සාය, ඉමස්සා, ඉමස්සාය,
ඉමාය, ඉමාසං. අස්සං, ඉමස්සං, ඉමාය, ඉමායං, ඉමාසු. ඉදං ඉත්ථිලිඬිගං. එවං ඉදංසද්දස්ස
නාමිකපදමාලා භවති.

කච්චායනෙ තු “ඉමස්සිදමංසිසු නපුංසකෙ” ති ඉමසද්දොයෙව පකතිභාවෙන චුත්තො, ඉධ පන
ඉදංසද්දොයෙව “ඉදප්පච්චයතා” ති එත්ථ “ඉද්” ත්ති පකතියා දස්සනතො. තථා හි “ඉමෙසං පච්චයා

ඉදප්පච්චයා, ඉදප්පච්චයා එව ඉදප්පච්චයතා, ඉදප්පච්චයානං වා සමුහො ඉදප්පච්චයතා”ති වුත්තං.
එත්ථ ව ඉදප්පච්චයා එව ඉදප්පච්චයතාති කාසද්දෙන පදං වඨ්ඨිතං න කිඤ්චි අත්ථන්තරං යථා දෙවො
එව දෙවතාති. ඉදප්පච්චයානං සමුහො ඉදප්පච්චයතාති සමුහත්ථං කාසද්දමාහ යථා ජනානං සමුහො
ජනතාති. චූළනිරුක්තිං නිරුක්තිපිටකෙ ව ඉදංසද්දොයෙව පකතිභාවෙන වුත්තො.

සමාසෙ ඉදංසද්දස්ස, සද්ධිං පරපදෙන වෙ;
ඉදප්පච්චයතාත්ථෙව, රූපං ද්විත්තං සියුත්තරෙ.

ඉදානි අමුසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුව්වතෙ -

අසු, අමු, අමු. අමුං, අමු. අමුනා, අමුහි, අමුහි. අමුස්ස, දුස්ස, අමුසං, අමුසානං. අමුස්මා, අමුමහා,
අමුහි, අමුහි. අමුස්ස, දුස්ස, අමුසං, අමුසානං. අමුස්මි, අමුමිහි, අමුසු. ඉදං පුල්ලිඨිගං.

අසුං, අමුනි. සෙසං පුල්ලිඨිගසදිසං. ඉදං නපුංසකලිඨිගං.

අසු, අමු, අමු, අමුයො. අමුං, අමු, අමුයො. අමුයා, අමුහි, අමුහි. අමුස්සා, අමුයා, අමුසං, අමුසානං.
අමුයා, අමුහි, අමුහි. අමුස්සා, අමුයා, අමුසං, අමුසානං. අමුයා, අමුයං, අමුස්සං, අමුසු. ඉදං ඉත්ථිලිඨිගං.
එවං අමුසද්දස්ස නාමිකපදමාලා භවති, සමාසො පන අප්පසිද්ධො.

තත්‍ර “දුස්ස මෙ ඛේතපාලස්ස, රත්තිභත්තං අපාහත”න්ති පයොගදස්සනතො “දුස්සා”ති
පදමම්භෙහි ය්පිතං. කකාරාගමවසෙන අඤ්ඤානිපි අසබ්බනාමිකරූපානි භවන්ති. තෙසං වසෙන අයං
ලිඨිගත්තයස්ස නාමිකපදමාලා වුව්වතෙ -

“අසුකො, අසුකා. අසුකං, අසුකෙ”තිආදිනා, “අමුකො, අමුකා. අමුකං, අමුකෙ”තිආදිනා ව
පුරිස්සනායොපි ලබ්භති. “අසුකා, අසුකායො”තිආදිනා, “අමුකා, අමුකායො”තිආදිනා ව
කඤ්ඤානායොපි ලබ්භති. “අසුකං, අසුකානි”තිආදිනා, “අමුකං, අමුකානි”තිආදිනා ව චිත්තනායොපි
ලබ්භති. ඉමානෙත්ථ පදානි අසබ්බනාමිකානිපි කකාරාගමවසෙන නානත්තදස්සනත්ථං වුත්තාති.

ඉදානි කිංසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුව්වතෙ -

කො, කෙ. කං, කෙ. කෙන, කෙහි, කෙහි. කස්ස, කිස්ස, කෙසං. කස්මා, කම්මා, කෙහි, කෙහි.
කස්ස, කිස්ස, කෙසං. කස්මිං, කිස්මිං, කම්මි, කිම්මි, කෙසු. ඉදං පුල්ලිඨිගං.

රූපවිසෙසොපෙත්ථ වෙදිතබ්බො “කෙ ගන්ධබ්බෙ ව රක්ඛසෙ නාගෙ, කෙ කිම්පුරිසෙ ව
මානුසෙ, කෙ පණ්ඩිතෙ සබ්බකාමදදෙ, දීඝං රත්තං භත්තා මෙ භවිස්සති, කෙ ව ඡවෙ පාථිකපුත්තෙ,
කා ව තථාගතානං අරහත්තානං සම්මාසම්බුද්ධානං ආසාදනා”ති පාළිදස්සනතො. යස්මා පන කෙ
ගන්ධබ්බෙ ව රක්ඛසෙ නාගෙ ඉතිආදිසු පාළිසු “කෙ”ති පච්චත්තවචනං එකාරන්තම්පි දිස්සති,
තස්මා “කෙ”ති රූපභෙදො චෙත්ථ ඤෙය්‍යො. තථා “කිස්සස්ස එකධම්මස්ස, වධං රොචෙසි
ගොතම. කිස්මිං මෙ සිවයො කුද්ධා. කම්මි කාලෙ තයා චීර, පත්ථිතා බොධිමුත්තමා”තිආදිනි ව
නිදස්සනපදානි ඤෙය්‍යානි. අපිව -

“කො තෙ බලං මහාරාජ”, ඉතිආදිසු පාළිසු;
ක්වසද්දත්ථෙ වත්තනීති, ඤෙය්‍යා කො ඉච්චයං සුති.

පෙනං තං සාමමද්දක්ඛිං, කො නු ත්වං සාම ජීවසි;
ඉති පායෙ කථංසද්දා-භිධෙය්‍යො වත්තනීති ව.

එතෙසු ද්විසු අත්ථෙසු, දිවයො කො ඉච්චයං රවො;
නිපාතොති ගහෙතබ්බො, සුතිසාමඤ්ඤතො රුතො.

නපුංසකලිඬිගෙ කං, කානි. කං, කානි. සෙසං පුල්ලිඬිගසදිසං යොජෙනබ්බං. අථ වා “කිං චිත්තං. කිං රූපං. කිං පරාභවතො මුඛං. කිං ඉච්ඡසී” තිආදිපයොගදස්සනතො පන “කිං, කානි. කිං, කානි” ති චත්ථා සෙසං පුල්ලිඬිගසදිසං යොජෙනබ්බං. අයං නයො යුත්තතරො, ඉදං නපුංසකලිඬිගං.

කා, කා, කායො. කං, කා, කායො. කාය, කාහි, කාහි. කාය, කස්සා, කාසං, කාසානං. කාය, කස්සා, කාහි, කාහි. කාය, කස්සා, කාසං, කාසානං. කාය, කස්සා, කායං, කස්සං, කාසු.

එත්ථ පන කායොති පදස්ස අත්ථිභාවෙ “කායො අමොසා ගච්ඡන්ති” ති නිදස්සනං දට්ඨබ්බං. ඉදං ඉත්ථිලිඬිගං. එවං කිංසද්දස්ස නාමිකපදමාලා භවති. එත්ථෙතස්ස අත්ථුද්ධාරො වුව්වතෙ – කිං සද්දො “කිං රාජා යො ලොකං න රක්ඛති. කිං නු ඛො නාම තුම්භෙ මං චත්තබ්බං මඤ්ඤථා” තිආදිසු ගරහනෙ ආගතො. “යං කිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්ත” තිආදිසු අනියමෙ. “කිත්තෙ චක්කලි ඉමිනා පුතිකායෙන දිට්ඨොන, යො ඛො චක්කලි ධම්මං පස්සති, සො මං පස්සති” තිආදිසු නිජ්ජයොජනතායං. “කිං න කාභාමි තෙ වචො” තිආදිසු සම්පට්ඨිතෙන. “කිංසුඛ චිත්තං පුරිසස්ස සෙට්ඨ” තිආදිසු පුච්ඡායං, පුච්ඡා ව නාම කාරණපුච්ඡාදිවසෙන අනෙකවිධා, අතො කාරණපුච්ඡාදිවසෙනපි කිංසද්දස්ස පචත්ති චිත්ථාරතො ඤෙය්‍යා. තථා හි අයං “කිං නු සන්තරමානොව, කාසුං ඛණ්ඩ සාරථී. කිං නු ජාතිං න රොවෙසී. කෙන තෙනාදිසො චණ්ණො” තිආදිසු කාරණපුච්ඡායං චත්තති. “කිං කාසුයා කරස්සති” තිආදිසු කිච්චපුච්ඡායං. “කිං සීලං. කො සමාධි” තිආදිසු සරූපපුච්ඡායං. “කිං බාදසී. කිං පිචසී” තිආදිසු චත්ථුපුච්ඡායං. “බාදසී කිං පිචසී කි” තිආදිසු ක්‍රියාපුච්ඡායං චත්තති. අදිට්ඨජොතනාපුච්ඡාති එවමාදිකා පන පඤ්චවිධා පුච්ඡා කිංසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරෙ අනාහරිතබ්බත්තා අනාගතාති දට්ඨබ්බං. එත්ථෙතං වුව්වති –

ගරභායං අනියමෙ, නිජ්ජයොජනතාය ව;
සම්පට්ඨිතපුච්ඡාසු, කිංසද්දො සම්පචත්තති.

පරපදෙන සද්ධිං සමාසොපිස්ස වෙදිතබ්බො “කිංසමුදයො, කිංවෙදනො, කිංසඤ්ඤොජනො” ති. එත්ථ “කො, කෙ. කා, කා, කායො. කිං, කානි” ති එවං ලිඬිගත්තයවසෙන විභත්තාති කිංසද්දමයාති පදානි සමාසපදත්තෙ පුන කිමිති පකතිභාවෙනෙව තිට්ඨන්ති. නාමසද්දෙන පන සමාසෙ තෙසං ද්විධා ගති දිස්සති “කිත්තාමො, කොනාමො” ති. සබ්බානි පනෙතානි ඉත්ථිනපුංසකලිඬිගවසෙන බහුවචනවසෙන ව යොජෙනබ්බානි.

කිංසද්දස්ස සමාසමිහි, සද්ධිං නාමරථෙන වෙ;
“කිත්තාමො” ඉති “කොනාමො”, ඉති වෙචං ගති ද්විධා.

“කොනාමො තෙ උපජ්ඣායො”, ඉච්චාදෙන්ථ නිදස්සනං;
සභඤ්ඤන සමාසමිහි, “කිං කිං” ඉච්චෙව සුය්‍යතෙ.

තථා හි “කිංචිත්තො ත්ථං භික්ඛු. කිංකාරපට්ඨස්සාවතී” තිආදිසු කිංසද්දො සරූපමච්ඡහන්තො තිට්ඨති. තත්ථ හි කිංචිත්තං යස්ස සො කිංචිත්තො. “කිං කරොමි සාමී” ති එවං කිත්ති කාරො කරණං සද්දනිච්ඡාරණං කිංකාරො, තං පටිස්සාවෙතිති කිංකාරපට්ඨස්සාවතීතිආදි නිබ්බවනමිච්ඡිතබ්බං. “කිත්තරො. කිංපක්කමිව භක්ඛිත” තිආදිසු පන නිබ්බවනමජ්ජපසිද්ධං, කිංසද්දොයෙව පදාවයවභාවෙන සුතො. තථා හි සො කත්ථවි පදාවයවභාවෙන කත්ථවි නු සු නුඛො කාරණාදිසද්දෙහි සභවාරිභාවෙන ව සුය්‍යති. අත්‍රිමෙ පයොගා – එසා තෙ ඉත්ථි කිං භොති. එතෙ මනුස්සා තුම්භාකං කිං භොන්ති. කිම්පුරිසානුච්ඡණො. කිං නු භිතොව තිට්ඨසී. කිංසුඤ්ඤත්ථා සුඛං සෙති. කිං නුඛො කාරණං. කිං කාරණා අම්ම තුචං පමජ්ජසී, කිඤ්චි නාම චජන්තස්ස, වාචාය අදදමජ්ජකන්ති එවමාදයො. අත්‍රිදං වුව්වති –

“විසුං පදාවයවො වා, හුත්ථා න්වාදිහි වා පන;
යුත්තො සද්දෙහි කිංසද්දො, දිට්ඨො සුගතස්සාසනෙ.

පාළිනායානුසාරෙන, සෙසානං සම්භවොපි ව;
ඤ්ඤොයා විඤ්ඤාහි සද්ධම්ම-නායඤ්ඤාහි පභෙදතො''ති.

ඉදානි සබ්බනාමිකභාවෙ යීතෙහි කො කංසද්දෙහි සමානසුතිකානං අඤ්ඤෙසං කො කංසද්දානං
නාමිකපදමාලාවිසෙසො චත්තබ්බො සියා, සො භෙට්ඨා ලිඛිගත්තයමිස්සකපට්ඨිඡෙදෙ චුත්තො.
අසබ්බනාමිකත්තා පන පුරිස චිත්තනායෙනෙව විහත්තො. තථා හි යදා කොසද්දො
බ්‍රහ්මචාරකායත්ථවාචකො, කංසද්දො පන සිරොජලසුඛත්ථවාචකො, තදා තානි පදානි
අසබ්බනාමිකානි, කස්මා? අකිංසද්දමයත්තා සබ්බනාමිකරූපසඬ්ඛාතෙහි අසාධාරණරූපෙහි
විරහිතත්තා පුච්ඡත්ථතො අත්ථන්තරවාචකත්තා ව. එත්ථ පන සමානසුතිවසෙන
අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනත්ථං කොසද්දො කංසද්දොති ව චුත්තං, එකන්තතො පන සබ්බනාමිකත්තෙ
කිංසද්දොයෙව, සුද්ධනාමත්තෙ කසද්දොයෙවාති ගහෙතබ්බං. ඉච්චෙවං -

කායෙ බ්‍රහ්මනි වාතෙ ව, සීසෙ ජලසුඛෙසු ව;
කසද්දො චත්තති තිසු, පුමා තිසු නපුංසකො.

එවං සබ්බනාමභූතානං කිංකසද්දානං පචත්ති වෙදිතබ්බා.

ඉධ චුත්තජ්ජකාරානං, අත්ථානං දානි සඬ්ඛහො;
පඤ්ඤාවෙපුල්ලකරණො, එකදෙසෙන චුච්චතෙ.

කිං කිංපක්කෙන සදිසං, කායො කිංපභවො වද;
කිංපක්කසදිසො කාමො, කායො තණ්හාදිසම්භවො.

උණ්හකාලෙ ක'ම්ච්ඡන්ති, ක'ම්ච්ඡන්ති පිපාසිතා;
පච්චාමිත්තා ක'ම්ච්ඡන්ති, ක'ම්ච්ඡන්ති දුබට්ඨිතා.

කායස්ස කස්ස කො ආයො,
කො නාටො කස්ස භූතලෙ;
කස්ස කං ක්කානජං සාතං,
කස්සඬ්ඛගෙසු ව කං පරන්ති.

යා පන තා භෙට්ඨා අම්භෙහි ලිඛිගත්තයවසෙන කිංසද්දස්ස සබ්බනාමිකසඤ්ඤිතස්ස
නාමිකපදමාලා විහත්තා, එතාසු පුල්ලිඬ්ඛනපුංසකලිඬ්ඛට්ඨානෙ “කෙහි, කිස්ස, කස්මා, කම්භා,
කම්භි”ති ඉමානි පදානි පභාය ඉත්ථිලිඬ්ඛට්ඨානෙ “කායො, කාහි, කාසානං, කායං, කස්ස”න්ති
ඉමානි ව පදානි පභාය තතො තතො සෙසපදතො යථාසම්භවං චිසද්දං චනසද්දං චනංසද්දඤ්ච
නිපාතෙත්වා එවරූපානි රූපානි ගහෙතබ්බානි. සෙයායීදං?

කොච්චි, කෙච්චි, කෙචන. කිඤ්චි, කිඤ්චනං, කෙච්චි, කෙචන. කෙනච්චි, කෙහිච්චි. කස්සච්චි, කෙසඤ්චි.
පඤ්චමියා එකච්චනං උභං පාළියං අනාගතත්තා. කෙහිච්චි. කස්සච්චි, කෙසඤ්චි. කස්මිඤ්චි, කස්මිච්චි,
කෙසුච්චි. පුල්ලිඬ්ඛනපුංසකලිඬ්ඛවසෙන දට්ඨබ්බානි. අනු කිස්මිච්චිති අනුසාරලොපවසෙන චුත්තං.

ඉත්ථිලිඬ්ඛවසෙන පන කාච්චි ඉත්ථි, කාච්චි ඉත්ථියො. කාච්චි, කාච්චි. කිඤ්චි, කාච්චි. කායච්චි, කාහිච්චි.
කායච්චි, කස්සාච්චි, කාසඤ්චි. කායච්චි, කාහිච්චි. කායච්චි, කස්සාච්චි, කාසඤ්චි. කායච්චි, කාසුච්චි රූපානි.

එත්ථ “ඉති භාසන්ති කෙචන, න නං හිංසාමි කිඤ්චන”න්තිආදයො පයොගා වෙදිතබ්බා. ඉති
ලිඛිගත්තයවසෙන චුත්තානි කොච්චි කාච්චි කිඤ්චිතිආදීනි අප්පමත්තකානං සඬ්ඛාභකච්චනානිති
වෙදිතබ්බානි.

පුනෙතානියෙව යථාරහං යංසද්දෙන යොජෙත්වා දස්සෙස්සාමි -

යො කොව්, යෙ කෙව්. යං කිඤ්චි, යෙ කෙව්. යෙන කෙනව්, යෙහි කෙහිව්. යස්ස කස්සව්, යෙසං කෙසඤ්චි. යස්මා කස්මාව්, යෙහි කෙහිව්. යස්ස කස්සව්, යෙසං කෙසඤ්චි. යස්මිං කස්මිඤ්චි, යෙසු කෙසුචි.

එත්ථ “යො කොව් මං අට්ඨි කත්වා සුඤ්ඤායා. යෙ කෙව්මෙ අත්ථි රසා පට්ඨායා, සච්චං තෙසං සාධුතරං රසාන” න්තිආදයො පයොගා වෙදිතබ්බා. පුල්ලිඨගරුපානි.

යං කිඤ්චි, යානි කානිව්. යං කිඤ්චි, යානි කානිව්. සෙසං පුල්ලිඨගසදිසං. එත්ථ “යං කිඤ්චි රතනං අත්ථි, ධනරට්ඨනිවෙසනෙ. යං කිඤ්චි චිත්තං ඉධ වා හුරං වා. යානි කානිව් රුපානි” න්තිආදයො පයොගා වෙදිතබ්බා. නපුංසකලිඨගරුපානි.

යා කාවි ඉත්ථි, යා කාවි ඉත්ථියො. යං කිඤ්චි, යා කාවි. යාය කායව්, යාහි කාහිව්. යාය කායව්, යාසං කාසඤ්චි. යාය කායව්, යාහි කාහිව්. යාය කායව්, යාසං කාසඤ්චි. යාය කායව්, යාසු කාසුචි.

එත්ථ “යා කාවි වෙදනා අතීතානාගතපච්චුප්පන්තා” න්තිආදයො පයොගා වෙදිතබ්බා. ඉත්ථිලිඨගරුපානි. ඉති ලිඨගත්තයවසෙන චුත්තානි යො කොව්, යා කාවි, යං කිඤ්චිනිආදිනි අනවසෙසපරියාදානවචනානිති වෙදිතබ්බානි. සබ්බානි චෙතානි න නිපාතපදානි, නිපාතපතිරුපකා සද්දගතියොති වෙදිතබ්බානි. යදි නිපාතපදානි සියුං, තියු ලිඨගෙසු සත්තසු විහත්තිසු එකාකාරෙන තිට්ඨෙය්‍යං, න ච තිට්ඨන්ති, තස්මා න නිපාතපදානි, නිපාතපතිරුපකා සද්දගතියොයෙව.

අපිව ය ත කිං එතඉච්චෙනෙහි සබ්බනාමෙහි ලිඨගානුරුපතො ත්තකත්තිකපච්චයෙ කත්වා චත්තිවිජායං යානි පදානි සිජ්ඣන්ති, තානි පරිච්ඡෙදවචනානි අසබ්බනාමිකානියෙව භවන්ති. තෙසං නාමිකපදමාලා පුරිස චිත්ත කඤ්ඤානයෙන යොජෙතබ්බා. තං යථා?

යත්තකො ජනො, යත්තකං චිත්තං, යත්තිකා ඉත්ථි. තත්තකො, තත්තකං, තත්තිකා. කිත්තකො, කිත්තකං, කිත්තිකා. එත්තකො, එත්තකං, එත්තිකානි. ඉමානි පදානි අසබ්බනාමිකානිපි පච්චයවසෙන සම්භූතත්ථත්තරෙසු විඤ්ඤානං කොසල්ලත්ථං චුත්තානි.

ඉදානි සඬබාදිවචනස්ස එකසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ —

එකසද්දො හි සඬබාවචනො ව හොති අසදිසවචනො ව අසභායවචනො ව එකච්චවචනො ව මිස්සිභූතවචනො ව. යදා සඬබා’සදිසා’සභායවචනො, තදා එකවචනකො භවති.

එකො, එකං, එකෙන, එකස්ස, එකස්මා, එකම්භා, එකස්ස, එකස්මිං, එකම්හිති. එවං සඬබාදිවචනො එකසද්දො එකවචනකො. තථා හි “එකො ද්වෙ තයො” ති සඬබාවිසයෙ එකසද්දො එකවචනකොව. “එකොම්හි සම්මාසම්බුද්ධො. එකො රාජ නිපජ්ජාමි” ති අසදිසාසභායකථනෙපි එකවචනකොව. අයං එකවචනිකා සබ්බනාමිකපදමාලා.

යදා පන සඬබත්ථා ව අසභායා ව බහු චත්තබ්බා සියුං, තදා එකසද්දෙනො කකාරාගමං කත්වා එකකා, එකකෙ, එකකෙහි, එකකෙහි. පුරිසනයෙ බහුවචනවසෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. තථා හි සඬබත්ථාපි බහු හොන්ති. “චත්තාරො එකකා සියු” න්ති හි චුත්තං. අසභායාපි බහු හොන්ති. තථා හි “අයම්පි ගහපති එකොව ආගතො, අයම්පි එකොව ආගතො” ති චත්තබ්බෙ “ඉමෙ ගහපතයො එකකා ආගතා” ති චත්තබ්බතා දිස්සති. අයං නයො සබ්බනාමිකපක්ඛං න භජති අසාධාරණරුපාභාවතො, අත්ථත්තරවිඤ්ඤාපනත්ථං පන චුත්තො.

යදා එකච්චවචනො, තදා “එකෙ, එකෙ, එකෙහි, එකෙහි එකෙසං, එකෙහි, එකෙහි, එකෙසං, එකෙසු” ති චත්තබ්බං. අයම්පි බහුවචනිකා සබ්බනාමිකපදමාලා. එත්ථ එකෙති එකච්චෙ. එස නයො සෙසෙසුපි. යදා පන මිස්සිභූතවචනො, තදා “එකා, එකෙ, එකෙහි, එකෙහි, එකාන” න්ති පුරිසනයෙ බහුවචනවසෙන චත්තබ්බං. “පඤ්චාලො ව විදෙහො ව, උහො එකා භවන්තු තෙ” ති පාළි දිස්සති.

අයං නයො සබ්බනාමිකපක්ඛං න භජති අසාධාරණරූපාභාවතො, අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනත්ථං පන චුත්තො. තත්ථ එකා භවන්තුති එකිභවන්තු මිස්සිභවන්තු, ගඬගොදකෙන යමුනොදකං විය අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දන්තු සමෙන්තුති වචනත්ථො.

ආචරියා පන එවං විභාගං අදස්සෙත්වා එකසද්දස්ස සබ්බනාමත්තමෙව ගහෙත්වා සබ්බසද්දස්ස විය නාමිකපදමාලං යොජෙත්ති. කථං?

එකො, එකෙ. එකං, එකෙ. එකෙන, එකෙහි, එකෙහි. එකස්ස, එකෙසං, එකෙසානං. එකස්මා, එකමිභා, එකෙහි, එකෙහි. එකස්ස, එකෙසං, එකෙසානං. එකස්මිං, එකමිහි, එකෙසුති. අයං සබ්බනාමිකපදමාලාති වෙදිතබ්බො.

කෙච්ඡි “එකසද්දො සඬ්ඛ්‍යාතුලාසභායඤ්ඤවචනො. යදා සඬ්ඛ්‍යාවචනො, තදා සබ්බත්ථෙකවචනන්තොව, අඤ්ඤත්ථ ඛුච්චනන්තොපි, එකො එකා එකං ඉච්චාදි සබ්බත්ථ සබ්බසද්දසමං. සංසාස්ථෙව විසෙසො”ති ලිඬගත්තයෙ යොජනානයං වදන්ති. එවං වදන්තා ච තෙ විභාගං අදස්සෙත්වා වදන්ති. මයං පන සොතුනං පයොගෙසු කොසල්ලජ්ජාදනත්ථං විභාගං දස්සෙත්වා වදාම.

අපිචෙත්ථ අයං විසෙසොපි සල්ලක්ඛිතබ්බො “එකෙ එකට්ඨෙ සමෙ සමභාගෙ”ති පාළිජ්ජදෙසෙ පච්චත්තෙකවචනස්ස එකසද්දස්ස එකාරන්තනිද්දෙසොපි දිස්සති”ති. පුල්ලිඬගරූපාති.

එකං, එකාති. එකං, එකාති. සෙසං පුල්ලිඬගසදිසං. තත්ථ එකාහිති එකච්චාති. එස නයො සෙසඛුච්චනෙසුපි, නපුංසකලිඬගරූපාති.

එකා, එකා, එකායො. එකං, එකා, එකායො. එකාය, එකාහි, එකාහි. එකාය, එකිස්සා, එකාසං. එකාය, එකාහි, එකාහි. එකාය, එකිස්සා, එකාසං. එකාය, එකායං, එකිස්සං, එකාසු. එත්ථ ඛුච්චනට්ඨානෙ එකාති එකච්චා, එකාහිති එකච්චාහි, එකාසන්ති එකච්චානං එකාසුති එකච්චාසු. ඉත්ථිලිඬගරූපාති. සබ්බානෙතානි සබ්බනාමානි එකවචනඛුච්චනවසෙන චුත්තාති.

අපිච එකසද්දෙ විච්ඡාවසෙන චත්තබ්බෙ ලිඬගත්තයරූපාති එකවචනානෙව භවන්ති. කථං?

එකෙකො, එකෙකං, එකෙකෙන, එකෙකස්ස, එකෙකස්මා, එකෙකමිභා, එකෙකස්ස, එකෙකස්මිං, එකෙකමිහිති පුල්ලිඬගරූපාති.

එකෙකං, එකෙකං. සෙසං පුල්ලිඬගසදිසං, නපුංසකලිඬගරූපාති. එකෙකා, එකෙකං, එකෙකාය, එකෙකිස්සා, එකෙකාය, එකෙකිස්සා, එකෙකායං, එකෙකිස්සං. ඉත්ථිලිඬගරූපාති.

සබ්බානෙතානි විච්ඡාසබ්බනාමානිති චත්තුං වට්ටති. ඛුච්චනානි පනෙත්ථ න සන්ති පයොගාභාවතො. ඉති ඉමෙසු විච්ඡාවසෙන චුත්තෙසු ලිඬගත්තයරූපෙසු සමාසචිත්තා න උජ්ජාදෙතබ්බො අනිබ්බවනීයත්තා විච්ඡාසද්දානං. තථා හි “පබ්බං පබ්බං සන්ධි සන්ධි ඔධි ඔධි හුත්වා තත්තකපාලෙ පක්ඛිත්තතිලා විය තට්ඨපායන්තා සඬ්ඛාරා හිජ්ජන්ති”තිආදියු පබ්බපබ්බසද්දාදීනං සමාසකරණවසෙන නිබ්බවනං පුබ්බාවරියෙහි න දස්සිතං. යස්මා ච විච්ඡායං චත්තමානානං ද්විරුත්ති ලොකතො එව සිද්ධා, න ලක්ඛණතො, තස්මා තත්ථ සමාසචිත්තා න උජ්ජාදෙතබ්බො.

ඉදානි එකච්ච එකතිය එකච්චියසද්දානං නාමිකපදමාලායො චුච්චන්තෙ – පුල්ලිඬගෙ තාව එකච්චො, එකච්චෙ. එකච්චං, එකච්චෙ. සෙසං පුරිසසද්දසමං. එත්ථ එකච්චෙති පච්චත්තඛුච්චනමෙව සබ්බනාමිකරූපසමං අසාධාරණරූපත්තා. “ඉධෙකච්චො කුලපුත්තො. ඉධෙකච්චෙ මොසපුරිසා”ති නිදස්සනපදාති.

එකතියො, එකතියෙ. එකතියං, එකතියෙ. සෙසං පූර්වසද්දසමං. ඉධාපි එකතියෙනි පච්චත්තඛණුවචනමෙව සබ්බනාමිකරුපසමං අසාධාරණරූපත්තා. එකතියෙ මනුස්සා.

“න විස්සසෙ එකතියෙසු එව,
අගාරිසු පබ්බජිතෙසු වාපි;
සාධුපි හුත්වාන අසාධු භොන්ති;
අසාධු හුත්වා පුන සාධු භොන්ති”ති

නිදස්සනපදානි. එකච්චියසද්දස්ස අත්ථිතායං පන –

“සච්චං කිරෙවමාහංසු, නරා එකච්චියා ඉධ;
කට්ඨං නිජ්ජවිතං සෙය්‍යා, න ත්වෙවෙකච්චියො නරො.

එකච්චියං ආහාර”න්ති නිදස්සනපදානි. එකච්චියො, එකච්චියා. එකච්චියං, එකච්චියෙනි සබ්බථාපි පූර්වසනෙයො. පුල්ලිඬගරූපානි.

එකච්චං, එකච්චානි. එකච්චං, එකච්චානි. සෙසං පුල්ලිඬගසද්දසං. එකතියං, එකතියානි. එකතියං, එකතියානි. සෙසං පුල්ලිඬගසද්දසං. එකච්චියං, එකච්චියානි. එකච්චියං, එකච්චියානි. සෙසං පුල්ලිඬගසද්දසං. නපුංසකලිඬගරූපානි.

“එකච්චා, එකච්චා, එකච්චායො”ති කඤ්ඤානෙයෙන, තථා “එකතියා, එකතියා, එකතියායො. එකතිය”න්ති ව, “එකච්චියා, එකච්චියා, එකච්චියායො. එකච්චිය”න්ති ව කඤ්ඤානෙයෙන යොජෙතබ්බං. ඉත්ථිලිඬගරූපානි.

ඉදානි එකාකී එකාකියසද්දවසෙන නාමිකපදමාලා වුච්චන්තෙ –

එකාකී, එකාකී, එකාකිනො. එකාකිං, එකාකී, එකාකිනො. දණ්ඩිනෙයෙන ඤෙය්‍යා. එකාකියො, එකාකියා. එකාකියං, එකාකියෙ. එකාකියෙන. පූර්වසනෙයෙන ඤෙය්‍යං. පුල්ලිඬගරූපානි.

එකාකි කුලං, එකාකී, එකාකීනි. එකාකිං, එකාකී, එකාකීනි. සෙසං පුල්ලිඬගසද්දසං. එකාකියං, එකාකියානි. එකාකියං, එකාකියානි. සෙසං පුල්ලිඬගසද්දසං. නපුංසකලිඬගරූපානි.

එකාකිනී, එකාකිනී, එකාකිනියො. එකාකිනිං, එකාකිනී, එකාකිනියො. එකාකිනියානි ඉත්ථිසද්දසං. එකාකියා, එකාකියා, එකාකියායො. එකාකියං, එකාකියා, එකාකියායො. එකාකියායානි කඤ්ඤාසද්දසං. ඉත්ථිලිඬගරූපානි. සබ්බානි පනෙතානි අසබ්බනාමිකරූපානි අත්ථත්තරවිඤ්ඤාපනත්ථං වුත්තානීති දට්ඨබ්බානි.

ඉදානි ද්විසද්දපරියායස්ස සදා ඛණුවචනත්තස්ස සබ්බනාමිකපදස්ස උභසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චන්තෙ –

“උභො, උභො, උභොහි, උභොහි, උභින්තං, උභොහි, උභොහි, උභින්තං, උභොසු”ති අයං පාළිනායානුරූපෙන වුත්තපදමාලා. අත්‍රිමෙ පයොගා – උභො කුමාරා නික්කිතා. උභො ඉත්ථියො තිට්ඨන්ති, උභො විත්තානි තිට්ඨන්ති, උභො පුත්තෙ අදාසි. උභො කඤ්ඤායො පස්සති. උභො පාදානි හින්දිත්වා, සඤ්ඤමිස්සාමි වො අහං. උභොහි හත්ථෙහි. උභොහි බාහාහි, උභොහි විත්තෙහි, උභින්තං ජනානං, උභින්තං ඉත්ථිනං, උභින්තං විත්තානං, උභොසු පූර්වසෙසු, උභොසු ඉත්ථිසු, උභොසු පස්සෙසුනි, අයමස්මාකං රූචි. ආවරියා පන “උභෙහි, උභෙහි, උභෙසු”තිපි ඉච්ඡන්ති. කච්චායනෙපි හි “උභෙ තප්පුරිසා”ති වුත්තං. සබ්බානිපි එතානි මනසි කාතබ්බානියෙව. උභසද්දස්ස සමාසො අප්පසිද්ධො. ලිඬගත්තසාධාරණරූපානි.

ඉදානි සඬබාවවනානං ද්විති චතුසද්දානං සදා බහුවචනන්තානං සබ්බනාමානං
නාමිකපදමාලායො වුච්චන්තෙ -

ද්වෙ, ද්වෙ, ද්විති, ද්විති, ද්වින්තං, ද්වින්තං, ද්විති, ද්විති, ද්වින්තං, ද්වින්තං, ද්විසු.
වුළුනිරුත්තියං පන “ද්වින්තන්ත”න්ති පදමාලා ආගතා. ඉමානි අභංසද්දාදිනි විය ඉත්ථි
ලිඬගාදිභාවචිතිමුත්තානිති තිසු ලිඬගෙසු යුජ්ජන්තෙ “ද්වෙ පුරිසා, ද්වෙ ඉත්ථියො, ද්වෙ
චිත්තානි” ඉච්චෙවමාදිනා. ඉමානිපි ලිඬගත්තයසාධාරණානි රූපානි.

“ද්වෙ”ති රූපං ද්විසද්දස්ස, යං සමාසමිති තං භවෙ;
ද්විතිජ්ජකතිකංයෙව, නානාදෙසෙහි සා සියා.

ද්විභාවො වෙව ද්වෙභාවො, ද්විරත්තඤ්ච ද්වස්සකො;
දොභලිනි දුපත්තඤ්ච, තද්ධිතත්තෙ ද්වයං ද්වයං.

තයො, තයො, තිහි, තිහි, තිණ්ණං, තිණ්ණන්තං, තිහි, තිහි, තිණ්ණං, තිණ්ණන්තං, තිසු. ඉමානි
පුල්ලිඬගරූපානි.

තිස්සො, තිස්සො, තිහි, තිහි, තිස්සන්තං, තිහි, තිහි, තිස්සන්තං, තිසු. ඉමානි ඉත්ථිලිඬගරූපානි.
වුළුනිරුත්තියං “තිස්සන්තන්ත”න්ති චතුත්ථිජට්ඨිතං බහුවචනමාගතං, නිරුත්තිපිටකෙ පන
“තිණ්ණන්ත”න්ති. තානි සාට්ඨකපෙ තෙපිටකෙ බුද්ධච්චනෙ පුනජ්ජනං උපපරික්ඛිත්වා දිස්සන්ති
වෙ, ගහෙතබ්බානි.

තිණ්, තිණ්, තිහි, තිහි, තිණ්ණං, තිණ්ණන්තං, තිහි, තිහි, තිණ්ණං, තිණ්ණන්තං, තිසු. ඉමානි
නපුංසකලිඬගරූපානි. කත්ථි පන පාලිජ්ජදෙසෙ තිණ්සද්දස්ස ණිකාරලොපොපි භවති “ද්වෙ වානි
වා උදකචුසිතානි”ති. “තිණ්ණන්තං ඛො භික්ඛවෙ ඉන්ද්‍රියානං භාවිතත්තා බහුලිකතත්තා
පිණ්ඩොලභාරද්වාපෙන භික්ඛුනා අඤ්ඤා බ්‍යාකතා”ති ඉදං “තිණ්ණන්ත”න්ති පදස්ස අත්ථිභාවෙ
නිදස්සනං.

යානි රූපානි වුත්තානි, “තිස්සො තිණ් තයො”ඉති;
සමාසවිසයෙ තානි, තිතිජ්ජකතිකා සියුං.

යස්මා තිස්ස සමාසමිති, සද්ධිං පරපදෙන වෙ;
“තිවෙදනං තිචිත්ත”න්ති, “තිලොක”න්ති ව නිද්දිසෙ.

එත්ථ නපුංසකත්තංව, පාසංසං පායවුත්තිතො;
පුමත්තම්පෙත්ථ ඉච්ඡන්ති, “තිභවො බායතෙ”ඉති.

චත්තාරො, චතුරො, චත්තාරො, චතුරො, චතුහි, චතුහි, චතුබ්හි, චතුන්තං, චතුහි, චතුහි, චතුබ්හි,
චතුන්තං, චතුසු. ඉමානි පුල්ලිඬගරූපානි.

චතස්සො, චතස්සො, චතුහි, චතුහි, චතුබ්හි, චතස්සන්තං, චතුන්තං, චතුහි, චතුහි, චතුබ්හි,
චතස්සන්තං, චතුන්තං, චතුසු. ඉමානි ඉත්ථිලිඬගරූපානි. ඉත්ථිලිඬගට්ඨානෙ “චතුන්ත”න්ති පදං
වුළුනිරුත්තියං නිරුත්තිපිටකෙ පාළියං අට්ඨකථාසු ව දස්සනතො වුත්තං. තථා හි වුළුනිරුත්තියං
ඉත්ථිලිඬගට්ඨානෙ “චතුන්ත”න්ති ආගතං, නිරුත්තිපිටකෙ “චතුන්තං කඤ්ඤාන”න්ති ආගතං.
පාළියං පන සොණදත්තසුත්තාදිසු “සමණො ගොතමො චතුන්තං පරිසානං පියො මනාපො”ති
ආගතං. අට්ඨකථාසු ව පන සුත්තන්තට්ඨකථායං “චතුහි අච්ඡරියබ්‍රහ්මමිමෙහි සමන්තාගතො
චතුන්තං පරිසානං පියො මනාපො”ති ආගතං. සත්තිලඬ්ඝජාතකට්ඨකථායං “ආවරියො පනස්ස
චතුන්තං සත්තිනං ලඬ්ඝනං සිජ්ජං ජානාති”ති ආගතං.

වත්තාරි, වත්තාරි, වතුහි, වතුහි, වතුබිහි, වතුන්තං, වතුහි, වතුහි, වතුබිහි, වතුන්තං, වතුසු. ඉමානි නපුංසකලිඨගරුපානි.

“වත්තාරො”ති “වත්ස්සො”ති, “වත්තාරි”ති ව සද්දිතං;
රුපං සමාසභාවමිහි, වතුප්පකතිකං භවෙ.

නිදස්සනපදානෙන්ථ, කමතො කමකොවිදො;
“වතුබ්බිධං වතුස්සාලං, වතුසච්ච”න්ති නිද්දිසෙ.

ඉමානි ද්වෙආදිකානි සබ්බනාමිකානි බහුවචනානියෙව භවන්ති, න එකවචනානි. චූළනිරුත්තියං පන තිසු ලිඨගෙසු “වත්ස්සන්ත”න්ති චුත්තං, තං අනිජ්ඣානක්ඛමං විය දිස්සති.

ඉදානි තුම්භඅම්භසද්දානං නාමිකපදමාලා චූච්චන්තෙ, තෙසු යෙන කථෙති, තස්සාලපනෙ තුම්භවචනානි භවන්ති.

ත්ථං, තුචං, තුම්භෙ. තං, තුචං, ත්ථං, තචං, තුම්භෙ. තයා, ත්ථයා, තුම්භෙහි, තුම්භෙහි. තුය්හං, තච, තුම්භං, තුම්භාකං. තයා, ත්ථයා, තුම්භෙහි, තුම්භෙහි. තුය්හං, තච, තුම්භං, තුම්භාකං. තයි, ත්ථයි, තුම්භෙසු. තත්‍ර “ත්ථං පුරිසො, ත්ථං ඉත්ථි, ත්ථං චිත්ත”න්තිආදිනා යොජෙතබ්බානි.

අත්තයොගෙ අම්භවචනානි භවන්ති.

අහං, අභකං, මයං, අම්භෙ. මං, මමං, අම්භෙ. මයා, අම්භෙහි, අම්භෙහි. මය්හං, මම, අම්භං, අම්භාකං, අස්මාකං. මයා, අම්භෙහි, අම්භෙහි. මය්හං, මම, අම්භං, අම්භාකං, අස්මාකං. මයි, අම්භෙසු, අස්මෙසු.

එත්ථ පන “කථං අම්භෙ කරොමසෙ”ති පාළිදස්සනතො “තුම්භෙ”ති පච්චත්තවචනස්ස විය “අම්භෙ”ති පච්චත්තවචනස්සපි අත්ථිතා වෙදිතබ්බා, “අභක”න්ති රුපන්තරමිපි ඉච්ඡිතබ්බං. තස්ස අත්ථිභාවෙ “අභකඤ්ච චිත්තවසානුගා භාසිස්ස”න්ති එසා පාළි නිදස්සනං. එත්ථ හි අභකන්ති අහං ඉච්චෙවත්ථො. තත්‍ර “අහං පුරිසො, අහං කඤ්ඤා, අහං චිත්ත”න්තිආදිනා යොජෙතබ්බානි. ඉමානිපි ලිඨගත්තයසාධාරණරුපානි.

කච්චායනචූළනිරුත්තිනිරුත්තිපිටකෙසු පන “තුම්භාකං අම්භාක”න්ති ව දුතියාබහුවචනං චුත්තං. කච්චායනෙ “තුම්භානං අම්භාන”න්ති ව පඨමාදුතියාබහුවචනං, “තුම්භං අම්භ”න්ති ව චතුත්ථිපටියෙකවචනං, පඨමාදුතියාබහුවචනඤ්ච චුත්තං, චූළනිරුත්තිනිරුත්තිපිටකෙ පන “තුම්භං අම්භ”න්ති ව දුතියෙකවචනං චුත්තං, “තුම්භෙ අම්භෙ”ති ව චතුත්ථිපටියිබහුවචනං චුත්තං. එතානි උපපරික්ඛිත්වා සාට්ඨකථෙසු සුත්තන්තෙසු දිස්සන්ති වෙ, ගහෙතබ්බානි.

තුම්භඅම්භසද්දානං පන පරපදෙහි සද්ධිං සමාසෙ “මංදීපා”තිආදයො පයොගා තථාගතාදිමුඛතො සම්භවන්ති. “එතෙ ගාමණි මංදීපා මංලෙණා මංසරණා”ති හි තථාගතමුඛතො, “තයොගො මයොගො”ති නිරුත්තඤ්ඤුමුඛතො, කාබ්‍යාදාසෙ ව “ත්ථංමුඛං කමලෙනෙව, තුලාං නාඤ්ඤෙන කෙනචි”ති ව “වන්දෙන ත්ථංමුඛං තුලා”න්ති ව කච්චිමුඛතො.

තත්ථ හි අහං දීපො එතෙසන්ති මංදීපා, අහං ලෙණං එතෙසන්ති මංලෙණා, එචං මංසරණා. තුම්භෙන යොගො තයොගො, තුම්භසද්දෙන යොගො ඉච්චෙවත්ථො. අම්භෙන යොගො මයොගො, අම්භසද්දෙන යොගො ඉච්චෙවත්ථො. තච මුඛං ත්ථංමුඛං. බහුවචනවසෙනපි නිබ්බවතියං “තුම්භාකං මුඛං ත්ථංමුඛ”න්ති. එත්ථ ව පාළියං “මංදීපා”ඉච්චාදිදස්සනතො “ත්ථංදීපා”තිආදිනි කාබ්‍යාදාසෙ ව “ත්ථංමුඛ”න්ති දස්සනතො ත්ථංවණ්ණො, ත්ථංසරො, මංමුඛං, මංවණ්ණො, මංසරොආදිනි ගහෙතබ්බානි. තත්ථ ත්ථං දීපො එතෙසන්ති ත්ථංදීපා, තුම්භෙ වා දීපා

එතෙසන්නි ත්වංදීපා, තව වණ්ණො ත්වංවණ්ණො. මම මුඛං මංමුඛං, අමිහාකං වා මුඛං මංමුඛන්නි නිබ්බවනානි. එස නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු.

සමාසෙ තුම්භඅම්භාකං, හොන්නි පරපදෙහි වෙ;
“ත්වංමුඛ”න්ති ව “මංදීපා, තයොගො මයොගො”ති ව.

එත්ථාහ “කිං එත්තකමෙව තුම්භඅම්භසද්දානං රූපං, උදාහු අඤ්ඤමිපි අත්ථි”ති? අත්ථි “තෙ මෙ” ඉච්චාදීනි. යදි එවං කස්මා පදමාලා විසුං න චුත්තානි? අවචනෙ කාරණමත්ථි. අත්‍රිදං කාරණං –

“තෙ මෙ වො නො”ති රූපානි, පරානි පදනො යනො;
තනො නාමිකපන්තීසු, න තු චුත්තානි තානි මෙ.

එත්ථ ව මයං මෙ වො නොසද්දානමත්ථුද්ධාරො චුච්චනෙ – තෙසද්දස්ස පන චුත්තොව. යස්මා අට්ඨකථාවරියා මයංසද්දට්ඨානෙපි මයාසද්දො, මයාසද්දට්ඨානෙපි ව මයංසද්දො ඉච්චෙව වදන්ති, තස්මා මයමිපි තට්ථෙව වදාම. මයංසද්දො “අනුඤ්ඤාතපට්ඨඤ්ඤාතා, තෙවිජ්ජාමයමස්මුහො”තිආදීසු අස්මදත්ථෙ ආගතො. “මයං නිස්සාය හෙමාය, ජාතා මත්ථොසිසුපගා”ති එත්ථ පඤ්ඤත්තියං. “මනොමයා පිතිහක්ඛා සයංපහා”තිආදීසු නිබ්බත්තිඅත්ථෙ. බාහිරෙන පච්චයෙන විනා මනසාව නිබ්බත්තානි මනොමයා. “යංනුනාහං සබ්බමත්තිකාමයං කුට්ඨං කරෙය්‍ය”න්තිආදීසු විකාරත්ථෙ. “දානමයං සීලමයං”න්තිආදීසු පදපුරණමත්තෙ. “පියං තෙ සොවණ්ණමයං උළාර”න්ති එත්ථ විකාරත්ථෙ පදපුරණමත්තෙ වා දට්ඨබ්බො. යදා හි සුවණ්ණමෙව සොවණ්ණන්ති අයමත්ථො, තදා සුවණ්ණස්ස විකාරො සොවණ්ණමයන්ති විකාරත්ථෙ මයසද්දො දට්ඨබ්බො. නිබ්බත්තිඅත්ථොතිපි වත්තුං වට්ටති. යදා පන සුවණ්ණෙන නිබ්බත්තං සොවණ්ණන්ති අයමත්ථො, තදා සොවණ්ණමෙව සොවණ්ණමයන්ති පදපුරණමත්තෙ මයසද්දො දට්ඨබ්බො.

මෙසද්දො “කිව්ඡෙන මෙ අධිගතං, හලං දානි පකාසිතු”න්තිආදීසු කරණෙ ආගතො. මයාති අත්ථො. “තස්ස මෙ හත්තෙ හගවා සංඛිත්තෙන ධම්මං දෙසෙතු”තිආදීසු සම්පදානෙ, මය්හන්ති අත්ථොති වදන්ති. “පුබ්බෙව මෙ හික්ඛෙව සම්බොධා අනභිසම්බුද්ධස්ස බොධිසත්තස්සෙව සනො”තිආදීසු සාම්භත්ථෙ, මමාති අත්ථොති ව වදන්ති. එත්ථෙතං චුච්චති –

කරණෙ සම්පදානෙ ව, සාම්භත්ථෙ ව ආගතො;
මෙසද්දො ඉති විඤ්ඤෙය්‍යා, විඤ්ඤානා නයදස්සිනා.

එත්ථ පන යත්ථා අට්ඨකථාවරියෙහි කතෙ තෙ මෙසද්දානමත්ථවිවරණෙ විනිවිජයං බුම තෙසමධිජ්ජායජ්ජකාසනවසෙන සොතුනං සංසයසමුග්ගසාටනත්ථං. තථා හි අට්ඨකථාවරියා තෙමෙසද්දානං සම්පදානත්ථවසෙන “තුය්හං මය්හං”න්ති අත්ථං සංවණ්ණෙසුං, සාම්භත්ථවසෙන පන “තව මමා”ති. එවං ය්වායං තෙහි අසඬිකරතො නියමො දස්සිතො, සො සාට්ඨකට්ඨෙ තෙපිටකෙ බුද්ධචචනෙ කුතො ලබ්භා. තථා හි තෙමෙසද්දත්ථාවකා තුය්හං මය්හංසද්දා තව මමසද්දා ව සම්පදානසාම්භත්ථෙසු අනියමතො පවත්තන්ති.

තත්‍රිමෙ පයොගා – ඉදං තුය්හං දදාමි. තුය්හං විකප්පෙමි. තුය්හං මංසෙන මෙදෙන, මත්ථකෙන ව බ්‍රාහ්මණ, ආහුතිං පග්ගහෙස්සාමි. එස හි තුය්හං පිතා නරසිහො. තුය්හං පන මාතා කහන්ති. මය්හමෙව දානං දාතබ්බං, න අඤ්ඤෙසං, මය්හමෙව සාවකානං දානං දාතබ්බං, න අඤ්ඤෙසං. න මය්හං හරියා එසා. අස්සමො සුකතො මය්හං. සබ්බඤ්ඤාතං පියං මය්හං. තාත මය්හං මාතු මුඛං අඤ්ඤාදිසං, තුම්භාකං අඤ්ඤාදිසං. මය්හං සාමිකො ඉදානි මරිස්සති. තව දියතෙ, තව සීලාසතෙ, මම සීලාසතෙ, පබ්බජ්ජා මම රූච්චති. තව පුත්තො. උහො මාතාපිතා මමාති එවං අනියමතො පවත්තන්ති.

චූළනිරුත්තියඤ්ඤි යමකමහාටෙරෙන චතුත්ථිජට්ඨිනං අනඤ්ඤරූපත්තං චුත්තං
“චතුත්ථිජට්ඨිනං සබ්බත්ථ අනඤ්ඤං, තතියාපඤ්ඤමිනං බහුවචනඤ්ඤා”ති. යදි එවං අට්ඨකථාවරියා “නමො තෙ පුරිසාජඤ්ඤ. නමො තෙ බුද්ධ චීරත්ථු”තිආදීසු තුය්හංසද්දස්ස වසෙන සම්පදානෙ,

තුය්හන්ති හි අත්ථො. ‘කිත්තෙ වතං කිං පන බ්‍රහ්මවරිය’න්තිආදීසු සාමීඅත්ථෙ, තවාති හි අත්ථො”තිආදීති වදන්තා “අයුත්තං සංවණ්ණනං සංවණ්ණෙසු”න්තිපි, “පස්සිතබ්බං න පස්සිංසු” තිපි ආපජ්ජන්තිති? යුත්තංයෙව තෙ සංවණ්ණයිංසු, පස්සිතබ්බඤ්ච පස්සිංසු. තවා හි තෙ “සද්දසත්ථම්පි එකදෙසතො සාසනානුකූලං හොති”ති පරෙසමනුකම්පාය සද්දසත්ථතො නයං ගහෙත්වා සම්පදානත්ථවසෙන තෙ මෙසද්දානං “තුය්හං මය්හ”න්ති අත්ථං සංවණ්ණයිංසු, සාමීඅත්ථවසෙන පන “තව මමා”ති. සද්දසත්ථෙ හි චතුත්ථීජට්ඨිරූපානි සබ්බථා විසදිසානි, සාසනෙ පන සදිසානි. තස්මා සාසනෙ සාමඤ්ඤෙන පවත්තානි චතුත්ථීජට්ඨිරූපානි සද්දසත්ථෙ විසෙසෙන පවත්තෙහි චතුත්ථීජට්ඨිරූපෙහි සමානගතිකානි කත්වා පරෙසමනුකම්පාය සම්පදානත්ථෙ තුය්හං මය්හංසද්දානං පවත්තිනියමො, සාමීඅත්ථෙ ච තව මමසද්දානං පවත්තිනියමො දස්සිතො. යස්මා පන පරෙසමනුකම්පාය අයං නියමො, තස්මා කරුණායෙවායංපරාධො, න අට්ඨකථාවරියානං. තාය එව හි තෙහි එවං සංවණ්ණනා කතාති.

කෙච් පනෙත්ථ එවං වදෙය්‍යං – නනු ච හො අට්ඨකථාවරියෙහි සද්දනයං නිස්සාය තෙ මෙසද්දානං සාමීඅත්ථෙ වත්තමානානං “තව මමා”ති අත්ථවචනෙන “තුය්හං මංසෙන මෙදෙන, න මය්හං හරියා එසා”තිආදීසු සාමීවිසයෙසු විහත්තිවිපල්ලාසනයො දස්සිතොති සක්කා වත්තුං, තවා සද්දනයඤ්ඤෙව නිස්සාය තෙ මෙසද්දානං සම්පදානත්ථෙ වත්තමානානං “තුය්හං මය්හ”න්ති අත්ථවචනෙන “හත්තං තව න රුච්චති. පබ්බජ්ජා මම රුච්චති”තිආදීසුපි සම්පදානවිසයෙසු විහත්තිවිපල්ලාසනයො දස්සිතොති සක්කා වත්තුන්ති? න සක්කා, ගාථාසු විය චුණ්ණියපදට්ඨානෙනපි තුය්හං මය්හං තව මමසද්දානං අනියමෙන ද්විසු අත්ථෙසු පවත්තනතො. න හි ඊදිසෙ යානෙ ගාථායං වා චුණ්ණියපදට්ඨානෙ වා විහත්තිවිපල්ලාසො ඉච්ඡිතබ්බො. “තස්ස රජ්ජස්සහං හිතො. කිං නු ඛො අහං තස්ස සුඛස්ස භායාමී”තිආදීසුයෙව පන යානෙසු ඉච්ඡිතබ්බො.

යදි සද්දනයං නිස්සාය “තුය්හං මංසෙන මෙදෙන”තිආදීසු විහත්තිවිපල්ලාසො ඉච්ඡිතබ්බො සියා, “බ්‍රාහ්මණස්ස පියපුත්තදානං අදාසි. බ්‍රාහ්මණස්ස පිතා අදාසි”තිආදීසුපි සද්දනයං නිස්සාය “බ්‍රාහ්මණායා”තිආදිනා විහත්තිවිපල්ලාසත්ථො වචනියො සියා චතුත්ථීජට්ඨිරූපානං සත්ථෙ විසුං වචනතො. එවඤ්ච සති කො දොසොති චෙ? අත්ථෙව දොසො, යස්මා දානයොගෙ වා නමොයොගෙ වා ආයාදෙසසහිතානි චතුත්ථීජට්ඨිරූපානි සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ නුපලබ්භන්ති, තස්මා “බ්‍රාහ්මණායා”තිආදිනා විහත්තිවිපල්ලාසත්ථවචනෙ අයං දොසො යදිදං අවිජ්ජමානග්ගහණං. යස්මා පන ඊදිසෙසු යානෙසු විහත්තිවිපල්ලාසකරණං සාවජ්ජං, තස්මා “තුය්හං මංසෙන මෙදෙන”තිආදීසුපි විහත්තිවිපල්ලාසො න ඉච්ඡිතබ්බො.

චතුත්ථීජට්ඨිරූපානි හි අනඤ්ඤානි දිස්සන්ති “පුරිසස්ස අදාසි, පුරිසස්ස ධනං බ්‍රාහ්මණානං අදාසි, බ්‍රාහ්මණානං සන්තක”න්ති. තවා හි පාවචනෙ ස නංසද්දා සම්පදානසාමීඅත්ථෙසු සාමඤ්ඤෙන පවත්තන්ති, තජ්ජවත්ති “අග්ගස්ස දාතා මෙධාවී”තිආදීහි පයොගෙහි දීපෙතබ්බො. “අග්ගස්ස දාතා මෙධාවී”ති එත්ථ හි “අග්ගස්සා”ති අයං සද්දො යදා ක්‍රියාපටිග්ගහණං පටිච්ච සම්පදානත්ථෙ පවත්තති, තදා “අග්ගස්ස රතනත්තයස්ස දාතා”ති අත්ථවසෙන පවත්තති. යදා පන ක්‍රියං පටිච්ච කම්මභූතෙ සාමීඅත්ථෙ පවත්තති, තදා “අග්ගස්ස දෙය්‍යධම්මස්ස දාතා”ති අත්ථවසෙන පවත්තති. එවං සබ්බථාපි විපල්ලාසො තුම්භාකං සරණං න හොතිති. තවා සද්දනයං නිස්සාය “සම්පදානවචන”න්ති තුම්භෙහි දළ්භං ගහිතස්ස මය්හංසද්දස්ස සාමීඅත්ථවසෙන පණ්ණත්තියං දස්සනතො විහත්තිවිපල්ලාසො තුම්භාකං සරණං න හොතෙව. තවා හි –

“සකුණො මය්හකො නාම, ගිරිසානුදරිවරො;
පක්කං පිප්ඵලිමාරුය්හ, ‘මය්හං මය්හ’න්ති කන්දතී”ති

එත්ථ මය්හකොති එකාය සකුණජාතියා නාමං. සො හි ලොලුප්පචාරිතාය “ඉදම්පි මය්හං, ඉදම්පි මය්හ”න්ති කායති රචතිති මය්හකොති චූච්චති මය්හසද්දුපපදස්ස කෙ රෙ ගෙ සද්දෙති ධාතුස්ස වසෙන.

අත්‍රායං පදසොධනා – යදි තුය්හං මය්හංසද්දො ධූවං සම්පදානන්ටෙ, තව මමසද්දො ව සාමිඅත්ටෙ භවෙය්‍යං, එවං සන්තෙ ලොකවොහාරකුසලෙන සබ්බඤ්ඤා තස්ස සකුණස්ස “මය්හකො”ති පණ්ණත්ති න වත්තබ්බා සියා අනන්තොගධසම්පදානන්ටත්තා, අන්තොගධසාම්‍යන්ටත්තා පන “මමකො” ඉව්වෙව පඤ්ඤත්ති වත්තබ්බා සියා. එන්ටපි “මය්හකො”ති ඉදං විහත්තිවිපල්ලාසවසෙන චුත්තත්ති වෙ? න, පණ්ණත්තිවිසයෙ විහත්තිවිපරිණාමස්ස අට්ඨානත්තා අනවකාසත්තා.

අපිවෙන්ට මය්හංසද්දො සරුපතො විහත්තත්තභාවෙන තිට්ඨති කසද්දෙන එකපදත්තුපගමනතො, එවං සන්තෙපි “මය්හකො”ති අයං සකුණවිසෙසවාචකො සද්දො පච්චත්තවචනභාවෙ ධිනොයෙව ඊසකං සාමිඅත්ටම්පි ජොතයති සුප්ඵපති රාජපුරිසසද්දො විය. ඉමිනාපි කාරණෙන විහත්තිවිපල්ලාසො තුම්භාකං සරණං න භොති. ඉති “මය්හකො”ති පණ්ණත්තියං වත්තමානස්ස පදාවයවභූතස්ස මය්හසද්දස්ස අවිපල්ලාසවචනලෙසෙන තුය්හං තව මමසද්දෙසුපි විහත්තිවිපල්ලාසො න ඉවිඡිතබ්බොති සිද්ධං. තස්මා අට්ඨකථාවරියෙහි සම්පදානසාමිඅත්ටෙසු සාමඤ්ඤෙන පවත්තානම්පි සමානානං තුය්හං මය්හං තව මමසද්දානං සද්දනායඤ්ඤෙව නිස්සාය පරෙසමනුකම්පාය චුත්තප්පකාරො නියමො දස්සිතොති අවගන්තබ්බං. ඉව්වෙවං –

“තුය්හං මය්හං”න්තිමෙ සද්දෙ, සම්පදානෙ ගරු වුදුං;
“තව මමා”ති සාමිම්හි, නයමාදාය සන්ටතො.

එවං සන්තෙපි එතෙසං, නියමො නත්ථි පාළියං;
කොචි තෙසං විසෙසො ව, දිට්ඨො අම්භෙහි තං සුණ.

සාම්‍යන්ටසම්පදානන්ටා, සම්භවන්ති යහිං දූවෙ;
“තුය්හං මය්හං”න්තිමෙ සද්දො, තෙ පයොගා න දුල්ලභා.

“තව මමා”තිමෙ සද්දො, පායා සාමිම්හි වත්තරෙ;
සම්පදානෙ යහිං භොන්ති, තෙ පයොගා පනප්පකා.

තවතො මමතො තුය්හං-මය්හංසද්දාව සාසනෙ;
පායෙ නෙකසහස්සම්හි, සාමිඅත්ටෙ පවත්තරෙති.

සබ්බාපි ඉමා නිතියො පරමසුබ්බා සුද්දසා වීරජාතිනා සාධුකං මනසි කාතබ්බා.

වො නොසද්දෙසු පන වොසද්දො පච්චත්තඋපයොගකරණසම්පදානසාමිවචනපදපුරණෙසු දිස්සති. “කච්චි වො අනුරුද්ධා සමග්ගා සම්මොදමානා”තිආදීසු හි පච්චත්තෙ දිස්සති. “ගච්ඡට්ඨිකංවෙ පණාමෙම්ම වො”තිආදීසු උපයොගෙ. “න වො මම සන්තිකෙ වන්ටබ්බ”න්තිආදීසු කරණෙ. “චනපත්ටපරියායං වො භික්ඛවෙ දෙසෙස්සාම්”තිආදීසු සම්පදානෙ. “සබ්බෙසං වො සාරිපුත්තා සුභාසිත”න්තිආදීසු සාමිවචනෙ. “යෙ හි වොඅරියා පරිසුද්ධා කායකම්මන්තා”තිආදීසු පදපුරණමත්තෙ. එන්ටෙතං චුච්චති –

“පච්චත්තෙ උපයොගෙ ව, කරණෙ සම්පදානියෙ;
සාමිස්ස වචනෙ වෙච, තට්ඨෙව පදපුරණෙ;
ඉමෙසු ඡසු යානෙසු, වොසද්දො සම්පවත්ති”.

නොසද්දො පච්චත්තොපයොගකරණසම්පදානසාමිවචනාවධාරණනුසද්දන්ටෙසු පටිසෙධෙ නිපාතමත්තෙ ව වත්තති. අයඤ්ඤි “ගාමං නො ගච්ඡෙය්‍යාමා”ති එන්ට පච්චත්තෙ දිස්සති. “මා නො අප්ප විකන්තිංසු, රඤ්ඤො සුදා මහානසෙ”තිආදීසු උපයොගෙ. “න නො විවාහො නාගෙහි, කතපුබ්බො කුදාවන”න්තිආදීසු කරණෙ. “සංවිහරෙට්ඨං නො රජ්ජෙනා”තිආදීසු සම්පදානෙ. “සන්ටා නො භගවා අනුප්පත්තො”තිආදීසු සාමිවචනෙ. “න නො සමං අත්ථි තථාගතෙනා”ති එන්ට

අවධාරණ. “අභිජානාසි නො ත්වං මහාරාජා” තිආදීසු නුසද්දත්ථෙ, පුච්ඡායන්තිපි චත්තුං වට්ඨති.
“සුභාසිතඤ්ඤෙච භාසෙය්‍යා, නො ච දුඛභාසිතං භණෙ” තිආදීසු පටිසෙධෙ. “න නො සභායං න
කරොන්ති කිඤ්චි” තිආදීසු නිපාතමත්තෙ. එත්ථෙතං වුච්චති –

පච්චත්තෙ වුපයොගෙ ච, කරණෙ සම්පදානියෙ;
සාම්‍යාවධාරණෙ වෙච, නුසද්දත්ථෙ නිවාරණෙ;
තථා නිපාතමත්තම්භි, නොසද්දො සම්පවත්තති.

ඉදානි සබ්බනාමානං යථාරහං සංඛිත්තෙන මිස්සකපදමාලා වුච්චතෙ –

යො සො, යෙ තෙ. යං තං, යෙ තෙ. යෙන තෙන. සෙසං චිත්ථාරෙතබ්බං. යා සා, යා තා. යං තං,
යා තා. යාය තාය. සෙසං චිත්ථාරෙතබ්බං. යං තං, යානි තානි. සෙසං චිත්ථාරෙතබ්බං. ඉමිනා නයෙන
ලිඛිතත්තයයොජනා කාතබ්බා.

“එසො සො, එතෙ තෙ. අයං සො, ඉමෙ තෙ. සො අයං තෙ ඉමෙ” තිආදිනා යථාපයොගං
පදමාලා යොජෙතබ්බා. තථා හි “යො සො භගවා සයම්භු අනාවරියකො. එතෙ තෙ හික්ඛවෙ උභො
අන්තෙ අනුපගම්ම මජ්ඣිමා පටිපදා තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධා. අයං සො සාරථී එති” ති එවමාදයො
චිචිත්තජපයොගා දිස්සන්ති. ඉති සබ්බනාමිකපදානං මිස්සකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

මයා සබ්බත්ථසිද්ධස්ස, සාසනෙ සබ්බදස්සිනො;
සබ්බත්ථ සාසනෙ සුට්ඨු, කොසල්ලත්ථාය සොතුනං.

අසබ්බනාමනාමෙහි, සබ්බනාමපදෙහි වෙ;
සහ සබ්බානි වුත්තානි, සබ්බනාමානි පන්තිතො.

එතෙසු කතයොගානං, සුබ්බමත්ථචිජානනං;
අකිච්ඡපට්ඨෙධෙන, භවිස්සති න සංසයො.

ඉති නවඨගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යජ්ජගතිසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනිතිජපකරණෙ

සබ්බනාමතංසදිසනාමානං නාමිකපදමාලාවිභාගො නාම

ද්වාදසමො පරිච්ඡෙදො.

13. සච්චිච්ඡයසඬ්ඛ්‍යානාමනාමිකපදමාලා

ඉතො පරං පවක්ඛාමි, සඬ්ඛ්‍යානාමිකපන්තියො;
භුදාතුජෙහි රූපෙහි, අඤ්ඤෙහි වුපයොජිතුං.

යා හි සා හෙට්ඨා අම්භෙහි එක ද්විති චතුඉච්චෙතෙසං සඬ්ඛ්‍යාසබ්බනාමානං නාමිකපදමාලා
කථිතා, තං යජෙත්වා ඉධ අසබ්බනාමානං පඤ්ච ජ සත්තාදිනං සඬ්ඛ්‍යානාමානං නාමිකපදමාලා
භුදාතුමයෙහි අඤ්ඤෙහි ව රූපෙහි යොජනත්ථං වුච්චතෙ –

පඤ්ච, පඤ්චහි, පඤ්චහි, පඤ්චන්තං, පඤ්චසු. සත්තන්තං චහත්තිතං වසෙන ඤෙය්‍යං. “පඤ්ච
භුතා, පඤ්ච අභිභවිතාරො, පඤ්ච පුරිසා, පඤ්ච භූමියො, පඤ්ච කඤ්ඤායො, පඤ්ච භුතානි, පඤ්ච
චිත්තානි” තිආදිනා සබ්බත්ථ යොජෙතබ්බං. ඡ, ඡහි, ඡහි, ඡන්තං, ඡසු, ඡස්සු ඉතිපි. “ඡස්සු ලොකො
සමුප්පන්නො, ඡස්සු කුබ්බති සන්ථව්” න්ති හි පාළි. සත්ත, සත්තහි, සත්තහි, සත්තන්තං, සත්තසු.

අටිය, අටියහි, අටියහි, අටියන්තං, අටියසු. නව, නවහි, නවහි, නවන්තං, නවසු. දස, දසහි, දසහි, දසන්තං, දසසු. එවං එකාදස. ද්වාදස, ඛාරස. තෙරස, තෙදස, තෙළස. චතුද්දස, චුද්දස. පඤ්චදස, පන්තරස. ඡොළස. සත්තරස. අටියාරස, අටියාරසහි, අටියාරසහි, අටියාරසන්තං, අටියාරසසු. සබ්බමෙතං බහුවචනවසෙන ගහෙතබ්බං.

එකුනව්සති, එකුනව්සං ඉච්චාදිපි. එකුනව්සාය, එකුනව්සායං, එකුනව්ස භික්ඛු තිට්ඨන්ති, එකුනව්සං භික්ඛු පස්සති, එවං “කඤ්ඤායො චිත්තානි” ති ව ආදිනා යොජෙතබ්බං. එකුනව්සාය භික්ඛුහි ධම්මො දෙසිතො, එකුනව්සාය කඤ්ඤාහි කතං, එකුනව්සාය චිත්තෙහි කතං, එකුනව්සාය භික්ඛුනං චිවරං දෙති, එකුනව්සාය කඤ්ඤානං ධනං දෙති, එකුනව්සාය චිත්තානං රුච්චති, එකුනව්සාය භික්ඛුහි අපෙති. එවං කඤ්ඤාහි චිත්තෙහි. එකුනව්සාය භික්ඛුනං සන්තකං, එවං කඤ්ඤානං චිත්තානං. එකුනව්සායං භික්ඛුසු පතිට්ඨිතං. එවං “කඤ්ඤාසු චිත්තෙසු” ති යොජෙතබ්බං. එකුනව්සති, එකුනව්සතිං, එකුනව්සතියා, එකුනව්සතියං.

විසති, විසතිං, විසතියා, විසතියං. වීස, වීසං, වීසාය, වීසායං. තථා එකවීස ද්වාවීස බාවීස තෙවීස චතුවීස ඉච්චාදිසුපි. තිංස, තිංසං, තිංසාය, තිංසායං. චත්තාලිස, චත්තාලිසං, චත්තාලිසාය, චත්තාලිසායං. චත්තාරිස ඉච්චාදිපි. පඤ්ඤාස, පඤ්ඤාසං, පඤ්ඤාසාය, පඤ්ඤාසායං. පණ්ණාස, පණ්ණාසං, පණ්ණාසාය, පණ්ණාසායං. සට්ඨි, සට්ඨිං, සට්ඨියා, සට්ඨියං. සත්තති, සත්තතිං, සත්තතියා, සත්තතියං. සත්තරි ඉච්චාදිපි. අසීති, අසීතිං, අසීතියා, අසීතියං. නවුති. නවුතිං, නවුතියා, නවුතියං.

ඉත්ථඤ්ච අඤ්ඤාපාපි සඬ්ඛාරූපානි ගහෙතබ්බානි. එකුනව්සෙහි, එකුනව්සානං, එකුනව්සෙසු. “ඡන්තචුතින” න්ති ව ආදිනාපි සඬ්ඛාරූපානං කත්ථවි දස්සනතො කෙච්චි සද්දසත්ථවිදු ඌනවිසතිසද්දං සබ්බදාපි එකච්චනන්තමිත්ථිලිඬගමෙව පයුඤ්ජන්ති. කෙච්චි “විසතිආදයො ආනචුති එකච්චනන්තා ඉත්ථිලිඬගා” ති වදන්ති. කෙච්චි පනාහු –

“සද්දා සඬ්ඛොයාසඬ්ඛාසු, එකත්තෙ වීසතාදයො;
සබ්බත්ථෙ ද්විබහුත්තමිහි, තා තු වානචුතිත්ථියො” ති.

එත්ථ ද්විච්චනං ඡඬ්ඛෙතබ්බං බුද්ධච්චනෙ තදහාවතො. සබ්බෙසම්පි ව තෙසං යථාචුත්තච්චනං කිඤ්චි පාලිප්පදෙසං පත්ථා යුජ්ජති, කිඤ්චි පන පත්ථා න යුජ්ජති වීසතිවීසංතිංසංඉච්චාදිනඤ්චි සඬ්ඛත්ථානං සද්දානං බහුවචනප්පයොගවසෙනපි පාලියං දස්සනතො, කච්චායනෙ ව යොවචනසම්භුතරූපවන්තතාදස්සනතො. තස්මා යථාසම්භවං යථාපාච්චනඤ්ච ඉත්ථිලිඬගහාවෙ තෙසමෙකච්චනන්තතා වෙදිතබ්බා අත්ථි නත්ථිසද්දානං විය.

අත්ථිනත්ථිසද්දා හි නිපාතන්තා එකත්තෙපි බහුත්තෙපි පවත්තන්ති “පුත්තා මත්ථි ධනම්මත්ථි. නත්ථි අත්තසමං පෙමං. නත්ථි සමණබ්බාහිමණා” තිආදීසු. අලිඬගත්තෙපි පනෙතෙසං කත්ථවි ඉත්ථිලිඬගහාවො දිට්ඨො. අභිධම්මෙ හි ධම්මසෙනාපතිනා අනුධම්මචක්කවත්තිනා වොහාරකුසලෙන වොහාරකුසලසාධකෙන “අත්ථියා නව. නත්ථියා නවා” ති එකච්චනන්තං ඉත්ථිලිඬගරූපං දස්සිතං, තස්මා වීසතිවීසතිමිච්චාදිනම්පි යථාසම්භවං යථාපාච්චනඤ්ච ඉත්ථිලිඬගහාවෙ එකච්චනන්තතා වෙදිතබ්බා.

තත්ථෙකෙ “හෙතුයා අධිපතියා” ති ව ඉදං ලිඬගවිපල්ලාසවසෙන ගහෙතබ්බං මඤ්ඤන්ති. තම්මතිවසෙන “හෙතුමිහි අධිපතිමිහි” ති පුල්ලිඬගහාවො පටිපාදෙතබ්බො, “හෙතුවච්චයෙ අධිපතිපච්චයෙ” ඉච්චෙවත්ථො. අථ වා “හෙතුයා අධිපතියා” ති ද්වයමිදං ඉත්ථිලිඬගරූපපටිභාගං පුල්ලිඬගරූපන්ති ගහෙතබ්බං “හෙතුයො ඡන්තුයො” තිආදීනං ඉත්ථිලිඬගරූපපටිභාගානං පුල්ලිඬගරූපානම්පි විජ්ජමානන්තා, “අත්ථියා නත්ථියා” ති ඉදං පන ලිඬගවිපල්ලාසවසෙන චුත්තන්ති න ගහෙතබ්බං අත්ථි නත්ථිසද්දානං අලිඬගහෙදත්තා. න හි අත්ථි නත්ථිසද්දා තිසු ලිඬගෙසු එකස්මිම්පි අන්තොගධා. එතෙසු හි අත්ථිසද්දො ආරාධනනිපාතවසෙන හිජ්ජති “අත්ථි සන්ති සංවිජ්ජති. අත්ථිබ්බො බ්බාහිමණි” තිආදීසු, නත්ථිසද්දො පන නිපාතොයෙව. ඉච්චෙවං අත්ථි

නත්ථීසද්දානං නිපාතානක්ඛව ලිඛිතවචනවසෙන කථනං යුජ්ජති ඉත්ථිලිඛිතාදිවසෙන
එකත්තාදිවසෙන ව අජ්ජවත්තනතො. චුත්තක්ඛව –

“සදිසං තිසු ලිඛිගෙසු, සබ්බාසු ව විහත්තිසු;
වචනෙසු ව සබ්බෙසු, යං න බොති තදබ්බය”න්ති.

එත්ථ සීයා – නනු ව හො “අත්ථි සක්කා ලබ්භා ඉච්චෙනෙ පයමායා”ති වචනතො අත්ථිසද්දො
පයමාය විහත්තියා යුත්තො, එවං සන්තෙ කස්මා “සදිසං තිසු ලිඛිගෙසු”තිආදි චුත්තන්ති? සච්චං
අත්ථිසද්දො පයමාය විහත්තියා යුත්තො, තථා නත්ථිසද්දො අත්ථිසද්දස්ස වචනලෙසෙන
ගහෙනබ්බත්තා යුගලපදත්තා ව. ඉදං පන “සදිසං තිසු ලිඛිගෙසු”තිආදිවචනං
උපසග්ගනිපාතසඬ්ඛාතෙ අසඬ්ඛාසද්දෙ සන්ධාය චුත්තං, න එකෙකමසඬ්ඛාසද්දං සන්ධාය. තථා හි
“අසඬ්ඛා”ති ව “අබ්බායා”ති ව ලද්ධවොභාරෙසු උපසග්ගනිපාතෙසු උපසග්ගා සබ්බෙපි
සබ්බවිහත්තිවචනකා. නිපාතානං පන එකච්චෙ පයමාදීසු යථාරහං විහත්තියුත්තා, එකච්චෙ
අවිහත්තියුත්තා. තත්ථ යෙ යදග්ගෙන විහත්තියුත්තා, තෙ තදග්ගෙන තබ්බවචනකා.
උපසග්ගනිපාතෙසු හි පච්චෙකං “ඉදං නාම වචන”න්ති ලද්ධං න සක්කා, සබ්බසඬ්ඛාහකවසෙන පන
“සදිසං තිසු ලිඛිගෙසු”තිආදි පුබ්බාවරියෙහි චුත්තං. කච්චායනාවරියෙනපි ඉමමෙවත්ථං සන්ධාය
“සබ්බාසමාචුසොපසග්ගනිපාතාදිහි වා”ති චුත්තං. න හි ආචුසොසද්දතො සබ්බාපි විහත්තියො
ලබ්භන්ති, අථ බො ආලපනත්ථවාචකත්තා එකවචනිකඅනෙකවචනිකා පයමාවිහත්තියොයෙව
ලබ්භන්ති. අයමස්මාකං බන්ති.

කෙච්චි පන සබ්බෙහිපි නිපාතෙහි සබ්බවිහත්තිලොපං වදන්ති, තං න ගහෙනබ්බං. “අත්ථි සක්කා
ලබ්භා ඉච්චෙනෙ පයමාය. දිවා හියොයා නමො ඉච්චෙනෙ පයමාය ව දුතියාය වා”තිආදිවචනතො,
පදපුරුණමත්තානක්ඛව අවිහත්තියුත්තානං අථ බලු වත වථ ඉච්චාදිනං නිපාතානං වචනතො. එත්ථාපි
සීයා “නනු ව හො අවිහත්තියුත්තානමපි නිපාතානං සම්භවතො අත්ථි නත්ථිසද්දානං අවිහත්තිකො
නිද්දෙසො කාතබ්බො, අථ කිමත්ථං ‘අත්ථියා නව, නත්ථියා නවා’ති සවිහත්තිකො නිද්දෙසො
කතො”ති? සබ්බතා විහත්තිහි විනා අත්ථස්ස නිද්දිසිතුමසක්කුණෙය්‍යත්තාති.

යදි එවං “අත්ථි සක්කා ලබ්භා ඉච්චෙනෙ පයමායා”ති වචනතො අත්ථි නත්ථිසද්දා ලුත්තාය
පයමාය විහත්තියා වසෙන පයමාවිහත්තිකායෙව නිද්දිසිතබ්බා, එවමකත්ථා කස්මා
සත්තම්‍යන්තවසෙන “අත්ථියා නත්ථියා”ති නිද්දිට්ඨාති? සච්චං, අත්ථි නත්ථිසද්දා
පයමාවිහත්තියුත්තායෙව නිද්දිසිතබ්බා, තථාපි “අත්ථිපච්චයෙ නව, නත්ථිපච්චයෙ නවා”ති
එකස්සත්ථස්ස පරිදිපනෙ පයමාය ඔකාසො නත්ථි, සත්තමියායෙව පන අත්ථි, තස්මා “අත්ථියා නව,
නත්ථියා නවා”ති චුත්තං. ඉති අත්ථියානත්ථියාසද්දානං සත්තම්‍යන්තභාවෙ සිද්ධෙයෙව
තතියාවතුත්ථිපක්ඛවමිඡට්ඨියන්තභාවොපි සිද්ධෙයෙව හොති. තස්මා “අත්ථිභාවො
අත්ථිතා”තිආදීසුපි අත්ථියා භාවො අත්ථිභාවො, නත්ථියා භාවො නත්ථිභාවො, අත්ථියා භාවො
අත්ථිතාහිආදිනා සමාසතද්ධිතවිග්ගහො අවස්සමිච්ඡිතබ්බො. යදිදමමිහෙහි චුත්තං, තං “පාළියා
විරුජ්ඣති”ති න වත්තබ්බං පාළිනායානුසාරෙන චුත්තත්තාති.

එවං හොතු, කස්මා හො “අත්ථියා, නත්ථියා”ති ඉත්ථිලිඛිගනිද්දෙසො කතො, නනු
නිපාතොපසග්ගා අලිඛිගහෙදාති? සච්චං, ඉදං පන යානං අතිව සුබ්බමං, තථාපි
පුබ්බාවරියානුභාවක්ඛෙදෙව නිස්සාය විනිච්ඡයං බ්බම. යථා හි වීසතිඉච්චාදිනං සඬ්ඛාසද්දානං
සරුපතො අදබ්බවාචකත්තෙපි දබ්බවාචකානං ලතාමතිරත්තිඉත්ථි යාගුවබ්බසද්දානං විය
ඉත්ථිලිඛිගහාවො සද්දසත්ථවිදුහි අනුමතො, එවං අදබ්බවාචකත්තෙපි අත්ථි නත්ථිසද්දානං කත්ථවි
ඉත්ථිලිඛිගහාවො සද්ධම්මවිදුහි අනුමතො. තෙනාහ ආයස්මා ධම්මසෙනාපති “අත්ථියා නව,
නත්ථියා නවා”ති. අථ වා “අත්ථියා, නත්ථියා”ති ඉමානි ලිඛිගහාවිනිමුත්තානි සත්තමියන්තානි
නිපාතපදානිතිපි ගහෙනබ්බානි, න එත්ථ වොදෙනබ්බං, එවරුපානි නිපාතපදානි පුබ්බාවරියෙහි
චුත්තානි න සන්ති, තස්මා ඡඩ්ඛෙතබ්බමිදං වචනන්ති.

පාවචනස්මිකේහි ගරුහි අනිද්දිට්ඨානිපි අනෙකවිහිතානි නිපාතපදානි සන්දිස්සන්ති, නාපි “හෙතුයා, අධිපතියා, අත්තියා, නත්තියා”ති එවමාදිසු “අපසද්දා ඉමෙ”ති විරොධො උප්පාදෙනබ්බො. න හි අවිත්තෙය්‍යානුභාවෙන පාරමිතාපුඤ්ඤෙන නිප්ඵන්තෙන අනාවරණඤාණෙන සබ්බං ඤෙය්‍යමණ්ඩලං හත්ථතලෙ ආමලකං විය පච්චක්ඛං කත්වා පස්සතො බුද්ධස්ස වචනෙ අඤ්ඤෙසං වාචාවිජ්ජලාපො අවස්සං ලබ්භන්ති. නනු ච හො “හෙතුයා, අධිපතියා, අත්තියා, නත්තියා”ති ච ඉදං සාරිපුත්තත්ථෙරවචනං තෙන නික්ඛිත්තත්තා. තථාගතෙන හි තාවතිංසහපනෙ දෙසිතකාලෙ ඉමානි පදානි න සන්ති, එවං සන්තෙ කස්මා “බුද්ධවචන”න්ති වද්දාති? බුද්ධවචනංයෙව නාම. ආයස්මතො හි සාරිපුත්තස්ස තථාගතෙන නයො දින්නො, තෙනපි පභින්නපටිසම්භිදෙන සත්ථුකප්පෙන අග්ගසාවකෙන සත්ථු සන්තිකා නයං ලභිත්වා බ්‍යඤ්ජනං සුරොපිතං කතං. සබ්බෙපි හි පටිසම්භිදප්පත්තා අරියා දුන්නිරුත්තිං න වදන්ති නිරුත්තිපහෙදස්මිං සුභසලත්තා, තස්මා අඤ්ඤෙසම්චිසයො එස අරියානං වොභාරොති දට්ඨබ්බං.

ඉදානි සකාදිනං නාමිකපදමාලා වුවිචනෙ -

සතං, සතානි, සතා. සතං, සතානි, සතෙ. සතෙන, සතෙහි, සතෙහි. සතස්ස, සතානං. සතා, සතස්මා, සතම්භා, සතෙහි, සතෙහි. සතස්ස, සතානං. සතෙ, සතස්මිං, සතම්භි, සතෙසු. එවං සහස්සං, සහස්සානිති යොජෙතබ්බං. දසසහස්සං සතසහස්සං දසසතසහස්සන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. අයං පනෙත්ථ පයොගො “සතං හික්ඛු, සතං ඉත්තියො, සතං චිත්තානි. හික්ඛුනං සතං, ඉත්තීනං සතං, චිත්තානං සතං. සහස්සාදිසුපි එසෙව නයො. ඉත්ථඤ්ච අඤ්ඤාපාපි සද්දරුපානි භවන්ති. කොට්ඨි, කොට්ඨියො. රත්තිනයෙන ඤෙය්‍යං.

එකප්පභුතීනො යාව, දසකා යා පවත්තති;
සඬ්ඛ්‍යා තාව සා සඬ්ඛ්‍යායා-ජ්ජධානානි ගරු වද්දං.

විසතිනො යාව සතා, යා සඬ්ඛ්‍යා තාව සා පන;
සඬ්ඛ්‍යාජ්ජධානා සඬ්ඛ්‍යායා-ජ්ජධානානි ච වණ්ණය්‍යං.

අපිච -

විසතො යාව කොට්ඨියා, සඬ්ඛ්‍යා තාව හි සා බලු;
සඬ්ඛ්‍යාජ්ජධානා සඬ්ඛ්‍යායා-ජ්ජධානා වානි නිද්දිසෙ.

තථා හි “අසිති කොට්ඨියො හිත්වා, හිරඤ්ඤස්සාපි පබ්බජි”න්ති, “බිණ්ණසවා චිතමලා, සම්මසු සතකොට්ඨියො”ති ච පාළි දිස්සති.

ඉමස්මිං පන යානෙ සබ්බෙසං සඬ්ඛ්‍යාසද්දරුපානං පාකට්ඨකරණෙන විඤ්ඤානං සුබ්බමඤ්ඤාණපටිලාභත්ථං සාට්ඨකථං උදානපාළිජ්ජදෙසං අඤ්ඤාඤ්ච පාළිජ්ජදෙසමට්ඨකථාවචනඤ්ච ආභරිත්වා දස්සයිස්සාමි -

“යෙසං බො විසාබෙ සතං පියානි, සතං තෙසං දුක්ඛානි, යෙසං නචුති පියානි, නචුති තෙසං දුක්ඛානි. යෙසං අසිති...පෙ.... යෙසං සත්තති. යෙසං සට්ඨී. යෙසං පඤ්ඤාසං, යෙසං චත්තාරිසං, යෙසං තිංසං. යෙසං බො විසාබෙ විසං පියානි, විසති තෙසං දුක්ඛානි. යෙසං දස. යෙසං නව. යෙසං අට්ඨ. යෙසං සත්ත. යෙසං ඡ. යෙසං පඤ්ච. යෙසං චත්තාරි. යෙසං තිණි. යෙසං ද්වෙ. යෙසං එකං පියං, තෙසං එකං දුක්ඛං”න්ති.

තත්ථ සතං පියානීති සතං පියායිතබ්බවත්ථුනි. “සතං පිය”න්තිපි කෙච්චි පදන්ති. එත්ථ ච යස්මා එකතො පට්ඨාය යාව දස, තාව සඬ්ඛ්‍යාසඬ්ඛ්‍යායාජ්ජධානා, තස්මා “යෙසං දස පියානි, දස තෙසං දුක්ඛානි”තිආදිනා පාළි ආගතා. කෙච්චි පන “යෙසං දස පියානං, දස තෙසං දුක්ඛානං”න්තිආදිනා පදන්ති, තං න සුන්දරං. යස්මා පන විසතිනො පට්ඨාය යාව සතං, තාව

සඬුබොයාප්පයානා සඬුබොයාප්පයානා ව, තස්මා තත්ථාපි සඬුබොයාප්පයානංයෙව ගහෙත්වා
“යෙසං බො විසාබෙ සතං පියානි, සතං තෙසං දුක්ඛානි” තිආදිනා පාළි ආගතා. සබ්බෙසම්මි
ව යෙසං එකං පියං, එකං තෙසං දුක්ඛන්ති පාඨො, න පන දුක්ඛස්සානි. එකස්මිඤ්භි
පදක්කමෙ එකරසාව භගවතො දෙසනා භොතීති. තස්මා යථාචුත්තනායාව පාළි වෙදිතබ්බා.
අයං තාව සාට්ඨකප්පො උදානපාළිප්පදෙසො.

ඉදානි අඤ්ඤො පාළිප්පදෙසො අට්ඨකථාපාඨප්පදෙසො ව නියතෙ –

“සතං භත්ථී සතං අස්සා, සතං අස්සතරීරථා;
සතං කඤ්ඤො සහස්සානි, ආමුක්කමණිකුණ්ඩලා;
එකස්ස පදවිතිභාරස්ස, කලං නාග්ගන්ති සොළසි”න්ති

පාළි. එත්ථ “සතං භත්ථී” තිආදිනි විසෙසිතානි, “සහස්සානි” ති විසෙසනං, තස්මා සතංසද්දං
සහස්සසද්දෙන යොජෙත්වා “භත්ථී” තිආදිනි පන උපපදං කත්වා අත්ථො ගහෙතබ්බො. භත්ථී සතං
සහස්සානි. අස්සා සතං සහස්සානි. අස්සතරීරථා සතං සහස්සානි. ආමුක්කමණිකුණ්ඩලා කඤ්ඤො සතං
සහස්සානි. ඉදං සඬුබොයාප්පයානවසෙනත්ථගහණං. සඬුබොයාප්පයානවසෙන පන අයම්මි අත්ථො
ගහෙතබ්බො “භත්ථීනං සතසහස්සං, අස්සානං සතසහස්සං, අස්සතරීරථානං සතසහස්සං,
ආමුක්කමණිකුණ්ඩලානං කඤ්ඤානං සතසහස්සං”න්ති. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු
නෙතබ්බො. “යොජනානං සතානුවචො, හිමවා පඤ්ච පබ්බතො” ති අයමට්ඨකථාපාඨො. එත්ථ
“පඤ්චා” ති සද්දං සතසද්දෙන සද්ධිං යොජෙත්වා “සිප්පිකානං සතං නත්ථී” ති එත්ථ විය හිමවා
පබ්බතො යොජනානං පඤ්ච සතානි උච්චොති සඬුබොයාප්පයානවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. “පඤ්ච
සතානි” ති ව අද්ධුතො අවිචන්තසංයොගවසෙන උපයොගවචනං. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු
යානෙසු නෙතබ්බො. සතම්මි සද්දො “සතං භොමි, සහස්සං භොමි” තිආදිසු එකවචනො.
“අපේත්ථෙකසතං බතා, අනුයන්තා යසස්සිනො” තිආදිසු බහුවචනො. එවං සහස්සාදිනම්මි
එකවචනබහුවචනා ලබ්භති. තථා හි “හියොයා නං සතසහස්සං, යක්ඛානං පරිරුපාසති” ති එත්ථ
“සතසහස්සං”න්ති එකවචනං. “පරොසහස්සං බො පනස්ස පුත්තා භවිස්සන්ති” ති එත්ථ සහස්සන්ති
බහුවචනන්ති දට්ඨබ්බං.

“කප්පෙ ව සතසහස්සෙ, චතුරො ව අසඬුබ්බෙය;
අමරං නාම නගරං, දස්සනෙයාං මනොරම”න්ති

පාළි. එත්ථ “කප්පෙ ව සතසහස්සෙ චතුරො ව අසඬුබ්බෙයති සාමිඅත්ථෙ උපයොගබහුවචනං, තස්මා
“මහාකප්පානං සතසහස්සානං චතුන්තං අසඬුබ්බෙයානං මත්ථකෙ” ති අත්ථො ගහෙතබ්බො,
“මත්ථකෙ” ති චෙත්ථ වචනසෙසො. “කප්පසතසහස්සාධිකානං චතුන්තං අසඬුබ්බෙයානං
මත්ථකෙ” ඉච්චෙවත්ථො. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“කප්පෙ ව සතසහස්සෙ, චතුරො ව අසඬුබ්බෙය;
එත්ථන්තරෙ යං වරිතං, සබ්බං තං බොධිපාවන”න්ති

පාළි. එත්ථ “කප්පෙ” ති අවිචන්තසංයොගවසෙන උපයොගබහුවචනං. “සතසහස්සෙ කප්පෙ” ති
කප්පසද්දසම්බන්ධෙන වායං පුල්ලිඬ්භගනිද්දෙසො උපයොගනිද්දෙසො ව. සමානාධිකරණඤ්භි ඉදං
කප්පසද්දෙන. “චතුරො ව අසඬුබ්බෙය” ති අවිචන්තසංයොගවසෙන උපයොගබහුවචනානි. කස්ස පන
අසඬුබ්බෙයති? අඤ්ඤස්ස අවුත්තත්තා කප්පස්ස ව චුත්තත්තා පකරණතො “කප්පාන”න්ති
අයමත්ථො විඤ්ඤායතෙව. න හි චුත්තං වජ්ජෙත්වා අවුත්තස්ස කස්සවි ගහණං යුත්තන්ති. වසද්දො
සම්මිණ්ඩනත්ථො “මහාකප්පානං චතුරො අසඬුබ්බෙයො සතසහස්සෙ ව මහාකප්පෙ” ති. අයං
නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“සටානෙකසහස්සානි, කුම්භීනඤ්ච සතා බහු” ති පාළි. එත්ථ සටානි සටානං. සාමිඅත්ථෙ හි ඉදං
පච්චත්තවචනං. “සටානං අනෙකසහස්සානි” ඉච්චෙවත්ථො. කුම්භීනඤ්ච සතා බහු ති අනෙකානි ව

කුම්භිනං සතානි. එත්ථ නිකාරලොපො දට්ඨබ්බො. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“දසවිසසහස්සානං, ධම්මාභිසමයො අහු;
එකද්විත්තං අභිසමයො, ගණනාතො අසඬ්ඛියො”ති

පාළි. එත්ථ දසවිසසහස්සානන්ති දසසහස්සානං විසසහස්සානඤ්ච. ධම්මාභිසමයොති චතුසච්චප්පට්ටවෙධො. එකද්විත්තන්ති සීසමත්තකථනං, තෙන “එකස්ස වෙච ද්විත්තඤ්ච තිණ්ණං චතුත්තං...පෙ.... දසන්ත”න්තිආදිනා නයෙන අසඬ්ඛියොයොති අත්ථො. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“චත්තාරි සතසහස්සානි, ඡළභිඤ්ඤා මහිද්ධිකා;
දීපඬ්ඛරං ලොකවිදුං, පරිවාරෙන්ති සබ්බදා”ති

පාළි. එත්ථ චත්තාරි සතසහස්සානිති ඉදං ලිඬගහෙදවසෙන “ඡළභිඤ්ඤා මහිද්ධිකා”ති ඉමෙහි ද්විති පදෙහි සමානාධිකරණං. ඊදිසෙසු හි යානෙසු අසඬ්ඛියොයා වාවකොපි සද්දො නපුංසකොච හොති, තස්මා “චත්තාරි සතසහස්සානි”ති ච “ඡළභිඤ්ඤා”ති ච “මහිද්ධිකා”ති ච එතං පදත්තයං සමානාධිකරණං. අථ වා ඡළභිඤ්ඤා මහිද්ධිකාති ඡළභිඤ්ඤානං මහද්ධිකානන්ති සාමීඅත්ථෙ පච්චත්තවචනං දට්ඨබ්බං. ඉමස්මිං පනත්ථෙ “චත්තාරි සතසහස්සානි”ති අයං සඬ්ඛියාවචනො භවති. “තිණ්ණ සතසහස්සානි, නාරියො සමලඬ්ඛකතා”තිආදීසුපි අයං නයො නෙතබ්බො. “තා ච සත්ත සතා හරියා, දාසො සත්ත සතානි වා”ති පාළි. එත්ථ සතාති “සතානි”ති නපුංසකවසෙන ගහෙතබ්බං, න ඉත්ථිලිඬගවසෙන. “සතා”ති හි “පඤ්ච චිත්තා විජාකා”තිආදීනි විය නපුංසකරූපං. ඉත්ථිලිඬගභූතා හි සතසද්දො නත්ථි, තථා පුල්ලිඬගභූතො. යදි ච ද්විලිඬගො සතසද්දො සියා, එවඤ්ච සති “පුරිසො, කඤ්ඤා”ති ච ඔකාරන්තපුල්ලිඬගආකාරන්තිත්ථි රූපෙහිපිභවිතබ්බං. රූපද්වයමිපි සතසද්දස්ස නත්ථි, තෙන ඤායති “සතසද්දො එකත්තනපුංසකො”ති.

නනු ච හො “තා දෙවතා සත්තසතා උළාරා”ති එත්ථ සතසද්දො ඉත්ථිලිඬගො හුත්වා දිස්සති? න, නපුංසකොයෙවාති. නනු ච හො දෙවතාසද්දෙන සමානාධිකරණොති? සච්චං සමානාධිකරණො, තථාපි නපුංසකොයෙව. ඊදිසෙසු හි සඬ්ඛියාවිසයෙසු සමානාධිකරණභාවො අප්පමාණො. තථා හි “පඤ්ච පච්චෙකඬ්ඤද්ධසතානි ඉමස්මිං ඉසිගිලිස්මිං පබ්බතෙ වීරවාසිනො අහෙසු”න්ති නපුංසකලිඬගෙන පුල්ලිඬගස්ස සමානාධිකරණතා දිස්සති, තස්මා “තා දෙවතා සත්තසතා උළාරා”ති එත්ථාපි “සත්තසතානි”ති නපුංසකභාවොයෙවාති අවගන්තබ්බො. “සත්ත හත්ථිසතෙ දත්වා”තිආදීසුපි සතසද්දො නපුංසකොයෙව. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“නවුතිකොට්ඨසහස්සෙහි, පරිවාරෙසි මහාමුනී”ති පාළි. එත්ථ “නවුතිකොට්ඨසහස්සෙහි හික්ඛුහි”ති වා “හික්ඛුනං නවුතිකොට්ඨසහස්සෙහි”ති වා සඬ්ඛියොයාසඬ්ඛියාපධානවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“සතසහස්සවස්සානි, ආයු තස්ස මහෙසිනො”ති පාළි. එත්ථ “සතසහස්සවස්සානි”ති කාලස්ස අච්චත්තසංයොගවසෙන උපයොගවචනං. තථා “දසවස්සසහස්සානි, අගාර’මජ්ඣ සො වසී”ති පාළියමිපි. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“ඉතො සතසහස්සමිහි, කප්පෙ උප්පජ්ජී නායකො”ති පාළි, “එකනවුතෙ ඉතො කප්පෙ”ති පාළි ව. එත්ථ සතසහස්සමිහි කප්පෙති සතසහස්සානං කප්පානං මත්ථකෙ. එකනවුතෙ කප්පෙති එකනවුතියා කප්පානං මත්ථකෙති භූමිමච්චනස්ස සාමීභූමිමච්චනවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. තථා හි “භගවති බ්‍රහ්මවරියං වුස්සති”ති එත්ථ භූමිමච්චනස්ස “භගවතො සන්තිකෙ”ති සාමීභූමිමච්චනවසෙන අත්ථො ගතිතො. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“යදි තත්ථ සහස්සානි, සතානි නහුතානි ව;

තෙවම්භාකං භයං කොචි, වනෙ වාලෙසු විජ්ජති”ති

පාළි. අයමෙතස්සා අත්ථො – තත්ථ වනෙ වාළානං සහස්සානි ච සතානි ච නහුතානි ච යදි විජ්ජන්ති. අථ වා සහස්සානි සතානීති සතසහස්සානි, වාළානං සතසහස්සානි ච නහුතානි ච යදි විජ්ජන්ති, එවං විජ්ජන්තෙසුපි වාලෙසු කොචිති ක්වචි. කොචිසද්දො හි “කො තෙ බලං මහරාජා”ති එත්ථ කොසද්දො විය ක්වසද්දත්ථෙ වත්තති, නිමිත්තත්ථෙ වායං නිද්දෙසො. තෙන “කොචි ක්වචි කිස්මිඤ්චි වාලෙ එකස්සපි වාලමිගස්ස කාරණා තෙවම්භාකං භයං විජ්ජති”ති අත්ථො ගහෙතබ්බො. අථ වා කොචිති කිඤ්චි අප්පමත්තකම්පි. එත්ථ පන “වාලෙසු”ති නිමිත්තත්ථෙ භූමිමං. වාළානං කාරණා අප්පමත්තකම්පි අම්භාකං භයං න විජ්ජතිති. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“සබ්බං සතසහස්සානි, ඡත්තිංසපරිමණ්ඩලං;
දසඤ්චෙව සහස්සානි, අඬ්ඬුඬ්ඬානි සතානි වා”ති

අට්ඨකථාපාඨො. එත්ථ යස්මා සද්දතො සමානවිහන්තිලිඬ්ගවචනානං පදානං අසමානවිහන්තිලිඬ්ගවචනානං වා අත්ථතො පන සමානානං දුරෙ ධීතානම්පි එකසම්බන්ධො හොති, ඉතරෙසං සම්පෙ ධීතානම්පි න හොති, තස්මා “සබ්බං”න්තිදං “පරිමණ්ඩල”න්තිමිතා සම්බන්ධිතබ්බං. “ඡත්තිංසා”ති ඉදං පන “සතසහස්සානි”තිමිතා සම්බන්ධිතබ්බං. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“දුච්චෙ සතසහස්සානි, චත්තාරි නහුතානි ව;
එත්තකං බහලත්තෙන, සඬ්ඬාතායං වසුන්ධරා”ති

අට්ඨකථාපාඨො. එත්ථ “දුච්චෙ”ති විසෙසනං, “සතසහස්සානි”ති විසෙසිතබ්බං. තථා “චත්තාරි”ති විසෙසනං, “නහුතානි”ති විසෙසිතබ්බං. තථා හි “සතසහස්සානි නහුතානි වා”ති ඉමානි “දුච්චෙ චත්තාරි”ති ඉමෙහි විසෙසිතබ්බත්තා “ද්විසතසහස්සං චතුනහුත”න්ති අත්ථප්පකාසනානි භවන්ති. එවං සන්තෙපි “දුච්චෙ”ඉච්චාදීනං සඬ්ඬාතාසද්දානං “සතසහස්සානි”තිආදීහි සඬ්ඬාතාසද්දෙහි සමානාධිකරණතා පුබ්බාවරියෙහි න වුත්තා. යස්මා පන යථා “දුච්චෙ පුටුප්පනා වුත්තා. සතසහස්සං හික්ඛු”තිආදීසු සමානාධිකරණතා ලබ්භති දබ්බවාචකත්තා විසෙසිතබ්බපදානං, න තථා “දුච්චෙ සතසහස්සානි”තිආදීසු අදබ්බවාචකත්තා විසෙසිතබ්බපදානං, තස්මා ඊදිසෙසු යානෙසු සමානාධිකරණතා න ඉච්ඡිතබ්බා යුත්තියා අභාවතො. යදි එවං “කුසලා, රූපං, චක්ඛුමා”තිආදීනං විය ඉමෙසමඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධරහිතා සියාති? න, විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවෙන ගහිතත්තා. යජ්ජෙවං සමානාධිකරණභාවො ලද්ධබ්බොති? න, නියමාභාවතො. එකන්තෙන හි ගුණගුණිකංයෙව විසෙසනවිසෙසිතබ්බානං සමානාධිකරණභාවො, න ඉතරෙසං විසෙසනවිසෙසිතබ්බත්තෙපි.

තත්ථ “එත්තක”න්ති පමාණවචනං. “බහලත්තෙන”ති විසෙසනෙ තතියා. උභයෙන ඉමමත්ථං දස්සෙති “අයං වසුන්ධරා බහලත්තෙන යොජනානං දුච්චෙ සතසහස්සානි චත්තාරි නහුතානි ච එත්තකං සඬ්ඬාතා”ති. “එත්තක”න්ති පදස්ස ව “දුච්චෙ සතසහස්සානි චත්තාරි නහුතානි වා”ති ඉමෙහි වා “වසුන්ධරා”ති ඉමිතා වා සමානාධිකරණතා න ඉච්ඡිතබ්බා. එත්තකන්ති හි භාවනපුංසකං, යං සද්දසත්ථෙ ක්‍රියාවිසෙසනන්ති වදන්ති. තස්ස “එත්තකෙන පමාණෙන”ඉච්චෙවත්ථො. අපිව “දුච්චෙ සතසහස්සානි චත්තාරි න හුතානි වා”ති ඉමෙසම්පි “වසුන්ධරා”ති ඉමිතා සමානාධිකරණතා න ඉච්ඡිතබ්බා “හික්ඛුනං සත”න්ති එත්ථ සතසද්දස්ස විය සඬ්ඬාතාවචනමත්තත්තා. තථා හි “එත්තක”න්ති වුත්තං. “සඬ්ඬාතා”ති පන “අය”න්ති ව ඉමෙසං “වසුන්ධරා”ති ඉමිතා සමානාධිකරණතා ලබ්භති. සබ්බොපායං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“දසෙත්ථ රාජියො සෙතා, දස්සන්තියා මනොරමා;
ඡ පිඬ්ගලා පන්තරස, හලිද්දා තා චතුද්දසා”ති

පාළු. එත්ථ ජ පිඩිගලා පන්තරසානි ජ ව පන්තරස වානි එකවිසති පිඩිගලා රාජියොති අත්ථො ගහෙනබ්බො.

තථා —

“පුත්තාපි තස්ස බහවො, ‘එකනාමා’ති මෙ සුතං;
අසීති දස එකො ව, ඉන්දනාමා මහබ්බලා”ති

පාළු. එත්ථ පන “එකනවුති”ති වත්තබ්බෙ “අසීති දස එකො වා”ති වුත්තං. විචිත්‍රසද්දරවනඤ්ඤි පාවචනං. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“තිංසපුරිසනාවුතො, සබ්බෙවෙකෙකතිච්චිතා;
යෙසං සමං න පස්සාමි, කෙවලං මහි’මං වර”න්ති

පාළු. එත්ථ “පුරිසානං තිංසසහස්සානි නවුති ව සතානි තිංස නාවුතො”ති වුවචන්ති. ඉමස්මිං පන යානෙ තිංසසද්දතො සහස්සසද්දස්ස නවුතිසද්දතො ව සතසද්දස්ස ලොපං කත්වා “තිංස නාවුතො”ති වුත්තන්ති න ගහෙනබ්බං. එවඤ්ඤි ගහණෙ සති යත්ථ කත්ථවිපි එදිසි සද්දරවනා කාතබ්බා සියා, කතාය ව එදිසාය සද්දරවනාය අත්ථාවගමො විනා උපදෙසෙන සුණන්තානං න සියා, තස්මා නෙවං ගහෙනබ්බං. එවං පන ගහෙනබ්බං — “තිංස නාවුතො”ති ඉදං ලොකසඩ්ධකෙතරුළුභං වචනං, සඩ්ධකෙතරුළුභස්ස පන වචනස්සත්ථො යස්මා ගහිතපුබ්බසඩ්ධකෙතෙහි සුත්වා ඤායතෙ, න උපදෙසතො, තස්මා බ්‍රහ්මදත්තෙන රඤ්ඤා වුත්තකාලෙපි සත්ථාරා තං කථං ආහරිත්වා වුත්තකාලෙපි සබ්බෙ මනුස්සා විනාපි උපදෙසෙන වචනත්ථං ඡානන්තිති ගහෙනබ්බං.

තිංසඤ්ඤෙව සහස්සානි, නවුති ව සතානි තු;
තිංස නාවුතියො නාම, වුත්තා උමඩ්ගජාතකෙ.

යස්මා පාවචනෙ සන්ති, නයා වෙව අචිත්තියා;
වොහාරා ව සුගුළුහත්ථා, දයාපන්නෙන දෙසිතා.

තස්මා සාට්ඨකථෙ ධිරො, ගම්භිරෙ ජිනභාසිතෙ;
උපදෙසං සදා ගණ්භෙ, ගරුං සම්මා උපට්ඨනං.

ගරුපදෙසහිනො හි, අත්ථසාරං න වින්දති;
අත්ථසාරවිහිනො සො, සද්ධම්මා පරිභායති.

ගරුපදෙසලාහි ව, අත්ථසාරසමායුතො;
සද්ධම්මං පරිපාලෙන්නො, සද්ධම්මස්මා න භායති.

සද්ධම්මත්ථාය මෙ තස්මා, සඩ්ධ්‍යාමාලාපි භාසිතා;
සප්පයොගා යථායොගං, සහෙවත්ථවිනිච්ඡයා.

ඉති නවඩ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ ඛ්‍යප්පට්ඨකීසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දතීතිප්පකරණෙ

සවිනිච්ඡයො සඩ්ධ්‍යානාමානං නාමිකපදමාලාවිභාගො

නාම

14. අත්ථත්තිකවිභාග

භූමානු තාය නිජ්චන්ත-රූපඤ්චාති ඉදං ද්වයං;
කත්වා පධානමම්හෙහි, සබ්බමෙතං පපඤ්චිතං.

භවතිස්ස වසා දානි, වක්ඛාමත්ථත්තිකං වරං;
අත්ථුද්ධාරො තුමන්තඤ්ච, ත්වාදියන්තං නිකං ඉධ.

තස්මා තාව භූමානුතො පචත්තස්ස භූතසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො නියතෙ –

බන්ධසත්තාමනුස්සෙසු, විජ්ජමානෙ ව ධාතුයං;
බ්ණාසවෙ රුක්ඛාදිම්හි, භූතසද්දො පචත්තති.

උප්පාදෙ වාපි විඤ්ඤෙය්‍යා, භූතසද්දො විභාවිතා;
විපුලෙ සොපසග්ගොයං, භීළනෙ විධමෙපි ව;
පරාජයෙ වෙදියනෙ, නාමෙ පාකට්ඨාය ව.

වුත්තඤ්ඤෙතං – භූතසද්දො පඤ්චක්ඛන්ධාමනුස්සධාතුවිජ්ජමානබ්ණාසවසත්තරුක්ඛාදීසු දිස්සති. “භූතඤ්ජන්ති භික්ඛවෙ සමනුපස්සං” නිදාදීසු හි අයං පඤ්චක්ඛන්ධෙසු දිස්සති. “යානිධ භූතානි සමාගතානී” ති එත්ථ අමනුස්සෙ. “චත්තාරො බො භික්ඛු මහාභූතා හෙතු” ති එත්ථ ධාතුසු. “භූතස්මිං පාවිත්තිය” නිදාදීසු විජ්ජමානෙ. “යො ව කාලසසො භූතො” ති එත්ථ බ්ණාසවෙ. “සබ්බෙව නික්ඛිපිස්සන්ති, භූතා ලොකෙ සමුස්සය” නිදාදීසු සත්තෙ. “භූතගාමපාතබ්‍යතායා” ති එත්ථ රුක්ඛාදීසු. මූලපරියායසුත්තට්ඨකථාය වචනං ඉදං. ටිකායමාදිසද්දෙන උප්පාදාදිනි ගස්හරෙ. වුත්තඤ්ඤෙතං – “ජාතං භූතං සඬ්ඛත” නිදාදීසු භූතසද්දො උප්පාදෙ දිස්සති. සලපසග්ගො පන “පභූතමරියො පකරොති පුඤ්ඤ” නිදාදීසු විපුලෙ. “යෙභුයොන භික්ඛුනං පරිභූතරූපො” නිදාදීසු භීළනෙ. “සම්භූතො සාණවාසී” නිදාදීසු පඤ්ඤන්තියං. “අභිභූතො මාරො විජිතො සඬ්ඛාමො” නිදාදීසු විධමෙන. “පරාභූතරූපොබො අයං අවෙලො පාටිකපුත්තො” නිදාදීසු පරාජයෙ. “අනුභූතං සුබදුක්ඛ” නිදාදීසු වෙදියනෙ. “විභූතං පඤ්ඤායා” නිදාදීසු පාකට්ඨකරණෙ දිස්සති, තෙ සබ්බෙ “රුක්ඛාදීසු” නිදාදිසද්දෙන සඬ්ඛන්තානි දට්ඨබ්බානි.

ඉදානි තුමන්තපදානි වුව්චන්තෙ –

භවිතුං, උබ්භවිතුං, සමුබ්භවිතුං, පභවිතුං, පරාභවිතුං, අතිභවිතුං, සම්භවිතුං, විභවිතුං, භොතුං, සම්භොතුං, විභොතුං, පාතූභවිතුං, පාතූබ්භවිතුං වා, පාතූභොතුං. ඉමානි අකම්මකානි තුමන්තපදානි.

පරිභොතුං පරිභවිතුං, අභිභොතුං අභිභවිතුං, අධිභොතුං අධිභවිතුං, අතිභොතුං අතිභවිතුං, අනුභොතුං අනුභවිතුං, සමනුභොතුං සමනුභවිතුං, අභිසම්භොතුං අභිසම්භවිතුං. ඉමානි සකම්මකානි තුමන්තපදානි, සබ්බානෙතානි සුද්ධකත්තරි භවන්ති.

“භාවෙතුං, පභාවෙතුං, සම්භාවෙතුං, විභාවෙතුං, පරිභාවෙතුං” ඉව්චෙවමාදිනි හෙතුකත්තරි තුමන්තපදානි, සබ්බානිපි හෙතුකත්තරි තුමන්තපදානි සකම්මකානියෙව භවන්ති. උද්දෙසොයං.

තත්‍ර සමානත්ථපදෙසු එකමෙවාදිපදං ගහෙත්වා නිද්දෙසො කාතබ්බො – භවිතුන්ති භොතුං විජ්ජිතුං පඤ්ඤායිතුං සරූපං ලභිතුං. එත්ථ වුත්තනායානුසාරෙන සෙසානම්පි තුමන්තානං නිද්දෙසො විත්ථාරෙතබ්බො, සබ්බානි තුමන්තපදානි චතුත්ථියත්තෙ චත්තන්ති “ත්ථං මම විත්තමඤ්ඤාය, තෙත්තං යාවිතුමාගතො” ති එත්ථ විය. යාවිතුන්ති හි යාවනත්ථායානි අත්ථො. තස්මා

හව්තුන්තිආදීනම්පි “භවනත්ථායා”ති වා “භවනත්ථ”න්ති වා “භවනායා”ති වා ආදිනා අත්ථො ගහෙනබ්බො. අපිව “නෙක්ඛම්මං දට්ඨු බෙමතො”ති එත්ථ “දට්ඨු”න්ති පදස්ස “දිස්වා”ති අත්ථදස්සනතො යථාරහං තුමන්තානි ත්වාසද්දන්තපදත්ථවසෙනපි ගහෙනබ්බානි. එතානි ච නිපාතපදෙසු සඬගහංගච්ඡන්ති. චුත්තඤ්ඤි නිරුත්තිපිටකො නිපාතපදපරිච්ඡෙදෙ “තුං ඉති චතුත්ථියා”ති. තත්‍රායමත්ථො “තුං ඉති එතදන්තො නිපාතො චතුත්ථියා අත්ථෙව චත්තති”ති.

තුමන්තකථා සමත්තා.

ඉදානි ත්වාදියන්තපදානි වුවචන්තෙ –

භවිත්වා, භවිත්වාන, භවිතුන, භවිය, භවියාන. උබ්භවිත්වා, උබ්භවිත්වාන, උබ්භවිතුන, උබ්භවිය, උබ්භවියාන. එස නයො “සමුබ්භවිත්වා, පරාභවිත්වා, සම්භවිත්වා, විභවිත්වා, පාතුබ්භවිත්වා”ති එත්ථාපි. ඉමානි අකම්මකානි උස්සුක්කනත්ථානි ත්වාදියන්තපදානි.

භුත්වා, භුත්වාන, පරිභවිත්වා, පරිභවිත්වාන, පරිභවිතුන, පරිභවිය, පරිභවියාන, පරිභුයා. අභිභවිත්වා, අභිභවිත්වාන, අභිභවිතුන, අභිභවිය, අභිභවියාන, අභිභුයා. එස නයො “අධිභවිත්වා, අතිභවිත්වා, අනුභවිත්වා”ති එත්ථාපි. ඉදඤ්ඤෙත්ථ නිදස්සනං. “තමවොච රාජා අනුභවියාන තම්පි, එයාසි ඛිජ්ජං අහමපි පූජං කස්ස”න්ති. අනුභුත්වා, අනුභුත්වාන. අධිභොත්වා, අධිභොත්වාන.

“සට්ඨි කජ්ජසහස්සානි, දෙවලොකෙ රම්ස්සති;
අඤ්ඤෙ දෙවෙ අධිභොත්වා, ඉස්සරං කාරයිස්සති”ති

ඉදමෙත්ථ පාළිනිදස්සනං, ඉමානි සකම්මකානි උස්සුක්කනත්ථානි ත්වාදියන්තපදානි. ඉමානි චත්තාරි සුද්ධකත්තරියෙව භවන්ති.

“භාවෙත්වා, භාවෙත්වාන. පභාවෙත්වා, පභාවෙත්වාන. සම්භාවෙත්වා, සම්භාවෙත්වාන. විභාවෙත්වා, විභාවෙත්වාන. පරිභාවෙත්වා, පරිභාවෙත්වාන”ඉච්චෙවමාදීනි සකම්මකානි උස්සුක්කනත්ථානි ත්වාදියන්තපදානි හෙතුකත්තරියෙව භවන්ති. උද්දෙසොයං.

තත්‍ර සමානත්ථපදෙසු එකමෙවාදිපදං ගහෙත්වා නිද්දෙසො කාතබ්බො – භවිත්වානි හුත්වා පඤ්ඤායිත්වා සරූපං ලභිත්වා. එවං චුත්තනායානුසාරෙන සෙසානම්පි ත්වාදියන්තපදානං නිද්දෙසො විත්ථාරෙතබ්බො. අයං පන විසෙසො භුත්වානි සම්පත්තිං අනුභුත්වානි සකම්මකවසෙන අත්ථො ගහෙනබ්බො. භුත්වා අනුභුත්වානි ඉමෙසඤ්ඤි සමානත්ථතං සද්ධම්මවිදු ඉච්ඡන්ති. අනුදං වුවචති –

“භුත්වා භුත්වාන”ඉච්චෙන, “අනුභුත්වා”තිමස්ස හි;
අත්ථං සුචෙන්ති “හුත්වා”ති, පදස්ස පන නෙව තෙ.

කෙච “භුත්වා”ති දීඝත්තං, තස්ස ඉච්ඡන්ති සාසනෙ;
දීඝතා රස්සතා චෙව, ද්වයම්පෙතං පදිස්සති.

සද්දසත්ථෙව “භුත්වා”ති, දීඝත්තසඤ්ඤිතං පදං;
“භවිත්වා”ති පදස්සත්ථං, දීපෙති න තු සාසනෙ.

“හුත්වා”ඉති පදංයෙව, දීපෙති ජිනසාසනෙ;
“භවිත්වා”ති පදස්සත්ථං, නත්ථි අඤ්ඤත්ථ තං පදං.

ඉච්චෙවං සවිසෙසන්තු, වචනං සාරදස්සිනා;
සාසනෙ සද්දසත්ථෙව, විඤ්ඤානා පෙක්ඛිතබ්බකං.

එවං උස්සුක්කනත්ථෙ පවත්තානි ත්වාදියන්තපදානිපි නිද්දිට්ඨානි, සබ්බානෙතානි අවිහත්තිකානිති ගභෙනබ්බානි. නිරුත්තිපිටකෙ හි නිපාතපරිච්ඡේදෙ අවිහත්තිකානි කත්වා ත්වාදියන්තපදානි චුත්තානි. සද්දත්ථවිදුනං පන මනෙ පඨමාදිවිහත්තිවසෙන සවිහත්තිකානි භවන්ති.

ඉමස්මිඤ්ච පන ත්වාදියන්තාධිකාරෙ ඉදඤ්චුපලක්ඛිතබ්බං – භුත්වා ගච්ඡති, භුත්වා ගතො, භුත්වා ගමිස්සසි, කසිත්වා චපති. උමඬගා නික්ඛමිත්වාන, වෙදෙහො නාවමාරුහි. භුත්වාන භික්ඛු භික්ඛස්ස ඉච්චාදි සමානකත්තුකානං ධාතුනං පුබ්බකාලෙ ත්වාදිසද්දප්පයොගා. “භුත්වා ගච්ඡති” ති එත්ථ හි “භුත්වා” ති ඉදං පුබ්බකාලක්‍රියාදිපකං පදං. “ගච්ඡති” ති ඉදං පන උත්තරකාලක්‍රියාදිපකං, සමානකත්තුකානි වෙනානි පදානි එකකත්තුකානං ක්‍රියානං වාවකත්තා. තථා හෙත්ථ යො ගමනක්‍රියාය කත්තා, සො එව භුඤ්ජනක්‍රියාය කත්තුභුතො දට්ඨබ්බො. අයං නයො අඤ්ඤත්‍රාපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“අන්ධකාරං නිහන්ත්වාන, උදිතොයං දිවාකරො;
චණ්ණං පඤ්ඤාවභාසෙහි, ඔභාසෙත්වා සමුග්ගතො”

ඉච්චාදිනිපි පන සමානකත්තුකානං සමානකාලෙ ත්වාදිසද්දප්පයොගා. එත්ථ හි “නිහන්ත්වානා” ති පදං සමානකාලක්‍රියාදිපකං පදං. “උදිතො” ති ඉදං පන උත්තරකාලක්‍රියාදිපකං පදන්ති න චත්තබ්බං සමානකාලක්‍රියාය ඉධාධිප්පෙතත්තා. තස්මායෙව සමානකාලක්‍රියාදිපකං පදන්ති ගභෙනබ්බං. අයං නයො අඤ්ඤත්‍රාපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

කෙච්චි පන “මුඛං ඛ්‍යාදාය සයති, අක්ඛිං පරිචන්තෙත්වා පස්සති” ති උදාහරන්ති. අපරෙ “නිසජ්ජ අධිතෙ, යත්වා කථෙති” ති. තත්ථ ඛ්‍යාදානපරිචන්තනුත්තරකාලො ඛ්‍යාදානුපසමලක්ඛණං පස්සනක්‍රියාය ලක්ඛියති. “නිසජ්ජ අධිතෙ, යත්වා කථෙති” ති ච සමානකාලතායපි අජ්ඣෙකකථනෙහි පුබ්බෙපි නිසජ්ජට්ඨානානි හොන්තිති සක්කා පුබ්බුත්තරකාලතා සම්භාවෙතො, තස්මා පුරිමානියෙව උදාහරණානි යුත්තානි. උදයසමකාලමෙව හි තන්තිචන්තනීයනිචන්තනන්ති.

“ද්වාරමාවරිත්වා පච්ඡති” ඉච්චාදි සමානකත්තුකානං අපරකාලෙ ත්වාදිසද්දප්පයොගො. යස්මා පනෙත්ථ පච්ඡනක්‍රියා පුරිමා, ආවරණක්‍රියා පන පච්ඡිමා, තස්මා “ආවරිත්වා” ති ඉදං අපරකාලක්‍රියාදිපකං පදන්ති වෙදිතබ්බං. “පච්ඡති” ති ඉදං පන පුබ්බකාලක්‍රියාදිපකං පදන්ති. අයං නයො අඤ්ඤත්‍රාපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො. අපරෙ “ධ’න්ති කච්ච පතීතො දණ්ඩො” ති උදාහරණන්ති. අභිසානභූතසමායොගෙ පන අභිසානප්පද්දස්ස සමානකාලතා එත්ථ ලබ්භතීති ඉධාපි පුරිමානියෙව උදාහරණානි යුත්තානිති.

“පිසාවං දිස්වා චස්ස භයං හොති. පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වා ආසවා පරික්ඛිණා” ඉච්චාදි අසමානෙ කත්තරි පයොගො. එත්ථ හි පිසාවං දිස්වා පුරිසස්ස භයං හොති, පඤ්ඤාය දිස්වා අස්ස පුග්ගලස්ස ආසවා පරික්ඛිණා. එවං සමානකත්තුකානං ධාතුනං න ලබ්භති දස්සනක්‍රියාය පුරිසෙසු පවත්තනතො, භවනාදික්‍රියාය ච භයාදිසු පවත්තනතොති දට්ඨබ්බං. අයං නයො අඤ්ඤත්‍රාපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

ඉදම්පි පනෙත්ථ උපලක්ඛිතබ්බං “අප්පත්වා නදිං පබ්බතො, අතික්කම්ම පබ්බතං නදී” ඉච්චාදි පරාපරයොගො. “සිභං දිස්වා භයං හොති, සතං පිචිත්වා බලං ජායතෙ, ‘ධ’න්ති කත්වා දණ්ඩො පතීතො” ඉච්චාදි ලක්ඛණභෙතුආදිප්පයොගො. “න්හත්වා ගමනං, භුත්වා සයනං. උපාදාය රූප” මිච්චාපි ඛ්‍යාත්තයෙන සද්දසිද්ධිප්පයොගොති.

ඉච්චෙවං සබ්බථාපි සමානකත්තුකානං ධාතුනං පුබ්බකාලෙ ත්වාදිසද්දප්පයොගො, සමානකත්තුකානං සමානකාලෙ ත්වාදිසද්දප්පයොගො, සමානකත්තුකානං අපරකාලෙ ත්වාදිසද්දප්පයොගො, අසමානකත්තුකානං ත්වාදිසද්දප්පයොගො, පරාපරයොගො, ලක්ඛණභෙතුආදිප්පයොගො, ඛ්‍යාත්තයෙන සද්දසිද්ධිප්පයොගොති සත්තධා ත්වාදියන්තානං පදානං පයොගො වෙදිතබ්බො.

යදි එවං කස්මා කච්චායනෙ “පුබ්බකාලෙකකත්තුකානං තුන ත්වාන ත්වා වා”ති
පුබ්බකාලෙයෙව එකකත්තුකග්ගහණං කතන්ති? යෙතුයොන ත්වාදියන්තානං පදානං
පුරිමකාලක්‍රියාදීපනතො. කච්චායනෙ හි යෙතුයොන පවත්තිං සන්ධාය
“පුබ්බකාලෙකකත්තුකානං”න්ති වුත්තං. යස්මා පන “ඉති කත්වා”තිආදීනං පදානං
හෙතුඅත්ථවසෙනපි පුබ්බාවරියෙහි අත්ථො සංවණ්ණිකො, තස්මා “භවිත්වා”තිආදීනං භුධාතුමයානං
ත්වාදිසද්දන්තානං පදානං අඤ්ඤෙසඤ්ච “පවිත්වා”තිආදීනං යථාපයොගං “භවනහෙතු
පවනහෙතු”තිආදීනා හෙතුඅත්ථොපි ගහෙනබ්බො. අත්‍රිදං වුවිච්ඡි –

හෙතුත්ථෙපි යතො හොන්ති, සද්දා උස්සුක්කනත්ථකා;
තස්මා හෙතුවසෙනාපි, වදෙයාත්ථං විචක්ඛණො.

“ඉති කත්වා”ති සද්දස්ස, අත්ථසංවණ්ණනාසු හි;
“ඉති කරණහෙතු”ති, අත්ථො ධීරෙහි ගය්හති.

“ගච්ඡාමි දානි නිබ්බානං, යත්ථ ගන්ත්වා න සොචති”;
ඉති පායෙපි හෙතුත්ථො, ගය්හතෙ පුබ්බවිඤ්ඤාහි.

“යස්මිං නිබ්බානෙ ගමන-හෙතු”ති හි කපීයතෙ;
හෙතුත්ථෙවං යථායොග-මඤ්ඤත්‍රාපි අයං නයො.

එවං භූතසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො ව තුමන්තපදඤ්ච ත්වාදියන්තපදඤ්චාති අත්ථත්තිකං විභත්තං.

යො ඉමමත්ථතිකං සුවිභත්තං,
කණ්ණරසායනමාගමීකානං;
ධාරයතෙ ස භවෙ ගතකඬ්ඛා,
පාවචනම්හි ගතෙ සුබ්බමත්ථෙ.

ඉති නවඬ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

අත්ථත්තිකවිභාගො නාම

වුද්දසමො පරිච්ඡෙදො.

එවං නානප්පකාරතො භුධාතුරූපානි දස්සිතානි.

පදමාලා නිට්ඨිතා.